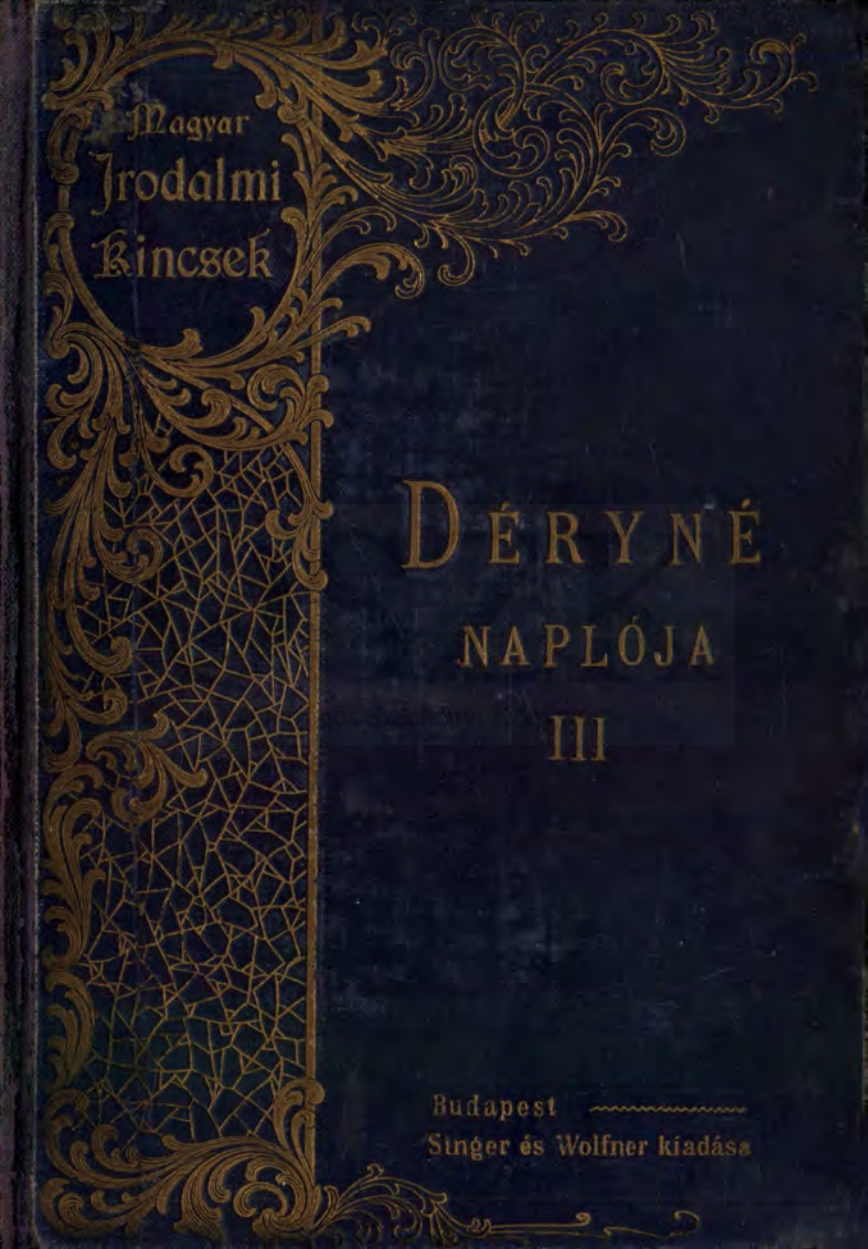

DÉRYNÉ
NAPLOJA

III

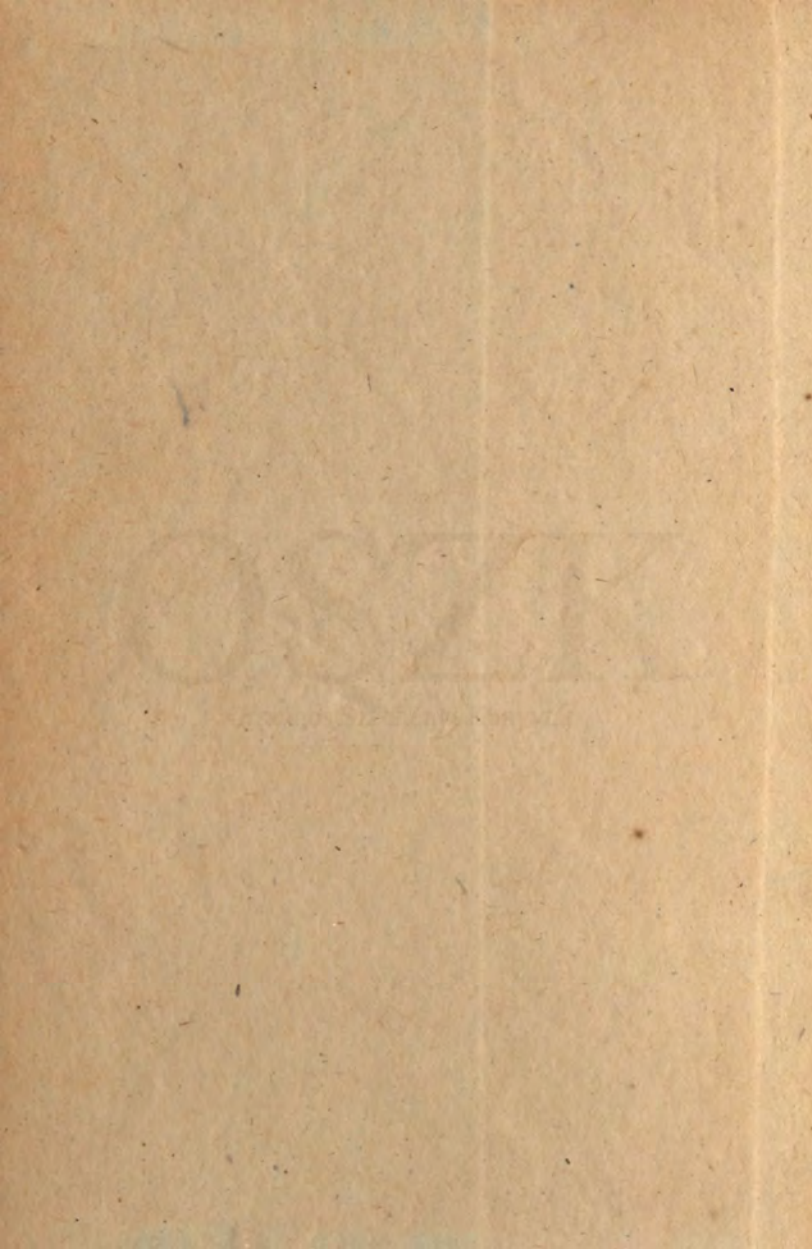
67065

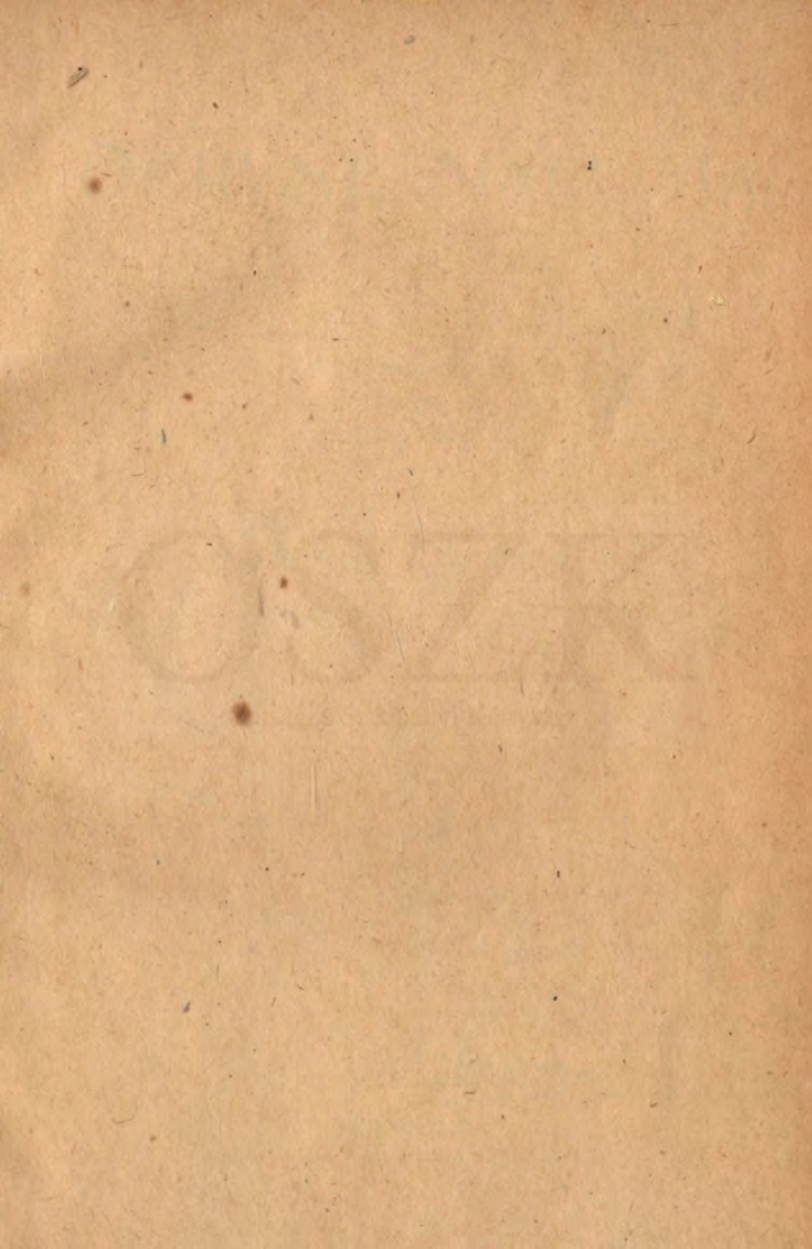

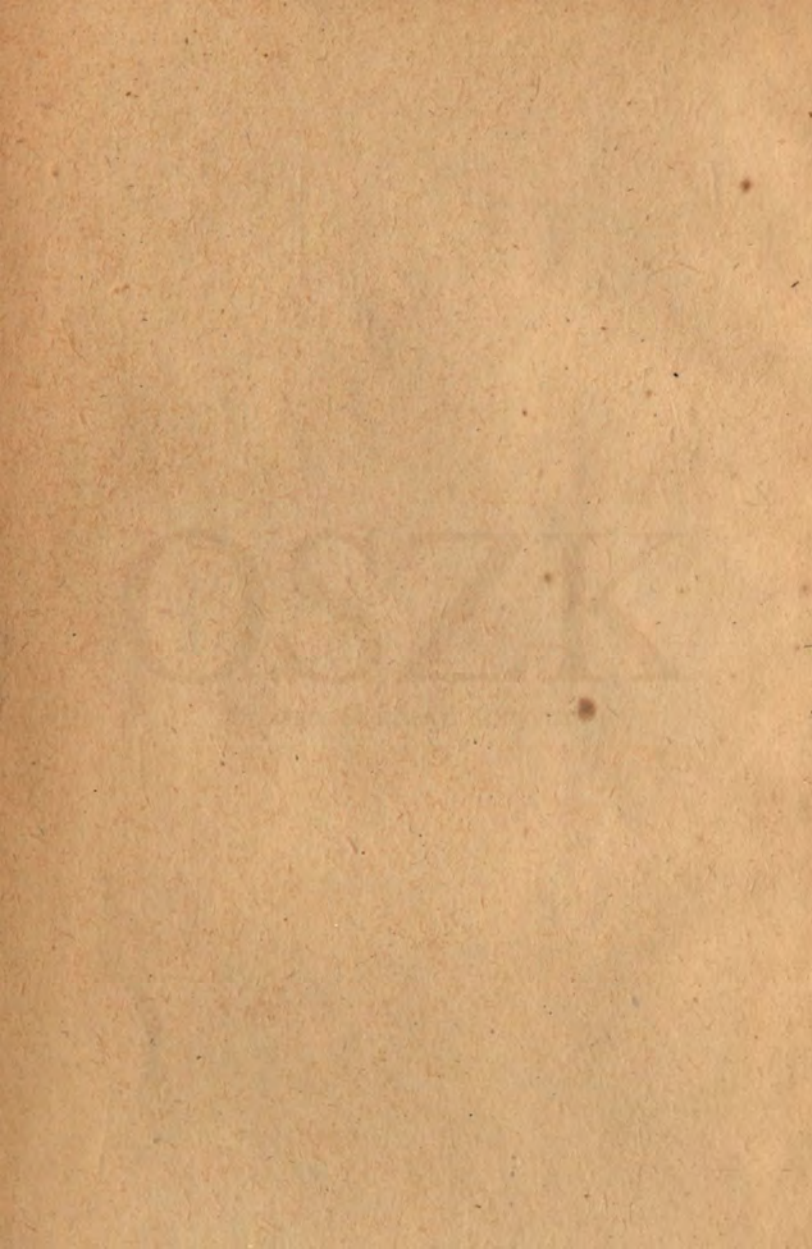
Magyar
Irodalmi
Kincsek

DÉRYNÉ
NAPLÓJA
III

Budapest ~~~~~
Singer és Wolfner kiadása

1541. c)

DÉRYNÉ NAPLÓJA

Első teljes kiadás, az
eredeti kézirat alapján
sajtó alá rendezte

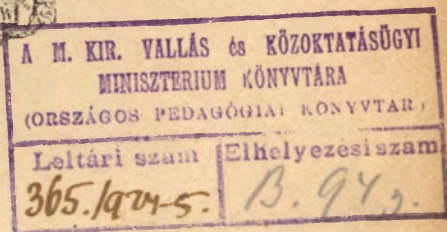

BAYER JÓZSEF

HARMADIK

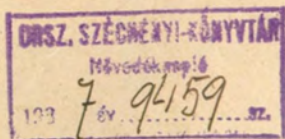

KÖTET

BUDAPEST,
NGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

67065

VI. RÉSZ.

(Folytatás.)

K a s s á n.

Kisebb kirándulások.

(1828—1837.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

IV.

Tavaszi tervek nyárára. — Az érzelmes gróf. — Különös szerződési ajánlat. — Bevásárlás a tavaszi vásáron. — A Fehér Asszony előadása után otthon. — Jaj! koldus vagyok! — Mit loptak el? — A gyanuba vett cseléd és a rendőr-hadnagy. — Helyi szemle. — A kísértetjárás. — A Választmány előlege. — Vendégszereplés Miskolcon. — Első találkozás Fánesyval. — A gróf látogatása Miskolcon. — Hogyan nyomozták a betörőt Kassán? — Valami a bevásárolt toilettekről. — Utazás Nagyváradra.

Elmult Kassán a zajos farsang s bekövetkezett a nagy bőjt, szép meleg napokat ígérő langyos, engedékeny szellőjével, melynek melege csakhamar fölolvasztotta, a még imitt-amott a hegyeken, az árnyékban ott-ott megüledett kevés hófuvalmakat. Oly ritka szép idők jártak most, oly melegen sütött a nap, hogy ki-kicsalogatta az embert szobájából az utcára és a Rosalienberg-re föl, ájtatoskodni a kis kápolnába. De az uraságokat is korábban kiszólította jószágukra, gazdálkodásukhoz hozzáfogni, részint, hogy regresszírozzák magukat a mult téli saison alatt bőven kiszórt s megürült erszényük megtöltésére, részint, hogy újra megint vessenek, arassanak és gyűjtse-
nek, hogy újra szórhassanak. Most már közeledett az idő,

hogy mi is bevégezvén itt a téli korszakot, készülődéseket tegyünk a nyári kitűzött excursióra, melynek célja volt: Nagyvárad. Most már a kassai méltóságos választmány komolyan fogott a dologhoz és gyűlést tartva, elhatározták, hogy a társasággal szerződjenek, hogy legalább három évre kösse le magát a társaság, hogy minden évben október elsején, pontosan megjelenjék a téli saisonra. Onnan aztán, ha német társaság jön, kirándulásokat tehet Eperjesre, Ungvárra s a hová jónak látja.

Röpiült az idő gyors szárnyakon azokra nézve, kik még szerették volna a kassai leget szívni, utcáit végig nyargalni, legalább csak addig, míg a társaság ott mulat. De az lehetetlen volt, mert a társaság csak nagyhéten utazhatott el; de falura már korább ki kellett mennie s így válni kellett. Valóban gyermekded érzéssel bírt ez a gróf! Én még nem is hittem eddig, hogy oly mély érzést és oly keservet tudjon keblében táplálni egy világfi, egy nagy úr, ki mindent csak félvállról szokott venni s gyakran ki is gúnyolja a középrendűek szívfájdalom kitöréseit, ha érző szívét bánat emészti. De a szegény gróf igazán bánatos kebelrel, egészen elcsüggedve búcsuzott, mintha többé soha se remélt volna viszontlátást. De oh! ki láthatja, hogy a jövő titkos fátyola alá mi van rejtve? Itt is úgy. Esemény adta elő magát, mely nagyon is hamar bekövetkeztette a nem remélt viszontlátást.

Miután már a társasággal szerződött a directió, még azon a héten egy napon fölrendelt a méltóságos választmány. Megjelenvén ott, azon szép és nagylelkű ajánlatot tette nekem: „hogyha én lekötöm magamat, hogy örökre kassai első énekesnő és első színésznő, a naiv szerepeket belekötve, Kassán maradok, télen úgy, mint nyáron által és akármi magyar társaság jö, azokkal fogok játszani s ha

német társaság jön oda és azokkal is fogok játszani, egyezkedés útján német nyelven, úgy a directió engemet biztosít minden óra 400 frt v. c. havi fizetés és egy évre két jutalomjátékra, egyet télen, egyet nyáron adhatót. És ha erre lekötöm magam, ha ma aláírom a szerződést és holnap már el találnék rekedni, mi történhet, azért mindig fizetik ezen ígért havidíjt s jutalomjátékot, csak a színdarabokba játszom szokott character-szerepeimet.“ Én meg voltam illetődve e kegyeleti ajánlatnál, mely engem örök hála kötelez, de én megköszöntem s nyíltan szóltam, hogy: „nagyon tudom érezni és méltányolni e nagylelkű ajánlatot s a mi csak hatalmamban áll, minden tehetségem arra fordítom, hogy megérdemeljem a nagyszínes directió erántami hajlamának e bebizonyítását, melyre én igen büszke vagyok, de arra le nem kötelezhetem magam, hogy örökre egy városba legyek lekötve. Én nagyon nyugtalan természetű vagyok, mondtam, (és ez igaz is volt) én szeretek utazni és a mi legfőbb: az én kedves Kolozsváromat nem hagyhatom el örökre. Hálátlan volnék, ha én ezen kis hazámtól, mely első bemenetelem olta oly szeretve ápolt, melyben én második honomat találtam föl, mely a hányszor visszatértem, mindig forróbban ölelt keblére, nem, nem lehet megválnom végkép. Én a németekkel különben igen örömet játszánám, de igen meg volnék terhelve a sok tanulás által, mint-hogy nem vagyok gyakorlott. Más az, ha egy-két szerepet betanul az ember, vendégszerepeket adva. Tapasztaltam, midőn Pesten, a nagy német színházban a németeknél mint vendég fölléptem; az csak két opera volt: a Schweitzi család és Tancred című daljátékban, mégis terhemre volt. Ezt is nem ígérhetem. De azt igen, hogy czéntül csak Kassa és Kolozsvár lesz főcélja utazásomnak. Télen

Kassán, nyáron Kolozsvárt töltendő és éppen minthogy utamba esik Várad és Debrecen, vendégszereplésre kevés időre ott is megállapodom. Ámbár sajnálva mondtak le kedvenc eszméjükről, de végre mégis belenyugodtak, csak-hogy mindig biztosan eljöjjenek és október elsején már itt legyek.

Ez idén igen messze kiesvén a szent husvéti ünnepek, a tavaszi szép meleg napok elhozták az eseményt, mely nekem nagy bánatot és veszteséget hozott magával. Nagyvásár volt Kassán és minthogy igen szép idő volt, tömérdek nép tolongott az utcákon. A színházban a Fehér asszony című daljátékot adtuk. Nekem szokásom volt, ha daljáték volt és szép nap sütött, egy kissé vagy kikocsizni, ha éppen kocsihoz juthattam, vagy gyalog kísétálni, a szabad léget szívni. Ez igen jót tett a hangom és hangulatomra is. Ezen nap előtt való napon is már voltak pesti kereskedők s mondom Kovátsnének: „Gyerünk a pesti boltba, én egy szép nagykendőt szeretnék venni.“ S ő is! Én vettem egy gyönyörű fehér nagykendőt, szinte fél-rőfnyi széles bordurrel, veres, sárga és zöld nagy kockákra osztva, mely kockák ismét tömve voltak holmi törökös arabeszkkel és virágneműekkel. Akkor ezt ternőkendőknek nevezték. Valóban oly szép volt, hogy gyönyörködtette a szemet. Nem is hagytam ott, bár igen drága volt, 80 frt (természetes, én még mindent váltócédulába értek) és pénzem se volt annyi egy rakáson. Költsön vettem s meg volt a szép kendő. Kovátsné is vett egyet 30 frtéért. A játék napján bemegyünk Kovátsnéval a szép napos időt használva sétálni s a városba bámulni, a szép új kendőket nyakunkba téve. Hazamenve a sétáról, a kendőket leraktuk az ágyra. Kovátsné is odatette az övét s mondja: „biz én nem viszem be most a szobámba, hadd

maradjon itt. Ugyis már magával fölmegeyek, hogy el ne űnja magát.' Nagy publikum volt. Végezvén a játékot, hazamegyünk, én kifáradva, minthogy sétáltunk is és csak úgy egy ócskább nagykendő volt a nyakamba vetve, egy kissé melegebb, minthogy este hűsebb a levegő és azon tarka batiszt ruha, melybe sétálni voltunk, de ócska az is. Levetettem magam a divánra s a cselédnek mondom: „szaporán melegítsd azt a vacsorát, hadd fekhessem le, fáradt vagyok.“ A szobám igen nagy volt. Egyetlen gyertya égett az asztalon és így kevés világosságot nyújtott az ajtó felé. A diván az ablak közibe állott, mely az utcára szolgált. Beszéltünk egyet s mást s az én szemem egyszer csak megakad a régi divatú, nagy, zöld kályhán s úgy magamban gondolkozva odatapad a szemem . . . ni, gondolom, még eddig soha se vettem észre, hogy annak a kályhának az egy nagy táblája sokkal sötétebb, mint a többi, de nem szóltam. Az ily csekélység nem érdemes szóra . . . de a szememet el nem tudtam róla venni. Mégis gyötrött a kíváncsiság, hogy valóban sötétebb-e vagy csak árnyékban van? Egy kissé fölemelem a gyertyát, csak sötétebbnek látom. Magamba elmosolyogva, hogy oly nagyon meg akarok győződni, hogy igazán sötétebb-e, fölkelek, csendesen oda sétálok, de semmit se szóltam ekkor is és a gyertyát elfeledém magammal vinni, csak a tenyeremmel simítottam végig a kályhát. Hát a karom egy nagy ürességbe süpped be. Erre elsikoltom magamat: „Jaj koldus vagyok!“ Erre Kovátsné félszunnyadásából föleszmélve (minthogy sokáig hallgattam): „Jaj, lelkem, mi lelte?! Jézus megtévelyodott“, kiáltja. Én meg csak szüntelen kiáltoztam: „Oda vagyok! Megraboltak!“ Még akkor is alig értett meg valamit Kovátsné. Fölkapom a gyertyát, odaviszem a kályhához: „Betörték“

mondám. Odafutok legelőbbszer, a hol a selyem és más mindenféle drága szövetű társalgási öltözetek állottak... üres az egész ruhatartó almáriom! „Jézus Mária! egyetlen egy sines!“ Oda a másik nagy almáriomhoz, hol a mosó öltözetim állottak és a fiókba a drága nagy blond-fátyol, mit Semseynétől kaptam, tömérdek szallagok s minden mi ott öszve hajtogatva tartottam, minden oda. Mint örült futottam a szobában, sírva-jajgatva. Oda futottam, a hol a szép bársony társalgási, uszályos, nyitott, török kaftán, mind vörös bársonyok, mind finum, echt bársony, ismét fekete, társalgási, uszályos és egy ezüst bordureral fölékesített ruháim voltak (nemrég játsztam benne Amenaidet Tancredben). Mikor az ajtót ki akarom nyitni, a helyett, hogy kinyitottam volna, benyomtam. Már örült voltam, már nem sírtam, csak mindig mondtam: „Koldus vagyok! Koldus vagyok! Soha, soha se lesznek többé oly ruháim,“ de nem tudtam az ajtót kinyitni, mind befelé nyomtam. „Már nem lehet többé játszani. Már ha ezer esztendeig élek is, olyan ruháim többé nem lesznek.“

Kovátsné is csak összekulcsolt kezekkel jajgatott föl s alá a szobában. Meglátja a hogy mint kínlódom, odajön: „Nem úgy, lelkem! Térjen magához“ s kinyitotta az almáriom ajtaját. Hát az atlasz és bársony ruhák mind meg voltak. Csak az ezüst bordureös, fekete bársony és még más stikkelt török és görög tunikák voltak egymásba göngyölgetve-gyűrve, az almáriom fenekére ledobva. Alkalmasint neszt hallott a gonosz rabló s nem volt már ideje, vagy félt, hogy az elárulja. Még csak most pillantottam meg egy szegletben lévő nagy bőrös ládát, az utazó kocsimra tartozó nagy magazint, melybe fehérneműimet szoktam pakkolni, ha utaztunk és több viselő

ruháimat, hogy azok mindig velem legyenek, hogy hamar hozzá férhessek szükség esetében. Odafutok, fölemelem . . . (most abban minden levetett szennyes ruhákat szoktam tartani, nem lévén alkalmas helye) üres, mind üres. Még csak most érte el kétségbeesésem legfőbb pontját. Azelőtt kevéssel volt jutalomjátékom s már szükségesnek találtam szaporítani s újíteni fehérneműimet. Soha se volt elégséges pénzem. Most fogtam pénzemet s vittem a boltba. Vettem két vég runburgi gyolcsot, mert ágyam fölhzatai is bizony már ócskák voltak. Most kéjzönben úsztam. Varrattam az egyik végből, mely egy kissé feinabb volt, 12 inget, a vastagabb szálúból csupa ágyneműt, mert mindig csak fehér ágyat szerettem, még a dunnát is és igen gyakran változtattam mosnivalóimat. Én mindennap tiszta inget vettem, és ha játszottam este, újra frisset. E szerént tömérdek mosni való ruha volt a ládába, mindenféle nemből, mi csak szükséges egy nőnek, kivált színésznőnek: a sok szoknyák, reklik, fodros ruhák, a gyönyörű szép keszkenők, szóval minden, még csak egy darabka se maradt, mi ott volt. Egyszer csak elkiáltja magát Kovátsné: „Jézus, Mária! hol vannak a nagvken-dőink? Az ágyon volt mind a kettő. Nincs!“ Egy fekete selyem, bő, nyitott öltönyöm volt. Ha rest voltam öltözni, csak abba bujtam. Egy szegen függött, hogy mindjárt lekaphassam. Még azt az utolsó darabot se hagyták ott. „Nézze meg a commodeját, nem törték-e azt is föl?“ Nézem, be volt zárva. Ez különös előérzet volt bennem. Én oly nagyon bíztam az emberek becsületességében, hogy én még a eselédem elöl se zártam el fiókjaimat, almáriomjaimat, pedig a szobám kulcsa egész játék alatt nála volt. És most, midőn fölmentünk a színházba, egynehány gyűrű volt ujjamon, lehuzogattam és bele rak-

tam egy gyönyörű, echt chinai porcellán findzsám-ba. Azt mindig nagyon becsültem: gróf Bethlen Györgynétől kaptam. És még több jeles kis apróságim voltak, azt is mind oda tettem, hol a fehérneműim állottak és csakis ezt zártam be. Ha rájöttek volna a gondolatra, a felsőt kihuzva, (mert ez a középső fiók volt) még ezt is ellophatták volna. Oh de mit ért ez? Az uj ingeim-ből nem maradt több ötnél; a párnahajak megmaradtak, a dunna-haj egy, a paplan-lepedő kettő, már szennyesbe rakattak, csak néhány ócska ing, néhány foldozni való ágynemű volt ott félre hajtva, hogy majd ha időm lesz, előszedem... Most már nincs többé semmi örömem; bezzeg reá került a sor az ócska ingekre is! Most már, midőn láttam minden szerencsétlenségemet, csak összekulcsolt kezekkel ott álltam meredten. Egyszer csak öntudatlanul kiindulok a konyhába s a eselédet ott látom a tüzet fújni. „Sohase fújja Maris. Nem esziünk itt ma. Kiraboltak!“ Ahogy ezen szót kimondottam, talán még meg se foghatta jól, hogy mi történt, elkezd borzasztó hangon ordítani és rángatódzni, mint a kit a nehézség bánt, úgy annyira, hogy befogtam a száját, hogy ne ordítson. Talán Katón grófné alszik is már. Ne csináljunk zajt itt éjjel. De a mint a szobába vissza akarok menni, már a lépcsőkön tömérdek férfi seregestől tódult föl, kik a Lötsei háznál voltak vacsorán, ott hallották, hogy játék alatt kiraboltak. Hogy ki tudta meg ezt oly hamar s ki vitté oda ezt a hírt, sohase tudta senki megmondani.

Ott volt közöttük a policáj-hadnagy is, Zámbori. Bejöttek mind a szobába s vizsgálatot tartottak. Kérdeztek, hogy nincsen-e semmi gyanúm valakire? „Oh! hogy volna! mondám. Hát rablók voltak: vásár van, mondám.“ „De hogy juthatott az idegen rabló azon gondo-

latra, hogy maga nincs ittben s ki lehet rabolni?“ „Nini, mondám, itt egy pálea van.“ Vizsgálták, de nem volt semmi ismertető jel, melyről rá lehetett volna ismerni: hogy katona, vagy hajdu, vagy miféle fehér, közönséges pálea volt. Nekem egyszerre az tűnt föl, hogy a kályha-darabok, azon táblából, mely ki volt törve, nem a szobába voltak behullva, minek történni kellett volna, ha kívülről törték volna be. „Igaz! mondja a hadnagy, gyerünk nézzük a kályhába a hamut.“ Azon módon, ahogy a fűtést elhagytuk, úgy feküdt, csak a kályha-darabok voltak behullva. „Ezt belülről törték be“ mondják. „Hát kit gondol T. Asszony?“ „A szobám kulcsa a cselédnél szokott állni“ mondám. „Hát nem gyanakszik reá?“ „Még eddig nem vettem észre semmit.“ „Jaj! az még nem bizonyít. Hol van az a madár?“ Behívom. „Hallod-e, mondja neki a hadnagy, itt nagy rablás történt. Valld be jó szerivel, kikkel követted el e rablást? Ha megvallod, nem lesz semmi bántásod; de ha nem vallasz, jobb lett volna nem születned.“ „Jaj, jaj! elkezdett ismét ordítózni: „Nem tudok semmit... nem tettem.“ „No mint-hogy már késő idő van, hát gyere majd egy kicsit karonfogva sétálni, megyünk a börtönbe.“ Így karonfogva elvezette, bezárta.

Ez egy borzasztó éj volt. Nem aludtunk semmit, oly üresnek tetszett az egész szoba. Ott a nyitott almáriomajtók tátogtak rám, kiürült belsejökkel, mintha kihalt volna a háznál minden és nem jutott eszünkbe, hogy betettük volna az ajtókat. Nem lett volna oly irtózatoss! Semmit se beszélünk, csak egymás sóhajtasait hallottuk. Féltünk. Nem eresztettem be szobájába Kovátsnét, ott kellett neki hálni. Másnapon, hogy ott tünődtem még mindig fölötte, hogy csakugyan ez a cseléd lehet-e a

rabló, ekkor jutottak némi dolgok eszembe, melyek akkor föl nem tűntek, de most mintegy rávezettek azon meggyőződésre, hogy okvetlen ő volt a tettes. Ha néha délutánként nagyobb helyekre voltam híva, vagy mentem látogatni, úgy selyemruhába mentem (de különben igen-igen egyszerűen öltöztem), ő ott ült a ládán a szobában s nézett-nézett gyönyörködve s nem tudta elfojtani: nagyokat sóhajtott. „Mit sóhajtasz Maris?“ kérdém. „Ah Istenem! ezeken a fölséges szép ruhákon sóhajtozom. Ha nekem ilyen szép ruháim volnának?“ „Oh te bolond! mondám nevetve, mit csinálnál te az ilyen ruhákkal? „Hogy mit? Hej! majd tudnám én hogy mit?“ „Fölvennéd szoknyának ugy-e, osztán a nagy sarkas csizmákat fölhúznád hozzá. De szépen illenék együvé!“ „Hm! mondá, egyebet is tudnék én azokkal csinálni“... Abbahagytam, nem gondoltam többé reá. Ezen esemény előtt valami két héttel, hazaküldtem őt, hogy hozzon el egy meg nem nevezett ruhát az almáriomból. Egy segéd-színésznő nem helyes öltözetet vett magára és én azt nem tűrhettem. Többször is megtörtént az, hogy levetkeztettem őket s hozattam nekik magamtól. De azt is tettem, hogyha nagyszerű játék volt, már ismervén a szegényebb sorsúaknak ruhabéli fogyatkozásait, ha nem is kértek, bepakkoltam még három öltözetet is a kosaramba, hogy ha talán szükségeltetnék, kéznél legyen. Minthogy szobám kulcsa mindig cselédemnél állott, míg én játszottam, s hogy ott valahogy öltözőmről le ne szóródjon, egy este hazaküldöm, mert egynek nem volt uszályos ruhája a kardalnoknék közül, pedig a darab úgy kívánta. Midőn visszatért a cseléd a ruhával, elkezdi nagy lelkendezve: „Jaj, jaj T. Asszonykám, de féltem én most otthon.“ „Ugyan mitől félhettél olyan nagyon?“ „Ott nem jó

szer van!“ „Hol?“ „Otthon!“ „Hát micsoda szer?“ „Hát ott kísértet jár bizony!“ „Hol? te bolond te! Este hét órakor kísértet?!“ „Tessék elhinni, hogy az.“ „Az az! a te agyadban kísértének.“ „Tessék elhinni! Hiszen mikor beléptem a konyhába, úgy megrémültem. Valamennyi edény mind leszedve a helyükről és mind kihordva a rondellába és leborongatva a földre.“ „No! mondom, megéhezett a kísértet, osztán főzött magának valamit. Eredj, eredj! ne jöjj nekem ily sületlenségekkel.“ De ez így ment, majd 14 nap mindig és hiszem, hogy akkor már készült, vagy készültek ezen gazságot véghez vinni, sőt megmutogatott egész kényelemmel mindent a cinkosának és egész kényelemmel ki is rabolgattak. Most már bizonyosnak hittem, hogy ő volt és még némi reményt is tápláltam keblemben, hogy talán még visszakapom holmimat. Oh hiú remény!...

Másnap a választmány ismét valami gyűlést tartott, nem tudom mi fölött s engem kértek, mennék föl a terenbe. Azt izentem, bocsánatot kérek, nem mehetek, nincs mit fölvennem, kiraboltak s egyetlen ócska rubát hagytak, mi rajtam volt s abba nem jelenhetek meg... De azért már csak fölmentem. Azért hívtak, hogy csak írjam alá én a szerződést, mert még nem írtam volt alá, hogy bizonyosan visszajövök. Igen sajnáltak, értesülvén balesetemről. Vigasztaltak, hogy csak ne legyek bús, majd kipótolják nekem azt. „De méltóságos Választmány! én holnap se tudnék föllépni társalgási darabban. A szó teljes értelmében mindentől megfosztottak s a legcsekélyebb részben, hogy csak addig is, míg apránként szerezhettek magamnak, (valamennyit, mert annyit, a mennyit most elraboltak és olyakat, tudom nem gyűjthetek többé össze) és így legalább 600 frtra

volna szükségem, hogy csak némileg is pótoljam a leg-szükségesebbeket. Azt mindjárt megajánlották, el is küldték a pénzt, hogy havonként majd lehúznak valami keveset. Még azt is kértem: bocsássanak el Miskolcra Kilényi-hez vagy két hétre vendégszerepelni, hogy azzal is pótol-nám egy kissé veszteségemet. Azt is megengedték. A tár-saság is nem tagadta meg ebbeli kérelmemet s elkészül-tem az útra. De mielőtt elutaznám, megkérdeztem, hogy mi eredménye volt már az eddigi vállalatnak? Azt felelte a hadnagy úr: „Nem lehet azzal semmire se menni. Csak azt feleli: ha fölfeszítenek is, én nem vallhatok egyebet, csakhogy én nem cselekedtem! Nem tudok semmiről sem-mit. Azért bocsássanak szabadon, mert én, akármeddig tartanak fogva, egyebet nem tudok mondani, csakhogy nem cselekedtem.“ „De hát miért nem dolgoztatják? Nehéz munkára kell hajtani. Csináljanak valamit. Talál-janak ki módot, minélfogva reábírassák, hogy valljon. Nála volt a kulcs és az ajtózárok sértetlenek. Azt a sok holmit a kályha betört tábláján ki nem hordhatta! Én most elmegyek Miskolcra, két hétig oda leszek, addig fog-ják erősen.“

Elutaztam. Midőn Miskolcra érkeztem, a vendég-lőbe, a Koronánál vettem ki egy szobát. A testvéremnél nem volt hely, csak egy szobája volt. Ő mindig tartott kosztosokat s leányok is laktak nála s így alkalmatlan lett volna nekem. Örömmel fogadtak. Fölléptem. De ah! mi különbség a régi és a mostani Miskolc között! Oly hideg, oly részvétlen, kevés nézők. Én meg voltam ijedve, hogy tán néző se lesz, ha föllépek. Igaz, hogy nem is volt a leg-jobb társaság, pedig Kilényi nevezetes jó társaságot szo-kott tartani, de most nagyon megoszlott a társasága. Nem emlékszem már, hogy miben léptem föl. Midőn más

napon fölmentem a próbára, egy ismeretlen fiatal színész áll elé, ki a szerelmest fogja velem játszani. Ez egy igen igénytelen egyén volt, ki betegesen nézett ki. Sápadt, zilált hajjal, egy félig fehér kendővel fölkötve az álla . . . és bizony nem ajánlatos öltönyben, mintegy magát elhanyagolva. Egy cseppet se nézett ki elegant. Nem volt, miként mondani szoktuk: fesch! Az én nagyon csinos-ságához szokott, elkényeztetett szemem egy kissé megütődött, hogy . . . (bocsáss meg, kedves Fántsy komám! hogy az első látás benyomására elfogultan itéltem fölötted, mert ő volt az, az a jeles Fántsy) de így gondoltam, hát már csak ki is mondom s gondoltam: „Oh, hogy fogom én ezt az ifjut este szerethetni?“ Mert tessék elhinni, van benne valami, hogy kivel a szerelmes szerepeket játszuk, legyen az nő, vagy férfi részéről, egy kissé szimpatisch érzésnek kell keletkezni eránta, csak akkor felelhet magáról, hogy este jól fog mímelni, azaz a fölvetett személyt természetesen alakítani. (Ha majd reá fogok még érní, reájövkök két esetre, hogy velem miként történt, hogy tapasztalásból szólok.)

Azonban kezdődik a próba. Az én kinézéstelen fiatalom, minden betegségét feledve, kiderült arccal, szemei a szerep természetét hűn rajzolva, föllobbanó tűzbe gyuladtak. Engem örömmel töltött el annak meggondolása, hogy ily jeles segéd társam mellett nem csügged el élelenségem. Úgy rémlik most már emlékemben, mintha az Alpesi rózsát adtuk volna: én Liszlit, ő a grófot. Nem volt ugyan az előadáson zsufolt ház, némileg kivonultak már falukra, és ah! oly sokan tértek örök nyugalomra, mind azok, kik lelket öntöttek példájuk által a higadtabb véralkotásuakba is! A lelkes hölgyek, kik buzdítottak a színészet pártolására, mint a műveltségterjesztés egyik szük-

séges ágára! Nem voltak Erösné, Platthyné, Vörösmarthyné, a Ragályiak. Mind, mind meghaltak! . . .

Tán harmadik fölléptem után, ott ülök a Koronavendéglőben kibérelt udvari szobámban, (mert az utcára nyílóak igen drágák voltak) megáll ablakom előtt egy ismerős Neutischánka. Fölugorva kinézek . . . ott áll a lovakat cirógatva és csókolgatva az én grófom, már akkor a gyeplőt a bérszolgának odadobva és rohan be hozzám. „Hát az Istenért honnan jön?“ „Hazulról. Véletlen egy színlap jutott kezembe s másnap jöttem, hogy lássam.“ „Hát minek csókolgatta meg lovait?“ „Hát hiszen ők hoztak hozzád. Akkor mindig csókot kapnak és cukrot.“ „Milyen gyermek!“ mondtam. „De hát ő (az én voltam) hát ő hogy jöhetett el Kassáról?“ „Bizony szerencsétlenség üldözött ide.“ Elébeszéltem neki mindeneket. Természetes, hogy nagy részvéttel és sajnálkozással vett mindent s kérdi végre, hogy nem vagyok-e megszorulva? Ő kölcsönöz nekem s majd visszaadom, ha Kassára jövünk a télen. „Vigyázzon magára a gróf! Hacsak árnyékát átlépi annak, mit fogadott, Istenemre mondom! többé szobámba nem lép. Reám e tekintetben ne legyen gondja. Rajtam mindenképp segítve van.“ . . . Szobát akart nyitratni odafön. „Hohó! az már ismét a kényes pontok közé tartozik. Az átalánfogva nem megyen. Maga a Rózsába fog szállni, onnan is látogathat.“ . . . Mit volt mit tennie: szót kellett fogadni. Három nap mulatott ott. Azalatt ha a próbán voltam, oda jött. Ha testvéremnél voltam, oda jött. Harmadnap múlva osztán elutazott rímánkodásomra s miután értesére adtam, hogy ámbár örömet látom őt, de az mégis kedvem ellen van, hogy ide jött látogatásomra, mert ezzel hibát követett el. De most az egyszer legyen megbocsájtva, csak egyébként jól viselje ma-

SCHODEL JÁNOSNÉ
szül. Klein Rózi

gát. . . Elutazott. Midőn szereplésemnek már majd vége felé jártam, akkor kezdett a publikum bővebben járni. Akkor kezdték mondogatni: „hogya hát csak ennyi ideig mulat itt? Nem megya biz innen! Hiszen még most lenne nagy közönség.“ Taps, koszorú, volt elég, dicsőség egész özönnel, de az erszény nem igen duzzadt a tömötségtől, csakhogy éppen egy kis útravaló jött, s meg vagy két viselő-ruhát vehettem, mire nagy szükségem volt.

Midőn Kassára megérkeztem, legelső teendőm volt megtudni, hogy mire mentek a tolvajjal? Képzelné lehet rémülésemet, midőn azt felelik: kieresztették, nem vallott semmit! Szinte a már egyszer kiállott kétségbeesés vett erőt rajtam. Már most bizonyos voltam benne, hogy ő volt a tettes, mert a mit akkor észre se vettem a nagy zavarban, hogy a ládája nem volt a cselédházba. Midőn utána kérdezősködtem a házmestertől, hogy nem látta-e, hogy mikor vitte volna el ládáját? „Hiszen azt már régebben hozzám hozta le, mondja a házmester, s tölem azelőtti este vitette el, midőn a rablás történt. Amint mondá: azért hozta le hozzám, mert félti odafönt, hogy egyszer ellopják, míg a színházban lesziünk.“ Ez világos, hogy ő volt a tolvaj s most már minden reményem elenyészett, hogy valaha megkapjam. Ez nagy gázság volt a hadnagytól. A menyecske fiatal és szép volt. Nem fogta erősen, még csak utcát se söpörtetett vele s akkor bocsájtja el, midőn én otthon nem vagyok. Ezt könnyű kitalálni, a nélkül, hogy sok fejtörésbe kerülne...

Három évig, míg Kassával tartott szerződésünk, nem sokat tudtam dolgozni, mindig az ablakba fekiüdtem, mert midőn visszajöttünk Váradról, elmentem azon átkos háztól lakni, a főutcára, hol mindig néztem, ha nem látnék-e csak egy rongy-darabot? Megismertem volna!

De nem, soha, soha többé még csak közel hasonlót se . . . Mielőtt Miskolcra mentem volna, a fölvelt pénzzel azonnal mentem vásárolni a legszükségesebbeket: színpadra egypár selyemruhát, fehéréket, mindent a legkönnyebbszerűt. Igazán úgy voltam kénytelen szűken bánni a pénzzel, csakhogy „mutasson“. El is változtattam én egy-egy öltözetet százféleképpen is, uszályos és rövid német, vagy olasz, vagy bármi nemzetbelieknek. Mind csak fehér tulle és ízletesen felatlaszozva. Azt gondolták volna, hogy még oly sokba került! No hiszen, került is az azért nem kevésbe s ki is csúfoltak véle pályatársnéim, nevezetesen Lenduska azt mondja, ha valami új játék jött elé, kivált társalgási: „No hiszen majd lesz a tulleőknek dolga! Maholnap nem lesz Kassán tulle, mind Déryné vásárolja föl. Az egész garderobeja tulleökből áll.“ . . . Igaza volt. De ha a kirablás előtt ismerte és látta volna, most nem csúfolna, hanem sajnálva tette volna ezen megjegyzését. Ugy-e Lenduskám? . . . Ó jószívű aszszony volt különben, mert valóban szíves részvétellel viseltetett erántam egy alkalommal. És ő is segített rajtam . . . de hiszen majd reá jövünk, még a történelmekre, midőn mindenkire emlékezni fogok annak idejében. Mert ah! engemet sok értéltem folyamában, mit nem érdemeltem szorgalmas, fáradhatlan igyekezetemért a sorstól. Sorstól? Oh nem, nem a sorstól: egyik embernek a másikon nyert hatalmaskodása erejénél fogva. Oh én balga! minek ragad el fájó szívem oly előre, hiszen még azok későbbi dolgok . . . Maradjunk e téren . . . És ha csupa tulleökbe öltöztem is, de az ízletesen lévén elkészülve, még a páholy se vette észre a hiányt, vagy tán nem is volt az hiány, hanem minthogy a szende szerepek voltak kiválólag sajátjaim, melyekben velem senki se

vetélkedhetett, jobb szerettem a könnyebb öltözeteket. Ha bársony ruháimat kérték volna tőlem, vagy egyet azon enkezem készítette, szende szerephez való öltözetemet, azt mondtam volna: „Ott a bársony, vidd azt“, mert hiszen azok mind megmaradtak, hadd meg nekem az én kis könnyüded ruhácskámat“... Tehát maradjunk e téren... Én tehát vásároltam mindenből egy keveset. Minthogy az ágyneműekre való még maradt, azt csak fél véget, de a feinab gyolcsot ingekre, azt már egy egész véget vettem, mert az volt azelőtt főtárgya szükségleteimnek. (Ez szegény jó anyámról maradt reám.) A többire már nem igen sok pénzem és gondom maradt. Egypár kijáró ruha, társalgási ruha és tömérdek strimfli, mert az majd mind ott volt a mosni való ruha közt, egy-néhány rőf percaille reklire, mert most már sajnáltam azt a szép rumburgi gyolcsot arra fölszabdalni. Most már volt dolguk az én szabónéimnak, kik nekem mindig dolgoztak elejétől fogva végig, míg csak Kassán laktam. Három testvér: Benyák Krisztinka a legügyesebb a három közül. Most mindent félre tettek, csakhogya legyen készülő minden, mire elutazunk Váradra. De már nagykendőre nem volt pénzem, hát csak az ócska maradt meg.

Mindenem elkészült, elérkezett a nagyhét s mi elindultunk Nagyváradra.

V.

Találkozás Czelesztinnel Váradon. — Jó viszony Czelesztinével. — A tagtársak óvó szava. — Barátságos vacsorák. — A Pesten hagyott ékszerek kiváltási terve. — Az arckép és a kettős sóhajtás. — Visszautasított vallomást tévő. — Az arckép és Székely Zsuzsika. — A nobel-bunda története. — Mit mond Szentpétery Czelesztinre? — Czelesztin viselt dolgai Kolozsvárott. — A pesti levél csak nem jön Váradra. — Utazás Debrecenbe. — Az első gyanu. — Czelesztin éji futása. — Kontz, üldözésére ajánlkozik. — Kontz levele. — A megkerült kereszt. — Kontz találkozása Czelesztinnel Kolozsvárott. — Czelesztin könyörgő levele Miskolcra érkezik. — A pör kezdete. — Czelesztin arcátlanságai. — Végrehajtás egy vagyon-talan ellen. — Kontz és Czelesztin. — Vissza Kassára.

Debrecenben, keresztül menve, ott találtuk Éderéket elég jó tagokból álló társulatával, Czelesztinnel együtt. Nem tudom mi okból, elszakadt Édertől és a mi társaságunkhoz szerződött Székely Zsuzsival együtt, kivel már több időtől olta együtt lakott. Megérkezvén Váradra, minden szolgálatbeli szívességeket elkövetett, nekem szállást keresett. Ők is azon utcában béreltek szállást, miként magát kifejezé, hogy mentől közelebb lakjanak hozzám, hogy egymást gyakran látogathassuk, hogy együtt társaloghassunk, mert a Zsuzsika úgy szereti t. asszonyt, hogy mindig a körébe szeretne lenni. Osztan ha

valamibe jó tanácsra volna szüksége, csak parancsoljon velünk. Én itt nagyon ismerős vagyok mindenfelé, mindenben kész szolgálatára leszek, hogy bebizonyítsam, mennyire tisztelője vagyok érdemeinek stb. „Milyen becsületes ember ez a Czelesztin“, mondtam gyakran! „No no! majd végén csattan az ostor“, mondták némelyek a társaság közül. Nekem igen jó szállásom volt. Most már nem emlékszem többé, hogy Szentpétery Susika mikor és hogy jött ismét hozzám, csakhogy most már ismét nálam volt, még akkor Egressy nem vette el. Ugy gondolom, én kértem meg a bátyját: hagyja nálam az utazás alkalmával. Most már a mi társaságunkhoz szerződtek. Kovátsné is igen megszerettem, minthogy oly víg természetű volt. Ő is jó ismerős volt Czelesztinékkel, s így gyakran együtt töltöttük az estvéket. Gyakran ott maradtak vacsorán is, mindenki vetélkedve igyekezett engem szórakoztatni vesztésem fölött, minthogy még mindig búsultam s nem tudtam belenyugodni, úgy, hogy végtére, annyira-mennyire megvigasztalódtam. Annyira kedvembe jártak Czelesztinék, hogy végre egész bizalommal voltam érántok. De annyira is bohóskodott körülöttem Czelesztin, meg Kovátsné, hogy egészen földerültem. Mindég erővel eleipeltek sétálni, egész sereg együtt. Se vége, se hossza a sok mulatságnak s jókedvnek s enyelgésnek. Egész napokat együtt töltöttünk, ha játék nem volt. Egyszer² szükségem volt egy kevés pénzre. Egy kis cédulát írok föl a társasághoz, hogy küldjenek nekem 15 frtot a cassából, mert elfogyott a pénzem, majd lehúzzhatják havi fizetésemből. A cassába nem volt, még nem vittek jegyeket, mond Szentpétery Susikához, kitől a cédulát fölküldtem. „Mondjad édes néninek, majd délután.“ Erre Czelesztin egész készséggel: „Jöjjön csak Susika, itt van.

Hátha mindjárt van reá szüksége. Majd kiveszem a casából.“ Mihelyt havidíjamat megkaptam, azonnal elküldtem ugyancsak Susikától, köszönettel. (Azért jegyzem ide e csekélységet, mert szükség lesz reá.) Egyszer valamilyik színész, éppen Udvarhelyi, azt mondja: „Te Déryné! Te nagyon sokat hiszel annak a Czelesztinnek. Nagyon bekapott hozzád. Vigyázz! mert megfog.“ „Mit értesz az alatt,“ kérdém. „Hát azt, hogy nagy gazember.“ „Ugyan hogy mondatsz oly nagy szót, oly becsületes emberre, te Miklós?!“ „De ismerem én őt már régtől fogva. Minden aljasságra kész.“ „No, már azt nem szeretem hallani tőled, mert ez csupa szívesség és én oly jól mulatom vele magamat.“ „No no! én figyelmeztettelek. Meg ne bánd. Jól vettem észre a mult próbán, melléd ült, szokott hálóját kezdte kivetegetni.“ „Micsoda hálóját?“ kérdém bámulva. „Hát mikor valakivel el akarja hitetni, hogy ő szerelmes bele, hát kétszeresen sóhajt mélyeket.“ Erre szörnyű kacaghatnám lett. „No, Miklós! mondám, ha én ezt észreveszem, meglásd, rápirítok.“ ... Ez osztán annyiba maradt. Folytattuk a társaságos együtt időzéseket, sétákat, eszembe se jutott már Udvarhelyi figyelmeztetése. Nálam leültünk vacsorához. Akármi csekélység jött az asztalra, a mi éppen volt, az mindig elégséges volt. Egyszer mondja Czelesztin: „Ejnye Susika! én még enném most egy kis vizaikrát (caviar). Délbe megterheltem magam, sokat ettem. Hiszen, ha T. asszony megengedi, én mindjárt megkészítem.“ „Mi az? mondám. Én soha se ettem.“ „Van-e olaj, ecet, hagyma?“ „Van.“ –Elküldték a cselédet boltba, az elhozta, Susika el is készítette. Jól ízlett, megszerettem s ez többször is történt. Egyszer eléhozódott a kolozsvári szokás, hogy én mint bámultam azon, hogy ebéd után a gyűszűnyi picit

ezüst pohárcákban hordják azt a finum készült málna- vagy rózsá-liqueurt és osztán nekem is ízlett, mondtam. Egy napon csak eléáll egy üveg málna-liqueurrel Czelesztin. „Jaj! lelkem, leszoktam már én erről. Csak odabent volt ez divat, azolta se ittam, már Erdélyben se divatoz többé.“ De azért azt ők ott hagyták és csak magam fogyasztottam el, Kovátsnének nem kellett, mert ő mindjárt százat is prüszkölt tőle.

Egyszer éppen olyankor lepett meg Czelesztin, midőn Kovátsnének elébeszéltem, hogy mily aggodalmak között vagyok. Már elmúlt egy éve, hogy a szép ékszereim Pesten maradtak a zálogházban, most ki kellene váltani, de nem tudom a módját, hogy mi módon juthatnék hozzá, hogy el ne vesszen, nincs, a kire bízhatnám. Midőn Czelesztin mindezeket megértette, minjárt ajánlotta szolgálatát: hogy ő éppen a jövő héten szándékozik Pestre menni és ha reá bízom, ő szívesen megcselekszi, csak adjam oda a zálogjegyeket és a pénzt is és vagy három hét múlva visszajön s elhozza magával, vagy ha tán később történnék visszajövele, úgy Debrecenbe, Urbán kereskedőhöz fogja szállítani a pakkocskát, ott bizonyosan megkapom. „Mert én mindig becsületes ember voltam s maradok, még a lélek ki nem száll belőlem. Mert nincs nagyobb örömem, mintha ily nemes lelkeknek szolgálatot tehetek.“ Egész megkönnyült kebellemel köszöntem e szíveségét, hogy már nem soká meglátom s ismét hatalmamban lesznek az én szépségeim! Általadtam neki azonnal a jegyeket a pénzzel együtt. Utána való napokban odajön, egy papirból kihajtogat egy negyedrészes árkusnyi nagyságú arcképet, mely már rámába is volt foglalva s kérdi: „eltalálja-e, hogy ez kicsoda?“ Nézem s elkacagom magamat. „No! mondom, ehhez nem kell sok fejtörés, ezt

bizony könnyű eltalálni.“ Susika is ott állt, nézi. „Ejnye! fölkiált, hiszen ez Czelesztin bácsi! Éppen olyan.“ „No lássa! még a gyerek is eltalálja. Magának nagyon markírozott area van s könnyű eltalálni.“ „Most jött ide egy festész s reábeszél, hogy ócsóért lefest, csak szerezzek neki Kundshaftokat. Festesse le magát.“ „Eszembe sincs,“ mondám s azzal ismét behajtogatta a papirosba s letette az asztalra. Azután egyebekről beszélgettünk. Oda-jött Kovátsné is, ő is nézte a képet s ő is éppen úgy kacagva: „No, hiszen ennek az aljára nem kell reáírni, hogy Czelesztin.“ . . . Letette az asztalra, melyen könyveim s néhány szerepeim feküdtek. Jövő napon próbán vagyunk, olvasópróbán s mind az asztal körül ültünk. Valami szerelmes szerepe volt Czelesztinnek s egyszer csak elkezd sóhajtani kettőset. Először nem szóltam, mondom, nem következés, hogy éppen engemet illessen. Elhagytam, éppen mögém ült, hát nem nézhettem az arcába. De egyszer rám néz így oldalt s elkezd igen szomorú arcot öszveszedni és szörnyű mélyen, kettőzött sóhaját felém irányozni. Nekem is eszembe jutván Udvarhelyi megjegyzése róla, föl kacagok s mondom neki igen aesthetica nélkül: „De ördög bujjon magába! Én felém hiába küldözi hatszoros dufla sóhajait is, engem meg nem fog.“ Még csak el se pirúlt, csak egy kissé zavarva, lesütött szemmel, szemérmesen, félmosolylyal: „Nemeskeblű, angyal-teremtés!“ Így mókáztak még vele s azután folytattuk a próbát. Délután Susika elkéredzett Czelesztinéhez kötéssel. Nemsokára elmenetele után belép Czelesztin s elkezd azonnal: „Angyali teremtés! valahára beszélhetek egyedül.“ „Igy kérem! Semmiféle magánybeszédem nincs magával. Azért kérem, mielőtt csak egyetlen szót szólna, tartsa vissza magát minden további

nyilatkozatoktól, különben megbánom, hogy oly bizalmasan társalogtam magával és kimegyek a szobából.“ „Hát örültté akar tenni?“ „Ez legyen az utolsó eféle szava“ s fölkeltem, kifelé indulva. „Nem, nem! ne menjen. Én hallgatva is meg tudok halni.“ „Jól teszi“ mondtam. Kérdeztem osztán: „Mikor indul Pestre?“ (Dufla sóhaj:) „A jövő hét elején, vagy tán még hamarább is, ha jó alkalmam akad.“ Jött Kovátsné is kötéssel. Egyszer csak sebesen föltárul az ajtó s berohan rajta Székely Zsuzsi s neki esik Czelesztinnek s két oldalról piff-paff a pofájára Czelesztinnek, hogy szintúgy csattogott. „Hát, gazember, így csalsz te meg engemet?“ „Zsuzsika, Zsuzsika! kiáltja amaz, megörült?“ Én meg voltam bámulatomban némúlva, egy darab időre: hogy mi lehet ez? Csak akkor vettem észre, mikor a pofozkodás megszűnt, hogy hiszen nem illet így iderohanni és itt pofozkodni a szeretőjével s mondom: „Kérem! egy kissé térjen magához. Ha ezzel az úrral baja van, hívja ki s odakünt püffölgesse, de nem itt az én szobámban.“ „Tessék megengedni, de nem látok mérgembe. Gazember! Hol a kép?“ „A kép?“ kérdi Czelesztin s odanéz az asztalra. Mondja Kovátsné, „ide tettem tegnap az asztalra, könyvekre . . . De Zsuzsika, mi lelte, maga megörült, hogy így mer ide jönni. Megérdemelné, hogy kilökdössem! Örült.“ „Hát ki számára festette le magát titkon?“ „Hát titkon festettem, midőn elhoztam ide legelőbbszer mutatni, hogy jól vagyok-e találva? S itt felejtettem azon módon bepakolva, de még vissza kell vinnem a festészhez, ki kell bontani a rámából, még van rajta igazítani való.“ Bocsánatot kértek osztán tőlem, leginkább Czelesztin, a Zsuzsika neveletlenségiért. De én igen elkedvetlenedtem tőlük és már némileg bántam is egy keveset, hogy oly

nagy bizalommal voltam hozzájuk. Ez egy megvetésre méltó férfi, gondolám, midőn egy nő úgy fölpofozhatja. „De mégis honnan tudja maga, hogy én lefestettem magam?“ „Hát Susika mondta. Leült kötni s beszéd közben mondja, de szép az a Czelesztin bácsi lefestve. Még szebb, mint elevenen.“ „Hát hol láttad te lefestve?“ „Hát nálunk. Megkérdezte édes nénit, hogy jól van-e találva? De éppen csak olyan, mint ő, csakhogyszébb. A gyereket ott hagytam a házi leánykával s magam szörnyű méregbe jöve, rohantam ide, hogy hát ki számára, hogy nekem egy szót se szólt felőle.“ Elmentek osztán csakhamar tölem, de én mutattam kedvetlenségemet erántuk. Susika hazajöve, kérdeztük Kovátsnéval, hogy miként jött rá, miként mondotta, hogy Zsuzsi azért oly méregbe jött. „Sehogysomondtam, hogy méregbe jöjjön, csak azt mondtam: oh be szép az a Czelesztin bácsi lefestve, most még szebb, mint élve. Én is néztem, mikor édes néninek megmutatta. Arra olyan méregbe jött, hogy mindjárt elszaladt.“ Kacagtunk fölötte sokat Kovátsnéval, hogy egy ártatlan gyermeklyánka, ki a mit lát, nem sejtván rosszat, igazat mond; mily veszélyt hozhatna, ha valami titkos dolog lett volna.

Másnap nem voltak nálam Czelesztinék, de a reá jövő napon eljön Zsuzsi s mondja: „Oh de szép bundát csináltattam magamnak s mily olcsó!“ „Most nyáron bundát; mondám, mi jut eszébe?“ „De éppen azért küldött ide Czelesztin, hogy csináltasson a t. asszony is, mert van neki igen jó ismerőse és ő úgy ki tudja vele alkudni, hogy igen ócsóért megteszi, ha Czelesztin jár el benne. Másutt két annyiba fog kerülni. Ilyen olcsót nem kap sehol, nem lesz rá gondja.“ „De nekem nincs most kedvem téli ruhát készíttetni.“ Alig beszélünk, jön Czelesztin, ő is

elkezd rábeszélni, hogy csak vegyem meg a posztót és ő kialkudja a szücsnél a legjutányosabban és nobel-bundám lesz, minthogy úgy is ellopták a gaz rablók a wikleremet is. Addig beszéltek, hogy reá vettek. Gondolám, nem lesz rá gondom, ha Kassára megyünk, úgyis már hűvösök lesznek, itt meg nemsokára veszem a második féljutom játékmat, hát kifizethetem. Igaz, hogy nem bántam meg akkor. Gyönyörű, elegáns bunda volt: oliva-szín, szép hamuszín prémmel, 150 frtba került mindössze.

Czelesztin elutazott. A bunda még nem volt készen, s midőn a szücs odajött megkérdezni, hogy milyen gallérját csináltasson. „Oh mondom, szép, kicsi csinosat.“ „De engedelmet kérek, nem készül el a héten, mert tömérdek a munkám.“ „Nem baj, mondtam, most nincs rá szükségem. Ugyse fizethetném most ki, mert csak másfél hét múlva lesz a jutalom-játékom. Csak akkorra legyen kész, mert osztán elutazunk Debrecenbe.“ „Oh az mit se tesz! Itthon lesz a bunda a jövő héten. A pénzt megkapom, akkor is jó lesz.“ Történt, hogy Susika beteg lett, meghűlés következtébe s egy napon odajön Szentpétery hugát látogatni. Leültünk, egyet-mást beszélgetve s Szentpétery odalép hozzám: „Édes Dérnyé! én magát sajnálom!“ „Engemet? Miért?“ „Azt hallottam, hogy maga a zálogcéduláit által adta annak a gazembernek, hogy majd ő hozza el Pestről. Hogy lehet oly könnyen hívó az Istenért!“ „Hát mi baja történhetne egy oly biztos embernél, kinek elég esze van, hogy jó gondját viselje?“ „Oly gondját fogja viselni, hogy maga többé nem fog látni belőle egy darabot se.“ „Oh Szentpétery! hogy lehet maga oly szörnyű gyanakodó, egy oly becsületes ember eránt, mint ez a Czelesztin? Hiszen ez oly megelőző, oly szíves, mindenben a legkészségesebb tevő-

kenységgel kész az ember bajain segíteni.“ „Hát miért ment ő most Pestre? Eddig eszébe se volt, sőt tervekről beszélt Kassára nézve, hogy hova tesszünk kirándulásokat majd a nyáron.“ „Hiszen az mind lehet, mondtam, egy pár hét alatt itt lesz. Én megse foghatom, mit tehetne?“ „Mindent! Mindenre kész az olyas gazember!“ „No már én előre nem szeretek ítéletet mondani valaki fölött, míg meg nem bizonyosodom rosszasa felől.“ „Nohát megmondom magának, hogy éppen úgy írták le előtttem, mint egy szemtelen csalót...“

Kolozsvárt a dámák mindég nagy kegyelettel viseltettek a színészet eránt. Pártolták s mindenben elősegíteni kívánták, kivált a kit különösen kegyencöknek kijelöltek. Ilyen volt Székelyné és Czelesztin az ő idejökben. Sokszor odaadták ékszereiket kölcsön a színpadra, ha elkérték, hogy csak szépen nézzenek ki. Ily kegyben gyakran részesültek az előkelőbb színészek. A többek közt egyszer elmegyén ez a rabló egy dámához, báró Mara Mariskához (úgy hívták az úrnőt) s kéri, adná neki oda fényes ékszereit. Ő Rollát játszódja s igen pompásan kell neki megjelenni, mint indus vezérnek. „Szívesen, édes Czelesztin! Itt van!“ s jó csomó fényes ékszereket által ad neki. „Holnap köszönettel visszahozom.“ „Jól van, édes Czelesztin!“ Eljött a másnap, de Czelesztin nem jött el. Gondolá az úrnő: el van fáradva szegény, majd elhozza. De egy nap a más után haladt s Czelesztin nem jött. Végre odaízen, hogy szüksége van az ékszerekre, adná ide. „Magam fogom tenni tiszteletemet ő nagyságánál.“ El is ment másnap oda, az izenet után, de oh, hallatlan szemtelenség! azzal fenyegette a bárónét, hogyha követelni fogja az ékszereket, ő tanukat fog arra előállítani, kik látták, hogy ő, Czelesztin, késő estve fölment a báró-

néhoz . . . viszonyban volt vele s neki ajándékozta az ékszereket.

„No lássa édes Szentpétery, ha egy kissé csinosabb fogásokat hoznának föl egy ily roppant család elkövetetésére, el tudnám hinni. De minthogy hallatlan dolog, hogy egy első színész, kiről már csak több műveltséget föltételez az ember, mintsem ily aljas, szemtelen durvasággal élt volna, valakitől annak sajátját elcsikarná, nem hiszem el. Hiszen még a világos rablás se volna ily becstelenség. Elöttem ez nem talál hitelt, hogy ez megtörtént tény lehessen. Hiszen ott játszott? Hát az úrnő nem találta volna meg a törvényhatóságot s nem záratta volna be tüstént?“ „De nagy compromisszó lett volna a dologból s Czelesztin urat már másnap nem találták annál a társaságnál. Egy kicsit elutazott.“ „Nem lehet! mondám. Ily esemény nem történhetett meg.“ „Adja Isten! de még több ily esetkéket is tudnak róla beszélni, én csak ezt mondám el róla. Figyelmeytetni akartam. Adja Isten! hogy jóslatom be ne teljesedjék magán.“ . . .

Egy cseppet se nyugtalankodtam. Velem nem történhetik ilyesmi. Elkövetkezett jutalom-játékom, a bundát hazahozta a szücs, kifizettem s gyönyörködtem a csinos készületü téli öltönyben. Azonban a hányszor eljött Zsuzsi, mindig kérdeztem: „Nem írt még Czelesztin?“ „Hiszen még alig múlt tíz napja, hogy elment! Neki is dolgai vannak, majd ír, vagy maga is jön.“ „Már alig várom, mondám.“ Azonban elérkezett az idő, hogy Debrecenbe menjünk, hogy ott is játszhassunk, hogy ne kén-tessünk a nagy utat egyhuzamban tenni, hanem egy kis útravalót is nyerhessünk. Midőn már másnap indulnunk kellett volna, megkérde a társaság Székely Zsuzsit: „Hát mit ír Czelesztin? Hogy mégse érkezik? Már holnap in-

dulunk. Hát maga készüljön, hogy jókor indulhassunk.“
 „Már én nem mehetek, mond, mert nem tudom Czelesztin szándékát, hogy marad-e tovább is a társasággal? Magam is csudálkozom, hogy nem ír. Nem tudok magam fölött intézkedni, hát már csak itt várom be ötletet.“ A társaság nem sokat törődött vele, ő csak kis szereplőné volt, bár a kardalnoknék között szükség lett volna reá. Azonban ő ott maradt.

Éder társaságával együtt már akkor elutazott, tán Miskolcra vagy Egerbe, nem tudom. Én tele vágvával, szerettem volna magam kocsis lenni, s a lovak közé csapkodni, mert mind igen aprókat lépegettek, türelmetlenségemhez képest, mert kétséget se szenved, azolta ott van a kis pakkom Urbán kereskedőnél. Megérkezünk Debrecenbe. Alig szállunk le, magam nem voltam még öltözve s előbb a portól mosdani kellett, de az soká volt, azért elészólitom Kontz nevű sűgót s kérem: „Menjen csak Urbán kereskedőhöz, érkezett-e hozzá egy kis pakkom?“ ... „Nem! semmit se tud semmiről!“ Egy kis méregbe jöttem. „Pedig nekem Czelesztin azt mondá, hogy elmegyén hozzá s megkéri, ha odaküld hozzá egy Dérynéhez címzett pakkot, azonnal izenje meg nekem, hogy kezemhez kapjam. Hiszen már három heténél is több, hogy elutazott! Már itt lehetne.“ Így tünődtem. Talán holnap itt lesz. Istenem! talán elvesztette a cédulákat! Így rémítettem magamat, midőn egy heti, mindennapi kérdezősködéseim után is még mindig csak e hideg feleletet vévém: „bizony még nem érkezett semmi!“

Egy napon, midőn ismét csak ez üres feleletet kaptam volna, lerogytam ott egy székre, az erő kifogyott lábaimból. „Ez borzasztó!“ mondtam. Szörnyű gyanu támadt bennem. Mi dolog lehet, hogy az a Czelesztin se nem

ír, se nem küldi a rábízottakat? Egy úr, ki kevéssel ez előtt lépett be a boltba, megszólal: „Ah, Czelesztinről van szó! mondja, az az éjjel itt ment keresztül, a Fehér ló-ba találkoztam vele. Hívtam egy pohár borra, de nem fogadta el, monda, hogy szörnyű sietős útja van! Kolozsvárra kell neki menni.“ Midőn a szót kimondá azon úr, „az éjjel ment itt keresztül“ (Czelesztin), már akkor lecsapott a villám fejem fölé. Már tudtam, hányadán vagyok. Ha Szentpétery elé nem beszéli a leírt történeteket, még most is csak azt gondoltam volna: valami különös esemény adta elé magát. De így, gondoltam magamban: nem! aljas rabló, én nem foglak gyáván hagyni elillanni. Reám nem kiálthatsz semmit, mi nekem hírnévben árthasson. Nem engedem sajátomat elrabolni engedni, hanem üldözni foglak. Szégyennel kellett most bevallanom, hogy igazuk volt, midőn figyelmeztettek, hogy ne higgyek az ő minden érdek nélkül való tiszta barátságában, mert ő ki tudja fürkészni, előre kiszámítani és kizsákmányolni a legcsekélyebb részletekből is és saját terve kivitelére fölhasználni a legcsekélyebbnek látszó dolgokat is. De most már rögtön utána kellett látni a dolognak, hogy messze ne távozhasson. Fölszólítottam az ifjabb színészeket: „melyik ajánlaná magát elutazni, utána be Kolozsvárra, mert bizonyos, hogy most legelőbb is oda fog menni.“ „Nem, nem az a rendje, mondák. Zsuzsi Váradon maradt, azt előbb fölpakkolta s magával vitte. Ott talán lehet valami neszt hallani róla.“ Kontz, a sűgő mindjárt ajánlkozott, hogy ő elmegyén és utána jár. Én minden napra egy váltóforintot ajánltam neki, csak járjon el benne ügyesen. Ez egy igen furfangos egyén volt, de arról megfeledeztem, hogy azon gaznak jó barátja. No! de ő elindult rögtön, és magam nem me-

hettem, mert játszani kellett. Kontz volt tehát az ügynök. Kértem, hogyha Váradon legkisebb tudomást veszzen a dolog felől, tudósítson, mert megöl a nyugtalan-ság. Oda volt már három nap. Semmi tudósítás. A harmadik napon estve későn csak beáll. „Megkapta?“ kér-dém mohón, azt gondolva, már nyakon csípte s el is hozta. „Ötet magát nem, hanem egy positio már kisült: hogy hol van.“ Így kezdé elbeszélését mikép következik: „Én jónak láttam elmenni szállásukra s ott kérdezni. Ők elmentek tegnapelőtt. Czelesztin csak egy nap mulatott, mindjárt pakkoltak az napon s éjjel mentek, mert miként mondá, levelet kapott Kolozsvárról s azonnal menniök kell. Hát nem láttak nála valami eladni valót? Nem kí-nált senkit? Dehogy nem. Itt s itt ezen boltban kínált egy szép arany láncot eladni, mert azt mondotta: sokat költött Pesten s most kifogyott a pénze, azért adja el. Én elmentem a boltba. Igaz, ott volt, de nem vették meg, igen drágán tartotta. Elementem hát én a rabinerhez s mondám: hallja-e, egyszeribe gyűjtse össze valamennyi zsidóság van s tegyen szoros vizsgálatot, vallassa őket, hogy ki vette meg vagy zálogba kinél tett le valaki némi ékszert, mert egy nagy rablás történt és ha valamelyik tud róla és be nem vallja, kinél van, borzasztó büntetést fog kiállani és a károkat kifizetni. A rabiner mindjárt öszvehívta a zsidóságot s igen megijesztette őket, hogy orgazdának bélyegzik azt, a ki tud róla és be nem vallja, minek sikere lett az, hogy egy találkozott közöttök, a ki látta, midőn egy drágaköves, rubintos arany keresztet, nagy broche-sal, kínált egy zsidó ismerősének, a ki Kis-Várdán lakik, de azt nem tudja, megvette-e, mert ő ott hagyta őket, másfelé lévén dolga. Ezzel kiment Kontz Kis-Várdára, egyenesen a szolgabíróhoz s eléadta a dol-

got. A szolgabíró eléhívatta a megnevezett zsidót, egy kevés habozás után. Az eléhozta a keresztet, de az aranylánc nem volt vele. A szolgabíró azt mondá a zsidónak: a kereszt itt marad, te pedig keresd pénzedet annál a gazembernél, a ki a keresztet nálad zálogba tette 30 frtba. Kontznak pedig azt mondá: „a tulajdonosnak magának kell eljönni és megnézni, hogy övé-e s ez-e az elsajátított kereszt.“ Így hát még magamnak kellett elutazom rögtön. Elmentünk Kontzal együtt Kis-Várdára. Megnézve, megismertem mint sajátomat. A szolgabíró mindjárt át is adta nekem a keresztet. Oh, de mit ér! Hát a többit megkapom-é?! Most már Kontz kérte a szolgabírót, adjon neki egy írást, bizonyítványt arról, hogy a nevezett zsidónál megkaptuk a keresztet és már én kezemhez is vettem. Azzal Kontz mindjárt ismét beindult Kolozsvárra, azon ígérettel, hogy fölkeresi, ha a világ végén lesz is.

Midőn visszamentem Debrecenbe, csak elbámultak, hogy egymás nélkül, egy-egy darabonként szakította el az ékszereket. És ismét csak azt jósolták, hogy meglásam, a többit meg nem kapom többé. Még Debrecenben időztünk, nem jött semmi tudósítás Kontztól. Mindég kínosabbak s aggasztóbbak lettek napjaim. Ez két nagy csapás volt, oly rövid idő alatt rajtam.

Mult az idő. Már nem soká maradtunk Debrecenben, aztán még Miskolcon is szándékoztunk néhány eladásra megállni s úgy azután egyenesen Kassára. De mielőtt Debrecenből elindultunk volna, jön levél nagysokára Kontztól s leírja az egész jelenést a rablóval. Így ír: „Midőn Kolozsvárra értem, magamhoz vevén a szolgabírótól nyert bizonyítványt, elmentem szállására. (Azt tudni kell, hogy én azt mondtam Kontznak: ne rohanja meg egyenesen, hanem először csak azt mondja, bejöttem

Kolozsvárra, dolgaik vannak. Barátom, tiszteli Déryné s azt izeni, adja által nekem azon ékszereket, mikbe megbízta, hogy Pestről elhozandja.) A mint Kontz belépett a szobájába s meglátta Kontzot, szörnyü elsáppadt, de csakhamar rendbe szedte magát s ülással kínálta. Sietek mond, egy kevés dolgaik vannak . . . s elémondá szerepét. Czelesztin szörnyü elbámult. „Ékszer? kérdé elbámulva. Micsoda ékszer? Én nem tudok semmi ékszerről semmit. Hm, hm, hm! A jó asszony! ugyan mi ütötte meg az eszét?!“ „Ej! ne tréfáljon Czelesztin barátom, hiszen nem kéretné. Osztán tudja már azt is, hogy kiváltotta és el is hozta Pestről.“ „Én?! Ezt már mégis meg nem foghatom, hogy micsoda ékszereket követelhet rajtam az a jó asszony?“ Ekkor kihúztam keblemből az írást s mutatom: „alkalmasint ezeknek a többi részeit, mert ezt már kézbe szolgáltatták neki. Azért jobban cselekszik, barátom, ha nem tréfál, hanem szép szerével átadandja nekem, mert föl vagyok hatalmazva, ha ellenkezik, törvény kezére adom.“ „Ej, ej, barátom! csak ne oly sietve,“ de szörnyü nagy zavarba jött. Az egy nemeslelkü asszony, csak annyi időt várjon, még én egy levelet intézek hozzá. Bizony megvallom, nagy szükségben voltam Pesten s kénytelen voltam azzal segíteni magamon, a mi éppen kezemnél volt, de meglássa, ha megírok neki mindent, el lesz igazítva, a nélkül, hogy törvényre kerülne a dolog. Nem ismerem az ő nemes lelkét.“ A mint tőle eljöttem, azért én mindjárt elmentem egy ügyvédhez, kivel közöltem az egész dolgot. Hanem előre is mindjárt kell egypár aranyat adni az ügyvédnek, mert azt jól tudom, hogy csupa hízelgésből fog állni levele, mire a T. asszony nem sokat fog hajtani. Azon leszek, hogy mielőbb elvégezhessek idebent mindent.“ — Feleltem neki, hogy

mindent a legnagyobb szigorral vegyen, nekem ne firkáljon, hanem ítélje el a törvény, hogy mit érdemel ilyen alávaló rabló.

Már elutaztunk Debrecenből Miskolcra. Éderéket ott találtuk társaságával s ők is, némely tagok kivételével, a mi társulatunkkal egyesülvén, együtt adtuk előadásainkat. És csakugyan a szemtelentől egy levél érkezik hozzám. Sok szemtelenségekről hallottam már, de ilyet mégse hittem. Hiszen ez a porbacúszás még lealacsonyítóbb tán, mint a rablás, gondolám. Ez cudar gyávaság! Egy hosszú lamentációt ír körülbelül a szemtelen ilyformán, hogy: Én szánjam ötet, a helyett, hogy kárhoztassam ezen egy (!?) botlásáért, de ő ismervén az én nemeslelkűségemet, hiszi, hogy nem fogom elítélni, sem a világ előtt kompromittálni, midőn őt a szükség kényszerítette ezen lépésre. Imádott, drága teremtes, kit én mindig, miolta ismerem, mindig a legforróbb hévvel imádtam! Ne gondolja, én nem vagyok gazember, nem, de szerencsétlen vagyok, születésemtől fogva mindig szerencsétlen voltam és vagyok . . . s még több ily sületlenségeket. Igen gyáva gazember voltál s vagy is, gondolám. Végül írja, hogy azon szép, drága, fekete metszett gránátomat, maga is sajnálván eladni, egy szabóhoz tette zálogba 35 frtba két gyűrűvel együtt, ha tetszik, váltsam ki, de a többi holmikat mind eladta zsidóknak imitt-amott, az utcán, kit elő-utól tanált, nem akarván aranyműveshez vinni, ki ócsóért kívánta volna. Én rögtön írtam Kontznak, hogy csak siettesse az ügyvédet és keményen fogjon a dologhoz s hogy mi sületlenségeket írt a gyáva. De a mi még ezután történt, az már szinte hallatlan vakmerő és szemtelenség vagy nem is tudom, mi néven nevezsem ezen ember alávalóságát, hogy miképp fordult ellenem.

Ebből gyalázatos hosszú pör keletkezett, a melyről se fogalmam, se képzelődésem nem volt, nemcsak nekem, de a társaságnak se, mert a levelet, mit írt, elolvasta az egész társaság, bár arra kért levelében még, hogy égessem el. Volt neki egy fiatalkori jóbarátja, Jónás Dani Kolozsvárott, azt választotta ügyvédének. Az enyémnek nevét már elfeledtem. Ez elment hozzá s előbb szép szavakkal akarta reávenni, hogy fizessen: ezer forintra van becsülve azon ékszereken kívül, mi már kezemnél van. „Fizessen, mondá, mert sokba fog az úrnak kerülni.“ „Én nem félek semmitől, mondá, én nem tartozom neki semmivel, mondá, hiszen ő adós nekem! Majd eléadom követeléseimet, hogy miből állanak azok, azok felelte: Az a jó aszszony igen szerette a szeszes italokat s nem győztem neki hordani a legfinomabb liqueuröket.“ „No, ha mindjárt úgy volna is, a mit mi igen kétlünk, mert huzamosabb időket töltött Kolozsvárt, de sohase hallatszott róla ilyesmi sőt ellenkezőleg, igen szolid magaviseletről kezeskedhetik minden, ki közelebbről ismerős volt vele. Osztán ez nem elfogadható, mert annak az ára csak mégse mehetett annyira.“... „De azonkívül pénzt is kölcsönöztem, itt van nálam a bizonyosság 150 frtról. Bundát rendeltem meg számára a szücsnél, az ő megbízásából.“ (Ez hajmeresztő szemtelenség!) S elémutatta azon kis cédulát, miben a társaságtól kértem a cassából előlegezést. Még hamisító is volt, a 15 frt után odaírt egy nullát s így 150 frtot tett ki. Ez ellen nem volt mit tenni ügyvédemnek, mint engem fölhívni, hogy igazoljam magamat. Én magam nem tudtam volna magamat másképp igazolni, csak azt mondtam volna: „nem igaz; én soha se kértem a nyomorulttól pénzt kölcsön; magam fizettem ki a szücsöt s miután ő már nem is volt Váradon, nem is fizethette.“ De

Szentpétery fölszólal (midőn elémutatom nekik levele-
met, mit Kontz írt): „minthogy mindent föl lehet róla
tenni, ugyan nem azon cédulát használja-e föl, miben
maga a 15 frtot kéri a cassából, az 5 után odaírt egy nul-
lát s megvan.“ Én e gondolatra soha se jöttem volna, de
szinte megrázkódtam e lehetőség hallatára. „E felől
mindjárt adhat az egész társaság bizonytságot, hogy maga
tőle nem vett föl pénzt, mert azt maga mindjárt kimondta
volna, mert maga semmit se tud eltitkolni és a cédulát a
társasághoz intézte maga. Ő csak dicsekvésből tette, hogy
a 15 frtot ő adja által, hogy ő mily megelőző. Itt van
Susika, ez az ártatlan gyerek nem hazudik. Ő hozott tőle
magának 15 frtot, ő vitte is meg neki. Erről én is tudok,
de a cédulát magánál tartotta a rabló.“ Így mindeneket
eléadvá, s a bizonyítványokat öszveszedve, elküldöttem
Kontznak. Azt gondoltam: no most már le van vonva
álarca a hamisítónak, majd megítélik s majd hozzájutok,
ha már nem is szép emlékeimhez, legalább az árához. De
még most jön a java!

Midőn az ügyvéd elvetettnek nyilvánítá ezen vád-
ját s komolyan intette, adja meg szép szerével, mibe el
van ítélve, mert majd sokba fog kerülni neki, (lehet-e
már ennél fonákabb kitérés?!): azt mondá, hogy enge-
met eddig csak kímélni akart, (kímélni, midőn már becsü-
letemet támadta meg!) hogy ő nem győzte nekem a sze-
szes italokat hordani, ő, (mondá)! viszonyban volt velem
és neki ajándékoztam minden ékszereimet! No, már ennél
bolondabbat nem hozhatott volna föl. Ennél tovább nem
is mentek, hanem lekacagták és mondák, hogy azt elé se
hozza többé, mert azt igen jól tudja mindenki, hogy kinek
egyéb vagyona nincs, mint az a csekély havifizetése, nem
ajándékozhatja oda minden csekély vagyonát, mit talán

utolsó szükségeire gyűjtögetett öszve magának. A per el volt döntve részemre. „Már most fizessen az úr, mert Déryné részére dőlt el az igazság!“ Azt felelte: „majd, ha lesz.“ „Úgy hát exequálni fogják az urat.“ „Tessék! nekem semmim sincs!“ s midőn egy nap ki volt tűzve, a melyen exequálni fogják, odamennek, már akkor hült helye volt. A jóbarátja és ügyvédje tudtára adá, hogy holnap reámennek, éjjel fölpakkolt és elillant. És ez így folyt szinte három évig. Midőn megtudták, hogy jelenleg hol tartózkodik, egyik hatóság írt a másiknak, vagy az ügyvéd írt, hogy exequálják, mit tudom már. Elég az hozzá, így bujdosott egy társaságtól a másikhöz cinkos társnéjával együtt, mert bizonyosan az ő Zsuzsija is tudója volt minden gaztetteinek és soha se kapták meg. Mindég mélyebben be Erdélybe vonult és én nem kaptam semmit, csak pótlékul még nekem kellett mindég beküldenem a sok költségekre, miként Kontz mondá. Odaadta-e az ügyvédnek?... De osztán még ki is nevettek pályatársaim, mert miként mondák, a hogy a mesébe van: elküldtem a farkast, hogy hozza el nekem a rókát! Kontz is odabent maradt és alkalmasint ő is nem részemre munkálódott, mert gyakran látták őket együtt vaesorálgatni Kolozsvárt a „Tivoliba“ és meggyőződünk róla, hogy midőn reáment volna az executió, ő szöktette el . . . Mert Kontz soha se kért tőlem az ígért napidijból semmit, de miután három évig húzta-halasztotta és nem röviden, s nem szorosan bánt vele, nem is fizettem volna neki. Miért nem vetette vissza vele mindjárt a sok hazugságait? Ő is jól tudta, hogy az mind nem igaz, a mit az a szemtelen mentségéül fölhordott! . . .

Bevégezvén Debrecenben előadásainkat, miután több érdemes úri házaktól elbúcsuztunk, kikkel megis-

merkedvén, sok vídám napokat töltöttünk, elindultunk Kassára. De mivel Miskolc utunkba esett, itt is megállapodtunk egynéhány előadásra, annyival inkább, mint-hogy Édert is itt találtuk társaságával s most már ő is kívánt a mi társaságunkkal egyesülni. Hát egyezkedtek. De nemcsak ő, hanem még több jeles tag is szerződött társulatunkhoz. Már mindet nem tudnám névszerint megnevezni, de úgy tetszik, Balláék is ekkor jöttek hozzánk, tán Szákfi is s még mások: Latabár s többen. Ropant nagy és erős társaság volt az együtt. Telepi is ekkor jött.

VI.

Új helyzet. — A viszontlátás örömei és gondjai. — Ebéden gróf Csákyéknál. — A lúdmáj-pástétom. — Beszélgetés ebéd után. — A gróf látogatása másnap. — A legyőzött „kisbiró“. — Fáncsy Kassán. — Gr. Csáky intendáns-sága. — Az intendáns vacsorája. — Angolos étkezés a grófnál. — A grófné és Bartha. — Valami a családi képekről. — A Burgundiai gróf egy jelenete. — Megkondul a hírharang. — Mit mond hozzá a grófné? — A gróf váratlan látogatása Eperjesen. — Még valami a lúdmáj-pástétomról. — Séták Kassán. — A grófi család és Déryné. — A megváltozott gróf. — Déryné tánca. — Lendvayné megjegyzése. — A grófné a páholyban. — Az előleg ügye. — A cholera.

Megérkezhén Kassára, még ott találtuk az eddig ott működő német társaságot, de utolsó játékjukat adván, eltávoztak Eperjesre. A kassai publikum igen megörült visszatérésünknek, annyival is inkább, minthogy sok új tagokkal szaporodván, a társaság részéről még nagyobb élvezetre számított.

Jelenben még nem volt senki intendánsnak kiszemelve s így a társaság az ujonnan szövetkezettekkel egyezkedve működött, de azért a választmány föntartotta magának a társaság dolgaiban a főintézkedéseket és a beavatkozásokat a szükséges körülményekben. Az ura-

ságok is sűrűn érkeztek, siettek már kassai téli élvezetöket maguknak előre szép színekben előidézendő s a többi közt gróf Csáky Theodor is nejével.

Nem akarok mélyen beereszkedni azon öröm lerajzolásába, melyet a gróf, viszontláthatásomnál kifejezett. Ámbár mindég leveleztünk, s mindig csak arra kért, minden levelében: „Tartsam Istent szemeim előtt s ötet szívemben, nehogy más valaki odalopja magát, mert úgy ő örökre szerencsétlen lesz“ stb. Nem is szükség mondanom, hogy mi zajos meglepéssel fogadta a közönség előadásainkat. Mind a páholyok ki voltak bérelve; a színház mindig tele volt, szóval mindenik rész meg volt egymással elégedve. Csak én! én nem lehettem oly tiszta, meglepédett, homálytalan kedélylyel, minővel azelőtt töltek napjaim. Most ámbár minden héten pontosan érkeztek leveleim s viszont az enyémelek felelőtül ő hozzá, csak hogy részemről tele, azon ötöt legyőzni akaró tanácsaimmal: hogy üdüljön ki ezen képzelt, szinte ábrándos vonzalmából, a melyet vonzalmam viszont megnyerésében magának biztosítani remél; mert én teljességgel nem engedhetem át magamat azon gondolatnak, hogy én oly viszonyt köthessek valakivel, kit más szent kötelek kötnek, mert az engem szerencsétlenné tenne s lelkem sohase volna nyugodt és vidám s e szerint ő se lehetne körömben tökéletes boldog! De hijába volt minden. Minden figyelmeztetésemből és okoskodásaimból kiforgatott. S ő most már annyira vitte a dolgot, hogy nem a volt páholyát bérelte ki, hanem a legelsőt a színpad mellett, hogy beláthasson az álfalak közé, ha ott állok. S nemsokára még arra is reábirt már, minthogy még távaly megigérte a grófnénak, hogy engemet egy csendes ebédre elhívjon. Úgy nevezték ők azt, ha csak

magukba ebédeltek s nem adtak nagy asztalt. A grófné úgy nyilatkozott, hogyha olyankor hív ebédre, mindjárt feszesebben megy minden. Ő pedig igen szeretne engemet bizalmas kis körben megismerni. Ugy is lett. Meghívtak ebédre, a batárt egy órakor értem küldendők. Oh, kínos óra! Örömmel elengedtem volna, ámbár igen válogatott, ízletes ebéd volt és én kis mértékben igen inyenc voltam, mert már igen el voltam kaptatva. Bizony inkább koplaltam volna három nap, csak ne kellett volna men-nem, de a gróf azzal vett rá, hogy éppen azáltal volna a dolog föltűnő, ha nem mennék, minthogy másüvé mindig megyek. Most már nagy föladat volt reám nézve a magamviselte: a tettetés. Bátran nézzek-e a gróf szemébe? Én nem tudtam magamat sohase tettetni, sőt ha valakibe észrevettem ezt a hibát, ki nem állhattam, s most magamat kellett erőltetnem. Ha nem merek a grófra nézni, akkor még jobban elárulom magam a grófné előtt, ámbár én még eddig semmi rosszat el nem követtem, a melyért pirulnom kellett volna, de azért mégis azt gondoltam, hogy homlokomra van írva, már csak az a nagy barátság is, mely köztem s a gróf között létezik. De a keserű pohár meg volt töltve, s nekem ki kellett ürítenem.

Egy órakor elé állt a kocsi, s én a legegyszerűbben öltözve fölültem s midőn a lépcsőről le akarok lépni, hát ki emel le — a gróf! Már odalent várta a kocsi érkezését. „Ugyan, hogy teszen ily helytelen dolgokat?“ sűgám midőn fölvezetett. Bevezet a grófné szobájába, hol ő le volt dűlve egy divánra. Oh hiszen, ha én azt a szíves fogadást előre tudtam volna, nem dobogott volna már egy órától fogva oly erősen a szívem, hogy a szomszédba is elhallatszott. Fölemelkedvén a grófné nyughelyéről,

midőn a gróf eleibe vezetett s igen barátságos nyájas arccal nyújtott kezét, de épp oly bizalmasan, mintha már régi ismerősök lettünk volna. „Édes Dérítskéném! mint örülök, hogy közelebben is megismerhetem magát, ki annyi gyönyörű órákat szerez nekünk“ s lehuzott maga mellé a dívánra, miután a gróf eleibe vezetett s mondá: „Édes Claire! elhozom elődbe a te kedvence-det.“ A grófné érdekes állapotban volt s mindjárt arról kezdett panaszkodni, hogy ő többnyire csak ledülve van a dívánon, oly gyenge, hogy néha nem is tud járni, se semmit munkálni, csak ott ledülve olvas. De azért midőn színházba kell menni, bármi nehezen vezetteti le s föl magát a lépcsőkön, ő el nem marad.

Elég az, hogy úgy elmúlt minden szívdobogásom, hogy a grófné körében szintúgy elfelejtkeztem arról, hogy én vagyok az, a ki vagyok, kinek tán egy kissé tartózkodva kellene magamat viselni. De a gróf is oly ügyesen tudja beleszőni társalgás által és elérkezni, hogy ő mily jól találta magát, midőn nálam vizitelt! „Csak látná a grófné — mond — mily szorgalmasan dolgozik! Ő mind maga készíti azt a szép, ízletes ruhákat, a miket te oly megelégedve dicsérsz, hogy az mind oly ízletesen van öszveállítva.“ Én is aztán nekibátorodva mondtam: „Hát azt nem mondotta a méltóságos gróf, hogy mily rendetlen egy színésznő szobája, midőn az esti öltözetit díszíti? Itt egy-két köntös kiterítve az ágyra; itt-ott egy széken két-három skatulya, a másikon egy csomó szalag, a harmadikon egy csomó virág! Hiszen alig leltem egy széket, melyre a grófot leültni hagyhattam! Bizony ez nem igen kellemes látvány egy szalónokhoz szokott férfiszemnek.“ „Képzelem, hogy félt Déryné, hogy majd egy fejdíszére reáülök?“ fordúlt a grófnéhoz, ki ezen igen

jóízűen kacagott, mert osztán a gróf sokat tréfálkozott az ilyek fölött és egész vidám hangulatba hozott bennünket. Midőn jelenték: föl van hordva! a gróf mindketőnknek nyújtotta karját és bevezetett az ebédlőbe. Asztalhoz ültünk. Ez egy kissé furcsának tünt föl előttem, hogy miképp volt az ülés elrendezve. Másutt bárhol ebédeltem, a ház asszonya az asztalfőn ült, s úgy oldalt a többi vendégek két felül. Nem úgy itt. A gróf engem az asztalfőhöz vezetett, a grófnét pedig a jobb oldalra, ő maga baloldalra a grófnéval szemben foglalt helyet. Ez részemre igen előnyös volt, mert ha engem ültetnek oldalt, a gróffal estem volna szemközt, s ez engem geneirozott volna, mert szemeim mindig a grófra estek volna. Az asztal nem fényes pompával volt terítve, de mégis grófilag en miniature, mert azért két Aufsatz, virágcsomagok vázákba s mindennemű csemegék, sütemények és egyéb ékesítések, ezüst többféle. Az asztalnál csak hárman ültünk, csak még az asztal végén ült egy idős férfi, közönséges kinézésű, valami házibiztos lehetett, mert be se mutatták. A gróf csak egy-két szót váltott vele. Sohase kérdeztem. „Ma nem hívtunk senkit az asztalhoz, hogy annál bizalmasabban együtt beszélgethessünk, mert ha sokan vannak, sokfelé van az embernek figyelme és meg van osztva, de így mindenről beszélhet az ember.“ A grófné a többek között kérdezte. „hogy én hordatom-e a divatlapokat, hogy többnyire journal szerint és oly ízletesen öltözködöm?“ „Nem, mondom, annyira nem terjed a havi fizetés, de sokszor oly előérzetem van, hogy kitalálom egy hónappal előre a jövő divatot. A szabóném már előre kacag rajtam, ha valami új öltözetet rajzolok eleibe, s mondom: így álljon rajtam ez a ruha, Krisztinke! s ő neveti s mondja: no egy hónap

múlva megkapjuk a bécsi divatlapba!“ Ez a grófnénak igen tetszett, hogy én előbb egy nőt festek írónnal, s ruhát is adok reá, s akarom, hogy úgy nézzek ki! És ez úgy volt. „No édes Dérítskéném! én ezentúl magának mindég elküldöm a divatlapot, a mint megérkezik“ . . . Azután az ételnemekre ment által a társalgás. Fakgatott igen nagyon, hogy mi az én kedvenc ételem. „Minden, mondom hirtelen. Én mindent szeretek, ha jól van készítve, de mégis kiválólág“ . . . „Mit?“ „„Jaj! mondom nagyságos grófné, a mit én legislegjobban szeretek, az igen magasan áll az én étvágyam fölött. Azt nem szabad igen szeretnem.“ „Mi az, mi az? ismétlé, csak mondja meg.“ És én tréfásan a tenyeremmel befödtem a szemem és vontatva mondtam: „Lúdmáj-pástétom aszpikkal és trüffel-gombával.“ Erre a grófné elkezd szörnyű hahotára fakadva, a tenyerivel tapsolni, a gróf accompagnirozott neki. Most én mint egy bárgyu néztem a grófnéra, s nem tudtam, minek tulajdonítsam a hangos kacajt és tapsot. Annak-é, hogy én oly drága ételre bátorodom áhítózni, én a szegény színésznő, vagy hogy oly tréfásan adtam elé, hogy mi ízlik nekem legjobban? De azért már csak én is mosolyogtam bután, hogy szerepembe maradjak, de mindig csak a grófnéra néztem. „Sage nur Theodor, ist Sie nicht lieb?“ De ekkor már igazán lesütöttem a szememet, hogy tán nem is igen illett első együttlétkor, oly fesz nélkül érzelmimnek vagy vidám természetemnek szabad utat engedni. „Ezt maga Dérítskéné oly természetesen csinálta, éppen mint mikor a színpadon játszik.“ „Erre hozzák föl ó! Tündérkastély Kassán! Hozzák! Ott fémlík előmbe aspikba burkolva a lúdmáj-pástétom!“ Ekkor ismét elkezdették örömeiket kifejezni azon, hogy éppen az jutott eszükbe

az étlapra kiírni a szakácsnak, hogy ez legyen. „De már most csakugyan látom, hogy Tündérországbán vagyok, a hol csak mondani kell: asztalkám terítődj! és a tündér elébájolja az ízletes lúdmáj-pástétomot.“ Most azon vetélkedtek, hogy melyiknek jutott elébb eszibe, hogy ez legyen? Végre kiviláglott, hogy a grófnénak, mert ő is igen szereti. És így reményemem fölül igen jól telt el azon idő, melytől annyira remegtem. Ebéd végén behozták kis fiacskáját is, a kis Aladárt. Gyönyörű kis angyalgyermek, az ő göndör fejével. Szakasztott olyan, mint a gróf, mert annak is göndör, gesztenyeszín haja és éppen olyan kis, szép metszésű gömbölyű (aufgeworfen) ajaka. És ez a csepp oly vidámon mosolyogva nyújtotta anyja felé két kis karját és magától nyújtotta oda csókra a száját! Csupa gyönyör volt nézni.

Ebéd végével ismét bevonultunk a grófné szobájába, s ott panaszkodott az unalom ellen, „Ez az én egyetlen időtöltésem, édes Dérítskéném, ez a kis koronaörökös, mert az olvasást is megújja örökké az ember. Én magát igen szívesen látnám; ha délutánonként eljönne hozzám munkával, mert én most nem járhatok látogatni, s még csak az ablakhoz se szabad mennem.“ „A grófné igen kegyes mondám, de hogy munkával menjek valahová, az éppen lehetetlen, mert annyi sok foglalkozásom van.“ „Hiszen tavaly Szirmayéknál valami munkával foglalkoztatt?“ „Oh, azt nem én vittem oda, de a dámák whisthez ültek és a grófné horgolását vettem elé.“ „No a horgoszereti, csak maga jöjjön. Osztán itt a divatlapok közt keresgélünk.“ „És ha valami szép új darabról olvasunk, mondja a gróf, én azonnal meghozatom, s Déryné lefordítja magának jutalomjátékául.“ Szinte sötétedni kezdett

már, midőn hazaküldött a grófné. Teljességgel nem akart még befogatni, habár menni akartam.

A gróf másnap délelőtt, miután már három-négy ízben ellovagolt az ablakom alatt, egész lelki megelégedéssel jött be hozzám, elbeszélvén, hogy a grófné mennyire megszeretett engem, miként mondá, azon természetességemért és hogy mégis a szerénységet se tettem félre szem elül és hogy azt szeretné, hogy mentől többet látogatnám és hogy ő egész fölvidámult társaságomban. De a gróf csak elbámult, midőn elejbe terjesztém, hogy mi aggodalommal jöttem haza és mennyi küzdelmeken mentem át azóta, meggondolván helyzetem nehézségét. „Hát mi nehézséget talál éppen most, midőn a grófné oly hajlandóságot bizonyított maga eránt, a milyent senki eránt se? „Éppen ebben fekszik a baj, édes gróf! Ha a grófné csak legkevésbé is valami feszességet mutatott volna erántam, melyet tán gyengélkedő állapotá is kimenthethetett volna, vagy egy árnyát az úri kevélységnek az alsóbbrendű eránt, nem találnám oly hibásnak a gróffal való barátságkötést. És én odamentemben azért remegtem úgy, mert valóban azt gondoltam, olyasmi vár reám. De az ő nyájas, bizalmas elfogadása, engem is elragadott és sokkal szabadabban viseltem magamat öntudatlanul. Már most elgondolhatja a gróf, hogy én micsoda lélekkel csaljam meg ezt a jó, képzelt boldogsága álmában szendergő grófnét? Én legyek az, ki eránt ő oly hajlammal viseltetik, én riaszszam föl boldog álmából? Az az végtére is, ha reá jön a valóra, én bennem találja az álarc alatt lappangó kigyót!? Nem, nem, nem gróf! Engedjen meg, most már éppen nem tehetem.“ „Mi lelte magát? Hát engem akar most háborodottá tenni? Ne ki sértsen Róza! mert maga igen megbánná és még csak

ezután lenne a grófné szerencsétlen. Mert ha maga eltaszít, úgy én nem tekintenék senkit és semmit. Miután megesküdtem magának, hogy oly boldognak fogja magát érezni a grófné, még a gondolatát is teljesíteni fogom mindenben és maga ellen soha se lesz semmi gyanuja, ha az egész utca azt fogja is kiáltani: Cs . . y Dérynét szereti, ő nem fogja elhinni“ . . .

És még sok küzdelmem volt a gróffal, de annyi fogadásokkal végre is legyőzte a kisbírót keblemben, mert ő csakugyan ellenállhatatlan volt és ha már el nem mehettem sorsom elől, midőn Kilényi értem jött, meg volt írva a sors könyvében, hogy én mindig áldozat legyek, de nem a magam eránti érdekből, hanem mindég találattott arra egy név vagy ok, melyet úgy kereszteltek, a hogy jónak látták; úgymint: maradnod kell Kassán, mert egy nemes kebeltől csakis azt várhatjuk, hogy érdekeit föl fogja áldozni a publikum eránti tiszteletből és a társaság együttmaradása eránti tekintetből, mert hiszen ez meg mind a hon, azaz a magyar nyelv művelődése érdekéből történt. De arra senki se gondolt, hogy hát mi következései lehetnek ezen enfeláldozásnak enmagamra nézve? Pedig lettek. Lelkem már nem maradt oly tiszta és nyugodt, mert mindig azt súgta enérzetem: csaló vagy! mert ki erántad bizalommal van, álarcba jelensz meg előtte. S ámbár a kilenc év lefolyása alatt oly csendes boldogságban teltek el napjaim, melyet csak egy művelt, nemeskeblű, jóézésű, becsületes férfiú társaságában élvezhet egy nő, de azért mégis volt tövis, mely szúrt, a hányszor a grófnéhoz kellett menni. Mert az ő rendkívüli hajlandósága erántam gondolatokat szült keblemben, mely arra unszolt: szakaszd el e köteleket, melyek kötve tartanak! De lehet-e azt oly könnyen? Oly fér-

fiútól elválni, ki a helyett, hogy hűlt volna, még mindig több szeretettel és figyelemmel viseltetett erántam. Hiszen nem mostanról szólok, most még ideje nem lett volna a hűlésnek, de a kilenc év lefolyása alatt . . .

A társaságban most sok változások történtek. A régi egyesült tagok mindég állandóul együtt maradtak, bár az ujonnan odaérkeztek közül sokan jöttek-mentek. De roppant nagy és erős társaság is volt ez. A három év alatt igen nagyra nőtt, míg egyszerre csak Fántsy is köztünk termett. Már nem is emlékszem, hogy mikor s hogy jött oda, csakhogy ő állandó tag lett, de többen el is hagyták a társaságot.*)

A választmány látta, hogy mégse jó lesz ez így, ha intendáns nem lesz és így választani kellett, s tanácskoztak fölötte. Olyan kell, ki értse a színészet kormányzását és a comiteé gróf Csáky Tivadarra szavazott. Fölkérték őt és nagyon szívesen is elvállalta, de azon föltétel alatt, hogy ő a cassa dolgaiba nem elegendik. A vármegye részéről most is Tóth Zsigmond főpénztárnok úr kezelte a jövedelmeket, miután már a választmány elrendezte a rendezni valót: a társaságnál maradandókat szerződtette, a nem maradandók eltávoztak s így rendin volt minden. Ha jól emlékszem Tóth Pista is akkoriba jött hozzánk, Mogyorósy Nina hasonlókép, osztán ott Kassán el is vette nőül.**)

Nem mindenik jut már eszembe, hogy kik, mikor jöttek?

Most már gróf Csáky beiktatási szertartásul nagy

* Fántsy L. az 1834/35-iki saisonban volt először Kassán szerződtetve.

** Tóth István szintén akkor, de Mogyoróssy Nina 1835/6-ban,

vacsorát rendezett a színház épületében levő nagy tánc-teremben, melynek bérője Pfeltz vendéglős volt, kinél csakugyan a vacsora is volt megrendelve. Az egész társaság milder kivétel nélkül jelen volt. Ott ajánlotta be magát a gróf a társaságnak, igen szép buzdító beszédet tartván a színészet szép és hasznos voltáról s kérte, hogy a társaság legyen eránta bizalommal s ő minden tőle kitelhető módon igyekezni fog ezen szép intézet éléhaldására munkálkodni, mely minden becsületes, igazlelkű magyarnak kötelességében áll stb.

A társaság hasonlóul megköszönte a grófnak e hazafiságos szép érzését és türelemre kérték e terhes vállalatban stb. Igen vígan folyt le a vacsora, a gróf igen ügyes és szeretetre méltó gazda volt, mindennek tudott valami szépet és kedvest mondani, még a férfiakat is elragadta az ő szép és udvarias társalgásával.

Mióta a gróf volt az intendáns, egészen másként nézett ki minden a színpadon. Ha olyas darab adatott elé, melyben megkívántatott a pompa, fény, elegáns butorok, ezüst teríték, szőnyegek, a nagy virág-vázák stb. mindmind tőle vitettek föl s ő maga is rendezte el. Ő igen sokat tartott az elegánsra. Gróf Csáky Tivadar nem volt bő költő, sőt mondták: igen takarékosan rendezte a háztartást. Ha csak maguk ebédeltek, nem volt szabad többnek, mint négy tál ételnek az asztalra jönni. De ha mutatni akarta magát, határt nem ismert a pompában. Csupán lovaira tartott s költött sokat és a ruházat csinos, finom és ízletes készítésére, mind maga, mind a grófné részére. Ő mindkettőjük számára Bécsben készíttette öltönyeiket. A többek között egyszer egy nagy ebédet adott angolosan, mint mondá. Négy órakor lesz az ebéd gyertyavilágnál. Nem voltak sokan híva az asztalhoz:

egypár vármegye ura a választmány közül, a színészek közül is kevesen. Bartha azért, mert a grófné őt nagyon szerette, ha velem játszott szerelme; Tóth Pista azért, mert a gróf szerette; Megyery és Szentpétery a vezértagok közül és a magam csekélysege. Nőket egyetlenegy se hívtak rajtam kívül. Midőn beléptünk az étterembe, ez nagyszerű látványt nyújtott; mintegy tündérlakban pompázott és ragyogott minden. A plafondról az ékes, aranyozott csillár tündöklött le az asztal fölött, tömördek viaszgyertyáival, azonkívül az asztal két végibe ismét a nagy ezüst karosgyertyatartók párostól nyújtották karjaikat, fényözönt árasztva az asztalon különös csínnal elrendezett mindenféle apró ékességekre és ízletesen, a virágforma készítményekkel körül fodrozott többféle szulok s cukorsüteményekre. Ez már aztán igazán ritka látvány volt és nagyszerű. Természet szerint a földig érő nagy damaszk-függönyök leeresztvék, hogy minden külső napvilágot kirekeszsen a szobából. Nagy üvegborítékok alatt, a gyönyörű szépen öszvealakított virágok és a cukrásznál készült, torony-formára készített veres és többféle színű cukor-virág Aufsatz, mely a tornyot, mint virágos kerteskét körülfogta. És én oly kevésbé voltam kíváncsi, hogy sohase kérdeztem a gróftól, hogy miért volt ez a különös pompás ebéd, midőn a mágnességek közül senkit se hívott. De annál több bajuk volt vele a városnak és a jelen nem volt színésznőknek. A ki csak a nyelvét birta, az mind mozgásba hozta, ki-kí a maga körében! Midőn az ebédetől fölkeltek, mentünk egy terembe, melyben a legdrágább képekkel voltak tele akgatva a falak minden részei. A grófné engem karonfogott és Barthát hívta, hogy nézzük a sok szép nemzeti öltözeteikben festett nőket és férfiakat. „Lássák, ezek

mindannyi szép öltözetek, melyekből lehet a színpadra választani.“ Én igen szerettem a képeket bámulni és meglátok egy gyönyörű olasz félparaszt öltözetet. „Ah, mondom, ez szép! Így fogok öltözni jövő előadáskor.“ A grófné igen örült neki, hogy én találtam már egyet, mit ő a színpadon fog rajtam meglátni. Mindjárt oda hívta a grófot. „Nézd, nézd Theodor! a Dérítskéné így fog öltözni egy“... „Mibe?“ bele vág a gróf. „A Portici némába“ mondtam. „Nagyon helyesen, mondá a gróf, ez igen jól fogja magát kivenni. Igen ízletes.“ „Oh! mond a grófné a Dérítskéné nem is tud másképp. De minthogy kedve van képek után öltözni, mindig elküldöm divatlapjaimat.“ Az én színészeim bámultak, hogy a grófné mily nyájasan, kitünően foglalkozik velem, miután már szállongott imitt-amott, hogy az én nevemet együtt említették a gróféval. Én igen jól vettem észre arcvonásaikból, de én annál visszatartóbb voltam a gróf eránti magamviselésével. A gróf azonban minden geneirozás nélkül viselte magát, minden feszeség nélkül s mindig beleelegyedett a grófné dicséreteibe, ha valamibe eléhoztak, szerepeim sajátos fölfogásaiban s kiviteleiben. Zavarba is hozott néha-néha, de mit senki se vett észre. Megfogta karomat s vezetett ismét más képekhez, melyeknek elbeszélte történeteit. Én pedig inkább szerettem volna az operentzián is túl lenni olyankor, mintsem a történtekre hallgattam volna. Eleget is fészkelődtem és hogyha oda nem figyeltek, hogy karomat csendesesen kihúzzam a karjából, de még jobban-jobban odaszorította. Hát már csak türnöm kellett! A grófné odalépett Barthával s fakgatózni kezdett, hogy ő, de mások is úgy veszik észre, hogy én Barthával legörömostebb játszom a szende, s bármi szerelmes sze-

repeket. A multkor, midőn a Burgundiai grófot játszották, az a jelenés oly szívreható volt, midőn elbúcsúznak egymástól! „Azt nagyon jól csinálják, mond a grófné, maguk nem sírnak, csak oly ártatlan gyermekes bánatosan búcsúznak egymástól, hogy nekünk tele jönnek könnyűvel a szemeink, hogy ennek a két, egymást oly nagyon szerető ártatlanoknak el kell válni egymástól.“

„Úgy van, mondom és ez a csúf Bartha akkor oly szép és oly szeretetreméltó az ő szőke fürtös vendéghajával, hogy csakugyan nem találná föl benne ezt a fekete nap-pali pofáját. És hogy akkor hová rejti azt a dörgő hangját, mely a hős szerepekben megrendíti a színpadot? Ekkor oly lágy, olvadó, gyöngéd hangon tud beszélni, igazán mint egy 18 éves fiataalka.“

„De a Bartha is jobban szeret Dérynécskével játszani, úgy tetszik?“

„Istennemre mondom, senkivel se úgy!“

„Oh csak ne esküdjék, mondom, mert ezt nagyon is el lehet hinni magának. Csak képzelje a méltóságos grófné! ő a szerepén kívüli is teszi nekem a szépet. Ha rám borúl, midőn szerelemeseket játszunk együtt és egy kis szünetet kell tartani, hát azt súgja a fülembe: Szentem! Krisztusom!“

„Azt súgja?“ kérdi a grófné mosolyogva.

„Igen! mondtam, de mikor lemegy az öltözőbe és ott találja a lámpagyújtogató olajos leányt, már azt ölelgeti és annak mondja: Szentem! Krisztusom!... add ide csak azt a gyertyát, vagy már a mire szüksége van.“

A grófné ezen ismét hangosan kacagott igen jóízűen s elmondotta a grófnak.

„Oh! ezt Déryné csupa szerelemféléstésből teszi, mondá a gróf, csakhogy a szegény Barthát zavarba hozza.“

Annyira bosszantották asztán szegény Barthát, hogy igazán zavarba jött, nem is tudta magát menteni, csak azt mondta: „Nem hittem volna, hogy az én ártat-

lan Elsbettem árulómmá legyen!“ ... Midőn eljöttünk, a grófné ismét fölszólított, hogy midőn időm lesz hozzá jönni, csak izenjem meg, s értem küldi a kocsit. „Oh, méltóságos grófné! hozzá szokva vagyunk gyalog járni.“ ... Most már megindult, vagy megkondult a hírharang, s bekövetkezett, mitől tartottam: hogy mégis csak besúgnak valamit, a mi nekem nagy hátrányomra fog szolgálni a család tagjai között s a közszeretetet s becsülését el fogom veszíteni. De a gróf mindég csak csillapított. Legelőbbszer is, kik előtt föltűnt a gróf magaviselete (mert a gróf igen szép s érdekes férfi volt és sok szem függött rajta, némelyiké talán egy kis reménynyel is a magasabb körből,) legelőbbszer is tehát az öreg excellentiás grófnéhoz járultak észrevételeikkel: „Ugyan, halotta-e excellentiád az ujságot, mi most a városba kereng, hogy Theodor a Dérynénél után futkos? A merre csak jár Dérynénél, már Theodor is közel ott terem.“ „Nem hallgatom az ily haszontalan mende-mondákra, felelt hidegen a grófné. Azonban azt tanácslom, hagyjatok békét Theodornak, s vigyázzatok, hogy ő meg ne hallja az ily mende-mondákat, mert eléveszi a Reitpeitschliját s megtisztel vele benneteket.“ Később pedig, midőn látták, hogy ott nem találhatnak nyílt fülekre, addig-addig surolódtak a fiatal grófné körül, míg szőnyegre hozták előtte a hihetetlenség hangján: „Ugyan Claire! hallottál-e már ilyen sületlen balga híreket, mikkel most a közönség mulatja magát, hogy Theodor Dérynéhez jár és hogy látták őt onnan kijönni.“ „Oh! mond a grófné, nemcsak egyszer volt nála; de azon nem lehet csudálkozni, mert Dérynénél oly kedves társalgású nő, hogy nem lehet magát megenni vele. Én azt szeretném, hogy mindig itt ülne nálam s örökké csevegne valamit. Igen jól mulatom vele

magamat.“ A legmeghittebb látogatóinak pedig, mikor később ismét erősebb okokkal akarták figyelmeztetni a grófnét: „Ugyan hagyjatok békét az ily sületlenségekkel, mond a grófné, eddig egy kissé könnyelmű volt Theodor az igaz, ha meglátott egy szép arcot, már mindjárt megtetszett neki. Ő maga is mondotta, de a mint megtetszett, oly hamar bele is unt, de most már egészen megváltozott. Osztán Dérýnét! Az éppen nem aggaszt! Hiszen az a raptura csak a szépeket illette, Dérýné pedig éppen nem szép. Azok a szemölesök arcán, azok egy cseppet se díszesítik és aztán idősebb is nálamnál. Theodor-nak igen finyás ízlése van. Eszembe se tudna jutni az a gondolat! Csak szeret nála időzni, hogy oly igen természetes.“ Így folyt ez valami másfél évig. A gróf legkisebb aggodalomban se volt. Ő biztos volt a maga körében, hogy onnan semmi zavar nem következhetik; csendességben folyt viszonyunk s a gróf engemet megtudott nyugtatni, mert a grófné mindent egész megnyugvással beszélt elé a grófnak, a gróf pedig nekem. És akkoriba csakhamar történt a grófné lebetegedése s ez az időszak fölmentett engem, a grófné azon óhajta teljesítésétől, mely szerént engem gyakran magánál óhajtott látni s nem voltam kitéve a feszült helyzeteknek jelenlétében. Most már a grófné magaviselete erántam igen megnyugtató volt, de mégis csak vádoltam én enmagamat, ha vele szembe voltam és gondolatomban gyakran szidtam magamat: ez nem jól van így!

Alig is vártam, hogy a három év leteljen, hogy mehessünk Kolozsvárra, hova vártak bennünket a három év leteltével, mely közben csak egypár hónapra tettünk egy kis kirándulást Eperjesre és Ungvárra. Alig voltunk három hétig Eperjesen, midőn meglátom a gróf Neutit-

schankáját az utcán elrobogni. „Nyugtalan teremtés! gondolám, most kikapsz.“ Alig gondolám, már kopog az ajtón, azon útilag csak benyit, sebbel-lobbal föltárván az ajtót. „Most megijesztettem ugy-e?“ „De jobb lesz, ha maga ijed meg tőlem, mondtam. Hát az Istenért, hogy mert ide jönni? Hisz ily engedélyeket én nem adtam!“ „Róza nem haragudhatik azért, hogy én őt szeretném mindenütt mint árnyék kísérni. Hát nem szabad nekem egy kis kirándulást tenni a szűk falak közül a szabad levegőt használni s ezt a szép, gyönyörű vidéket élvezni? Hiszen azt ígértem, hogy mint jó atyja a társaságnak, örködni fogok jólétük fölött, hát meg kellett tekintenem: hogy vannak? Ez a gyönyörű vidék igazán elbájolja az embert, oly regényes. Itt kellemes a nyári reggeleket sétálva eltölteni.“ Ott mulatott két vagy három napot s ismét hazament.

Midőn már Ungvárról is visszatértünk Kassára, a német társaság is bevégezvén nyári saisonját, mentek Eperjesre, mi pedig ismét elfoglalva színpadunkat, folytattuk előadásainkat. Még minden a régi jókarban állott.

Az a bohó gróf Tivadar már most előre azon kezdett búsulni, zugolódni, hogy az egész hosszú nyáron Kolozsvárott töltjük az időt és egész tél kezdetéig nem láthat. „De ő bizony, mond, nem fog se Kassán, se a falun ülni, hanem elmegyén Bártfára a fürdőre s ott mulat hat hetet. Ha a grófnénak tetszik, ő is ott töltheti a fürdői saison.“ A grófné most is, még mind jobban kimutatta erántami hajlandóságát mindenekben. Nevezetesen többször történt, hogy midőn az étlapot együtt tanácskozva készítették, a többek között közmegegyezéssel a lúdmáj-pástétom is becsuszott az étkek számába s a midőn asztalra jött, egyik se nyult hozzá. Mondja a grófné: „én ebből

nem eszem.“ A gróf hasonlóul: „én se.“ „Hát nem küldenék el Déritskénének?“ szolt a grófné s azonnal az ő hűséges Eduárdját szólítá elé a grófné háta mögül, ki mindig ott szokott állni, szolgálatát teljesítendő. „Menj, vidd által ezt Déryné T. asszonynak s mondd, tiszteli a grófné s itt küldi az ő kedves ételét“ s több ilyeseket elkövetett s így hát Eduárd úrfi nem gyaníthatott semmit, midőn háromszor is hozott napjában egy-egy céduláskát, ha hogy a gróf a látogatók miatt el nem jöhetett. De ha olyasmi nem tartóztatta, mindennap eljött hatszor, de nem kevesebbszer és ha egyszer zárva találta ajtómat, már akkor hirtelen lovára pattant s össze-vissza barangolta az utcákat, hogy hol találhatna föl s ha meglett a vár kerítésén kívül Kovátsnéval sétálni, leugrott a lóról s az csak úgy sétált utána s egy egész véka szemrehányást kaptam, hogy hogy lehetek oly szívtelen, hogy meg nem gondolom, hogy ha ő be akar jönni s ajtómat zárva találja, az neki annyit tesz, mintha a paradicsom volna előtte bezárva! „Higye meg, édes Kovátsné, úgy fekszem az ajtóba mindig, mint egy hű pudli s ő még csak föl se vesz.“ „De édes! mondám, hiszen egy kissé sétálni is kell a szabadba. Én igen szeretem a szabad léget s egészségem is kívánja.“ „Hát akkor adja tudtomra s én is megyek.“ „De nem szabad! mondám. Uteán nem szabad együtt sétálni látni bennünket soha, mert akkor mindég zárva lesz az ajtóm előtte. Emlékezzék mindenekre jól, a mikre esküdött!“ „Róza, maga egy rettenetes zsarnok nő fölöttem.“ De én őt lekacagtam jól, kezet nyujtottam és megint jól volt minden. „Csak már menjenek haza, híveskedik a levegő. Hadd mehessek már én is a szobámba.“

Ily erős vonzalommal viseltetett az én Tifcsim (így

nevezték őt otthon testvérei, a két comtesse) erántam, s minthogy az egész család szeretett engem, nekem is nevet adtak. Kivált Natalie comtesse, a kisebbik, mert ő mindent tudott. Először voltam Derus, osztán Dertsi, osztán kérdezte tőle „Te Tifesi, voltál ma a Drintsinél?” s így bomladiroztak fölöttem. Végére még gróf Rudolf is, a gróf kisebbik testvére. Oh az mindjárt szövetségese lett neki; de a harmadik, gróf Emanuel, az igen komoly és kevés volt. Az nem tréfálkozott soha se. A grófné mindenfélét küldözgetett nekem. A többek közt egy hochróth (vérszín veres) bársony turbánt küldtek Bécsből a számára. Egyetlen díszje volt egy parányi kis kolibri-madár. Egyszer volt a fején, a kolibrit levette róla és egy szép új fehér tollat tűzött hozzá. Más alkalommal ismét hozatott neki a gróf szép fekete barettet, három veres tollal. E veres tollat mindjárt levette a grófné s elküldte nekem.

Már most minden ember, a ki csak tudott ezen viszonyról bizonyosat, mind azon tanakodott, de magamat se kivéve, hogy valjon igazán nem hiszi-e a grófné, hogy engemet szeret a gróf, vagy csak, minthogy oly igen illedelemmel viseltem magamat, és oly pórázon tartottam a gróf nagyon is bizalmas kifakadásait az ő ismerősei előtt, hogy ő nyíltan bevallja, hogy ő nem hagyja magát visszariasztani, mert ő véghetetlen szeret s minthogy látja a grófné, hogy semmi föltűnő nincs a köztünk létező barátságba, tehát politikából teszi, a mit teszen és hallgat, mert jól érzi magát, mert társalkodásom óta egészen más ember lett a gróf . . . ezt utolsó napig se tudta kisilabizálni senki a grófné viseletéből. A többek között egyszer a gróf zárt körben egy kis egyszerű táncmulatságot rendezett. Az egész társaság jelen volt: nők,

férfiak mind, több vármegyei urak, jó ismerősei és a grófné. A grófné kívánsága volt az egész társaságot megismerni közelebbről. A gróf velem nyitotta meg a táncot s végezvén, karomat fogta s odavezetett a grófné mellé ülni, hol éppen egy üres szék állott. „Milyen gráciával táncol édes Déritskéné!” „Oh nagyságos grófné! attól igen messze állok.” „Oh ha dicséred ötet, mindjárt megpirosodik. Ha én megdicsérem, midőn oly jól énekel, mindjárt elpirul örömébe.” „Ah méltóságos gróf! inkább szégyenletemben. De ha a grófné dicsér, akkor örömömben. A férfiak csak hízélgésből és szokásból teszik.” „Igaz, igaz!” szolt a grófné, kacagva hangosan.

Már akkor Lendvayné is nálunk volt, vendégszerepeken, úgy tetszik. Azt súgja egy vármegye urának a fülébe: „Ugyan mondja meg nekem a t. úr! mi van ebbe a Dérynébe, hogy hiszen minden tudja a viszonyt és mégis a grófné mily kegyelettel társalgott vele és mások is. Az egész várost úgy megnyerte, hogy senki se ítéli meg érte!” Knézsik (mert úgy hívták a vármegye urát) azt felelte neki: „Édes Lendvayné! igyekezzék minden nő oly illedelemmel viselni magát, mint Déryné, minden helyzetben és mindentől megnyeri a becsülést.” A Knezsik úr mindjárt el is jött hozzám megsúgni, hogy Lendvaynének micsoda észrevétele volt rólam. „De valóban is mondom, hogy maga édes Déryné, igen ügyesen ki tud kerülni mindent, mi föltűnést okozhatna és az egész városban nem találkozik egy is, ki kárhozná ezen viszonyért, sőt mindenik azt mondja: igenis illenek ők együvé. És ez a gróf Tivadar egészen más ember azolta.” „Ej, mondom, a világ mindig többet tud mondani az emberről, mint a mi a dologban van. A gróf és a grófné igen leereszkedő szívességgel vannak hozzám

s ez az egész.“ „Én nem kutatom, mi a való, mi nem, le én magát igen becsülöm.“ „Le vagyok kötelezve“ mondtam s ezzel végeztünk. De az csakugyan különösnek tűnt föl előttem, hogy ha megjelentem a színpadon, ámbár soha se tekintettem föl az első páholyba, de egyikbe se, mégis megláttam, hogy a grófné oly nyájasan odahajlott a grófhoz és mosolyogva susogott és bólintgatott a fejével. A többek között egyszer kértem a gróftól: „Mit sugdosott felőlem a grófné, midőn megjelentem a színpadon?“ „Oh! mondá, azt gyakran lehet látni. Ő mindig el van ragadtatva, midőn oly ízletesen néz ki s ő figyelmeztet engem: Nézd csak Theodor! nem olyan-e most Déryné, mint egy angyal? És így többször, mindég a grófné kezdett el engemet dicsérni.“ Ez engemet annyira megnyugtatót és fölbátorított, hogy már nem oly nagyba elfogulva voltam a grófné körében, miként eddig.

A kis multság vídáman folyt le, a grófné végig ott mulatott s mindenik nővel beszélgetett, míg a gróf hozzá jött mondani, hogy a kocsi elérkezett, s ha tetszik, hazamehetnek. Így jó éjt kívántak s mi is hazamentünk.

Ez a három év így folyt le, észrevétlenül csendességben. Ha a telet lejátsztuk, mentünk Kolozsvárra nyári időszakra, ha ott bevégeztük, ismét vissza Kassára.

Most midőn Kassára visszajöttünk, lejárt a három évre kötött szerződés s bekövetkezett a nyár. De azért a directió, azaz a comiteé, tovább is ugyanazon föltételek alatt mindig pártolta a társaságot s fizetésünket most is mindig t. Tóth Zsigmond úrnál vettük föl. Egyszer kértem tréfából Tóth Zsigmond urat: „Ugyan mennyit húztak már le tartozásomból? Tán nekem akarják ajándékozni?“ „Ah, abból semmi se lesz. Még 400 frttal tarto-

zik. De azon maga ne tünődjék semmit, mert még maga Kassán megmarad s mienknek mondhatjuk, soha se tünődjék, ha nem húzzuk is le.“ „Oh! dehogy tünödöm, sőt igen örülök rajta.“

Ezen a nyáron nem eresztettek bennünket sehova. és ezen a nyáron kiütött a cholera,*) de az intendancia azt határozta, hogy habár nem játszunk is azon idő alatt. míg ez a borzasztó nyavalya tart, azért mégis minden hiány nélkül kapjuk havi díjunkat pontosan. Ez igen szép volt a vármegyétől! Tudja Isten, miként jött, hogy nekem akkor legjobb kedvem volt, én nem féltem semmit. Erdélyből azon idő alatt jött ki három gubernalista úr, jó ismerőseink! Tttes Deáky Sámuel úr, Tttes Gyergyai Ferenc és testvére Gyergyai László urak. Ezek mind megannyi muzsikai tehetségek. Ezek mindig biztattak bennünket, hogy ne féljünk semmit, hanem mindig vidámak legyünk és így a cholera nem kap ki rajtunk. Mondom: „én nem tudok másképp víg lenni, csak ha énekelhetek.“ „No hát énekeljünk. Gyerünk le a proménádra s adjunk a városnak egy nagy éjjeli zenét.“ És ez úgy lett. Kiültünk a sétatérre, ott játszottunk, énekelünk, midőn más az ablaktáblákat is behúzta erősen, hogy a cholera be ne férhessen. A városbeliek közül, kiknek ablakai oda szolgáltak, azt mondák: „Ejnye! de okosan tettek azok a színészek, hogy oly szépen énekeltek. Egészen elmúlt minden félelmünk.“ A közönségszebb rész pedig elkezdette: „Az ördög van azzal a társasággal! Még a cholerától se félnek. Mikor más reszket

* 1831-ben volt a cholerajárvány. Nyáron át Bártfán találjuk Dérynét.

félelmébe, ezek ott hancuroznak, az egész társaság ott tivornyáz.“

No de valamint mindennek végének kell lenni, úgy a cholera is elvesztette hatalmát, miután már tömérdek áldozatokat elhordott. El, a két színészet-pártolót, a két özvegy Szirmay és Metséry grófi testvéreket. Béko poraikra!

VII.

Az új directio. — A gróf ajándéka. — Hogyan folynak le a gróf látogatásai? — A jutalomjáték és a bőkezű gróf. — Apró ármányok. — Krisztina svéd királynő costumeja. — A lovagló öltöny titokban készül. — Szerdahelyi és Ujfalussyné. — Jelenet a Heilbronni Katalin előadásán. — A fölsülés. — Hogyan udták meg a lovagló öltöny titkát? — Az átalakítás. — Déryné arcképéről. — Mi történt a 16 éves királynő előadásán? — Ujfalussyné újabb fölsülése. — Cubaynéról. — Újabb furcsaság Eliza és Claudio-ban. — Szerdahelyi pártfogoltja. — Színi bírálatok. — Egy „comisch“ gyűlés. — A fölsült panaszosok. — Lendvaynéról. — Szentpétery újabb kísérletét visszautasítják — Déryné és a Szentpétery-család.

Miólta az új directio alakult, számos jeles tagokkal szaporodott ismét a társaság: a Cubay-pár, Ujfalussy-pár s még másokkal. Midőn kolozsvári vendégeink elutaztak, esküvel is kellett erősítnünk, hogy a jövő nyarat Kolozsvárott fogjuk tölteni és Kassáról egyenesen bemegegyünk. Ugy is lett. És a most következő négy év alatt így folyt le állapotunk: Kassáról Kolozsvárra, Kolozsvárról vissza Kassára.

Most Kassán volt reám nézve a kikötő, vagvis a révpart. Az én grófom mindenféleképp igyekezett volna „emlékül“-szín alatt, némi kis érdekes ékszert bechan-

geirozni szekrénykémbe, de egyezkedésünk szerint mindjárt visszariasztottam. Azonban idő múlva, egyszer csak cipel valamit a nagy köpenye gallérja alatt! „Nézzé csak Drintsi! Én most éppen az ezüstmívesnél voltam, valamit igazíttatni és ott látom ezt a gyönyörű ezüst úti servicet. Mind oly szép, fölséges munka és minden legkisebbről van gondoskodva, a mi csak egy elegáns nő kényelmére szükséges.“ „Ej be szép! mondám; gyönyörű, pompás. Osztán mily szép tokba s még vörös bársonyba pakkolva!“ Ott pakkolgatjuk. „De mily nehéz! Ugyan hogy bírta ezt a nagy chatouillet? Mi sok minden van benne!“ „Hát ez nekem igen megtetszett s mindjárt eszembe jutott az én kis Drintsim, hogy utazásában, mennyi sok ilyes szükségletes hijával lehet.“ „És így jutottam én eszébe? És hát ezt nekem...?“ De a hang, melylyel ezeket mondám, egy kicsit lehangolta jó kedvét s bámulva kérdé: „Hát tán csak nem haragszik Róza, hogy mindenütt róla gondolok?“ „Oh nem! azért nem haragszom. De az ember az eszivel gondol valakire és nem a kezével és erszényével. Oh, édes gróf! nagyon sokban megfelelkezik már fogadásáról és tán apródonkint oda fog ez vezetni, hogy csakugyan beteljesül jóslatom: hogy állhatatosság nem lakik benne, hanem egy kis grófi szélsély s mint szokták, most már hidegül s gondolja, most már majd ajándékkal fogom bizonyíttatni hajlandóságom forróságát.“ „Róza! maga nekem mondja ezt? Én ezt bizonyíttottam maga eránt viseletemmel?“ „Meg se álmodtam, hogy maga én felölem föltegye, hogy én ezt elfogadom!“ „De kérem, ezt a csekélységet.“ „Jól van, mondám, ezt a csekélységet! Nem akarok semmiféle néven nevezendő ilyen csekélységet. Hallgasson meg a gróf! Ugyan mondja meg, ha igaz, komoly a szeretete,

KÁNTORNÉ
szül. Engelhardt Anna

nem jobban esik-e azt gondolni magában: ezen nő engemet enmagamért szeret, nem pedig érdekből.“ „Oh, én soha, soha se tenném föl, a maga jellemét ismerve.“ „No csak elég az ahhoz: tessék összevpakkolni ismét s visszavinni, a honnan hozta.“ „Én? Soha!“ „Nohát, ha nem, mert hiszen igen nehéz . . .“ „Oh! én azt nem hoztam magam, egy fiúcskával hozattam idáig.“ „Jól van, mondám, majd elvitetem én.“ „Én ezt az ezüstműveshez vissza nem vitethetem, mert már csak megvallom, hogy magának én ezt Bécsből rendelttem meg általa.“ „Milyen zavarba hoz a maga szelidíthetetlen módjával!“ „Egy csepp zavar se lesz belőle!“ „Úgy is készülnek a bártfai fürdőre s így átláthatja, hogy ennek igazi jogos helye, hol van? Lepje meg a grófnét vele.“ „Nem hiszi el, mert van neki ügyis.“ „Nohát elküldöm én! Hiszen, mikor kipakkolta, azt gondoltam, hogy csakugyan az ő számára vette.“ . . . Ez ellen nem lehetett több ellenvetése; de ott hagyta még vagy öt nap. Csak mindig kibeszélte magát: hogy most nem érkezett a cseléd; most nem volt oly launéban . . . Végtére, midőn már hararagos is lettem, mondta a grófnénak: „én téged meg akartalak lepni valamivel, de megmutattam Dérynénak, hogy mily szép munka s igen tetszett neki is, majd elküldöm érte Eduárdot.“ Oly mily könnyűnek éreztem magamat, midőn már megszabadultam a tehertől, mely egész ottléte alatt nyomta keblemet. És ez a gróf úgy mérgeződött azon, hogy neki úgy szót kellett fogadni! „De hát már ez mindig így lesz? mondá. Soha se lehet nekem kedvem szerint cselekedni? Hiszen én azt szeretném, hogy merre csak tekintek, mindenütt tőlem lássak valamit. Úgy még otthonabb érezném magamat.“ „Oh! elég itthon van. Csak egyeztetüinkről soha se kívánjon megfélelkezni.“ Külö-

nős ember volt ez a gróf sok tekintetben. Nem szenvedhette, ha valakit nálam talált. Nekem sok ismerőseim voltak s gyakran látogattak délutánonként. Természetes, hogy a kávézásnak meg kellett lenni. A nők kávé nélkül el se tudnának lenni, hol egy egész délutánt kívánnak tölteni. A gróf pedig oly sajtós szokásu volt, hogy midőn hozzám belépett, legelső volt keztyűit lehúzáván, leülni mellém a dívánra és a kezét vállamra tévé. Én munkámat folytatva beszélgettem vele bármit, de a keze mindig félvállamon pihent. Ha osztán ilyenkor jöttek a női látogatók, szörnyű méregbe jött, fölugrott. „Még ettől a kis boldogságomtól is megfosztanak, hogy a vállát érintse a kezem“ . . . s visszajött háromszor is s ha még mindig ott találta őket, mérgesen leült mellém s már a keze ismét vállamon volt. Én észrevétlenül le akartam esusztatni, gondolván, feledékenységből teszi s mimikával emlékeztettem, hogy ez nem illik. Akkor úgy megnyomta a vállamat, hogy szinte kétrét görnyedtem belé. A többek között egyszer, midőn oda jött, ebéd után, magamat talált. „Édes Dérítském! én kérem magát, tegye meg kérésem.“ „Ha lehet, szívesen.“ „Szoktassa el ezeket az örökös kávézó asszonyokat innen, hiszen szörnyű sok időmet ellopnak tőlem. Én esküszöm magának, hogy minden nap kávélábvizet csináltatok magának.“ Ezen az a Kovátsné oly nagy kaczagásba tört ki, hogy szinte lebukott a székről. „A gróf utoljára még a nőktől is féltetni fogja ötet.“ „Igaza van magának; mert azok tele beszélnek a fejét, hogy ne szeressen engem, mert lássa, én már nem vagyok szép karcsu, igen kezdek hizni“. . . Több ily gyermekes kívánságai voltak. . .

Következett jutalomjátékom. A régi időkben szokás volt, hogy a jutalmazott tulajdon szállásán adta ki a

jegyeket s onnan vitték el már előtte való napon a jegyeket. A ki asztán többet küldött a kiváltandó helyért, kis levélkébe pecsételte és kívánta a számozott jegyet. Jött a gróf inasa s átnyújtja a levélkét. Midőn felbontom, úgy megijedtem, majd kiesett a levél kezemből. A levélben egy száz forintos banknóta ezen sorokkal: „Kéri az első szám páholyt Gr. Csáky.“ Visszafordulok az asztalkától, hova a levelet tettem s mondom várjon egy kissé a külszobában, mert felelnem kell reá. Kiveszem a száz forintot, teszem egy más papirba, melyben ezt írom: „A gróf megtévedt. De még nincs annyi a cassába, hogy föl tudjam váltani, azért itt küldöm a páholyjegyet és a berekesztett pénzt, mely teljességgel el nem fogadható. D.“ Bepecsételve oda adom a szolgának. Csakhamar visszajön a szolga s hoz ismét egy levélkét. Fölbontom s a százaz ismét benne, ezen sorokkal: „A művésznő igen megsértette a grófot. Én úgy vélem, hogy a publikumnak szabadságában áll annyit küldeni a jegyért, a mennyit akar s viszaküldeni nincs helyén. Gróf Csáky T.“ Alább ez volt írva: „Tivadar nincs összeköttetésben a gróffal s Róza tévedt igen nagyot, midőn az illedelmet sértve, a publikumnak visszaküldözgeti a csekélységet, melyet szép hangjának élvezhetéséért ad, bár minden ember csak legalább is ennyit tehetne, hódolata megbizonyításául. Ezt óhajtja szegény Tifcsi, ki szívéből megbocsátja vétékét a gonosz Rózának“ . . . Mit tudtam tenni! Már ezt el kellett fogadnom. De igaz lelkemre mondom, nem szívesen! Engemet ez nyomott és én ezt, s bármit is tett ily ármányos kiszámítással, a mit még holmi apróságos csekélységekkel lekövetett a később időkben is, mind a grófné rovására véltem károsnak lenni. Én ő tőle éppen semmit se akartam elfogadni . . . A grófné egy napon

elküld nekem egy journált, mely a 16 éves svéd királynét, Krisztinát ábrázolja igen ízletes svéd lovagló öltözetben s azt üzeni a gróftól, hogy a hirlapok igen dicsérik a darab szövegét is s már adták Bécsben. Én is szerezzem meg s fordítsam magyarra s adjam a második jutalomjátékomul. A gróf meghozatta a német darabot és én azonnal hozzáfogtam lefordításához.*)

Minthogy én már több, sok évek óta megfordultam Kassán, mindég a legnagyobb társaságokkal, még a régiekkel, kikkel Pestről legelőbbszer kivándoroltunk s én még akkor igen fiatal voltam, megszokták „engem szeretni“ s ezen szeretet még megmaradt erántam lankadatlanul, bármi társulattal jelentem is meg későbbben s ez nekem mindig némi előnyt adott minden más színésznők fölött s büszkén dicsekedhetem vele, hogy e közszeretet mintegy örökségül szállt reám, melyet bírtam végpercig. De én is nem kevésbé örömdobogó szívvel siettem pakolni útra, midőn határozott a társaság a Kassára menetelre. Azon művelt közönség előtt fölléphetni, melynek publikuma a legkisebb nuanceot megértette és föl tudta fogni, ez volt mindenkor a legnagyobb örömöm és vágyásom. Mostani társaságunknál volt egy-egy kiváló nő, ki ezt igen irigy szemmel nézte s egyszer-egyszer kigyófejeket föl-fölkötögették, egy-egy kis ármánykát szöddögéltek is ellenem, de nekem nem árthattak legkisebbet is. Én mindig csak az igazság útján kívántam járni, én soha bosszúálló nem voltam. Haladtam a magam útján. Az ily kis orrbosszantásokat föl se vettem, legföljebb, ha megvettem, a miket most le akarok írni.

* Bayard 2 felv. vigjátéka: La reine de seize ans. Déryné fordítása mellett a Kis Jánosé is szerepelt a magyar színészet műsorán

Hozzákészültem tehát az én lovagló öltönyömhöz, hogy jó előre elkészülve gyönyörködjem benne. Vásároltam hozzá a szükséges fehér és kék atlaszokat és egyéb minden szükségleteket. Szabónémat elhívatom. „Nézze meg jól ezt a lovagló öltözetet és éppen ilyet fog nekem készíteni. Itt van hozzá minden.“ Ez az öltöny igen egyszerű, de igen csinos, ízletes: egy rövid fehér-atlasz bő szoknya, minden díszlet nélkül, hozzá a derékravaló és térden fölül érő, széles scheffliű lovag chamisol, világos kék atlaszból; a felső rész arany gombokkal derékig begombolva, a széles schesslinek félszárnya oldalt kihajtva és fehér-atlasz kihajtókával, rézsunt ismét egy aranygombbal leszorítva, szűk ujján ismét fehér-atlasz hajtókával, szinte félkönyökig, a könyök felé kibővítve s arany gombokkal összevegombolva, különben az egész derékravaló keskeny fehér-atlaszszal szegélyezve, fölül a nyaktól ismét fehér kihajtókával, mely derékig leérvén, mindig keskenyebbre húzódott és a jókora nagyságú arany gombokkal mindenütt mintegy legombolva látszott lenni. Hozzá a szép sárgabőrű, férfias kis keztyű, széles karman-tyuval (vagy minek is hívják) igen jól vette ki magát. Azután a kis kék atlasz lovagló topánka, fekete stecklies-kével, keskeny kis sarkantyúval, igen érdekes volt. Úgy majd elfeledém! a szoknyának az alja is oldalt fölnyitva egy kevéssé és a fél szeglete kék atlasz hajtókával az első szélre visszahajtva s arany gombbal a szegletre odacsípve, hogy látszódjon a csinos lovagtopánka keskenyke kis hajtókával. Azután jött a kis fekete bársony barette, négy ujjnyi szélességű kis karimával, féloldalt fölesípve egy drágaköves agraffal, mely mögül szép három fehér toll lebegett le szinte vállig hátrafelé és két ujjnyi fekete bársonnyal átszorítva és csinos ostorka a kézbe. Ez így

egészen kiállítva, meglepő jelenés, midőn a fiatal királyné megjelen az ostorkájával csattogva . . . Ám! de ebből semmi se hiányozzék, mert ez csak akkor tökéletes öszveolvadó szükségesség, hogyha csak ez csak egy darabka hiányzik, már elveszített ékes egyszerűségéből, mely az egészre mintegy bájt ömlesztve, frappánssá teszi. Mondom a szabónénak: „Itt van minden együtt, vigye, de egy öltésig ilyen legyen és sem a journált, sem a ruhát egy szem se lássa meg. Ez egészen titokban készüljön. Tartsanak egy tiszta abroszt, az alatt legyen rejtve, hogyha valaki jön, hamar beleburkolhassák . . . És siesenek vele.“

Szerdahelyi annak idejében nagy kópé volt, minden nőnek udvarolt és a nő kiismervén az ő gyengéjét s annak hízelegni tudott, nyert ügye volt, mindent keresztül vihetett vele, mert Szerdahelyi is egy lévén a vezértagok közül, éppen olyan hatalmat gyakorolt, mint a többi. Két nő volt a társaságnál, kik mindent szerettek volna elkövetni, hogy engemet az én biztos helyzetem vagy állásomból kiküszöböljenek, vagy ha azt nem lehet, legalább bosszantsanak. Kivált az egyik, (kimondjam a nevét?) ej, kimondom, itt van: Ujfalusyné asszony, pedig én soha se bántottam. De hiszen, majd elélőnnnek több esetké is, melyeket annak idején elősorolok. Kik szeretnek hízelegni a férfiak gyengéiknek, hamar célt érnek. Ezt a két haza bizonyítja felőlem, hogy nem tartoztam azon lények közé, kik hízelegni tudtak, vagy szoktak. Sőt ellenkezőleg, nyerseséggel s visszataszító modorban bántam el az oly üres beszédű udvarlók vagy hajlandóságot hazudozó egyénekkal. Így volt ez Szerdahelyivel. Én náluk majd mindennapos voltam, Szerdahelyiné jóbarátném volt. S végre is azzal kellett Szerda-

helyit magamtól visszariasztanom, hogy megmondoin nejjének, hogy tiltsa meg neki s engem ne háborgasson. De ez azt szülte, hogy Szerdahelyi ellenségem lett. Majd mindenre reá fogok jönni annak idejében. Hej pedig, azt esküdte egyszer Szerdahelyi, midőn kis fiának, a mostan fényes érdemű Szerdahelyi Kálmán, elismert kedves művésznak életét két csatában megmentettem a bizonyos haláltól: „Déryné! ha maga valaha engem bármi által bármennyire meg tudna sérteni, esküszöm előre, legyen magának megbocsájtva.“ „Mivel tudnám én magát megsérteni, mondám, hiszen én senkit se sértek soha? Osztán nem magáért tettem én azt, hanem, hogy igen szeretem azt a kis bomfordit.“ Én őt meg se sértettem soha egyébbel, csakhogy eltávolítottam magamtól s ezért ellenem kívánt törni, midőn hozzá méltó társak — lovalták! Történt, hogy a repertoireon kitűzött Heilbronni Katalin c. színdarabot adtuk. Én ebben a címszerepet adtam: egy ártatlan fiatal leánykát. És eléjön a darabban egy kacér, gonosz szívű grófi hölgy, ki már szépségével, kacérságával sok ifjakat elbolondított s a többek közt egy igen bátor, egyenes lelkű lovagot, kit a várkisasszony hasonlóképp előbb hálójába font, azután gúny tárgyául téve, elutasította magától. A lovag megesküdött, hogy bosszút áll e hűtlenségért s csúffá teszi, bárhol találja, uton-utfélen. Ezt az úrhölgyet Ujfalussyné játszotta. Egy jelenés fordul elé a színpadon, hol eső, zivatar, nagy égiháború között, több lovag kíséretében hoznak a színpadra egy vesszőből öszvefont hordozó széken egy alakot, tiszta fekete porköponyegbe burkolva tetőtől-talpig, az eső ellen oltalmazva. Nagy zajjal jelenik meg a csoport, köztük Stein lovag, gúnykacaj közt szitkozódva. (Ugyanazon lovag, ki megesküdött rajta bosszút állni.) „No, szép

menyasszony! mond s odalép az úrhölgyhöz, lerántja arcáról a fekete burkot: Im lásd! itt vőlegényed!“ (A lovag igen pongyolán, azaz nagy, térden fölül érő, széles szárú, sáros csizmában, egészen sárgabőr öltönyben, széles, fekete bőrszorító, nagy széles kard az oldalán, öszveroncsolt, fekete, nagy karimájú kalap a fején.) Im lásd! itt vőlegényed! Látod, én is vőlegényi öltönyben jelentem meg, elég jó ilyen menyasszonyhoz, méltó hozzá. Megesküdtem, hogy bosszút állok! Most megkaptalak, de csúffá teszem a pofádat. Megjegyzem, hogy a világ minden márciusi vize se mossa le róla. Ne félj! nem fogsz többé szépségeddel becsületes ifjakat elcsábítani s elbolondítani.“ Én az álfalak megett ültem, ott vártam jelenésem. „Szállj le!“ kiált reá Stein lovag. Sáska Biri, akarom mondani Ujfalussyné asszony leszáll, diadalérettel hirtelen szétnyitja magán a fekete köpenyt s ki áll a publikum előtt???... a tizenhétéves királyné! A mint hirtelenében meglátom, majd megütött a guta. De én csakhamar rendbe szedtem magam. De ő!!! ott állt, egy kis szünetet tartva, hogy most mily zajos taps fog reá özönlenni, látván ezt az ízletes öltönyt, melynek oly híre volt már, hogy majd mily jól veszi ki magát, ha abban megjelen Déryné . . . De most, hogy néma volt minden, csupán a páholyokban volt egy kis zúgás, hogy mire való volt ez a vetélkedés . . . most alig tudta szerepébe bele találni, úgy frappírozódott! Szerdahelyi is odafönt volt az álfalak között lesve, de a mint a csendességet látta, elnevette magát a köpönyeg alól s osont le az öltözőbe. Csudáltaim játék előtt, hogy mit sugdosnak együtt Birivel. Meg széjjelmentek, meg kacagtak. Nekem egy külön kis szobám volt, a hol öltöztem, de ezek mindig kacaráztak együvé. Biri pedig már jókor fölöltözködve s beburkolva ült, hát

nem láthattam, hogy miként volt öltözve. Így csalódott szegény a diadal reményében. De nem is lehetett más-képp, mert miként mondám, csak úgy lehet ezen öltöny meglepő, ha semmi se hibázik, a mi hozzá tartozik. Már teszem a tollas barette, mi emeli a kinézést, nem volt, mert zilált hajjal kell megjelenni, miként ott leírják, hogy az eső egészen öszveáztatta. Hol van már most a jó kinézés? Vagy meglepő harmónia?

Heilbronni Katica kedvenc szerepeim közé tartozott s csakhamar kivettem ezen kis, kicsinyes orrboszszantást gondolataimból s kedvenc szerepem helyes fölfogásával foglalkoztam s megvetésnél egyéb neheztelést nem mutatván, végig szerencsével, azaz sok tapsok és kihívások között végeztem szerepemet. De midőn hazamentem, akkor kezdtem róla gondolkozni, hogy már most milyen költségbe vert engem ez az állat? Mert miért tette, holott nem vétettem ellenök semmit? Költségbe vert, igen, mert midőn megpillantottam ezen öltönyben, már meg is volt határozatom: hogy nem úgy fogok öltözni. De hát már most hogy?! Éjjel nem aludtam, s ki volt készítve képzeletemben az egész öltözetem. Másnap hívatom szabónémat. Szemire hánytam, hogy miért mutatta meg bárkinek is az öltözetem? „Senkinek, egy léleknek se,“ mondja, de ravaszsággal odajő Ujfalussyné asszony, hogy nem készíthetnék neki másnapra egy fekete ruhát?“ „Nem lehet, mondjuk, mert sietős munkánk van.“ „Ah! tudom, tudom! Dérynének készítenek egy lovagruhát. Hallottam róla. Ugyan mutassák.“ „Még nincs kiszabva,“ mondák. „Ej! hiszen itt van ni a journal“ s azzal fölkapta az asztalról a képet, melyet a bárgyú lányok ott feledtek, s mindjárt más szabónál meg is csináltatta. De mi haszna volt belőle? Még csak

egy tapsot se kapott, sőt még osztán Szerdahelyi gúnyolta: „Nem értél célt Biri, ezzel ugyan fölsültél!“ „Nem is volt semmi céлом vele, mond Biri, csak nekem igen megtetszett az az öltöny s úgy akartam öltözni.“ „S minthogy a régi német játékba igen jól összehangzott a svéd rövid szoknya“ (mert neki uszálylyal kellett volna megjelenni) . . . meg nem állhattam, hogy legalább ennyit ne mondjak s azzal mentem ki a szobából.

Mondom a szabónéimnak, most gyerünk a boltba. A legszebb ponson-veres atlaszt kikerestem, s a kék szín helyett veresszín derékra valót fehér atlasz hajtókákkal készíttettem. A fehér atlaszszoknya már meg volt, csak a kis sarkantyus sarút kellett veres atlaszból csináltatnom fekete steklicskékkel. A fekete barette megmaradt, csak-hogy most az a pompás három veres toll lebegett rajta, mit a grófnétól kaptam. Szóval az egész formája az megmaradt öltözetnek, csupán a mi ott kék volt, itt azt mind a veres szín váltotta föl. Ez aztán pompás volt. Oly jól nézett ki az az öltöny, hogy midőn jutalomjátékom alkalmával kiléptem a színpadra, szünni nem akaró zajos tapsviharral fogadott a publikum. Szórták a koszorúkat, verseket, alig tudtam szóhoz jutni! A varrólányokat haza nem eresztettem, nálam kellett nekik mindent megvarrniok. Sajnálom, hogy a verseket nem iktathatom ide, miket akkor kaptam, de azok is ugyanazon csomagba voltak kötve, melyek, miként már említém följebb több érdekes leveleimmal együtt asztalomról elvesztek. Így a Mátray Gábor levele is abban volt, melyben nekem jelenti, hogy arcképemet a Regélőbe vagy Honművészbe kiadta acélmetszésbe, mint Liszlit.*) Nekem is küldeni

* Az 1835. évf. 32. száma mellett. Naplója ezen kiadásában is közöljük.

kegyeskedett, de elkapkodták tőlem sok ismerőseim s most már nekem egy csepp sincs. Csak azt szerettem volna tudni, hogy melyik évben jelent meg? De már azt is elfeledém.

Én tehát jutalomjátékomat adám. A Portici némából egy gyönyörű áriát énekeltem benne, mert a publikum mindig igen kedvesen vette, ha bármely darabba beleszúrtam valami dalt. Egész nyugodt lélekkel játsztam szerepem, midőn tapasztaltam, hogy a páholyok is nemhogy zúgolódtak volna a svéd-szín elleni változtatásomért, sőt még kitüntetőleg helyeselték e gondolatomat zajos tapsaikkal. Azonban a ministerek gyakran előhozzák a színpadon, midőn ott együtt tanácskoznak, hogy miképp hajthatják a fiatal királynét az ő akaratjuk szerént, „de lehetetlen vele boldogulni, mondja az egyik, ha kimondja ezt a végzetes szót: Én akarom! akkor minden ellenvetés hasztalan.“ „Jaj! nem csuda, mondja a másik, öt éves korától fogva királyné. Nagyon hozzászokott a parancsoláshoz és most már 16 éves . . .“ Ekkor egy gúnyos női hang fölszólal a zártszékekből: „Az bizony! Negyven éves!“ . . . Azért a játékosok nem zavartatták magukat, folytatták beszédjüket. De a zártszék közelében állt két úr, kik engem ismertek, bár nem voltak járatosak hozzám. „Hallod-e, mit mond ez az Ujjfalusyné? Gyere, forduljunk közelébe, ez bizonyosan irigye Dérynének.“ „Nézz oda barátom! mond az egyik, midőn jelenésemre kiléptem, hol van az a 15 éves leány, a ki túl tegyen ezen a Dérynén! Minden mozdulata, élénksége, az az ő hajlékonysága . . .“ nem írhatom le mindazt, a mit par force beszélt e két úr egymással, csak-hogy bosszantsák Birit, de addig is beszéltek, míg kibe-szélték helyéről Birit s ott hagyta a színházat, kiment.

Ezen urak egyike Keltz volt, a másikat nem ismer-
tem, de másnap eljöttek hozzám, csakhogy ezt elbeszél-
jék nekem, hogy miként riasztották ki Birit a zártszékek-
ből s mondták utána: „No, most egyél mérget!” Hogy
én éppen akkor hány éves lehettem, bizony se akkor, se
most meg nem tudnám mondani nagy fölszámolás nélkül,
de akkor nem érzettem annak terhét, mert nem is gondol-
tam éveim mennyiségére, csakhogy minden ember fiatal-
nak tartott és én elhittem. De azon korban, melyik nő
nem hiszi el örömet, hogy ő fiatalabb, mint gondolja?

Alig mult el ezen kicsinyesség után vagy három
hét, eléadtuk Eliza és Claudio c. daljátékot. *) Én játsz-
tam Elizát, Cubayné a megbizottját. Cubaynének gyö-
nyörü, tiszta, kellemes hangja volt kis színpadokra, de
gyenge. Oly vékony, sokszor azt hitte volna az ember,
hogy elpattan. Tehát character-szerepekben (oda teszem,
hogy nagy színpadokra) éppen nem állhatott meg, főleg a
nagy, erős operákban első szerepvitelre. Már parányi test-
alkotásánál fogva se volt alkalmas az első szereposztályra.
Erőlködött ő ugyan egypárszor s el is énekelte, azért meg
is tapsolták, de általánosan nem vihette elismerésre. Egy
kissé meg is erőltette magát s gyakran gyengélkedett.
Erős mell kell, egy erős muzsikai szerzemény első szerep-
vitelére és — kitartó, teszem, mint minő Othelloba Dez-
démona! És több ily erős szerepek. De térjünk Eliza és
Claudio előadására. Én oly sokat tartottam mindig arra,
hogy minden érdekes szerepemre legyen jellemzetes öl-
tözetem, melyet én magamnak ízléssel elkészítettem; meg
is hagytam azon módon csupán arra a szerepre s el nem
vettem volna belőle egy bojtocskát, hogy egyébre alkal-

* Mercadantetól. Szövegét fordította Szerdahelyi József.

mazzam! Ez az Eliza olasz nő, ki különben hercegnő, de egyszerű álöltözetben, egy kis egyszerű lakban él néhány megmaradt hívével és egy fiatal, vidám kedélyű megbizottjával s azt játszta Cubayné. Öltözetem volt: egyszerű fehér ruha, fekete bársonyból kivagdalt, ragasztott virágbokrokkal a ruha alja ékesítve; fekete bársony mellény, olaszosan, fehér atlasz puffokkal, melyek ismét fekete zsinór és bojtokkal voltak öszve kötözve, fehér atlasz kis tarsolylyal, oldalt leeresztve térdig, mely ismét fekete bársony virággal volt cifrázva, melyen több fekete bojtocskák függtek és egy fehér atlasz, olaszos főkötő, ismét fekete bársony szegélyekkel. Az egész így kiállítva, igen érdekesen nézett ki és a szerep bánatos jellemével egybehangzólag vegyült. Midőn első nagy áriámat bevégeztem, megjelen vidáman a megbizott. Ki foghatja meg ámulásomat, midőn egy második Eliza jelenik meg a színpadon? Éppen azon öltözetben, milyenben én voltam öltözve! De én ekkor se szóltam semmit, csak mikor az előadásnak vége volt s mentünk le az öltözőbe, mondtam: „No, most legalább két Elizát látott a publikum egyszerre!” De hát mi haszna volt benne? A közönség előtt már ismeretes volt ezen öltözetem, mert már többször is adtuk ezen daljátékot s akkor Cubayné színes ruhába volt öltözve s most jellemével egészen ellenkezőleg. Bizony nem kapott ő ezért tapsot, a mit remélt. Midőn énekelt, azt megtapsolták, mert igen csinos terzette van benne, midőn már a férj is megjelenik és hárman énekelnek. Azonban Szerdahelyi se nyugodott. Egy napon fölülteti Cubayné kocsiba s viszi a házakhoz, (mert ő minden háznál bejáratos volt és mindenütt otthonos, a publikum igen szerette őtet is, nemcsak a színpadon, de mint tréfás, vidám mulattatót is), viszi tehát Cubay-

nét bemutatni, „hogy, úgymond, már most ezt kell a publikumnak pártolni, mert ez a kis fiatal csemete még most fejlik; hangja majd erősödik, mialatt Déryné már vén s nem soká brillíroz hangjával, habár most még erőteljes is, de az már nem soká fog tartani, és a kis Cubayné lesz a mi kedvenciünk.“ Ilyes apróságos scaracallákat kezdtek ellenem fölhasználni! De én erre mind csak kacagtam, mert habár egy-két fiatal ismerőseinket el is szédítették (és egyszer lebbent is föl egy-két psz!) egy-egy rövid időre, de az érdeemesek előtt nem volt ennek semmi hatása. Én föl se vettem akkor, nem is tudtam, hogy engem illett . . .

Kassán több időktől ólta jöttek ki színbírálatok, de nem rendesen. Egyszer egyik írt, máskor másik, de mindig a társaság dícséretére és szorgalmára szóltak, de én azokat nem szedtem öszve eltevéséské, ámbár elég dícséretet mondtak rólam. Most azonban, midőn az új directio alakult s gróf Csáky lett az intendáns, ő adott ki 16 számban bírálatot, mert ő már most, miként monda, tökéletes magyar gróf lett. *) Úgy igyekezett a magyar szókat tökéletesen kiejteni, mintha attól függött volna minden boldogsága; (a bírálatok részleteit imitt-amott ha úgy tetszik, ilyen helyekre gondolom bele lehet iktatni) . . . pedig sokszor megkacagtatott még magyarságával a szók összeállításánál.

Nem állhatom meg, hogy egy comisch gyűlést elé ne hozzak. Egy napon a comiteé öszvegyült, melyre az egész társulati személyzet, általában nők s férfiak mind föl voltak szólítva, hogy jelenjenek meg kilenc órára,

* Nemzeti Játékszíni Tudósítás Kassa 1830—31. (E ritka műből tényleg csak 16 szám jelent meg).

hogyha valamelyiknek panasza van a másik ellen, ott adja elé s a választmány, mint bíró, elégtételt fog szolgáltatni. Jelen voltak a mágnások közül: gróf Desewffy Pipsz, gróf Szirmay, gróf Forgách és még többen, valamint a vármegye részéről is. Nagy asztal volt a terem közepén. Az urak az asztal körül. Fölül elnökölt gróf Szirmay s mellette egy üres szék, vártak még valakit, de nem jelent meg. A terem alsó felében két sor szék végig, az asztalvégtől elkezdve egész az ajtóig. Midőn már minden megjelent, az urak az asztaltól fölszóltak: „Üljenek le az urak!” Leültünk. Gróf Csáky nem volt jelen. „No most urak! a kinek panasza van, álljon elé és adja elé panaszát!” Így osztán a férfiak elkezdték panaszukat, sérelmeiket. Az urak ítéletet mondtak fölötte s mindenkinek elégtétel szolgáltatott. „No édes dámáim! mond gróf Szirmay, kinek van valami panasza?” s reám néz. Én elmosolyodom s mondám: „Nekem nincs senki ellen méltóságos gróf!” „Jöjjön! üljön ide mellém.” Azalatt, hogy én oda mentem, kiállott Ujfalusyné asszony Lendvaynéval együtt, kik egymás mellett ültek s testi-lelki barátok voltak. „De nekem van,” szólalt föl Ujfalusyné. „Hát tessék eléadni!” Én csak azt resteltem, hogy én voltam a panasz főtárgya, ki semmit se vétettem és mely vád osztán komikumba ment által, miután én is kénytetve voltam beleszólni, a ki minden öszveütközést ezen nővel ki akartam kerülni, mert ő mindig antagonistám volt, míg csak a színháznál voltunk. „Először az a panaszom, mond, hogy mi többiek túlterhelve vagyunk új szerep tanulásokkal s minden játékban játszani kell össze-vissza minden osztálybeli szerepeket, a mig Déryné asszony odafönt a páholyban brillíroz. De ha egy jeles, jó szerep van, akkor kegyesen leszáll s minden

szende (naiv) szerepet magáénak sajátít.“ Én nem szoltam semmit. „Az nem úgy van édes Ujfalusyné asszony, szólt gróf Szirmay, de Dérynén, lássa, első énekesnőnk és kímélnünk kell, azért nem játszhatik éppen minden darabban. Bár meg lehetne fejelnünk, hogy még soká élvezhetnénk ötöt színpadunkon. A mi pedig a szende szerepeket illeti, oh édes Ujfalusyné asszony! ahhoz sa-játszerű, finom, fiatal mozdulatok kívántatnak, élénkség és már járásába megvan Dérynének az a bizonyos könnyűség, melylyel csakis ő bír és mi ötöt a színdarabokba csupán a naiv-szerepekre köteleztük le, egy véleményen lévén az egész publikummal.“ „Én is a naiv szerepeket játsztam.“ „Igen hiszszük, a maga társaságánál, mond a gróf, de úgy hiszem, nekünk szabad annak osztani a naiv-szerepeket, a kit örömet nézünk azon osztályban.“ „De az nem igazság,“ mondá Biri. „Ugyan hallgasson meg, édes Ujfalusyné asszony! megszólalt most gróf Desewffy Pipsz, adjunk Dérynének egy öreg dáma szerepet és magának egy naiv szerepet, teszem a leányát, hiszen ha maga mondaná Dérynének: Anyám!, higvje meg, csupa satira lenne.“ „De én fiatalabb vagyok, mint ő, fölkiáltott Biri, s mindenkor játszhatom a leányát.“ „Nem sokkal, mondom én. Már akkor maga játszott, midőn én mint gyermek a színházhoz jöttem Pesten.“ „Én arra nem emlékszem, mondá ő.“ „Hozassuk el a keresztlevelünket, mondám én kacagva.“ Ekkor Szirmay gróf megfogta kezemet s mondá, Ujfalusynéhez fordulva: „Már édes Ujfalusyné asszony, önt mi nem naivának szerződtettük, hanem mindenre, a mi eléadja magát. Hiszen játszik elégszer, kimutathatja magát: leánykákat s dámákat is, de csak az a megjegyzésünk, hogy oly élénktelen, lomha lépésekkel, léptetve meg minden.

Ritkán öltözik ízléssel. Semmi szorgalmat nem fordít egész szerepére. Azonban hagyjuk ezt az egész kellemetlen vitatkozást. Kiki feleljen meg tehetsége szerint a maga kötelezettségének és ne legyen gondja a másakra, hogy mit mível. Déryné marad a mi Dérynénk érintetlenül.“ „Tessék!“ mond Biri pikant fintorgatással s azzal leült helyére. Lendvayné nem szólt semmit se, de tán csak barátságból állt föl Birivel. De mit is szólhatott volna! Ő játszta a maga szerepeit dicsőül s mindig zajos tapsok kíséretében. Ő mint vendég játszott nálunk, szabad választása volt. Udvaroltak neki az urak s dicsérettekkel halmozták el. Lendvayné nem volt rossz szívű nő, csak irgalmatlanul szeszélyes. Néha eszébe jutott valamiért megharagudni s haragudott minden ok nélkül. Velem is történt úgy, egypárszor, de én az ilyeket nem szoktam meglátni s azonban az fájt neki, ha én nem szóltam hozzá s azután jött, össze-vissza csókolt s hízelgett. Hát kéntelen voltam magam elkacagni.

Most már Szentpétery is megházasodott. Elvette Borsos Klárát. De nem sokáig tartottak a mézes hetek, mert már a második hajnal a kártyaasztalnál érte Szentpéteryt. Nagyon természetes, hogy ez civakodásokra szolgáltatott alkalmat s civódtak! Valami hat hét múlva, midőn a próbáról hazatérnék, utánam jő Szentpétery s mondja: „Déryné! kérem, legyen oly jó, jöjjön föl holnap korábban a próbára. Szóm volna vele.“ „Hiszen most is megmondhatja, a mit akar“, mondtam. „Oh nem! Csak kérem jöjjön fel.“ „Jól van,“ mondtam. Másnap kilenc előtt fölmentem, Szentpétery már ott járdalt a színpadon nagy fölindulásban. A mint meglát, megfogja a kezem: „Jöjjön, jöjjön kérem, üljünk le egy páholyba. Sok beszédem van magával.“ De csak húzott maga után

a nélkül, hogy bevárta volna, akarok-e menni vagy nem. Bemegyünk az első páholyba, én leülök egy székre s Szentpétery csak térdre veti magát előttem, megfogja lábamat s csókolja a sáros cipőm talpát azon kitöréssel: Déryné! én véghetetlen szerencsétlen vagyok! „De keljen föl, mondám és ne csókolja a sáros cipőmet. Csupa sár lett.“ „Nem bánom! A te sáros cipőd arany tisztaságú azon utálatos nőhöz képest, ki engem mások által hálóba kerítettett s kerített. Gyűlölöm! Nem élhetek vele! Meg kell örülnöm!“ Ott térdelt leborulva, fejét térdemre hajtva és sírt. „Térjen magához édes Szentpétery. Maga ismerte őt eléggé. Többször tapasztalta, mint sértegettek engem s ebből gyaníthatta, hogy rossz szíve van és műveletlen nő. De már megtörtént s türelemmel viselje láncait.“ „Nem! Nem!“ „De hát mit segíthetek én?“ kértem. „Adja vissza az életet nekem!“ „Én? Oh, édes barátom! hiszen az már lehetetlen.“ „Lehetetlen?!“ fölkiáltott. „Lehetetlen!“ ... Beszélt, rimázkodott még hosszasan, hogy elvál nejtől s csak még most érzi, mit vesztett. Csak még egyszer hajoljak, ő most egészen más ember lesz. „Nem, többé soha,“ mondám. „Nohát! magával se legyen semmi irgalom soha, ha engem a kétségbeesésbe hágy“ s ezzel lerohant. Én még egy darabig ott ültem s végre kezdődött a próba. Én őt akkor sajnáltam, de végre is a később időkben oly bosszúállást gyakorolt, melyért megbántam, hogy — sajnáltam. Nejtől csakugyan nemsokára elvált.

Susikát is már elvette Egressy Gabi nőül. Ez a kettő mindig hívem maradt, mindig szerettek. A Susika édesanyja is, az öreg Szentpéteryné, ki azután, a későbbi időkben eljött hozzájuk lakni, mindig sajnálta, hogy így szakadtunk el egymástól, mert az öreg tiszteletesné igen szeretett végig, valamint én az egész családot máig is.

VIII.

A gróf házi szakácsa. — Kedveskedések. — Éji látogatás. — Déryné és a grófné. — A díszruhás gróf. — A gróft hogyan bosszantják barátjai? — Bérczy Gábor fogadása. — Fölsülés az ékszerrel. — Csak egy csókot! — Hogyan jut Bérczyné az ékszerhez? — Jelenet a lovagló iskolában. — B. Eötvösnéről. — Bartha és Déryné dicsérete. — Leckéztetés. — Kalapom szememre vágom. — Szentpétery kényes helyzete. — Ujfalusyné visszaküldi szerepét. — A palóc grófné. — A tönkretett jelenet. — A borgoandiai grófné szálló igévé lesz. — Téli hangulat. — A közeledő tavasz. — Az utazó-kocsi. — Mit tervel a gróf Déryné öreg napjaira? — Az el nem fogadott nagylelkűség. — Még egy salamandra-csípés. — Tüntető tapsok és Ujfalusyné. — Mit kacag szüntelenül a doktor? — Hogyan készült a botrány? — A professzor úr és a füttyülőket vásárló deákok. — Mi sül ki a vizsgálatból?

Gróf Theodor a legkedvesebb ember volt a világon, de ő mindig szeretett játszani, tréfálni és mindig bibirkélt az emberen. Én neki igen szép házi sapkát készítettem, de ez valóságos szépség volt! Midőn egészen elkészült, száz forintra becsülte a sapkakészítő, a ki kibélelte finum fehér bőrrel. Ez igen-igen vékony, égszínkék és fehér selyemből horgolva igen kicsi horgolótüvel, ezüstfonalból volt horgolva és veres, exotisch virágok, de a közepén, melyet egy különös szépségű guirland kerített körül, mintegy négy újjnyi szélességű, csupa ezüstfonalból volt horgolva és veres, exotisch virágok

levelei aranyfonálból voltak belehorgalva, de az olygyönyörű színvegyület volt, hogy az ember szeme ki nem vehette, hogy kézimunka-e vagy valami szép festés. Alig lehetett a szemet levenni róla, ha az ember megnézte. Egy egész évig készítettem! De volt kínom, míg elkészült. Ha eljött délután, én munkám mellett ültem. „Én nem ülhetek így, ha maga dolgozik. Nekem magán babrálni kell. A vállára teszem a kezem.“ „Hiszen édes! úgy nem dolgozhatom?“ „Úgy hát lebontom a haját és asztán ismét megcsinálom.“ Elővette a fejemet, a fonadékot mind leeresztette, össze-visszacsókolta. Nekem igen szép, sűrű hajam volt és egyforma. Egy szál olyan, mint a másik és ezt megint föltüzdelte. Oly könnyen járt a keze a fejemen s mindig mondta: „Lássa Drintsi, már csak ez egyedül is meggyőzheti magát, hogy mennyire szeretem. Nincs nő a világon, kinek a haját megcsókolnám! és a maga fejét úgy szeretem, hogy mindig csókolnám.“ Azon pár év alatt, melyek lefolytak ismeretsgünk oltá, mindig melegebb vonzalommal viseltetett érán-tam. Ha csak úgy ültem néha a dívánon mellette, könyököt a diván karjára támasztva, s „Jaj de fáj a kedves könyököm!“ mondám, hamar széket tett a diván mellé, a tenyerét a diván karára téve s arra kellett támasztanom.

Egyszer nagyszerű reunion-bál volt, csupán a haute-voleé volt jelen és összebeszéltek, hogy mind szalóniasan fognak öltözni, a dámák uszálylyal, a férfiak egészen (modern) divatos franczia elegansba, fehér selyem strimfli, szép kisfejű csattos cipő s térdig érő nadrág, mely térden alól lebegő szalagokkal és csattocskákkal volt összeszorítva; fehér atlasz mellény, keskeny ezüst bordure-rel hímezve és nagyon keskeny, ismét fehér atlasz nyakravaló, csak egy olyan gordiusi göcs formára,

melyet egyetlen brilláns kő tartott össze; a kis chapeau-kalap a hóna alatt. Jó távol laktam a színháztól (mert ott a teremben tartották a bált) tizenegy óra lehetett, én még fönn voltam, a nagy asztalon ültem, varrtam. A Szép molnárnéra készültem. Egyszer csak gyengén megkopogtatják az ablaktáblát, a nyíláson kilátszott, hogy még gyertya van. Egy kissé meghökkentem: ki lehet? mi baj lehet? Őt eszembe se jött képzelni, ki most jól mulatja magát. Kérdem: „ki az?“ Azt feleli tettetett hangon: „Sdovetz!“ Annak a rablónak neve volt, kit Kassán akasztottak föl, ki a cholerakor annyit gyilkolt.. de azért a hangjáról mégis megismertem s beeresztettem. „Ugyan az Istenért! hogy gondol ilyet cselekedni?“ „Eljöttem, hogy lásson engem. Eljöttem, hogy lássa, hogy mindig gondolok magára. Végre eljöttem, hogy lássam és hogy megmondjam magának, hogy véghetetlen unom magamat, ha maga nincs ott jelen, a hol én vagyok.“ „De édes! mondám, ily nagy hóban, ezen kis cipőben, ezzel a csepp lábával és csupán a köpenye gallérjába burkolva, hisz megbetegszik; osztán nélkülözi azt a szép vidám kört!“ „Higyje meg, csak addig mulattam közöttük, még az illedelem kivánta; bementem a kredencbe, ettem s eljöttem.“ Gyönyörködött a ruhámba, hogy mi bájlón fogok abba megint kinézni, csakhogy ötöt még jobban elbódítsam. Elment végre vissza; de még nekem sok varrni valóm lévén, bizony volt négy óra, hogy lefeküdtem.

Ezen pár év lefolyta alatt, melyeken által Kassáról Kolozsvárra, Kolozsvárról Kassára vissza tettük utunkat, másfelé nem vettünk irányt. A grófi család szaporodott és az elsőbbség már jól felnőttek. A gyönyörű kis Aladár már lehetett öt éves és engem igen szeretett, de

mindenik apróbb a másiknál. A grófné minden évben, érdekes állapotban volt s mindig kis leánykája lett, osztán, ha én éppen akkor játsztam valami érdekes szerepet, mi a grófnénak tetszett (nevezetesen az első kis vendég vártával én Hedviget játsztam), a grófné mondja a páholyban a grófnak: „Ha leány lesz, Hedvignek kereszteljük.“ A gróf örömost beleegyezett az ilyes kívánságokba. Midőn ismét egy más év következett, ismét remélt a grófné. Akkor játsztam a Vak Gabriellát és a grófnénak ismét azon kívánsága volt, hogy ha leánya lesz, Gabriellának kereszteljék, s ez úgy is történt. Ezek is fölnöttek már, hogy szaladgálni, gagyogni tudtak. Midőn egyszer ott voltam délután, behozták a gyermekeket. Nekem szalad a kis Aladár széttárt karokkal: „Jöjjön, jöjjön Dérynén! megmutatom magának, mi van az apa szobájában: szép ruha, aranyos . . .“ Én nem mozdultam. „Hiszem, kedves gróf“ s a grófné fölkel s mondja: „Jöjjön csak, jöjjön, mert nem fog tőle menekülni.“ A gróf bársonymentét, dolmányt, egész magyar öltözetet készíttetett magának Bécsben, arannyal himezve, az ünnepély tiszteletére, mely ő Felsége születése napjára fog tartatni s megmutatták. Gyönyörű vörös bársony, arannyal himzett egész öltözet, a szép brillant kócsag a kalap mellett s kék nadrág, mind arannyal hímezve. Én már akkor himeztem arannyal a topánkára való veres bársony kihajtókát, de természetes, én úgy tettem, mintha semmit se tudnék semmiről. Midőn a menetet tartották s mentek a nagy templomba, Kántorné is ott volt. Onnan kijövéen, jött föl hozzám. „Ugyan Dérynén! hogy állhatta meg, hogy el nem jött a menetre. Senki se volt oly szép, mint Csáky! Ez egy igazi mágnás. Olyan volt, mint egy kis Bendeguz. Ma az egész világ bele szeretett.“ . . .

Ezen a télen némi megpróbáltatásoknak voltam kitéve. A grófot már csúfolni, vagy hogy is tegyem ki, fakgatni kezdték barátai és férfi-testvérei, hogy még mindig, miként mondák, hűségesen nekem udvarol. „Hiszen az unalmas dolog! mondák neki. Egy cseppet se bírsz nóbel tónnal! mondák neki. Évekig egy nő körül udvarolni!“ „Hát, ki mondja nektek, hogy én Dérynének udvarlok? Én nem!“ (Mert mondtam neki sokszor, hogy akármennyit fakgatják, csak mindig tagadja.) Egyszer a lovardába gyűltek össze a katonatisztek, az ifju grófok s más „hírneves udvarlók“ az úri rend közül s gróf Csákyt ismét elő fogták fakgatni. „De csak azt nem tagadod, hogy oda jársz?“ mondák. „Oh! azt nem, sőt sokszor járok oda, hiszen én jó ismerője vagyok és nagy tiszteletben tartom. Ő érdemes nő.“ „De csak végre szeretnéd, ha más udvarolna Dérynének?“ „Én? Én mitse gondolnék vele.“ „Nem bizony, mondá Knezsik úr, mert oly biztos Dérynébe gróf Theodor, mint a nap az égbe.“ Erre mind hangosan kezdtetek kacagni. „Színésznő!“ mondák a tisztek; aztán „biztos“. „Már abba igazat mond Knezsik, mondák néhányan. Déryné hozzáférhetetlen, ha valakit szeret.“ „Pah! pah! mondák a tisztek. Terjeszszenek csak eleibe egy szép, pár száz forintos ékszer, nincs egy színésznő is, a kit meg nem ejthet.“ Azt mondja egy másik közülök: „Nem biz azt, még csak egy csókot se kap.“ Erre Bártzi Gábor, igen gazdag s nagy arszlán, kit látásból s néha egy-két szó-társalgásból is ismertem, fölszólal: „Én elmegyek s mindjárt próbát teszek nála, de ígérjétek meg, hogy addig Theodort zárva tartjátok s ki nem eresztitek egy percre se, míg elé nem jövök.“

Délelőtt volt, egyedül ültem a szobámban. Kopognak: Szabad! Ki lép be hozzám? Bártzi Gábor. Én egész

vidámon fölkelek, meghajtom magam s bámulva, mosolyogva kértem (alig üdvözölhetett): „Mi véletlennek köszönhetem e ritka szerencsét?“ mert soha se volt szál-lásomon. „Maga oly szépen játszott a mult játékba, édes Déryné, hogy még mindig előttem lebeg a képe.“ „Köszöni szépen a szerepem, mondám tréfálva, mert kedves szerep volt, mit játsztam s övé a dicsőség.“ „De tréfán kívül, hiszen maga mindég is oly szeretetreméltó. Nem is csuda, ha magába mind szerelmesek vagyunk.“ „A színpadon, mondám. Azt mindig tessék odatenni. Még én belém senki se lett szerelmes nappal, mondám s a hogy a színpor eltűnik, a szerelem is alszik a porfölleg-gel együtt.“ Sokat öszve-vissza fecsegett még a szerelem-ről, milyeket már eleget hallottam életembe, míg reájött, hogy ő oly elbájolva volt tegnap, hogy csak egy csókot, ha kaphatott volna tőlem, százakat adott volna érte. „De hamar kidobják a gazdagok a pénzüket, mondám. Hiszen pedig egy csók magába nem oly nagy dolog.“ „Nem, úgy-e, mondá.“ Én meg se álmodtam, mi van az agyá-ban! Elkezd egyébről beszélgetni, de mindég csak a körül járt, hogy „azonban a szerelem mellett az anyagi dolgok-ról se kell megfélekezni, mert ám az se megvetendő.“ „Oh, semmi esetre“, mondám. „De nézze csak, Déryné, én most az aranyműves bolt mellett menvén el, bemen-tem, hogy mi szépet találnék ott“ s azzal kihúz öltönye alul egy csinos, lapos, kerek tokot. Kinyitja: gyönyörű colleé, finum arany-munka ragyogott előmbbe, opálkövek-kel, melyek apró fehér igazgyönggyel voltak körülfog-lalva; hozzá fülbevalók, egy broche és egy fiassin, akkor igen viselték a homlokon s kitárva ott mutogatta s kér-dezte, hogy jó ízlése van-e?“ „Fölséges! mondám. Be gyönyörű munka s mi ízletes (zart).“ „No, akkor nagyon

örülök választásomon, ha magának ez oly nagyon ízlésére van, mert nézze csak, s azzal nyakamba kapcsolva, mondja: mily gyönyörűn áll ez a maga gömbölyű vállára?“ Odamegyek a tükörhöz egész hideg vérrrel s nézegetem: „gyönyörű“, mondtam s a mint le akarom kapcsolni nyakamról, megfogja kezemet s nem engedi. „Nem, édes Déryné! minthogy úgy eltaláltam ízlését, nagy gyönyörűségemre szolgál, ha a maga nyakán szemlélhetem.“ Én mintha a felhőből cseppentem volna le, eszemágába se volt semmi ilyes, még mielőtt nyakamba tettem volna. Ott dicsérgetem, hogy „mi egyszerű! s mégis pompás“, mondom. „Ugyan, hogy vette a Tttes úr?“ „Hatszáz o. é.“ „Drága, de szép“, mondtam. Most, hogy kimondá a szót, kétségesen bámultam reá. Se jutalomjátékom nincs most, gondolám, ki is mondtam: „De hát mi jognál fogva?“ kérdém öszvehúzott szemöldökkel. „Semmi jogról ne beszéljen, édes Déryné. De mint mondtam, maga tegnap oly elbájolólag hatott reám, hogy még ma is egészen elfoglalta eszméletemet és csak maga oldhatja föl a bűbájt, mely kötve tart.“ „Ej, ej! mondtam kacagva egy kissé szatirikusan: ugyan miképpen?“ „Ha engem megcsókol“ s ölelni akar. Ekkor már levevém nyakamról az ékszeret. „Megcsókolni?“ mondtam, hosszúra nyújtván a szót. „Oh, hisz az csekélység!“ „Ugy-e?“ „S maga engem megcsókol?“ „Ezért az ékszerért?“ „Én ezt magának mint hódolatom jelét kívántam átnyújtani.“ Nekem ez igen különösnek tünt föl, oly régen ismer, gondolám. Ennek tán az a célja, hogy velem viszonyt akar kezdeni. „És miolta szerencsém van ismerni, soha se jutott eszébe, hogy tőlem csókot kérjen. Hiszen én már sokszor voltam szép a színpadon?“ Zavarba jött. „De nagy gyerek! mondtá. Hiszen azt ne zaklassa, hisz maga is mondtá: hogy egy

csók nem oly nagy dolog.“ „Nem ám, mondám, de bizonyos különbséggel.“ „No, ugy-e megcsókol? Csak egyetlen egyszer!“ „Osztan ez a szép ékszer enyém lesz?“ „A magáé, kedves Déryné. Semmit se kívánok magától, csak egyetlen csókot.“ „Sajnálom, mondám, de nincs eladó csókom.“ . . . Mintha leforrázták volna az én csókvásárlómat. „Hiszen maga is egy csókot nem oly nagy dolognak tartott?“ „Nem is az, mondám, csak egy kis kivétellel. Lássa Tttes úr! ha egyenes, jóindulattal idejött volna s egyszerűleg mondotta volna: édes Déryné! de szépen nézett ki tegnap, meg nem állhatom, hogy egy csókot ne kérjek magától . . . és lehet, meg is csókoltam volna. De ily nagy előkészületekkel s nekem még árt szabni egy csókért! Én már nem vagyok 18 éves gyermek lyánka, de még akkor se merészt volna senki ily ajánlatot tenni. Ilyenkor igen drága egy csók nálam. Igen, igen, drágább mint az ékszerek! Csak szerelmem tárgyát csókolgatom meg viszont csókért, mely mindennél drágább nekem.“ „Déryné! maga engem igen megszégyenített. Hát mitévő lennék én most már ezzel? Kérem fogadja el.“ „Hát nem tudja?“ Én fogtam szépen, ismét visszapakoltam s odaadom kezébe: „Tessék hazavinni a Ts. asszonynak.“ „No maga engem szépen lefőzött. Isten ügysegéljen! hazaviszem nőmnek és azt mondom neki, hogy maga küldte ajándékba.“ „Az a Ts. úr dolga“ mondám s végre távozott kedvetlenül.

Már közel volt a dél, egyszer jön a gróf kivere-sedve és szörnyű izgatottan, ámbár nyugalmat színlelve. Csattog az ostorával kegyetlenül a levegőbe. Ugyan mi érhetett, gondolám? De nem szóltam. Egyszer leül mel-lém. „Hát hogy van?“ kérdé. „Én? Hát a mint látja, dolgozom.“ „Nincsen semmi mondani valója?“ kérdi. Én

bámulva nézek reá, nem tudtam, mit akar vele. Elmosolyodom s mondom a mi történt. De ő mérges volt, szeme szikrázott. „Hát mi baja?” mondtam. „Én ha egyszer megharagítanak, előveszem a Reitpeitschlimat s az orcájokba csapkodom vele s így beszélt el a föntebb leírt dolgot s hogy ötet azolta hogy tartották fogva s hogy már a hőség verte dühében, még elő nem jött Bártzi Gábor, még az ékszeret is odavitte megmutatni s mondta, hogy most hazaviszi nejének s mondani fogja, hogy azt neki Déryné küldi. Elébeszéli neki az egész gyermekes eseménykét. Midőn Bártzi belépett a lovardába, úgy rohantak neki a katonatisztek, mint a sáskák. „No! kaptál csókot?” kérdék tőle. „Azt, ördögöt, mondá Gábor. Pechet. Lefőzött az az asszony úgy, hogy szégyellek eleibe menni.” A tiszték elkezdték őt kikacagni és kiáltozták: „Hoch lebe Déry! Theodor hoch!” „No már most látjuk, hogy nem haszontalan, könnyelmű nőt szeret Theodor s szentesítve van az ő viszonya. Déryné derék asszony!” . . . De evvel tele lett a város, mert azok a csacska fiak mindenfelé kifecsegték.

Történt, hogy valami nagy gyűlés volt Kassán, hol sok urak begyűltek a vidékről. Ilyenkor a főispánné, Báró Eötvösné ő exellentziája nagyszerű ebédet adott. A báróné igen derék magyar úrnő volt a régi korból. Egyenes, szókimondó s uralgott mindenki felett s az ő akarata hatalomszó volt mindenkire nézve. Azonfölül művelt, nagy dáma. Véghetetlen szerette az éneket, leginkább a népdalokat. Most is, mint már történt más ízben is, a társaság előkelőbbjeit meghívta asztalához. Különben egy kis büszkeség is honolt benne, azért egy kissé elbámultam, midőn öszve seregeltünk, hogy a kisebb rendű színésznők közül ott látom Cubaynét, Borsos Klá-

rát s még tán Lipcei Klárát, ezt már bizonynyal nem tudom.

Ebéd végeztével, midőn már a fekete kávé hordattott körül, fölszólítja Szentpétert: „Hallja-e Szentpéter, kérem magukat, adják elé a „Burgundiai grófot.“ Én és az öreg Csáky grófné igen óhajtjuk látni, mielőtt elmennének, de Déryné és Bartha játszszák Elsbettet és Henriket. Nincs senki a világon, ki ezt a két szerelmest kipótolja ebben a darabban, mikor egymástól elbúcsúznak. Azt ők oly művészi természetességgel adják, hogy egészen megfeledkeziünk róla, hogy azok ott Déryné meg ez a csunya Bartha. Midőn ők mosolyogva, könnyes szemekkel ígérnek egymásnak az örök hűséget... néziünk egymásra a grófnéval s mindketten a szemünket törölgetjük, de több keszkenő is mozgásba jön, higgyék meg. Ugyan Bartha, mondja csak, hova teszi addig azt a dörgő hangját, a mivel a hős szerepekbe úgy megrázkódtat bennünket?“ „Hát kegyelmes asszonyom, mond Bartha. azt addig a páncélba rejtem, hogy ki ne bujjon.“ Mind elkezdtek kacagni. „Láncos adta Barthája, mond a báróné, olyan szép ő abba szerepbe és oly hangot tud váltani, mint valamely 18 éves ifjúska. Hát még ez a Weibika! Erről nem is szólok. Hanem nektek apróságok! nektek akartam megmondani: még fiatalok vagytok s még soká kell tanulnotok, igyekezzetek még él s köztetek van ez az asszony — s reám mutat — addig tanuljatok tőle. Ez oly érdemtelen asszony, mit a ti éretlen eszetekkel föl se tudtok fogni; de nézzétek őtet minden mozdulatában, minden alkalmazásában. Ha én játszani akarnék, ily öreg létemre nem átallanám, befogatnék, hozzá mennék és azt mondanám: hallja Déryné! legyen oly jó, tanítson meg engem ezen szerepre! Bizony úgy lelkeim!“...

Én, mintha izzó parázs lett volna talpam alatt, úgy ültem, mert tudtam, hogy ezek az önhittek mily mélyen sértve érzik magukat, ott az urak előtt. Kik már magukat művésznőknek tartván, még ezután tanulnának? Midőn már őket annyiszor megtapsolták! Több ily társalgás után mondja a baronesse: „De most édes Déryné! jöjjön, énekelje el nekem az én kedves nótámat.“ Az ő kedves „nótája“ volt a Szökött katonából azon népdal: „Kalapom szememre vágom, mellette hervadt virágom, sírva nézem.“ ... Megengedi excellentiád, hogy ők is énekeljenek? s a két nőt intettem oda. „Igen, igen, csak énekeljete.“ Danoltak s a báróné csendes, alig észrevehető zokogással közbe vegyült s fájdalmasan danolta velünk végig minden verseit ezen dalnak. Ő ezen dalt ha halotta, mindig sírt s ez onnan eredt, mert volt neki egy igen kedves fia, kit véghetetlen szeretett s ez meghalt. Azólta mindig siratta. De egyéberánt igen vidám s viális jellemű volt s tréfás. Ezen délután is, midőn már sokat össze-vissza danoltunk: „No pihenjenek most,“ mondá. A férfiak is jöttek-mentek ki s be, Szentpétery egy szobaajtóba tévedt s midőn az ajtót nyitná, kit lát ott: a bárónét, ki lábát a diván szélére emelve, éppen a strimflikötőjét kapcsolta. Szentpétery megzavarodva, hirtelen visszahúzódott s az ajtót behúzta maga után. „Szentpétery! Szentpétery! kiált utána a báróné, hova szalad? Ne féljen semmit.“ Az, szegény, nem tudta ijedtében, bemenjen-e, elmenjen-e? Illetlennek tartotta egy nőt úgy meglepni, de a bátorító szóra kinyitotta az ajtót: „Méltóztat parancsolni?“ „Jöjjön, csak jöjjön! Nézze! még mindig ott tartotta lábát a diván szélén, nézzen ide, tapogassa meg a lábikrámat, van-e egy 18 éves leánynak keményebb lábikrája? No mondja meg.“ „Bizony ke-

gyelmes asszonyom gyönyörű láboeskák!“ hebegte Szentpétery. „No, lássa! így kell élni. No, már most elmehet.“... Ilyen természetes volt, de ha egy kissé borulni látta az eget, mindjárt belebujt egy bő selyem dominóba, melyet csak arra csináltatott, hogy fején elkezdve, lábát is beleburkolja s lefeküdt a divánra, föl se kelt onnan, míg csak a nehéz idő el nem mult. Mert azt mondták neki, hogy a mennykönek nincs hatalma a selymen...

Igen természetes, hogy az apróságok nem igen voltak megelégedve a mulatsággal; mindeniknek duzmaszkodott egy kis epés rész a májába ellenem, pedig én egynek se tettem semmit utjába. Szentpéteryiné azért, mert még mindig féltette a férjét tőlem s ha azon utcába talált férje járni, hol én laktam (mert mindig leste, még éjjel is halálos civódás volt köztük), azt vélte, nálam volt! A nyomorult! S így beszéltek a báróné kívánságáról is, hogy a Burgundiai grófot kívánja elé adatni.... Eljött a napja az előadásnak. Ujfalussyné asszonyhoz küldték előtte való napon a grófné szerepet. Ujfalussyné asszony mindig tartott magánál leányokat, míg igazgató volt a férje. Most is volt nála egy. Ez egy különös egyéniség volt. Senkinek se jutott eszébe tudakozódni felőle, hogy hol termett? Csak beszédjéből lehetett tudni, hogy ez palóc, még pedig a javából. Azon leánykák, kiket ő magánál tartott, mind leendő színésznők voltak, kikkel, úgy hiszem, Ujfalussyné is sokat küzködhetett. Nem tudom: ő is annyi háladatosakat (?) nevelt s táplált-e kebelébe, mint én? . . . Ő tehát (gondolom így lehetett, hogy) ezen Palótz Rózsit (a színésznők nevezték őt így) befogadta még akkor s látván, hogy ez nem színpadra való alak, megtartotta magának, hogy majd jó lesz kiszol-

gálni. Mert igen sokszor adja elé magát a színészetnél, hogy beáll egy egyén, nő vagy férfi s azt mondja: „Uraim! én nekem már igen régen nagy kedvem s hajlandóságom van a színészethez, én hát szeretnék színész lenni.“ „Úgy?“ „Igen, uraim!“ „Hát miként jött kedve?“ kérdi a rendező. „Hát csak úgy, hogy látom, hogy milyen szépen játszanak az urak, osztán semmit se csinálnak!“ „Hm! mond a rendező. Hát osztán tud-e barátom olvasni?“ „Írást ugyan nem tudok, de az a legkisebb. Tudok könyvből olvasni. Hányszor elolvastam már a Karthigán kisasszonyt! Mindig sírtam mellette.“ „Nagyon jól van, édes barátom. Hanem írást kell tudni. Hát tanuljon csak jól írást olvasni és írni, osztán mikor készen lesz, hát jöjjön el, majd meglátjuk“. . . Hát gondolom ekként állhatott be Palótz Rózsi is, hogy: „Én szeretnék színésznő lenni!“ Ezen egyén lehetett 25 éves, rendkívül magas, izmos termettel; jó tenyeres-talpas; durva arcvonásokkal. De még osztán a szókiejtése!!! Ezen egyént küldte föl hát Ujfalusyné asszony a játéknapján a próbára, kezében a grófné szerepével s megáll a szinpadon. „No! kérdi Szentpétery, hol a Ts asszony? Miért nem jö próbára?“ „Ő nem jön, mond Rózsi, mert ő beteg lett. De én fogom eljátszani a grófnét.“ „Maga? kérdi Szentpétery dühösen. Csak nem veszett meg!“ „Nem aám, de betanútam eén a rollét és eén jaátszom eel, mert a T. asszony beteg lett.“ (Én nem tudom, miként írjam ki azokat a palócos szókat, a hol az é és e együtt kell, hogy hangozzon és az ó és a. Már csak a hogy gondolm, úgy írom.) Öszvezsibongtak a színészek, hogy mit csináljanak? Küldjék vissza. De mondák ismét: vasfogóval se húzzátok azt ide, ha ő föltette magába, hogy el nem játsza. Az ő neve van a színlapon. Elküld-

tek hozzá. Ő nem jön, ő beteg. Mit csináljunk? A próba kezdődik, mert már késő az idő. Bartha káromkodott, neki van vele szép jelenése, midőn az eddig nem ismert grófné anyával találkozik. Köpködött, prüszkölt, de mind hijába, a reá mért végzésnek teljesülni kellett. A szép érzékeny jelenés föl lett áldozva. Én boldog voltam, nem jöttem vele sok érintkezésbe.

A játék bevégződött a publikum mulattatására, mert midőn megjelent, elkezdtek . . . (szeretném úgy kitenni, a hogy volt, ha illetlennek nem találnám) . . . azaz, hogy hahotával röhögni. Bartha dühösködött, midőn bevégeztük a játékot. Kihívtak kettőnket, Bartha lerohant s még akkor is verte a verejték mérgébe s a karddal hadonászott. „De miért is nem rugtam le onnan, arról a színpadról, mikor elkezdett engem ott palócosan fiának nevezni.“ „Deejszen! elkezdte Rózsi, beszéélhetnek maán! azéért mégis el jóatszta eén Borgoandiai graófnét. Haónap megírom Budaára és elvisznek első szineésznőnek“ . . . S ez a szó: „Eljaátszta már én a Borgoandiai graófnét“ . . . Burgundiai grófné helyett még máig is fel van, ha valaki olyast teszen, a mi nem illik, mindjárt mondja: „Beszeélhetnek moán!“ stb.

Rég beállt már a nagybőjt s a lenge szél fuvalma hordta le a háztetőkről s hegyekről a havat, melyet még a téli lengyelországi zordon szelek zivatara oda-oda csapkodott, hegyekre-házakra oly keményen fagyasztva, mintha örök fehér takaróul borította volna be a várost. Jaj, de fáztam, ha mentem az utcákon végig, föl-föltekintve eszembe jutott, hogy majd elkövetkezik már a nagy hét, melyen indulni kell a hosszú kolozsvári utra! S bármi forró vágy vonzott is be oda, hol ámbár még hidegebb s erősebb volt a lég, de az ölelő karok s kebel

még lágyabb s melegebben ölelt, mint még Kassán is. Pedig kárhoznám, ha csak szót írnék is, mely panaszképp hangozzék. De ott bent nem szúrta tövis „botlott“ lábamat s melyről már talán többször is tettem említést, hogy a kisbíró, minden látszó boldogságom mellett is, gvakran szólíntgatott s osztán még az is szúrta egy-egy percre fejemet, ha jól utána gondoltam magányomban: csak mégse enyém ő egészen! De már megtörtént, minek nem kellett volna történni s ismét csak lenyugtattam magamat azon entudat érzetével, hogy hiszen én mindent elkövettem, én nem kerestem, nem óhajtottam e kötést. Így szunyadoztam osztán ismét tovább e delejes álomban!...

Jöttek hát a jó meleg napok, melyeken a nap sugarai fénylőbbek s tüzesebbek voltak s a hová lövelt a déli órákban, ugyancsak sodrotta le a háztetőkről a kemény takarót s az hengergödzött lezuhanva utcára s emberekre, szinte-szinte agyonütve súlyával a gondatlan arra menőket. No, de az fölvidította a szíveket s reményt nyujtott a kellemesen közeledő, tavaszi ibolyácskától illatos, fűszeres lég szívására. Mert gyakran úgy történt, hogy én nem együtt indultam az egész testülettel. Nem szerettem ott az uti alkalommal történt nélkülözéseknek kitenni magamat. Hol szoba nem volt elég, hol ez, hol amaz hiányzott, szóval, a hol lehetett, kikerültem. Öszvebeszélünk s többnyire Udvarhelyiékkel, hogy együtt utazunk s így maradtunk többnyire a szép májusi lég élvezetéért. De csak úgy, ha lehetett! De ez se történhetett éppen mindig úgy, akkor mentem osztán a többivel.

Mind közeledett az idő kifelé. Egyszer valami zajt hallok ablakom alatt. Kinézek s vagy három paraszt ott dulakodik, hogy egy nagy, jó készülletű, bőrrel bevont utikocsit toljanak be a nagy kapun. „Ugyan, hová utazik

az én házigazdám?“ ki kereskedő volt, gondolám. Nem volt rá tovább gondom. Egy órával később jö a gróf mosolyogva s midőn leülünk, megsimogatta fejemet, hajamat. „No! mondja, most már nem fogja többé a forró nap sütni az én kedves fejemet.“ „Hiszen nem süti,“ mondtam rá nézve. „Nem itt a szobába, de mikor utazik szégyenke! Mindig úgy sajnáltam, mikor elutaztak, hogy nem ültethetem be kocsimba s vittem volna magam.“ „Oh! mondtam, igaz, hogy sokszor kellemetlen a nap forróságát kiállani, néha pedig a hideg szeleket, de hijába! ahhoz már szokva vagyunk és osztán mindig echos szekeket kerestetek a magam számára.“ „No de! ez jobb lesz, mondá. Ne nézze azt, hogy nem új s egy kissé régi divatu, de igen kényelmes, jó puha posztó-párnákkal, négy ülésre, két oldalt bőrfüggönyökkel s így eső és hideg elleniben is megóvjá.“ Egyszerre mint a villám csapta meg eszemet . . . ez a kocsi, mit ide betoltak . . . „Tán csak nem?“ . . . „Igen, Róza, igen! És ezt magának el kell fogadni. Ne féljen, nem drága. Itt állt a kovács előtt, eladó. Én is egyszerre alkut kötöttem vele.“ „Nem, nem lehet nekem azt elfogadnom!“ „No csak hallgasson ki . . . türelmetlen! Én mondom, hogy mibe se került. Volt egy ócska bricskám, mit már nem érdemes volt csináltatni és holmi régi vasaim. Azt odaadtam neki s ennyi az egész!“ Mit csináltam? Már nem lehetett ennyi jószívűségnek ellent állni. Lementünk osztán körül nézni. Igen jó készülétü, erős kényelmes kocsi volt. Még mennyi mindent lehetett oldalzsebeibe pakolni! „Igen nagyon köszönöm a figyelmét, de higgyen nekem, nem örülhetek egészen méltóképpen.“ „Csak maga ne legyen gyermek! Lássa maga igen megnyerte a grófné hajlandóságát. Ne vegye rossz néven, mit mon-

dok. Nem maradunk mindig fiatalok, egyszer megöregszünk.“ „Arról én soha se gondolkozom, mondtam, én nem fogok oly sokáig élni.“ „Oh igen! monda, azt magának megizenték a mennyországból. Tehát megöregszünk! A színivilág mindamellett, hogy kellemetes, de higgye meg, hálátlan világ. Midőn azon idő eljön, mi lenne akkor az én szegénykémből? Lássa, hálátlan! maga oly visszariasztó erányomban s én már előre gondoskodtam magunkról. Hogy midőn már maga nem gyönyörködtet bennünket, azért mi mégis kellemes időt tölthetünk együtt. Tehát így gondolkozom, hogy maga nálunk fog lakni, a felső emeletben ott lesz kényelmes lakása és minden kiszolgáltatása. Mikor tetszik, lejön az első emeletbe, a lépcsők kényelmesek. Ha nem akar lejönni asztalhoz, megmondja: most szobámban óhajtok maradni, egyszóval odafönt úgy fog uralkodni, mint magáéba, s mikor kedve lesz, lejön. Szegény Claire! nem lesz kénytelen örökké egyedül ülni, mert ő igen gyenge, ő neki az igen nagy örömet fog szerezni és így fogjuk öreg napjainkat, hármán együtt, eltölteni.“ ... Végig hallgattam! Ez ritka nemeskeblűség! „De édes! én ezt nem tudnám elfogadni. Föltétnek, álomnak, igen szép! De valónak? Engedjen meg, nem, nem, semmikép se kivihető. Gondolja meg a gróf: családja van! Hiszen azok nem fognak mindig kicsinyek maradni. Mi lenne osztán? Miként megvetne engem minden, az egész világ! Hiszen a gyermekek akkor már meg is házasodnak, meg férjhez is mennek?! Oh, édes jó Tifcsi! hiszen maga igen szépen gondolkozik. De tudja mit? Addig, míg azon idő elkövetkezik, csak éljünk a valóban s majd a csillagok fogják kijelölni utainkat: kit, merre vezérel.“ „Most újra mon-

dom: rossz, hálátlan Róza! Maga engem nem szeret úgy, mint én; maga nem számít a jövőre; maga nem jön vissza többet abból az átkozott Kolozsvárból.“ Becsületesen mondom: visszajövök!“ „Lásza pedig engemet az Isten küldött magának, hogy legyen egy igaz barátja, azon sok szenvedésekért, miket maga kiállott már azoktól a sok háladatlanoktól, kik magát bántalmazták! Mert maga jó! Higgye meg, én ismertem olasz énekesnőket (egy bizonyos első énekesnőbe megvallom, beleszerettem) de azok olyanok, mint megannyi fúriák. Az, ha egyik megbántotta egy szóval, mindjárt bosszúról gondolkozott, perpatvarkodott, törszúrással fenyegetődött. Nem álltam ki tovább hat hétnél. De az én Rózám szelid és jó, azért szeretem oly nagyon.“

Most már közeledvén elutazásunk ideje, a tagok, a kik maradni akartak, újra szerződtek a választmány-nal a jövő téli évszakra, a kiknek kedvök nem volt, azok fölmondtak. Ujfalussyék voltak a legelsők, kik fölmondtak. A többiekre bizony már nem emlékszem, de hisz az nem tartozik a dologra. A többiek, úgy hiszem, mind együtt maradtunk. Hanem most, mielőtt elindultunk volna, még egy kis salamandra-csípést kellett volna kiállnom, ha sikerült volna. Nyakunkra jött a nagvhét s mielőtt útra kelénk, még két eléadandó játék volt hátra: egy opera és egy színdarab. Adjuk a Szevillai borbélyt, mondták a féfiak, az mindenkor jó kedvbe tartja a közönséget, mert igen jól össze is volt tanulva s nagyon szerették Kassán, utolsóelőtti eléadásnak, osztán legutolsónak egy színdarabot. Gyönyörű szép idők jártak már s úgy tetszik, ismét vásár volt. Elkezdődik a játék s midőn Rozina jelenése jön s én kilépek, föltünő nagy, zajos tapssal fogad a közönség. Hiszen mindig is tapsol-

tak, máskor is ha kiléptem, de most háromszoros taps fogadott: a ritornelnek is kellett hallgatni. „Mi ez? gondolám. Oly rendkívüli jól nézek ma ki?“ No, de újra kezdte a zenekar s folyt a játék, élénken mint mindig s be is végeztük, mindnyájunkat ki is hívtak. Másnap jön oda a színház orvosa Sibulsky, délelőtti 9 órakor. Ej! gondolám, milyen jókor? „Jó reggelt“ mond, de szörnyű nagy lahotával. „Ej! mondom, de rózsaszín kedvében van orvos úr ily jókor? Tán azt gondolta, hogy beteg vagyok, hogy ily jókor látogat?“ De szüntelen kacagva, levágja kalapját az ágyra és mondja: „Hogy a menykőbe ne kacagnék? De hát vette észre, hogy elsőbb félig kidőlt a páholyból, de aztán, hogy a háromszoros tapsot hallotta, ha ha ha! egészen hátra húzódott. Nem tudta, hogy mi a menykő történt...“ Minthogy nem értettem őt, én csak bámultam reá s gondoltam magamban: ez megörült! „De maga is Déryné, úgy lépett ki tegnap abba a Rozinába, mint egy győzelmes kis királyné! Még soha se volt oly szép s oly kedélyes arccal, éppen mint a ki előre biztos volt győzelméről.“ „De hát, édes orvos úr, térjen már magához, tudasson velem valamit: hát hol, vagy mi történt? Azt neveti, hogy oly nagyon tapsoltak s éljeneztek? Hát ki dőlt ki a páholyból?“ Most már az orvos bámult rám. Megszüntette kacaját s úgy néztünk egymással farkasszemet. „Hát maga mitse tud?“ „De hát mit kell tudnom? Hiszen, ha nem beszél, hogy tudjam; hát valahol történt valami?“ kérdém. „Istenemre mondom, ez jó!“ s még jobban kezd kacagni s a szobába ug-rálni. „No hát jöjjön, elbeszélek magának egy kis komédiát, a mit nekem a professzor tegnap délután a kávéházban elbeszélt. Hiszen ez nagyszerű lett volna: a scandalumok scandaluma! A professzor délelőtt végezvén a tanu-

lókkal az oskolát, járkált itt az utcán, hogy egy kissé üdüljön a jó levegőn s látja, hogy egy csoport, apró oskolások, egyik kis butka előtt is öt-hat, a másik kis butka előtt is, tolakodnak vagy tízen, egymást időbb-odább taszigálva s az egyik belefúj egy sípocskába s elkezdí kis, sipító hangjával: ez nem szépen szól, adjon erősebb hangút. Ni! a kis országháborítók, gondolá a professor s elmosolyodott magában: mily lármát fognak csinálni az oskola körül, míg be nem jönnek. De mi sokat vásárolnak! s csak nézte őket, hogy ott tolongnak. De hol veszik a pénzt? Várjatok csak! Általmegyen a professzor a tulsó oldalról s egyszerre csak köztük terem. Az aprók szörnyű megijedve dugdossák a kis sipocskákat zsebre. A professor megcsípi egyiknek a haját s kérdi: hát mit míveltek ti itt gaz fickók? Egyik se szól, csak egymásra néz zavarodtan. No! hát kétszer kérdezzetek? Mit míveltek ti itt annyian? Hát... hát, sípokát vásárlunk. Tanulni inkább, tanulni, nem síppal játszogatni semmirekellők! Hol a lecke, fogod-e tudni holnap? S osztán mindeniteknek van ez a szép muzsika? Mindenikünknek. Hát osztán hol vettétek a pénzt? ilyenekre pazaroljátok? Hiszen nem a mi pénziünkön vettük. Hát? Ekkor elémondják a nagy oskolások neveiket, a kik nekik pénzt adtak, hogy mindenik vegyen magának egy-egy sípot és meg egy-egy galléria-jegyet. Hát az minek? kérdé a professor, figyelmessé lévén. Hát mikor kilép Déryné, hát mindenikünk sipoljunk. Ugy? mond a professor, hideg vérrrel. Jól van. Gyertek csak velem mind, egyse hiányozzon s vitte őket be az iskolába. No már most adjátok ide a sípokát s már most mondjátok meg neveiket azoknak, a kik pénzt adtak és arra tanítottak, hogy sipoljátok. Ma pedig mind itt maradtok, holnap reggelig bezárva, ke-

nyéren és vizen. Majd holnap végezőnk. Azonnal elment a kolostorba, hol a nagy oskolások szoktak járni és a fő professornak bemutatta neveiket azoknak, kik elköveték vagy elkövertetni akarták volna e tüntetést. Elhatározták, hogy eléhivassák mindjárt őket s kérdőre vonván, keményen megtiltsák, hogy ma egyetlen egynek se szabadjon színházba menni, nehogy mégis valamit elköveszenek. S vallatáskor bevallották, hogy őket Ujfalusyné biztatta föl, hogy midőn én kilépek, kis apró sipokkal sipoljanak egyszerre. A professorjuk azonnal megmondta nekik, hogy majd examentkor... megnézhetik... Kettőt azonnal ki is csaptak, kik a pénzt adták és a gyerekeket rosszra tanították. Azonnal elmentek a csendőr-hadnagyhoz és rendelést tettek, hogy a gallérián és földszint rendőröket állítsanak, hogyha legkisebbet észrevesznek, mindjárt nyakon csípjék és bevigyék...“ Én hideg vérrel s mosolyogva végig hallgatám. De hát mi is akart az lenni? gondolám. Bosszú? Dehát miért? Hát bántottam én? Soha! Vics? Oh! de silány! Hiszen ezen még csak kacagni se lehet!... Csak az orvos kacagott fölötte nagyokat, de nem ezen nagy elmeszüleményen, hanem, hogy mily kudarcot vallott... No de ők másnap, úgy tetszik, elutaztak s tán ismét directiót állítottak, de nem tudom bizonyosan. Én, kinek ezen igen kiesinyes villongásról sejtelmem se volt, csendes lélekkel léptem föl s dicsőséggel végezvén föladatomat, jó emlékéért vittem magammal a közönségnek, mely óhajtván várt vissza ismét a jövő télire.

Kántorné nem jött velünk. Nem tudom már Debrecenbe ment-e vagy Székesfejérvárra?*

* Kántorné 1833-ig maradt Kassán s aztán a budai színházhoz jött.

IX.

Apró vonások Neéb Máriáról. — Hogy csúfolja ki Dérynét? — A rekedt kántor esete. — Ki a vércseképü? — Apró torzsalakodások a tagtársakkal. — Döbrentey levelei. — Kik voltak az ellenségek? — Cubaynérol. — Mi történt a Preciósa előadásakor? — Eltávozási terv Kolozsvárról. — Szívélyes búcsú, hasztalan marasztalás.

Itt vagyunk hát ismét a kedves Kolozsvárott! A régi szívélyesség, régi jó kedv fogadott bennünket.

Most Neéb Mária is reá hagyta magát beszélni, hogy ismét föllépjen és szerződjék a társasághoz. Ez a különö teremtés! Ez a becsületes lélek! kit igen bajosan lehetett valamire reá venni. Ő már több ideje, hogy elhagyta a színészetet, sőt különö természeténél fogva került s nagyon sok rimánkodással lehetett megnyerni. Ő a comikai szerepeket játszta a legkomolyabb arccal a világon. Néha túlzott is annyira, hogyha ő nem Neéb Mária lett volna, tán ki is fütyülük, de mindenki ismerte az ő magaviseletét a közéletbe, hogy mily szemérmes, mi visszatartó volt s mi kellemetes órákat tudott szerezni. Boldog volt, ki őt megnyerhette, oly mulattató volt. Neki, mondom, a színpadon minden szabad volt. Ő oly hirtelen rögtönzött valamit, hogy halálra kacaghatta volna magát az ember. Az ő barátságát ritka nyerte

meg, azonban mindenkivel jó volt. De ha valaki barátságát megnyerte, azért vért ontott volna s én voltam az, ki az ő különös jóindulatát megnyertem. Én azt szerettem volna, hogy mindig nálam lakjon, de sokszor egy hétig is kellett rimázkodnom, hogy jöjjön már oda s üljön nálam legalább egy-két hétig, pedig csak egyedül lakott. De az a nagy tisztaság s rend, mi nála uralkodott, rendkívüli volt. Még azért is haragudott, ha valaki a tiszta szobájába egy kis port vitt be a cipője talpán, de ő azt nem mutatta. S ez a szegény mindig ott volt körülöttem, ha színházba mentem öltözködni. Ott segített, figyelmeztette a szobaleányt, nehogy valami ügyetlenséget elkövessen, melyen én fölbosszankodtam volna. De másnap, egy-egy előadás után, volt mit kacagni rajta, a mint ő engem kisatírozott, hogy én miket követek el, még én bevégezem az öltözködésemet, úgyannyira, hogy az a publikum közé is kihatott. Ő a grófi házaknál is igen bent volt, de azért bármiként óhajtották, hogy járatos legyen, nem ment el mindenüvé, bármint küldözgettek is utána. De az én kedves grófnémhoz, gróf Bethlen Györgynéhez, oda elment, ha hívták. Mert oly kedves család volt is az, hogy igen otthon érezte magát az ember.

Egyszer nevezetesen rosszul érezte magát a grófné s ágyba maradt. „Fredj Anikó! keresd Neéb Máriskót, jöjjön hozzám egy kissé, rosszul vagyok s csak ő tudna engem fölvidíteni.“ Eljött. „Jöjjön kedves Máriskóm, jöjjön! vidítsen föl engem egy kissé, oly búskomor vagyok ma, egész testemben fájdalmat érzek.“ „Hát majd jól kidagasztom a Mltgos grófné hátát“ s két öklével, komoly arcával jó keményen mutogatta, hogy miként dagasztja ő majd ki a grófné ugyis fájdalmas derekát. A grófné fölkaecg: „Jaj! átkozott gonosz Máriskója, hát

úgy akarna engem a világból kioltani? (De azt mindig előre bocsájtom, hogy azok, miket ő így beszélt, csak neki állt jól.) Nem, nem! kedves Máriskóm! Beszéljen nekem maga Dérynéről, miket teszen, mikor színpadra öltözik?“ „Jaj, Isten őrizz meg! akkor körülötte lenni! Öltözőszoba csak egy van a nők számára s ott öltöznek, mind együtt. A férfiak számára van a túlsó oldalon a másik öltöző, hol a férfiak öltöznek. Már most, ha opera van, az a sok kardalnokné elkezd zajongni. Úgy zúg, mint a méhraj. Dérynét már ekkor a hőség veri s elkezdi: csitt! Ő ha énekes játék van, nem szól senkihez egy szót se, azt gondolnák, hogy az egész világra haragszik. A szobaleány már mindent kirakott az öltöző asztalra, a mint be van tanítva, a maga helyire, rendibe. Kérdi: rendbe van-e minden? Igen. Legelőbbszer strimflit, cipőt ide! Itt van. No azt az . . . izét! De már akkor Déryné nem az öltözetére gondol, hanem a dalra, mit énekelni fog, hát nem jut eszibe annak a neve, a mit előkér. No! mondja, azt az . . . izét. A lány már akkor kétségbeesve tekint reám, ki ott ülök villámhárítóul: hogy mondanám meg melyik . . . izét adja oda? De én se tudom. Ő addig igazgatja cipőit . . . no! azt az izét, te Rinocerus! Édes Rozina: mit akarsz lelkem, mondd meg a nevét . . . akkor már egy nagyot csattan a Zsuzsi pofája s ő maga elé kapja a — cipőhúzó. Siettében nem tudta hamar kitalálni a cipőhúzó nevét. Friss inget véve, most már szegény Zsuzsi remegve tartotta kezébe a fűző-válalat. Reám tekintett szájalomért esedező szemeivel: ne mennék el onnan, mert ez volt a legfőbejárább dolog!“ „Hát miért, édes Máriskóm?“ kérdi a grófné. „Jaj! most már megindult a tánc.“ „A tánc?“ kérdé a grófné. Tesék elhinni, egy befűzés alkalmával valamennyi táncél-

pésciket mind végigjárta a két lába. Zsuzsi fűzött be vagy két-három lyukat. Nem jól van! Fűzd vissza! Már akkor mozogtak lábai, egyikről-másikra feszengeve. Zsuzsi nem találta hamar a lyukat, mert mindig mozgott. Még se vagy kész? Mindég tetszik táncolni, mindjárt kész leszek. Jaj megfulok! Ne feküdj úgy a hátamra te Cerberus! Már akkor hatféle positiót is táncolt végig s már most belefeszengette magát a vállba. Jaj, de nem jó volt! Zsuzsi a mellét szorította össze, pedig annak tágan kellett fűzve lenni, különben elszorítja a hangot. Fűzd ki újra; derékon szarítsd; megállj, megállj méregkeverő! Majd ha vége lesz az operának, majd fizetek... de a tánc még mindig folyt, hol verbunkust, hol polkát járt, mert már mind a két lábát szorítja a cipő. Gyere Máriskó, legyezz! Akkor odamegyek: gyere lelkem, majd befűzlek én, mondám, de leszurkolom elébb a lábad Gnädigém! nekem ne táncolj, mert úgy hátba püföllek, hogy csupa kék folt lesz a hátad. Akkor hahotára fakad s oly csendesesen hagyja magát fűzni, mint a bárány“...

Így szólt, szapult engem Máriskó, de ezt mind az ő sajátságos mimikájával és taglejtésekkel. Bezzeg örült szegény Zsuzsi. Kiátkozta a világból valamennyi operát, mert csak akkor volt a jux. A grófné annyit kacagott s fölvidult e sajátságos teremtmény előadásától, hogy csakugyan, miként mondá, jobban lett a grófné. „S hát oly mérges a mi kis Déruskánénk?“ kérdi a grófné. „Oh dehogy, sőt mindig a legjobb kedvű s mindenikkel beszél, danol, csak ha opera van, se ő nem beszél, de ő hozzá se szóljon senki... és csend legyen. Akkor mindenik csak halkan társalog egymással.“ „Hát a szegény Zsuzsi, kérdi a grófné, kikapott játék után?“ „Dehogy kapott, dehogy kapott. Hiszen mire felöltözött, már nem is gon-

dolt reá, hogy rosszúl füzte. De bezzeg nekem gyült meg a bajom Zsuzsival! Akkor igen el volt szomorodva, midőn Déryné megszidta, de nem a szidásért. Midőn nem volt már reá szükség, félre vonta magát egy szegletbe, búnak eresztette fejét és mély gondolatokba merült. Midőn Déryné kiment jelenésére, visszaránt szoknyámnál fogva s kérdi szomorú hangon: Kisasszony! Mi baj Zsuzsi? Ugyan tessék megmondani, kicsoda az a Rinócerus? Miért Zsuzsi? kérdém. Hát csak igen szeretném tudni, hogy nem valami rossz személy az? Mert nekem még soha se mondta azt senki s nem szeretném, ha engem valami olyan rossznak tartanának. Alig tudtam megnyugtadni. „ . . . Oh, beszéljen még, édes Máris-kóm! Hát osztán a férfiak bemennek-e oda társalogni magukhoz? „ Oh nem, csak a rendező, ha valami mondani valója van. (Mert a közönség igen szeret mindent tudni, a mi odafönt a színí világba történik, az őket mulattatja, de történik is ott elég nevetséges dolog.) Mari tehát folytatta nagy komischan „Hiszen a mult héten is, hogy jártam azzal a Rózinkkal! ott öltözik egész vídám kedvvel, éppen a haját igazgatta. Én ott ülök, nézem, hogy mi sokáig igazgatja a haját. Háromszor is elbontja, még neki olyan ábrázatot mutat, a milyent ő gondol magába, hogy ennek a leánynak ily szépnek kell lenni. Rám néz, sebesen azt mondja: Eredj csak Máris-kóm! eredj, mondjad annak a rekedt kántornak, adja ide a levelet. Én megyek föl a színpadra, de még ott setét volt. Nem látok senkit. Hangosan kiáltom: hej! van itt valaki? Senki se szólt egy hangot se. Visszamegyek: lelkem! nincs ott senki a színpadon. Hát keresd meg, mert szükségem van reá, mondja Déryné. Én is sebesen megyek s éppen akkor jön egy masiniszta le a páholyok

megül. Ugyan hallja! nem látta maga a rekedt kántort itt valahol? Levelet hozott Dérynének s nem lelem sehol. Én nem láttam. Tán az urak szobájában van. Igaz biz az, ott lesz, gondolám; benyitok és kérdelem: nincs itt a rekedt kántor? Micsoda rekedt kántor?! Nem ismerem, mondám, egy levelet hozott Dérynének s nem lelem sehol, az meg már nyugtalanul várja. Itt nincs. Visszamegyek. Édes Gnädigém, sehol sincs. Elkezd Déryné dühösködni, szidja, hogy miért oly számár és be nem hozta oda a levelet. Eredj Zsuzsi te is, keresd föl a pokolba is. Kerítsétek elé, egyszeribe adja ide a levelet. Elmegyünk a páholy-nyitóhoz. Nem látta itt a rekedt kántort? Nem láttam még semmi idegent. Hiszen nemsokára kezdődik a játék, majd bejön. Visszamegyünk. Már a sűgő is ott járkált a színpadon, lerakta a könyvet s csengetyüt. Odamegyek: ugyan, édes Kis, nem látta maga a rekedt kántort? Nem láttam semmi idegent. Már az izzadtság vert a sok szaladgálásban, majd ide, majd oda. Édes Rózik! ne nyugtalankodj, sehol sincs. Hiszen tán majd behozza játék után, akkor is elolvashatod. Oh, a gazember, hogy teszen csűffá. De ha nem leljük! Nincs sehol. A sűgőt is kérdeztem, nem látta-e? Hát hol a sűgő? kérdi nagy dühösen Déryné. Az itt járkál az ajtóba, a könyvet most rakta le . . . de ő se látta. Hát kit kerestetek már félórától óta? kérdi, reám mordulva dühösen. Hát a rekedt kántort. Mert igaz, hogy a sűgő-mindég rekedt volt, de ki gondolt arra! Erre elkacagja magát Déryné. Ki nem tudta mondani, a mit akart: hogy hozzuk oda a sűgőt fülénél fogva. Előjött a sűgő, hozta a levelet . . . no de ki is takarodott a sűgő. Ez onnan eredt, hogy Déryné el szokta olvasni a levelet, mit a játéokban olvasni kell, nehogy, vagy hibásan lévén írva, ott ne akadoz-

zon . . . vagy éppen úgyis járt már, hogy üres papirost vittek be, a min nem volt írva a kívánt levél foglalata s ezt kiírni a sűgő kötelessége volt és hogy jókor kézbesítse, hogy játék előtt elolvashassa. Déryné már egy kissé mérges volt, hogy mégse hozza a levelet a sűgő, ez pedig igen szeretett politizálni, hát mindég rekedt volt s azért mondta: kérjétek elé a levelet attól a rekedt kántortól. A sűgónak többé nem volt más neve, mint: a rekedt kántor! De olyan is az a mi Rózink. Nem képzeli a méltóságos grófné, mennyi baj van vele. Mindig valami melléknevet talál ki az olyan megjegyzettekre, már az ő gondolata szerint osztán azt találja el az ember! A minap meg a Zsuzsinak mondja: eredj! mondd meg annak a vércseképűnek, világosság legyen! A szegény Zsuzsi rám néz keservesen, hogy kicsoda és hol találja meg? Én vállat vontam. A lány kimegy, de soká oda marad. Hol van már az a sápadt képű lilium, eredj, nézd Máriskóm. Kimegyek. Ezt már gyanítottam, hogy Zsuzsi. Gyere már, hol vagy? szólítom. Hát ott támaszkodik egy darab lugos mellett, hiszen nem látok semmi vércse-formájut, osztán meg azt se, hol gyujtson tüzet! Hát ekkor meg a mécs-gyujtó leányt értette, hogy mikor ő kilép, hát jó világos legyen a színpad.“ A grófné nem győzött rajta kacagni, mert Máriskó még ezer hozzátételekkel toldta, s az ő módja szerint, az ő komoly, komisch mozdulataival s eladásával . . .

Én most a társasággal némi viszályos hangulatban voltam, s kivált miolta a gróffali barátságos viszonyom nyilvánosabb színt öltött, hideg feszültség uralgott közöttünk. Nem mondhatnám, hogy éppen az egész társaság osztozott e hidegségben, valamint én sem éppen az egészszel voltam disharmóniában, de mégis némileg,

mintha egyről a többire is elharapódzott volna. Ez már elkezdődött Kassán, miután annyit csipkedtek. Ezen társaság elsőbrendű tagjai, megszokták már engemet mindég mint „kiskorú“ pályatársukat tekinteni, mert miolta szorosb kötelékek kapcsolak együvé és tán némileg a szokás is és a többszerű komaságok és osztán, hogy még soha se szakadtam el tőlök . . . szintűgy hozzá voltak szokva, engemet mint elszakaszthatlan lényt tekinteni; mert bár tudva van, hogy több ízben el is akartam magamat vonni s másfelé igyekeztem volna menni — sohase sikerült. Midőn még Kassán voltunk, úgy gondolom, márazelőtt jóval a székesfejérvári társaság létezett Budán, hova Döbrentei Gábor engemet is meghívott, mint szerződött tag, Kassáról. Leveleztünk hosszasan, de minden siker nélkül. Nem egyezhettünk: ő keveset ígért, igen szűkkezü intendáns volt. De ez még a régibb időbe történt. Ő azután visszahúzta magát s gondolom a társaság maga kezére működött. Sok jeles tagokkal dicsekhe-tett e társaság, én ezeket mind csak hallásból tudtam, de bizonyosat most se tudnék felőle mondani, csakhogymost, a kedves, szép tehetségű Lendvay-pár jött hozzánk. Én örültem Lendvaynének, kit gyermekkorában már ismertem s most Kassán megjelenvén Budáról, mint vendég, egész télen át gyönyörrel töltött el mindenkit szép játékával s alakjával, hol a publikum zajos tapsok között üdvözölte a jeles párt s közszeretben részesült férjével együtt. De midőn most Kolozsvárra indult a társaság, Lendvayné nem jött velünk. Ő ismét visszament a Budán létező társulathoz Kovátsnéval együtt. Lendvay azonban a mi társaságunknál maradt, mint szerződött tag, velünk jöven be Kolozsvárra. Kántorné se jött velünk Kolozsvárra, de bár némelyek távoztak a társa-

ságtól, mégis elég complete volt, mert minden szakma be volt töltve.

Eleinte csak tűrhető esendben ment minden a társaság belső körében. Csak a négy corypheus minden tetteiből lehetett észrevenni, hogy nem a legjobb indulattal viseltetnek érántam és ha lehetett volna, szerettek volna háttérbe szorítani s ezek, nevezetesen: Szentpétery Szerdahelyi, Megyeri, Pály. Szentpétery? Ezt megmagyarázhatom magamnak, Szerdahelyit is már említettem, de Megyerit és Pályt, hogy mi indok vezérlette ellenemi fondorkodásra, még ma se tudom magamnak megfejtani. Pedig mindenkinek „kedves komája“ voltam. Jaj! de én nem tudtam s nem is akartam senkinek hízelegni. Én magam érdeme által akartam a publikum elismerését vagy kegyét kivívni s minthogy ezt a kis Cubayné másként talán el nem nyerheté, azon módhoz folyamodott, mely megszerzi az óhajtott célt kevesebb s úgyszólván: minden küzdelem nélkül is, kivált miután egy hatalmas, vagyis egy nagy úr pártfogása által elbizakodva a szép kis asszonyka igen elbizakodóvá lett.

Eléadtuk Preciósát. Én játsztam a címszerepet. A többiek, a fiatalabb színésznők mindig felöltöztek s a kardalosnék között énekeltek. Ez volt nálunk a rendszer, a nőknél úgy, mint a férfiaknál, kik nem voltak szerep által elfoglalva. Nekem egy melodráma-jelenést kellett eljátszanom, hol a cigányleányok egy félkört formálva énekelnek. De minthogy nekem játékomhoz tágas hely kellett, nem akarván éppen a lámpák elébe állani, ők pedig oly közel szorítottak, már előre öszvefogódzván, hogy csaknem a lámpákra léptem, hátra nézek s mondom: „ne szorítsatok oly nagyon előre, nekem hely kell, játékom van, álljatok hátrább; oszt még meggyul a

SZÉKELYNÉ UNGÁR ANNA

ruhám, ha oly közel szorítottok a lámpákhoz.“ Midőn bevégeztem a jelenésemet, karéjt formáltak körülöttem s midőn körül táncolnának, Cubayné előttem táncolván el, (engedelemmel legyen mondva), egy nagyot köp előmbe, szinte a cipőmre. Én csak elnémultam s néztem reá s utána. Udvarhelyiné, ki Viardát játszta, ott ült egy széken s azt mondja: „Miért nem vágja pofon, Dérýné?“ „Vágja az Isten!“ mondtam s lementem a színpadról. De azon pillanatban föltevém magamban s elhatároztam, hogy: semmi áron többé nem maradok e társasággal tovább. Elmegyek, még mielőtt szerződéselem végződnék, ámbár szívszakadva gondoltam reá, hogy e kedves körből eltávozzam. De jöttek elé még több surlódások is és gondoltam, hazajövök Kassára s majd ha ők is haza jönnek a téli saisonra, talán némi változásokkal és itt, ha elleneim valamit kezdenének ismét sértegetni, itt a választmány elégtételt fog nekem adni.

Feledém fölemlíteni, hogy Kolozsvárott a mágna-sok visszahúzták magukat s többé nem elegyedtek a társaság ügyeibe, még mielőtt mi bementünk volna. Talán megunták.

Miután jutalomjátékomat kivettem, azonnal valamely surlódás által fölbosszantva, fölmondottam nekik, azaz, hogy megmondottam: hazajövök. Ők elég ellenvetéseket tettek, de én megmaradtam föltett szándékom mellett. De a midőn a publikumra kihatott a hír, hogy menni akarok, szinte fölzúgtak a társaság némely tagjai ellen s hozzám több leveleket dobáltak be az ablakomon, mert vagy egy-két évvel ezelőtt azt ígértem egyszer, midőn elutaztam, hogyha még egyszer visszajövök Kolozsvárra, sohase megyek el többé, mert mindig azt akarták, hogy ott maradjak örökké! (No, de ezt a sors

másképp intézte.) Ők tehát azt gondolták, hogy most már én el se megyek többé . . . A mi verseket jutalomjátékom alkalmával szórtak, az is elveszett azon csomaggal, mit már említettem, több érdekes levelekkel együtt. Csak ezen egy sonette van meg, mely egyik koszorúba volt tűzve s mit ide iktatok.

DÉRYNÉHEZ.

(Sonett.)

Miként az égi fény tünelg felénk
Művészi kellemed sugára
Derűt hoz éltünk hajnalára
Édent teremt minden korány belénk.

Édent s örömvirágokat nyerénk
Tölled, belé a bú dacára
Ügyelj, szívünk e bimbájára
S virágira mit alkotál belénk!

Szebb érzetünk virágait adád
S szívünk ezért jutalmat ád
Jutalmat ad-e virágaiért.

Bimbóiból neked fűzért fűzünk
Arról ki birja, nem feledkezünk
Akard örök birtokul e bért!

Mielőtt elindultam volna Kolozsvárról, többféle marasztaló iratokat dobáltak be ablakomon, melylyel hítték, hogy okvetlen leküzdik erős elhatározásomat s nem fogok távozni. Én türelmes voltam. Sok ideig hátra vettem az apró fondorkodásokat, de midőn már a mérték telve, a legszilárdabb akarat mellett is kiömlik, ha tul csurdultig töltik a poharat s nálam is kiforrtá magát.

El lehet képzelni, mi keseredett szívvel távoztam azon kedves körből, mely ily jeleit adta szeretetének s becsülésének, miként itt következni fog. Szinte hálátlansággal kell magamat vádolni.*)

* Sajnos a további részletek nincsenek meg, mert éppen az ezen levelet követő 241, 242, 243 és 244. számú levél hiányzik az Önéletrajzból. A kézirat 245-ik lapja azonban új fejezetet látszik kezdeni s így az elveszett részek a továbbiak megértését nem gátolják.

X.

Kassán német társulat játszik. — A gróf találkozást ad Debrecenbe. — Kivel mulat a gróf a bártfai fürdőben? — Déryné duzzogása. — A gróf mindent kimagyaráz. — Miért hiusult meg a debreceni találkozás? — Új tagok Kassán. — Egressy G. levele Kolozsvárról. — Déryné föl se veszi az ármányt.

Midőn Kassára érkeztem, még a németek játszottak a színházban, nem végezvén még be téli saisonjukat. Az egész kassai társaság bent maradt Kolozsvárott, mert Kassára csak október elsejére tartoztak megjelenni. Mint-hogy csak egyedül voltam, fölkerítkeztem a németek, lépjek föl náluk vendégkép. De nem cselekedtem, resteltem tanulni. Jóval ezelőtt, mielőtt még Kolozsvárról elindultam volna, a többek között ily levelet vettem a gróftól: „Hogyha lehet, jöjjön haza előbb, mint a többi, úgy, hogy éppen a debreceni vásárra érjen Debrecenbe. Ott mulatok hét nap. Azon ürügy alatt megyek Bártfáról Debrecenbe, hogy ott lovat akarok venni. Oh, jöjjön el!” De minthogy oly sok küzdelmeim voltak, a marasztások miatt nem indulhaték elég jókor s mire oda értem, éppen azelőtt való napon kellett neki elindulni vissza Bártfára, hogy föltünést ne okozzon s én nem találkoztam vele.

Midőn már Kassán időztem egy kis ideig, jött hozzám Mérey Tóni, most már özvegy Demininé, látogatni s ezt mondja nekem: „Tudja-e, hogy gróf Theodor ingadozni kezd?“ „Hogy-hogy?“ kérdém feszült figyelemmel. „A bártfai fürdőre megérkezett egy csuda szépségű fiatal izraelita nő, ki éppen férjétől válandó, oda jött szórakozni. Az egész férfisereg el volt bájolva, de a szép nő hajthatatlan volt, dacára a sok széptevőknek. Már utoljára mérgelődtek reá. Egyszer csak elkezdi neki gróf Theodor a szépet tenni s ő tőle elfogadta az udvarlást, sőt mint mondják, szembetűnőleg ő pislogott a grófra kitűnőleg.“ Eddig Tóni! Midőn végre megérkezett télire a grófi család s a gróf eljött, semmi legkisebbet se mutatam, mintha én sejtítettem volna a valót. Ez egy kis ideig így ment, de én is már, minthogy egy kissé lazulni kezdett részemről a bizalom, azon gondolat fordult meg agyamban: most a legjobb alkalom az elválásra. De ő a magaviseletében nemhogy alább hagyott volna, sőt még mindig melegebb vonzalmat tanúsított. Én vártam mindig, hogy ő vallomást fog tenni magától, de ez elmaradt. Ekkor egy kissé becsülésem is lanyhulni kezdett, gondolván, hogy szörnyű tettető jellemmel bír. Egyszer ugvan, megérkezésekor, annyit mondott: „Háládatlan Róza! Én elmegyek Debrecenbe hozzá, csakhogy elébb láthassam s ő nem sietett előmbe.“ De ezen kis szemrehányások elmultak. Hanem jövő napon, midőn eljött, nem ültem mellé a divánra és távol álltam a kályhához támaszkodva. Kevésbeszédű és hideg voltam. Sokáig ott ült, végre lehajtotta fejét a diván karjára s elkezdi, mintegy magában beszélve: „Úgy van! Kellott valaminek történni. Oly hidegséget egyszerre nem lehet valaki eránt érezni. Maga többé nem szeret! Ott hagyta szívét, csak a

szívtelen tért vissza.“ „Az könnyen meglehet, mondám. Hiszen történnek ilyesek. Hiszen még az nem oly nagy baj. Oszmán kiki magáról ítél. De vannak becsületes hűtlenek és vannak álarcos hűtlenek. Lásza, én nem tagadom, minthogy kitalálta, bevallom, hogy igaza van. Lásza, én hideg vagyok, nem tudom magam tettetni, nekem az terhemre válnék, de azok, kik álarcot viselnek, azok nem becsületes hűtlenek, hanem ravaszok.“ Midőn azt mondtam: igaza van, én nem tagadom, fölugrott a divánról, elébem állt s elkezdett minden hűtlen néven nevezni, még sértegetni is, úgy kikelt a képéből. „Hát ez az asszony érdemelte azt az utat, mit én ő miatta tettem, hogy bebizonyítsam neki, hogy csak ő kedves én előtttem s minden szépség érintetlen hagyá szívemet?“ „Oh! mondom, szörnyű nagy áldozat, ha egy utat tesziünk oly helyre, hol úgyis valami foglalkozásunk — volt. De legalább büszke vagyok arra, hogy nem zsidót szeretek.“ Ekkor megállt mint egy szobor előtttem, abbahagyván sebes sétáját. „Maga tudja? kérdé. Látja, most ismét bebizonyítom azt, hogy maga hálátlan! folytatta. Még miolta megérkeztünk, nem is volt annyi időm, hogy magával nyugodt elmével, bizalommal beszélgetve, kiönthettem volna keblemet. De mondja meg mindenekelőtt, ki pletykázott már magának oly hamar valamit?“ „Nem szoktam barátimat elárulni.“ „Jól van! Én mindent bevallok, a mint történt, de maga térden fog tőlem bocsánatot kérni. Ez igen haszontalan kis esemény, nem is oly, hogy mentséget érdemeljen. Egy igen csinos, szép zsidóné érkezett meg a fürdővendégek közé. Minden férfi hódolt neki, de ő közömbös maradt mindenki éránt, hanem ha találkoztunk a sétán, felém kitünőleg nyájasan köszönt. Tudja, megvallottam egy ízben, hogy eddig az a természetem volt, ha szép arcot

láttam, az első percre megragadt és jól megnéztem, de itt, gondolatomba se volt semmi, hanem azok, kiket vissza-utasított, engem bosszantani kezdetek: hogy bezzeg Theodor nem mer belefogni, fél, hogy kudarc éri! Én hirtelen föl kacagva mondtam: fogadjunk! Ha akarom, két hét múlva enyim lesz! Sarkantyúzott engem az ő bosszantásuk. Egész csendes vérrel közeledek a nőhöz. Előbb mint egy bizalmas barát, sajnálva hallgattam panaszát, hogy mily nagy az ő baja férjével, kitől most ő válni fog, mert nem szereti s egy barátira van szüksége, ki őt tanácsával segítse. Ő roppant gazdagsággal bír s ha egy oly férfi az ő szívét megértené s őtet szeretni tudná, minden áldozatra kész volna, s nagyon értésemre adá, hogy az a férfi csak én volnék, mert látja, hogy én komoly s nem könnyelmű férfi vagyok . . . s én is viszont szépeket mondtam neki. Csakhogy mondtam, ön messze lakik, én pedig Kassán. Mindent tudok, mond. Ön ott az első énekesnőt szereti több évek óta . . . Én őt ostromoltam, csakhogy lássam, mennyire viszi hajlandósága bizonyítását s egyszerre csak föláll, megszorítja kezemet s azt mondja egész hévvel: én tudom, hogy a gróf nős, azt nem bánom, de szakassza el magát Dérynétől és én Kassára megyek lakni s férjhez se megyek többet. Jöjjön holnap délelőtt hozzám s mondja meg, hogy kívánságomat fogja-e teljesíteni? Azon túl öné leszek. Én pedig hazamentem, levelet írtam hűtelen, hogy jöjjön Debrecenbe . . . s a kijelölt napon, a helyett, hogy hozzá mentem volna, elutaztam Debrecenbe! És most boruljon térdre előttem!“ „Sohase! mondtam. Hiszen ez se szép, se nemes tett. Osztan egy mesét szépen el lehet mondani, de a ki azt úgy elhiszi, nagyon csalódhatik. Oh nem, nem! Én nem hiszek többé.“ „Én be tudom bizonyítani; én egy hét múlva

Kegyed ellenségei fejöket fölemelik, de sorsok a közönségtől megvettetés! A „kedvenc“* határtalan önkényt űz a négyen** s ennél fogva az egészen; erősen a törpeségig merült egy nagyúr*** a kegylesés, a nevetséges, ábrándozó kedvkérés módjában. Ez egy kevéssé homályosan hangzik, mégis csudálatosan. Erre a szóra „család“ aligha jobb cadencia lehet most ennél „galád.“ Tőlem, mit a való megtagad az álom jótévéleg adja vissza: kegyed gyakori látását édes hangja hallhatását. Erősen ingerel annak tudhatása, mint találja kegyed magát mostani körébe? Megérdemlett boldogságát s meglegedését zavarja-e s ki vagy mi? Szerencsétesse Komját és tisztelőjét egy pár kedves rendjeivel! Én tavasszal Bécsbe megyek s egy Professor atyámfiánál töltöm ott a nyarat, sok nagyot és szépet leszek szerencsés láthatni. Hát kegyednek van-e már valami új kinézése? Mert engem mind igen érdekel, mi kegyedhez tartozik. Újság dolgába szegény vagyok s egész lelkem, elmém s valóm kegyeddel elfoglaltan, minden mást elfelejt ezen pillanatba. Ákos és Zsuzsika csókolják kegyed kezeit. Én óhajtom, hogy az élet minden örömi birtokába legyenek! S keble minden kíváнатit betöltse a kegyes Ég! s ha emlékének egy-egy pillanatot áldozni kegyes Déryné, úgy legboldogabb

Egressy Gábor.

Ezen ide iktatott levél is bizonysgot teszen arról, hogy ellenségeim voltak és kik. Így hát nem lehetett engem kárhoztatni, ha azon társaságtól elszakasztottam magamat, melynek oly sok éveken által voltam egyedüli láncszeme, mely az egészet egybekapcsolva tartotta s ki eránt eddig elismeréssel voltak, mit azelőtt gyakran maguk is bevallottak s most egy-egy hízelgő mosolyért készek voltak minden bosszantásokat elkövetni s talán megbuktatni akarni, ha lehetett volna. De mind az egészet össze-

* Cubayné.

** Szentpétery, Magyary, Szerdahelyi, Szilágyi!

*** Gróf Bethlen Ferencz.

véve is, annyi erejök nem volt, pedig én csak szenvedőleg türtem mindent. Engemet mindig egy publikum elismerése tartott a magasban, egy „publikum“ pedig erős testiület, melyre bizton lehet támaszkodni, ha valaki a publikum kíváнатát mindenkor tiszteletben tartja s minden erejével törekszik elismerését magának kiérdemelni. És én mindig és mindenütt csak azon igyekeztem.*)

Nem vettem többé semmi tudósítást volt pályatársaimról. Hogy meddig időztek még Kolozsvárott és Váradon mulattak-é és meddig, iem tudtam, csak azt, hogy Budán vannak.

* Mintegy jegyzetképen ezt írja Déryné folytatólag Igen nagy zavarba hoz engemet, hogy azon nagy csomag irományaim eltűntek asztalomról, melyben több oly levelek voltak csomózva, melyek bizonyitékul szolgálhattak volna és mi ennél több, emlékezetembe hoztak volna némely korszakot, mire úgy üres fővel most teljességgel nem tudok emlékezni. És ez különös! a régibb dolgok jobban megmaradtak emlékemben, mint a közelebbi események. Most is, ha nem veszett volna el Mátrai Gábor levele, megtudnám írni, hogy hanyadik évben s hóban jött ki arcképem a Honművésznél, mit nekem Mátrai Gábor egy szép levél kíséretében 30 példányban el is küldött s mind el is rabolták tőlem. Tehát már csak írom ahogy gondolom.

XI.

A kassai társaság és a budai színészet. — Szentpétery meghívó levele Budára. — Kik vannak Budán? — Laborfalvy Róza gyermekkorából. — Benke atyus. — Hol látkak a színészek Budán? — Kántorné, Kovátsné. — Szentpétery újra kosarat kap. — Előadások Budán. — Megismerkedés Steigerrel. — Déryné betegeskedése. — Mit tanácsol az orvos? — Jutalomjátéki versek. — Föllépés a pesti német színpadon. — A gróf Budán terem és féltékenykedik. — A garderob megvásárlása és Simoncsics előlege. — A „fekete asszony“ újabb megjelenése. — Rémes éjszaka. — Kántorné gúnyolódik. — A hypnoticus álom. — Dr. Patachich véleménye. — Déryné hisz. — Mi történik távollétében? — Kisül a csalás. — Egy régi ismerős életveszélyes látogatása. — Kovatsotzy Ádám búcsúja és ajándoka. — Eltávozási tervek. — Egy régi tartozás föllevenítése. — A derék Simontsics. — Steiger, mint hitelező.

Ekkor tájban lehetett, hogy arcképem megjelent, Mátrai Gábor úr által acélmetszetben, mint Liszli az Alpesi rózsa című játékból, vagy tán egy évvel később, vagy később, már nem emlékszem.

Kassán folytak az előadások, a nélkül, hogy valami emlékezésre méltó dolog előadta volna magát. A társasággal meg voltak elégedve, a bírálatok folytak s azokból legjobban meg lehetne tudni a közönség véleményeit a személyzet tagjai tehetségéről, de oly hanyag voltam, hogy

nem jutott eszembe azokat elrakni. Különös dolog, de igaz, amit a példabeszéd tart, hogy: hegyek, völgyek nem jönnek össze, de az emberek igen. Elváltam volt régi pályatársaimtól azon erős határozattal, hogy többé velök nem akarok lenni. Ők letelepedtek Budán. Társaságuk többegyénekkelszaporodott s úgy gondolom, akkor Tekintetes Simontsits főbíró úr mindjárt pártolta és talán itt is választmány alakult (de nem tudom bizonyosan), csak-hogy ő volt az intendáns, minek következtében megbízta a vezértagokat, hogy írjanak nekem s hívjanak meg Budára egy évre, mint szerződött tagot, mint első énekesnőt és minden első szende és társalgási szerepekre. Szentpétery tehát nekem egy igen szép levelet írt az intendáns nevében, de melyben, mellesleg, igen sok helyet kitiintette régi viszonyunkra való visszemlékét. De megvallom, hogy én azt jóformán észre se vettem, miután csak azon gondollattal voltam elfoglalva, hogy milyen ez a „sors“ s hogy — elfogadjam-e a meghívást? Miután csak nemrég váltam el tőlük, hogy menjek-e ismét vissza hozzájuk? De a publikum énekesjátékokóhajtott hallani és hát honnan vegyen első énekesnőt? Reábeszéltek osztán még több társaim is és én csakugyan elmentem Budára, miután a kassai sáison bevégeződött és csakugyan a most Kassán lévők is, úgy-mint Szerdahelyi, László, Lendvay s a még több mások is, valamint a nők közül Éder Lujza s nem tudom még kik, oda szerződtettek és így együtt voltak. Nagy örömmre ott találtam Kántornét s az előttem mindig kedves, még pici négy éves korában ismert Laborfalvy Rózát, most mint egy kifejlő rózsabimbót, mely oly igen szépen kinötte magát.*

* Első ízben 1835-ben volt Budán Déryné május 23-ától nov. 7-ig.

Midőn még Miskolcon laktunk, Benke atyushoz sokszor eljártam, bár már akkor nem volt a színészetnél, de mint professzor saját házában lakott, s úgy gondolom, mint francia nyelvtanító, órákat adott. Nőjével jó egyezségben élven, látogattuk egymást s még akkor a pici olyan csepp volt, hogy alig látszott ki a földből s mint egy kis buckó, az ő eperpiros ajkával elibem hömpölygött és átfogta két térdemet kövér kis karjával s kiáltotta: Ülön ülön le nike (nénike helyett). Anyja hon nem volt s midőn hazajött, nagy sebbel elbeszélte neki „Mama, mama! itt volt, itt, itt, itt volt.“ „Ki volt itt, kis leányom?“ „Az a nike, a kinek így áll a szája ni“ s akkor úgy öszvecsusorította azt a kis mogyorónyi száját, hogy olyan volt csakugyan, mint egy kis piros eper. „Oszta nadon szejettem!“ Elkezdi az édesanyja nagy hahotára fakadva: „Jó kis lyányom, nem adná azt Dérynénike a viláért, ha olyan pici szája volna.“ (Mert dicsekvés nélkül legyen mondva, egy kicsit nagy szájam volt. Szegény Mérey Tóni gyakran mondá: Dérynén! csak én a maga száját bevarrhatnám két oldalt egy kicsit, az egész világot elhódítaná, mikor a színpadon énekel.) Tehát úgy szeretett engem az a piciny gyermek s ezen szeretetet erántam megőrizte szívében mindig, melyet gyakran, ah igen gyakran be is bizonyított tettel is, de én se kevésbbé. Oly szívbeli vonzalom húzott mindig hozzá, nem csak akkor, midőn értem még ki is tette magát a későbbi időkben. No de erre még majd reájövünk annak idejében. Hanem szerettem őt az ő természetes, őszinte magaviseletéért s nemes jó szívéért. Lendvayné mondotta is: „Édes Dérus, miért nem szeret engemet úgy, oly bizalommal, mint Rózát? Lássá, én szeretem magát.“ Ő is tett erántam annak idejében... Hej! mert voltak életem akkori napjaiban sok bánatos óráim, melye-

ket régi tagtársaim szereztek nekem!... Miként mondtam, akkor ismertem pici korában Rózát s most előttem állott sokat ígérő alakjával nagy örömökre. Ottt találtam Benke atyust is, tehát minden régi ismerősömet s jól érzettem magamat körükben. Simontsits főbíró úr Ó-Budán lakott; kocsira ültünk tehát egypár vezértaggal s bemutattak. Megérkezésem után néhány nappal, még elrendeztem szobámat. Igen nagy szívességgel s mondhatom örömmel fogadott kedves nőjével együtt, kinek úgy mutatott be, mint kit ő már rég ismert még Pestről, mint a kis Rózát, mert ő mindig járt színházba.

Budán a színészek, lehet mondani, majd mind egy környékben laktunk: mind a György-téren. Én éppen szembe a színházzal s itt egy kávéház, melynek ajtaja éppen a György-térre szolgált ki, — két oldalt az ajtót közbevéve, két festett pad, — ott volt gyűlhelye valamennyi színésznek a próba óráját elvárandó.

Kántorné, Kovátsné és én többnyire mindig együtt voltunk nálam, mert ők udvari szobákban laktak, az én ablakaim pedig az utcára szolgáltak. Ők otthon unták magukat s nekem is igen jól esett a társalgás. Jól töltöttük az időt mindig, eléhozódván a Kassán eltöltött jobb idők emlékei is, sokat kacagtunk s bomladíroztunk, mert Kovátsné igen élces és vidám kedvű asszony volt fiatalabb éveiben, örömet társalgott vele az ember.*

Most Budán sok eseményes dolgok történtek, kivált

* A kissé kúszált szerkezetű sorok is eléggé sejtetik, de maga Déryné is érezvén zárójel közt megjegyzi: „Látszik, hogy nagyon sietek és hogy beteg vagyok.“... Úgy látszik pihenhetett, mert a következő lapok írása nyugodt, olvasható, a stylus is élvezhetőbb.

az év vége felé. A mit nem vártam, legközelebb is, egy alkalommal, midőn véletlenül egyedül voltam Szentpéteryvel, hozzám közeledik s bizalommal megfogja kezemet s szemrehányólag mondja: „Hát még most is oly hidegen találkozik velem, Déryné!“ Én a felhőkből csepentem le. Nem értettem, csak ránéztem s végre kérdém mosolylyal: „Hát miként gondolja?“ „Hiszen megérthette levelemből, melyet megbízásból írtam s meghívtam: hogy de nemcsak az intendáns meghívásából szólítom föl magát s vissza ne utasítsa e sürgetős meghívást, dobogó szívvel várom az ajánlottak elfogadására igenlő válaszát s mentől előbbi megérkezését.“ „Én ebből azt látom, hogy szívesen meghívott, mint kiknek most szükségük van reám s ime, most itt vagyok.“ „De hát szíve azon pár sorból nem értette meg, hogy mi érzéssel és reménynyel óhajtottam köztünk újra megjelenését?“ „Nem, Szentpétery! Én csudálkozom e mostani nyilatkozatán. Már több éve, hogy elszakadtunk egymástól. Azolta meg is házasodott, nője meghalt s most egy csinos, kis szép leánykát hozott ki Kolozsvárról magával, ki magával lakik. Mit gondoljak e rég elmúlt dolgok fölhozásával nyilatkozásáról?“ „Mert nem, nem mult el s nem hült ki azon érzés, mi hajdan boldogított, csak legföllebb eltompult, mert maga visszarántotta magát keblemről.“ „Jól van, mondám; de vegyük a jelent. Én nem magamról szólok, én kötve vagyok, de az a szegény leány! Ennek vége a becsületének, miután már magával lakik.“ „Megvallom, mond, el akartam venni, de előbb magával akartam találkozni és ha csak egy szikrája maradt volna meg régi érzelmeinek, úgy nem házasodtam volna meg, de midőn ily hidegen adja tudtomra: „én kötve vagyok“ . . . véstére is tehát megházasodom, miután maga minden reménnytől

megfoszt.“ „Édes Szentpétery! rég ismerhetett arról azon oldadról, hogy szerelnemet nem szoktam változtatni, mint öltözeteimet.“ Ezzel elvégeztük egymással társalgásunkat. Hej! de ki gondolta volna, hogy ezen rövid társalgásnak és őszinte nyilatkozatomnak, később időkre elrejtett minő keserű utóíze lesz még! Szentpétery csakugyan megházasodott, elvette azon szép, kis fiatal leánykát és igen boldogul éltek.

Adtuk az operákat sorba, mik már le voltak fordítva, de még akkor se a kedves hangzású Norma, se Beatrice di Tenda nem voltak lefordítva, azért elég sok nagy opera volt már, mit mindenütt eléadtunk, de bizony a budai közönség nem nagyon dőngette volna ki a színház oldalát! Azok az áldott pestiek, még most is csudálom, ha eszembe jut: nyáron a borzasztó meleg, télen a hideg s a magas várba való fölhatolás! Ez valóságos áldozat volt és ők jöttek.

Egy fiatal ember lakott, szinte szembe az én lakásommal. E fiatal a kamaránál volt, de bizony én nem tudom, mi állásban, csakhogya ez az ifjú az egész társasággal ismeretségbe volt. De én csak azért vettem észre, hogy bármi korán nyitottam ki ablakomat, hogy a friss reggeli léget beszívhassem s kikukkantam ablakomon, már akkor ő kikönyökölve ablakán, hosszú szárú pipájából eresztgeté föl a füstöt, de szeme mozdulatlanul mindég ablakomra volt szegezve s így pillanataink gyakran találkoztak együvé. Végre megkérte Tóth Pistát, ki gyakran járt hozzám Mogyoróssy Ninával, hogy mutassa be nálam. Ez meg is történt. Az ifjút Steigernek hívták, de keresztnévét bizony én nem kérdeztem. Ő is osztán gyakran eljárt a többiekkel hozzám, hanem ő nem szeretett sokat a férfiakkal társalogni, hanem inkább velünk, nőkkel. Ez egy

igen-igen becsületes ifjú volt; szörnyü hidegvérü és tán lomha is és nem is szép, csakúgy a türhetők közé tartozott. Most már nem ablakomra kokettirozott, hanem ledőlt a kávéház előtti egyik lócára, a hosszú szárú pipája a szájába, szeme ablakomra szegezve. Mindennek ugyan semmi jelentősége se volt, de azért írom le öt, mert még találkoztunk vele majd később is.

Nekem a budai levegő nem tett jót, úgy, hogy gyenge lettem s oly méla; néha tele volt a szobám látogatókkal s én csak ott ültem a divánon s el voltam mélyedve gondolatokba és semmit se tudtam a felől, hogy miről társalognak. Nevezetesen egyszer ott álltam varróasztalkámnál az ablakba. Kovátsné is ott volt, el voltam gondolkozva s egyszer csak lerogytam lábaimról s az átkozott Kovátsné elkezdi nagy komice: „Jaj, lelkem! vigyázzon, el ne essék!“ . . . mikor már a földön voltam. Végre mondák: orvost hívassak. „De minek? mondám, hiszen egészséges vagyok, csakhoggy gyenge.“ De jött az orvos. Ott ült jó ideig s csak vizsgált; nem szólt semmit. Többen is voltak nálam. Egyszer csak megfogta kezemet csendesesen s kérdi mosolyogva: „Hol volt most?“ Én kérdésén elbámulva szólok. „Itt ülök.“ „Látom, testben. Ugyan, mit is mondott csak Kántorné asszony, a mire oly jóízűt kacagtunk? Mondja csak!“ „Én, bizony nem vettem észre,“ mondám. „Nem jól vagyunk, asszonyom!“ mondá. „Eh, hogyis ne! Semmi se fáj!“ „Nehezebb beteg, mint gondolná.“ Ekkor elkezdtem kikacagni ötöt, hogy csak azért akar orvosságot adni, hogy gyógyszerész barátját gazdagítsa. Én nem veszek egy csepp orvosságot se.“ „Nem is adok, mond az orvos.“ . . . Ez egy igen derék, értelmes ember volt és maga is nagy énekes; főorvos, Neer nevezetű, ki Budán igen nagy tekintéllyel birt. Kikér-

dezett, hogy miként élek, miként kosztozok? Osztán kért, hogy midőn énekes próbám van, megjelenhetik-e? „Oh! szívesen látjuk.“ „Addig semmit se rendelek, csak-hogy reggelenként menjen itt a hegyekbe sétálni, ott megpihenni s a majorosnénál tejet inni. De már négy órakor kell menni, hogy haza jöhessen, mielőtt magasan süt a nap.“ Eljött a próbára s hazamenet haza kísért a próba végeztével. „Azt csodálom asszonyom, hogy ily erős hanggal bir és még el nem vesztette az ércességét. S mindig így próbál, mint a hogy este játszik?“ „Mindig.“ „És mit használ próba alatt?“ „Semmit.“ „Úgy hát rézből van a melle! Erre nézve hát azt tanácsolom, legelőbbszer ne vesztegessen a próbákon azt a szép hangját, mert a vas is eltörik, ha sokat ütik s tanácslom: minden próba alkalmával egy szelet sültet, akár rostélyost, akár egy kis borjuszületet egyék, mert azt senki se képzei, mennyi erő fogy ki az emberből egy ily opera leéneklésével. Osztán még kétszer is egy nap! Ily hévvel!“ „De én mindent szeretek próbálni.“ „Nem helyes! mondá. Tehát a mennyiben lehet, táplálni kell s a test erejét igyekezzék visszanyerni! Este midőn hazamegy, egy sült csirkét eszik s annak minden saftját kiszopogatja. Ez adja vissza annyiban, amennyiben az erőt, kivált az ilyen vékony koszt mellett, mint az a fogadóbeli! Egyébként pedig, a mi a mélaságot illeti: legjobb úton van, hogy melancholiába essék. Ezt nem tudhatom, honnan eredhet, mert úgy tapasztalom, vídám lélekkel bir, de majd reá akadok. Addig is, még mielőtt fölkel, egy pohár Selters-vizet egyék, két-három darab cukrot és két tejszedő kanállal forralt meleg tejet bele. Egyedül ne sokat legyen, de szórakozni kell és gyakran az ajánlott sétákat tenni.“ „De a lábaim gyengék, nem tudok sokat járni.“

„Úgy gyakran kocsizzék, kivált opera napján, ki a szabadba, fák közé.“ Tóth Pista is ott volt, ki ezeket hallá. „No! mondá, csak tessék reám bizni. Minden reggel itt leszek négy órakor s cipelem föl a Svábhegyre.“... Emberül is szavának állott, mert minden reggel négy órakor, már reám törtek Majorosy Ninával s kiugrattak az ágyból s követtük az orvos rendeletét. De azért nem oly hirtelen üdültem ki bajomból... s végre eltalálta az orvos, hogy mi a bajom. Én hozzá voltam szokva az erős levegőhöz. Kassán is erős a levegő, mert a lengyelországi szelek fuvallnak széltébe az utcákon, de osztán az az áldott kolozsvári levegő, az volt az én egészségem. Itt pedig a várban, az a beszorított levegő és miként az orvos mondá: még mikor a törökök ott uralogtak, minden háznál fürdők voltak ásva, úgy hogy most is majd minden ház alá van ásva s még most is párolog föl azoknak a vizeknek a gőze melegen és az ártalmas annak, ki nem ott született és ez volt a bajom. Tehát csak keveset üljek otthon. Így osztán, mikor csak lehetett, gyakran napközben is le-lesétáltunk a térre, hol a szegény tizenkét elítélteket lefejezték... mely ismét szomorú emléket költött keblünkben.

Jutalomjátékom ki volt tüzve, de már nem emlékszem, hogy mi operát adtunk. Ezen verseket kaptam, szép koszorúval, melynek nyomtatott verseit ide mellékelem.

N. Déryné, született Széppataky Rozália asszonynak!
Budán 1835-iki Kisasszonyhava 18-ikán.

A színház láttára egy virág koszorúval. —

Dölytösen nevetett Hunnia! rád előbb
A kül' gyermeke — vad hangot adó ajak
Jutván csak teneked vér mezején — botor
Képzeltése hitette el.

Most bámúlva csudáll Déry jeles Neje
 Bájos hangzatait hallva, ha nem kaján
 Irigylő, riadott hanggal elismeri
 Hogy győztes vagy ez ügybe is.

Néked, nemzeti fény Hölgye! mit ad ezért
 A nyertes? Koszorút, gyenge virágiból.
 „Gyengék“ hajh! de hevült keble' legillatosb
 Termesztményi: Te meg ne vessd.

Westmünstert ne remély árva lapályjain:
 Más Honn az, hol örök díszjelek állanak
 A fennkölt Jelesek tetteit őrzeni
 Nálunk egy Koszorú elég.

Ez időközben történt, hogy Pesten a német színháznál egy Ranftl nevű színész jutalomjátékát akarta adni. Szegény nagy családdal volt: tán 5 vagy 6 gyermeke, neje is nem éppen az első rendű nevezetességek közé tartozván, csekély fizetéssel szigorgott. Most már a jutalomjátéka örömnép gyanánt tűnt volna elő, de sok adósságai voltak s most már kétségbe volt esve azon való féltébe, hogy ha kevesen jönnek színházba, nem lesz jövedelem s azt a kicsit is elveszik a hitelezők. Mit fog csinálni családjával? Egyik színész, ki reám emlékezett, midőn társaságunk Pesten játszott fölváltva a németekkel, ez tanácsolta neki: jöjjön el Budára hozzám, kérjen meg, hogy ha csak egy áriát is énekelnék jutalomjátékába! Eljött, megkért. „Uram! mondtam, a legszívesebben, de én most oly gyenge vagyok, minélfogva nem hiszem, hogy a pesti közönség igényeinek eleget tehessek s félek, hogy azon jó emléket, melyet a közönség erántam föntartott, most kockáztatva látnám.“ „Asszonyom! ha Istent, Istent ismer, ne tagadja meg egy csa-

ládapa rimánkodását. Többen is, kikkel közöltem ezen szándékomat, azt erősítették, hogy így bizton remélhetek telt színházat. „Mit tudtam csinálni ily nagy kérelemre: megigérttem. Újra ösztetett kézzel rimánkodott, „hogy biztos lehet-e hát? Hirdetheti-e, hogy fogok énekelni?“ „Ha megigérttem, mondtam, úgy betegen is átvitetem magamat és fölmegegyek a színpadra, csak küldje el ez s ez című német textust.“ Egypár nap készültem, tanultam, mert németül kívánta, hogy énekeljem. Jött az orvosom. „Hát hogy merte cselekedni, hogy odaát menjen; azon a nagy színpadon megerőlteti magát, végkép elveszti hangját, vagy összerogy ott éneklése közben.“ „Már ha ez mind megtörténik is, mondtam, megigérttem s meg kell lenni.“

De én csak gyengélkedtem folyvást. Már másnap át kellett volna mennem, de én feküdtem elnyújtózva a földön egy paplanon. Úgy kíváncsoztam. Az öltözékem el volt már pakkolva a kosárba. Elküldök az orvosért: adjon valami erősítőt, cseppeket, vagy mit. Hozott a gyógyszerházból azalatt, s megrendeltetett egy szelet bornyú-schnitzlit, hogy egyem. Átadta a cseppeket. Mielőtt kilépek (ha kiléphetek, hozzátéve) egy kanál vízbe hat cseppet vegyek be. Szidott, piszkolt, hogy ez meggondolatlan megátalkodottság, de én rá se hallgattam, fölültem a kocsiba s mentem Pestre. Felöltöztem. Fölmegegyek a színpadra, lenézek a függöny mögül: tele, zsufolva a színház. Jön előmbe örömsugárzó szemmel a jutalmazandó, sokszorozott kézcsokok közt hálálkodva: „Mein retender Engel!“ fölkiáltott. Mondom: „csak kérem úgy rendezze, hogy első felvonás után mindjárt énekelhessek, mert igen gyenge vagyok.“ „Oh! az meglesz, mikorra parancsolja. De kérem mindenre, legyen oly

szerencsés! Én a bíráló urakat is meghívtam, egy kis finum vacsorát rendeztem játék végével, az asszony tiszteletére, hogy ezen reám nézve szerencsés estén, egy kis vidám körben, együtt élvezhessük e ritka szerencsét! Mert asszonyom! én a balsors gyermeke vagyok, még én akármit elkövettem, sohase voltam szerencsés semmibe.“ „Isten őrizz! mondám. Itt vár az orvos reám. Le se vetkőzödöm, csak egyenesen felülök s megyek haza, mert igen gyenge vagyok. Igen sajnálom, hogy költséget tett az úr miattam. Én csak segíteni akartam; ha célt értem vele, elég boldognak érzem magam.“ Bevettem cseppeimet. Kiléptem. Tapsviharral fogadott a közönség. Gyengeségnek híre-hamva se volt. Hangom soha se volt erősebb és tisztább. Mihelyt megláttam azt a nagy közönséget s megpendült a zene áriámhoz, azonnal ujjá voltam teremtve s minden baj elenyészett. Újra kívánták a dalt, midőn kihívtak, de nem mertem mégis hősöködni! Csak hajlongtam, s pantomimmal mutattam, hogy: nem lehet! Az orvosom pedig azt mondá: „Sohase láttam ily természetet! Eddig azt mondtam, rézből van a gégéje, most azt mondom: melle s teste vasból s egy akaratból van összeszerkezve. De azért ne bizza el magát s folytassa a Selters-vizet és szórakozást keresve, sokat legyen a szabadba s járkáljon.“ . . . És én jobban lettem.

Gyönyörű idők jártak s folytattuk a hegyekbe reggeli sétáinkat. Egészen kifáradva egy délután ott ülök kis asztalkám előtt az ablakban, hirtelen equipage robog el ablakom előtt s épp oly hirtelen megáll kapum előtt. Alig volt annyi időm, hogy fölpillantsak, kitáruul ajtóm s gróf Cs. Theodor áll előttem. „Az Istenért! hol veszi itt magát?“ „Eljöttem. Látni akartam, hiszen most oly soká nem jön haza! Egész telet itt marad. Én azt nem

állhatom ki. Nem fogok ott ülni, mint egy tűzok. Eljöttem fürdőt használni. Oda lent vagyok szállva a Rudasfürdőbe és itt maradok hat hétig.“ „Az Istenért! kiáltám, oly soká?“ „Hát magának ez nem tetszik? Talán terhére is vagyok?“ „Oh nem, nem! mondtam, nem azért! De otthon?“ „Semmiről se aggódjék. A grófné édes anyjához ment lebetegedni, az egész kis családdal.“

Leültünk a divánra és elébeszélénk az azalatt történt kis eseményeinket. De azt vettem észre, hogy szerfelett sokat tekintget ki az ablakon, nyugtalankodva feszeng. „Mondom: künn áll a fogat?“ „Ej dehogy! monda, hanem . . .“ azzal fölugrik, odalép az ablakhoz, s lekönyököl oda. Ez nekem feltűnt, nem értettem. „Hát az a juh-szemü mit mereszti úgy ide a szemét? Mi köze a maga ablakához?“ Oda nézek, hát ott nyújtózik a mi közös jó barátunk, szokott helyén, hosszú szárú pipájából eregetvén sűrű fellepként dohányfüstjét. A gróf ismét az ablakhoz megy, megáll: „Ni a gazember! még most is ott fekszik. Meg se mozdul s a szeme mindig ide mered, ki nem állhatom a pofáját“ s azzal csak hirtelen behúzza a kis függönyt az ablakon. „Most az a szegény ifjú megsértve érzi magát!“ „Ej! miért nem néz amoda, miért mindig csak ide?“ „Kérem, nyissa föl ismét a függönyt“ s csak mégis engedelmeskedett a kérésnek . . . Elbeszélte osztán reményeit: hogy mi boldog, falusi életet kíván ittléte alatt tölteni. Minden nap, midőn időm engedi, kikocsizunk a városerdőcskébe, ott ebédelünk és az egész napot ott töltjük a szabadban. Úgy történt. Egész hat hetet vidáman töltöttünk el. Midőn ismét elutazott, Kántornéval együtt, lelkünkre kötötte, nehogy ismét oly bolondságot kövessünk el és oly hosszú időre csináljunk szerződéseket és Kassán kénytelenek

legyenek a németnek kiadni a színházat s az ő gyenge operáikat hallgatni. Sőt azután Kassán kell hosszabb időt tölteni! Ezzel távozott. De én, én! Most nagy költségbe vertem a fejemet. Midőn még a németek ott játsztak Budán a várbeli színházban, volt egy első énekesnőjük. Igen csinos fiatal nő és egy bizonyos Halasy nevű fiatal földesúr (vagy mi volt, bizony én nem tudom!) . . . csak hogy igen vagyonos, ki annyira beleszeretett, hogy nőül vette az énekesnőt s elvitte a színháztól. A nőnek pompás színpadi öltöneyei voltak, de oly különös, válogatott, jellemöltözékek, melyeket én még nem is láttam. Chinai, aranynyal, ezüsttel hímzett, gazdag, mindenféle atlasz és tulle-anglais tűnikék s mindenféle hozzátartozandó, minden öltözetekhez a kellékek és csinos rendben, még nem is sokat használva. Nekem echt-bárony öltönyeim többfélék voltak, uszályosak, rövidek, veres bárony három s török kaftánocskák, megelégedhettem vele, de még ily félék nem voltak. Ez eladó volt. De nekem pénzem nem volt s midőn hozzám hozták s megpillantottam, majd kilelt a hideg kínomban; azt mondtam magamban: ezt az ajtómon ki nem viszed többé jó asszonyom. De hogyan? Ej! gondolám, az a jó intendánsunk T. Simontsics úr fog nekem előlegezni — talán, mert hátha azt mondja, rövid az idő, félév alatt miként telik majd le 600 forint. Alább nem adták. De meg is ért. Courage, Danton! gondolám, ennek enyémnek kell lenni! Elküldtem Tóth Pistát, megkértem, hogy csak nagyon rimánkodjon . . . És a jó Simontsics úr megadta kérelmemet és a szép öltözékek enyimek lettek.

De következett a zordon tél. Itt most egy kis furcsa esemény adta elé magát, melyben az én balga, résztvevő szívem játszta a főszerepet. Ugyanis egy dél-

után éppen uzsonnánál ültünk Kántorné, Kovátsné és én, midőn bekopognak. Ki lép be, a már említett s úgynevezett „fekete asszony,” kit Kassán ismertem.*) Én szívesen láttam, leültettem mindjárt asztalhoz s kínálom egy findsa kávéval. „Bizony, mondja, köszönettel fogadom, mert még ma se nem ebédeltem, se egy kis kávé nem kaptam.“ „Hogy, hogy az Istenért! kértem. Hát hogy van, hol van?“ „Régebben eljöttem már Kassáról s azóta itt tartózkodom egy rokonomnál a Várba, de igen nagyon fősvény, pedig elég jól bírja magát; de én beteg lettem s azolta igen gyenge vagyok s nem tudok neki úgy segíteni dolgozni, vasalni s egyet-mást csinálni, hát ma reám támadt, hogy ő ingyen nem tarthat a házában egy evőt, a ki neki nem dolgozhat. Én nagyon szívemre vettem s bánatomban nem is ettem. Mondotta ugyan félválról: egyél, de én nem tudtam enni, miután fölhányta.“ Igaz, hogy szegény halálsápadt volt. Ott szántuk ötöt, szidtuk a keményszívű rokonokat s embereket, kik nem könnyörülnek s vigasztaltuk, a hogy lehetett. Kemény tél volt azon évben igen. Szegényen egy fekete ócska ruha, fekete könnyű kendő, fején egy fekete vékony főkötő most is egészen feketében, miként Kassán szokott járni. Esteledett s elbucsúzott, hogy már csak haza megyen. Most itt jól megmelegedett, majd ismét bemehet ott nénjénél a hideg oldalszobába, mert csak egy szobát fűt a néne és nem engedi, hogy ott háljon, pedig az ágy is oly rossz. Én mondom neki: látogasson meg többször is.

Ez egy különös egyén volt. Szép, igen szép lehetett. Igen finum arcéllal, karcsu, szép, magas termettel, kissé vékony kezekkel, szép fekete haj s fekete szemekkel. Hó-

* L. II. kötet 221–2 lap.

fehérségü lehetett az arcböre, meglátszott magas homlokáról, mely szelidnek látszott. És elég műveltségü volt, hogy az ember társalogni kívánt vele. Csakhogy most, tán a sanyarúság, nagy idő, Isten tudja! oly szörnyü soványnyá tüntette elé és arcböre szinte sárga volt a soványság miatt. Elment, jó éjt kívánva. Ott szánakoztunk rajta s miként szokás, kíváncsian találgattuk, hogy ugyan mi állásba lehetett valaha? Mert egy-két kiejtett szava után következtetéseket hoztunk ki... mert miként ő mondá: egykor pompában élt és ha egy személy tudná az ő sorsát, minden máskép volna, de nem lehet neki ahhoz jutni. Még a leány eltakarította az asztalt, besötétedett. Valami nyöszörgést véltem hallani künt. Mondoma c selédnek: eredj! kergesd el azt a kutyát, itt vinnyog a kapu alatt már megint az a háziúr kutyája. A leány kinyitja az ajtót, mert a szobám ajtaja a kapu alá nyílt; „nincs itt a kutya“ s azzal betette az ajtót. Alig egy pár perc, ismét a nyöszörgés. „Ne restelkedj! Menj a kapu alá s kergesd el.“ Kimegyen, bejön rémulve: „Jaj, tessék kijönni! Az az asszonyság, ki itt kávézott, ott fekszik a kapu közt, de nem tud beszélni, tán mindjárt meghal.“ Kiszaladunk gyertyával, ott fekszik a szegény nyomorult teremtés öszvezsugorodva, szinte lélek nélkül. „Hozzuk be, mondom.“ Neki fogtunk mind a négyen, alig tudtuk becipelni. Ezt borzasztó volt nézni! A görcs minden részét összehúzta, a lába, a mint a sarkának kelene lenni, oda volt csavarodva a lába feje, a kezetenyere kifelé fordulva és a kezefeje befelé csavarodva. „Most már mit csináljunk vele, itt a földön a szobámban nem hagyhatom, az ágyamba nem fektethetem“... ezalatt már eligazítottam a leányt, hogy csak hamar melengesse a vasalóm vasát, hozzon zabot s holmi ruhákba kötöz-

getve, kötözzük be, azalatt dörzsöljük eaux de cologne-al. Mindent elköveltünk, de nem használt semmit. „Istenem! hiszen itt csak nem hagyhatom a nyomorultat a földön?“ Szép fehér ágyamat bizony sajnáltam. Soha se feküdtem volna bele többé. Akkor jutott eszembe az a jó ötlet, hogy behoztuk a cseléd szalmazsákját, reá pokrócot terítettem s tiszta lepedőt borítottunk reá. Vendégpárnáim voltak mindig, minthogy gyakran háltak nálam színésznők s mindjárt volt a divánon ágy. (Sok ágyat nem tart-hattam, minthogy gyakran utaztam, így is sok volt a pak-kom.) Most föl fektettük a tiszta ágyba, de ő lélek nélkül, minden melegítésünk dacára, nem eszmélt. Vetkeztes-sük le! Boldog Isten! ilyet nem látott még a világ! A fekete szoknyája fekete rongyszeletekkel volt öszvekötvé, a fekete derékravalóján nagy két kapocs lógott, egy bor-zasztó piszkos, rongyos alsószoknya, egy-két rongyos szél-ből állot, öszvehasogatva. Most valami feketéllett a két válláról lecsüngve, imitt-amott csomókra összekötözve, hogy le ne hulljon a testéről, de nem lehetett kivenni, hogy hamuszínü-e vagy volt-e az valaha fehér? De mérő rongy: seholse takarta be a testét. Lehúztam ezen ron-gyokat róla a cseléddel, azalatt kerestem egy ócska inget és egy szoknyát, mely viseltes volt . . . A cseléd utált hozzá nyúlni, mire lehúzta róla a rongyokat, még olyat gondolni se lehet, nemhogy látni, több mint tiz kötél és rongyszeletek a derekára kötözve, keskenyek mind s két-három újjnyi szélességü, de mind csupa csombékok . . . a teste piszkos, a strimfli rongyos, sáros, lábbelije görbén tapodva, fölfeselve . . . nem győztünk, tisztelettel legyen mondva, eleget köpködni. De ezen műtétel alatt meg se mozdult, nem eszmélt. Nyakra-főre hordottam rá a melegítőket. A leány elkezdette nézegetni, azaz vizitál-

gatni rongyait. Elsikoltom magamat, meg ne mozdulj semmit, csavargasd jó szorosan együvé s vidd egyenesen el s vedd el mind, lábbelijét, mind-mind kötélkeivel együtt . . . Most már tisztában feküdt ott és melegen, de mi, Kovátsnéval ketten úgy ki voltunk fáradva, hogy szükségünk volt a leülésre. Akkor neki mentem a víznek, kimosdottam, tiszta felső ruhát vettem magamra s leültem egy zsámolyra az ágya mellé, ott lestem, hogy ébred-e? Kántorné nem sokat bíbelődött vele, csak leginkább én és cselédem, Kántorné egy kissé gúnyosan kezdett rám mosolyogni. Megállt előttem: „Hát már most mit fog itt ezzel csinálni?“ „Jaj Istenem! arról még nem is gondolkoztam, mondtam, s magam is elszőnyűködtem, hogy ha meg talál itt halni, vagy még tartósabban beteg lesz, mit csináljak vele?“ „No mondja, Kántorné.“ „Maga mindig a maga bolond szívének az áldozata. Mindig a szíve után indul és soha az esze után. Attól ugyan nem kér tanácsot!“ „De hát nem vagyunk pogányok! Ott hagytuk volna megfagyni?“ „Jól van, jól, mondja, csak még meg ne adja az árát!“ Eszembe jutott, hogy Patachits nevű orvos ott közel lakik hozzám, kit én még gyermekkorában ismertem Mátray Gáboréknál. Ő is egyik kis komédiás volt, mikor játszottunk. Most már orvos; de nem igen sokat látogatott, csak köszöntünk egymásnak, mint régi ismerősök, ő is nagy muzsikai tehetség volt. Elküldtem érte a leányt: „Kéretem, jöjjön el hozzám, de rögtön egy beteghez.“ A mint ott ülve az ágya szélénél, nézem e nőt, orcája kihevült és oly szépnek tűnt föl előttem, hogy elbámultam s mondom: „Nézzék csak, mi szép nő!“ Egyszerre csak valami igen gyenge hang üti meg füleimet, de oly valami szellemi, eol-hárfához hasonló dal hangzott ki ajkain, melynek alig tudtam hitelt adni, hogy ő az, a ki

danól, mert ajkait alig nyitotta föl és oly pontosan, oly tiszta hanggal danolta a „Schweitzzi familiából“ azt a szép cavitánát, mit Emmelina danol. Egészen végig danolta, de szeme mindég hunyva volt. Mi hallgattunk, csak lestük, hogy mi fog következni? Mozogni kezdett, midőn a dalt végezte s csak kinyújtá kezét felém, megfogta kezemet és erősen gyomrára szorította, de úgy odanyomta saját kezével, hogy el nem tudtam mozdulni onnan ágya széléről, a hová lehúzott. Egyszerre megszólal s mondja: „borítsák be arcomat egy selyem kendővel“ . . . mindig szemhunyva. Hanem most már valóságos tragicomisch-jelenés következett. Elkezdett beszélni, legelőbbszer én rólam: „Déryné, ez egy nemes lélek, irgalmas és könnyörülő; igaz, hogy egy grófot szeret, kinek neje van, de azt már meg lehet neki bocsájtani, mert becsületes maradt mellette és nem haszonleső . . . de az a Kántorné, ki még most is fiatal gavallérral udvaroltat magának . . . osztán fősvény, kemény, érzéketlen szívű. Hát az az ocsmány Kovátsné, az ő csunya pofájával, az meg már éppen szmutzig, mindent csak magába tömne, de nem a magából“ . . . Én nem győztem integetni nekik félkezemmel, hogy csak hallgassanak . . ., mert oly mérgesek voltak reá, hogy minduntalan ki akartak törni s neki rohanni. Mutattam a lábára a szerencsétlennek! De azért mégis csak mormogtak ők valami fenyegetőt s visszatorlást . . .

Jött az orvos. „Hát itt mi baj?“ kérdé. Elbeszéltünk mindent. Kántorné dűnnyögte: „tettetés, mind tettetés!“ „Majd mindjárt meglássuk,“ mond az orvos. Letérdelt hozzá, én elvettem kezemet. Az orvos levette a keszkenőt a szeméről s a nő fölnyitotta szemét. Ránézett az orvosra haragosan: „Mit akar?“ kérdé. „Meg akarom gyógyítani. Maga beteg, görcsei vannak, majd írok valamit.“

Megírta a receptet, elvitte a leány a patikába. Midőn elhozta, kanálba töltött, de ő felsikoltott és mondá: „ide ne hozza azt az orvosságot, mert abban „ez és ez“ van“ s megnevezte, hogy mi. „Igaza van,“ mondá az orvos. „Majd én fogom rámondani, hogy mit írjon és ha lesz benne egyéb, mint a mit én mondok, hát a fejéhez vágom az üveget.“ De az orvos csak nevette s mondja: „Különös! ismeretes a gyógyszerekkel. Csudálkozom. Nagy göresökben szenved, annyi igaz. Ma csak az orvosságot adja neki, holnap majd eljövök s próbát teszek, hogy igaz-e, hogy magnetikus.“ Jó éjt mondott s elment. „Még holnap feködni fog, mert igen el van csigázva; a lába még mindig öszvehúzva, csak nem olyan nagyon. Bizony ott kellett nekem őt tartani, míg jobban nem lett. Másnap is még mindig ott feküdt a földön, a párnára rögtönzött ágyon. Most már beszélt is egyet s mást, de arról, hogy tegnap miket mondott, vagy vele mi történt, még csak emlékezetbe se hozta; vagy hogy mi jól esik neki, hogy most tisztába látja magát, semmit, legkisebbet se s így én se akarom eránta gyöngédtelen lenni, hogy eléhozzak valamit. Csak annyit említett föl mégis, hogy ő szörnyűen szenved göresökben, s hogy akkor mit se tud magáról. Midőn ott feküdt csendességbe, úgy látszott, hogy elszenderült. Akkor mintegy álomba merülten azt mondja: takard be arcomat selyem kendővel. Megtettem. Akkor megfogta kezemet ismét, a gyomrára szorította s elkezdett beszélni: „Te egy nemes szív vagy, mondá. Te rajtad is könyörölni fog az Isten. De még arra kérlek, akármit csinálok, akármit beszélek, sohase mondjál semmit nekem azokból, mert ismét rám jönnek a fájdalmas göresök. Ha pedig azt akarod, hogy fölébredjek, ved le a keszkenőt arcomról . . .“ És midőn levettem, mindég oly szép volt!

Estefelé eljött Patachits orvos. Ekkor aludni lát-
szott. Patachits lefeküdt mellé s mondá: „mindjárt meg-
látom, igazán magnetica-álomba van-e, vagy csak kitanult
ravasz.“ Én elbámultam, hogy hát még az is lehetséges
volna? „De az a borzasztó görcs, mely minden izmait
kifacsarta?“ „Az áll, görcsei vannak, de nem következés,
hogy magnetikai álom legyen rajta.“ Midőn mellé leeresz-
kedett, kezdette hüvelykével szemét és arcát körülsimo-
gatni. Egyszerre az én betegem fölsivít, fölül és elkezdli
az orvost szidalmazni és magától eltaszigálni. „Takarodj
tőlem, te kontár (Pfuscher) — mert a nő nem tudott
magyarul, mindig németül folyt a társalgás — mit
akarsz? Én nem szimpatirozok veled, ki nem állhatlak. Te
engem nem fogsz meggyógyítani.“ „Nem bizony, kin-
csem, mond az orvos, te annyira se vagy megnetizálva,
mint a szomszéd macskája. Te egy csaló vagy! Mert én
magneticus orvos vagyok és midőn magnetizáltalak, el
kellett volna mélyen aludnod s akkor kérdéseimre felel-
ned . . .“ Még tovább is folyt köztük a vita s végre az
orvos elment, mondván: „Ne higgyenek neki. Hogy a
gyógyszerekhez ért, azt látom, hogy hol vette e tudo-
mányt, meg nem foghatom.“ . . . Még egypár nap ott
időzött nálam és ő azért folytatta az ő álombeszédeit és én
kába! ismét csak hittem neki. Egy ily elszunnyadásakor
ismét mondá: „ha látod, hogy elalszom, csak mindjárt
takard be arcomat a selyem kendővel“ és én mindenbe
szót fogadtam neki. Egy ily alvása egyszer szörnyü nyug-
talanságot mutatott. „Ah! fiam, fiam, szerelmes gyerme-
kem! megyek, megyek hozzád“ s több efféle. Azután hoz-
zám szólt: „neked egy arany karikagyűrűd van ujjadon,
húzd azt az én ujjamra, a még alszom, az nekem szeren-
csét fog hozni, ajándékozd nekem . . . Nekem el kell

mennem Lengyelországba, ott harcolnak s fiam veszélybe forog. Ő is fegyvert fogott hazája mellett . . . és légy oly jó és adj nekem egy meleg barchent szoknyát és egypár sártopánkát, mert nincs mit magamra venni, pedig nagy hideg van, s a mint látod, hogy hiányzik nekem . . . kérlek, ne sajnáld azt tőlem, én igen szerencsétlen nő vagyok . . . meg egy meleg nadrágot se felejtj el.“ . . .

És én oly erősen hittem neki, mert midőn levettem a keszkenőt, oly természetes mély álomba volt merülve, majd fölébredt abból, hogy én inkább az orvoost gyanúsítottam s legelső teendőm volt, neki minden kívánságát teljesíteni, de úgy, mintha ő azt nem kérte volna, hanem csak önként jutottam volna arra a gondolatra, hogy erre is arra is lesz szüksége. Mert osztán azt ébren is elbeszélte, hogy a fia katona, most 18 éves és ő neki menni kell haza Lengyelországba.

Ezenközben történt, hogy Kilényi, ki Balassa-Gyarmathon működött társaságával, egy napon csak beáll hozzám s fölszólít, hogy menjek el hozzá három előadásra, mert valami nagygyűlés van s ötet fölszólították, hogy engemet ha megnyerhetne. Ő ad nekem a három föllépésért 100 frtot és nála lesz kosztom és szállásom ingyen és az útiköltséget is ő fizeti. Elkéredzkedtem tehát Simontsits intendáns úrtól és ő el is eresztett. De mit csináljak már most az én szerencsétlenemmel? Mindennel elláttam, a mivel csak módomban állt s mondom neki: „most már asszonyom, engedj meg, nekem mennem kell és tovább itt nem maradhatsz.“ „Oh! mondja, ez elég fájdalmas nekem, de még nekem egypár napig maradnom kell, míg alkalmatosságot kapok Varsóig.“ „Nohát, mondom, a míg én oda leszek, járjon ide a kávéházba, majd rendelést teszek, hogy a kosztomat magának tálalják föl. Négyfélét

kap, a pecsenyét vagy tésztát tetesse el magának vacsorára.“ „Én már akkor nem leszek itt, mondja, mire az aszszony visszajön. De hogy tegyem ezt a nagy utat ebben a nagy hidegben? Nincs egy csepp meleg ruhám, a mibe beleburkoljam magam. Mit csináljak, Istenem?“ „A magam téli utazómat nem adhatom oda, nekem is kell. No, mondom, majd teszek rendeletet.“ Elmegyek Kovátsnéhoz: „Nézze, ez a nyomorék utazik, megfagy az úton abban a szellős ruhájában. Most lesz 15-dik egypár nap múlva, vegye föl a fizetésemet és vegyen neki egy jó meleg nagykendőt, hogy beburkolhassa magát vele.“ Mindent rendbe hagyva, elutaztam. Majd két hétig oda maradtam. Mire hazajövök, szép kis meglepetés várt rám! Kántorné, Kovátsné mint a sáskák reám támadtak. „No maga örült! reáhagyta magát szedni ismét. Mi eleget mondtuk, hogy ez egy csaló s maga, azzal az írósvaj szívével, megjárja a bolondját. Azt mondta úgy-e: szívtelemek vagyunk. No! Patyikás Rózsika, most fizess!“ „De, hát mi történt?“ kérdém bámulva. Kovátsné elbeszélte, hogy midőn elment nagykendőt venni, ő is vele ment és azt mondta, nem kell neki kendő, hanem wickler. Ott civódott Kovátsné vele, hogy Déryné kendőt mondott. Oh! mond a másik, van magának elég pénz a kezébe, az én jóltevőném, ha itthon volna, nekem wicklert venne. Én nem megyek el addig, míg haza nem jő. Mit tudtam csinálni, megvettem neki a wicklert 35 frtéért. De csak hallgassa tovább. Elment a kávéházba 11 órakor, hogy süssenek neki schnitzlit. Azt nem tehetem, mert Déryné csak az ebédjét mondta. Oh! nem mondá. Azt mondta: csak jöjjenek és a mint ő szokott élni, azt itt mind fölталálom. Este, ha a színházból kijött, ismét vacsorát kért magának . . . Tessék! itt a contó, nem több csak 30 frt.“

„De ez már borzasztó szemtelenség!“ fölriadtam s még azonfölül hogy kikacagtak s lecsufoltak a könnyenhívőségemért mind az egész társaság. „Bezzeg, mondja Kovátsné, nem volt azolta se görcs, se keszkenő-terigetés. Hanem sok ideig, ha egymástól valamit akartunk kölcsönkérni, mindég egy keszkenőt terítettünk a fejünkre.“ „De mégis, mondám, hogy ment el? Egy krajcárja se volt.“ „Én fogadni mernék sokba, hogy azt a szegény szekerest is megcsalja,“ mondák. „Ide hajtatott be az udvarba egy nagy szekeret, a szekerestől pénzt vett föl, hogy Varsóba vagy Lembergbe neki igen gazdag rokonai vagynak s írtak neki, hogy csak rögtön menjen és vegyen föl a szekerestől pénzt, a menyire szüksége lesz, ők ott a szekérbért is s a kölcsönpénzt is kifizetik. Egy nehéz ládát tétetett föl a szekérre, hogy ott van neki tele pakkolva mindene, egy kis batyuszkát pedig a lábára tett, hogy az neki meleget fog tartani. Ezt mind a szekeres beszélte elé, ki egypár hét múlva visszajött sírva, hogy midőn egy nagy ház előtt voltak, leszállt. „Várjon csak egy kissé, mindjárt jövök, csak ebbe a házba megyek egy kissé rendbe szedni a fejem, nem akarok rokonaim előtt így megjelenni. Bement, de a szegény fuvaros nem tudta, hogy hátul az udvaron keresztül ki lehetett menni, a szekeres csak didergett a hidegbe, várta-várta, nem jött, bemegyen a házba, kérdi, hol az az asszony, ki ide bejött, nem láttunk senkit mondák, keresték mindenfelé, réten, padláson, elűnt örökre, elszökött, így szedte rá a szegény szekerest is a sok pénzével.“

Ezen lengyel nőnek szemtelensége, ravaszsága túlhaladta minden gondolatomat. Ott ültünk Kovátsnéval és akkor is arról beszéltünk még, hogy én mily bárgyú voltam, hogy úgy meghagytam magamat csalni már annyi-szor! Mert mikkel nem töltötte el fületem: hogy ő az

ndvartól Bécsben egy herceggel volt viszonyban, de a herceget elküldték utazni s így ő elmaradt tőle s még ezerféle különös dolgokat, de melylyel nem akarok unalmat szerezni, hogy mind közöljem. Elég volt ebből ennyi. Csak bánatom maradt fenn a fölött, hogy már most, a nélkül is a lapos guta által sujtott szűk erszényemet föl kellett nyitni és fizetni könnyenhiévőségem díját s tűrni, mint egy birka, ha nyírják . . .

Künt iszonyú zivatar dühöngött. Hófuvalom csapkodta az ablakokat, a szél szintúgy visított azon légvonalos György-téren, be a keskeny utcába, melynek szélén én laktam. Kedvetlen voltam igen s ez idő még kedvetlenebbé tett. Egyszerre egy magas, sötét alak sietett el ablakom előtt, mely az egész ablak világosságát elborította, s mondom nagy kedvetlenül: „Ugyan, kinek jut eszébe ezen borzasztó időben az utcán sétálni?“ arra kopogtatnak s ki lép be hozzám! azon tisztalelkű barátom, Kovatsótzky Ádám, ki oly mély s tiszta szeretettel kebelében vált el tőlem, miután Hatvanban elváltunk s kimondá: „sohase fogok megházasodni.“ Azonnal megismertem. Ölelő karokkal siettem eleibe. „Az Istenért! honnan jön e borzasztó időben?“ „Életveszély között, Pestről.“ „Pestről?“ fölkiálték. „Igen, mondá, szinte odavesztünk. Erővel vettem reá a csolnakost, hogy nekem okvetlen Budára kell sietnem: a kamarához sürgős levelet kell vinnem. Nem viszi el, uram, beleveszünk: nézze! zajlik a Duna, ketté metszi a csajkát. Meg kell lenni! Indulj! Szidott, káromkodott, beszélt nevetve Kovatsótzky. Én hallgattam. Csak te szidjál, gondoltam magamban, csak evezünk a hogy lehet. Ugyan kellett is lulajozni. Szerencse, hogy többedmagával volt. Már a jégre akartunk ugrálni. De lássa, kicsinyke Dérynén, én itt vagyok.“ „De hác

miért volt oly sietős az út, hogy ily időben kockáztatta magát?“ „Röviden elmondom, sietnem kell vissza, mert várnak reám a csónakkal. Midőn a gróf Károlyiak nevelését bevégeztem s még egy ideig Pesten mulattam, ekkor levelet vettem testvérbátyámtól, külhonból, hol ő (nem tudom már melyik városban) nevelő-intézetet alapított és kért, hogy menjek rögtön, hogy azt együtt kezeljük. Engem Pesten semmi se tartóztatott s elfogadtam ajánlatát s azolta mindég vele voltam. Most azonban harmadnapja, hogy megérkeztem. Teendőim voltak eligazítani valók. Vendéglőben ebédeltem s egy úr mellettem magyar színlapot olvas. „Kérem, uram! hát van Pesten magyar társaság?“ kérdém. „Nem Pesten, hanem Budán.“ Kérem a színlapot, ott olvasom: Déryné! Szinte elmentem Pestről a nélkül, hogy láthattam volna a kicsinyke kis Dérynét, mert holnapután már ismét indulok vissza bátyámhoz, kivel még most is együtt tartjuk az intézetet.“ „Oh! mondtam, csakhogymár nem a kicsinyke kis Dérynét találta, hanem a vén Dérynét.“ „Még mindég az a kis „striga“, mondá, kit mindég szeretek s szeretni fogok; bizonyítja, hogy ma által jöttem, tegnap, midőn a színlapot olvastam, nem lehetett, nem végeztem be teendőimet. De ma semmi se tartóztatott vissza, hogy meg ne lássam, kedves eszményképemet, melyet mindenfelé szívemben hordottam magammal! És nem is házasodtam meg, mint-hogy a kicsinyke „szeplöst“ föl nem találtam sehol, pedig tudtomra adá, hogy engem nem szeret, de elég táplálékot nyújtott nekem annak tudata, hogy van a világon, kit én tudok nagyon szeretni . . . De hát hova lettek a szeplők?“ „Az évekkel elmúltak“, mondtam. „És a bodri, vörös hajak?“ „Isten őrizz! mondtam, ha még most is az volna.“ Kovátsné belevágott: „Hát most már tán el se venné ura-

ságod, ha szabad volna is Dérynén, minthogy se vörös haj, se szeplő?” „De azért elvenném, mert ő az mégis most is egészen a ki volt; minden mozzanata, csakhogy neki az igen jól állt együtt.” . . . Ezalatt a zivatar egy kissé alább hagyott, de az idő hamar alkonyodni kezdett. „Most már mennem kell.” Isten vele! Isten vele! most már egy soha nem látásra többé. De csakhogy még egyszer láthattam. Holnap sok dolgaik vannak még eligazítandók, de holnapután jókor indulnom kell, mert meg van határozva s a rendeletek megtéve, hogy mikor kell otthon lenni. Hiszen ha én azt csak gyaníthattam volna is, hogy találni fogom, másképp jöttem volna.” „De most nyugtalankodni fogok, mondám, minthogy nem tudom, hogy veszély nélkül ért-e szerencsésen át a Dunán?” „Holnap tudatni fogok magamról. Isten veled örökre kicsinyke Róza!” „Isten vezérelje szerencsésen haza s legyen boldog, bárhol él e világon.” . . .

Sokáig róla folyt még a beszéd: ő volt most aggodalmunk tárgya. E kellemetlen időbe Kovátsné haza se ment. Másnapig mind nyugtalanságban voltunk miatta. Kilenc óra tájban jött egy inas egy bérszolgával, ki hátán nagy négyszögű kosarat cipelt. Benyitnak hozzám. Kis parányi, rózsaillesztos, finom papírra írt sorokat kaptam:

„Szerencsésen Pestre értem, de sok küzdelmek között Egész éjjel nem aludtam, csakhogy róla gondolhassak. E cukrot magam kezeivel tördeltem föl, hogy az inas ne érintse Oly édesen folyjanak le minden napjai életének mint e cukor édest nyújt, azt kívánja a távolból is mindig szerető tisztelő barátja. K. A.”

Midőn kipakkoltak a nagy kosárból, melyet alig tudott cipelni a bérszolga, roppant nagy négyszögű bádoggaládácska egészen új, tele szépen apróra csipkedett cukor-

ral, a ládácska egészen új; és papirosba pakkolva ismét tiz font kávé, de a cukor volt két nagy süveg, mert a ládácska volt oly nagy, mint egy félvékás, nem tudtam föl-emelni. Ki akartam üriteni, a szolga mondá: itt marad. . .

A sok unalmasan töltött téli napok után elérkezett valahára „a kies tavasz, mely szépen zöldel s nem havaz“, miként Bartha mondja az Ósanyába. Ámbár eleget társalogtam, a tagokkal jó harmóniában voltam, de én abban a komor várban nem szerettem lakni. Bevégződött szerződéseim ideje is és most már menni kellett volna. De hogy menjek? Adós vagyok! Mit fog mondani T. Simontsics úr? Még egy krajcárt se húztak le a havi fizetéséből. Courage Danton! gondolám magamban, fiakkerre ültem s mentem Ó-Budára hozzá. „Szerződésemenek vége van mondám, nekem már mennem kellene.“ Nem szól semmit, csak egy kicsit komoly arcot mutatott. „De, kezdém újra.“ „De adós vagyok ugy-e?“ szólalt meg végre. Mindjárt több bátorságom volt, hogy beszélt. „Igen, mondám, éppen azt akartam mondani. De hát miért is nem tetszett havi díjamból lehúzni?“ „Mert azt gondoltam: Dérynének lesz esze és nem fog elmenni a társaságtól most, midőn azt rebesgetik, hogy Pesten színházat fognak építeni. Ezt Földváry Gábor indítványozta s ő oly erélyes ember, a mit ő felteszen magában, hogy ha keresztül lehet vinni, ő keresztül is viszi.“ „Oh! mondám, volt már az tervben egyszer régen, régen. Be is gyűlt a sok pénz. Hát hova lett? Bizony, ha akkor nem lett, mikor pénz volt, most éppen nem lesz, mikor pénz sincs.“ „Dehogy nincs, mondá Simontsics úr. Majd lesz, akkor majd azt is számon kérik!“ „Ha volna kitől, mondám. Hiszen mind meghaltak“... (s ekkor egy szerencsétlen gondolat ötlött agyamban) úgy bizony, akkor

Mérey Sándor úr volt az intendáns, az akkor volt, mikor én férjhez mentem, de osztán egyszerre csak nem tudtak fizetni, nem volt jövedelem. Mérey Sándor nsgos úrnak többé nem volt kedve az üres cassából a havidíjakat utalványozni, fölmondott, vagyis lemondott a kormányzásról, de mi nem kaptunk fizetést, nem is tudom már mennyi ideig, elég az, hogy férjemmel együtt 400 forintunk bent maradt. De élni kellett, ingyen senki se adott kosztot, tehát Murányiéknál kosztoltunk, de ők is a piacról élvén, mindennap pénz kellett. Én hát lehúztam ujjaimról gyűrűimet s mondtam: itt van... tsa-ma-mama! itt gyűrűim, csak adjon kosztot. Jövedelem kevés volt, a társaság csak a maga kezelésére volt egy ideig hagyva. Úgy gondolom: azután vette át a kormányt Kultsár István úr, de a mi bent maradtott fizetésünkről, szó se volt többé. Hát ugyan mit gondol a t. úr, ha megszólítná Mérey Lacit, Sándor úr testvérét, még ő él s talán, ha majd befogják az akkor beszedett pénzeket, melyeket sok hazafiak nagylelkű adakozásából begyűjtöttek az építendő magyar színházba, melyre már a telket meg is vették (de ismét el is adták) s azt mondák, hogy az urak maguknál tartották kölesön s most, majd ha azt számon kérik, nem fizethetnék-e meg a mi keservesen megszolgált s bent maradtott fizetésünket, hisz az egész társaság fizetése bent maradt?! Itt van Benke atyus, még él, neki is jól esnék, ha megkaphatnánk..." Az a jólelkű Simontsics úr! a ki senkit se szeretett volna megszomorítani, hanem mindenkinek óhajátását teljesítette volna, azt felelte: Jó! majd megszólítom Mérey Lacit, hogy ha tud a pénzekről, és tán ha nála is volna, hít fizessen magának..." Nemhogy azt mondotta volna: Eredj te tudatlan! menj tova a te botor eszeddel! mit

értesz te ahhoz s mit bolygatsz te oly dolgokat, a mikről érettebb eszű emberek is hallgattak s hallgatnak, nem akarván oly dolgokat fölbolygatni, melynek érintése kellemetlen visszhangot adna... Megbízott tehát, hogy megszólítja. „De hát már most én hogy megyek el? Én nem tudok fizetni.“ „Hát bezárjuk“, mond mosolyogva. „Hiszen akkor nem játszhatom“, mondám én is úgy. „No csak maradjon maga nálunk, édes Déryné.“ „Bizony Isten! nem lehet, mondám. Hiszen szerződése van, okvetlen meg kell jelennem. Hiszen ott is adós vagyok még 400 frttal, ott se húzták le, csak hébe-korba, mindössze 200 frtot, most még maradt hátra fizetendő 400 frt. (!) No lássa a t. úr, oda is a becsület köt.“ „Maga valóságos kis pénzmoly, édes asszonyka!“ „Próbálnák csak oly kis fizetésből minden kellékeket megszerezni!“ „Igaz, igaz, mondá. No majd másképp lesz. Adjon magáról kötelezvényt, hogyha meghívjuk, eljövend, vagy megfizet.“ „Jól van.“ Ezzel megírtam, mit előmbbe mondatott. „No de máskor ne költsön oly bőven“ fenyegetett. „Könnnyű azt mondani! De ha annyiféle szerepeket játszik az ember keresztül-kasul egész éven által, sokféle jelmezek és változatosságok is kívántatnak azokhoz. Osztán már mennyit megloptak! Kérdezze csak. Mások ezerekkel tartoznak. Még csoda, hogy csak ennyivel beérem.“ Azzal elbúcsúztam.

Már most elmehettem volna, de még utravaló pénzem se volt s még egy kevés kielégíteni valóm is volt. Már most mit csináljak, töprenkedém? Kántorné, Kovátsné halálra kacagták magukat rajtam, s még hozzájött Steiger is, ki bámulva kérdé: „mi indít ily jó kedvre, ő meg búsúl, hogy már elmegyek?!“ „Hát, mondja Kovátsné, vígan vagyunk a fölött, hogy nem

tud elmenni, mert a lengyel asszony egy rész pénzét a hátán, a többi részt pedig a bélien vitte el Lengyelországba. A lengyel nőt jól felpakkolva elutaztatta s most maga nem tud elutazni!“ Egész concertet kacagtak osztán fülembé s velök együtt én is a vigadók közé elegyedtem. „Ha már csakugyan menni kell, mondá közös jóbarátunk, az ne aggódtassa. Ne vegye tolakodásnak, én szolgállok kölesön. Mennyire van szüksége?“ Úgy gondolom, tán 80 frt kellett. Mindjárt elhozta. Kötelezvényt akartam írni, az a becsületes ifjú megsértve érezte magát általa. „Majd megküldi“, mondá. „De nem hamarabb, mint egy hó múlva. Becsületemre!“ . . Elutaztam.

XII.

Hogy áll a színészet ügye Kassán? — Komlóssy szerződtetése 1833—4. — Mókai. — Mi történt a Vérpohár című darabban és azután? — Egy régi kötelezvény története. — Az új társaság. — Kovatsóczy Mihály és a Griseldis fordítása. — Parázsóné mint Griseldis. — Kovatsóczy furcsa bizalmaskodása. — Déryné Katalin szerepeiről. — Kovatsóczy M. levele. — Czelesztin megjelenése. — Gr. Csáky közbenjárása. — Komlósy kikap. — Mit fogad meg Czelesztin? — Kilényi és Latabár. — Megyeri, Laborfalvy Róza. — Egy erdélyi festő és Déryné arcképei. — A gróf egyet elkér. — Hogyan akar László Dérynével kibékülni? — A féltékeny gróf. — Hogyan törleszt Czelesztin? — Az eltávozott Czelesztinről. — Bartha föllépése. — Színházi botrány. — A közönség két pártra szakad. — Az áldozatra kész Darvas-család. — Steiger hogyan kerül Kassára? — A gróf ismét féltékenykedik. — Hogyis mulattak a színészek Budán? — Az utolsó ebéd gr. Csákyéknál.

Megérkeztem Kassára. Azt gondoltam, hemzsegni fog a város a sok színésztől, ha megérkeztem... Üres, minden üres; az egész város egy csendben nyugodott, mintha a színésznek még a magva is kiveszett volna. Az uraságoknak is nagyobb része, már mind kiment, csak kevesen maradtak bent, u. m. Csákyak, Darvasék, Gróf Forgách és a gróf Szirmayak.

Odajön gróf Csáky: „Hát mi lesz ebből? Hát nincs

társaság! Hát minek vagyok én itt?“ „Semmi, semmi, szólt, csakhogy maga itt van, majd segítve lesz. Holnap összevegyül a választmány, maga is jelenjen meg, majd ott elintézzük. Uhlich nevű táncmester itt van, ő jelentette magát. Hogy ha szerződni akar vele a directió, szívesen ajánlkozik mint táncmester és némajátékokat is fog betanítani. Az mind jó lesz, csak előbb társaságot kell összevezerni, mely meg tudjon felelni a közönség várakozásának. És éppen beszéltünk is róla, hogy maga lesz az, ki tanácsot fog adni, hogy kit hívjanak meg, mert maga ismeri a tehetségeket.“ „Csak kaphatók legyenek“ mondtam.

Másnap felmentem a gyűlésbe, mind együtt voltak a választmány tagjai, kik örömmel fogadták megjelenésemet. „De mit érek egyedül? mondtam, semmit.“ „Csak maga szedje össze magát s mindjárt lesz.“ „Ha csak innen is, amonnan is szedjük össze a javát, az még nem célirányos, ezen kényes ízlésű közönségnek nem felelne meg, mert nem oly összeolvadóan mennének az előadások, mint a mely társaság már össze van gyakorolva s minden szereposztály betöltve működött együtt.“ „Abba nagy igaza van, mondák. De kit gondolhatna legalkalmasabb igazgatónak, ki várakozásunknak megfelelőleg elfogadná meghívásunkat?“ „Már gondolkodtam felőle, mióta megérkeztem, csakhogy nem tudom, complete-e most a társulata és azt se tudom, hogy elfogadja-e a meghívást?“ „Hiszen megpróbáljuk. Hát ki az?“ „Én Komlósy Ferencet gondolnám legalkalmasabbnak Kására. Ő családos, nője, két nevendék leánykája, kikből majd válni fognak jó színészek, ő maga activus ember, ki hagy magával beszélni.“ „No csak mentől előbb, holnap mindjárt írni kell neki. Ha osztán éppen nem minden

tag kielégítő volna is, lehet meghívni más társaságoktól is jelesebbeket.“ Elhatározták s írtak Komlósynak, ki azonnal elfogadta a meghívást s egész társaságával ígérte mielőbbi megjelenését. Nem soká kellett várni; Komlósy egész társaságával megjelent és valóban voltak igen értelmes és jeles tagok. Ki tudná elészámlálni, hogy kik? Hanem az volt a különös, hogy még én mindig tele voltam aggodalommal, hogy ez a társaság majd ki nem elégíti a kassai közönséget, mert már igen el volt kaptva a sok nagyon jók által, kik most már mind Budán voltak öszvepontosulva, a jó öszvegyakorlott, tapasztalt művészek. Itt pedig csupa fiatal arcokat látott az ember megjelenni, kivévén az öreg Komlósy komámat, ő is egy a régiiek közül való volt és valóban voltak szerepei, miket valóban műértői tökéletességgel adott elő. Én a családot igen szerettem. Szegény kopaszfejű Komlósy! úgy bánt velem, mint a gyerekek szoktak bánni, mely el van kényeztetve és az elnéző szüle nem akarja büntetni, hanem biztatja, az az egy kicsit bolonddá teszi. Legjobb baráti voltunk egymásnak s egész családját szerettem, miként ők is engem. Két növendék-leánykája, kivált Ida, szép reményekkel biztatott, csak hogy még akkor kicsiny volt, de azért már a táncban és kisleányka szerepekben kitünően lehetett használni. De az öreg Komlósyval örökös harcba voltam a színpadon. Ezt a következő kis eseményt azért írom le, hogy ebből az egész jellemére lehet következtetni, kivált a velem való bánásában. Ő egy hidegvérű, phlegmatikus, becsületes ember volt, kötelességét pontosan teljesítő, csendességben élt családjá körében. Nem vegyült ő senki ármánykodásába, se nem volt senkivel baja, de annál több velem! Midőn már megkezdettük előadásainkat, hogy annál pontosabban s rendesebben

menjenek a játékok, ő, hacsak szerepe nem volt s nagy díszmenetes darab volt eléadandó, ő maga fölöltözött fegyveres csapatvezetőnek. A többek közt egy igen nagyszerű dráma adatott elé, (a címje már nem jut eszembe) talán a Vérpohár. Ebbe nekem igen nagy szerepem volt s olyankor nagyon megkivántam mindenkitől a nagy pontosságot. Ezen játékban három, különféle fegyveres csapatnak kell a színpadon megjelenni. Azt mondom a próbán Komlósynak, minthogy én minden ily nagyszerű jelenésekben megkivántam, hogy úgy próbáljuk a kitünő jelenéseket, miként azt estve akartam létesíteni: „Koma! tétesse ide az ablak elé a négyes lépcsőt.“ Oda téteti. Én már akkor kigondoltam magamban, hogy mi festőileg fogok én leomolni, midőn a zsarnok, a fogoly lánynak odanyujtja a legyilkolt atyja vérét a koponyába, hogy azt igya meg. A leány kényszerítve, az odanyujtott pohár után kinyujtja karját, de borzadva, iszonynyal rántja vissza, ajkitól ellökvén a pohárt, vagyis koponyát, s ájultan összeomlik. „Kérem, kedves komám, mondám, ide nagyon ügyes vezetőt állítson, nehogy engemet a zsarnok parancsszavára: ragadjátok meg! hurcoljátok börtönbe! megragadjon, hanem hagyjon engem leomlani, hogy a fejem éppen a második lépcsőzetre essen.“ „Ne féljen semmit, koma! magam leszek annak a csapatnak a vezetője“ biztatott a koma. „No, úgy jó lesz! Majd elhelyezem én magamnak az állásomat, hogy éppen úgy ájuljak oda, hogy arra a lépcsőre essék a fejem. Mikor osztán már fölrángatnak onnan, maga jöjjön fölemelni, nehogy azok a statiszták nevetséget idézzenek elé.“ „Ott leszek magam,“ mondá: „Köszönöm!“ Ezzel a próbán megcsináljuk a jelenést. Jól ment minden, én egész nyugalommal mentem haza a próbáról, még újra lelkére

kötvén, hogy szép szőnyeggel boríttassa le a piszkos falépcsőzetet. Midőn estve, játék folyamában elé jön a leírt jelenés, ott áll az én komám a helyén, de pontban, midőn a már leírt jelenés következik. A másik oldalon ismét egy csapat vonult be s már ott álltak rendbe, de egy kis zajt csináltak, hogy az ügyetlen vezető nem jól álította föl őket a trón mögé. Komlósy ezt meglátja, odasompolyog, hátul kerülván, hogy rendbe szedje őket. Azalatt hangzik a zsarnok parancsa: ragadjátok meg! Én éppen, midőn esésemhez készen összeomlottam volna, megfog derékon két izmos kar s elkezd a szó teljes értelmében hátra hurcolni. No, már most, el lehet képzelni az én dühömet! Leeresztették a függönyt, vége volt az első felvonásnak, én szikrázó szemekkel kerestem Komlósyt a csapatja között: „Hol van az a vén gazember? Hol van?“ kiáltozék dühhel tele. „Nem láttuk,“ felelék. Lerohanok az öltözőbe, nincs sehol, nem leltem, elbujt, senki se lelte . . . lebujt a színpad alá és a másik csapat fegyveresek öltönyébe öltözött. Addig barette volt a fején, most sisakot tett föl és más szín ruhát vett magára s a másik csapatot vezérlette. Nem ismertem rá. Meghagyta a színészeknek, hogy el ne árulják nekem, hogy ő hová bujt öltözködni . . . Most ismét jelenésem jött és ismét jöttek a fegyveresek, miind a két oldalról. Én az ő csapatja közt kerestem, nincs ott. Egy más foglalta el a helyét, mert még mindig fenyegettem és szidtam, hogy: megállj! megkaplak! nem marad egy szál hajad, vén ürge-fogu! Odafordulok a másik csapathoz, ámbár sisak volt a fején s nem nézett rám, de mozdulatáról azonnal megismertem. Mintha esetlegesen történne, arra mentem, özveszorítottam öklömet: megállj vén róka! megismertelek! majd lejössz! de a mint a függöny legördült, nézem, már hült

helye volt Engemet. a méreg még mindig evett. Nem lettem sehol. Folytattuk a játékot. Most fölöltözött egy vén ős szakálosnak, blouseban, most már nem ismertem meg, csak szidva mindég, kerestem: hol van? Mondják meg, hol van? Csak legalább a fél fülét hadd szakítsam le a vén ravasznak.“ De játék végével csak elé kell neki jönni. Megállj, megleslek. A mint a színpadról lelépek, akkor buvik föl a színpad alól, ott öltözött át mindég, hogy meg ne ismerjem. „Ma kikapok, mondá, elromlott a jelenése, el ne áruljatok.“ De most megkaptam. „No, de most vége az életednek, vén gonosztévő“ s elkezdtem püfölni a hátát. „Itt van ni, itt a fejem is, cibálja meg jól a fületem, igaza van, megérdemlem.“ „Nohát! akkor már nem püfölgetem tovább, csak annyit mondtam mérgemben: eredj vén süllü!“ . . . De soha többé abban a játékban föl nem léptem, nem tudtak reá venni.

Ilyen ember volt Komlósy. Háromszor nem restelte fölöltözni, csakhogy első haragomat kikerülje, nem azért, hogy félt volna tőlem s apró dühömtől, de hogy bolonddá tegyen s másnap jót kacagjunk rajta, hogy ő engemet miként reászedett. Nem bánta ő, akárhogy szidtam, mindent eltiirt, de csak — tőlem. Másnap eljött hozzám: „No, haragszik-e még? kérdé mosolyogva.“ „Ugvan, hogyne haragudnám! Szerepem fénypontját tette tönkre, az frappant lett volna. Mennyit gyakorlottam, hogy a leomlott, szabadon széthullott hajfürteim fejemre visszaborultak volna, midőn a fejem a lépcsőzet szélére lehányatlott. Lássa, ez mind maga miatt maradt el. Sohase bocsátom meg.“ „Édes komácskám, nem fog haragudni reám ha ezen általam ejtett sebre gyógyító irt nyujtok.“ „Menjen! tán megint bolonddá akar tenni?“ „Nem, most komolyan szólok. Kolosváry főszolgabíró úr meghalt.“

„Sajnálva hallottam. Ő jó, igen jó úr volt. Béke hamvaira!“ „Komának egy kötelezvénye volt nála 1200 frtról.“ „Jól tudom,“ mondtam. „Midőn meghalt a jó úr, én nála voltam, mert engem szeretett és sok dolgokban megbízott az utolsó percekben.“ „Azt elhiszem.“ „S akkor ezen kötelezvényt kezembe adva, így szólt: Édes Komlósy! itt a kötelezvény, sohase kívántam lehúzni, vagy lehúztatni, ha máshová ment is. Vele sohase volt baj, csak nem szeretett Fejérvárott. Ezt magának adom, ha könnyen teheti vegye meg rajta, de ne zaklassa, hahogy nem lesz módjába fizetni. Ő többet is megérdemelne. S íme, kedves komám, eddig elé se hoztam, az bizonyosságul szolgál, hogy nem is akartam hasznomra fordítani e kötelezvényt s midőn kezemnél volt, már akkor meg volt nálam határozva, hogy adandó alkalommal visszaadom komának, ne legyen reá gondja, annyival is inkább, minthogy erántunki jó indulatát tapasztaltuk, midőn minket családommal ajánlott és engemet mint igazgatót a választmánynyal fölszólíttatott.“ „Ez nem említésre méltó,“ mondtam. „Azonban, édes komám, én nem is tartottam magamat oly igen adósnak.“ „Nem a menköt,“ bámult rám Komlósy? „Nem nem! Hát nem emlékszik koma, midőn Horváth rendezővel értem jöttek Fejérvárról Komáromba, hogy meghívjanak s velem szerződjenek, a választmány gyűlést hirdetett és nem akart elbocsájtani. Este nagy vacsorát rendeztek T. Asztalos fiscális úrnál, hol maguk is jelen voltak és Kilényit is meghívták (kinél akkor szerződve voltam) ötöt rábeszélendők, hogy ne bocsásson el és Kilényi ott a vármegy urak előtt azonnal azon ígéretet tette, hogy lekötelezi magát, hogy 1200 frtnak felét, azaz 600 frtot elengedi, csak maradak nála. Én egy kicsit gondolkozóba estem, de maguk Horváth-

ERNSTNÉ
szül. Kaiser Jozefa

tal egyhangúlag úgy nyilakoztak, hogy arról ne aggódjam semmit, mert azt tőlem sohase fogják lehúzni, de az egészet is el fogják engedni. No, emlékszik?“ „Igen, emlékszem! de azért a kötelezvény mégis az én kezembe volt s fölhasználhattam volna, ha olyan ember lettem volna!“ „Ha!?” mondám, de fegyverem az lett volna: miért nem húzták le havi fizetésemből?“ . . . Így eltéptem a kötelezvényt s nem volt többé szó róla.

A míg azon tünődtem, hogy majd gyengének találják a társaságot, egyszerre csak azt vettem észre, hogy csak úgy hemzseg a város a sok színésztől, mintha a földből teremtek volna elé, annyi sok jó színész lepte el a várost. Most elé se tudnám már sorolni mind, hogy kik és honnan? Tóth, Mogyorosy Nina, Lendvay, László s többen, Parázsóné. Igen jeles társaság volt együtt úgy, hogy bármi nagyszerű darabokat a legjobb szereposztással lehetett eléadni, a közönség követeléseit a legjobb sikerrel kielégítendő. Komlósyt mint igazgatót igen megszerette a választmány és úgy emlékszem, hogy két évre szerződött vele a directió. Ezen két év lefolyta alatt én Kassán mindég csak egyszer mentem be Kolozsvárra.

Most sok új jött színre, nevezetesen Griseldis. Kovatsótzty Mihály fordította németből magyarra. Hozám jövéen, nagy örömmel mondá: „most egy gyönyörű darabot fordítok, már nemsokára kész leszek vele a „picinek.“ (Az én voltam. Mi régibb ismerősiünk voltunk már és ő most bíráló is volt Klestinszky Lászlóval együtt.) „A „picinek“ gyönyörű szerepe lesz benne.“ E szerént én is alig vártam létrehozását. Elkészült a darab, elhozza hozám a szerepet. Miután elolvastam, szépnek, igen szépnek találtam a szerepet, „de bocsásson meg, Kovatsótzty úr! most is azt mondom, mit akkor, hogy a hol a szívnek s

fájdalomnak kell sokat beszélni, ott a feszes, kifacsart stylllel lehetlen érzéssel játszani. És én úgy találtam, hogy ez nagyon feszes rámára vont s tán egy kicsit nagyon is válogatott szavakból volt öszveszerkesztve.“ Hozzá küldtem tehát: kéretem, adja ide az egész darabot átolvasás végett. Elküldte, átolvastam. Így is csak olyannak találtam. Hozzá izenek: adja ide a német eredetit. Azt izeni: ő nem adja, mert ő nem enged egy szót se másképp kikorrigálni. Kérdeztem: mikor lesz az eléadás? Három nap múlva, volt a felelet . . . midőn még olvasópróba se volt belőle . . . és ily nem folyó stylllel fordított játék?! Visszaküldtem neki a szerepet azon izennettel: „ily feszes szavakkal fordított darabban, miután nem is szabad, ahol szükséges volna kijavítani, nem érzem magamat elég erősnek, hogy három nap alatt betanulni képes volnék.“ Ő pedig visszaizent: „hogy meg fogja mutatni, hogy három nap alatt be lesz tanulva a szerep és elé is adva, és minden „feszes fordítás“ dacára igen-igen fog tetszeni a darab.“ Elküldte osztán a szerepet Parázsónénak, ki csakugyan éjjel-napot reáfordított, hogy három nap alatt be is tanulhassa s öltönyét is elkészíthesse. A darab eléadatott némi kis lassúsággal ugyan a többiek részéről, de a darab tetszett, tetszeni kellett. Parázsóné tapsokat kapott, ki is hívták, mert hogyste tetszene „Griseldis!“ De bezzeg volt harc és háború a fordító részéről erányomban, „hogy miképp mertem becsmérelni fordítását.“ „Én nem becsmérelnem, csak nem volt ínyem szerént! Én magam is fordítottam több darabokat németből magyarra és Fántsy maga megdicsérte, méltónak találta és jutalomjátékául elkérte tölem Paulinát, a titok gyermekét, s miután átolvasta, még csak egy szót se kellett javítani, oly folyó és könnyen tanulható

fordítás volt. De az én Kovatsótzym csak morfondirozott. Egyszer egy daljáték alkalmával egypár psz! is hallatszott föl a parterreről. Én föl se vettem. Több mint húsz éve jártam Kassára, soha egy psz! se hatott füleimbe s gondoltam: Kovatsótzý köpenye alól röpült ki e madár.

Azonban egyszer Romeo és Julia operát adjuk, én játsztam Romeot. Az álfalak mögött állok s ki sompolyog felém mosolygó arccal: az én haragosom! „Nem esünk kétségbe, mondja, hogy öszve omoljon a színi világ, mert a haza oszlopai erős lábon állnak s csinos formába vannak öntve.“ Én rámeresztettem szemeimet nagy bambán: nem értettem mindjárt. „Egy barátommal a földszintről gyönyörködtünk e szép formás lábakba, folytatá. Én azt mondtam, hogy ezek a haza oszlopai, barátom pedig monda: igen, ha ki nem volnának tömve.“ „Tehát ez satira akar lenni, mondtam, reá mérges szemeket vetve, (mert tudtam, hogy ő az maga, ki így gondolt.) S most tán azért jött fel ön, hogy meggyőződjék felőle? No! mondja meg annak a bizonyos Izé úrnak, hogy jöjjön ő maga ide, osztán csípje meg a lábikrámat, megengedem, de osztán, ha azt nem talál, a mit keres, úgy elkardlapozom ezzel a rozsdás kard lapjával, mely oldalamon függ, hogy zöldet-vöröset lát a szeme! Pfuj!“ mondtam s ismét ránéztem, különös megvető arckifejezéssel s elfordultam tőle. „No megálljon „pici“, mond, adandó alkalommal azzal kezdendem meg birálatomat: Pfuj! mert azt a világon senki se tudja oly hangsúlylyal kimondani, csakis Dérýné. Az osztán le van sujtva!“ „Bánom is én, akármit ír, maga úgyis csupa irónia. Dicséretére nem szorúltam, satirájától nem félek“ s ezzel otthagytam... Azonban csakhamar következett, hogy ifju Palugyay Imre egy új darabot fordított, melynek címje:

Második Katalin cárné vagy a Kegyencek s azon óhaj-tással nyújtotta be a darabot, hogy a címszerepet okvetlen én játszam. Katalin nagyszerű szerep. Midőn kiosztották, elkértem a darabot is elolvasás végett. A fordító egész készséggel elküldte. Igen jó fordítás, folyó fesztelen beszéd, minden cikornya nélkül, de hogy a darab jó összevágólag menjen, megkívánja a pontos próbákat. Palugyay úr sohase jött a próbákra és én nem is ismerem őt. Én azt izentem neki Komlósytól: én megtisztelve érzem magamat azon óhaja által, miszerént általában tölem kívánja Katalin szerepét eléadva látni, de a darab pontos menete megkívánja a több összepróbálást és a szerepek jól betanulását, mire okvetlen szükséges két hét. Ha tehát beleegyez a fordító úr, úgy jót állok a darab jól meneteléről, de három nap alatt nem volnék képes betanulni. Ő egész udvariassággal izente: hogy minden csak úgy lesz jó, a hogy én fogok fölötte rendelkezni, mert akkor biztosítva lesz a darab sikere. No, de voltak is próbák, meg próbák! Már a színész urak némelyike meg is sokalta. Az eléadás oly zajos tapssal fogadtatott a publikum által, hogy semmi kívánni valót nem hagyott hátra s nem sokára ismételni kellett. Végre a közvélemény úgy nyilatkozott Kassán a publikum között, ha oly darab került színre, melyben Katalin-szerepet játsztam: „Ma jó darabot adnak, mert Déryné „Katalint“ játszik.“ Akkor még a német közönség is sereglett a színházba s onnan eredt ezen elnevezés, minthogy ezen darabok: úgymint Katinka a marienburgi leánya; Howard Katalin; Heilbronni Katalin stb. effélék közel egymásután adattak a publikum tökéletes meglegedésére. Azt vélték, azok a legjobb darabok, melyekben Katarina vagy Katalin a főszerep.

Most az én satirikus antagonistám egyszerre magához tért s kidühöngve magát Griseldis el nem fogadásáért, ismét régi bizalmas hangját vette elé, (igaz, hogy már több ízben kérte életem rajzát) s most újra egy levelet írt, melyben fölszólít erre s melyet én ezennel ide iktatok. E levél következő:

Tekintetes Asszonyom!

Tavaly ugyan egy ízben vakmerő valék és kértem Kegyed, adná szép életének rövid rajzát. De akkor haragjának lángjai csapkodának fölöttem s kérelmem, melyekkel tündöklő érdemeinek akartam tisztelkedni, megtagadtatott. Most ámbár nem tudom, oly rózsaszínüleg övedz-e kegyelme, mint e papirost, de bízván arra, hogy szép lelke nem engesztelhetetlen, kérelmemet ezennel megújítom.

Most az egyszer már említeni is merem, hogy a kassai közönségnek kegyed iránti szíves hajlandóságáról meg van győződve s hogy a pisszegések nem sértésből történtek, hanem azon aggodalomból: hogy Hunnia csalogányának egy hangját elveszteni vétek. Nemde Pitzi! szavamat állottam és Katalin recencióját Pfujjal kezdtem. Elhiheti különben, hogy jelenleg inkább lennék nyájas körében, mint itthon ágyamban.

Változatlan tisztelője, egy imádójának rokona s imádója.*

K. M.

Hogy imádómnak mondja magát, az nem való, nem is úgy érti ő is; csak „jux“-ból mondotta mindég, hogy rokonáról reámaradt e hajlandóság . . .

Most azonban különös kedvetlen körülmény adta elé magát részemre, a miről nem is álmodtam. Szakácsy nevű fiatal színész jött Komlósyval, ki nála volt szerződve. Igen szép fiatalember, gyönyörű testalkattal, ma-

* „Itt van, ide csatolva az eredeti levél.“ írja Déryné. Ez a levél, rózsaszínű papirosra írva meg van eredetiben a Nemzeti Múzeumban.

gas karesú termettel, ajánlatos metszésű szép arccal, sötétszín hajzattal, de még ekkor gyenge színi tehetséggel az erősebb „hős“ karakter szerepekre. Ez hibázott a társaságnál, minélfogva a választmány többször fölszólította Komlósyt, hogy oly színészre még nagy szüksége van a társaságnak. Már nem tudom a véletlen-e vagy a politikus Komlósy koma, már rég rejtegetett egy színészt in petto, hogy ha sikerülne neki ezen egyént becsempészni. De nagy volt a baj, mert ezen rejtegetett színész — Czelesztin volt, ki engem megrabolt s még a mi annál is több — meggyalázott és midőn részemre meg volt ítélve a törvény által s neki fizetni kellett volna, megszökött az executio elől. Ez Komlósy előtt mind tudva volt és azt is jól tudta, hogy én azon rablóval egy színpadon nem fogok játszani! . . . De mit teszen! Mielőtt velem beszélt volna, elment a direkczióhoz s jelenté, „hogy volna egy igen jó színész megkapható, s kinek igen nagy kedve volna a „mívelt“ kassai közönség előtt érdemet szerezhetni.“ „No, csak rögtön írni kell neki, hogy csak jöjjön,“ mondták az urak. „Ő itt van elrejtve Ngos uraim! De nagy baj van“ . . . s ezzel elébeszélte az én egész, vele történt eseményemet. (Én természetesen erről mitse tudtam, csak azután esett értésemre.) „Bizony ez egy kissé csiklandós dolog, mondták az urak. Beszéljen mégis Dérynével, mondták, hátha, tekintvén a körülményeket, reá lehetne venni.“ „Inkább magamra vállalom, hogy ledöntsem a nagy templom tornyát, mintsem én mondjam meg neki.“ „Hát ugy fél Dérynétől?“ kérdék nevetközve az urak. „Örökre megharagudna reám, mert szörnyen gyűlöli ezen embert.“ Végre kitalálták, hogy gróf Csákyt kérjék meg, hogy ő beszéljen reá s terjeszsze elémbé a közügyet s hogy ilyenkor minden magánérdeket

háttérbe kell szorítani. Több efféle szép mondatokkal csakugyan egyszer csak eléáll a gróf s kezd ostromolni. Én kővé váltam e szörnyű szemtelenség hallatára. De hiszen, hogy is lehetett csodálkoznom a fölött, a mit ezen rabló már elkövetett. Hiszen az mindenre képes! s végre midőn már bele izzadt s fáradt a gróf a nagy reábeszélő tűzibe: ő tüzelt, én dühös voltam s kérdém végül: „Hát maga enmeggyőződéséből mondja mindezeket nekem és igaz lelki meggyőződéséből „tanácsolja“, hogy én ezen emberrel egy színpadon játszam s majd mint szerelmem, majd mint atyát öleljem, s nézzek reá epedő, vagy szerető szemekkel?“ „Egy színésznek a sorsa, mond a gróf, enmegtagadás. Feljül emelkedni tudni minden enérdek fölött a közérdekelttségért. Hiszen már maga több áldozatot hozott a közügynek, s ez lenne éppen oly lehetetlen?“ „Hát e szerint egy színész vagy színésznő élete csupa feláldozás legyen? Azt Krisztus Urunk tehette, mondám, a míg a földön járt, csakhogy ő isteni eredetű volt, de mi, gyenge porteremtésűek vagyunk és ne is vitatkozzunk e felett. Én nem érzek magamban annyi erőt, hogy ez emberrel csak egy szót is válthassak. Sőt még vele játszani? Nem, nem, nem, soha! Megnézhetnék azt a játékot, a mit én ez emberrel véghez vinnék! Gyönyörködhetne a publikum az előadásban!“ ... Erre belép Komlóssy, én éppen méregbe lévén, — tudtam jól, hogy ő neki kellett a cselszövőnek lenni, — rákiáltok: „No Rotti uram! jól kileste az időt, hogy mikor jöjjön hozzá.“ Ő csak mindég mosolyogva mentegetődzött, ötlöthalt, hebegett. „Ne féljen semmit, Komlósy úr, mond a gróf, most ketten vagyunk!“ ... „Bizony, mondom, nem hittem volna, hogy „ez a gróf“ oly gyenge legyen, és fölháználtassa magát villámhárítóul, egy igazságtalan

kivánság reábírására. Még előre hagyja magát küldeni! Hiszen, ha helyes kivánság lett volna, ő maga is el mert volna jönni. De előre bechangeirozta ide a rablót, gondolván, hogy osztán könnyű lesz velem banni.“ „No de kedves komám! most hallgasson meg tőlem egy komoly szót: én ezzel is csak komám javát kívántam tekintetbe venni.“ „Oh fölséges!“ mondám. „No de hát hallgasson rám, szólalt bele. Azt gondolja, hogy legkevesbbé is vagyok eránta részrehajló, vagy jó indulattal? Éppen úgy megvetem s utálok, mint bárki az ily aljas gazembert; de a szükség által kényszerítve vagyok magamat legyőzni, a publikum eránti tiszteletből.“ „Ah! kitárulnak már a macskakörmök, melyek eddig behuzódva símogattak?“ „Csak hallgasson türelemmel végig, mondá. Én, midőn ő hozzám kínálkozott, előre megmondtam a nehézségeket, melyek gátúl fognak föltornyosodni ellene, mert Déryné nem fog az úrral föllépni. Itt írást adok magamról, mondá, erős kötelezvényt, hogyha nem fog ellenkezni, lekötöm havi fizetésem felét, adósságom lerovására, a mivel neki tartozom, és jutalomjátékom alkalmával ismét adok, a mennyit lehet... csakhoggy élelemre is kell magamnak föltartani, mert családdal vagyok.“ (Zsuzsit elhagyta már és a „táncos“ nejével, annak nevendék leányával és Farkasné testvérével, Magda Lujzával lakott.) „Hát hisz maga egy rabló ígéretének s kötelezvényének, egy hamisítóénak? Hiszen újra csalni akar a gaz!“ „Én ígérem, én húzom le minden hóban fizetéséből“... Elkezdődött ismét a rimázkodás, addig-addig, hogy nem ők, de én fáradtam bele az ellenkezésbe, legyőzvén minden ellenkezésem okait, ígervén, hogy mihelyt jön valaki azon szereposztályra, azonnal elbocsájtják. Kifacsarták végre belőlem a nehéz — igen szót!

Nem akarom bővebben leírni azon utálatot, midőn az első próba alkalmával megpillantottam, s midőn elég szemtelenül felém közeledvén, kezem után mert nyúlni, hogy megcsókolja, e szavakkal üdvözlővén: „Nemes lélek!“ „Szót se hozzám, rabló!“ kiálték reá jó hangosan s jó ideig néztem borzasztó megvető tekintettel s igen közel állván hozzám: „hátrább!“ kiálték reá. Lesütötte végre szemeit s „hatos“ sóhajjal hátrált tettett szemérmességgel. Én szerelmes szerepemet, egészen hátat fordítva neki, mondtam el, szokásom ellenére a próbán . . . Így kényszerítettek engemet, természetemből egészen kivetkezve, durván, dühhel eltelve egy ember erányában viseltetnem. De hát ki kárhoztathat érte? Annyi sok széptől megfosztva, mit sohase pótolhattam többé helyre! Én sohase szóltam hozzá egész ottléte alatt.*

Most már Kilényi és testvérem is Kassára jöttek, de ők nem csináltak szerencsét és nem is várták végét a téli saisonnak; mert Kilényi azalatt társaságot gyűjtött öszve, hol Latabár Endre mint tenorista, de még azonkívül mint jeles muzsikai értelmesség csudákat fejtett ki, oly szorgalommal összetanította a legnagyobb daljátékokat is az ujonnan összealakított, csupa fiatal sarjadékból öszveállított társaságban, úgy, hogy ők bementek Kolozsvárra, hol megkapta a színházat s jó ideig ott működött.

Eljött Szerdahelyi is Kassára. Midőn Megyeri utolsó elutazásakor eltávozott Kassáról, nem tudom mi fölött, összekoccant a directióval és azt mondá: „törjön el a lábom, ha én többé a kassai színpadon játszani fogok.“ Ő tehát nem jött el, de Komlósyval jött a szépen

* Czelesztin csak egy évig maradt Kassán az 1834/5-iki szini saisonban.

viruló Laborfalvy Róza, ki oly gyorsan haladott pályáján oly fiatal korában már, hogy bámulni lehetett s hol a publikum szeretetét megnyerte, meg nagy részben már azért is, mert erényes volt. El lehet képzelni, hogy oly kitűnő szépségű fiatal ártatlanság körül nem hiányozik az udvarlók serege sem. Egy nevezetes fiatal gróf annyira beleszeretett a fiatal Rózába (a nevét nem akarom kiírni, mert most már az főispán), hogy a színház orvosának, Schibulszkynak 500 forintot ígért, ha Rózát reá tudja bírni, hogy a grófot elfogadja. De minden utánjárás hasztalan, a szép Róza erényes volt, s visszautasított minden ajánlatot. Róza Komlósyéknál lakott s nekem ezt az orvos maga beszélte el.

Most vissza kell ugornom vagy másfél vagy két évet, mert elfeledém fölemlíteni, hogy akkor Kolozsvárott létemkor, miként jött létre arcképem lefestése. Ugyanis akkor tájban érkezett haza külhonból Szathmári Károly, ki festészet eránti hajlamát kimívelni, tökéletesíteni tette műutazását. Ez Kolozsvártt nagy föltűnést okozó jelenség volt. Minden magas kör általa akarta magát levétetni. Az ifjú szép volt, oly szép, hogy toll le se tudná jól, találóan írni. Kissé barnás arca valóságos olasz kifejezésű, de különben arcéle oly ritka szép met-szetű, hosszas, ajka vérpiros, gyönyörű szabásu, valamint nagy, fekete, szép szemei nézése elragadó volt. Magas alakja, karesusága, mintha formába öntötték volna, szóval: valóságos összeolvadt harmónia uralgott ezen ifjú egész valóján. Meglehet tán, egy kissé szerelmes is lehettem volna belé, ha szépelgett volna körülöttem, és — ha én egészen szabad lettem volna. De ha nem is szépelgett, de azért mégis följött a színpadra, még pedig egy próba alkalmával, s velem kívánt megismerkedni, mint

kinek szüleivel már régóta jó ismeretségbe voltam, akkor, mikor még ő igen fiatal volt s én bizony nem is ismertem volna föl, ha ő nem ismertette volna meg magát. Engedelmet kért a látogathatásra. Szívesen fogadám. Eljárt hozzám gyakran, végre megkért, engedném magamat általa lerajzoltatni, mert a publikum őt fölszólította, s hogy ki akarná adni arcképemet. Ő tehát levett, de nagyobbba, mint a pesti arcképem. Ez félárkus papirosnál nagyobbacska . . .

Következett jutalomjátékom. Mint mindenkor ily alkalommal, repültek a koszorúk s nyomtatott verszetek ezrei, . . . (s éppen ebből nem találok ismét egyet se, hogy beiktatnám; nem sokat gondoltam velök, nem véltem, hogy szükségem lenne még valaha rájuk), de a zaj tartósabb volt, mint máskor szokott s a nagy, harsány Éljen!-kiáltások miatt megszűnt a zene. Föltekintek s akkor látom, hogy arcképem körül kerítve szép virágkoszorúval és apró kis üveglámpákkal körülvilágítva, ereszkedik le a középső páholyok előtt, éppen a gubernatori páholy előtt. Minden páholyból, a honnan csak érték, téptek le egy-egy levélkét a koszorúból emlékül. A napernyők nyeleivel húzkodták maguk felé. Addig a színpadon csend volt, mert mindig kiáltották: „Éljen Déryné! Éljen! Éljen!“ Én osztán leküldtem egy színészt, hogy vetesse le az arcképet, hogy legyen csendesség. Ugy folytattuk osztán a játékot zavartalanul.

Minden háznál volt arcképem s még máig is mind tartják s mind koszorúzva függ a falon, miként Mátray Laura elbeszélte, midőn nálam volt látogatni itten vendégszereplése alkalmával, 1870-ben. A publikum tehát igen örült arcképemnek, hogy most már jobban megismerhetik vonásaimat. De most már Szathmári Károly

zaklatott erősen, hogy festessem le magamat általa, hogy ez neki nagy előnyére fog válni, ha jól találva leszek, melyet ő hisz és remél, hogy ott színezve jobban kifejtheti a vonásokat, mint a rajzban. Ő nem fog drágás lenni, mondá, midőn nagyon vonakodtam. Végre engedtem kérésének. Igaz, hogy három hónapig mindig festett, de ez oly jól van eltalálva csaknem a megszólalásig, hogy úgy vitették a dámák tölem minduntalan s nagyon köszönték Szathmárinak mondván: hogy csak most ismerik jól vonásaimat, a mik ezelőtt előttük homályba voltak. Most mind — mind ő általa festették magukat a dámák, oly hírre kapott ezen jól talált arcképpel, de az, a mint mondá, nem ecsettel volt festve, hanem mind oly apró pontocskákból öszveállítva, mint a legfinomabb varrótü hegye. De az nem látszott pontocskáknak. Már elfeledtem, hogy miként nevezte ő azt. De oh rémület! midőn kérdeztetem Neéb Máriskó által, hogy mivel tartozom? „Másnak — izené háromszor annyi volna, de nekem csak hét arany.“ Oh boldog Isten! azt gondoltam: lesz vagy 30 forint! Honnan ezt a sok pénzt elévenni és már nem-sokára haza kell utazni is Kassára? Oda megint sok pénz kell. „Eredj Máriskó! vidd e gyűrűket zálogba! Oh! báresak le ne festettem volna magamat“ jajgaték. De már mit volt mit tenni, megtörtént. A rámája is öt forint volt. Igaz, szép, mély rámába van foglalva.

Ez volt, a mit kifelejtettem soraimból. Most már ismét rendes menetelét folytatjuk jelen eseményeinknek.

Midőn Kassára érkeztem, egy hó elmúltával azonnal elküldtem Budára a Steigertől kölcsönzött pénzt köszönettel. Azóta sok idő lefolyt már. Most azonban én gyakran voltam bosszús és haragos Komlósyra, a grófra, mióta Kassán kellett látnom az ő „unszolásukra“ a rab-

lót, de annyira, hogy még a színpadot se ismertem többé egyedüli világomnak s gyakran mondtam: csak már vége szakadna mentül elébb kassai szerződésemmek; bemegyek Kolozsvárra, vissza se jövök többé. Az én grófom igen meg volt ijedve, s igen esdekelve kért, hogy adjam neki az én igen jól talált arcképemet, mert monda, az mindig megtartja a maga szelid nézését s addig nézhet reá, a meddig tetszik s a kép mindig oly szelid marad s oly szépen néz reá, mely ötet megvigasztalja, míg ellenben én mindig akaratoskodom vele s többnyire haragos arckifejezést váltok, midőn ő enyhet keresni jön hozzám, de ha a kép nála lesz, akkor megyen haza, bevádol engem nála és az szép szelíden néz reá. Én soká ellenkeztem vele, teljességgel nem akartam megválni a képtől, de addig-addig esdeklett, míg általadtam neki. Ő tőle volt már három festett arcképem igen jól találva. Egy, egészen régi magyarban gyönyörű volt és civilben is volt egy tőle. „De mondom, hova teszi, hogy más meg ne lelje?“ „Már kitaláltam a módját. A szobámba, ágyam fölé függeszttem. Meg se sejti senki ottlétét.“ „Tán csak nem éppen oda?“ kérdém. „De éppen oda! Egy szép, olajba festett kép van a többi között. Annak háta mögé egy mély borítékot csináltatok, ezt belehelyezem, egy rugó, melyről csak magam tudom, hol kell megnyugnom s az fölpattan, a másik kép kitárul s ott néz reám a jó szelid Róza mindig.“ Csakugyan úgy tett vele.

A szegény gróf mindennap féltékenyebb lett, ám bár legkisebb oka se volt reá. A többek között egyszer, még Kilényiék ott voltak, a testvérem ebédre meghívott. Én nem tudtam mi okból, nem is kérdeztem, mert igen egyszerű, természetes dolognak találtam. De ez így volt. Én Lászlóval, egy kis összekoccanás következtében, már

több idő óta egy kis kedvetlen feszültségemben voltam, minélfogva nem jöhetett hozzám úgy, mint a többi színész, mert kerültem a vele való bizalmaskodást, ő pedig minden áron szeretett volna kibékülni. Nem tűrhette, hogy ne legyek jó indulattal éránta. Azt mondja testvéremnek: „Kérem mindenre, mi előtte szent! hívja el Dérynét ebédre és engemet is, békítsen ki vele és én magának csináltatok egy 500 forintos veres bársonyruhát. (De erről testvérem egy szót se szólt nekem, mert tudta, hogy akkor nem mentem volna el.) Így hát semmit se sejtve, eligérkeztem. Mondom a grófnak: „én ma nem leszek itthon ebéden, hát ne jöjjön hiába már két órákor, mert nem fog hon találni.“ „Hát hova megy.“ „Testvéremhez.“ „Micsoda! fölkiált, hát miért hívják oda? Bizonyosan lesz ott valaki azon sotiusok közül, kikkel oly örömet ölelkezik a színpadon, a mit nekem ott nyugtalankodva a páholyból nézni és tűrni kell, midőn szeretném őket ott jól elreitseitschlizni. S még hogy átölelik, azzal a hosszú karjukkal a derekát! Nem! én nem engedem, hogy elmenjen oda.“ „Oh, oh! ne legyen gyermek! Hiszen még ha volna is ott valaki a színészek közül, hát mit tesz az? Hisz a próbán eleget beszélhetek velük.“ „Nem, nem! én szépen kérem magát: ne menjen oda ebédre! Olyan nyugtalan leszek, míg ott lesz maga.“ „De már eligérkeztem. Mit fognak mondani?“ „Kösse be a homlokát és mondja, hogy a feje fáj.“ „De itthon nem főzettem semmit, mert a cseléd is jön s elkacagtam magam igen nagyon. No, maga engem szépen megtanít hazudni,“ mondtam. „Ártatlan hazugság nem árt,“ mondá. „No, de engedjen meg édes, én azt nem tehetem, hogy el ne menjek.“ „Jó! ha erővel el akar menni, én bezárom.“ „Engemet?“ „Igen, igen,

bezárom és elviszem mind a két kulcsot.“ Két kijárás volt, egyik a konyhán keresztül, másik a kapu alatt. Behívja a cselédet: „Menjen Kilényiékhez, mondja meg, csak ebédeljenek, az asszony nem mehet, nagyon fáj a feje.“ Ott ült, míg az egyet el nem ütötte, akkor bezárta mind akét ajtót s lehúzta a kulcsokat s vitte. „Két órakor megebédeltünk s akkor jön ebédje, de én is itt leszek“, s elment, engem ott hagyott bezárva. Még mikor egyedül maradtam is, szüntelen hahotával kacagtam fölötte, hogy miként jött azon balga gondolatra. Midőn eljött is, ő is kacagott, de engem gúnyolva is, cirógatva is, hogy: „kifogtam rajta ugy-e, ha szépen megigérte volna, hogy nem megy el, nem lett volna „rab.“ Szegényke! de elrontottam azoknak az ebédjüket, kik vártak reá, hogy majd mily vígan ebédelnek!“ De én csak ettem-ettem a jó vadpecsenyét s a jó lúdmáj-pástétomot. Nem bántam meg, hogy el nem mentem. De éhes is voltam, sokkal lassabban mult az idő, mint egyébkor, minthogy várnom kellett. Négy óra tájban jön az öcsém. Már akkor a kávé készíttettem, egyedül voltam. „Hát te már meggvógvultál a nagy főfájásodból?! Hisz semmi bajod! Ugyan miért nem jöttél el?“ Elbeszéltem neki az egészet s kacagott rajta szörnyen, de feltűnőleg. „No! ugyan jó előérzése van annak a grófnak“ s elébeszéli a föntebb leírt dolgot Lászlóval. „És én egy cseppet se köszönöm a grófnak ezt a tréfát, mert én ezáltal elestem a bársonyruhától. De hát miért is haragszol csekélységekért arra a Lászlóra, neki igen nehezebb esik, hogy nem tréfálkozhatik veled úgy, mint eddig.“ Mert László igen élceskedő volt és szeretett engem megkacagtatni és most szeretett volna a „rabló“ fölött élceskedni, de ez sokkal komolyabb dolog volt, semmint kacagtam volna fölötte.

Már jó bent voltunk a télbe s már két hónapja elmúlt, de Komlósy még egy garast se hozott tőle. Megszólítom: „Hát koma! ez a becsületszó, hogy maga fogja elhozni az adósság letörlesztésére a levont pénzt?“ „Mit csináljak? mondá Komlósy. Oda mentem az első hónap végén Tóth Zsigmond urhoz, hogy húzza le fizetéséből az ígért summát. Nem lehet édes Komlósy. Itt rimánkodott, hogy az első hónapban igen sok a költsége, behelyezte magát, családdal van, nem halhat meg éhen... majd a másik hónapban!“ A másik hónapban ismét előre fölszólítom a komát: „Menjen előre Tóth Zsigmond urhoz.“ El is ment. De már akkor apródonkint mind kiszedegette: hogy most színpadra csizmát kellett csináltatni... míg egy krajcárja se volt bent. Ekkor Komlósyt vettem elő, hogy engem megcsalni segített egy gazemberrel; szintúgy izzadt bele szegény Komlósy, maga is átlátván, hogy mily csalót pártfogolt . . . No de, majd a jutalomjátékból!... Eljön a jutalomjáték napja, mondom, „állítsanak oda ört, hogy a kasszát haza ne vihesse, hanem részemre foglalják le, legalább felét. Ő maga ült a kasszánál, a mennyit tetszett, már kimarkolta, de azonkívül ott várták és őrzötték vagy tizen, kiknek adósa volt s kiket erre az időre biztatott... és mire bevitte a kasszát, azok mind utána rohantak: szabó, cipész, fogadós, szállásadó, mert sehol se fizetett havi fizetéséből s mind mostura várták. Midőn Komlósyt megint eléveszem, hogy hát most se hoz nekem pénzt? Nem is megyek magával egy tapodtat se“... pedig már a másik évre előre kivette Füredet. Elment hozzá, s nem tudom mi erőszakkal, mégis kicsikart tőle 50 forintot nagy nehezen. Ennyi eredménye volt az egész ígéreteknek. „Hát azért küzdöttem én annyit? A magaméért? Ezért kellett azon nagy

gyűlöletemet legyőznöm s magamat megerőltetnem?!“ De mégis osztán jött Bartha, Benza s a szemtelen rablót azon városba nem volt, s nem ugyanazon levegőt kellett eltávolították. Könnyebben éreztem magamat, csakhogy szívnom, mert a hányszor láttam, mindég a sok szép holmin jutott eszembe! Még ha másképp fosztottam volna meg tőle, nem esett volna oly nehezemre, de még a hazug rágalmak, miket fölhasznált ellenem, hogy kibuvhasson majd a fizetés alól! Csakhogy engemet ismeretek s jól tudták, hogy mindaz nem volt igaz, de ismerték az alávaló csalót s rablót is egyszersmind, ki már másokat is így kirabolt.

Eljövén Bartha, a közönség igen megörült neki, mert ötet szerették. De egyszer egy kis öszveütközés történt a mágnások és a vármegyei urai között. Lumpáci Vagabundus volt kitűzve előadás végett, Komlósy Lábszíz szerepét magának foglalta le. Igaz, hogy Barthát ezen szerepben senki se közelíthetné meg s a publikum már úgy hozzászokott „csak“ ötöt látni ezen szerepben, melyben oly természetesség és sajátság özönlik el egész valóján, hogy azt leírni lehetetlen. Ha csak egy hm szót mond benne, még annak is sajátságos kifejezést tud adni. Ez mind igaz és ha az ember őt látja e szerepben, be nem tudja a száját fogni a sok nevetésnek miatta. De azért más is játszhatja jól, csak természetességgel adja elé, mert hisz az iszákos embereknél, a hány, annyiféle indulat kitöréseit lehet náluk kifejlődve látni: némely igen gyengéd akkor, némely patvarkodó, durva s. t. f. Az előadás napján kihordják a színlapot. Délbe Komlósy egy névtelen levelet kap, de Komlósy nem lévén hon, nője ebéd után adta kezébe. Olvassa a levelet, melyben ez volt írva: „Föl ne merészeljen Lábszíz szerepében

lépni, mert ki fogják fütyülni. A publikum ezen szerepben csak Barthát kívánja látni.“ Komlósy elolvastván ezen sorokat, nem nagy fontosságot tulajdonított neki, gondolván: névtelen levél, ki tudja, ki írta? talán valamelyik tanuló, az meg nem az egész közönség véleménye. Hiszen neki is voltak szereposztályai, melyeknek meg tudott felelni. Félrevetette a levelet, fölment a színházba, fölöltözött s elkezdették a játékot. Midőn Komlósynak egyedül kellett a színpadon lennie, a földszintről borzasztó fütyülések visítottak föl a színpadra. Erre nagy lármá támadt a színházban, a parterren összeverekedtek. A dámák a páholyokba hátrább húzódtak, a fiatal grófok s úrfiak lerohantak s a verekedők közé elegyedtek. Egymást püfölték, még a gróf úrfiak is kaptak néhány puffot. Szegény Komlósy egy ideig csak állt s nézte. A játék megszűnt. Egyrészről kiáltották föl: le vele! le vele! a másik rész kiáltotta: folytassa! folytassa! . . . Akkor megint csihi-puhi . . . hallatszottak a püffölések. Leeresztették végre az előfüggönyt, akkorra eléjöttek a csendőrök, csendességet akartak csinálni, de alig sikerült nekik, mire kikisértek néhányat a színházból vagy maguktól is kimentek az előcsarnokba lármázni . . . de azonnal visszatértek csoportostul s kiáltottak: folytassák! folytassák! Felrepült az előfüggöny és ott állt levett főveggel kezében, kopasz fejével, magát meghajtva, mély bánatos arccal szegény Komlósy. Már akkor a középső páholyok több része mind kiürült, csak néhány maradt csendességbe páholyába ülve. Én látván Komlósyt oly leverten, csüggedt fővel, elkezdtem sírni és fájdalomamban fellázadtam. Elkezdtem hangosan lebeszélni a parterre, (hol még mindig zajlott ki s be a nép.) „Ez nem igazság — mondtam, — ennyire lealázni egy

embert, ki nem vétett semmit, csak azt akarta a publikum előtt bebizonyítani, hogy ő is egy értelmes tagja a színészetnek. “Komlósy mindég ott állt s várta a csendességet, hogy szólhasson. Jó, hogy észre se vettek, hogy én ott mit zsémbelek le a páholyomból. A felső páholyba ültem egyedül. Ha meghallottak volna, azt gondolták volna, megőrültem, hogy ott sírva, mit és kire kiáltozok. Végre csend lett és Komlóssy mentette magát, „hogy ő a világért sem daczból cselekedte, hogy a levél vétele után mégis eljátszotta a szerepet, de minthogy névtelen volt, nem tulajdonított neki fontosságot s ennél fogva bocsánatot kér!” „Folytassa! folytassa!” kiálták s így osztán zavar nélkül végződött a játék. Komlósyt megtapsolták, kihívták s így elégtételt kapott. Midőn a középpáholyokból kitódultak a mágnások, azt mondák: „Nem jönnek színházba, visszaküldik a páholykulcsokat.” Úgy is lett. Nem tudom már, hány páholy maradt üresen, kik hagyták ott a játékot? Midőn a fölvonásnak vége lett, nyílik nagy sebbel a páholyom ajtaja s berobog szörnyű méltatlankodva a lefolyt dolog fölött a lelkes Darvasné ő Nagysága, férjével együtt. „Látott-e már ilyet valaha édes Déryné? Szegény Komlósy! Ő ezt a megalázást nem érdemelte. Mert midőn a zaj lefolyt, a középpáholy azt kiáltotta: miért nem akar a publikum kívánságának eleget tenni? a vármegyeisták a parterren meg azt kiáltották: egy ember kívánata! az is névtelen! nem az egész közönség véleménye!... s ezen kaptak öszve a mágnások a vármegyeistákkal s amazok azért hagyták ott a páholyokat.” Darvasék megszámlálták, hogy hány páholy maradt üresen, de bizony én most már nem emlékszem reá, hogy mennyi volt. Szegény Komlósynak most még káros következtetést is idéztek volna elé, ha Darvasék

nem segítették volna. „Menjen csak le, édes Déryné, mondja meg Komlósynak, ne búsuljon semmit azon, hogy a mágnások lemondtak a páholyaikról. Holnap, ha visszaküldik a kulcsokat, számlálja meg s jöjjön el hozzám, a mennyi csak üresen marad, mind fizetem, a míg csak itt maradnak maguk s a bérletek le nem telnek.“ Ki volt boldogagabb, mint én, hogy némi vigaszt vihettem a megszorítottoknak.

Futottam is le azonnal s elémondom e nagylelkű ajánlatot. Komlósy egész megilletődve köszönte s ígérte, hogy másnapon el fog menni parancsolat szerint. És csakugyan úgy lett, hogy fizették az üresen maradt páholyokat, kivéven azon napokat, melyeken mások kivették. Erről mindég beszámolt Komlósy.

Most már csakugyan közeledett a tavasz, és mindenki csak az elutazásról gondolkozott. Komlósy fölszólított, hogy maradjak nála s menjünk Miskolcra a nyárára, hogy közel legyünk ismét. De én csak Kolozsvárra vágytam, hová Kilényi társulatával (miután Várad-Olasziban is kevés ideig időzött, vagy Debrecenben, nem is tudom jól) bemenvén, jó operatársaságával letelepedett. Mind közelebb jött a kellemes május, mely hónapban szándékoztam elutazni. Kántorné már elment Debrecenbe s onnan Váradra vendégszerepekre. Több más nem tudom hová, szerte-széjjel. Egy napon, egy délelőtt már mindent kicsalt a szép napfény a sétatérre. Én ott ültem szobámba s egyszerre csak nyílik az ajtó nagy robajjal s belép a gróf szörnyű izgatottan s azzal szólít meg: „Hát az a juhszemű mit keres itt?“ Én csak néztem elámulva, eszembe se jutott már, hogy kit nevezett ő el juhszeműnek? „Micsoda juhszemű?“ kértem. „Oh! hogy teszi magát. Hiszen már egy órája, hogy itt tátja a száját s mereszi

föl szemét a maga ablakára. S engem mások tesznek figyelmessé s mondják, hogy no! vége neked Theodor! eljött Pestről Dérynének egy széptevője látogatni. Szép, csinos, karcsú, fiatalember. Tíz órátul fogva ült a kávéházba s most a sétatéren kérdezősködött: hol lakik Déryné? Azóta itt járkál s néz szüntelen az ablakra. No nézze meg! még most is ott áll a gazember! Hát mit akar itt?“ Azzal lenézek s mondom: „Hiszen ez Steiger, a mi jó barátunk!“ de ő éppen elfordult s másfelé sétált, hát nem vett engem észre. A gróf elhúzott az ablaktól. „Hát mit akar ez itt?“ kérdé újra. „Hát tudhatom én? Hiszen még nem is beszéltem vele,“ mondám. „De fog ugy-e?“ „Hogyne! bizonyosan meg fog látogatni, tudom.“ „Oh, kérdést se szenved! Hát mit keresne itt? Magát jött látogatni. Világos!“ „Oh! ne fantáziázzon mindig üres dolgokról, édes Theodor! Eszembe sincs, higgyen nekem. Ha szeretni kellene valakit, ő éppen nem eszményképem. Győződjék meg felőle. De igen becsületes fiatalember s mindenikünk jó időt töltött vele s kit becsülni kell. Hogy nem miattam jött Kassára, higgyen nekem.“ „S a ki hiszen, az már meg van csalva,“ berzenkedett föl a gróf. „Talán magáról itél, édes? mondám. Hiszen eleinte maga hitt nekem! Alkalmasint maga ürügyet keres! Oh! velem könnyű lesz boldogulni, nem kell sok okot keresni. Azonban tudom: eljön ebédután s megtudom tőle.“ Ebédután csakugyan eljött az én Steigerem. „Hát hol jár itt?“ kérdém az üdvözlések után. „Most megyek haza apámhoz, Tállyára, mert ott lakunk. Már rég nem voltam hon, most látogatni megyek haza öregemet. Tudom, hogy nagy örömet fogok neki szerezni, ha egyetlen kedves fiát bemutatom neki! Még ma el kellett volna indulnom, de gondolám: itt van Kassán a mi kedves Dérynénk, kedves játszó-

társunk a Svábhegyről.“ (Mert többször is tettünk kirándulásokat. Az egész társaság: nők, férfiak, mind egész napra. Ott ebédeltünk, délelőtt sétákat tettünk, ebédután minden bohókás játékot elkövettünk s Vajda Péternek, szűnyoghálóból épített, kényelemmel ellátott lakában, színdarabokból jelenéseket adtunk elé s a kik nem tudtak játszani, az a rész volt a publikum, s a melyik nem jól játszott, kifütyülték, lepisszezték. Kántornét kifütyülték, mert igen jól játszta Sapphót s mikor a tengerbe kellett volna zuhanni, azt kérdi nagy kacagva: hát hol a tenger? hadd zuhanjak belé! fütyültek, kiabáltak reá: hát e' művésznő? kontár! nem tud magának tengert teremteni! De már akkor annyira elévette a nevetés dühe, hogy levágta magát a homokba! 'Elkezdí Kovátsné: ehol van ni! Itt fekszik Magyarország első heroinája a homokba dögölve.“ Akkor meg azt fütyülték ki, hogy nem tud magyarul beszélni . . . Még a komoly Vajda is oldalát tartotta a kacagás miatt, oly jól mulattunk.)... S mondja tovább Steiger, kivel most is kacagva emlékeztünk vissza bohóságainkra. „Reggeltől fogva itt vagyok már és alig vártam, hogy láthassam. De fölmenni nem akartam, félve, hogy tanulásába vagy próbáján nem leszek-e akadályára s mindég itt ácsorogtam, de nem láttam ablakánál megjelenni. Hát meddig maradnak Kassán?“ „Én május elsőjén akarnék elutazni Erdélybe, Kolozsvárra.“ „Kolozsvárra?“ kérdé, hiszen akkor még látjuk egymást, mert Tállyán keresztül menni és én az napon, vagy több napon át, ha éppen valami eltartóztatná, mind az országúton fogok sétálni és lesni megrévezését és meg nem engedem, hogy a zsidóhoz szállásoljon. Oda fog szállni hozzánk. Reggelizés után osztán elindulhatnak. Hogy fog az én öregem örülni! Mert azt szeretné, hogy a világ min-

den utasai hozzá szálljanak be. Unja magát s mindég olyan volt. Tehát a viszontlátásig! De el ne szökjenek! Holnap jókor indulok. Isten vele!“ s azzal elment . . .

Délután jött a gróf s ujra kezdette észrevételeit. Én elmondtam neki, hogy haza megy, de hogy mindent elmondjak: például, hogy ő hozzájuk meghívott szállásra, nem tartottam szükségesnek, nehogy olajat öntsek a tüzre. Mert az első perctől kezdve, midőn szállításra meghívott, keményen el volt határozva nálam: nem teljesíteni s el nem fogadni ajánlatát.

Multak a napok. Beköszöntött a május, de én elsőjén nem indultam. A grófné hozzám izen, hogy holnapután ők is kimennek falura, meg én is miként hallja elutazom Kolozsvárra, így hát együk meg az utolsó ebédet együtt. Én el is mentem és megettük az utolsó ebédet együtt. Én is ugyanaz nap indulván, a melyen ők, a gróf kért, „szép időnk van, mondá, menjünk egy kissé sétálni ki a rétre, majd ismét oly soká nem látjuk egymást.“ El is mentünk. Jó ideig sétáltunk, annyi mondani valója volt még, de az mind ugyanazon egy tárgy körül forgott, hogy: „Istent szemem előtt tartsam s ötet szívemben s hogy addig csak arcképem lesz minden vígasza.“ Elbúcsúztunk, s elváltunk. De midőn magamra maradtam, egy kis gondolkozóba estem a fölött, hogy a grófné azt mondá: „együk meg az utolsó ebédet együtt.“ Ez előttem, mint egy jóslati szó úgy hangzott. Miért mondá: utolsó ebédet? Sejtett valamit? Akarta, hogy megértsem? A gróf semmit se szólt a felől. Mit gondoljak? Látam mind az asztalnál ülve szép gyermekeit, kik már jó nagyocskák voltak. Talán helyesen cselekedném, ha szakítanék a gróffal. Jobb előbb, mint később, végtére is mi lesz ebből? Osztán megvallom, egy kissé terhemre

volt azon szüntelen örködése. Úgy tekintettem magamat, mint rab. Ritkán mehettem valahová. Vele nem akartam menni, sőt mindig elkerültem, ha találtam az utcán . . . Egyszer a többek között, midőn a főispánnénál voltunk ebéden, gróf Rudolf, a gróf fiatalabb testvére is ott volt. Egy kis szünet állt be, a báróné másfelé társalgott s én egy ablakmélyedésbe ültem egyedül. Oda jön hozzám gróf Rudolf köszöntött s mondja: „Mi boldog ez a Theodor“ „Miért?“ kérdém. „Oly hű barátnéja van s még azonfölül házi boldogságát egész nyugalomba élvezheti, mert maga édes Déryné asszony oly szemérmes!“ „Oh! édes gróf, hát milyennek kellene lennem?“ „Más fölhasználna mindent, hogy föltünő lenne! Mi állhatatosan szereti a gróf. De maga meg kerüli őtet, a hol csak lehet, hogy még árnyéka se legyen az emberek mendedmondájának, pedig már ez a hosszú ideig tartó barátság szentesítve van a kitartás által.“ „Oh! mondom, ez semmi érdem részemről. Nem tartozom-e tekintettel s kimélettel lenni házi körülményei és egyszersmind a magam személyét illetőleg is, visszatartó lenni?!“ „Ez mind igen nemeslelkűleg van cselekedve, mondá. A gróf boldog s az asszony megérdemli, hogy becsültessék. Más asszony oly hosszas időig nem bírta volna ennyi erélylyel kitartani. Ich schätze sie hoch!“ megszorította kezemet s tova ment.

Miként föllebb mondám, gondokkal terheltem indultam az utolsó ebéd után másnapon. Kolozsvár felé.

XIII.

Az út Kolozsvár felé. — Megszállás az útszéli csárdában. — Mi történik Tállyán? — Steigernek, meg egy nem remélt ismerősnek megjelenése. — Váradon Éderéknél. — Szíves viszontlátás Kolozsvárott. — Levél a gróftól. — Déryné felelete. — Újabb levél a gróftól. — Lemondó válasz. — Elmélkedés e viszonyról. — Lakás Kolozsvárott. — Vissza Kassára. — A Portici néma hatása. — Az ajándékok és levelek kicserélése. — Toth Pista, mint közvetítő. — Rövid találkozás. — Gr. Csáky tervét elárulják. — Az új viszony Parázsonéval. — Egy színészcsalád házi életéből.

Én igen rövid emlékü lettem már. Hányszor utaztam keresztül ez úton Kassáról Kolozsvárra és most nem tudom bizonyosan: Tállyán kell-e keresztül menni, vagy Mádon. Csakhogy e két falu közel fekszik egymáshoz, de az egyik kitér az útból, oldalt látni. Maradjunk tehát Tállyán. Az uton gondolkoztam, hogy miként kerülhetném ki, hogy ne találkozzam Steigerral. Nekem semmi okom se volt őt kerülni, nekem semmit se vétett még gondolatba se, de nehogy valami gyanút gerjeszsek, nem akartam vele találkozni. De így szokott sokszor a sors egy kis tréfát csinálni magának, ha az ember erősen fölteszen magába valamit, hogy: ennek így kell lenni és nem amúgy. Éppen csak azért is, a kikerülés által abba a gödörbe esik, melyet kikerülgetett. Így jártam én is. Kérde-

zem a szekerest, midőn már jól beestveledett: „messze van-e még ide Tállya?“ „Dehogy, mondá, hisz már látszik is ide egy kis pontocskája.“ „Tudja mit, mondám, van itt közelébe valami csárdaféle?“ „Itt nem messze, már mindjárt odaérünk.“ Én mindig attól tartottam, hogy csakugyan ott találom sétálva Steigert, hogy bekísérjen atyja házához erővel is. Így hát mondom a kocsisnak: „Ha a csárdához ér, álljunk meg, én nem megyek ma tovább, itt hálunk meg.“ „De abból bizony semmi se lesz, asszonyom! Hiszen még nincs oly setét, bizony beérünk még jókor.“ „De én nem akarok tovább menni, én félek.“ „Hiszen Uram Isten, még csak itt félhetne igazán ennél a rongyos zsidónál. Hiszen az ajtaja se jó, még az ablakok is ki vannak törve. Hisz nem rég mentem keresztül, urat vittem s egy korty pálinkára betértem.“ „No! nekem az mindegy, okvetlen itt hálunk meg!“ „Bizony nem hálunk ott, ellenveté emberem. Hát ugyan mit is gondol, asszonyom! Mit csinálnék itt lovaimmal? Hiszen Tállyán kell lovat váltani, itt nem adnak. Ha lovaimat elviszem, ki viszi a kocsiját holnap reggel Tállyára?“ Igaz biz az, gondolám. Kérelemre fogtam. „Édes jó emberem, mondám, nekem okvetlen itt kell maradnom éjjelre. Adok a lovainak szénára, magának bort s vacsorát s ígérem, hogy jókor elindulunk, a hogy maga befog én már fölülök kocsimba. Itt nem is kávézok, csak megüünk.“ „Sok időt veszíték, mert még ma visszaértem volna falumba, de már csak legyen.“ Odaérve a csárdához, csakugyan igaznak találtam a kocsis szavát. Megborzadtam. Az ajtón nem volt zár, az ablakok bezuzva, csakúgy repült a szellő keresztül a szobán. Mit csináljunk? Pizkos minden! A cselédleány elég ellenvetéseket tett, hogy holnap betegen fogok kocsi-ra ülni. Párnazsákom le se pakkoltam,

mert hova tegyem ágyamat a fürtelem hajlékába? Mondom a zsidónak: „Hát miért nem tartják jobb rendbe ezt a csárdát?“ Elneveti magát a héber: „Hát minek? Nem jön ide becsületes ember.“ Ránézek leányomra, az elrohgi magát bosszúja örömrzetébe, hogy miért is nem mentünk már be a faluba s gondolta magába: szagold asszonyom! „No! nem biz az ide, mondá a héber. Hiszen, ha meg is csináltatok mindent, holnap még nagyobb lyukat törnek az ablakon. Hát ki fizesse? A részeg betyárok-nak nem lehet parancsolni.“ „Jaj Istenem! tán csak nem jönnek ide ma? Mit csinálunk akkor?“ „Hja! azt nem tudhatni . . . Nem tetszik valamit parancsolni, mert reggelre nincs kávé.“ „Oh, köszönöm igen szépen! Nem kávézom. Nagyon korán indulok. Csak a kocsisnak egy itce bort, majd idebe kap valami ennivalót.“ Az ágyra ugyan nem fekhettem volna, hanem szoktam magammal hordani az ilyes különös esetekre tiszta lepedőt a pakkba, azt reáterítettem s úgy dültem reá, csak félig levetkezve. Magammal szoktam útravalót mindig vinni. Egy keveset falatoztunk. Az ajtót madzagokkal jól bekötöztük, két szál gyertyát kértünk, hogy mindég égjen egész éjjel. Igen keveset szundikáltam, minden kis zöreire föl-fölrettem. Négy órakor már befogattam s beértünk Tállyára, még minden aludt. „Szépen vagyunk, mondám, mikor reggelizünk ma?“ „Felverjük az árendást,“ mondja a leány s mindjárt teljesítette is. „Honnan tetszik ily korán?“ „Ej! mondja a leány mérgesen, látván, hogy egész kényelemmel nyujtózkozik az árendás, nagy álmosan, ne kérdezősködjék sokat, hanem rakjanak hamar tüzet s főzzenek kávé.“ „Ebbe a pontba meglesz.“ Én egy gyepes helyre állíttattam a kocsit, míg a fogat eléállt s én a kocsin ülve maradtam.

Bizony jó ideig kellett várni, míg a fogat eléállt és a szilvalé elkészült, mert azt csak nem lehetett „kávé-nak“ csufolni, a mit ott főztek. Máskor mindég magam szoktam a masinába a kávét megfőzetni, de most sietős volt az akaratom. Hol kaptunk volna tejet? Türelmetlenül ültem a kocsin, hogy oly soká nem jön a leány értem. Egyszerre csak megszólal a kocsi ajtajánál Steiger: „Hát az Istenért, mit csinál? Hogy késtek így el?“ „Hát . . . hebegtem, nagyon későn indultam s későn értünk a csárdához. Én meg félek sötétbe utazni, hát ott háltunk.“ „Abban a borzasztó rongyos bagolyfészekben? Én két nap oltá egész napot itt jártam föl s alá, az árok szélén, s lestem; már meg is sántultam bele. No, de most csak forduljon az a kocsi. A reggeli kész és ebédre se mennek egy toppot se. Gondoltam, hogy ma itt kell lennie.“ „Köszönöm, édes Steiger, lehetlen! Se reggelire, se ebédre. Rögtön indulok. Látja, lelkem! így is nagyon késtem már s ott az időt meghatároztam, hogy mikorra várjanak.“ Sok mentegetődzésembe került, míg menekülni tudtam. Jön a leány. „Tessék jönni, kész a kávé!“ Bemegyünk az úgynevezett kávéházba, Steiger karonfogva fölvezet a három lépcsőzeten s egy szobából ki bukkanik elő hálóköntösébe: gróf Wandersnoth Kassáról. Mintha a villám csapott volna le mellettem, úgy megijedtem a mint megpillantottam. Magam se tudtam jóformán, hogy miért? De nagyon méregette szemeivel Steigert, mialatt németül üdvözölt. „Jó reggelt és jó reggelt! Hát hova utazik?“ „Kolozsvárra,“ mondtam kissé zavarodottan, mert mindig fixirozta Steigert bizonyos kétértelmű mosolyával. „Tehát Kolozsvárra? Szép, szép, monda. Szerencsés utat!“ „Higgye meg, Steiger, hogy ez a vén sas most valamit gondol magába, hogy ilyen korán egy férfi társaságába

lát. Oh, csak jönne már az a fogat. De míg azok a mezőről bekerítik a lovakat, tömérdek időt vesz igénybe.“ Kávézásról szó se volt. Oly szörnyű zagyvalékot képzelni se lehet. Én csak egy kis tejet ittam. Azalatt Steiger elébeszélte, hogy atyja azért hívta haza, hogy ő már öreg, a fia házasodjék meg s közelebb telepedjék meg, leányt is nézett már régóta számára, azt vegye el. De Steigernek nem volt kedve ott megtelepedni, hanem ha nősülni fog, Diós-Györbe megy a praefectus mellé, ott hamarabb reméli előmenetelét, de Budára semmiesetre nem megy többé vissza a kamarához, mert szörnyű sokáig kell praktikáskodni.

Elérkezett végre az előfogat is, Steiger még mind ott állott a kocsiajtóhoz támaszkodva, zsémbelve, hogy nem fogadtam el a jó pillés kávé-t . . . s odapillant a kávéház ajtajára . . . ott állt, a kocsi felé meresztve szemét, szivarozva, de már egészen felöltözve gróf Wandersnoth. Engem már a nyugtalanság ölt, hogy oly sokáig pizmog a paraszt a lovai befogásával. A gróf végre bevonult s én is elindulhattam a soha viszontlátásra elbúcsúzva Steigertől.

Váradra érkezvén, beszálltam a Sas nevű fogadóba, ebédre érkezvén oda. A színpad is ott volt felállítva, a színészek éppen próbáról jöttek s az ismerősök mindjárt körülfogtak s a többek között Éder György is s utána mindjárt Kubayné is oly barátságos arccal, mintha köztünk sohase történt volna semmi. Mit tudtam csinálni: én is visszamosolyogtam. Én sohase tudtam nagyon haragtartó lenni — ha csak! De ha! ha oly sérülések adták elé magukat, melyek a lelket rázzák meg egész valójában . . . akkor engesztelhetetlen voltam, megvalom . . .

Tehát ők közeledvén felém, én is társalgásba ereszkedtem velük. Miről tud a színész egyébről kérdésekbe elegyedni, miként a társaság hogy és miként létezéséről, ha több ideig nem látja egymást. „Hát operát tart-e Éder úr?“ „Nem, felele, sok vesződéssel van öszveköttve és sok költségbe van.“ „Igaz! mondám. De ha Kubayné itthon van s nem énekel, elhanyagolja a hangját s kár volna érte, még ezután erősül.“ „Énekelek néha vagy egy egyvelegbe, vagy beleteszek egy áriát, kettős dalt egy színdarabba, annyi az egész.“ „Oh! az sohase elégséges egy szép daljáték élvezetét éldelhetni. Jöjj hozzánk Tóni! mondám, most bemegyek Kilényihez, ő neki mindig jó operája van együtt. Én ugyan ismét szerződtem Kassára; télire visszamegyek.“ „Úgy én is Kassára megyek néni, ha maga ott lesz, mert én mindig igen szerettem nénit.“ „Jól teszed Lujzka! jöjj oda, osztán Kassáról megyünk Komlósyval a nyári saisonra Füredre. Ott töltünk osztán vidám nyarat!“ „Jól teszitek, jól teszitek, mond az öreg Éder. Hagyjatok itt mindnyájan. De nem is sokat bánom, mert már nagyon meguntam mindent, még csak egy kevés időt szándékozom Debrecenben tölteni, azután letelepedek Nagyváradon, hol házat vettem magamnak s ott majd megpihenek sok törődések után.“ Így Kubayék elhatározták Kolozsvárra bejönni, mihelyt magukat rendbe szedik. Elbúcsuzván tőlük, elindultam Kolozsvárra.

Hiszen azt tán említnem se kell, minden elbizakodottság nélkül mondom, hogy elhintettek virágokkal, oly szívesen fogadott a közönség. Igen jól szervezett társaságot találtam. Itt volt Hegedüs, Ketskés s több jelesek, kik hirtelen nem jutnak eszembe. Alig léptem föl kétszer, levelem érkezik Kassáról a gróftól. Elbá-

multam, fölbontottam! Hiszen én még nem is írtam? Mi lehet? Felbontom, elolvasom. Oh emberi szív! Ezer rejtélyek fészke! Te csepp zsarnok! Egy nagy, erős feltételű emberi akaratnak leigázója, miből vagy hát összealkotva te kis szörnyeteg! hogy a legnemesebb részt, mely szükségkép kellene, hogy az ember tetteit kormányozza; a hatalmas útmutatót, szeszélyedként tetszés szerint leigázod?...

Midőn az utolsó ebéd után haza mentem, hiszen mindjárt is megemlítém, hogy jóslatként hangzott fülembre azon szó: „utolsó“ és, hogy sokat gondolkoztam a fölött, több okoknál fogva is, melyre az „ész“ vonszolt, s melynek tanácsát követni föltett szándékom volt, hogy: szakítsak!, hogy az rögtön nem történhetik meg, mert kimélnem kell ezen férfiú szívérzelmét is, ki élte csendét látszott körömbé föltalálni. Gondoltam tehát, majd ha visszajövünk Kassára, akad oly alkalom, mely okot szolgáltat szelíden kibontakozni, mely egyik résznek se sebezze szívét s élte nyugalma. És most mégis, midőn itt, e levél fölolvasása után itt ajánlkozott a legjobb alkalom föltett szándékom teljesítésére, most megdobbant szívem s fájó érzést ébresztett keblemben! A levél ilyformán hangzott:

„Világos előttem minden! Tiszta világos! Lehullt az álarc! És én balga, annyi éveken által, az én balga, hiszékeny szívemmel, lelkem mély érzelmével ki voltam játszva s tán még kikacagva is! Oh, nem hijába támadt lelkemben a sejtelem, midőn azon embert megláttam Kassán, ki utána jött, hogy vele utazhasson Kolozsvárra. Igen világos! Fölvilágosított oly ember, kinek szava hiteles. Ott állt az ajtóba s nézte, midőn az előfogat érkezett s a „kedves“ ott támaszkodott a kocsai ajtajához, hogy fölüljön s elkísérje. Gróf Wandersnoth oly méregbe jött, hogy nem is kívánczolt többet látni. Elég volt ebből ennyi! De a gróf azonnal töltette magában, hogy mihelyt Kassára

bejövök, elmond mindent, hova csakugyan mielőbb be kellett mennem, dolgain lévén. Jön hozzám s elbeszélé ezt az egész szép csalást. „Nekem hihetsz, Theodor, szólt a gróf. Én sajnálalak, hogy föl kell téged ébresztenem e lázas álmodból, melyben ringatni hagyád eddig magadat, hanem légy erős és bontakozzál ki.“ Hát rajtam már sajnálkozni is kellett?! Erre még mentséget se lehetne találni, mert oly fondorkodónak mégse hihetem magát, hogy még ezentúl is bolondjának kívánná tartani. Hinni akarom, hogy: hiszen maga tán nem is egészen oly rossz, a több udvarlók közül mégis csak akadt egy-egy, kibe beleszeretett. Hisz ez nem vétek! Az ember nem tehet szíve érzelméről. Ezt fájdalom! magamról tudom. De engemet így kijátszani! Azt nem érdemeltem . . . de nem is fog szeretni többé:

Cs. T.

Egész hétig nem feleltem. Most már nem szívem érzelme szerint siettem felelni e levélre, de meg hagytam hűlni s azon kis részecskét, mely sértve volt, hagytam lecsillapulni, nehogy tévútra vezessen, hanem erős akarattal elnyomni igyekeztem hatalmát, hogy nem az ő, hanem az ész tanácsát követve, az legyen győztes útmutatóm. Szív és ész egy hétig küzdöttek egymással és hála Istennek! az ész győzött. Írtam:

„Sokkal jobban sértve vagyok, semmint mentségre aláznám le e méltatlan vádra magamat. Értsen meg jól a gróf! Én nem menteni akarom magamat, midőn a levelére felelek, de én egész életembe mindig az igazságot követtem és jelenleg is annak akarok eleget tenni. Igaz, mind igaz, mit gróf Wandersnoth látott és elbeszért, csak egy kis kivétellel, t. i. a grófnak még egy kissé várakozni kellett volna, ha már azokat látta, a mit látott, a mi világos tény volt; akkor azt is láthatta volna, hogy azon ifjú nem ült föl mellém a kocsiba s nem kísért el Kolozsvárra, hanem kezét szorítva elbúcsuzott: ő haza atyjához, én pedig utamat Kolozsvárra folytatandó. A mi pedig beszélgetésünk tárgya volt, azt következő sorokból kiolvashatja a gróf. . . s ekkor leírtam minden szavát Steigernek, mit már föntebb elésoroltam, hogy t. i. nőülni fog s Diós-

Győrbe fog menni lakni... Újra mondom, értsen meg a gróf: mindezeket nem mentségül hozom fel, hanem minthogy így történt s az igazságnak tartozom vele. Egyéberánt nekem is voltak sejtelmeim! Ha emlékezete nem hagyta el a grófot, úgy eszibe fog jutni, mert ez ismeretségünk kezdetén volt. Ah! az pedig már rég-rég volt! s én nyíltan beszéltem akkor a gróffal s mondám, midőn ellenszegültem e viszony létrejövételének: ezen erőszakos kivívása a gróf föltett szándékának, mondám, csak egy olyan grófi „szeszély“, hogy megmutassa, hogy „kivívtam“ s midőn osztán ezen grófi szeszély teljesülve lesz, azt fogja mondani, adio! De én nem vagyok azon nő, mondám akkor, ki játékszerűl használtassa föl magát és úgy gondolom, elég hosszú időt hagytam akkor „sejtelmem“ eloszlatására. A gróf esküvel bizonyítá, hogy: örökre! Lássa! akkori „sejtelmem“ most valósul. A gróf „szeszélye“ elmúlt s most elérkezettnek látja az időt a visszavonulásra s okot talált. Meglehet, hogy nem is kereste, csak — reá talált s most fölhasználja. Ne higgye, hogy panaszkodom ellene. Éppen nem... hiszen elég szép hosszú ideig tartott e szeszély, melyen szinte bámulni lehet! De mivel a gróf belátta, hogy a minek kezdete volt, végének is kell lenni, én is hasonló véleményen vagyok és így elváltunk örökre egymástól. Ha Kassára megyek, arcképeit és leveleit visszaküldendem, midőn én is visszakívánom a magaméit.

Levelém egy kissé igen hosszadalmas, de bocsánat érte! Hosszas magyarázatot nem lehet rövid szavakba összevonni, mert én a gróffal többé nem fogok beszélni. Éljen boldogul!

D.

Alig küldém el leveletem, rögtön jött reá a felelet, a midőn én többé arra nem is számoltam. Így ír:

Maga ugyan hamar, sietve torkon ragadja az embert, hogy a kést bele szúrhassa s mentségére se legyen ideje. Egész vérem lázba volt, midőn elbeszélte ez esetet a gróf, meggondolni sem volt időm, rögtön írtam magának. De most elbámulok, hogy oly hosszas, békében átélt évek után, oly rögtön ki tudja mondani, a felhevült indulatból talán némely meggondolatlan sértő szót kiejtve — a halálos ítéletet! De az

nem mehet oly hamar, az lehetetlen! Én beszélni akarok magával, sokat beszélni. Róza azt nem teheti velem, hogy így büntessen egy pár gondatlan szóért. Azért kérem, csillapítsa haragját és ne kívánja nekem, még a hozzá szólást is eltiltani. Maga most megint oly kegyetlen, mint volt ismeretségünk első napjaiban. Jó! hogy az arcképe itt van. Ahhoz fogok én most mindég beszélni s be fogom magát vádolni nála: ő szelíden néz és hallgat reám... míg maga visszatér s helytelen gyanúmat végkép eloszlatja stb.

Szegény gróf! ha tudnád, mi mégis a főrugója ezen kemény elhatározásomnak, talán jobban szánnál engemet! De azt neki nem lesz szabad megtudni, mert ismét eléállna az ő, akkor oly sokszor fölriadott szavaival: „Én spectaculumot csinálók!“ midőn ismeretségünk kezdetén mondtam: nekem lehetetlen házasságba lépni szerelmi viszonyt kezdeni... Most tehát fájós szívvel teszem, da addig kell verni a vasat, míg tüzes, szokták mondani; most kell minden reményét elfojtanom, nehogy ha Kassára megyek, új zavaroknak legyek kitéve. Ezt íráni:

Gróf úr! A mi erős föltétellel ki van mondva nálam, az visszavonhatlan. A gróf hamar hiszen s ingatag. Én többé lehetetlen, hogy visszatérjek elindult utamról. Úgy tartom, hogy többé nem szállna be hozzánk a régi bizalom, minthogy egyszer tudott engem csalónak hinni. A hol pedig nincs bizalom, nincs ott szívbeli nyugalom. Ezt mondja egy költő és neki igaza van. De én most komolyan fölkérem a grófot, mondjon le minden kísérletéről a megbékélésre. Én határozott vagyok. Én nem haragszom a grófra, de én többé nem beszélek a gróffal... a magunk érdekébe, hacsak valahol, társaságba találkozáván, egy-két szót váltva, nem. De hogy hozzám jőjön, azt éppen nagyon — megtiltom! Azért tehát azt ne tegye. Kérem igen nagyon! Mert ha mégis, bármikor, kísérletet tenne, kénytelen lennék olyasmire vetemedni, mit magam is megbánnék. Ne kényszerítsen tehát reá, kérem. Ha haza megyek, mi nem

ismerjük többé egymást! Én többé nem felelek. Azért ne is írjon a gróf. Éljen boldogul! Ezerszer boldogul! D.

Fájós szívvel írtam e levelet, megvallom, mert ezt a jó gróf nem érdemelte, bármi sértő volt is első fölhevülésébe a hallott hír következtében. De hát tehettem-e másképp, ha családját vettem tekintetbe? Kénytelen voltam mindkettőnknek fájt (sic) okozni! Azt kérdehetnék: hát eddig? Arra azt felelem: hát én kerestem-e e szövetséget? Nem bebizonyítottam-e azzal: hogy távozni akartam minden áron! S nem mindent elkövettek-e, hogy meggátoljanak, még a publikum részéről is? Én magamnak szemrehányást nem tehettem és mégis furdalt belső bíróm s így tökéletes boldog nem lehettem. De nyugodt voltam mégis a tudatban, hogy ő megelégedett volt s házi körében nem okoztam kellemetlenséget és zavart. Ah! hiszen én boldogságra rég nem számoltam már! S a mi most némileg megnyugtató, keménységgem elkövetése által okozott (talán) bántódásában, az volt, hogy a férfi hamar talál kárpótlást egy új barátság, vagy szerelmi viszonyban, és az én óhajom az volt, hogy ő boldog legyen.

Többé nem kaptam tőle levelet . . .

Beérkeztek Kubayék is nemsokára. Kubayné a publikum nagyon jól fogadta. Neki igen kellemes hangja volt, csak hogy igen gyenge. Kis színpadokon mindig betölthette az első szereposztályt, de nagy színpadon, nem volt elég erős a nagy zeneszerzők által írt első szerepek betöltésére. Oda erős hang és mell kívántatik. De azért őt szerette a közönség, megtapsolta és ki is hívta.

Lefolyt a nyár az ő kellemes napjaival, közeledett Kassára visszamenetelem ideje. Két szobát bírtam, mondám háziasszonyomnak: „Én nem bontakozom ki,

itt hagyok mindent, egy s más apró bútoraimat, a képeimet, mind maradjanak a falon függve, a hogy vannak... (mert valamennyi koszorút és verseket kaptam, mindjárt be is foglaltattam aranyozott rámaikba; az nekem passzióm volt; de voltak több apró képeim is, úgy, hogy azok a fél szoba falait egészen ellepték)... hadd maradjon így, a hogy van, egy évig. Mert midőn a publikum marasztott, megígértem, hogy egy év múlva visszajövök s akkor tán örökre is bent maradok, s így megnyugodva volt minden. De most mennem kell, mondom, mert szerződéselem van. Fizetem a szállást egy évig, de lehet, hogy tán hamarább is visszajövök. Csupán egy nagy, barna posztóból összevarrott szőnyeget hoztam el magammal, mely 80 rőfből volt összeállítva s egész szobám földjét befogta, hogy ne kellessék örökké súroltatni télen s magamat a hurutnak kitenni.

Hazajöttem Kassára.

Mióta eljöttem Budáról — 1835-ben voltam ott — azóta a színészek csak úgy repültek, szintúgy hasították a levegőt, mintha csak mondták volna: hipp! hopp! ott legyek, a hol én akarom! Egyik ment, másik jött vendégszerepekre. Ma olvasták a bírálóba: „Pályék Várad-Olasziba,“ már harmadnapon Egerből írtak róluk és így a többiek, úgy hogy 1837-dikbe Lendvayné ma még Budán játszott, már negyednap múlva Várad-Olasziba olvastuk, hogy mint vendég fellépett. Megyeri, Kántorné mind ott voltak s így nálunk Kassán.

Megérkezett Komlósy is társaságával s több új tagokkal. Most már Éder Lujza is jött s többen még, kikre nem emlékszem. Mogyorósy Nina már Tóthné lett, megesküdtek. Gróf Csáky Tivadar visszavonult a választmányi comiteéből s nem vett részt többé a gyűlésekben,

de azért tartották a szokott páholyukat s azért mindig pártolták a társaságot s a kis grófné mindig úgy gyönyörködött az eléadott darabokba, mint eddig. Uhlich nem sokáig volt a mult években a társaságnál. Akkor Lendvayné is nálunk volt. És az a gróf mindenre reá tudott minket venni, míg ő volt az intendáns. Minden tagnak kellett szerepet vállalni a pantomimikában. Lendvayné az ő csinos alakjával igen tetszett neki s azt kérte Uhlich, hogy játssza a Columbinát s ő eljátszotta, de táncolni is kellett neki, csak hogy igen merev tartása volt, azt mondá Uhlich.

Bajomraadtuk egyszer a Portici némát. Ott látott Uhlich azon nagy mimikai szerepbe. „Gróf úr! kérem mindenre, adja nekem Dérynét, most egy nagy pantomiát készítek.“ „Oh, Déryné nem teszi, mondja a gróf, ő nem táncol.“ „Semmi, mondá, majd egypár attitudeöt betanítok neki. Nagy hajlékonysága és mimikája van.“ Addig rimázkodott a gróf, hogy reávettem, de nem vállaltam el, míg meg nem határozták, hogy nekem egy gusz-tusom szerénti ruhát csináltattak reá, mert én nem költök reá. Meg is vettem hozzá mindent s magam készítém el. Öltözetem kitünő szép volt, még Uhlich maga is elbámult, hogy ugyan hol vettem e gondolatot? Mondom: „szimpaticitirozni akartam a Harlequin öltözetével, minthogy az kockák-ból áll.“ Én vettem veres, fehér, fekete atlaszokat és nagy kockákat szabdaltam belőle s úgy varrtam egy túllebélésre változatosan a kockákat egymás mellé illesztve. Kitünően vette ki magát. Így a gróf mindenre rá tudott venni mindenkiünket. Egressy Gábor pedig játszta a Harlequint. Csak úgy repült a levegőbe s ott csufoltuk egymást, hogy mire jutottunk — csupa hazafiságból. „Hja! mondja Egressy, mindennek az az oka, hogy német táncmesterünk van.“ . . .

Most itt vagyok hát Kassán! az addig kedves, most rettegett városban. Három, négy nap semmi se történt. Végre, midőn szállásomon elrendezkedtem, az egész társaság is elkészülve volt előadásaira. De már nem emlékszem, mit adtunk elé, csak hogy nagy tetszéssel fogadta a közönség a darabot. A mágnási kör magába szállt s ismét ki voltak bérelve a páholyok. Ekkor láttam először a grófot. Mindég tünődtem, hogy mit tegyek? Beláttam, hogy nekem kell kezdeni, mert én tiltottam meg minden kísérletet a velem való beszélhetésre. De hogyan kezdjem? Végre úgy találtam leghelyesebbnek, ha Tóth Pistát bízom meg, mert őtet a gróf is a legjobban szerette. Öszve csomagoltam tehát minden leveleit, miket nekem írt, az arcképekkel együtt és egy rövid, de igen szelíd foglalatú levélke kíséretében, melyben csak annyiban volt érintve elválásunk:

Hogy a sors kimutatta, miszerint legüdvösebb nekünk elválni s minthogy az már meg is történt — belenyugodni, minélfogva nem lenne helyes magunknál visszatartani az emlékeket, miszerént itt küldöm azokat vissza, bár sajtó szívvvel, de nem akarom látásuknál még tovább nyújtani keblem izgatottságát... mert kedvesek voltak azok valaha!... Azért kérem a grófot az enyimek visszaküldésére, mély tisztelettel..

D.

Midőn Tóth Pistát nyugtalankodva várám, kit a gróf igen sokáig tartóztatott, jön vissza üres kézzel. A gróf azt mondá: „se oly kemény, se oly hálátlan nem tud lenni, miszerént boldog napjai s éveinek még emlékét is el akarná magától távolítani. Azok neki zálogul szolgálnak arra, hogy mi nekünk beszélnünk kell egymással. Ő nem ad vissza semmit. Higyje meg, édes Tóth, én meg nem foghatom azt az asszonyt, hogy mi lelte? Én úgy gondolom: szerelmes, mert én semmi okot nem adtam, hogy

ezt tegye velem.“ „Nem az biz ő, felelé Tóth. Isten tudja, meg ő maga, hogy mi vezérli. Nekem nem mondott semmit, csakhogy okvetlen vigyem vissza, a gróf tudni fogja mit, a képpel együtt.“ „Én nem adok vissza semmit, mondja meg, a mit mondtam. Elmennék hozzá magam, de oly keményen megtiltá, hogy attól félek, még ajtót mutatna. Azt mégis szégyenelném.“

Az napon nem küldtem hozzá, de másnap ugyanazon üzenettel küldtem oda Tóthot, keményen meghagyva, hogy elhozzon mindent, azon hozzátétellel, hogy nekem semmi beszélni valóm nincs a gróffal. Akkor a leveleket ideadta, de az arcképemet nem, azt izenvén: a levelek úgysis mind hazugság, azokat visszaküldi, de az arcképem vigasztalja ötet s annak szelíd nézése régi napokra emlékezteti. Ő attól nem tud megválni.

Harmadszor keménynek kellett magamat mutatnom, hogy hű maradjak föltett céломhoz, pedig ah! de szívesen ott hagytam volna nála. Azt izentem, ha most el nem küldi, elmegyek a grófnéhez és tőle kérem el. Oh, pedig dehogy tettem volna! . . . Odarendelte Tóth Pistát, hogy másnap menjen el érte, mert még előbb ki kell venni a másik kép alól. Másnap Tóth elhozta. A gróf nagyon komoly volt s nem izent többé semmit.

Így szakadt el kilenc év után ezen örökre kötött barátság. Többé soha se beszéltem vele . . .

Egyszer egy játék alkalmával jövök le a páholyomból s ők is a grófnéval abban a percben értek a leszolgáló lépcsőre, öszvetalálkoztunk. A grófné szólított meg legelőbb. „Ah! Déritskéné! mily soká nem láttuk? Hogy van?“ „Tűrhetőleg, nagyságos grófné.“ A gróf igen komolyan emelt kalapot. „Jó estét! mondá. Hogy van, Déryné asszony?“ „Köszönöm, igen jól!“ Jó éjt mondá-

nak, azzal fölültek kocsijukba, hazahajtottak . . . Jól tettem, a mit tettem, gondolám magamban! Ezek után soha se beszéltem többé a gróffal. Ő ugyan még mindig kocsizott, maga hajtotta a lovakat, ablakom előtt el, kétszer-háromszor megkerülvén a sétatért. Én az ablakba ülven, csak pillanatra vettem oda szemeimet, midőn ő is odatekintett, de nem köszöntünk egymásnak. Ez így folyt egy jó ideig.

Mogyorósi Nina, most már Tóthné, gyakran járt hozzám, igen szerettem őt. Egy délután eljő hozzám, igen csinosan öltözve s a mint leveti köpenyét, kérdém: „Kedvesem! hova, hova ily ígézőleg öltözve télen?“ „Idejöttem a T. asszonyhoz“ s azzal a nyakamba borul, csókol, hízeleg. „Tán csak nem az én kedvemért öltözött, hogy engem elbájoljon, kis hizelgő macska,“ mondám kacagva. „Bizony Isten! azt akarom, nevet ő is. Nagy, nagy kérésem van, de ígérje meg, hogy teljesíteni fogja.“ „Ah! vakon semmit se ígérek. Hát mi lehet oly főbejáró kérése?“ „Én most festetem magam. Egy jeles festész van a városba s minden festeti magát, mert nagyon jól talál. Már egyszer ültem is. Hát kérem, tessék eljönni velem három órákor, hogy lásson engem, hogy milyen szép vagyok én!“ „Hiszen kincsem, itt én azt jobban megláthatom szemtől-szembe. Ily szépre, tudom egy se találja, mint maga.“ „Jöjjön el, kedves, édes Tttes asszony! Soha se kérem semmire, csak most az egyszer cselekedje meg: jöjjön el, hiszen csak egy percre!“ „Bizony nem megyek én, Ninácskám, engedjen meg! Igen rest vagyok öltözködni, majd meglátom magát lefestve, ha egészen készen lesz és elhozza megmutatni.“ „Jaj! mit ér az már akkor? . . . s hirtelen elharapja a szót és zavarba jön . . . Nem, nem! elkiáltja magát s ismét rám borul . . . nem hazudhatok!

Bocsásson meg, most szinte vétkeztem! Engemet gróf Cs. megkért mindenre, a mi szent, hogy azon ürügy alatt, hogy engem nézzen meg, csáljam oda az asszonyt, csak egyetlen egy szót akar még szólni, de ide nem mer jönni. Ő is festeti magát s ott kért föl, de igen nagyon, úgy, hogy nem tagadhattam meg tőle. És én azt oly könnyűnek gondoltam s azért én is mint bizonyost ígértem meg neki.“ „Lássa, édesem! soha se bocsátottam volna meg magának, ha sikerült volna engem megcsalhatni. Ily tréfát nem jó magára vállalni. Engem nagy zavarba hozott volna e véletlen találkozás. Én nem haragszom reá, de nem akarok többé vele találkozni.“

Egypár hét mult azolta, hogy ez történt. Azután susogták némelyek egy-egy kis ujságként egymás fülibe, hogy gróf Theodor Parázsónénak udvarol. Látták őt a kapun bemenni már többször is. „Hiszen az a ma... rendén van, mondtam. Parázsóné szép, kellemes, vidám asszonyka, fiatal és mind fel van arra jogosítva, hogy kellemes társalgó legyen.“ De ezen ismeretség nem tartott sokáig, mert ki a grófot ismerte, az igen jóízűt kacagott rajta, midőn ő ezt az ismeretséget egy jó ismerősének elbeszélte, midőn amaz bosszantotta azzal, hogy oly rövid ideig tartott vonzalma a szép asszony eránt! „Ej! hagyjon békét, mondja, hiszen a szép asszonyra nincs semmi panaszom, de a környezete kiállhatatlan! Midőn legelőbb szer odamentem, legelőbb is a kellemetlen dohányfüst csapott az orromba az ajtónyíláskor. Midőn beljebb lépek, ott horkol a férj a divánon végig nyújtózva. Alig beszélgetünk egy kis ideig az ablaknál, melyből kinézve egy szemetes udvaron legeltettem szemeimet, (mert udvari szobába laknak), egyszerre csak berohan nagy lármával egy nagyfejű boglyas fiúcska, piszkos kézzel s lármásan

kiáltja: „Mama! adjál egy garast almára“ s félszemével mindig rám pislogott oldalt. Az anyja csitította s biztatta későbbre, de a baglyas nem tágitott, hanem erőszakoskodott. Már adtam volna neki, de én nem hordok magamnál rézpénzt és így nem tehettem egyebet, mint türtem, gondolván magamban: már ha idejövök, ellátom magamat. Végre fölébredt a férj is. Beszédbe eredtünk, igen közömbös dolgokról. Az apának éppen oly bozontos feje van, mint a fiának. Csak vártam, hogy majd vagy kimegyen, vagy elmegyen a háztól. Eszibe se volt. Nem tágitott. Azon módon pongyolában oda plántálta magát. Lehetetlen volt szólni az asszonynyal egy szót is . . . Egy pár nap mulva ismét elmegyek (most már ellátam magamat!) A mint az ajtót benyitom, rettenetes füstfelleg tódul előmbe. Ott ülnek négyen az asztal körül a másodrendű színészek közül és kártyáznak és füstölnek. Már hogy lehet, csak kissé finum nőnek, ily társaságba kiállani és nyugodtan ott ülve, magát füstöltetni! Az a kellemetlen szag, hiszen azt mind magába szívja. Abba akarták hagyni az urak, de mondtam: ne hagyják magukat háborgatni, én mindjárt megyek. Azzal berohan a nagyfejű boglyas s ismét anyján zsarol. Én azonnal zsebembe nyultam s odaadtam neki . . . s odafut anyjához: „nézd, nézd mama! mit kaptam!“ „Ejnye, te szemtelen! hát megköszönted-e?“ Azzal a piszkos hozzám szalad, megragadja kezemet. Eléggé ellenkeztem, de hasztalan: ő volt a győztes s azonnal fehér keztyűmön maradt a győzelmes csók bélyege. De nem elég! Térdemre támaszkodik, ott megfogja óraláncomat s kezdi mellényemen cibálni s ott motoszkálni. „Ejnye bácsi! de szép fényes lánc van.“ Már féltem, hogy ingemre mászik és a gombokat kiszedi belőle.“ És még ezt elébeszélte az illető, halálra kacag-

tam magamat, ismervén szörnyű tisztaságszeretetét, hogy mi rettegést okozhatott benne e kis barátságos tolakodás. A fiú anyja pedig csinos asszony volt, ha fölöltözött. Én sohase voltam náluk. „Jaj! még ez még nem mind, mondá az elbeszélő. Én mindjárt átláttam, mond a gróf, hogy ez nem nekem való időtöltés: hiszen nem győzném magaról keféltetni s vetkezni, a mit az a boglyas fejű kamasz rám mázol. Megpróbáltam s elmentem hozzájuk délelőtt, próba után. Akkor eljöttek a sok házi elrendezések: a konyhát ellátni s több, reám nézve unalmas dolgok. Ez mind igen lehangolt. Elhidegedtem e viszonytól, pedig elég vidáman tudott velem csevegni ez a kis barna asszony, de az nem elégítette ki „elkényesztetett“ tisztasági vágyamat, mi eddig mindég környezett és az a kellemes szobai rend és illat, mit eddig házamon kívül is élveztem! De még mi történik egyszer velem! folytatja az elbeszélő. A szép idő kicsalta a grófnét, sétálni kívánt gyalog. (Csakugyan Kassán az a divat, hogy a magasabb körbeliek 11 órakor szoktak a sétatéren öszveseregleni s ott sétát tartani, ám-bár nem csupán ők, hanem a jobb körbeli polgáriak, a nagyobb tanulók, tisztek, színészek is.) Én a grófnét ott vezettem, karomat nyujtván neki. Egyszer csak megragadja szabad kezemet valami. Lenézek, hát nagy kiabálással: „bácsi! adjon egy garast almára!“ s piszkos száját keztyűmre préselve, a nagyfejű boglyas kamasz öleli át térdemet, hogy nem tudtam tovább menekülni, meg kellett állnom. Azt gondoltam, lerogyok. A grófné elbámult; hol rám, hol a kis szörnyetegre néz s kérdi: „hát ez miféle ismeretség, hogy oly bizalmas „bácsi“-hangon szólít? „Ej! kérem a grófnét: több tisztelet! Ez egy színész nagyreményű sarjadéka. Majd ha megnőtt, gyönyörködünk benne, ám-bár most beillene madárijesztőnek“ . . . (tré-

fára fordítottam a dolgot, de igen nagy kedvem lett volna, néhányat rásuhogtatni lovaglóvesszőmmel.) „Vagy kétszer adtam neki almára, midőn itt sétált apjával s már azt gondolja, mindég úgy lesz,“ mondtam németül a grófnénak. „Eredj innen tova, barátom! szólék a tátoshoz haragosan, már mind odaadtam, nincs több“ s félre toltam. Föltettem magamban, soha többé feléjük se menni. Végkép fölhagytam a látogatással.“

Szegény Theodor, gondolám magamban: én szánlak téged! és lelkem mélyéből kívánok ezer boldogságot számodra. Nem, te nem voltál élvhajhászó s ezért tudtalak becsülni. Te egy résztvevő lelket kerestél és egy fölvidító, barátságos menhelyet, hol üdülhess . . .

XIV.

Úton Füred felé. — Régi emlékek ujulnak föl Miskolcon. — Gáspáréknál. — Déry váratlan megjelenése. — Kibékülés. — A férj haza hívja a feleségét. — A visszautasítás okai. — Látoztatás a férjnél. — Hogyan fogadják a feleséget. — A kis Déry Rózáról. — Milyen a férj gazdasága? — Pompás ebéd és Zsüli. — Déry szobája. — Zsüli tisztelgése. — Az első éjjel. — Egy kis rosszullét. — Gáspárék családi idyllje. — Barátságos elválás a férjtől. — A falu népe az eltávozáskor. — A férj megkocsikáztatja feleségét. — A férj megnézi Normát. — Róthi Micikéről. — Birálat az egri előadásokról. — Déry Egerben. — Székesfehérváron át Pestre.

Vége lett a télnek is. Közeledett a kedves május s egyszersmind elutazásunk ideje, de most az egyszer nem Kolozsvár felé, hanem Füredre, a fürdői saiont ott töltenő. De mivel még nem volt itt az ideje, úgy határozta Komlósy, hogy egy kis időt Miskolcon töltenünk és az utazási költségek meggazdálkodási tekintetéből Egerben is megállapodunk. Mielőtt azonban elindultunk volna, föl voltunk szólítva a választmány által, hogy okvetlenül visszatérjünk jövő télre Kassára. Mind meg is ígértük. De ki láthat minden eléjőhető eseményeket előre?

Oh sors! miért is borítod oly sűrű fátyoloddal a jövő eseményeket, melyek az ember lételének — csak

egy nap leforgása alatt is — már egészen más erányt adnak s föltett céljától, mely felé kiindult, már oly messze dobják, mint egyik ég sarkától a másikig s ez az egy kis indulás határozza el sok-sok időre, jobb- vagy balvezetét, melyen 30—40 év lefolyta után veszi észre s mondja „magában“: nini! hiszen én nem ide indultam ki?! . . . Miskolcra megérkeztünk, elhelyeztük magunkat, játszótunk. A közönség nagyon jól fogadott. Örültek, hogy már valahára ismét láthatnak bennünket, régi ismerőseiket és hallhatják operáinkat. Ez az egész, a mit a színészet ügyében írhatok eddig.

Én nagy örömben voltam, hogy a régi kedves arckokat ismét láthattam, melyek oly régi barátsággal mosolyogtak felém, a boldog fiatal évekből, mert bármi jól találja is az ember magát a jelenben, mégis oly jól esik fiatalabb éveire visszagondolni s mondani: Oh! hol vannak azon „boldog“ fiatalkori, virgonc, játszó napok!!! Pedig osztán, ha magába száll az ember, eszibe jut az is: Ah! be sok zavaros, bús napokat töltöttem közbe-közbe ezen ifjú vidám lelkemmel! De csakhogy már azok elmúltak s most már többé nem fájnak! . . .

Volt még, mi nagy örömet okozott nekem. Nem emlékszem már jól, de úgy rémlik előttem, mintha írtam volna, hogy egy nagyon kedves rokonom lakott itt Miskolcon: Gáspár Imre hites ügyvéd s bíró egyszersmind, ki becsületes, közszeretetlenben s tiszteletben álló ember és páratlan férj volt. Neje volt rokonom. Ily házaséletem nem hamar mutathat föl a világ. Utolsó perzig szeretve, egymás akarátát tisztelve, vidáman s bizalomteljesen éltek együtt, úgy hogy gyakran mondtam rokonomnak: „Szeretett Ninám! férjedet nagyon irigylem tőled“ pedig nem volt szép, de igen derék, szálas férfiú. És az ő

szép, nyájas viselete, szép szavai, kívánatossá tették az emberben a házas életet. Ha minden férj ilyen volna!!! Ezeknél hát én gyakran voltam, ha foglalatosságaim megengedék. „De kedves Rózám! nem szeretem a dolgot Imre és közted, mond fenyegetve és mosolyogva tréfásan Nina. Ha ő nincs jelen, te halmozod el dicséretekkel, ha te nem vagy itt, engem választ megbizottjának s mondja: hallod-e Ninuskám! én úgy szeretem azt a kis „mutuly“ Rózát, nem adnám a világért, ha mindég közöttünk lakna. S így csaltok mind a ketten engemet, ti gonoszok! De várj rá! mert bosszút állok“ s kacagtunk fölötte sokat.

Egy napon, midőn nem játszottam, cédulácskát kapok Ninától, melyben nagyon kér, hogy: ugyan áldozak már egyszer egy egész napot nekik is és menjek el hozzájuk már 9 órákor, de eszembe se jusson, hogy esténél hamarébb szabaduljak, azért úgy rendelkezem otthon. Máskor csak délután szoktam menni s akkor az egész délutánt dalolással töltöttük, mert igen jól énekelt mind a kettő. Elévettük valamennyi népdal volt a régi s jelen korból, mert nagyon énekszeretők voltak. Rögtön készültem s el is mentem. Délig eltelt az idő, kimentünk a kis kertbe, míg Imre hazajött a vármegye-házától. Beköszön szokásos köszönésével (éppen mintha nagyatyámtól tanulta volna el): Áldás, béke a házra! és egy csók a számra! tette hozzá még Imre. Én hamar eleibe ugrottam: „Tőlem kettőt kapsz, Imrém“ s megcsókoltam. „Várj Róza! bevágom az utadat, elraboltad elsőségem jogát. Megfizetek.“ „Csakhogy nincs kinél,“ mondtam. „Nyugtával dicsérd a napot,“ kacagott föl Nina. „Tálalva van,“ jön elé a szakácsné. Vég kedvvel, kacagások között leültünk ebédhez. Ott ültünk semmit se sejtve,

még a pecsenyét vártuk. Nyílik csikorogva a nagy kapu, lódobogás, kocsizörgés és káromkodó férfihang hallszik be a szobába. „Ejnye ilyen-amolyan, micsoda komisz, dib-dáb emberek laknak ennél a háznál, hogy még eleibe se jönnek a becsületes embernek... s még ide se jönnek kaput nyitni! Fordulj vissza kocsis!” Én éppen azt akarom rokonaimnak mondani: ej de csúful káromkodik ez az ember, de látom, hogy mind a kettő halálsápadt lett, s zavarukba teszik az evőeszközt ide s tova s mind a kettő egyszerre kiáltja el magát: „Jézus Mária! ez Déry!” „Déry?” kiálték föl én is zavarodtan s most rajtam volt a sor tányéromat ide s tova tologatni s talán el is sápadni. Ez mind azalatt történt odabent, míg odakint a lármázó, még mindig szitkozódó vendég a kocsiról a cselédek által behordatta a pakkját a vendégszobába. Ezalatt rokonim, kikelve színökből elkezdettek mentegetődni. „Kedves egy Rózám! ne gondold, hogy valamit tudtunk felőle. Nehogy azt gondold, hogy valamiként öszvebeszéltünk.” És csakugyan oly zavarba voltak, hogy egy se ment ki eleibe. Azt gondolták, én majd fölugrom s kimegyek, ha ő jön be. „Legyetek nyugodtan, mondám, hiszen annyira meg nem sérteném az illedelmet, midőn asztalotoknál ülök. Nem szólok hozzá s punctum!” De ez az egész külső-belső jelenés csak egy pár perc műve volt. Nyílik az ajtó s belép — Déry! A mint belép, én ülven az asztalfőn, az ajtóval szemben, az első pillanata rám esett. Megáll egy szempillanatig, rám néz és szörnyű örömelragadtatással kitárja karjait: „Kedves Rózám!” s sietett felém s én is fölugorva helyemből, ölelésére indultam. Átölelt, szívéhez szorítva s ezerszer öszvecsókolva. Nézett s ismét nézett: „Tizennyolc évek múlva láthatlak s ölelhetlek ismét! Kedves szeretett Rózám!

De hol vetted ezt a sok húst magadra és hogy megnőttél, te kis vézna teremtés? Hiszen olyan vagy, mint egy töltött galamb.“ „Édes Déry bácsi! tekintsen már reánk is egy kicsit,“ mond Nina. „Ej! hagyjatok nekem most békét.“ Hozták a pecsenyét. „Ebédelt-e már? kérdék, minden itt lesz mindjárt.“ „Ej, dehogy ebédeltem! De nem kell semmi, majd estvére.“ Én bizony ettem volna, mert oly szépen piroslott felém az a kappany-pecsenye, de Déry megfogván kezemet, egész majd estig el nem eresztette s mindjárt elkezdte az asztalnál ülve: „De most el nem eresztelek többé, ugy-e hazajössz?“ „Nem lehet édes Dérym! nem lehet.“ „Hát miért nem lehet?“ Akkor egész chorusba elkezdettek ostromolni: „Kedves egy Rózánk! gyere haza! Látod, hogy szeretünk mindnyájan. Mindég együtt lesziünk: majd ti jöttök be, majd mi megyünk ki. Milyen boldog életet fogunk élni.“ „Ne ostromoljatok, mert ez fáj a lelkemnek, de nem tehetem.“ „Hát még most se mult el azon bolond szenvedélyed?“ mond Déry... No már e szó mindjárt nem volt kedvem szerént. „Gondoljátok meg magatok is, ellenvetém. Én most a legnagyobb dicsőségem fénypontján állok és onnan ugorjam le egyszerre egy pusztára. Hidd meg édes Dérym, ismét a régi, vizályos életet élnénk. Én ott kedvetlen lennék, te azon ismét még jobban elkedvetlenednél és mi következne belőle? Ismerve indulatos természetedet, előre látom, civódás és még talán bántalmazás... Én már elszoktam az oly fölöttem való hatalmaskodásoktól.“ „Ne említsd azt az időt! Nem vagyok már én olyan! Tizenennyole éve, hogy én azt siratom!“ „Osztán már el is szoktunk egymástól. Csak jobb nekünk távol maradni egymástól. Azért lehetünk egymásnak jó baráti, én reád nem haragszom. De miként mondod: „bolond“

szenvedélyem még most se hagyott el és nem is fog véglehelletemig. Osztán most már szerződve vagyok két évre előre Komlósyhoz és Kassára vissza, de osztán még azt is rebesgetik, hogy Pesten Nemzeti Színház fog épülni. Hiszen ott nekem ott kell lenni!“ „Hiszen elég dicsőséget arattál már. Elégedj be vele. Találd most abba dicsőségedet, hogy jó házigazdasszony leszel.“ „Látod, édes barátom! itt fekszik még a nyúl elrejtve. Hát mi volnék én ott? Egy tudatlan ingyenevő! Hiszen én nem értek a gazdasszonysághoz, neked pedig gazdasszony kell! Nem, nem, édes Dérym, ha valamit elrontanék, vagy nem úgy ütne ki, a hogy kell, ismerem a te szűkkezűségedet, majd megint elővennéd hatalmas tenyeredet. Már én az ilyesektől elszoktam.“ „Törjön el az én kezem azonnal, ha én téged többé csak egy ujjal is érintenék arra a végre!“ (Ezt jó lesz emlékezetbe tartani!) „Nem, én a pusztára nem megyek.“ „De hátha városba mennék lakni?“ „Én nem ígérek semmit. Ki tudja még a jövőt előre meghatározni.“ . . . No, csak annyit írhatok még e felől, hogy estig mind zaklattak, ő is, rokonom is. De én határozottan semmit se ígértem, csak annyit mondtam: „Ne zaklassatok! Ez oly lépés, melyet hirtelen el nem lehet határozni, mert nem volna helyes, ha hazamennék s újra el kellene válni. Azért e dolog több megfontolást igényel. Én nem vagyok már az a félélnk gyermek, most már nem tűrnék el annyit. Elszoktam a férfi hatalmaskodás és parancsolástól. Látod édes Dérym, ezt mind jól meg kell előre gondolni.“ „Ezt hallani tőled, igen fájdalmasan esik nekem,“ mondja megilletődve. „Igaz bátyám! mert hiszen én is lelkemből óhajtanám, hogy közibünk jöjjön, de neki is igaza van abban, hogy még neki szokni kell azon gondolathoz, minthogy

meggondolatlan egybekelésök — bocsásson meg, — nem termett rózsákat, nem voltak boldogok. Ámbár most bátyám egészen más ember és én, Róza szívét ismervén, jót mernék állni csendes háziéletükről . . . de azt is mondom: jobb előbb megfontolni.“ „Hát teljes elhatározásod, hogy a Muhi-pusztára sohase jönnél lakni?“ „Soha,“ mondtam határozottan. „Hiszen én nem kívánok tőled semmit, hogy cselekedjél. A szakácsné már hat éve, hogy nálam van; igen jó főzőné, ezt megtarthatod, ha tetszik. Ez mindenre megtanít, neked csak parancsolni kell és egy kicsit fölügyelned. Oszmán ott van kis hugom is, az már egész tüzes kis gazdasszony, mindent tud, mindenhez ért. Tenyerükön fognak hordani.“ Én el voltam merülve mély gondolatokban. „Hát soha se akarsz hazajönni? Éppen soha?“ „Én nem esküszöm semmire többé! Az oltár előtt tett eskümet egyszer megszegtem, többször nem akarok esküszegő lenni. Akkor gyermekes kacajba törtem ki, midőn neked esküdtem. Tudtam is én, mi szent foglalatú egy „eskü“! Este már megbántam a tett esküt és sírással töltöttem az éjet a nagy lakodalom után, a kis Molnár Karolinát hálótársul választván, az oldal-szobába bevonúlva. De most már meggondolva teszek mindent, mert elérkezett az érettség ideje. Én minden lépésemet, minden ügyem elrendelését az Istenre bízom. Ha ő felőlem azt határozta, hogy hazamenjek, akkor legyen meg az ő szent akarata, akkor hijába küzdenék ellene, akkor „meg kell lenni,“ én úgy hiszem. De afelől őszinte nyilatkozom: én még most pályámról nem mondhatok le.“ „Így hát hátrálnom kell minden kérelmemmel! De édes Rózám! azt csak megteszed, hogy ki jösz Muhira egynéhány napra. Nézz körül legalább: hol lakom. Ott jól épített ház van és igen sok vendég láto-

gat, mert közel fekszik az országúthoz és örömet betérnek hozzám egy kis kerüléssel. Holnap hazamegyek, miután itt reggel bevásároltam. Rendeléseket teszek, három alkalmatosság holnap estére itt lesz, hogy reggeli után mindjárt induljatok, hogy jókor odaérjete. Jöjjenek ki a többi rokonok is, majd vígan leszünk.“ „Több napokra nem lehet távoznom, mert nem sok ideig mulatunk itt. Egerbe is meg kell állapodnunk s úgy osztán Füredre. Tehát sűrűn játszunk“ . . . Harmadnap reggel csakugyan elég jókor oda érkeztünk. Szegény Déry! Ő különben mindig víg és tréfás ember volt, most is úgy cselekedett velünk, mint másokkal is, miként Nina elbeszélé, mert ő vele ültem egy ócska sárga csézán, de lovai gyönyörűek voltak, arra sokat tartott mindég, még később időbe is. Kiállt a kapu elé, mely tárva volt s ott várt, midőn már közeledtünk, elkiáltotta magát: „Gyuri, Jancsi, zárjátok be a kapukat! Ez a sok éhes vendég mindenünkből kipusztít. Hej! — integetett nekünk tele torokkal: arra van az országút,“ s intett kezével az országút felé. Amarra, amarra! eltévedtek lelkem, nincs itthon a gazda“ . . . s így akarta jó kedvét mutatni. Mire már behajtottunk, ő eltűnt. Leszálltunk, lesimogattuk ruháinkat. „Hát hova lett Déry? kérdém Imrétől. Le se emel bennünket, bevezetve az ebédlőbe?!“ Ott állt szegény Déry a szoba közepén, tárt karokkal, komolyan. „Jőjj ide, oh jőjj ide! keblemre, honnan sohase kellett volna eltávoznod szeretett Rózám! Kedves nőm!“ Én egész a könnyezésig föl voltam izgatva. „Ha végzetem akkor úgy akarta“ . . . szólék elérzékenyülve. Nem akartam szemrehányással felelni, mi belsőmben egyszerre keletkezett, t. i. „hát ki volt az oka?“ A többiek is mind betódultak már, ekkor bement egy más szobába s kivezetett

kézenfogva, egy szőke, hamisszemű, pajkos, vigyori arcú kis növendék-leánykát, ki azonnal kezét csókolt s egy-szersmind nyakamba is ugrott. „Itt édes Rózám, Ida hugom. Ajánlom ötet anyai szeretetedbe. Ez azon János bátyám és Róza barátnéd leánya, kik Szegszárdról meglátogattak bennünket, kiket úgy szerettél. Édes hugom, szeresd őt, mint anyádat, mert neki igen jó szíve van.“ „Oh! hogyste szeretném, kezdé szapora nyelven, hisz már rég hazajött volna, de most már csak nem is hagy el bennünket többé, ugy-e kedves, egyetlen Róza anyám?!“ Déry komolyan szólítá: „Most menj, láss dolgod után! Ez még kora és nem neked való kérdés!“ Úgy látszott, hogy minden nagy szeretete dacára, szoros korlátok közt tartotta a háznépet és szigorú, kemény akaratú volt. A leányka azért nem veszítette el arca vidámságát, de azon percben, midőn bátyja ezt mondta, leereszté karját derekamról s ment, de mindig vissza-vissza mosolyogva reám. „Édes Pistám, mondám, nagyon erős subordináció alatt tartod ezt a kis vidám leánykát. Oh! ne fojtsd el benne a természetesség vidor, fiatal csíráját, hadd örüljön, midőn örülni akar.“ „Ej! igen hamar enuralomra kapna. Korlátozni kell, most is már csatároz a cselédekkel, hogy alig mernek a lábukon megállni, ha itthon nem vagyok. Ő már az egész házat elkormányozza, akármeddig odabolyongok a faluban, hol dolgaimba járok.“ Végre levezetett bennünket a roppant terjedelmes kertbe, mindent megmutogatni, hol igen szépen volt elrendezve minden. Itt, roppant területen virágok, amott ismét tömérdek ágyakba zöltség s minden, konyhára való palánták, melyek már szép zöld terítővel borították be az ágyakat. Ott nagy kút a középben, melyből locsolták a kertet, amott egy deszkabódéba a méhkasok, ismét

két csinos bódécska-forma, egy ócska kanapével és hozzá pár székkal, (ott szokta délután magát kipihenni, a ki oda vágyott). Itt most terítve volt csinosan, minden a leg-tisztábban s hozta a kis virgone Ida, egy püfli szolgáló kíséretében, a párolgó kávét a nagy tálcákon és ah! kellemes látvány! az ujjnyi vastagságú sárga pillével borított tejsűrűt és a friss kalácsot mellé, melyet nyakra-főre, még az éjjel sütöttek és a szép, sárga színű, friss májusi írósvajat, melyet tegnap köpültek. Ezt mind egy lélekzettel haricsálta elé a kis gazdasszonyka. „Mert azt mondta urambácsi, hogy ha nem lesz minden jól és pontosan elkészülve, mind a ketten kikapunk a szakácsnéval együtt, ha hiba lesz valamibe.“ „De most már édes gyermekem ide ülsz mellém.“ Körülkarolt, csókolt ismét „De csak egy cseppet, mert odafönt „Zsüli“ kétségbe esik, azt mondta, ha ott hagyom“ . . . mert reszket a keze, úgy siet. „Kicsoda az a „Zsüli“ kérdém?“ „Hát Juli, a szakácsné, de úgy hívhatja magát.“ Egy kicsit észrevétlen rápillantottam Ninára, ki egy kissé elpirult s lesütötte szemét. Értem! gondolám.

Végere tálalva volt, fölmentünk. Még eddig szemügyre se vettem az udvart, a roppant nagy udvart. Volt ott sürgés-forgás! A két kocsis a szarvasmarhákat itatta délire. Csak akkor vettem észre, hogy öt parasztszolgáló is sűrög-forog a roppant szakajtókkal, a tömérdek sok szárnyas között, de oly tömérdek, hogy az egész udvart elborította a sok pulyka, liba, kaesa, tömérdek lúd, a sok sárga, apró liba. Már a hajdú kétszer is jött jelenteni, hogy elázik a leves! Nem tudtam elválni csudámba. De bezzeg tova, az udvar legtúlsó végén — igaz, hogy hiszen jó tova esett a szárnyasoktól, minthogy roppant nagy udvar volt — de mondám: „no! abba a túrásos, pocsolyás

helybe nem tetszik nekem gyönyörködni“... gyerünk enni! „Ej édes nőm! de bezzeg télen, az a jó hurka, kolbász, az a jó ízletes sódar, tetszik ugy-e?“ „Igen, mondtam, mikor már minden készen van, s előmbe hozzák.“ „Oh! majd megszeretnéd te még azt is itthon.“ „Alig hiszem, feleltem reá. De hát azt a sokat mind megesszitek?“ „Kilencet belőle fölvetünk a hízóba, a többbit magnak hagyjuk. Látnád csak azt a tömérdek malacot, hogy futkosnak itt az udvaron. Mind oly kövér, mint a potyka“... Már akkorra ettük a levest. „Valóban, mondtam az ebéd közepe táján, a Juli megérdemli, hogy franciául mondassék ki a neve és Zsülinek neveztesse magát.“ Igazán finomúl készítve és ízletes ebédet tált föl. Az igen szép színre sült ropogós rántott csirke-asiette igen ízletes és a hús körüli fodrozat egyik oldalon gombá, de az úgy díszlett, mint egy virágkoszorú, mind zöltség s céklából a rózsák s a többi mindenféle levelek mind finomúl kimetszve s reá alkalmazva, a más oldalon pici, apró, fölvert galuska. És így végig az egész ebéd, nem „ispán“ hanem „gróf“ ebédre mutatott. Az ebéd közömbös dolgok fölhozásával folyt le: gazdaság, s több olyassal, mi engem nem érdekelt, de mi nők külön csevegtünk. Az öreg hajdú, midőn a tálat körülhordta az étellekkel s letette az asztal közepére, azonnal lelkiismeretesen székem mögé plántálta magát. Úgy vettem észre mindenek magaviseletéből, miszerint azt hitte minden, hogy már hazajöttem. Midőn már az asztalt elszedték, a férfiak kimentek pipára gyujtani, minket nőket bevezetett Déry és a kis Ida, Déry szobájába, tetszésünkre bízva a lepihenést. Ő kiment az eresz alá a többi férfiakhoz.

Midőn beléptem szobájába, körülnéztem. Rend és tisztaság uralkodott mindenütt, de bizony egy kissé külö-

nösnek tünt föl előttem, hogy oly nagyon kopott színű volt minden és minden oly ószerű s mindjárt az villant eszembe, hiszen inkább eladnék egy-kettőt abból a sok sértebsből s legalább a magam szobáját frissíteném föl. No! de lehelyeztem magamat a többiekkel együtt. Az öreg néni, a Nina édes anyja még akkor élt. Ő hozzá hajoltam s mondom: „Ugyan kedves nénikém, miért nem figyelmeztetik ötet, hogy egy kicsit szebb bútorokat szerezzen legalább a szobájába.“ „Oh kedveském! az mind hijába volna. Azt mondja: ő az olyanokra nem sokat ad, csak a „Speis“ legyen tele. Az ad életet. De gyere csak te haza! Majd máskép lesz az minden.“

A kis Ida, ki az imént kiugrott, most bejött nagy szemérmesen. „Kedves Róza anyám! szabad-e bejönni Zsülinek kézsókolásra?“ „Oh! mondom, mindenesetre óhajtom megismerni azon ügyes lényt, ki oly nagyon jól megvendégelt bennünket.“ Bejött tehát s odajö kezetsókolni, de reszketve, szegény úgy el volt fogúlva. Ő is azon gondolatban volt, hogy már hazajöttem. „Kezeit csókolom Tekintetes asszonykám! Bocsánatot kérek, ha hogy nem tetszése szerént volt valami.“ „Édes galambom! mondám, (teljességgel nem tudtam ajkamra venni a Julie szót), nem tudom jobban megdicsérni mintha mondom: túl tett minden francia szakácsos, mert oly finomúl, ízletesen volt minden elkészítve és még, mi mesterileg ajánlatosan fölékesítve! Már a húsnál fölkelhettem volna, annyit ettem, de csábított minden. Újra jött étel. Ki hagyhatta volna érintetlen azt a fölséges töltött káposztát, oly ajánlatosan nézett ki . . . no csak egy szóval, minden tálnál dicsérettel halmoztuk el, más ám egy ügyes szakácsné, sokkal ízletesebben tud a szakácsnál főzni, több gondot fordít reá.“ „Én, drága T. asszonyom,

igyekezni fogok minden tekintetbe megelégedését kiérdekelhetni.“ Úgy eldicsértem őtet, csakhogy jó indulatot támaszszak benne személyem eránt s egyszersmind megnyugtassam helyzete eránt. „Oh! mondom, az még messze távolba van. Most még én nem jövök haza, majd később! Hanem csak tanítsa az én kis leánykám, hogy jó gazdasszony legyen, mint maga. Akkor nagyon fogok örülni.“ Mindent nyájasan megígért s azzal távozott, megelégedve, hogy minden tetszésünkre volt... Ez a nap csak eltelt, ismét nagy ozsonna volt, finum kávé és sütemény. Jöttünk, mentünk! „Úgy veszem észre, mondom a szakácsnénak s Idának, midőn a konyhába is mentem körülnézni, hogy meg akarnak betegíteni, mert oly nagy ebéd után oly nagy ozsonna, nem járja. Elég lett volna az a pompás kávé, de már estére ne csináljatok semmit, hanem hidegen adjátok föl azt a jól s szépen sült pulykapecsényét. Fölötte jó ízű volt és azt nagyon szeretem, kivált így, töltve.“ „No látja Ida kisasszony! hogy haragudott az úr egyszer, midőn megtöltöttem. Azt mondta: minek rontom el a természetes ízét a jó kövér pulykának. Azt mondta: most mindjárt kidobom tálastól az udvar közepére.“ „Hát olyan mérges az úr?“ kérdém. „A Jézus őrizzen meg! Nem kellett volna csak egy szó, megtette volna. De gondoltam is magamban: ördög bújjon beléd! biz azt megeheted.“ „De ha a gazdának nem tetszik valami s azt nyilvánítja, azért nem illik tiszteletlenül gondolkozni a cselédnek“ s azzal kifordultam a konyhából. Azután mind öszvesereglettünk az ebédlőbe, Déry is bejött, miután lóháton megjárta a juhaklokat és a juhász-gazdának kiadta a rendeleteket. Déry szobájába két ágy volt s úgy rendezték el, hogy: egy ágyat még behoztak, egyet az öreg néni számára, egyet a Nina számára, egyet

az én csekélységem számára, a férfiak mind az ebédlőbe voltak elrendezve, de estefelé ismét kimentek dohányozni s csak négyen maradtunk: az öreg néni, Nina, Déry és én. Ott ültünk egy divánon csak ketten Déryvel s ismét eléhozta tapetre, színtelen kezemet csókolva, hogy hát teljességgel nem találom vonzónak a falusi életet? stb. „Édes Pistám! én nem tudok hazudni. Nem!“ Amazok is ismét beszéltek egy csomót, mindenre csak az volt feleletem: nem! Végül mondja Déry: „Hanem figyelmeztetem előre, hogyha az éjjel valami kisértet jár a szobába, meg ne ijedjenek tőle.“ „Kisértet? fölkiálték, Isten őrizzen meg attól! mondám. Az ne történjék, mert én szörnyűen félek a kisértetektől. Olyat visítanék, hogy még a juhakolból is kiszaladnának a juhok. Jó, hogy figyelmeztettél, én egész éjjel lámpát égetek.“ „Hiszen nem oly gonosz kisértet az,“ mond Déry, „Nem, nem! én mindennemű kisértettől rettegek.“

Elvégezvén a vacsorát, kiki nyughelyére sietett. Én meggyújtottam a lámpát s későre elszenderedtem. Midőn másnap fölébredtem, hatalmas torokfájást éreztem. Nagyon könnyen voltam, nyárilag, fehér öltönyben s az úton légvonat érhetett s a kertben is és így lehangolva voltam. Megkértem őket: ne csináljanak olvan „ceremoniális“ ebédet, a sok evés ártalmas. Egy kissé rövidebbre szabták, de azért a Julietta nem akart hátramaradni dicsvágyával. Déry fölszólította a társaságot, mennénk le a folyóhoz, hogy megmutassa a juhokat, mert most fogják mosni. Megvallom, nem nagy vágyam volt, de nem akarván kedvét szegni férjemnek, elmentem. Szép nézni, de én nem találtam semmi időtöltésemet benne. Ebédután a férfivendégek hazamentek, csak az öreg néni, Nina és én maradtunk. Igazán megvallom, ha

hibás vagyok is e miatt, nem tehetek róla, pedig mindenikjüket szerettem és ha együtt, úgy, a városba lettiünk volna, egész vidám lélekkel tudtam volna velök mulatni, egész napokat együtt és így itt, ezen a pusztaságon, csak azt az egyetlen egy házat látni egész nap, meg a juhász-gazdájét, nagyon nyomasztólag hatott reám, mert a falu egy kissé távolabb esik, úgy hogy én észre se vettem, hogy ott falu van. Legtöbb élvezetet nyújtott az udvarba a tömérdek majorság.

A herbatékkal, melengetésekkel majd megölt a kis Ida. Estefelé egy kissé mégis kiállott az alkalmatlan torokfájás . . . Hanem az én kedves Imrém, az egy szeretetreméltó férj volt. Reggelenként öt órakor már bedugta az ajtón a fejét, csak a reggeli zubbonyába burkolódzva: „Bizony nem bánom én, édes Rózikám! ha nem tetszik is neked, hogy ily jókor betolakodom, de az én kis buksimat meg kell nekem csókolgatnom és a szivarját a szájába tennem, hogy ő kényelmesen pihenhesen még. Meg az én kedves anyáskámat is meg kell kérdezmem, hogy szereti-e fiát? Szeretlek! szeretlek! csak vigyen el innen a manó, hiszen úgy öszve-vissza dörzsölöd az arcomat azzal a bozontos szakáladdal!“ „Azért teszem, hogy szép piros legyen anyókám, mint fiatal korába volt.“ Pedig Imrének csak olyan apró tövises sarjadoztak álla körül.

Az öreg néni igen szép, gömbölyű asszony volt fiatal korában, éppen, mint leánya. Ez a három ember úgy szerette egymást s úgy élt együtt, mint a gyermekek. Mikor együtt voltunk mind, újra elkezdték az ostromot: „Hogy hát a házaselet gyönyörei teljességgel nem vonzanak?“ „Nem, mondtam, elszoktam tőlük, mert a bevezetés igen keserű ízt hagyott hátra.“ „No, már többé nem

is zaklatlak, mond Déry. Hanem azt ígérd meg, hogy na soká el nem tudod magadat határozni a hazajövetelre, legalább „halni“ jöjj haza!“ „Hisz azt még kevésbé ígérheti meg az ember, mondám. Ki tudja, hol és mi módon halok meg? Bízunk mindent az Istenre, édes Pistám! Ő majd elintézi sorsunkat, a hogy legjobbnak látja, s nyugodjunk meg benne.“ „Egerbe mulatásod alatt elmegyek Imrével s meglátogatlak.“ „Ezt nagyon szívesen veszem, mondám, szívesen látlak benneteket.“ „S még azt is ígérd meg, édes Rózám, hogy mikor visszajössz Kassára, — kicsi kerülés Muhira betérned, — legalább egy-két nap mulass közöttünk.“ „Azt megtehetem s úgy intézem.“ . . . Eltelt a másik nap is, de a harmadikon, már akkor csupa töviseken álltam, úgy, hogy el se titkoltam. „Látod, édes Pistám, jó, hogy hirtelen nem határoztam el magam. Ugyan, mi lett volna belőlem? Szeretlek mindnyájatokat itt együtt. Hisz mindent elkövetek, elismerem, de én ily pusztaságba nem tudnék élni teljességgel. Látjátok: én unom magamat!“ „Az a veszett színészet, az, az, az furdal tégedet!“ „Igazad lehet.“ „No, hiszen holnap már beviszlek s magam is bent maradok egypár nap.“ Így osztán harmadnapon viszamentünk Miskolcra, miután a kis Ida sírva búcsúzott tőlem: hogy hát most se viszi be őt! De neki hon kellett maradni fölvigyázni. A Juliska is kibékítve, igen kegyesen hívott: hogy csak az Isten mentől elébb hozzon haza engemet.

Midőn a kapu kitárult, hát elkezd Déry amúgy magyarosan káromkodni a hajdúra: „Hát vén szamar! nem megmondtam, hogy egy se merje magát mutatni itt az udvar körül.“ Elibem nézek, hát akkor veszem észre, midőn már a kocsi kigördült a kapun, hogy valamennyi falunépe, mind ott állt két rendébe az úton s nekünk kö-

zöttük kellett végig hajtatni. Déry rájuk akart rivalgani, de nagyon kértem, ne bántsa őket. Ott álltak mind, kalaplevéve s kíváncsian s mindenféle áldást kívánva „Asszonyunkra!“ „Hozza haza az Isten a mi asszonyunkat“, kiálták. „Isten áldjon meg jó emberek“, köszöntem nekik vissza a kocsiból. Még azután sokáig hangzott a zsibongásuk, míg kiértünk a két sor ember-spalliér között, mert megint mindenik előre tolakodott. Déry káromkodott folyvást. „Ki akartam kerülni, mert tudtam, hogy ez a falusi nép olyan.“ A hajdú csak mentegetődzött, hogy ő megparancsolta nekik, de hát ki tehet ennyi nép ellen?...

Midőn haza érkeztünk, már Komlósy keresett háromszor is. Másnapra Norma opera volt hirdetve. Ámbár már a torkom nem fájt, de mégis egy kis rekedtség maradt hátra. Mondom Komlósynak. „Ej! kireked holnapig. Sietnünk kell, hogy itt bevégezzük. Operát akarnak hallani.“ Mit tudtam tenni, bizony rekedten énekeltem én, de azért elnézte a publikum. „Látod, szegény Rózám! milyen keserves kenyér ez a tiéd. Még nem is mulathatsz kedved szerént. Ha baj támad is belőle: meg kell lenni, állj elő!“ „Oh, édes Pistám! azt ne úgy vedd. Ennek csak az én engedékenységem az oka. Mondhatam volna, hogy nem énekelhetek általan fogva, de nem akartam a kasszának kárt okozni.“ „Édes Rózám! most egy kérésem van hozzád! Befogatok, Ninával üljetek föl és kikocsikázzlak egy kicsit.“ „Jaj! félek én itt a városba a te táltosaiddal: hiszen mindig két lábon táncolnak.“ „De nem bokrosak! Ne félj, nem ugrik az félre. Osztán az én nőmet magam akarom kocsikázni. Én ülök a bakra, s ha én tartom a gyeplőt, oly szelídek, mint a bárány.“ Nem akartam kedvét szegni s csakugyan az egész várost körül kocsiztuk. Én szintúgy geneiroztam magam. Minden em-

ber megismert s köszöntgettek és Dérynek kiáltozták az ismerősei: „Szervusz bátyám! Így ni! Így van jól!“ Láták, hogy ki vagyunk békélve s Déry annak nagyon örült.

Midőn Normátadtuk, Déry páholyt váltott. Nem akarta az én jegyemet elfogadni s így Nináék is vele voltak. Imréék beszélték osztán, hogy mi örömtelven szemlélt. Le nem vette a szemét rólam, föl-fölkiáltott: „de hol vette ez az asszony azt az erős hangot? azt az érzéstele kifejezést, azt a simultságot! (mert Déry is jól énekelt és zeneértő volt.) Hej! de éppen ez okozta az én szerencsétlenségemet! A publikum tömjénezése már korán megkábította a fejét s el van ragadtatva s én adom meg az árát, azért nem szenvedhettem eddig a színészetet s kerültem.“

Az idő eljött s mentünk Egerbe, Déryt foglalatossága hamarabb hazahívta. Elbúcsuzott azon ígérettel, hogy meg fognak látogatni Imrével.

Egerbe indulván, egy fiataalkori jó barátnémat is elvittem magammal, a szegény zömök Röthi Micikét. Édesanyja már rég meghalt, árván maradt. Adósságba estek s a szép nagy köházat eladták. Nem ment férjhez. A szegényt ki veszi el? Kivált ha „kisasszony!“ Nyomorban élt, varrással kereste kenyerét s így örömmel elfogadta ajánlatomat: hogy magammal viszem a fürdőre és nálam maradhat, míg tetszik. Egerbe igen kedvesen fogadtak. Éder Lujza nálunk volt, ő volt a másodénekesnő. Kellemetes, gyakorlott hangja volt, csak hogy gyenge. Midőn fölléptem, az 1837-diki Regélő színibirálataban ez volt, melyet most találtam meg s azonnal ki is írtam belőle. Így hangzik:

1837. Eger. Junius 27-dikén. A Kassáról ideérkezett színészársaság junius 4-dik napjától fogva mulattatá városunkat

Ideérkezett Déryné is (kit a színészet minden ágaiban mindenhatásúnak mondhatni) s vele több énekes tag képessé tette a társaságot énekes, sőt nagyobb daljátékokat is adhatni. Déryné 1823-dik évtől fogva nem láttuk, ahhoz képest annyival nagyobb meglepettetéssel fogadtaték itt.

Nem látom szükségesnek a többi darabok előadását és bírálatait is elősorolni, mi hosszadalmas lenne, csak a mi magam személyét illeti. Ezt is csak úgy, ha tetszik beiktatni.

7-dikén „Míveltség és természet,“ Albini vígjátéka. Déryné ebbe lépett föl először a természet nevelte Aspasia naiv szerepében s valóban remek könnyedségű előadásával szívekre hatott. 12-dikén Norma nagy dalljáték jutott színpadra, melyről elmondhatni, hogy Dérynének kiváltképi eleme, melyben a nagyszerű indulatoknak élénk, tüzes rajzképeit éneke felső tehetségeivel együtt, mint Norma mutathattya. 20-dikán Déryné jutalmául Zampa került elé. A jutalmazott, úgy a címszerepet vivő Szerdahelyi, Hubenayval együtt, éneklésökben s ügyes actiójokban főképpen jeleskedtek. Játék alatt Déryné két virágkoszorúval s elhintett nyomtatott versekkel tisztelték, a hozzá intézett versezet ez vala :

SONETTO DÉRYNÉHOZ.

Újult s meg elfolyt a föld tavasza :
Figyeltünk a sok bájos fülmilére,
Szép hangjok árnyainkba visszatére,
De egyet távol ápolt a haza.

S míg vele sok tájat jutalmazta.
Eged körének nem lőn annyi bére
S im ! hála ! forró vágyunk véget ére,
Itt zeng, kit a szív gyakran tárgyaza.

Itt ; ah, de kéjünk halni jött elé :
Eltün az édes ajku dalvezérné
A Charis, a sok lelket emelő.

Ő érte a sors istent ki ne kérné,
 Hogy még, bár egyszer, őt nekünk igérné
 S ne tudna távozhatni majd el ő.

Egerben, 1837. Az Érseki Liceum Betűjével. *

Játék alatt Déryné két virágkoszorúval s elhintett nyomtatott versekkel tisztelteték, a hozzá intézett versezet ez vala.

Déry csakugyan eljött Imrével s pár napig ott mulattak. Kényelmesen el voltak látva nálam. Két szobám volt és elein mindjárt úgy intézkedtem, hogy otthon főgunk főzni, minthogy ők ígérték a látogatást, nehogy megkoplaltassam őket, a vendéglőből hordott kosztal. De Micike ki is tett magáért, míg vendégeim ott voltak. Ő főzött, mert jól értett hozzá. Déry újra emlékeztetett, hogy midőn Kassára visszautazom, el ne kerüljem a Muhi pusztát s betérjek. Én nyíltan szóltam: „Hogyha mint „barátnéját“ szívesen elfogad, egész addig, míg a sors haza szólít, úgy én is nagyon szívesen betérek a hányszor csak erre utazom.“ Elhatároztuk azt is, hogy gyakran levelezünk egymással. Ők három nap mulattak s osztán hazamentek. A társaságnak is sietni kellett bevégezni előadásait s elutaztunk Balaton-Füredre, a fürdői saisons ott töltendő.

Midőn Pestre érkeztünk, már a társaság nem volt Budán, már azelőtt Székesfejérvárra mentek s már játszottak is. Szegény Parázsóné nem jöhetett velünk, ő Pesten volt, mert gégecsővészben szenvedett és sokáig sínlődött. Oly fiatalon! Mi nagy kár volt a színészet érdekében is már, minthogy még akkor igen gyéren mutatkoztak a fiatal csemeték. Mi kár, ha az a csontember

* „Ime ide zárom a nyomtatott versezetet“ folytatja Déryné. A vers nincs mellékelve, hihetőleg Egerváry P.-né maradt.

kaszájával lekaszabolja az oly szépreményü eléhaladó tehetséget. Oly fiatalon a kemény hideg föld alá dugni! A többi leendőek még akkor mind gyermekcipőt viseltek. No de, csakhogy már mégis viseltek! s megnöttek akkorára, midőn éppen már szükség volt . . .

Megérkeztiünk Székesfejérvárra mi is. Ott volt most együtt megint minden tag, a kik csak „kezdetek“ voltunk együtt. Csak szegény Kántorné — nem. Megyeri se jött meg. Ó Debrecenbe vagy Olasziba (nem tudom már) együtt vendégszerepelt Kántornéval. Pály társaságot alakított, ő se volt még jelen.

Most már régi pályatársaim fölszólítottak, hogy velük maradjak. Azt nem tehettem, miután Komlósyval már szerződve is voltam, a fürdőre is és télire vissza Kasára is. Hanem a két társaság megegyezkedett, hogy együtt működjenek, mely szerént úgy rendezik be a dolgot, hogy egy része, azaz, ha az opera Füredre megven, a dráma Fejérvárt játszék, viszont, ha a dráma megyen Füredre, az opera Fejérváron működik. Így fölváltozva együtt maradtunk egész addig, míg a színház Pesten elkészült annyira, hogy már majd nemsokára játszani lehetett benne.

VII. RÉSZ.

Az állandó színház kötelékében Pesten,
majd ismét vándoruton.

(1837—1841.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Hogyan kerülnek Pestre a vidéki színészek? — Déryné szerződtetése 1837-ben. — Fáy, Földváry és Mátray. — Az új lakás. — Kit keres Déryné Pesten? — Kántorné és Laborfalvy Róza. — A Nemzeti Színház megnyitó előadása 1837 augusztus 22-én. — Mi történt az új ruhával? — Hasonló eset Miskolcon. — Az első örömnapok. — A pártolás csökkenése. — Kántorné esete. — Kántorné mint színésznő. — Hogyan bánnak el a beteggel? — Hasztalan közbenjárás Földvárynál. — A hajthatatlan Kántorné elhatározása.

Ekkor fölszólító levelet kaptunk, mind külön-külön, a kikkel a részvényes urak szerződni akartak s megkívták, hogy jöjjünk egy hóval elébb, mielőtt kinyílik a színház, hogy a tagokkal egyezkedhessenek és az eléadandó játékokra és játékokra jó előre elkészülhessenek. Én nem fogadtam szállást, nem tudván, hogy mi lesz velem, miután Kassára kötelezve voltam menni s adós is voltam a 400 frttal. Addig beszállásoltam magamat a „Mátyás“-vendéglőbe.

Elérkezett a nap, melyen az egész társaság föl volt rendelve T. Földváry Gábor úr elnöklete alatt, valamint a többi részvényes urak jelenlétében tartott egyezkedési öszvejövetelre. Mindenik taggal külön egyezkedtek. Úgy gondolom legalább, mert már az nem jut most eszembe,

hogy én voltam-e a legelső a nők közül, kivel kész akartak lenni, vagy pedig már akkor az egész társasággal tisztába voltak, midőn én egyedül szólítottam elé. Nekem soha se volt arra gondom, hogy másnak mennyi havi fizetése van. De a hol eddig szerződve voltam, a mennyiben meg-
 egyezkedtem, abba megállapodtam s én nem kértem soha jobbítást. Most is nem jut eszembe jól, de mégis úgy rémlik előttem, hogy 60 pengő forint volt díjam és tán 4 jutalomjátékom egy egész évre, de ez nem mindenütt. Most hát kérdezték tőlem: mennyi havidíjt kívánok? „Bocsánatot kérek, hiszen én nem szerződhetek egész évre, mert szerződve vagyok Kassára s már október elsején ott kell lennem.“ „Abból bizony semmi se lesz, fölkiáltott T. Földváry úr s Fáy András úr hasonlólag. Magának itt kell maradni, innen egy toppot se!“ Én elkezdtem kacagni. „De hát mi lesz Kassából, — kértem — ha én nem megyek haza?“ „No bizony! elég sokáig volt már ott. Magának innen elmenni nem szabad, egy szó, mint száz!“ Az a kedves, szelíd Fáy András elkezdi: „Édes Rózikám! mit gondol maga, hiszen ha ott volna is, szárnyakra kelenne kelni, hogy mentől előbb ide érkezhessen, midőn egyszer sikerült magunknak nyugpontra találni s nm kell többé vándorolni. Ne ellenkezzék! Maga itt kezdett, magának itt kell végezni.“ A mint reá néztem s azt a mézes szavát hallottam, nem volt bátorságom ellentmondani, de nem szóltam semmit. Akkor Mátray Gábor úr kezdte reá: „Hát itt tudna most bennünket hagyni, édes Rózikám! Hiszen csak itt várhat magára dicsőség, jól rendezett társasággal játszhatni!“ „Hiszen mindig velök játszottam,“ mondtam. „Igen, de itt a jó orchestrum mellett énekelhetni — az egészen más!“ A többi urak is szóltak egy-egy szót. Végre Földváry úr, alkalmasint már unta

s az ő erős akaratával, az asztalra ütött öklével: „Innen nem megy s punctum! Csak mondja meg, mit kíván havonkint?“ „Engem gyalázat érhet, mondtam, mert nemcsak szerződéselem kötelez, de tartozom is a directionnak 400 frttal s azért is kell megjelennem, hogy azt lehúzzassák.“ „Ez mind nem tesz semmit. Ha magát visszakívánják, majd eligazítjuk mi a bajt, a 400 frtot pedig elküldjük.“ Én nyomasztólag éreztem magam, nem tudtam már mi ellenvetést tenni. Most ismét Fáy András kérdezte: „Hát csak mondja meg, édes Rózikám, mi havidíjt kíván. Csak előre figyelmeztetem, magasra ne feszítsék a húrt, mert még nagyon szűken kell gazdálkodni. Még elején ne reméljenek aranyesőt.“ Ez engem egészen lehangolt, de mégis csak ki kellett mondanom: „háromszáz forintot“, mondtam bátortalanul. „Az nem lehet, édes Rózikám! az még most igen nagy fizetés volna a többiekhez képest s akkor azok is mindjárt többre terjeszkednének. Már csak a miatt se lehet, és még most nem lesz képes a kassza nagyra terjeszkedni. Áldozott a nemzet! Hiszen maga honleány, maga már áldozott, most is áldozni kell, hogy később, midőn erős kösziklán áll az alap, szedhesse gyümölcsét. Nem lehet többet, 100 pengőt kap, azért többet mindeniknél, mivel énekesnő.“ „Hiszen nekem eddig is és mindenütt nagyobb volt a fizetésem.“ „Száz pengőt és egy jutalomjátékot egy évre, az áll!“ monda Földváry úr az ő stentori hangjával. „De hallja csak, Déryné! a nagy szomorújátékokban Kántorné játsza a nagy szerepeket, de maga tartozik eljátszani az Elevenholt házaspárban Hagymánét.“ „No hiszen, szépen degradál engem a Tttes úr“, mondtam kacagva. „De még osztán Mariskámat a Tündérkastélyban.“ „Oh, igen! mondtam, én nem szoktam visszakiüldeni egy szerepet se, a minek meg tudok felelni.“ . . . Meg volt kötve a szerződés.

„Most már szállás után kell néznem, mert még eddig csak egy szobába vagyok beszállva a fogadóba.“ Ujra figyelmeztetett Mátray Gábor: „Csak drága szállást ne fogadjon Rózikám! mert mind nem tudja az ember előre, hogy üt ki minden.“ . . . Bizony elég drága szállást kellett fogadnom, de olcsóbbat nem találtam: két szoba 400 frt volt váltócédulában, a Salvator-patika fölött, az első emeletben, utcára nyíló ablakkal a Kerepesi-uton. Kovátsné is ott vett ki egy szobát, Egressy is ott lakott. Minthogy kicsi, szűk udvara volt, nagy utazó-bárkámát a Mátyás-fogadóban hagytam, megkérvén a vendéglőst, adna neki helyet, megfizetek érte. Ott pihent a nagy „állás“-ban, a szénapad alatt; kosztot is a Mátyás-vendéglőből hordattunk, ketten együtt Kovátsnéval. Így el voltunk helyezkedve a legegyszerűbb módon . . .

Itt voltam tehát ismét a kedves Pesten! Itt, hol annyi boldog-boldogtalan napokat s éveket töltöttem! Itt, hol minden utca, minden kő, emlékezetes volt nekem s minden azon édes óhaját ébresztette föl bennem: vajjon fogok-e vele találkozni!? Csak egyszer még az életbe, hogy megbeszéljek neki mindent, hiszen semmi egybeköttetést nem óhajtottam! Ő meghalt reám nézve, szívembe volt temetve, mint kedves halottam! Néztem, néztem mindenfelé: nem láthatnám-e meg valahol az ő kedves göndör fejét! Híjába! sehol, sehol, még csak hasonlót se . . .

Így elkövetkezett a színház-kinyitás ideje. Már csak egy hét volt hátra, Kántorné még se jelent meg. Ez mindent nagy izgatottságba hozott: a társaságot, de kivált a színház derék megteremtőjét, ki annyi szorgalommal igyekezve küzdött, csakhogy teljesülve legyen akarata és hogy a kinyitásnál egy se hiányozzék a tehetségesek

közül s éppen ő, kinek szerep-osztálya éppen nem volt senki által betöltve, a melyekben ő „nagy“ volt. Pedig szegény Kántorné! éppen ő járt Budáról legtöbbit Pestre által, megnézni, hogy mennyire gyarapodott már s mindig vitt néhány követ a kőműveseknek, hogy ő is segítsen mentől előbbi elkészítéséhez, mert miként mondá: az az ő hajléka, az fogja őt öregségébe táplálni! De már most mit tegyenek? A játék ki volt tűzve, annak már nem lehetett változni, pedig még csak három nap volt hátra. Ekkor elhatározták, „hogy ha meg nem jelent a kinyitásra és csak ennyire becsüli a fölhívást, nem is kell többé“... Ez kemény szó vala! De most mégis ki lesz az, a ki méltólag elfoglalhatja ezen szerep-osztályt, hogy aztán e mellett meg is maradjon? És a kinek személye is megfelelő legyen e nagyszerű hősnők szerep-osztályára! Erre senki se volt alkalmasabb, mint a fiatal s még akkor ilyes matronák, római hősök szerepeibe gyakorlatlan Laborfalvy Róza. S azon roppant szerepet, ezen fiatal teremtés, három nap alatt kénytelen volt betanulni s eljátszani. De volt L. Rózának királyi termete! s hozzá az ő szépsége! s nagy, fekete, beszélő szemei! Ez mind kipótolta azt, a mi talán ily első nagy szerepben gyengeség mutatkozott is, de meg annak tudása, hogy nem lehetett másként. És mi több, a borzasztó forróságban, a mi akkor ott létezett, még a könnyü ruhákban is, majd öszvefőtt az ember. Fántsy volt a jellemzetes öltözetekre felügyelő rendező és ő oly szigorúan alkalmazkodott mindahhoz, a mi a nemzetek viseletét tárgyazta, hogy attól egy tőhegyig se hátrált s így fekete posztóból készült, három rőf uszály, térdig leérő, nvitott, szörnyü bő ujjakkal, ismét ugyanazon kelméből készült, nyakig befödött derékka és térdig leérő bő tunikával kellett játszani.

Szegény fiatal gyermekleánynak még hajáról is, nem csepegett, de folyt a halálos veriték; de azért szegény Róza átuszta a tengert és legyőzte föladatát. Ámbár egy szót se kellene eléhoznom a kinyitásról, mert már azt, egy kissé érdekesebb tollvezetők leírták ki tudja hány és hány formában. Nem is volnék oly bátor, a tollat tentába mártani, hogy átalánfogva a kinyitásról szóljak, nem; az én soraim csak az öltöző szobáig visznek, no osztán egy kicsit a színpadra is föl kell menni, mert hej! minden ember maga érzi: cipője, lábát hol vérzi? Bizony az enyémet is vérzette, de nem a lábomat, hanem az erszényemet! De furcsa is az! nekem mindenütt és mindig kellett valami káromnak lenni!...

Tehát föl kelle menni, minthogy mindenkinek meg kellett jelenni, a ki csak lélegzeni tudott, ha csak egy-két sor szerepet is elmondani az „Árpád ébredése“ című darabban, következésképp nekem is volt egy kis rövid szerepem. Azt mondák mindig, hogy oly világos lesz akkor a színpad, hogy még a gombostűt is meg lehet látni a deszkázaton. Én egy Dáma szerepét mondtam, ki az új színházba megyen s ott unszolja a járkálókat: nézzék, ott az új színház, menjünk stb. Nagy világosság lesz, gondolám, Ej! bizony én egészen új ruhába akarok föllépni, mert ha volt is más, de már azok sokat utaztak. Csináltattam tehát egy egészen új, fehér atlasz-ruhát. De már a fejdíszem se legyen ócska, csináltatok egy szép fehér creppe turbánt, de még annyira ment a balgaságom, hogy minden új legyen rajtam, még legyezőt is ujat vettem. Ezt csak azért írom le, hogy lássék mennyi költségbe vertem magamat örömömbbe, hogy az új színházban játszhatom! Én tehát szépen föl voltam öltözve, azaz, hogy lettem volna. De mielőtt fölmennék

az öltözőbe, szabadjon egy kissé az udvaron megállnom és széjjel néznem. Belül csillogott-ragyogott minden, a mit a nézők szeme láthatott — de az udvaron! Minthogy Földváry Gábor úr akarátának teljesedésbe kellett menni, hogy az napon ki kell nyílni a színháznak, ki is nyílt, még pedig dicsőséggel... de az udvaron! arra minden erőmegfeszítés mellett sem értek reá, hogy eltakaríthattak volna az útból mindent. Itt volt még egy halom homok, amott a malteres láda, tova, halomra hányva az építők szerszáma, itt egy csomó kavics, köhalom, egész az udvar hátulsó részeig. Alig lehetett az öltöző szobáig behatolni. A mint benyitunk, a nők öltöződjébe, még a falak meszeletlen, asztal egy sines, valamennyi nő, mind ugyanazon egy szobába. Hogy férünk itt ennyi sokan? Hamar összerögtönöztek szolgálk verschagokból öltöző asztalokat. Nincs fogas. Hova aggatjuk öltözékeinket? Még nincsenek fogasok, szegeket vertek a falba. Ott függött szép uj atlasz ruhám a vakolt falon. Még az csak, csak... de oly forróság volt, hogy nem győztük a homlokunkat törölgetni, a férfiaknál azon módon. És ezt mind az öröm izgatottsága okozta, én úgy gondoltam, de az én víg kedvem mindjárt lehangolva lett, midőn leveszem egész vágygyal új ruhámat a szegről. A falhoz ért oldala, mely oly lágy lett az izzadságtól, csakhogy nem csepegett, oly nedves lett! Mit volt mit tenni, csak felöltöztem bele. Midőn már föl voltunk öltözve, én nem állhattam a dicsőséget, fölmentem a színpadra, hogy az első függöny mögül lekandikáljak, hogy nagy publikum van-e? Tömve! Zsúfolva! Hátrafelé megyek, a hol egy leeresztett függöny mögött ott guggol Telepy koma, már a játékra fölöltözve, egy nagy ecsettel kezében, még akkor is valamit színezve,

igyekezett egy nagy zöld fazékból mázolgatni. „Ide ne jöjjön komácska! mert mindjárt ráfestek a fehér ruhájára egy zöld erdőt“ ... Minden is széjjel feküdt még ott rendetlenségbe, de az a függöny nem repült föl azon este, hát az nem volt baj; de baj volt az, hogy én ott mindent látni akartam, s nem vettem észre, hogy az utolsó álfalak mellett, oda volt dugva egy nagy menkő dézsa, tele kinrusz festékekkel, melyet a szolgálk vigyázatlanul tévén oda az oldalára, kilocsesantották. Már megszólalt a zene, sereglettek föl a színésztagek az előjártakra. Én csak sétálok ott nagy begyesen, legyezőmmel legyezgetve magamat, egyszer elkiáltja magát Éder Lujza: „Jaj néni! oda van az atlasz ruhája.“ Én előbb csak rámeredtem, azt gondoltam, rosszul áll a dereka, vagy olyasmi. Hát az oldalát oda emeli szemem elé: „itt ni! meg itt! meg itt!“ Azt gondoltam, mindjárt lerogyok; a legelső ijedtségi roham azt idézte elé, hogy nem léphetek ki ebben az öltözetben. Ott bámultam a nagy, odamázolt fekete pecsétekre, melyek sűrűen oda voltak tapadva. Három egész szél kivetni való volt! Már azzal még mit se gondoltam volna, mert ha színpadon történik valami kár, vagy bármi egyéb érje azon percben, föl se veszi, de ha öltözékébe vagy szerepében történik csorba, a színészt dühösségbe lehet hozni. Így történt egyszer velem Miskolcon saját ügyetlenségem következtében. Hedviget játsztam, kétesövű puska volt megtöltve s fölhúztam mind a két sárkányát, ha egyik nem talál, lesz a másik. Az egyiket kilőttem a rablóra s midőn Hedvig elájul ijedtében, hogy embert ölt, elejti a puskát. De én ügyetlenül a puska agyát löktem magamtól, a csője lábamnak volt irányozva, az elsült s bokába meglőttem a lábamat. A puskaporral vegyült vér feketén folyt le a

strimpflin keresztül; a szoknyám alja meggyúlt, égett. Szegény Murányiné nyomkodta kezével a tüzet, hogy meg ne égjek, de nekem ájulva kellett maradnom szerepemnél fogva. Mindenki azt kiáltotta: ereszszték le a függönyt! . . . én meg susogva: semmi, semmi, csak folytassák, folytassák! Midőn felvittek az öltözőbe, ott kacagott Murányiné fölöttem, mert hisz nem volt nagy szerencsétlenség, csak a nagy ijedtség, de azért mégis két hétig feküdtem. „Ilyen bolond ez! mondá szegény Murányiné, kinek keze összeégett. Ha ott égett volna is össze, nem mondta volna, hogy ereszszték le a függönyt! . . .“ Én tehát kétségbe voltam evse, hogy most már melyik nagy Numbo* segít rajtam? Én nem tudtam magamon segíteni, haza küldeni más ruháért: elkés-tem volna, a többi nő, mind a maga szerepével volt elfoglalva. „Semmi néni! majd gombostűkkel ügyesen ‘be, ráncba tüzőgetem és észre se lehet lehet venni, csak bízsa rám“ vigasztalt a kis Éder Lujza, s csakugyan úgy is cselekedtünk, ő segített rajtam. Igaz, hogy a ruha jó bő volt, ráncokba ömlött le, de mégis zsenirozott az engem s nem mertem azon oldalammal fordulni a publikum felé. És így az én nagy örömem zavarva volt a legelső föllépésemnél az új színházba! Mindig eszembe volt: „hej! rossz előjel az nekem“ mondtam. Az én kis, homályosan csillámló csillagom, felhők közt jelent meg fejem fölött, mint karácson éjjelén születésemkor!

Midőn Dérytől elbucúztam Egerbe tett látogatása alkalmával, igen lelkemre kötötte, hogy gyakran, de igen gyakran váltsunk leveleket s mindig tudassam vele

* Pogány isten a vadembereknél, jegyzi meg Déryné.

hogy s mint létemet. Én teljesítettem is kívánságát s gyakran váltottunk leveleket.

Minden baj felejtve volt. Eleintén vidáman folytak a napok, a társaság is jó hangulatban látszott lenni irántam. A Regie osztotta a szerepeket rendesen úgy, mint azelőtt szokta, még együtt működtünk a közjóért. Nekem eszem ágába se jutott azon észrevételt tenni, hogy: hiszen én nem tartozom már színdarabokban más szerepet vállalni, csak a kikötötteket. Isten őrizz! Én szeretve játsztam el minden osztályszeropemet. Az akkori évi színbirálatokban föl lehet találni a felölem tett recensiót, de mindent most elékeríteni nekem igen bajos volna és hosszadalmas.* Ez egy jó ideig mind így folyt. Csak engemet egy kissé bús hangulatba hozott olykor-olykor, midőn láttam, hogy a magasabb kör teljességgel nem látszott nagy hajlammal viseltetni, a magyar színházat jelenlétével diszesíteni. Ha a derék, lelkes polgárok nem bérelték volna ki a középső páholyokat, tán üresen tátongtak volna reánk! Mi más lelkesedéssel pártolták, a kassai és kolozsvári mágnessok, mágnessnök a magyar színeszetet s körükbe karolták s így ezáltal nyertek az előkelőbb nők műveltséget.

Itt Pestén kezdetben, ha volt is vagy egy-két előkelő ház, mely a középpáholyt bérelte, de néha egy-két férfit, vagy a szobaleányokat küldték a páholyba s a dámák a német színházba jártak. Nem úgy volt-e uraim?... Ez nekem nagyon fáj! Egyedül Széchenyi grófnő jelent meg minden előadáson páholyában, a gróf maga a német színházba járt. Egyetlen egyszer láttam a grófné páholyában.

* Vörösmarty és Bajza, színi bírálataikban csakugyan részletesebben foglalkoznak Dérnyével.

A kinyitás után mintegy két héttel egy cédulácskát kapok Budáról. Kántorné megérkezett s azt írja nekem:

Édes Déryném! Én tegnap megérkeztem betegen, nem bírom elhagyni az ágyat. Kérem mindenre, jöjjön át Budára, a maga volt szállásán vagyok. Beszédem van magával. Kántorné.

Én ebéd után azonnal fiakkerre ültem s mentem. Ott feküdt szegény, dagadt, vastag lábaival, kínok között, mert a sebek kiújultak, mely lábfagyást ő akkor kapta, midőn Budán játszott a társaság s télen, fagybá-hóba, átjártak játszani Pestre s néha a csolnakba becsapódván a víz, a hideg színpadra föllépvén, megfagyott a lába. Gyógyította is a lábát, sárfürdőt használván, de most újra kisebesedett. Ott feküdt Debrecenben s azért nem jöhetett a megnyításra s minthogy akkorra meg nem jelent, igen föl volt a társaság „némely“ tagja ellene bősziülve. Bajza úr volt akkor az intendáns. Ő egy szelíd lel-
kületű férfiú, de igen gyenge volt s a mit a társaság vezé-
rei tanácsoltak neki, azt ő teljesítette, ellent ugyan nem
mondott nekik semmibe s azok azt tanácsolták: írja meg
Kántornénak Debrecenbe, hogy ha eddig meg nem jelent,
úgy már ezentúl kénytelenek személye nélkül ellenni,
hanem van a vidéken elég vándortársaság, hol ezentúl
helyet fog találni. Mintegy ezt foglalta magában a levél,
csak hogy bővebben. Ez kemény volt egy oly művésznő-
nek, mint Kántorné! az ő szempontjainak. Nem említek most
egyebet, csak az egy Sapphót. Enné többet nem teremtett
az Isten, valamint Griseldisre sem Lendvaynénál, midőn
én ötet legelőbbszer láttam. De erről majd később . . . Tér-
jünk vissza. Ez kemény volt! Kántorné ezen levelet nem
kapta meg Debrecenbe s retour visszaérkezett a társaság-
hoz. Midőn Kántorné megérkezhén, jelentette magát a
társaságnál, hogy megérkezett, de betegen fekszik

Budán, a neki címzett levelet küldötték el neki, felelet helyett! Ez lelketlen volt! Igen, újra mondom, lelketlen volt!

Ugyan, mi dúlhatta akkor a művésznő szívét?! Arról talán csak az tud ítéletet mondani, a ki hasonló megálázásban részesült s csak az érezheti a lelki fájdalmat, mely a megsértett büszkeségével küzdött keblében. Ámbár, ha a színészet nem vesztett is az ő nélkülözésével, mert ott virult a fiatal, nagy reményt nyújtó, naponta előrehaladó csemete: Laborfalvy Róza szép alakjában, — de én az emberiség s méltánylás érdekében veszem föl a dolgot! Mert ő is küzdött azokkal a régi-régi küzdőkkel, kik egyengették a rögös utat, még mielőtt engem Pestre vezérelt hajlamom, már ő akkor férjhez és Pestről el is ment. Igaz, hogy ő nehezen tanult. Ő Sapphót három fértály évig tanulta, de ő e szerepet nem játszotta, ő azt teremtetten. Ő nála e szerepben minden lépés ki volt mérve, attól egy hajszálnyira se távozott, de az azért nem látszott, hogy kimért, hanem egy öszvehangzott, egybeolvadt műelem volt. Én láttam azután, egy kedvelt művésznőtől, Székelynéből ezen szerepet előadva. Oh, mentsen Isten! pedig neki is voltak jól sikerült szerepei, de ezt ne! oh, csak ezt ne! Egy mozzanat bár árulta volna el azon magasztos szenvedést, mely nem könyvekben rejlik, de mintegy vasmarokkal szorítja a szívet és sajtolja ki a néző szeméből a könyeket. Én, valamennyi szerep volt akkor: kicsi és nagyszerű a magyar színpadi könyvtárban és a színpadon megfordultak, mindent eljátszottam, csak Sapphót nem, midőn a különbséget láttam a két színésznő közt. Azt mondtam: „Dehogy gyilkolom meg e magasságot s vele együtt magamat!” Két szereppel voltam így! A másik volt Griseldis. Miután Paráznétől láttam, mon-

dám: kívánni valót hagyott bennem hátra s gondolám: oh! ezt nem így kellene felfogni! Majd egy kicsit imitt-amott kijavítva betanulom s adni fogom e szerepet. De eljön Lendvayné vendégszerepekre Kassára s előadja Griseldist. Lendvaynének már az az olvadó, lágy hangja, az a szenvedő arca, midőn szomorú szerepet játszott, az egész bájos alakja, oly hatást gyakorolt reám, hogy végig szenvedtem vele a küzdő lelki fájdalmat . . . s ahhoz még az a bájos alak is szükségeltetik, hogy a kép tökéletes egyhangzásban legyen s mondtam itt ismét magamban: az Isten csak Lendvayné tereemtette ezen szerepre! „Nem! nem Lendus! csak te tartsd magadnak, de a markodból ki se bocsásd, nehogy avatatlan kezek rongálják.“ Bizony! akkor még bájos is lett volna olyat találni, hogy el ne nyomorította volna. Hiszen nem mondom, hogy éppen elferdítettem volna, tanulmányozás után, de már magamban éreztem volna a sok bájló hiányokat, elégtelen lettem volna enmagammal s mondtam: „Nem akarok rajtad csorbát ejteni Griseldis!“ . . . és sohase játsztam el e szerepet. Hijába! ha valaki, legyen bár universalis genie, mégis kell, hogy a sokoldalúság mellett, legyen egy sajátosság, utánozhatatlan szikra, melyet tán Isten öntött belé születésekor . . .

S így most térjünk vissza Kántornéra. Ő nagy művésznő volt, habár nem mindenben is, de ki, ha csak ezen egyetlen szerepet vesszük is, azért mellette játszhatott volna még egyéb oly szerepeket is, nem csupán ez egvre szorítkozva; (nagy hiány volt pl. a komoly anya-szerepekben,) de csak egyedül azon büszkeségből is, hogy a Nemzeti Színház bír egy Kántornéval (akkor azt értettem: egy Sapphóval) s már ennél fogva is megérdemlette volna a kegyeletesebb bánást . . . És ne haragudjanak meg

reám! én csak az igazságot mondom, mert én láttam szenvedését s harmadszor is azt mondom: Ez lelketlen volt!

Midőn tehát benyitottam Kántornéhoz, egy szót se szólt, csak a levelet nyújtotta kezembe, de láttam mélyen fekvő, szikrázó szemeiből, hogy: baj van! Én se szóltam semmit, csak leereszkedtem az ágvánál levő székre s olvastam a levelet. Én abból egy hangot se szóltam e levélre, a mit magamban gondoltam s Bajza nevét ott látván, nem akartam szavakba nyilvánítani, hogy sértődését még jobban föl ne zaklassam, mert magam is, nem tudván elmarádása okát, kárhoztattam őt, de csak magamban. Nem szerettem soha a tűzre olajat önteni . . . s most csak ráborultam s megcsókoltam. „Jó reggelt!“ mondám, megszorítván kezét. Tudni akartam előbb ő tőle, meg nem jelenése „valóságos“ okát. Elbeszélte, miként Várad-Olasziba játszván, már kezdettek lábai fájni, de csak megerőltette magát, mert hijába, szélből nem lehet élni! s így azok kifakadván, Debrecenbe fekve kellett maradnia, azért keresetetett szekerest, hogy betegen is kocsira üljön, de bármennyit ígértek volna, egy se jött, mert nagy munkaidő volt. Csak most, nagy nehezen sikerült eljöhetni. „Ez elég baj volt!“ mondám résztvevőleg. „De hát mit mond maga e levélhez, osztán még Bajza aláírva?!“ Erre igaz, megütődtem magam is és (megvallom, mert ezt mondtam s az igazságot nyíltan kívánom bevallani,) azt mondtam: „Ez a Bajza írása lehet és a neve is ott van, de a nyers, sértő levél nem a Bajza szelíd kebléből keletkezhetett.“ Nem tudom, helyesen ítéltem-e? De hogy e levél egy művésznő erányába igen nyers és sértő, azt csak bárki is bevallhatja! Arra kért tehát Kántorné, menjek el Tttes Földváry Gábor úrhoz, mert hiszen mégis csak ő volt a főhatalmasság! Beszéljem elé neki mentségét és hogyha

nem hiszi, küldjenek hozzá orvost, az meg fogja vizsgálni, hogy miben áll a dolog. Én azonnal visszamentem Pestre s egyenesen T. Földváry úrhoz, de nem ám egyenesen az úrhoz . . . féltem az első föllobbanástól, mert olyan volt, mint a puskaapor, hanem bementem elébb a villámhárítókhoz, az ő nemeskeblű, lelkes, szelíd nőjéhez és hasonló érzésű kisasszonyához. Én többször is voltam szerencsés e nemes háznál látogatást tenni és ebédelni. Kértem az úrnőket, legyenek oly jók, hangolják őt Kántorné eránt szelíd elnézésre és hogy én azért jöttem át Kántornétól, hogy elbeszéljem elmaradása okát. A kisasszony nem ment be, ott maradtunk együtt a szobában. Kijön az asszony egész leverten: „Jaj! édes Déryné, haszontalan minden rimázkodásom, nem hajlik!“ „De ha a T. asszony kérelmére nem hajlik, úgy vége mindennek.“ „De azért csak menjen be s próbálkozzék.“ „Jöjjön, kedves kisasszony, menjünk, segítsen!“ . . . Bemenvén, én mindjárt öszvetettem kezemet s kérő tekintettel mondtam: „Méltóztassék meghallgatni! Engemet Kántorné küld a úrhoz, mert ő betegen fekszik s nem jöhet, de kötelességének tartja mentségét s elmaradása okát a T. úr elé terjeszteni.“ „Mind haszontalan! El van határozva, — förmedt föl, — ha elé nem jött akkorra, úgy lemondott azon jogról, miszerént e társaságnak tagja lehessen.“ „De, kérem! mielőtt kihallgat a T. úr! nem ítélni el.“ „Édes, kedves atyám, hízelge neki leánya, ne ítéld el szegény Kántornét. Hiszen te jó vagy és szeretted is, gyönyörködtél is játékában eleget, a publikum is szerette...“ „Az ily komoly dolgokba a macska-hízeltgések nem fognak rajtam. Éppen azért, mivel szerettem: bűnhődjön!“ Én osztán rákezdettem: „Akár hallgat reám a T. úr, akár nem, de én elmondom az okot, mert ezt rám bízta.“ Hátra rakta két kezét

s úgy járkált nagy lépésekkel a szobába s úgy tett, mintha rám se hallgatna. Én annál hangosabban beszéltem elé s mondom végre: „Osztán azt a levelet nem is kapta, azt a sértő levelet.“ „Tudok mindent, föl vagyok világosítva. Prókátori fogás, megmondtam s nem is akarok hallani többet, nekem dolgaim vagynak.“ S azzal a kisasszony megfogta kezemet s én egészen lesujtva, mint a villám-sujtott, kitámolyogtam a szobájából. Jó nője még biztatott, hogy újra ostromolni fogja.

Midőn visszatértem s zavarodtan elébeszéltem Kántornénak, a keseredésnek egy könye gördült ki szeméből, de elnyomta ujjával s mondá: „No, Déryné! halálomig fogom bánni, hogy csak egy lépés is történt ezen levél elolvasása után mentségemre! De most én is esküszöm, hogy történne bármi s ha térden csusznának is előttem s ha koldulva kellene is kenyeremet keresnem, ezen színpadra többé föl nem lépek! Igazuk van: van több színpad is a vidéken.“ „Ne esküdjön, édes Kantus, ők mégis magukba szállnak s még minden jóra fordul.“ „Nem, Déryné! Soha! soha! Nem kellett volna büszkeségemet megtörve, magamat ennyire megalázni.“ . .

Még sokáig vitatkoztunk e fölött s én hazamentem, valóban nagyon megbúsulva, hogy hát ilyes is történhető?! Megigérttem, hogy mielőbb meg fogom látogatni.

Azután történt, hogy több urak közbejárása után, csakugyan oda ütött ki a dolog, hogy neje is több ízben zaklatván, végre azt mondá T. Földváry Gábor úr: „No, jól van! Mondják meg, hogy jöjjön hozzám Kántorné, beszélni akarok vele.“ Elmentek hozzá, örömmel tudósítván ötet e jó fordulatról, de Kántorné Kántorné maradt és esküjéhez híven, még csak érintkezésbe se akart jönni senkivel. „Mihelyt jobban lesz, mondá, elutazand

s megfogadja a jó tanácsot: majd talál a vidéken egy vándortársulatot, hol helyt fog majd találni“ s ennél maradt, minden marasztások dacára. Fántsyt volt nála s ő mondá el ezt nekem.

Átmentem hozzá néhány napok múlva. Kezdett egy kissé javulni a baja. Ujra kértem: gondolja meg jól! Hajthatatlan maradt. Végre mondá: „ha jobban lesz, szeretne Pestre jönni, ott hamarább lehetne alkalmatosságot találni, melylyel el lehetne utazni, valamelyik társasághoz, de fogadóba szállni igen költséges.“ „Oh, édes Kántuskám! mondám, hát megengedném én azt, hogy másutt legyen, mint nálam? Két szobám van, egyikbe a pakkja elfér, a másikba pedig mi ketten elférünk.“ Úgy is lett: mire jobban lett, ájtött hozzám s addig ott időzött, míg levelezés által megtudta, micsoda társaság megyen Kassára, mert oda szándékozott. És csakugyan Kassára is ment a téli saisonra. Úgy gondolom: Erdős alakított egy társaságot, azokhoz ment, de megesküdni mégse mernék reá, hogy azokkal-é? Nem jut jól eszembe, csak-hogy télen Kassán volt.

II.

Hogyan kerül Schodelné a magyar színészethez? — Déryné Kassára készül. — Tóth Pista küldetése meggyusul. — Schodelné megjelenésének hatása. — A régi ismeretség megújul. — Bágyi Zsuzsika. — Schodelné mint Romeo. — Az ideges primadonna. — Látogatás Schodelnénál. — Bágyi Zs. mint varrónő. — Mit pletykál Zsuzsika? — Illik-e ezt megírni? — Schodelné viselete Déryné irányában, — Még valami Schodelnéről. — Szentpétery ármánykodásai. — Déryné közönye. — Schodelné a Déryné hangjáról. — Nyáry Pál. — Gyakori torokgyulladás. — Kellemes esték Schodelnénál. — Mi az oka a sok torokgyulladásnak? — A Szevillai borbély előadása. — Déryné mint Norma. — Úti tervek.

Schodelné ott adott vendégszerepeket a városi német színpadon. Szerdahelyi megismerkedvén vele, föl-szólította a Nemzeti Színház részére, hogy szerencséltesse fölléptével a nemzeti színpadot is, de ő végezvén ott vendégszerepeit, éppen haza készülendő volt Kolozsvárra, szülőföldre, nevelő anyját meglátogatandó. De ígéretet tett, hogy midőn visszatérend, akkor föl fog lépni.

Én német színházba nem jártam, csak nagy ritkán és semmit nem hallottam arról, hogy ő itt van, se valami nagy hír nem hangzott addig róla, különben mint régi ismerősömet vágytam volna énekelni hallani, hogy annyi idők lefolyta után lássam, mennyire kiművelhette a külhon a kis „Rózsika“ hangját, mely már akkor is kedvesen

hangzott fülembé. „Bezzeg! mondám, majd ha megjele-
nend a külhon nevelte exotisch plánta, nagy eleganciával,
elbujhatunk mi „hazai productum“ simpla kis egyszerűsé-
günkkel. Miként fog az díszleni színpadon és színpadon
kivül!“ . . . De miként csalódik az ember néha képzelő-
désében! . . .

Bekövetkezett a tél, s midőn meg nem jelentem
Kassán szerződésemet szerént, levelet kaptam, egy kis lec-
kézéssel és értésemre adták, egy kissé sűrű tentával írt
sorokba, miszerént nem tették volna föl rólunk, hogy én
és Szerdahelyi meg nem tartjuk szavunkat: hogy
téltre bizonyosan Kassára megyünk. Ezenkívül fölemlí-
tették még azt is, miszerént emlékezhetem, hogy tartozá-
som is kötelez visszamenetelre stb. Elmentem levelem-
mel T. Földváry úrhoz, hogy már most vagy oldozzanak
föl, vagy miként méltóztattak ígérni, mielőtt szerződtem,
hogy majd eligazítják a dolgot. Úgy lett. A pesti directió
felelt a kassainak, miszerént: átláthatják, hogy miután a
pesti színház kinyillott, Dérynére itt van szükség, mint-
hogy itt az opera öszve van tanulva s nem nélkülözhet-
jük Dérynét. Nekik van Kántornéjuk s így nyugodjanak
bele. Mihelyt Kassán e feleletet vették, rögtön felszólí-
tották T. Kovatsótzty Mihály urat, jönne föl Pestre s
a nélkül haza ne térjen, hanem engemet keményen szorít-
son kötelezésemet teljesítésére. De bizony T. Földváry
Gábor úrral nem könnyen lehetett birkózni. Én fölhí-
zám, miként tartozásom is van s így a becsület is szólít.
„Jól van! mond Földváry úr, majd kifizetjük, de maga
marad.“ Én ellenszegülni nem bírtam s maradtam.
Kovatsótzty fölvette a pénzt s visszautazott nélkülem. Ek-
kor a kassai directió igen megharagudott reám is, de a
pesti directióra is igen kemény levelet írván, elküldték.

Tóth Pistát a pénzzel vissza, kimagyarázván, hogy ők nem a pénzt kérték, hanem Dérynét kívánják vissza. De az mind semmitse használt. A pénzt, az említett 400 frtot ott hagyta Tóth Pista s ő is visszautazott nélkülém. Én megkértem őt, hogy csillapítsa ott az urak haragját érántam s én ígérem, hogy a jövő telet ott fogom tölteni. Minden áron eltávozom Pestről, hogy ott kötelességem szerint megjelenjek. Pista is duzzogott, orrolt, zsémbelt rám, egész „tisztelettel“ miként mondá, hogy hálátlan vagyok Kassa s az urak éránt. Természetesnek találtam, mert nekem is érdekemben állott, hogy oda nem mentem, de azt ő maga is átlátta, hogy most innen menekülni nem lehet . . .

Schodelné nem sokáig időzött Kolozsvárott, csakhamar visszatért Pestre s szerződött a directióval vendég-szerepekre. Még ekkor Bajza úr volt az intendáns, de úgy emlékszem, hogy az egész comitée előtt történt az egyezkedés, mert mindég a részvényesek közgyűlése előtt történt a nagyobbyszerű tárgyalások eldöntése, vagy elhatározása. Simontsits úr is Pesten lakott már ekkor, úgy emlékszem. T. Nyáry Pál is jelen volt a részvényesek közt.* Tehát megérkezett Schodelné és szerződött ven-

* Folytatólag, zárjel között aztán ezt írja Déryné: „Már most határozatlan vagyok egy kicsit, hogy valjon leíriam-e Schodelné megjelenésének hatását, reám és a többi színésznőkre? Már nagyon vickándozik a toll a kezemben, szinte akaratom ellen is mártogatom a téntába s leírom. S leírok mindent; föllépésénél is miként történt a nagy zajos elfogadása. De ezeket csak a tisztelt barátom számára. Ha helyesnek találja beiktatni, úgy cselekedjen tetszés szerint, de ha azt veszi föl, hogy mi közöm én nekem a más személyességéhez és illetlen volna mindezeket a világgal tudatni, vagy közzé tenni, azt egyedül kegyességed bölcs belátására bízom s ami

dégszerepekre. Midőn az első föllépendő darabra az első próbára megjelent, Romeo szerepét adván, (még eddig nem találkozáim vele) én is odafönt voltam a próbán, valami színdarabból akartunk próbát tartani, de még nem voltunk a színpadon. Tűrhető, napos idő lévén, künn ácsorogtunk az udvaron néhányan. Egy kissé sáros volt az utca az esőtől. Lefelé nézek a Hatvani-utca felé s látok egy nőt közeledni, fehér szőrbotos a lábán, valami sötétes ruha látszott ki egy rövid, kopott, fekete selyem köpenyke alól. A fején egy kis sutyu főkötő, vagy capuchon, vagy miféle lehetett, az leborítva egy kis fekete fátyollal s az álla alatt szorosan öszvekötvé. Én néztem reá, mint akármi más asszonyra, minden észrevétel nélkül. De éppen a színházhoz közeledvén, jobban reá nézek, de ki ismerte volna meg ötöt. Azt gondoltam, valami kis, idős asszonyka. Csak midőn egészen közel volt, láttam a csilámló fekete szemeket reám mosolyogni. „Ah! Frau von Déry, hiszen itt én egy régi ismerősömrre talállok,“ szólt hozzám, de német nyelven. Jobban megnézem s akkor ismerek reá, hogy ő Schódelné. Én is tehát németül viszonozám. „Ah! Frau von Schodel! meg se ismerem már, oly rég nem láttuk egymást!“ Üdvözöltem ötöt s befelé indultunk föl a próbákra, hol osztán nagy üdvözlésekkel üdvözölték egymást és a próbáról kezdettek társalogni s elintézni, hogy mikor lépend föl. Még én addig mindég ott ültem, a tagokat várván, hogy a szobába menjünk a színdarabot próbálni. Midőn elvégezték a zeneprobát, ő is bejött, a szobákat megnézendő. Én a meleg ruhát letettem magamról s rám néz. Én már akkor, egy kissé hízás-meghagyható, belőle kiszemelni s ami kitörlendő, kitöröltni vagy az egészséget kiirtani. Általam mind elfogadva és helyeselve leend.“ Azután folytatólag következik. Tehát megérkezett stb.

nak indultam, de nem oly igen nagyon, hogy ne játszhattam volna minden eddig játszott szerepeimet. „Ah, Gott! szólala föl Schodelné és átölelte derekamat, wo ist die schöne Taille?“ „Bizony, mondom, a kolozsvári és a kassai levegő igen megerősítették izmaimat, s ime, hízni kezdek.“ „Azt ne tegye, Frau von Déry! mert mindjárt sokat fog veszíteni azon könnyü hajlékonyságából.“ „Oh! még eddig egy cseppet se,“ mondám. Azzal tova mentünk, beszélgetve, azután kiki haza. Ő mindig megmaradt a Frau von Déry mellett — én is.

Kolozsvárt ismertem egy becsületes polgárleányt, kinek atyja azelőtt szabómesterséget űzött. Miért, nem tudom, fölhagyott mesterségével s csak úgy élt. Két hajadon leánya volt, s az egyik, kitünően szépen tudott mindennemű fehérneműeket varrni s így majd minden nagy házaknál ő volt a keresett varrónő. De egyebekben is igen ügyeskező: hajdiszításban s mindenben csak Bádji (Bágyi?) Zsuzsika (így hívták a leányt) volt a kisegítő. Ő maga is igen jó ízléssel s csinosan öltözött mindég, de rendkívül sápadt arczsína volt s csak nem akadt szerencséje s így ámbár még nem éppen nagy idejű, de mégis már nem viruló korszakban volt. Mi természetesebb, mint hogy nálam is bejárt varrni s öltözékeimet igazgatni. Gyakran mondá: „Ah! T. asszony! bárcsak én valahova el tudnék menni! Nem szeretem mindég ezt az egyformaságot. Szeretnék levegőt változtatni. Ugyan vigyen el magával Kassára.“ „Oh édes Zsuzsikám, maga ott is megunná magát csakhamar, én magát nem ruházhatnám. És csakugyan ott is varrótőhöz kellene nyulni. Maga pedig kincsem, a varrótöt unta meg. Maga nem levegő-, de varrótő-nyavalyába szenved.“ S így nevetgélünk fölötte. Alig nyílik ki a színház Pesten és Zsuzsika meghallotta,

hogy én ott vagyok, azonnal Pesten ternett. Egy délután csak beállít hozzám: „Akárhova rejti magát a T. asszony, én kikutatom. Eljöttem, már akármit csináljon velem, én nem bánom. Itt majd hamarabb talál tán valami állást számomra.“ „Hiszen jó leány, én magam is idegen vagyok még itt! No de majd kigondolunk valamit, mondám. Hát hol van szállva?“ „Sehol! Egy kereskedő-szekérrel jöttem, a ládám még most is ott van, a Hattyu-fogadóba álltunk be. Én mindjárt az asszony után tudakozódtam s most itt vagyok.“ „Kis ideig csak ellátom magát, míg valamit kigondolunk. Hát jöjjön ide. Itt egy fiataalkori jóbarátném lakik jelenben nálam, megoszthatja vele a szállást s ágyat.“ Ott volt tehát nálam Bádji Zsuzsika, ki nem volt ugyan kitünő szépség, de csinos szabályos, érdekes arcú és szép növésű.

Végre földerült a nap. Schodelné miután kipihente magát az uti fáradsalmakból, föllépett Romeo szerepében. A directió mindent elkövetett, hogy föllépte fényes, zajos legyen. Hogy mi lehetett annak oka, hogy nem bírta a publikum általános szeretetét, ezt ma se tudom megfejtetni, mert csakugyan szépen énekelt. (A mit itt leírok, nem magam tapasztalásából mondom, csak a mint nekem elbeszélték, a kik a színházi némely titokba közelebbről tudomással bírtak.) Én semmiről se tudtam soha semmit, mert én nem kérdezősködtem semmiről, hacsak közvetlen engem nem érdekelt. Én azt se tudtam, mennyiben egyezkedett vendégszereplése alkalmával egy-egy föllépésiért. Csak arról tudok bizonyost írni, mit személyesen láttam. Azt „mondák“, hogy száz belépti jegyet osztogattak ki, mert érdekében állott a direkciónak, hogy mi furorét csinált, melynek híre menjen és publikumot vonzzon, minthogy nagy volt a föllépti díj. „Tehát a száz

szabad-jegyeseeknek tapsolni kell a tapsolókkal és éljenezni az igazi publikummal,“ így volt a monda. De hiszen erről Schodelné nem tehetett, hogy a direkcio oly előre gondoskodó volt s talán nem is tudott róla semmit. Én legalább mélyen nehezteltem volna, ha valaha, valahol, ilyesmi történt volna velem s tudomásomra esett volna. Elég az, Schodelné föllépett és a legdicsőbben végezte föladatát. Mielőtt föllépett azonban, megrendelte, hogy Romeo-inget csináltassanak neki, azaz egy valóságos férfinget, kihajló gallérral, hosszú ujjakkal s felhajló manchetével. Ez eddig nem volt nálunk divatba s egy ki gyanús mosolyt idézett elé. A mint az ing elkészült, azon módon vette föl. Egy kissé vastag szálú, sűrű „camertuchból“ volt, de ő abból nem csinált semmit. A míg ő öltözködött, ott ültem az öltözőbe s ott társalogtam, mert korán menvén, untam a páholba ülni. Jön a hajfodrász. Már egy kissé szintén elkésett. Hozza parókát, már kikapott késedelmiért. Fölteszi Schodelné fejére, ez a tükörbe néz: „hát maga mit akar belőlem csinálni? hát hogy van ez fodrozva? hát maga fodrász?“ „Gnädige! ezen fürtök csinosan vannak rendezve egy férfi főnek“ ellenveté a fodrász. „Hát hogy mer maga ellent mondani? Ha én azt mondom: nem jól van, nem áll a képemhez!“ Megfogja a parókát, földre csapja. „Vigye! fodrozza föl újra, de azt mondom, csinos legyen és siessen!“ Elszaladt vele a fodrász, de soká babrált vele; ő már egészen készen volt öltözve s nyugtalankodott, zúgolódott, félt, hogy elkésik. Mondom neki: „ne nyugtalankodjon! hogy csilapult vérrel léphessen föl.“ „Igaza van Frau von Déry! De hogy tudnak ily ügyetlen szamarat tartani!“ Jött a fodrász a parókával. „Hisz ez azon módon van!“ Fölteszi. „Ehhez maga hozzá se nyúlt! No gazember! hol-

nap nem vagy többé e színháznál.“ A fodrász mentekezett, hogy az a legjobban van elkészítve. „Mars ki innen!“ „Nézze csak! mondám, egy pár hajtüvel segíthetünk rajta itt a homlokán. Csak ne mérgeledjön.“ Én valóban sajnáltam, mert szörnyű nagy hatással volt reám, ha éppen fölléptem előtt ért bosszúság. Fölmentem osztán páholyomba.

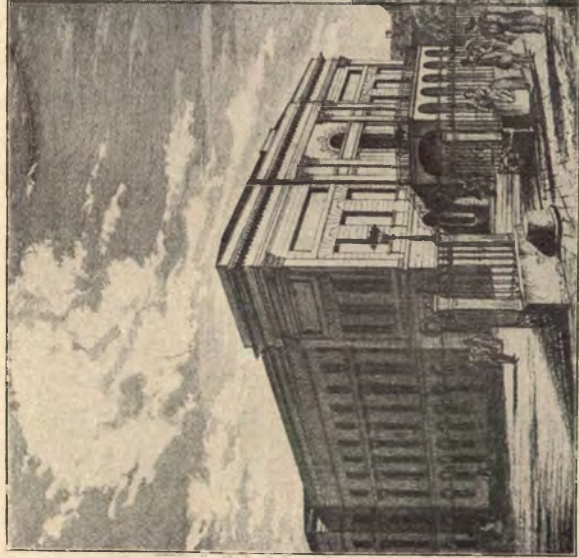
Másnap délelőtt jön hozzám Bajza úr és igen kér, mennék el Schodelnéhoz, mert igen beteg s minthogy itt idegen, jól fog neki esni, ha látogatást teszünk nála. Lendvayné, Laborfalvy, Kovátsné és Bajza ur elmentünk és én mint régi ismerőse. Egy jó nagy skarnitzlit teleraktam gyönyörű szőlővel, melylyel ablakaim tele voltak aggasztva s elvittem neki. A Fehér hajó című fogadóba voltak szállva. Az első emeletbe kerestük, de egy Kellner mondá: amott hátul, a grádics-szobába tessék menni. Oda mentünk. Egy sötét, keskeny, szemetes lépcsőn mentünk föl, éppen egy szobaleány jött ki a kávé edénynyel. A mint beléptünk, szörnyű zavarodva fogadtak bennünket férjével. Mi üdvözlöttük őt, ő is csakhamar vidám arcot váltott s az enyhítő szőlőt nagyon szíves köszönettel fogadta. De én, én! — megvallom bűnömet — igen megütődve voltam, alig tudtam ámulatomból magamhoz térni s magamban gondolám: Remarcabel! (miként nekem német karmesterem mondá, midőn próbát tartottam nála, csakhogy én egészen más, — a csalódás érzetével gondolám: remarcabel. Én azt véltem: egy külhoni első énekesnőt a legpompásabb szobába, az utcára, csinosan, mint nagy fogadóban lehet hófehér ágyban, elegáns ponyolában találjuk feküdve . . . de ismét fölkiálték: remarcabel! csodálkozásomban. Ott feküdt „kétértelmű fehér-ségű“ párnán, melyről csak akkor lehetett volna biztosan

elmondani, hogy fehér volt-e, midőn kimosták és férje köpenye volt paplan helyett takarója, egy sötét színű köpeny. S a midőn fölült, az úgynevezett ágyban, melyen paplan se volt, lecsuszamlott válláról a köpeny s a hirtelen összefércelt, durva szálú percail-ing (melyben tegnap játszotta Romeót) virított le róla. Arról fogalmam se volt, hogyan lehete oly szövetet testére venni, osztán még a mi több: vízbe se volt! Még gyermekkoromban se vettem volna föl oly inget, anyám sokszori elbeszélése szerint . . .

Panaszkodott, hogy a torka gyulladásba volt, meg is hűtötte magát és nagy bosszúsága is volt, mert a fodrász elrontotta a parókáját s rosszul állt a fején, s ő megkívánja, hogy a fodrászt azonnal csapják el, hogy ő meg ne lássa többé, mert nem akar újra bosszankodni. Bajza úr azonnal meg is ígérte, hogy kívánsága azonnal teljesülni fog. Mielőbbi jobbulást kívánván neki, eljöttünk. Csak annyi megjegyzést valék bátor tenni Bajza úr előtt: „de ugyan hogy volt képes ebben a szemetes szobában — s még ott a hátulsó lépcsőről benyílandót nyittatni magának — s még benne időzni több napokig! Én attól lettem volna beteg.“ De a szelíd lelkületű Bajza, még arra is talált mentséget. „Talán nem volt más üres szoba,“ felelte . . . De bizony, midőn Bajza úrtól elváltunk, no hiszen! mi türés-tagadás: én vétkem! volt boncolás kés nélkül! Jaj neked: „fínyásnak képzelt“ elegáns, külhoni énekesnő! Még a szelíd, hidegvérű L. Róza is, ki akkoriba igen-igen jóízűen tudott hangos kacajba kitörni, ha volt min kacagni, nem állhatá meg, hogy „hangosan“ el ne mosolyogja magát itt is s bele ne elegyedjen a „boncolgatásba“: hogy valjon fukarságból-e, szükségből-e, viseli azt az inget, vagy hogy nem igen sokat tart a tiszta-

ságra, vagy nem érzi a teste a gyapot szúrósságát? Ezek mind kérdések voltak a levegőbe. De szükségét, egy külön énekesnő csak nem láthat, midőn azok font számra kapják a sterlingeket. (!) Ej! vigye a patvar! Jobb lesz: gyerünk hozzám kártyázni. (Egy időben oly szenvedélyesen belemerültünk a tarok-kártyába, hogy addig is, míg asztalt terítettek, már leültünk tarokkozni! Ebbe Lendvayné nem vett részt.) Schodelné vagy egy hét múlva jobban lett s készült Normába föllépni. Följárt a próbára s ott találkoztunk. Midőn egymást üdvözlöttük, leültünk, míg nekem a színdarabban jelenésem következett. A többek közt mondá: „Ugyan Frau von Déry! nem ismer itt valami jó ügyes varrónét, ki velem eljönne a boltokba vásárolni s mielőbb egyet-mást megvarrna nekem. Megvallom, nagyon magamra hagytam gyűlni a bajt, mert minthogy egy idő óta nem akartam szerződni sehol, csak concerteket adtam, soha se volt időm rendbe szedni magam.“ „Éppen mintha ide rendelte volna magának előre az ügyes varrónét, mondám. És még a mi legjobb, nálam van, utána se kell járni s éppen Kolozsvárra való. Majd elküldöm.“ „Nagyon köszönöm!“ „Még most is a Hajóba van szállva?“ „Bizony még ott,“ mondá. „Hiszen igen messze van!“ „Már az uram nézett is más után, de nem lelt alkalmasat.“ Ezzel kiki a maga próbájára távozott. Hazamenve mondom Bádj Zsuzsikának: „No Zsuzsika! magára földerült a szerencse csillaga.“ Elbeszéltem neki mindent s mondám, csak menjen azonnal a Fehér hajóba s keresse föl ott Schodelnét, s mondja, hogy én küldtem. Délutánra odarendelte, s elmentek vásárolni, több mindent: néhány rőf fein rumburger-gyöcsöt s midőn hazamentek, mindjárt leszabott — „egy“ ingre valót s igen kérte, hogy azt csak most sietve varrja meg és mossa is

ki, majd a többit azután egyszerre átadja, de ezzel siesen. „De T. Asszony! nekem nincs szobám, én csak Déryné asszony szívességéből vagyok ott kevés időre szállva.“ „Tudja mit? Varrjon itt egész nap, éjjelre odamehet hálni, s ha reggel eljön, itt a fogadósné megengedi, egy fazék vizet melegíteni s itt kimoshatja.“ Ugy is tett. „Majd ha szállásra megyünk, magamhoz veszem magát, mert nekem igen megtetszett.“ Zsuzsika hálásra csakugyan hazajött s ő is furcsának találta, hogy oly művésznő, hogyan képes oly setét, piszkos színű szobába beszállni. Azonban tudomásul esett, a mint kérdezősködtem szállás után, hogy éppen a Salvatorral szemben volt egy emeletes házban két vagy három szoba is kiadó. Egy pár fiatal házas bírta, a nő megbetegedvén, meghalt és most az özvegy magának csak egy szobát tart meg, a többit bútorral együtt kiadja. Ezt rögtön megizentem Schodelnének. Ő el is ment megnézni s egy pár nap alatt már be is volt oda szállásolva. De Zsuzsika mindennap hozzám járt meghálni, mert a szobák nem voltak még tetszés szerint berendezve, mert most már nagyszerűleg kellett alkalmazva lenni mindennek. Zongorát béreltek, egy süveg cukrot vettek, azt megkezdve, félig vagdalva odatették a zongorára. Majd ott lesznek a próbák, midőn Schodelné nem mehet ki. „No, hiszen ez a maga rendjén van, mondám, mert hiszen én is azért béreltem másutt zongorát, de Pesten nem láttam szükségét, hát nincs.“ Zsuzsika a hányszor hazajött, mindig hozott friss pletykát. Nevezetesen egy napon hazajön s mondja: „Ott áll egy polituros ruhaakgató üresen, csak úgy nyújtogatja karjait a levegőbe! De bizony még azon nem függ semmi. Még a bútorok eránt most sincsenek tisztában, hát még üres a szoba, csak egy nyoszolya van“... Más alkalommal ismét jön

Nemzeti Színház 1837.

Német színház 1812.

haza, azon hírrel: „No most már boldog Schodelné! Most ócsón kapott a fiatal özvegy úrtól mindent, a mi csak a meghalt asszonyról hátramaradt: valamennyi inge, alsós szoknyája, egy-két barnás ruha. A selymeket nem vette meg, azt mondá igen élénk színűek, nem kell. Strimfliket, rékliket, mindent, mindent átvett, a bútorokból is még néhány darabot. Most már egészen ki van staffirozva. Most már a ruhatartóra is akadt egy-két darab, de azt is odaállították, a hol a zongora áll. Az ágyneműt is átvették.“ „Ej! Zsuzsika! Zsuzsika! ne satirizálja az embereket“, mondám (mert a kolozsvári nőknek meg kell adni, hogy igen elménckedők.) „Tessék elhinni, úgy van, a hogy mondom. Azt mondá: ha utazik az ember, nem lehet sok podgyászt magával hurcolni“ . . .

Eddig Schodelné berendezkedése. Most már nem vagyok tisztába magammal az eránt, hogy nem gyöngédtelenség-e olyan dolgokat írni s beiglatni, a mik nem egyedül a színeszet érdekében tekinthetők? Mert méltán azon kérdés merülhet föl: mi gondod neked egy idegen személy körülményeire? Ki bízta reád, hogy annak helyzetét feszegetsd? Ha téged nem bántott vele!? Nem! engem nem bántott vele, sőt sajnáltam és elcsudálkoztam azon, hogy oly nagy fizetések és jövedelmek mellett, miként lehetett úgy élni? De miként ismét másoktól hallám, igen sokkal tartozott külföldre, s többnyire minden jövedelmeit azoknak lefizetésére küldözte el.

Schodelné nem volt rossz szívű nő, csak nem tudott mérgén uralkodni. Erányomban, mondhatom a régi ismeretségnél fogva, igen nagy hajlandóságot, s tiszteletet tanúsított, mint régibb első énekesnő eránt. Nevezetesen egyszer, midőn már szerződve is volt s hosszabb időt töltöttünk együtt, ő már odafönt ült a próbán és én egy

kissé későbbben érkeztem föl. Köszöntem neki s tova mentem, majd megálltam s nézegetem a páholyok diszítményeit. Fölpattan székeről, sorba nézi a kardalnokokat és igen csípősen reájuk mordulva, egy széket ragad föl s mondja: „Ezen urak úgy látom, nem igen jártak azon iskolában, a hol a műveltséget tanulják, mert még csak annyi tisztelettel sincsenek a dámák eránt, hogy egy székel megkínálják! Tessék Frau von Déry!“ s oda tesz egy széket s a magáét is fölfogja s oda teszi az enyém mellé s odaül, mindig zúgoldva. „Oh, köszönöm! mondám. Ők tudják, hogy én ideföl nem soká mulatok, mert mi a színdarabbal fogunk a szobába próbálni.“ Ő haragudott a kardalnok és kardalnoknékra, mert nem mentek neki kezét csókolni. Én nekem majd mindenik előmbe jött, mert hiszen sok volt közöttük, a kikkel tettem, a mit tehettem s régi ismerősök voltak s nemcsak tiszteltek, de szerettek is és nem voltam erántuk büszke.

Egyszer történt, hogy a nők, már mind fönt voltak a próbán. Egressyné ott ült egy dívánon. Jön föl Schodelné, reánéz: „hát maga szemtelen! hogy mer ülve maradni, ha én megjelenek?“ ilyesmit mondott. Zsuzsika megszegyenülve ment férjéhez sírva, ki ott volt aszobába s mindjárt jött fel a színpadra s megtámadta Schodelnét: hogy mi jognál fogva követeli, hogy az ő neje, ő előtte felálljon? Szóból szó kerekedett, s igen keményeket mondtak egymásnak. Másnap Schodelné azt kívánta, hogy Egressyt csapják el! Egressyt! osztán elcsapni?!... Más alkalommal ismét Megyeryvel történt öszveütközése, (azt már nem tudom mi fölött) akkor is azt kívánta, hogy Megyeryt csapják el! Természetes, hogy ezt nevetségesnek találták és mondták neki: „Asszonyom! ha mindig elcsapnák a tagokat, a kikre megbosszankodik, hát ma

holnap nem volna kivel játszani s egyedül állna.“ De ezekre úgy hiszem, mind az ő „mihaszna“ férje ingerelte. Mérges volt, mert a tagok tanácsolták, hogy ne szerződtessek, mert ez az ember hasonlít azon állathoz, melyet (ha éppen nem akarnak nevén nevezni) úgy hívnak: „kicsiny ló, de nagy fülű.“ Őtet neje tartotta, őtet sehol se szerződtették, ő neje jövedelméből cifrázkodott. Schodelnét nem ő művelte ki az énekbe, mert ő mellette nem sokra ment volna az énekben; de utazásuk alkalmával megismerkedett Schodelné egy híres zongoramesterrel — Forti, ez volt a neve a művésznak, — ki megszerette Schodelnét és ez viszont. Öszveegyezték, hogy egy kicsit elhagyják a bomfordi Schodelt és elkocsikáznak egy pár évre, concerteket adandók s Forti műveli Schodelné hangját. Így jutott ő külhonba. Hogy osztán miért váltak el egymástól és hol találkozott össze Schodel nejével, azt nem tudom.

Midőn Schodelné már vagy kétszer föllépett és mielőtt a leírt viszontagságok történtek volna, a derék polgár Szofcsák asztalosmester, ki egyszersmind színházgazda is volt, ki a színház minden famunkáját vállalta, a Schodelné tiszteletére, pompás nagy ebédet rendezett. A vezértagok mind s valamennyi szereplő nők, mind jelen voltunk a nagyszerű ebéden. Csupa örömök tengerében uszkált minden, azon nagy szerencse következtében, hogy Schodelnét megnyerhette a színház a maga részére. Nem volt szünete a sok toaszt s koccantásoknak. Éltették őt s éltették az anyát, ki ily gyermeket szült a világra, éltették a bábát s éltették a fürdővizet is, melyben legelőbbszer megfőrsztették Schodelnét. Igen vígan voltunk és késő estve oszlottunk széjjel, végig lankadatlan jó kedvben. Szegény Szofcsák a hetedik egekben uszkált, hanem osz-

tán később azt mondták róla, hogy nagyon megbánta, mert igen visszaéltek Schodelék a sok megrendelésekkel.

Milyenek az emberek! Előbb az a nagy öröm, elragadtatás s alig egy pár hét, s az egész társaság nagy diszharmóniába hangzott ellene! . . .

De mit is mondjak én azon társaságról, melylyel számtalan évek során oly erős láncokkal voltam öszveforrva és egy idő óta egy nemét a hidegségnek tapasztaltam magam eránt, de nemcsak, hanem jellemökben is némi fölfuvalkodottság uralkodott? Mentül tovább harapódzott ezen nyavalya közöttük, erántam annál elmellőzöbbek lettek, sőt egy vacsora alkalmával, hol mind együtt voltunk, Szentpéterv azt hangoztatta, midőn is a tapétra kerültem: „No most letörjük a Déryné szarvát!“ Ugyan, azt kérdem: voltak-e nekem szarvaim? Sőt mindég is igen engedelkeny voltam. De csakhamar bekövetkezett — nemhogy éppen szarvtörésre került volna a dolog, mert hiszen, valóban nem volt mit letörni — hanem a rendező bosszuálló lelkiülete, mert hiszen onnan folyt ki minden jó vagy rossz, a többi osztán beleadta megegyezését a hatalom kifolyása tömkelekébe. (! ?)! . . . Egyszer csak ott találom magamat, hogy nekem nem osztanak szerepet színdarabokban. Ez nekem zokon esett, mert én nem pihenni, hanem játszani, működni akartam. A többek között egy színdarabból osztják a szerepeket — én nem voltam jelen — melyben én egy fiatal özvegy grófnét szoktam játszani. — Olvasom másnap a színlapot — Laborfalvy Rózának van osztva a szerep. Nem sejtítettem még ebből semmi rossz indulatot. Rendin van, gondolám, hogy gyakorolja magát a fiatalság, csakhogy az nem a Róza szereposztályába tartozik, mert e szerep nagy társalgási hajlékonyságot, könnyüséget s finum-

sággal egybekötött tettetést igényel. E játék címjét már elfeledém,* de éppen erről van bírálat írva az 1837-diki Regélőben. Így ír a bíráló:

„Óhajtottuk volna, hogy a grófnő szerepét inkább Dérynén adta volna, mert látszik Dérynén, hogy sokat társalgott magasabb körökben, hol azoknak minden finomabb mozzanatát elsa-játította.“

De több helyen is lehet a 37. évi Regélőben ilyes megjegyzéseket olvasni, de én csak igen ritkán jutottam jobb szerepekhez. A többek közt azt is megjegyzi a szín-bíráló:

Miért látjuk Dérynét mindég csak a páholyba brillirozn s miért oly gyéren a színpadon?“

Én az érdeemes bíráló urról ma se tudom, ki volt. Nem ismertem s nem is mondhattam neki, hogy mit írjon. De én csak mentől kevesebb szerepet kaptam a szövetségeseiktől. Én már igen meguntam Pesten lenni. Most újra elévették azon darabot, miről említést tettem. Én is ott ültem az ablakba; Rózával beszélgettünk külső dolgokról. Egyszerre csak oda közeleg Szentpétery s nyújtja a szerepet Rózának. Én Rózára nézek, ő is reám s elkacagjuk magunkat. Én azt súgom Rózának: „látod-e az intrikust?“ Róza jól tudta, hogy régi bosszú ingerli a rendezőt s mind kacagtunk fölötte, de én már nem állhat-tam meg szó nélkül s mondom, de csak egész hanyagul félvállról tekintve reá: „Hallja, rendező úr! miért nem osztja nekem a grófné szerepét, miután a bírálat is figvel-mezteti a Regiet éppen ezen darabban is?“ „Itt nem a bíráló osztja a szerepeket, hanem a hogy a Regie jónak látja,“ felelte ő. „Szörnyű böles felelet! mondám. Soha

* Az utolsó segédeszköz c. vígj. bírálatát l. Vörösmarty M. XII. k. 41. lap.

az életben nem volt szükségem szerepet kérni, ezt se kérem; csak kérdeztem! Azonban az a bölcs felelet kielégített. Oh! én igen értelmes vagyok. Ne féljen semmit. Oszthat ezentúl bármit, vagy semmit, öntől semmi se sért meg.“ Nem szólt egy szót is többet, de ezentúl még hidegebb és visszataszítóbb lett erántam . . .

Most Schodelné közel lakott hozzám s minden eléadandó alkalommal kitüntette erántami nagy vonzódását és tiszteletét, úgyannyira, hogy egyszer midőn szövetséges elleneim, nem tudom mi tárgyban, ellenem szóltak valamit s Schodelné is ott volt a próbán, megtámadta őket ezen szókkal: „Ha Dérynénem születik akkor, mikor született, ma nem énekelünk ezen Nemzeti Színházban. Ő az uraktól megbecsülést követelhet, de az urak nem érdemelték meg őket, meg se értették.“ Schodelné mindig olyan léptetve beszélt és hangnyomattal. Ezt nem ő maga mondotta meg nekem, hanem egyik színész, ki jelen volt. . . . emlékszem már: Petrik nevű színész volt, ki mondá. Ő akkor Kovátsnének udvarolt s így tudtam meg.

Midőn a színházból kijöttünk s az udvaron találkoztunk, megfogta ruhámat s el nem eresztette, egész még a kapujáig értünk, mindég kunyorált, hogy menjek föl hozzá vacsorára. „Hagyjon békét, mondám, hiszen már későn van, alig várom, hogy lefeküdjem.“ „Lásza! Schodel igen szereti és most ő a Frau von Déry kedviért finom olasz salátát készített.“ De én nem akartam menni, mert még ő nem volt nálam. Én nem tudtam magamnak megmagyarázni e nagy vonzódást. Hanem Schodel tanította alkalmasint, mert az nem volt igaz, hogy ő szeretett volna engem . . . hanem ki tudja milyen előreszámításból! De majd később . . .

Tehát erővel fölcibált s ott vacsoráltam.

Most már T. Nyáry Pál volt az intendáns. Kedves, jólelkű, minden kevélység nélkül és igazságszerető.

Schodelné igen értett hozzá keresztül ismerni valaki lelkületét. Ő ha akarta, igen vonzó tudott lenni. No hiszen az nem titok, hogy Nyáry urat le tudta láncolni Schodelné és ki is aknázni. Megmutatták a következesek.

Schodelné gyakran szenvedett torokgyulladásba. Az nem volt divatba nálunk, hogy megkérdezzék az énekesnőtől: ha fölléphet-e holnap, ez vagy ez operába? Hanem ki volt írva a fekete táblára az oly daljáték, mi már többször is adatott, például: holnap adatik Norma, nagy daljáték, a címszerepben Schodelné; vagy holnap adatik: Szevillai borbély, Rozinát, Dérýné stb. Schodelné egy ízben nem jelent meg a próbán. Utána küldenek, hogy tessék megjelenni, már az orchestrum is együtt van. „Hogyan merték a cédulát kihordani és a nevét a táblára írni, mielőtt megkérdezték volna, hogy játszhatik-e? Ő ma nem játszik, mert torokgyulladása van, s nem kelhet föl.“ A darab elmaradt s elővettek valami színdarabot. A publikum zúgolódott, operát akart hallani. Kérdeztetik: „hogy mikor fog hát fölléphetni?“ „Ha jobban lesz: holnap, vagy holnapután.“ Holnapra ismét ki volt írva: Norma—Schodelné! És ez így ment három-négyszer egy héten. Végre megizente, hogy addig ki ne írják többé a nevét, míg ő nem fogja megizenni, hogy már jobban van, és holnap föllépend. Ez volt az első eset. De ilyenek többször is bekövetkeztek.

Most már többször is látogattuk egymást. Mondom: igen jó egyetértésben éltünk, egymással ozsonnáltunk is s erántam sok bizalommal voltak. Arra is rávettem már Schodelnét, hogy ne mondjuk mindig azt a német „Frau

vont“, hanem már most a magyar színháznál van, mondjuk „Kegyed“. Azt mondta: parasztos! „Ej! dehogy, mondám, az annyit tesz: „Kegyességed“, hiszen az szép szó, csak szokja meg.“ Ők tehát már előttem nem is zsenirozták magukat házi viszonyaikban.

Történt több idő után, (de már közbe, több operákban is játszott), hogy adta az Idegen nőt. Előtte való napon próbát tartottak belőle. Én még nem ismertem ez operát, nálunk nem volt meg. Én is próbán voltam s midőn kijöttünk, mondja Erkelnek, a karmesternek: „Csak jókorra odarendelje a zenekart, mert erős próbát kell belőle tartani, mert ez erős menetelű darab.“ Azzal jöttünk együtt hazafelé. Joob, az első tenorista is elkisért bennünket. Schodelné megfogja mindkettőnk karát s cibál föl erővel. „Ej! — jöjjenek föl, majd mondok valamit!“ Fölmegyünk s mondja: „Én Debrecenből kaptam ismerősömtől igen jóízű füstölt szalonnát, jó csomó füstölt kolbászt. Majd champagneit hozatok, vacsoráljunk együtt ma estve.“ „Oh de rég nem ettem füstölt kolbászt káposztalével“, mondám. „Az lesz!“ felelte Schodelné. „Hát kegyed nem szoktatta el magát külhonban, az ily kemény ételektől? kérdém tőle. Ezt csak egy magyar énekesné gyomra emésztheti meg.“ „De sőt minden délután szalonnát eszem, zöld foghagymával és túrós galuskát. Ezek az én kedvelt ételeim, mert nyáron soha se iszom délután kávé.“ Ezzel haza mentem, megigérvén, hogy este ott leszek. Estve ott voltunk s igen, igen jól mulattunk, mert az a Joob igen kedves mulattató volt. Valami bűvész adta a színpadon mutatványait és ez a gonosz tenorista, valahol megbúva, kileste a bűvész minden titkát s nekünk azt estve mind elprodukálta, de úgy, oly ügyesen csinálta

a changementeket, hogy rajta nem kaptuk soha, míg végre mégis meg kellett neki magyarázni.

Ily estvék gyakran fordultak elé. Mindég jó adag champagnei fogyott el. Sokszor már két óra éjfél után is volt, még akkor se akart hazabocsájtani. „Ugyan, hogy tud oly hamar lefeküdni,” mondja Schodelné. „De én meg azt kérdem: hogy tud másnap énekelni, ha éjszaka vacsorál?” „Én ahhoz hozzá szoktam.” „Én nem, mondám, én akkor nem is vacsorálok sokat.” „No! még kegyed örzi magát azzal a vastermészetével?!” csudálkozék Schodelné. Másnap ismét öszvejöttünk próbán. Kérdém tőle: „Nincs baj a tegnapi víg vacsora után?” „Nincs semmi!” mondá. Haza menet megint belémkapaszkodott, hogy csak menjek föl, hiszen még nincs itt az ebéd ideje. Fölmegyek, de Schodelt igen kedvetlennek láttam. Jött, ment, ki s be. Egyszer bekiált mérgesen: „Du Rozi! komm!” s azzal megyen ki neje a másik szobába... s szörnyű nagy, zajos veszekedést hallok! Azt gondoltam, cseléddel vagy a gyerekeivel van batalia. Ah! minek is hívott föl, gondolám s ott az asztalon heverő lapok közt leveleztem. Sírást hallok, az ajtót durván belöki Schodel és nejét a nagy medve ökleivel lökdösi hátba, oldalba, a hogy érte. Én fölugrom, oda megyek, megfogom Schodelt: „Az Istenért! mondám én is durván ráförmedve, mit gondol így bánni egy nővel s osztán még kinek ma oly erős énekszerepe van! Hát nincs önnek meggondolása?!?” „Ej! csak ne fogja pártját a kigyónak, nem ismerik őtet! De ezer ördög lakik abban a főben. Nála csak minden szín.” „Már akármint van, én nem tudom mi a bajuk, az nem az én gondom, de ez hibás tett öntől Schodel úr, hogy nem tud magán uralkodni és ha az az ezer ördög lakik is benne, de azt kell meggondolni, hogy neki

ma publikum előtt kell megjeleneni és énekelni!“ Ezalatt Schodelné a hogy volt a dívánra rogyott, ott sirt s ekkor fölegyenesedve szólt . . . : „Énekelni én ma? Én nem énekelhetek. Én halálos beteg vagyok. Jól tudja azt ez a lélek nélkül való kutya, ez a háládatlan, kiméletlen pokróc!“ „Hallgass! röffent reá a férj, vagy újra kezdjem?“ „Ah, az Istenért! szüinjenek meg! Kimélje Schodel úr. Hadd szedje rendbe magát.“ „Igen! rendbe!? Az ágyba. De oly csekélységért, hogy nem találta mindjárt mit keresett, velem kezdett gorombáskodni.“ „No csak szedje össze magát lelkem s készüljön,“ mondám. „De kérheti ötöt, ha az Isten maga lejön az égből! Van neki oly kemény feje, hogyha egy sor ágyút neki szegeznének, meg se moccanna, hogy más gondolatra térjen.“ „Annál hibásabb Schodel úr, ezt tudva! Isten áldja meg! — Schodelnéhoz fordúlva kezét szoríték vele — én megyek, nem szeretem az ily jeleneteket“ Csakugyan délután orvos jött hozzá. Az oldala mind össze volt dagadva, szeme kisírva, elrekedve. Fölüzentek a színházhoz: adjanak más darabot, Schodelnének torokgyulladása van, nem énekelhet ma. Értem! gondolám magamban: hát itt van a nyúl eltemetve!!!

Itt, a sok betegeskedések miatti játékrend fölforratásai, az az ingyenélő, ki neje pénzét pazarolta, még bántalmazta is . . . ki nem állhattam azt az embert! Néhány napok múlva, midőn jobban lett Schodelné, fölépett az Idegen nőbe.

Elővették közbe a Szevillai borbélyt. Rozinát mindig én szoktam játszani. Kérték Schodelnét játszania el Rozinát. „Hiszen már Dérynét százszor is láttuk benne, már szeretnénk magát is abba énekelni hallani,“ mondá Nyáry. „Az egész Pest jövedelméért sem énekelném el,“

mondá. „Hát miért nem?“ kérdém bámulva. „Én nemcsak most akarom a gégémet használni, még továbbra is énekelni akarok.“ Én elkacagtam magam s megfogom a kezét: „Hát Rozina elrontaná a kegyed gégéjét, kinek oly erős hangja van? Én 18 operába énekeltem Szebenbe; mindennap operát és a között volt Rozina is. Azért még ma is csak olyan a hangom, vagy tán még jobb, mint akkor volt,“ mondtam. „Akkor nekem is a Déryné rézgégéjével kellene birnom, de az nincs meg mindennek. Azok a sok rolladok, passageok, majd kifecamodik tőlök az ember gégéje. Engem sohase tudtak rávenni, hogy énekeljem s be se tanúltam. Az a sok magas C benne kiállhatatlan.“ „Az már mindegy, mondom, ha egyszer kiéneikli az ember, tízszer is kiadhatja.“ „Isten mentsen!“ mondá. „De hát Tancrédba Ameneidet? kérdém. Az még magasabban jár.“ „Bizony nekem az se kell, én sohase játsztam el.“ „No! én csak az Olasz nő Algirban című daljátékkal vagyok úgy, hogy ki nem állhattam, ha elé kellett adnom, mert az mély althang, nekem pedig a magas soprán a force-hangom és még is kellett énekelnem. Két hétig mindig rekedt voltam utána.“ Így folytattuk még egy kis ideig vitatkozásainkat egyről-másról, azután kiki hazament, miután Nyáry hiába kérte Schodelnét Rozina eléneklésére. Norma volt ismét kitűzve. Ismét oly szerencsétlenül járt Schodelné, hogy megbetegedett, s ismét ki volt írva: Norma — Schodelné, kétszer, háromszor is, de Schodelné nem lett jobban. A publikum is, a társaság is már nagyon zúgolódott. A színlap ki volt hordva. Jön Schodel hozzám, egész kétségbeesetten, öszvetett kézzel: „Theuere Freundin! kérem mindenre, legyen oly jó, játsza el ma Normát Rózi helyett. Teljességgel nem tud fölkelni. Egyszer-egyszer jobban

érezte magát, fölkel, hogy próbára megy, ismét rosszul lett. Már ismét kétszer maradt el a játék. Már geneirozza magát s azért nagyon kéreti, cselekedje meg e szívességet. Hasonló esetben ő is megteszi e baráti szolgálatot.“ „Édes Schodel úr! ez egy kissé kényes föladat, mondtam, mert a publikum olyan, hogy ha a színlapon kiírt személy helyett, egy más személy lép föl, nincs mindég megelégedve és a föllépő még risicónak teheti ki magát. De mi több, én már rég nem játsztam Normát, s nekem is próba kellene és még a mi ennél is több, én nem készülvén el énekelni, nem vigyáztam magamra, ettem éppen tegnap annyi diót, minthogy nagyon szeretem, s mikor énekelem van, nem ehetem, most kárpótoltam magamat s valóban elrekedtem.“ „Hiszen egy kis enyhítőt szedhet, még addig kireked, nem félted én magát, de ez a szerencsétlen! Oly elkényesztetett s oly gyenge! Minden kis levegő érintésétől mindjárt torokgyulladást kap.“ „Hát adjanak más darabot,“ mondtam. „Jaj! de már annyiszor volt hirdetve. Szegény Rózi kétségbeesik, ha most megtagadja kérelmét.“ „Úgy? de engemet érhet szegény, ugy-e, azzal senki se gondol? Én, Schodel úr, nem tehetem. Én sajnálom Schodelné asszonyt, mert mindig szerettem őt, de magamat is nem kockáztathatom.“ „Kérem Frau von Déry mindenre! hiszen ő is éppen ezen régi szeretetre építi bizalmát!“ „Hej Schodel úr! nem ismét maga idézte elé e bajt?“ „Nem! higgyen nekem, most legkevesbbé se vagyok oka.“ „No! menjen föl hát s mondja meg, hogy mikép van a dolog és ha még nem választottak más darabot, hát, hogy ismét el ne maradjon a darab, Schodelné asszony kérésére, megteszem s eljátszom... ha?! tetszeni fog nekik. De jó próbát kérek.“ A mitől félted, nem teljesült, a társaság

nagy köszönettel fogadta, hogy kimentettem őket a bajból, mert ismét más darabot kellett volna élévenni. Az orchestrum egész elragadtatással megtapsolt, midőn a próbát elvégeztem. A publikum zajosan megtapsolt minden eléjött numerus végén s játék végével kihívtak. Bizony pedig nem a legtisztább hangomnál voltam. De hiszen engemet mindig jól fogadott a publikum, mielőtt Schodelné vendégül fellépett és midőn szerződve volt is. Csakhogy most mindig vendég-énekesnők próbálkoztak első szerepekben szerencsét tenni és én ritkán juthattam dalszerepekhez. Bizony megvallom untam is magam s alig vártam az őszt, hogy hozza el a napot, melyen én is elmondhassam a Szökött katonával: „Dejszen! holnap nem lát engem Milanó!” Mert Kassáról mindig kaptam egy emlékeztető levélkét, hogy feledékenységbe ne menjen tett ígéretem, miszerént a jövő télen ott leszek. A jövő télire már gondoskodott a directio, hogy valamely igazgatót meghív társulatával s úgy emlékszem Erdős volt kijelölve s Balláék.

Schodelné napok múlva ismét jobban lett, most már háborítlanul fölléphetett s habár néha az előadás után le is feküdt néhány napra pihenni, nem volt azért baj, mert a játékok rendibe adattak...

III.

Ebédén Földváryéknál. — Toilette-ügy. — Kellemetlen eset az ebédnél. — Házi hangverseny. — Egy úr csalódása. — A ké primadonnát együttes föllépésre akarják bírni. — Minő szerepeket akar énekelni Déryné? — Déry Pesten terem. — Meghívó az írók estélyére. — A kedélyes Nyáry Pál. — Hogyan készült a Tündérkastély Magyarországon című darab? — Távozási szándék. — Beatrice di Tenda. — Schodelné ruhát kölcsönöz. — Hogyan gondozzák a kölcsönzött ruhát? — Beatrice di Tenda első próbája.

Egy napon ebédre voltunk meghíva T. Földváry Gábor úrékhoz: Schodel, Schodelné, Szerdahelyi és az én csekélységem. Schodelné mondja: „Jöjjön el kegyed, mikor megyen; úgy is erre kell menni. Menjünk együtt.“ „Jó lesz,“ mondtam. Én szerencsétlenségemre, azelőtti napon hozott haza a szabó egy delein-ruhát. Midőn megpróbáltam, igen meg voltam vele elégedve, csinosan állott s nem szorított teljességgel. Ezt veszem föl, gondolám, nem töröm a selymet, pecsét eshetne rajta. Midőn fölveszem, mintha nehezen kapcsolódna. Ej! gondolám, majd elmúlik, ha kimegyek a levegőre. Fölmegyek Schodelnéhoz, hát a férje akkor fejti a fekete csipkét egy selyemgallérról, Schodelné pedig ott „gusztálja“ egy másik, szebb színű selyemmantillára a lefejtett csipkét. „Boldog Isten! elkiáltám magam, hát még most

akarja azt amarra varrni, hiszen már elmúlt 12 óra!“ „Oh ez mindjárt föl lesz fércelve,“ erősíté. „Hát minek fejtegeti le egyikről s varrja a másikra.“ „Mert már a másik mantilla volt rajta,“ mondja Schodel. Osztán csak mindég nobel kell az embernek megjelenni. Nur nobel! Nur nobel.“ „Hátha nincsen több csipkéje, tegnap kellett volna fölvarrni. Ugyan ne legyenek olyan fösvények. Én zöldet vereset látok, oly rosszul vagyok. Én nem igen nobeliül fogok ebédelni, nagyon szorít a ruhám. Alig tudtam bekapcsolni. Csak siessen, mert én itt mindjárt lefekszem s nem megyek egy toppot se.“ „Mindjárt kész vagyok,“ biztatott Schodelené. Én ledőltem a dívánra, míg elkészültek. „Ennek mind a maga éji vacsorálása az oka,“ mondtam. Még engem beteggé tesz.“ Végre elkészültek s mentünk.

Miután az üdvözlések megtörténtek, mondja Földváryné asszony: „Édes Dérynécském, tán rosszul van? Olyan sápadtan néz ki!“ „Ez a Schodelné asszony megbetegít engem csupa mulatságból, az éjjel se aludtam semmit. Azt gondolja, Olaszthonban van, hol nappal alusznak, éjjel mulatnak.“ Nem akartam megmondani, hogy a ruhám szorít, azt gondoltam, majd jobban leszek. Asztalhoz ülve megeszem a levest, az asztal kezd velem forogni. Én ott már bizalmas voltam. „Bocsánatot kérek,“ mondtam súgva: igen rosszul vagyok, bemegyek a szobába, ledülök egy kissé, de ne tessék mozdulni.“ De a kisasszony mégis bejött velem s mindjárt fekete kávé hozatott be, azt monda: „az segíteni fog.“ De bizony ki kellett fűzködnöm s úgy fektettek le a dívánra. Ötet be erőltettem menni, csak a szobaleányt tartottam ott. Az a gyomromra melengetett asztalkendőket és a fejem eau-de-Cologne illattal dörzsölgette s így ebédután fölüdül-

tem. Ebédhez a világért se mehettem. A kisasszony s az asszonyság kétszer is bejöttek, hogy csak menjek és egyem. „Teljes lehetetlen! mondám. Csak hagyjanak, így majd magamhoz térek.“ De borzadtam, ha eszembe jutott, hogy még be kell a ruhámat kapesolni! De arról szó se volt! Különben a szédülés elmúlt, csak átalottam az idegen vendéguraktól. T. Földváryné asszony tele aggodalommal egy kendőt vetett nyakamba. „Oh kedves Dérynécském! Csak beteg ne lett volna! Úgy szerettük volna magukat Schodelnéval együtt énekelni hallani!“ „Oh! mondom, az megtörténhetik. Mihelyt hallom, hogy a zongora megszólal, minden hang, mi belőlem elköltözött, egyszerre visszatér s elkezd accompanieirozni!“ „Jaj de kedves ez a Déryné! mondá a kisasszony, ő ha beteg is, mindjárt táncra ugrik.“ Szerdahelyi meg nem állt szó nélkül semmit, mert már ő is bejött közinkbe, odakünt hagyván a pipázó vendégurakat a házi úrral. „Oh hiszen ez Vas Kati, mondá, ennek nem árt a jégeső se, ezt el nem veri.“ Schodelné künt volt férjével s disputált valami fölött az urakkal. Végre mond a háziasszony: „Ugy-e édes Szerdahelyi, fognak nekünk egy keveset énekelni?“ „Oh, parancsára! ezer örömmel!“ „Menjen csak, csalogassa be Schodelnét is, úgy véletlen, tudja.“ Bevezette Szerdahelyi Schodelnét s kérték igen, hogy énekelne valamit, a mit szeret. „Én mindent szeretek, mond, de hát mit? Énekeljük Normából a kettős dalt, mondja Schodelné.“ „Jó, mondám, csakhogy én sohase énekeltem Adalgizát, hanem már annyiszor játszották mindenfelé, hogy megtanúlhattam valamennyi szerepet benne. Osztan nagyon szép is, mindkettő egymással concertiroz.“ Szerdahelyi mindjárt zongorához ült s ő kísérte a kettős dalt. Kívülről nagy taps és éljen hang-

zott be. Osztán Szerdahelyi—Schodelné ismét egy ket-
tőst énekeltek és akkor behívták Schodelt, ő is kísérte zon-
gorán. Aztán Schodelné énekelt „Alla giojá“-t gondolom.
Annak végeztével mindjárt kiment Schodelné a kisasz-
szonynyal, mi ketten Szerdahelyivel énekeltük még Zam-
pából a duettet, de játszva is hozzá a jelenést, Schodel
kísérte a zongorán. Azt mondja Földváryné asszony:
„Énekeljen édes Dérýné valami olyan szomorút, én ma-
gától azt igen szeretem hallani. Mit szeret legjobban?“
„Éppen Zampában van egy igen kedves duette, azt na-
gyon szeretem, melyet az ablaknál énekel kedvesével,
midőn az elbúcsúzik tőle. Azt már magával gyakran éne-
keltem Szerdahelyi, habár nem maga volt is kedvesem,
de azért magával szerettem énekelni. A dal ez: A
csajkásdal:

Szólj! hová mész te csólnakos hová!
Ládd mely nagy a szél zúgása!
A veszély közelgett mindinkább
Majd elnyél a hab csapása!
Isten hozzád éltem világa!
Elhagy el éltem boldogsága.
Élj soká szerelmesem.
Ah! élj soká szerelmesem
Isten hozzád! engem el ne felejts
Engem el ne felejts, Isten, ah Isten hozzád!

Éppen midőn ezeket énekeltük, egy úr, Földváry
úr jó ismerőse érkezett. A mint beköszönt, mondja, „itt
vígán foly a dolog nálatok, mi meg ott a zöld asztalnál
törjük a fejünket.“ „Hát, mondá Földváry úr, az asszo-
nyoknak kedvük jött danolni. Schodelné is itt van.“
„Schodelné! kiált föl az idegen. Csitt, csak csitt“ s hall-
gatódzik s végig hallgatja az egész két duettet. „Denique

barátom! Schodelné csak Schodelné!“ „Gyere barátom! bemutatlak neki,“ azzal nyílik az ajtó, bejöttek az urak, de mi azért egy cseppet se hagytuk magunkat zavarni. Éppen a harmadik verset énekeltük, a hol oly gyönyörűen összeolvad a két hang. Az idegen egy szót se szólt, Földváry úr se. Én észre se vettem, hogy egy idegen is van az urak között, csakhogyszörnyű tapsokba törtek ki, valamint a többi énekeknél is. „Hát hol van Schodelné?“ kérdi Földváry úr nejét. „Oh! ők már rég kimentek leányommal a szép virágokat mustrálni, mert azt mindennek meg kell bámúlni.“ Ezzel összevénéz Földváry úr az idegennel s elkezdenek kacagni s a háziúr mondja: „Denique barátom! most az egyszer a praejudicium buktit csinált“ s kacagtak fölötte nagyokat — deákul, mert osztán úgy folytatták a társalgást. Földváry úr csemetetett s mondja a szobaleánynak: „hol a kisasszony?“ „Azzal a Ts. asszonynyal ott ülnek a virágoknál.“ „Eredj, mondd, jöjjenek be már, majd megfájúl a fejük a sok illattól.“ Bejövén, az idegennek bemutatta Schodelnét s viszont. Több társalgások között végre előhozódott, hogy az nagyon bámulandó, hogy együtt soha se hallani a két jeles énekesnőt, pedig már osztán az volna az élvezet! „Igaz, mond Szerdahelyi, — mert ő is bele vegyült a dissertálásokba — és az lehetséges volna, ha a dámák akarnák.“ „Ugyan hát! lépjenek föl együtt.“ Schodelné szólt elsőbb fel: „Én, mond, azért nem tehetem, mert nálam csak az első szerepek vannak betanulva, s nem játszom a másodikat soha. Hát ha már tanulnom kell, akkor inkább egy új opera betanulására fordítom fáradságomat.“ „Én a betanulást föl se veszem és csakhogyezen óhajtatását teljesítem a közkíváratnak, akármelyik szerepet elvállalnám, de ha okaimat elősorolom, bizonyo-

san helyeselni méltóztatnak.“ „Először mondja meg Schodelné asszony maga. Kezdjük mindjárt Normán.“ „Én nálam is Norma van betanulva. Mindig azt játsztam itt, Pesten is. * Most betanulom Adalgizát, egy szellemi ártatlanságot, Schodelné asszony játsza Normát. Én igen a házasságnak indultam. Minő Adalgiza lennék én e kis karsú Norma mellett? Hiszen lekacagnának. Annak pedig nem szeretném magamat kitenni.“ „Arra külhonorban nem tekintenek,“ mond Schodelné. „Meghiszem! azt én is tudom, csak hogy itt Magyarhonban játszunk vagy éneklünk.“ „Igaz!“ mondák az urak. És így keresztül soroltuk az egész betanult daljátékokat, mindeniknél az volt a bökkenő! Ezen vitatkozásnak az lett az eredménye, hogy Szerdahelyi a próbán, az urak előtt elbeszélvén az egészet, csakugyan célerányosnak találta ezt a tervet a színház szalájában tartott gyűlés alkalmával és újra kezdték ostromolni és mi mind ismét azonos okokat előhoztuk, a miket már elésoroltunk. Mátray Gábor úr is jelen volt, hozzám jön s elkezdte fejtegetni annak az intézetre való jótékony hatását, ha ebben a részben a közönség óhaját beteljesítenénk. „Cselekedje meg édes Rózikám! kérem magát igen szépen!“ „Nem tehetem! mert osztán visszaélnének ezen engedékenységgemmel s mindjárt elérántana a társaság egy-egy másodszerében. Oh! igen ismerem pályatársaim kiméletelességöket éremnyomban! De erről hadd hallgassak. Én a másodszeretket nem fogom játszani soha, míg hangom tart; ha csökkenik, egy hangot se fogok többé énekelni színpadon. Hanem, ha tetszik elfogadni, én ajánlok két operát is, a

* Normát hazánkban legelőször Kassán adták 1836 április 12-én. Dérynével a címszerében.

melyben fölléphetünk mindketten.“ „Melyik az édes Rozikám?“ „Ott van Don Juan, Mozarttól. Abban két erős énekesnő kíváncsodik.“ „Ez nagyon helyes!!! No urak! Déryné már kitalálta. Csak nem teszen az ellen kifogást, ugy-e, Schodelné asszony?“ „Hát melyik az?“ s mondja „Don Juanban ott Donna Anna az első szerep, ha tetszik kegyednek, azt énekli.“ „Én eléneklem Donna Elvirát. Én eddig Annát játsztam s nekem tanulni kell a másikat, de mégis megteszem, mert az is énekesnőt igényel!“ „Ugyan, hogy jutott eszébe az a régiség!“ „Oh! az mindig szép marad, nemde Mátray úr? Abban minden hangjegy remek.“ „De én abban soha se játsztam, ellenveté Schodelné.“ Elkezdettek rimázkodni, hogy csak tanulja be, végre meghagyta magát lágyítani és megigérte. Kiosztották a szerepeket. Többnyire be volt a társaságnál tanúlva, mert már többször is játsztuk Kassán és Kolozsvárott, Brassóba, Szebenbe... „Hát még egyet mondjon, édes Rozikám!“ „Oh! arra Schodelné asszony ismét azt fogja mondani: „régiség!“ Igaz, mondtam, az is Mozarttól van: A varázssíp. Abban is két énekesnő van, a mi erős. Ott az első szerep az „Éji királyné! Azt játsza kegyed, én pe . . .“ „Én az „Éji királynét? Azt nem teszem, belevágott Schodelné. Nem, azt nem! Még csak egy kanálnyi se kell belőle.“ „Miért? mondtam. Az első szerep. Én eljátszom a másikat, betanulom, mert itt csak arról van szó, hogy mind a ketten énekeljünk.“ „Az „Éji királynét“ soha ez életben semmi kincsért el nem játszom“ monda. „Én mindig azt játszottam Kolozsvárt is, Kassán is. Ott van Szerdahelyi bizonyosság.“ „S kegyed nem unta azt a szerepet elvállalni?“ kérdé tőlem. „Igaz, mondtam, hogy a magas f-ig énekel és én f-et énekeltem, hát miért untam volna? Én

mindig azt mondom: abba bemutatathatja magát egy énekesnő!“ „No csak tartsa meg magának az egészszet, mondá egy kissé feszült hangon, majd én éneklek Paminát, ha Don Juant eléadjuk“ mondá Schodelné. Teljes megelégedésökreaz uraknak, el volt minden rendezve s eloszlánk. „Kegyed nekem szép bajt okozott a tanácsával,“ mond Schodelné. „Miért? mondtam. Az a fölséges tertzett!“ „Vigye el az ördög az egész Don Juant, mond mérgesen. Nekem annyi sok új operát kell tanulnom, a miket megrendeltettem a directióval. Jutalomjátékomról is kell gondolnom. Arra elhozatom Beatrice di Tendát, gyönyörű opera!“ Éppen a kapuja elé értünk. Most bezzeg nem fogta meg a ruhámat, hogy föleibáljon. Haragudott reám. Én pedig kacagtam magamban . . .

Déryvel mindig sűrű levelezésben álltunk. Egy este jövünk ki a színházból játék végével, Kovátsné és még több nők kíséretében, egyszerre csak egy bundás ember mellém áll s jön mellettem, egy szó nélkül. Én ránézek s hátra maradok tőle, ő is megáll. „Ej! mit akar itt? mondtam. Mit tolakodik ide.“ „Édes dámám, nem volna szabad hazakísérnem!“ „Déry! elkiáltom magam. Hát hol jársz te itt Pesten?“ „A juhászgazdával vagvok ide fel, gyapjút szállítottunk föl.“ „És te gonosz! semmit se írtál róla, hogy jössz.“ „Hát hogy írtam volna? Hiszen meg akartalak lepni.“ „Vagy úgy!“ mondtam. „És ugyan meg is vagy lepve nagyba,“ mondá. „Most nincs itt a „levágóm,“ mondtam. Haraguszik reám, otthon maradt, különben rég megfogta volna ruhámat s cibálna föl a szálására.“ „Ezer menykö! Tán csak nem?“ „De igen“ tréfáltam vele. Mentünk haza osztán hárman: Déry, Kovátsné és én. Mindjárt vacsorát hoztattam a Mátyásból s Kovátsnéval együtt vacsoráltunk. Déry igen sürgetett ismét a

hazamenetelre, de én nyíltan kimondám, hogy az még most mind lehetetlen dolog. Még nekem Kassára is mennem kell a jövő téli saisonra, mert kötelezve vagyok. „Meddig mulatsz itt?“ kérdém. „Holnap átszámolok a gypjával s holnapután jókor már indulnom kell vissza.“

Másnap délután jött hozzám Bajza úr s meghívott egy estélyre, melyet a tudósok adnak. Más nők nem lesznek, csak: Lendvayné, Laborfalvy Róza, Kovátsné és én; a tudósok közül: Bajza, Vörösmarty, Schedel, és még több egynehány, de már azok nem jutnak eszembe, hogy kik. Bírálók, írók. „Igen megtisztelve érzem magamat, mondám, de bocsánatot kell kérnem, nem mehetek. Férjem ma este érkezett foglalatosságba s holnapután már ismét vissza indul. Igen megsértve érezné magát, ha e rövid időt is nem áldoznám neki.“ „Ezt mindnyájan igen sajnáljuk. Hát kibékélt kegyed férjével?“ „Igen! éppen akkor, midőn Pestre jöttem.“ „Talán csak nem akarja hazavinni?“ „Oh! még az a messze távolba való kilátás. Még előbb más kötelességek vannak teljesítendők: Kassára kell mennem okvetlen.“ „Azt nem fogja tenni Déryné, hogy a maga javát oly kevésbé veszi tekintetbe.“ ... Éppen hazajött férjem: bemutattam őket egymásnak. Keveset beszélgettek s Bajza távozott. Jó! hogy Déryvel találkozott, mert el se hitte volna, hogy ez okból nem megyek az estélyre.

Déry másnap jókor csakugyan elutazott. Nyáry Pál engem igen szeretett mindég és Egressy nevű vármegyeista hasonlóúl, úgy hogy, ha a színház udvarába találkoztunk, Nyáry úr nem is szólított másképp, mint „Mariskám! Mariskám! eszem a szemedet.“ Hát hogy van?“ Ha Egressyvel találkoztam — mert többnyire ott

időztek a színház udvarában próbák alkalmával —: „Marsa! mikor lesz nyár? Cserebogár, sárga cserebogár!“ tev é utána búshangon. Mielőtt Szerdahelyi zenére alkalmazta ezt az egyszerű kis játékot, többször eléfordult a pesti színpadon. Igen tetszett a publikumnak azon kis egyszerű dalokért, melyeket én tűztem bele, mikor még oly gyéren adhattunk nagyobb daljátékokat s a közönség éneket szeretett hallani. Így jött Szerdahelyi azon eszmére, hogy zenére tegye. El is küldte nekem Kolozsvárra az egész kis daljátékot, egy levél kíséretében azon megjegyzéssel:

„Édes Dérýné! Itt küldöm magának a Tündérkastély egész zenéjével együtt, adassa elé. Higýje meg, mindig maga lebegett előttem még írtam s meg is hagytam benne a mi dalokat maga bele tűzött. Kivált a kedves Cserebogárt... és Mariskám! eszem a szemedet. Ez a kis bohóság tán örök életet él a színpadokon, melynek maga adta első életét. Éljen boldogúl! U. i. Mikor jön már ismét vissza Pestre? ... Szerdahelyi.“

Nyáry úr tehát félrevezetett egy kissé a többiektől s mondja: „Mariskám! mit hallottam én úgy fülhegygyel, hogy maga el akarja Pestet hagyni? Ezt a vad lépést csak nem teszi?“ „Csak majd annak idejében, mondám. Még az messze van. De ezt ne hangoztassa senki előtt.“ „Tán csak nem sértette meg valaki magát? Ezt nem szeretném hallani, osztán éppen midőn én lépek a kormányra!“ „Jaj! mondám, a mely törzsnek gyökerén féreg rágódik, nem gyógyítja meg azt a Ttles úr, sem az apostolok, minden térítő tehetségeikkel se. A törzs gyökerén féreg rágódik: a kevélység férge.“ „Magyarázza meg.“ „Majd máskor!“ mondám s elsieték.

Egy délután hozzám jó Schodelné nagy örömtől sugározva s mondja: „Megérkezett Beatrice! most fog kegyed egy kedves zenét hallani. Olyan örömben vagvok,

csak hogy aggodalom is vegyül örömöm közé. Két erős énekesnő kíváncsitik hozzá és Éder Lujza igen gyenge. Azért jöttem kegyedet megkérni, minthogy jutalomjátékomul adom, ha kegyed erányomban oly szíves lenne és Ágnest elvállalná . . . igen lekötelezne.“ „Minthogy jutalomjátékúl adja kegyed, a legszívesebben elvállalom.“ „Oh köszönöm! nagyon, nagyon köszönöm! S midőn kegyed jutalomjátékát adni fogja, bármi kis szerep legyen az, én is el fogom kegyednek játszani.“ . . . Így még sokáig együtt ültünk s a szerepeket eldicsérte: hogy mi szép énekekkel ékeskedik ezen opera. S végre arra is kér, hogy „ne menjünk a színházba az első próbákra, hanem menjünk föl ő hozzá s ott tanuljuk.“ „Miért ne? mondám, nekem mindegy, akárhol.“ Elé hozzá, hogy mi költségei lesznek most neki, mert ő, hogy többnyire utazott s nem hurcolhatott magával sok pakkot s nincsen sok választani valója, csupán egyes fölvarrni való virágai. Költségbe nem akarja magát verni, mert majd bemegy a tavasszal Kolozsvárra s házat akar magának venni. „Kegyed boldog! mondja, nem kell csináltatni. Oly sok bársony ruhái vannak, sok fényes bordűrök. Ágnesének is pompásan, fényesen kell megjelenni. Ugyan mutassa meg a gardero-bejét! Bádji Zsuzsi oly dicséreteket mondott felőle . . .“ „Bizony nem oly sokat mondhatott, mert nekem minden bársonyoknál kedvesebbek voltak a könnyű, egyszerű öltözetek. Azokra elköltöttem volna a Dárius kincsét. A Szép molnárnéra elköltöttem 60 forintot, pedig csak pántlikák s könnyű tulle-kalapka no s a többi hozzátartozandók!“ s elvezettem az almáriomokhoz. A mint ott nézegetjük, látja az uszályosok között, a három veresbársony ruhámat fölakgatva. „Ugyan az Istenért! egy színből mindjárt három is és mind echt bársony! Hát mire való az szín-

padra? Oda manchester is jó.“ „Nekem nem kell, mon-
dám. Annak nincs az a fénye és nem omlik oly szépen,
oly duzzadtan. A gyapotbársony igen szelíden símúl az
emberhez.“ „De mire oly sok?“ Kirakom neki s mon-
dám: „ez síma uszályos, lehet rá fényességet tenni vagy
csipkével díszíteni; ez itt török kaftán, nyitott; ez stik-
kelt s prémmel van; ez itt rövid.“ „Oh! ez mind préda-
ság!“ „No de, mondom, már nincs is több, csak még ez
a fekete bársony uszályos és ez a fekete bársony, társal-
gási darabokra, meg ilyen rövid tuniquek és még ezek is
mind echt bársony!“ „Így persze, hogy kegyed nem
vehet házat magának.“ „Valóban nem, mondám, kivált
100 pengő havi fizetésből!“ ... Leültünk, miután én egy
kissé keserűn elmosolyogtam. Ő észrevette s hallgatott.
„Melyiket veszi föl Ágnesére?“ „Ezek közül tán egyiket
se. Majd meglátom még, ha a szerepet megismerem.“
„Ugyan hát legyen szíves nekem egy vörös bársonyt köl-
csönözni! és egy fekete uszályost! A legszívesebben ott-
hon szeretném meggusztálni.“ „Jól van, mondám. Elkül-
döm mind a három vereset.“ „Oh nem! A prémes nem
kell. Kegyednek vannak sok fényes kövei?“ „Oh igen,
mondám. Töméredek s mind többnyire ezüstbe foglal-
vák.“ Eléhozom a színpadi ékszeres skatulyát. „Itt nagy-
szerűség van! mondá. Sok apró csattok s egyéb boglárók,
mind ezüstbe foglalva és egy szép korona, az is ezüstbe
„a jour“ foglalva. Ezek gyönyörűk! mondá. Ezekből is
kérek.“ „Tessék választani!“ Ezzel öszvepakoltam, mit
kiválasztott, papirosba. „Majd estefelé elküldök értök,“
mondá. „Nagyon jól van.“ Öszvepakoltam a két veres
bársonyt és az ékszereket. Este érte küldött.

Másnapra oda lakására volt rendelve a próba 9 órára.
Midőn megjelentünk, már oda voltak aggatva a ruhatartó

karjaira bársony ruháim, még pedig színíre, kitéve a por-
nak. Egy kissé úgy éreztem magamat, mintha nem tet-
szenék az nekem! Ej! gondolám, nem volt ideje elrakni,
majd elrakja a chiffonba. Midőn helyet foglalunk, én a
zongorához közel ültem, ott fémlettek szemembe éksze-
reim összevegyítve holmi megfeketedett, ólom foglalatu
kövek között, nagy papirosra kiterjesztve a zongorán.
Oh! oh! gondolám magamban: „Szép fehér ártatlansá-
gaim! mily gonosz kinézésű fekete társaságba jutotta-
tok!“... de ott följebb, ott volt a nagy, félig föltördelt
süveg cukor, s úgy osztán a hangjegyek szép egyetértés-
ben. Midőn osztogatták kinek-kinek a hangjegyeit, a
kardalnoknők is kikapták részüket. (Bizony kevés van
közöttük, kivált a régibb ismerősök közül, kik minden
öltözékeimet ne ismerték volna, de kivált a kis pajzán
Éder Lujza, ki a mint körülnézett, azonnal hangjeovét
szeme elé tartva, hol a ruháimra, hol a színpadi éksze-
reimre s majd reám hunyorítva, hamiskás szemeivel igen
kétértelmű mosolylyal susogá: „ismerlek szép maszk!“...
melyet a nagy zajba senki se vett észre, csak én. Azon-
ban én komoly arccal mimikáztam feléje... hogy szün-
jék meg!)...

Az opera gyönyörű s mindenkit meglelégedésre
ragadott. Midőn a próbának vége volt, minden eloszlott,
de Schodelné megragadta karomat: „Bizony innen nem
megyen kegyed, míg nem ozsonnálunk. Kérdé osztán:
hogy hát hogyan tetszik Ágnes szerepe?“ „Igen jól! mon-
dám, szépek énekei.“ „És ezt játszani kell tudni. Gyenge
kezekbe esel. Kell kegyednek a ruhák közül valame-
lyik?“ „Oh nem! mondám. Ámbár ez nem szellemi ár-
tatlanság, mert eselszövő egy kissé, de én mégis majd
fehér atlasz uszályban járom.“ „Tehát itt maradhatnak
az öltönyök?“ „Oh igen“ mondám.

IV.

Beatrice di Tenda. — Különös zavar az előadás alatt. — Schodelné ezüst koszorúja. — A Duna kiöntött! — A Salvatorpatika fölötti lakás. — Sárközyné. — Mit vásárolt be a cseléd? Az árvíz első éjjele. -- Rémes jelenetek. -- B. Wesselényi Miklós. — Steiger, a csolnakos. — Éhinség veszedelme. — A második éjszaka. — Az összeomló ház. — Sörözés kétségbeesésből. — Elmerülő lovak. — Egressy G. a ház fél kapuján kievez. — Rettetés az eltávozástól. — Befogadott menekülők. — Gr. Ráday vendéglátása. — Szerencsés menekülés. — Kellemetlen jelenet az úton. — Megérkezés Maglódra. — Mi történt ezalatt Sárközyéknél Maglódon? — Az ostoba hajdu. — Sárközy kétségbeesik. — A megérkezett feleség meglepetése — Hogyan találták meg Sárközyt? — A doktorról. — A pompás malacpapríkás és a turósbéles. — Sikertelen énekpróba. — Haza Pestre! — Az ég elborulni látszik.

Sokáig tartott Beatrice betanulása, Don Juan csak nem jutott hozzá, hogy elévegyék betanulás végett. Már közeledett a tavasz, olvadozott a hó, melegedett a levegő s végre Beatrice jó öszvevágólag betanulva, ki volt tűzve a nap, melyen Schodelné jutalmául lesz eléadandó. Hire járt előre, hogy mi szép ezüst koszorúval fogják megtisztelni Schodelnét, melyet aláírás útján készíttetnek. Itt volt a nap! Kezdődött a daljáték, mely sok tapsok s eléhívások, sok zajos éljenzések között

folyt le egész az utolsó fölvonás vége feléig. Én éppen Schodelnével együtt voltam a színpadon, egy duettet énekelvén, egyszerre mozgás támad a közönség között: jövés-menés, hangos beszéd. A zene megáll, mi egymásra nézünk, én rémülve mondom: tűz van! gyerünk ki! Én kiindultam, ő megragadta kezemet: „Ne menjen, mondá, végezzük be a játékot.“ Megijedt Schodelné, gondolván: hová lesz az én szép koszorúm! Hát szépen ott állva maradtunk, bevárando, hogy mi lesz a zavar-gásból. A zenekar is ült és hallgatott. Némely része ugyan ki-kimozdult, de ismét visszaült. Én mindig ki-kipillantottam az álfalak mögé, hogy hát ott mi zavar-gás van? A mig a színpadon fönt feszülten jöttünk-men-tünk, én mindig azt mondtam Schodelnének: eresztessük le a függönyt! de ő reám se hallgatott jól, mert azalatt a jövők-menők a földszintről azt kiáltották: csak folytas-sák! Mások, kik ismét jöttek, kiáltottak: semmi! semmi! folytassák! Mi odafönt a színpadon kiáltottuk: tűz van? „Nem“ felelének: víz! „Jézus! mondom, víz!“ „Foly-tassák, folytassák, még nincs veszély.“ Így most már csakhamar öszveszedte magát minden és folytattuk a játé-kot s be is végeztük szerencsésen, úgy, hogy még volt egy kis idő, hogy Schodelné megkapja az ezüst koszorút. De alig is történt meg, tódult mindenki kifelé a szín-házból.

A színészek szórták le öltönyeiket, rohantunk ki-fele, mert egy színész, ki nem volt a darabban elfoglalva, jött a Dunától, s mondja: „csakhamar kiki haza siessen, már a német színésznők mind eltakarodtak haza, a szín-padra folyt a víz s ők a fehér atlasz cipőikkel már bokán fölül jártak a vízbe.“ A nagy rémülés elfogott bennün-ket. Bezzeg nem volt gondom reá, hogy szépen hajto-

gatva, pakkoljuk a kosárba a szép ruhákat. „Csak gyűrd bele akárhogy“, mondtam a leánynak. S jött Kovátsné: „csak hamar lelkem! hamar siessen! Annyi sok nép tolong az utcán, félnek, hogy idáig eljön a víz, mert kiszakadt a váci töltés.“ No! de siettünk is.

Midőn ez történt, már én nem laktam a Salvator épületének azon nagy utcára nyíló szobáiban, melyeket akkor kibéreltem, midőn megérkeztünk Pestre. Igen drágáltam. Hanem Sárközy szolgabíró úr bírt ott négy szobát, csakugyan az első emeletben az is és a keskeny Dohány-utcára nyíló ablakokkal. Azonban minthogy két szoba volt, a Salvator előtti térre is ki lehetett látni az egyik szobából s az Arany szita-utcába is a másik ablakból. Most Kovátsné fönt bérelt ki egy szobát magának a második emeleten, Egressyék laktak az én volt szállásomon. Nem lakott ugyan most Kovátsné velem, de azért együtt tartottunk kosztot. Sárközyné, az én mostani háziasszonyom, egy kedves, jószívű, fiatal, áldott teremtés volt, férjével együtt s volt egy szép, kis, barna hat éves fiacskájuk is, kit bálványoztak, csak ez az egyetlen volt eddig, de Sárközyné most érdekes állapotban volt. Ők Maglódon, Pesthez közel birtak egy kis jószágot s töbnyire ott töltötték az évnek egy részét, midőn a gazdálkodás ideje eljött s csak olykor jöttek be, midőn az urat hivatalbeli kötelessége beszólította. Véghetetlen szeretettel viseltettek egymás eránt. Most az úr nem volt Pesten, Maglódon volt. Sárközyék azért adtak ki két szobát, konyhát, minthogy ritkán jöttek be s nem volt reá szükségük. A Kossuth édesanyja is ott lakott azon a tornácon két leányával, a hol mi s így jó ismeretségbe voltunk. Midőn így rohant rémültében ki erre, ki amarra, mi csak haza siettünk. Otthon mindent leszórva,

mondom a leánynak: „hagyd abba mind s csak fuss által a Mátyásba s mondd a fogadósnénak, adjon kenyeret is, mert éppen elfogyott s nem lesz a vacsorához, én pedig éhes vagyok.“ A leány csakhamar visszajött üres eszéssel s kenyér nélkül. Kovátsné pedig már megterítette az asztalt, hogy melegen ehessük az ételt. „Hát mi a baj?“ fölkiálték. „Hát csak az, hogy tömérdek nép tódult be oda s mind elkapkodták, a mi a konyhán volt, mert mindenik haza sietett. Se kenyér, se zsemlye! Mindent pakkolnak, a pinceablakokat dugdossák be az utcákon, hiszen már a Rókusnál látszik, hogy jön a víz.“ „Az Istenért! fölkiált Kovátsné: Frissen küldjön kávéért és pékkenyér vagy zsemlyéért.“ „Hiszen már zárják a boltokat is“, mond a leány. „Csak hamar, hamar, fusson, hozzon mindent, a mit kap enni, sajtot vagy mit!“ „Hát attól lehetne tartani, kérdém, hogy idáig is elhat a víz?“ „Bizony el — mond Kovátsné. Hisz ott van a jel, hogy egyszer már majd elhordta Pestet az árvíz.“ Jön a leány üres kosárral: Istenért se kap semmi többet! Kihúzza a kosárból egy fekete, száraz wutzlit (úgy hívták akkor az olyan hosszas pékzsemlyét) és egy fertály darált avas ízű kávé, a melyet már kimérve, fertályfont számra tartanak a szegénysorsuak számára az apró Greisler-boltokba. „Hát miért hoztad el ezeket a nyomoruságokat? Hisz egy font kávé mondтам!“ „Hiszen még ezt is alig tudtam kikapni a félig nyílt boltajtón. Úgy taszítottam be őt vissza, hogy csak adjon, a mit kap, de ezt is gorombasággal; hisz a pénzt se vehette már el. Majd ő most kávé mérget, mondá! Már egy bolt se volt nyitva. Ehol ni! a topánkámon majd bement a víz.“ „Oh Istenem! mondám, hiszen úgy meghalunk itt éhen.“ „Hiszen csak nem tart tán soká?“ vigasztalt Kovátsné. Erre jön be Sár-

közné: „Oh kedves Dérnécském! micsoda rémület. Kétségbe vagyok esve és férjem nincs itt és nem is tud róla semmit, hogy mi itt veszélybe forgunk. Én nagyon félek, mondá. Nem engedné meg, hogy ide bejöjjenek kis fiammal hálni?“ „A legszívesebben. Nézze, mondom s elé mutatom — semmit egyebet nem kaptunk s majd meghalok éhen. Teljességgel mindenből kifogytunk.“ „Azon ne búsuljanak semmit, van még nekem a kamarába egy s más, csak hogy ott is vége felé, minthogy már haza akartunk menni s nem töltöttük meg újra a kamrát, a min van, szívesen megosztom.“

Mit írjak ezen borzasztó eseményről, mit már jeles, avatott tehetségek eléggé le nem rajzoltak volna? Ahhoz magas és kíváncsatik s nem az én körömbe tartozik. Csupán azt akarom eladni, mi személyemet illetőleg érdekelt s a veszteségeket, mik itt, fájdalom! engemet is kártékony kitöréseikkel károsítva sujtottak. De meg azt is, mi „tragicomisch“ események is történhetnek ily borzadállynak közepette, mely még kacagásra is indíthatja a tátongó örvény fölött jajveszéklő rettegőket.

Az első éjjel nem alhattunk semmit, mert minduntalan az ablakhoz ogtunk, megnézendők, hogy mennyire nőhetett már a víz? Minden perc, több-több rettéggel töltött el bennünket, mert én, jeléül, hogy mennyire nőtt-e vagy apadt az áradat, egy éppen ablakaimmal szembeálló földszinti háznak a lámpáját vettem célul. Sötét volt az éj, már sehol sem égtek a lámpák, nem lehetett meggyújtani, oly magasra emelkedett már a víz. A szembe lévő alacsony épület ablakain már befolyt a víz. Két gyertyát égettünk egész éjen át, mint a kísértetek szaladgáltunk egyik szobából a másikba a gyertyákkal, hogy hol látszik jobban a mélység. A víz

sebcsen nőtt, az ablakokból kiáltoztak: segítség! csolnakot! Így kiáltoztak az üres levegőbe, melynek csendjét csak a víz csendes locsolása, zajlása a házak szegletein háborította. Az én lámpámnak oszlopait mindig jobban-jobban nyelte el a víz. A kétségbeesés környezett! Végre a szembelévő házban már nem lehetett bent maradni. Szabadítani semmit se lehetett: mind fölrohantak a háztetőre a bent lakók, családotól. Világosodott, végre hajnallott. Mi is öszveszedtük magunkat. Még teje volt Sárközynének reggelre, a kávéhoz. „Eredj leány, hozz vizet mosdani és a kávéhoz inni.“ „Jaj asszonyom! nincs víz. Meghalunk szomjan. A kúthoz nem lehet jutni már, ellepte a vízcsőt. Sehova se lehet már menni a tornácról, se le a lépcsőn, tán a tizedik lépcsőt is ellepte már a víz.“ „Oda vagyunk!“ kiáltozánk. „Csak csolnak jönne, mond Sárközyné, mindjárt kimennénk Maglódra. Oda viszem magukat.“ „Jaj! én a világ minden kincséért sem ereszkedem a vízre. Szörnyen félek a víztől.“ „Hát itt akar maradni? kérdé Kovátsné és a háziasszony. Hiszen ha ez így fog nevekedni, a házak tetejét is ellepi.“ „Oh borzalom!“ A leány beszéli, hogy mielőtt még oly nagy nem volt a víz, 500 embernek adott szállást a ház tulajdonosnője, Csepesányiné Ts. asszony. „Hiszen ha annyian vannak odafönt, reánk szakad a ház.“ Még egy korcsmáros is odafönt sört és pálinkát mér! . . . Már az utcán is hallszik a kiáltás: Csónakos ide! ide! De csak imitt-amott a távolban lehetett egyet látni, tele menekülőkkel. Beszaladok Egressyékhez, még csak ott tünt föl borzasztólag a nagy tengerhez hasonló víz tükre! Mind oda csödültünk. Bezzeg senkinek se jutott eszébe, ajtóit vagy szekrényeit zárogatni. Jártunk egyik szobából a másikba, mint sajátunkba. Egressy biztatott, hogy ne fél-

jünk, majd fog az apadni! Kinéziünk az utcára, hogy csónakot intsünk oda; hát ott hebicckél egy nagy félkapun öt részeg mesterlegény, egyiknél egy rúd, másiknál egy sütőlapát. Nem tudták magukat elosztani, ha ingadozott a kapu, egy a tulsó oldalra ment a rúdjával, a többi négy is utána futott, a kapu arra hajolt, egy már lepotytyant, a többi megijedt, lefeküdt, de a kapu mindig ingadozott. Mi sikoltottunk, mert már a kapu az Ötpacsirta-utcába kezdett kanyarodni. Ismét fölugráltak szegények, mert ha ott becsavarja az örvény, örökre veszve vannak, mert egyenesen a nagy Dunába sodorja őket. Ha részegek nem lettek volna, tán kétségbe estünk volna, mi „nők,” de eleinte kómischnek tünt föl, az ide-oda tántorgásuk. De bizony besodorta őket, ott osztán nem láttunk többé közülök egyet se.

De láttuk Báró Wesselényi Miklóst a Rókus-ispotályból kihordani a szegény, beteg, öreg nőt, kiket köteleken eregettek le s ő izmos karjára emelve, fektette le a csolnakba őket s befordult a csónakkal a kis dohány-utcába, alkalmasint tán a városerdőcskébe, mert ott nem volt víz, vagy Isten tudja, hova. De itt jött három katonatiszt, egy mély mosóteknőben, két rúddal hebicckélve. Rákiáltanak a Báróra, ki mint egy vizi Isten állt a csolnak elején, levetve zubbonyát, ingre vetkezve „Hej! halod-e? jőjj ide csolnakoddal, nem látod, hogy elmerülünk?” „Csak menjetek oda, a honnan jöttök, most embereket kell szabadítani” s azzal tovább haladt betegeivel.

A víz nőttön nőtt. Jött egy csolnak az Egressyék ablakjok alatt, már akkor oda futottam volt, elszánva magamat, csakugyan menekülni óhajtva. „Megállj csolnak! megfizetünk, végy fel.” „Ide nem férnek, mert tele van,

fölborul. Majd ha visszajöviünk.“ Vártunk. Már tüzet se rakhattunk, elfelejtettük a fát fölhozni a pincéből. Rágtuk a száraz kenyeret s a mi volt. Ittuk a sert, inni való víz egy csepp se volt. Sárközyné mondja: „Én kiúszok egy szál deszkán is kis fiammal. Férjem kétségbeesik.“ Csolnak nem jött. Én, ki reggel ágyban szoktam meginni pohár vizemet, epedtem a szomjúság miatt. A ser még délbe se enyhített. Jött egy csolnak. Ordítoztunk reá: „vegyen föl.“ „Tíz új forint egy személyért“ kiálta föl. Egymásra néztünk Egressyvel. „Eredj! egyen meg a fene!“ mond Egressy. „Nekem nincs pénzem,“ mondám. A színésznek a hó közepe táján már lapos az erszénye. Mindjárt itt lesz a tizenötödik, gondolja magában; ez is kell, amarra is szükség van, ej költsünk!... Nekem tehát nem volt. Egressyék nem féltek oly nagyon, nem siettek menekülni. De én itt maradni is féltem, vízre menni is féltem. Itt láttunk egy csolnakot három emberrel, ki a Mátyás-fogadónak tartott. Intünk, kiáltunk, hogy jöjjön. Elsőbb ránk se hallgatott, végre megismer, oda jön. — Steiger! „Hát itt laknak?“ „Vigyen ki innen.“ „Nem lehet! Szörnyűn sietek a Mátyás-fogadóba. Ott a grófnak a drága lovai az istállóba bekötve, rendelkezni kell felőle, tán már meg is fultak.“ „Csak a cselédet vigye magával, meg hozza is vissza. Ételért megyen, majd meghalunk éhen.“ Egy deszka segítségével, melyet már lekészített a fogadós szükség esetére, egyik végét a lépcsőre, másikat a csolnak szélére illesztve, átmentek . . . Semmi enni való! Nem főztek semmit. Nincs semmijük. Beomlott a víz a pincébe és a mit megmenthettek, mindent elkapkodtak a vendégek. Azt se tudják mit csináljanak, oly nagy ott a zavar. Steiger kétségbe volt esve. A drága, pompás négy ló sehol se volt.

Kiszabadultak, a kaput kiszakította a sebes víz, a lovak elusztak, Isten tudja merre . . .

A lámpához mindig jobban közeledett a víz. Már most komolyan gondolkoztam a menekülésről. Pénzem nem lévén, öszvekötttem egy pár ezüst evőeszközümet, spárgára kötöttem, ott himbáltam le az ablakon, ha láttam egy csónakot jönni, mert nem mi előttünk közel, de távol járt egy-egy csónak; a Ludovicaeum felé igyekeztek, mert ott nem volt víz. Orditoztam: „Jöjjön ide csónak! oda adom az ezüstöt.“ Bizony ez nem sok volt már, miután a mi volt is, elrabolták s alkalmasint keveslették, rám se hallgattak! Egyszerre csak azt veszem észre, hogy már úgy elrekedtem, hogy beszélni se tudtam, mert nyári ruhában, csupasz nyakkal szaladgáltam a hosszú tornácokon végig. De én azt akkor föl se vettem. Egressy mondja, „ha még az éjjel is nő a víz, tán csak még is kapok egy csónakot, elmegyek Földváry úrhoz, hogy adják ki a fizetésemet, családos ember vagyok, nem éhezethetem gyermekeimet. Osztán majd bevásárlók. Tán csak van már valami rendelkezés téve.“ „Hozza el az enyimet is, Gabi, osztán hozon ennivalót is.“

Ezen nap is úgy ment le, szörnyű aggályok között, csak hogy még rémültebben, miután láttuk, hogy sodorta a víz a szép, drága chiffonokat, ládákat, hordót teli zsírral, kisebb-nagyobb commodeot, roppant nagy szállfákat, fiókokat, Isten tudja azt mind elésorolni . . . Eljött az éj! Egyszerre csak egy hatalmas, stentori hang fölszólal az utcáról, a koromfekete, sötét éjbe, mely valóban rémletesen hangzott föl: Gyertyákat az ablakokba!!! Oda ugrottunk az ablakhoz, s látjuk Wesselényit világított csónakban, ismét embereket hordva, mintha valamennyi gyertyavilág a hajón, csillagkoszorút képezne izmos alakja

körül s égbe akarnák emeln i angyalok! . . . „Valamenynyi szikra, mind csillagokká váljanak fejed körül, nemeskeblű emberbarát,“ susogám magamban, azonban futottunk s minden darabka gyertyácskát öszveszedtünk s meggyujtogatva, poharakba, tartókba. Egyszerre mindenfelé, meddig szemünk ellátott, tele voltak az ablakok világossággal.

A szembe levő házban a jajveszéklés egész nap tartott s most az éjjelben még rémletesebben hangzott. Kétségbeesésökbe azt se tudták, mit kiáltanak: segítség! Mindjárt oda leszünk! Lesülyed a ház! Tűz van! Tűz van! kiálták, a gyerekek sívítottak. Egyszerre szörnyű ropogást hallunk. „Jézus Mária! a házunk leomlik,“ kiáltottuk . . . S egyszerre rémes ordítás, mint ezer torokból kiszakadva . . . És nagy porfelleg borította el az egész utcát s vakította el szemünk világát s egyszerre nagy csendesség lett. „Mi volt ez?“ kérdezőnk egymástól. Félve közeledtünk az ablakhoz. A szembe levő ház eltűnt! Besülyedt emberestől, kik a padon, háztetőn kinlódtak, mélyen be a pincébe! Csak azon részecske maradt fön, hol a lámpa állott ijesztőjelül, hogy még mindig nöl a víz. Most már a tetőpontját érte el a kétségbeesés nálunk. „Meglássák, holnap mi is így járunk,“ futottam Egressyhez. Ő vigasztalt, hogy ez nagyszerű épület, nincs mitől tartani. Ez egy építőmesteré volt, ki azt a maga számára építette és tíz évig hagyta száradni, mielőtt befödte. De Sárközyné sírt, hogy sohase látja többé férjét s férje gyermekét. „Édes Dérýnécském, hozassunk le sört böven, igyunk egész éjjel, hogy részegedjünk meg, hogy ne érezzük, ha elsülyedünk.“ Föl is küldte cselédjét, két cüinderrel s ittunk, de már azelőtt is ittunk, hát nem lehetett sokat, mert úgy föl voltunk fújva, mint a dob, de egy

csöppet el nem álmosodtunk. Kiáltották az emberek az ablakokból: „Ez nem árvíz, ez vízözön! ni! hogy bugyog föl a föld alól! Egész Pest elsüllyed! ez Istenbüntetés!” . . .

Eljött a reggel! Már csak egy fél röfnyi messzeségre volt a víz a lámpa üvegjéhez. „Ha az üvegjéig fölré a víz, mondtam, úgy itt az első emeleti ablakokon foly be.” Hallunk borzasztó horkolást. „Mi az? mi az? az Istenért!” Kinéziünk a kis szűk utcába, ott vergődik két nemes állat, küzd a víz ellen, de már ki volt fáradva, horkolt s végül elmerült, mind a kettő, nagy kapálódzások között. Az elszabadult négy állat ketteje, a gróf fogatából. A másik kettő, Isten tudja, hol fúlhatott bele. Megnevezte Steiger a gróf nevét, de bizony én elfelejtettem.

Jött a reggel a kínos éjjel után. Jöttünk-mentünk mi is Egressynével egy szobából a másikba. Még mindig nőtt a víz. Jön be a leány mondani: hogy az éjjel kiszakította a nagy félkaput a víz és már az utolsó lépcső látszik ki csak a vízből. Tán nem is úszhat be a csónak a kapu alatt. Ma harmadnapja, hogy nő a víz, harmadnapja, hogy szünet nélkül rettegésbe élünk. A mint Egressy Gabi meghallotta, hogy ki van dülve a kapu, azonnal sok küzdelmekkel, néhány ember segélyével, csákányokat, köteleket, mindent eléhordva a padokról, hogy a lépcsőhöz közelebb úsztassák a kaput s így mindent, mit elékaptak, az evezéshez szükségeltető eszközöket, még fél deszkaszállat is, a mit kaptak, elészedték. Egressy bement öltözködni a szobába, miután mindent elrendezett odaküint. Mi nem is sokat néztünk rá, csak az ablakból a vízre s lestük a csónakot, hogy jön-e már felénk is olyan, a ki fölvehetne. A mint így kinéztünk az ablakon, ott látjuk Egressyt a félkapun, mint egy Rinaldó

Rinaldini, magasan föltartva fejét, szalóniasan fölöltözve, egy piszkos, feketés rúd a kezébe és a kezén — fehér glaccé-keztyű! „Nézd Zsuzsika! nézd! azt a bolygó uradat, hogy áll ott, à la Rinaldó! Midőn a doge palotájában egy táncestélyen akarna megjelenni, hogy ott bosszút álljon az urakon, kik őt elakarták fogatni. Osztán az a szurtos, fekete rúd a kezébe! És azt a négy rongyos, durva kinézésű evezős, mind valóságos haramiák!“ Ez a kép úgy nézett ki, az ablakból letekintve rájuk, hogy minden rémülesiünk dacára, hangos kacajra ösztönölt bennünket, pedig nem kevésbé rettegtünk Egressyért is, pedig ő volt, tulajdonkép, a ki a kacagást eléidézte, a félkapun hebitkélve a víz színén, oly eleganciával öltözve. „Ugyan nem felejtette-e el keszkenőjét meglocsolni illatszeszszel?“ mondtam . . . Most meg láttunk egy olyan, szálfából öszve-készített úszó valamit, de az nem dereglye volt, azt már láttam a Dunán, gyümölcsösökkel; de az nem volt egy csöppet se körülszegélyezve, egy ujjnyi rárával se. Sárközyné elkezd kiáltozni, hogy jöjjön ide! Nem volt több rajta, csak három ember. „Erre megyek ki, monda, éppen a Rókus felé indul.“ „Az Istenért! mit gondol, hiszen lesodorja a víz?“ „Már Istenre bízom magamat kis fiammal, de itt ki nem állom többé a szorongást. Jöjjenek velem! Dérynécské, Kovátsné!“ „Én a világért se! mondtam, erre, nem.“ „No! mihelyt hazaérek, a házi-orvost azonnal beküldöm szekérrel, s ott a Rókuson túl már nincs víz, odáig a sorompókon túl nem hatol. Ott lehet csónakot bérelni s az orvos bejön magukért. Csak jöjjenek! a csónakot kifizetem én.“ Reá ült arra a pusztá fenyőre, leültette kis fiát, elébe a szálakra, magához szorítva erősen s köpenyébe burkolva: Isten nevében elindult haza. Amint ezek elindultak, jön egy csónak egye-

nesen felénk tartva a kis utcából. Öt hat ember rajta s megpakkolva mindenféle zsákokkal, kosarakkal és mindenfélével. Azon házból jöttek, melynek egy része leomlott a pincébe, a másik része még föntállt egy pár szobával, erősebb épület lévén. De butorjaik már mind úsztak a vízbe s féltek, hogy ők is bezuhannak a padlással együtt, hova ők fölhurcoltak annak idejében mindent. Ez egy szabó volt nejével s két szabóinassal. „Kérem az Istenre, T. asszony! adjon egy kis helyt, hacsak a konyhában is egy szegletben meghúzzuk magunkat.“ „Szívesen, édes jó asszonyom, mondám, csak be tudjanak úszni a kapu alatt.“ Elég küzdelemmel behaladtak, bepakkoltak. „Csak hordjanak be mindent ide, a leány szobájába,“ mondám. „Még egy igen nagy kérésem van! Egy fogadósné férjével, kezeit csókolja, tessék megengedni, hogy ők is ide menekülhessenek. Egy konyhán laktunk s jóembereim.“ „Jó! mondám, hisz ha megférnek, szívesen.“ Így a csolnakot visszaküldték, s azok is oda pakkoltak föl hozzám. Már most nem féltünk az éhenhalástól. Ők se ettek főttet, a padon nem lehetett főzni, de náluk krumpli, fa és egyéb minden is volt. „Csak hamar! mondám, főzzenek jó csomó krumplit, mert majd meghalunk éhen.“ „Mindjárt lesz, T. asszonykám, minden.“ A mint ott pakkolódtak, az asszonyka csak néz reám s mosolyog. Nekem egy kicsit föltűnt, de nem szóltam. „Nem is tetszik tudni, hogy kivel teszen most ily nagy jóságos cselekedetet?“ „Nem, mondám én. Soha se láttam az asszonyt. De legyen bárki, azt sohase nézem, csak ha tehetek — teszek.“ „Nem emlékszik már Piktör Lizire?“ „Lizikém! Oh Istenem! Emlékszem gyermekkori játszótársamra. De nem ismerem volna meg soha! Az nem is csuda! Annyi időköz megváltoztatja az embert. De hát hogy van az, hogy

maga ismert engem, mégse szólított meg soha?“ „Nem bátorkodtam . . . én egy szegény szabóné.“ „Én pedig most már „herceg Esterházyné“ vagyok! tréfálkozik vele. Hiszen még akkor is örömet ölelném szívemhez kedves gyermekkori játszótársamat! Hát nem a kedves gyermek-e a legboldogabb idők?“ . . . Jászberénybe laktak s két leánytestvér volt, egy derék festésznek a leányai. A másik leányt Katruskának hívták. Csak ezen két leánykával volt szabad játszanunk és a kapitány leányával, kit Boódi Ninának hívtak. Ezek voltak az egész gyermekkori ismeretségem Jászberényből.

A víz négy óra tájban nem apadni, de már mégis csillapodni kezdett növéseben. Egressy már itthon volt, egy óra lehetett. Elment Földváry úrhoz, de ők már az első nap kimentek falura, senki se volt hon. Több híreket hozott a sok szerencsétlenségről, több házak besüllyedéséről. Nevezetesen szegény Karacsék is besüllyedtek a pincébe. Ez nagyon érdekelt, mint oly régi ismerőseimet, de szerencse, hogy ott emberhalál nem történt. A házak csak felerésze omlott össze. A színház nagy kárt szenvedett; beömlött az egész gázvilágítás masinája, kamrája és még egyéb károk is történtek, úgy, hogy soká nem volt reménység a színpadon előadásokra, mert nagy javítás igényeltetett. Kapott Egressy egy csolnakot s elment gróf Ráday ő nagyságához. Ő reábizta Egressyre, miszerint ha akarunk kimenni Pestről, u. m.: Lendvayné, Laborfalvy Róza, Kovátsné és én, nagyon szívesen elfogad kastélyában Egressyékkel együtt, a meddig vissza lehet ismét jönni Pestre. De én, a ki igen szerettem kényelmekben élni és teljességgel nem szerettem hosszasan az etiquette szabályai bilincseiben vergődnöm, sokkal célszerűbbnek találtam a csendes, bizalmas, ismert házikörben, otthon

találva magamat kipihenni, elfogadván jó háziasszonykám szíves ajánlatát.

Még mielőtt Sárközyné Pestről menekülhetett volna, még ott rettegések között töltöttünk éjjel-napot, Maglódon szinte egy szomorú esemény bekövetkezéstől rettegett a háznép. Tova négy óra tájban csakugyan érkezett a csolnak az orvossal értünk, mely kivigyen bennünket a szárazra. Ámbár ezer félelmeik között, habozva, mégis reábeszélt Kovátsné, hogy ne féljek semmit, nem félhetünk semmit a vizen, hiszen ezek a csolnakosok ügyesek, mondák. Végre elhatároztam s készültem. Öszveszedtem kevés fehérneműt, gondolván: hiszen nem tarthat sokáig odamaradásunk. „No, édes Lizikém, mondtam, itt hagyom magát házgondviselőnek, míg visszajövök. A magam szobáját bezárom, a másik szobát, konyhát használják tetszés szerént. Csak vigyázzanak a nagy almáriumokra, mert abban drága ruhák vannak. Isten maradjon veletek!” s azzal mentünk. „Még egyszer! mondtam. Itt a mosócédulám, ha addig elhozná a mosóné a ruhát — már három hete, hogy elvitte, tömérdék sok öszvegyült, minthogy az operára készültünk és sohase volt időm átadni — csak szorosan vegye számba. Isten veletek!”

Nagynehezen már a csónakban ültünk. Én oly rekedt voltam, hogy szavamat alig lehetett megérteni, csak úgy rikácsoltam. A hogy megindult a csónak a Rókus felé, látom, hogy ott egy keskeny hídnak a karja kiáll a vízbe s itt fulnak bele. „Hátranéz a durva pofájú csna-úgyis tört a „félsz“ hidege, rémültömbe elordítom magamat: Megálljon! Megálljon! Mindenik rám bámult. „Jézus Mária! mondtam, egyenesen a híd karjának tart. Ne menjen arra, megütődik a csónak, mind beleborulnak a vízbe s itt fülünk bele.” Hátranéz a durva pofájú csóna-

kos: „Nekem szól? Ne krákgogjon itt az asszony, mert úgy ledobom a víz fenekére, mint egy kövel terhelt zsákot.“ Még csak ekkor vacogott jobban öszve a fogam. Jajgatni, szólni se volt szabad. A többiek csak csillapítottak, hogy hallgassak már, mindjárt künt leszünk. Most már izzadtam. A vén csónakos duruzsolt, mindég rám nézett vissza. „Még engem tanítgatni akar“ stb. Még cifra szavakat is mondott, de hallgattam, mint a nyul. Végre, végre megláttuk a szárazföldet s a sok szekereket, melyek oda voltak rendelve a menekülők számára. Midőn kiugráltunk a szárazra, az orvos eléhívta a szekerest, felültünk. Az orvos visszament a csónakkal, még a városban reábízottakat eligazítandó, de nekünk semmit se szólott semmi eseményről, csak azt beszélte el, hogy társaságot találunk ott, Kossuthné is odamenekült két leányával. A mint a szekér megindult a göröngyös útra, bennünket egyik oldalról a másikra lökdösvén, Kovátsné mindég egyet sikoltott s szidta a maglódi szekéresinálót, meg a fej nagyságú göröngyöket és pedig a hányat zökkent a szekér, s rádobott Kovátsnéra, mindég, mindég kiáltottam: „Ráz-zál-ráz-zál! te finum, ruganyos acélszekér és te gödrös, göröngyös, deszkasímaságú maglódi út, hadd érezzem, hogy göröngyén törik ketté derekamat s nem azon a lágy, tengermélységű víz hátán ringatnak! Nem adnék egy göröngyöt belőled száz sárvízért!“ Én szörnyű jókedvre derültem, Kovátsné még jobban mérgelődött, egész Maglódig mindég zsémbelt reám, hogy ennek mind az én nyugtalan természetem az oka, hogy ő tele van kék foltokkal s azon oldallökésektől fájdalmas a dereka, miket az én vásból gyurt alkatommal az ő vékony bordái ellen elkövettem. „Azt maga szántsándékkal tette velem, csakhogy engem bosszantson,“ mondá mérgesen. Én pedig annál

jobban nevettem. „Hiszen ott maradhattunk volna, mert már apadt a víz s most jöttünk ki, midőn már annyi rette-
gések után, gyönyörködhattunk volna — látván az apa-
dást.“

Midőn az udvarra bedöcögött a szekér, a konyhából
roppant világosság, zaj, vidámság, de mindezeknél hason-
líthatatlan kellemesb illat terült el, miután a nélkül is
már elcsigázott, hamuszín, üres gyomrunkban az étvá-
gyat még jobban föizgatta. „Isten hozta! Isten hozta!”
kiáltással jött mindenik előnkbe, még a kis barna Lacika
is. (Úgy emlékszem, Lacikának hívták, a kis egyetlen
szép fiút.) „Itt van ostoba mama! Itt van ostoba mama!
kiáltozott. Lássá! Anya sírt, apa sírt.“ . . . Amazok el-
kezdték nagy kacagásba kitörni, nem ismervén a gyerme-
ket, nem értették át, hogy mit akar e zavart beszéddel:
„az ostoba mamával?“ A gyermek rájuk meresztette nagy
fekete szemeit, mintegy megsértődvén általa. Elkezdé
ujra „De bizony sírt apa! meglötte magát! úgy-e anya?“
Most meg rajtam volt a sor bámulni. De Kossuthné kérdi:
„Hát miért mondja Dérynének: ostoba mama?“ „Oh, kis
aranyos szám! s csókoltam a gyermeket, mert igen szeret-
tem. Hát ez onnan eredt, mondám: ha az én jó háziasz-
szonykám valami igen jót készített, nekem mindég kül-
dött be kóstolót. De már többször tréfálkozott Sárközy úr
azelőtt is, (mert igen szeretett a gyermek engem, gvak-
ran hordván a számára a zsebembe apró színezett cukor-
kákat) no! ha a mama meghal, Déry nénit veszem el ma-
mának és ő lesz a te mostoha mamád. Az én ostoba ma-
mám? kérdi a gyermek. Kacagtunk fölötte nagyokat. Hi-
jába mondták neki szülei: ne úgy mond aranyom! meg-
haragszik Déry néni. A világért se lehetett reávenni. Kö-
zelebb is küld valamit: „Mondjad lelkem! tiszteli anya,

mostoha mamát s egy kis kóstolót küld.“ Bejön: tiszteli anyá, ostoba mamát, elküldte a „kóstold-meg“-et.“ A mostohát sohase tudta kimondani. S így maradtam az: ostoba mama.“ . . .

„De ki beszél, kérdém, hogy ki lötte meg magát?“ „Jaj, kedves Dérynécském! mond az asszonyság, most is borzadok, ha eszembe jut, hogy mi történhetett volna! Szerencse, hogy hazasiettem. Az ostoba hajdú volt oka a zavarnak. Az első napon nem tudtak semmit Maglódon, hogy mi történt Pesten. Ide ritkán jön el valami esemény híre, mert nincsen semmi közlekedés. Másnap beszélték a parasztasszonyok a konyhába, hogy víz jött ám a Dunából a városba. A cselédek föl se vették, kacagva mondták: majd visszaúszik, ha megúnja a szárazon. Férjem kártyázni ment, midőn szétoszlott az az egynehány tanácsbeli és ügyes-bajos nép, nem volt igen jókedve, jobbkor hazajött s mondja neki a hajdú: „Tejens uram! azt beszélik a faluból az asszonyok, hogy Pesten kiöntött a Duna.“ „Kiöntött? Nem nagy baj. Bizonyosan zajlik a jég, az gyakran megtörténik. Azonnal fogjon be a kocsis, te azalatt keresd meg az orvost, majd menjete be.“ „Be van fogva, de az orvos urat nem találjuk, mondja a hajdu. Valahol lyányozni van tán, mond a hajdú félmosolylyal,“ miként férjem elbeszélte. Nohát csak menj magad. Ha tetszik hazajönni a T. asszonynak, hát beküldtelek, ha pedig még mulatni akar, csak maradjon, a jövő héten magam is bemegyek egy-két napra.“ Jó késő volt midőn visszaérkezett a szekér. Kimegy a férjem a kocsizőrejre. „No hát, nem jönnek?“ kérdé férjem. De a hajdu nem felelt, csak forgatja el fejét, hogy ne lássa férjem, kisírt, könnyező szemeit. „Mi az . . . adta lelt? Miért nem felelsz? Mit forogsz, mint az ürge a kalitkában?“ A hajdu csak töröl-

geti a szemét kendőjével, még mindig az ülését cibálgatva ide s tova, végre kitörve zokogásba. „Ne tessék megijedni Tejens Uram! Nem tréfa dolog van ott.“ „Hát a feleségem, kis fiam! Miért nem jöttek?“ A hajdu nem szólt, csak kezével int: hogy vége mindennek! „Beszélj teremtetted! mert mindjárt torkodba ütöm nyelvedet, hogy megfúlsz!“ Ekkor még jobban sírásba tört ki a hajdu s mondja: „Nincs ott többé se feleség, se gyerek!“ Férjem szegény, egy hangot se tudott adni, öszveroskadt a lába alatta, úgy fogódzott a szekéroidalba, hogy el ne essék. Tompa hangon mondja a hajdúnak: „Vezess be!“ A hajdu bevezeti. Leveti magát a pamlagra, a párnákba dugja fejét, kezeivel eltakarva arcát, véghetetlen fájdalommal, de azt mondja, még csak egy köny se jött a szemére, hanem mind a szívére szorult, s majd megfúlt. „Most beszélj, szólt a hajdúhoz, mi dolog történt? Hát kijött a feleségem, s kis fiam? Ott láttad, hogy beléfúltak?“ „Dehogy! hisz akkor bementem volna értök s kihúztam volna, ha magam belefúltam volna is. Hisz nem lehet oda menni, se kijönni embernek. Hisz az egész várost ellepte a víz, csak a tornyokat láttam. A házak mind beomlottak már, azt láttam innen a szárazról.“ „De hát egy csónakot nem tudtál ott keríteni és bemenni rajta?“ „Hát hol volt ott a csónak? Egyet se láttam. A sok emberek ott állnak a szárazon, bámulnak. Kértem tőlök: hogy lehetne oda bejutni a szállásunkra? Az asszonyomért jöttem. Ha szárnyad van jó ember, berepülhetsz, de, hogy a szállást ott leled-e, a hol hagytad, az már kérdés. Hiszen látod, hogy a házak helyett, melyek ott álltak, csak a nagy halom ledült épület foglalja el a tért, a nagy házak pedig mind a pincébe omlottak be, mert csupa pince alul az épület, hát nem bírta már a nagy terhet a hátán hor-

dani, mert mind tele lettek vízzel a pincék. Ezek bizony így beszéltek, én úgy jártam ott elé hátra, mint egy örült.“ „De hát annyira kikelhetett a Duna medréből, hogy egész idáig kihatolt a Rókuson is innen?“ „De mennyire innen! Hiszen az első emeletekbe az ablakon folyt be a víz.“ „Az első emeleten? kiáltott férjem. Úgy csakugyan végők van! Add a puskám!“ „Tejens Uram!“ „Szót se! mindjárt lelőlek mint a kutyát! Ki innen! Ki! Ekkor elévette puskáját, mely mindig töltve függ a fogason s kirohant az erdőbe egyedül. Minek éljek már én tovább s eltűnt! Már akkor szürkülni kezdett. Azután a hajdu beszélt: Ő azután, hogy az úr kirohant hallotta, midőn mondta: „Minek éljek már én tovább!“ Befutott a konyhába, ott remegtek a nöcselések, a kocsis a látottakat mind elmondta nekik s mind sírva találta őket. Az Istenért! mond a hajdu: az úr meglövi magát. Jaj Istenem! Istenem! mit csináljunk? Utána se merek menni, azt mondta, lelő, mint a kutyát. Merre fussunk? Hol az orvos? Senki se tudja! Szakácsné maga maradjon, őrizze a házat, én elmegyek az orvost keresni. Utána küldöm, ő tán föltalálja az erdőben. Isten őrizz meg a szerencsétlenségtől! Tik is menjetek az erdőbe, egy része, másik az orvost keresni. Az orvost meglelte a hajdu, elébeszért mindent, az orvos lámpákat gyújtatott, mentek keresni. Sehol nem lelték. Hajnal felé hazajöttek: egyik korább, másik később, végre az orvos. Egy se lelte, még csak nyomát se. Az áradás harmadik napján tétlen várt minden. Igen jókor nem tudtak határozni; igen átfáztak az éjjelbe hajnalig az erdőben járkálva. Az orvos mondá: nem hiszi, hogy meglötte volna magát, mert tán meglelték volna holttestét. Végre elérkezett az óra s egy fogadott szekéren hajtat be az asszony egész vidám kedvvel.

Az orvos kirohan. Igazán kétféle érzés küzdött keblébe: az örömet mutatta, hogy életbe látja a nőt, kiért férje kétségbe esett. De mielőtt a kétségbeejtő eseményt csak éléhozhatta volna is, már Sárközyné kérdé: „hol a férjem?“ „Odaki lesz tán az erdőbe.“ „Jöjjön csak édes doktorkám! egy kérésem van. Itt van pénz, üljön szekérre s menjen Pestre. Meglátja, mily borzasztó dolog van ott! Csakhogy már itthon vagyok. Szegény Déryné, ott esik kétségbe. Megigérttem neki, hogy mihelyt hazaérek, magát beküldöm érte. Csak siessen, siessen! béreljen ki egy csónakot, csak fog kapni ma már könnyebben.“ Az orvos elment; sietve befogatott s tán örült is, hogy nem ő volt az első, ki tudatja vele férje állapotát. Eljött értünk, de nekünk egy szóval se hozta elé az otthoni eseményt... A cselédek csak oly kétséges ábrázattal álltak körülte tétlenségbe. Örülni is akartak volna s nem is mertek. Hát miért nem láttok a konyhához? Vagy nem adtok ma enni? Egyik vízért szaladt, másik tüzet rakott. A kis fiú szüntelen kiáltozott: „hol apa? hol apa?“ „De hol is marad, mond az asszony békétlenkedve. Én sietek hozzá s ő nem vár itt rám.“ „Oh! Tejens Asszony! ne tessék megijedni! Csak meg ne lőtte volna magát!“ „Kicsoda?“ kérdé az asszony sikoltva. „Hát a Tejens ur!“ „Eredj bolond! de megijesztettél. Hát micsoda Tejens úr volt itt? Vagy másutt volt valami?“ „Nem.“ „Hát mi az? Mit beszélsz?“ „Hát a mi Tejens Urunk.“ „Az én férjem?!“ „Hát az bizony!“ „Hát hol? Mennyei szent atyám! tán meg vagyok örülve? Hiszen ez volna...“ be akar rohanni a szobába. „Jaj! nem ott.“ „Hát?“ „Az erdőbe.“ „Hiszen az lehetetlen. Hát miért nem szóltatok mindjárt, mikor hazajöttem? Hát a doktor?“ „Jaj! ő nem volt itthon.“ „Hát férjem mikor ment az erdőbe?“

„Még tegnap estve felé.“ „Menybéli szent atyám! őrizz meg az örüléstől! Merre menjek? Hisz az lehetetlen. Itt a gyermek, vigyázz rá, ki ne ereszszétek“ ... hol vinni akarta azt is, hol betolta a szobába. Meleget vetett magára, mindég magába imádkozva: „Vezérelj Istenem! vezérelj, hogy föltalálhassam!“

Rohant mindenfelé, szinte kétségbeesve. Összevissza tépve a galyak által ruhája a járatlan helyeken. Se maga, se hullája! S minthogy hulláját nem lelte, még volt reménye s így ereje és bátorsága is nőtt. Minden csalitot-bokrot körülvizsgált, végre szinte dél felé, meglátta öszveomolva egy nagy fa alatt, hol valami által öszvehorodott föld vagy mi, megfagyva volt s mellette öszverogyva, puskája a földön heverve és megtalálta elaléltan férjét. A nő fölsikoltva odarohan, nem tudta: élve vagy halva találja-e férjét? Reáborul, ki eldermedve a hidegtől, szinte elkékiült arccal fekszik, de életet találván benne, sikoltzott, csókolt, minden édes neveken szólítja, egyszerre szépen fölveti szemét s midőn megismeri, elrémülve fölkiált: „Istenem, a lelke!“ „Nem lelkem, férjem, én vagyok, nőd. Nem haltam meg, élünk én és gyermekünk. Otthon vár, apát kiáltja. Gyerünk, csak gyerünk. Hamar szedd öszve magad, édesem.“

Most meg az öröm majd örültté tette szegény Sárközyt! De alig tudta magát a földről fölcepelni, egészen kimerülve volt a sok, éji hidegben való járkálástól, éhen-szomjan. Elbeszélte nejének, hogy mindig kereste nejét: hogy ott kell neki lenni, ott kell őt valahol föltalálni kis fiával. Valami örülés fogta el fejét. Nem tudta, mit csinál. Meg akarta magát löni s még se lőtte, mindig várta: hátha itt lesznek?! Végre már úgy ki volt merülve, hogy azon fa alá ült, mintha ájulni akart

volna, azután nem tudja többé, mi történt vele. Meddig feküdt ott úgy féláljultan vagy aluva, nem tudja, de össze van törve és fázik.“ „Csak lassan menjünk kedvesem, vezetlek. Jó meleg szoba vár, jó ebéd, mindjárt hazaériünk.“ Így az egész ház örömére, nőjét elvezette szíve szeretett férjéhez, szíve s az isteni gondviselés!

Hazaérve, mindjárt levetkezték, fölöltözték tisztába, ágyba fektették, készen volt a jó leves. Nem akart neki mindjárt sok ételt adni. Ismét egy kis jó aszúbort és így ápolva csakhamar jobban lett . . . Mire mi odaértünk, már Kossuthnak az édesanyja leányaival ott volt. Midőn Sárközy jobban lett, oly nagy örömelragadtatásba tört ki, hogy tüstént megszúrattott egy malacot, egy kis, hízóba fölvetett kövér állatkát, de nem nyársra valót, hanem jó nagyocskát. „Hányjátok bográcsba paprikásan, csináljatok jó turósbélest s egyebet. Ma minden embernek le kell részegedni, magamat se véve ki, ezen nagy örömeztére, hogy az Isten megőrizött a veszélytől“ . . .

Onnan származott osztán az, a mi orrunknak oly kellemes, kíváncsú illat volt, a mely többet ért a legfinomabb, fűszeres aspikkal borított ludnáj-pátétomnál, a mely nekem különben az egyetlen „delicióz“ volt. De most, az éhes gyomornak, ez volt a legcélszerűbb kielégítése. De annyit mégis mondhatok, hogy bármi asztalnál is bejárt volna, oly pompás volt.

Én azelőtt még sohase ettem malacpaprikást, de bezzeg ettem azután, midőn otthon menageiroztam. Hanem az is igaz, hogy jó kövérnek kell neki lenni, akkor az a keskeny szalonnája oly jó keményre dinsztelődik, s nem győz az ember belőle enni. De nem szabad neki megpirulni, csak szaftosan dinsztelve . . . Meg is örültünk neki, midőn a nagy, világított konyhába lépve, megláttuk

a nagy, félvékás bográcsba, a jó illatos valamit felénk párologni. Pedig még akkor nem is tudtuk: mi legyen ő? Én csak elkiáltottam magamat Kovátsnének: „Eszünk ma Pali!”

„De mi legyen ezen nagy örömnék, s vígságnak az oka? kérdém. Tán lakodalom, vagy tán már keresztelő?” S ekkor beszélék ele, a volt eseményt, mely velök történt, s az elhárúlt veszélyt, melyet most örömnünnepül ülünk. „És az átkozott orvos nem is szólt nekünk semmit ezek felől!” „Jaj édes Dérynécském! még akkor ő is nagy aggodalomban volt. Még nem volt előttem is tudva semmi. Én csak kergettem őtet vissza azon szekérrel, melyen hazajöttem, hogy csak magukat hozza ki hamar. Még én is csak azután tudtam meg mindent.” ... De a vacsora készen volt s ettünk! de hogy!? Majd vége felé voltunk, kitárul az ajtó s ott állt az orvos megkövülve, mert az asszonyosság megtiltotta kiunt, hogy ne szóljanak neki semmit. S midőn belép, ott lát az asztalnál nem sejdített vendégeket, de mi több: ott látja épen, elevenen, az agyonlőttnek gondolt háziurát, kinek már egy kis spitzje is volt. Csak állt, s nem tudott szólani bámulatába! „No! elkezdi korholni Sárközy, ebadta! szépen megkeresett engem, ugy-e? Még azt mondta a cselédeknek, hogy egész éjjel keresett. Hiszem, hogy keresett, de nem engem, hanem leányozni járt. No csak ne szóljon semmit. Hát az én kedves kis feleségem, miért tudott föltalálni?” Kacagtuk, piszkoltuk. „No csak hozzatok már neki enni, majd máskor kapja ki a dozist. Majd írok én neki egy receptet, hogy az ördög is elviszi tőle.” „De csak adjon hálát az Istennek, hogy itt ülhet vígan! De odabent Pesten, ott a nyomorúság! Az borzasztó. Most van még a nagy veszedelem, még csak most omlanak a házak a vá-

rosban. Mennyi emberélet oda van, kik nem tudtak szabadulni s elborította őket a leomlott ház. Még a nagy Derra-ház is beomlott. Most már ugyan leapadt a víz, de az a nagy mocsár az utcákon, ott két hét múlva talán, ha lehet járni.“ Sok mindenféle ujságokat beszélt elé még az eseményekből, mik történtek . . .

Két hétig mindig lakodalom volt a háznál. Csupa vígság közt éltünk. Csak egy volt a nagy baj: mindenik azt akarta, hogy danoljunk, énekeljünk. Én egy hangot se tudtam kiadni, úgy el voltam rekedve. Nem hitték, azt mondták: teszem magam. „Csak egyetlen egyet, Déry-nécské, mond Sárközy, az én kedves nótámat: Cserebogár, sárga cserebogár . . .“ „Ne kergesse el a vendégeit, mondom. Az nem szép. Hisz látja, hogy így se hallanak jól, hogy mit beszélek.“ „Vagy más kedves népdalt, a mit szeret.“ „Bizony Isten! nem tudok.“ Azonban el akarom kezdeni: nincs hang! még csak egy csepp se. De azért mégis erőltettek. Nagy kínok között kicsikartam a gégém-ből valami repedt trombita-hanghoz hasonló rikácsolást, mely szinte örökre megfosztott hangomtól. „Lássák, mondom, hogy nem tettetem magamat, mert én örömet dalolgatok. De most már lehet, hogy örökre elveszítem hangomat e megerőltetés által. Azután eltarthat Sárközy úr, ha hangomtól megfosztott.“ „Áll!“ mondá. Lefolyt csakugyan a két hét s készültünk haza s mentünk mindnyájan Pestre.

De boldog Isten! én oly biztonságba voltam magam eránt. Sokszor, ha magamba voltam, midőn már megtörtént, hogy emberi gonoszság megfosztott, kirabolt mindenemből, gondolám: no már csak nem érhet engem több, mint a mennyi már ért! Hiszen nem lehetett azt én nálam föltételezni, mit a közvélemény tart: hogy ebül

gyűlt szerzeménynek ebül kell elveszni, ez az én lelkemet nem nyomta. Soha, legkisebb részben se! Pedig alkalmam lett volna reá. De utálat tárgya volt előttem az oly szerzemény. Ha szerettem, szerettem, nem titkoltam, minden érdek nélkül, ezt minden tudta, ki közelebb ismeretségben volt velem, vagy körülöttem. De csillagzatom az égen mind elborulni látszott fölöttem s a vész lesujtani készült.

V.

Megérkezés Pestre. — Az utazó kocsi sorsa. — Mi történt Déryné hangjával? — Heinisch receptje. — Mi baj érte a selyemruhát? — A mosóné kesergése — A pályatársak és a veszendőbe menő hang. — Föllépés Romeoban. — A mosóné jakásán. — A hazugság kisül. — Fáncsyék családi öröme. — Fáncsy Lóra. — Az új törvény. — Éjjeli látomány. — Vonások a kedves Lóra életéből. — A kegyetlen végzet. — Gróf Rádayné keresztanyasága. — Az atlaszköpenyről. — A szabó mint pénzágens. — Az elvesztett gyűrűk. — A fősvény férj. — Déryné újabb föllépése. — Beatrice di Tenda és valami Erkelről. — Liptay Klára. — Felbér Mária. — Hogyan ültet föl Schodelné Normában? — Carl Henriette. — Kirándulás Schodelnéval. — Zampa előadása. — Carl H. mint dalénekesnő

Haza érvén Pestre, befogadott vendégeim még mindig ott szállásoltak, őrizvén a házat hűségesen. „No! mondom, nincs baj?” „Nincs, hála Istennek! nem is volt semmi, mondák. Ugyan miért is mentek ki, mikor már estefelé apadt a víz?”. . . Elrendeztem szobámat, melyet elég rendetlenségbe hagytam el, s örültem, hogy én, magányhoz szokott, valahára a sok dínom-dánomból kiburkolódzva, lepihenhettem magamat. Mert igaz a közmondás: mindenütt lehet jó, nagyon jó, de mégis csak legjobb otthon, mert otthon minden darabka butor

kényelme szerént van az embernek elrendezve és másutt se találja föl azt a helyecskét, hol mondhasa: ez az én helyem. Itt szeretek lenni. Rendiben voltam tehát már otthon szobáimmal, de annál aggasztóbb volt rekedtségem. Az orvos, kit kérettem: jöjjön, adjon valamit, írt is szereket s egy hétig rendelése szerént éltem velök. Nem ért semmit, csak mintha egy kanál levest ettem volna. Ismét egyebet írt, háromfélét is egy napra. Nem ért, nem használt semmit. Úgy gondolom, még ekkor a játékok se folytak. Midőn megérkeztünk, mindjárt által küldtem a Mátyás-fogadóba, a kosztot újra onnan hordattam s kérdeztem: „nincsen-e baja az utazó-kocsimnak?“ „Már a felől csak az Istennel lehet számolni, mert oly lapos, mint egy jó vastag palacsinta, még a párnák és a bőrök rajta, de mind-mind szét van hasogatva, a hogy ráomlott a nagy nehéz fészter vastag oszlopjaival.“ No! ez mindjárt szép örömmre derített. Később, midőn kiásásra került, a zsidó 30 w. cz. forintot adott érte. Midőn kérdeztem: „hogyan van Schodelné?“ „Schodelné elment, mondák, onnan a szomszédságból el kellett költözni, mert már csak oszlopokkal voltak megtámogatva a falak s így elutazott.“ Egyik azt mondá: vendégszerepekre, másik mondá: tán Kolozsvárra! Midőn orvos Floor jött, mondom: „Vegye szívére és adjon nekem valami erősebb szereket, hogy rekedjek ki, mert majd egy szép napon ide küldenek, hogy ez, vagy ez opera lesz holnap, menjek föl próbára.“ „Ja! mondja, ez borzasztó rekedtség! Meglehet, hogy a gégehártya van gyulladásba. Az van erősen megtámadva, ki tudja, nem veszíti-e el hangját örökre, mert ez nagyon meg van erőltetve és egyszersmind meghülve. De hogyis nem tud egy énekesnő magára jobban vigyázni és csupasz nyakkal, a nyitott ablakok s ajtók

közt szaladgálni és lekiáltozni, mint egy bakter!“ „Hát tudtam én, a három nap alatt, hogy én énekesnő vagyok? Hiszen azt se tudtam már, hogy ember vagyok-e féltemben.“ „Nohát most tessék lefeküdni és két hétig ki se kelni az ágyból és szüntelen izzadni.“ „Oh pokoli kin! mondám, azt nem állom ki. Inkább jó melegre fűtettem a szobát s úgy izzasztom magam.“ „Az mind nem ér semmit. Itt az orvosság, ezt fogja bevenni. Ha ez nem használ, úgy többé semmi se segít.“ „No, ez szép remény, mondom. Hát így vigasztal?“ „Ijja! a hang szép, Isten adománya! Aki azt nem tudja megőrizni, megérdemli, hogy elveszítse,“ azzal fogta pálcáját s mérgesen ott-hagyott.

Már most kérdém lakóimat: „Nem volt itt a mosóném? hiszen már azolta betakaríthatta volna!“ „Egy lelket se láttunk.“

Még csupa sáriszap borította Pest utcáit s nem lehetett sokat járni, csupán a Derra leomlott nagy házá-nak voltak tömérdek látogatói. Egész búcsújárás volt, mondták. Az sajátságos beomlás volt. Órákig elnézték, mint valami élő csudát. Én is örömet mentem volna, de nekem szegénynek, ép testtel le kellett feküdnöm, hogy magamat izzaszszam. Dejszen! gondolám, jó Floor orvos, a fél patikát megvitathatod velem és nem csalhatsz ki belőlem egy csepp izzó gyöngyöt. Untam magam borzasztón. Szegény Kovátsné csak ott ült velem, de a többiek, kik járni szoktak hozzám, még eddig felém se voltak, kinek-kinek volt még otthon elrendezni valója. Egy szép napon beállit hozzám Heinisch, az egyik karmester. „Hát így vagyunk? Ágyba?“ „Igy! Az az átkozott Floor, leigázott két hétig való kínra, de én maholnap kiugrom innen, én itt ép testtel nem fogom magam

agyon bágyasztani.“ „De ha ki nem reked addig, mit fog Romeo mondani? Ki van tűzve repertoireon.“ „Hát Schodelné nem jön el addig?“ „Ő nincs itthon. Még azt soká nem lehet várni.“ (Ach meine schönen Kleider! gondolám magamban, hogy öszve fogja rücskölni, még majd szép tükröket is kapnak, ha nem hajtogatja szépen!) „De mi lesz már, mondá Heinisch, ha ki nem reked addig? Még ugyan nem egészen készült el a színház, de igen munkálódnak rajta s már elkészül nemsoká.“ „Tanácsoljon hát az Istenért! kérém őt. Nézze! már ennyit, meg ennyit bevettem s egy hang ki nem tör belőlem. Én nem tudok izzadásba jönni soha.“ „Bizony, bizony! mond a pedans Heinisch, ez makacs rekedtség! Ennek nem is használ a fekvés. Itt a gégét kell kúra alá venni. No, majd én mindjárt hazamegyek. Van egy receptem, de annál is két egész hét kell, hogy szorgalmasan bevegye. Kicsit rossz.“ „Nem bánom már, ha apró mennykő is, elnyelem, csak gyógyítson meg.“ Alig vártam én is, hogy kimenjen az ajtón, úgy kiugrottam az ágyból, mint egy halesík. Jött Heinisch: „mindennap négyszer kell bevenni, mondá, három-három paklit s mindenkor egy-egy jó findzsa ezt a herbatheát utána inni. Egyszer már volt ily makacs rekedtségem, még Németországban voltam, ez meggyógyította.“ Mindjárt megcsináltattam, s elkezdtem a kúrát . . .

Most már elköltöztek vendégeim. De mielőtt elmentek volna, valami ruhafélét akartam elévenni a nagy almáriomból. Kinyitom, éppen ott, a hol a társalgási selyemruhák függtek, más színpadi batisztok s többneműekkel függött azon selyemruha is, melyet tán már említettem, hogy oly ritka szépség és igen drága: nehéz kék selyem, térdig fehér sima selyemmel kivarrva térden

jó fölülig, fémllett mint ezüst hímzés. Hétszáz forintjába került a tulajdonos úrnőnek, ki ott keresztül utazván, szorultságból adta el. De én nem adhattam annyit érte, természetesen, de mégis elég drágán, még azonfölül zsidóné kezébe adtam magamat érte. Betekintek, ah! jaj! ott látok egy kétszint játszó, valami se hamuszín, se veres, de mégis a kettőből valami ruhafélét. Az ajtóárnyéktól nem vehettem ki a többi részt, mert azon meredt a szemem, a hová legelőbbszer pillantott. „Hát ezt a ruhát ki akasztotta ide?“ „Oh! senki se nyult oda, édes T. aszszony.“ „Ez nem az én ruhám.“ Utána nyulok, leveszem, s a ruhával együtt hátra tántorogtam egy székre. A szép, drága, kék stikkelt ruhám, elől-hátul, össze-vissza leöntve veres borral. „Mit csináltak ezzel?“ kérdém kétségbeesve. De ők is éppen úgy el voltak rémülve. Elkezdtek sírni. „De hogy történhetett ez bezárt ajtó mellett?“ kérdém. Istenem oly drága, oly szép és most már, miután minden drága, szebbnél-szebb selyemruháimat mind elrabolták, lehetetlen volt utána annyit csináltatnom, hát bizony már nem volt, csak gyéren és most még ez is! Hát mégis érhetett több is?! Reáemlékeztek osztán, hogy az inas föltette a szekrény tetejire a cylinder veres bort ügyetlenül, s mert félreállította, eldőlt. De ők azt nem vették észre. El is tört és mind kifolyt estig. Végre is annyit kifaraghatott belőle a szabó, hogy egy nagy mantille lett belőle.

Alig költöztek el lakóim nagy búslakodások és sápi-tások között, nem birván őket lecsillapítani azzal, hogy senki se tehet arról s magam se tudtam, hogy hasadt volt az almáriom teteje, mely csak puhafa volt s hogy nem haragszom s. t. f. Összetakarítottam a szobát, surolni nem kellett szerencsére, mert ők már kisuroltak, minthogy haza vártak.

Másnap, tova kilenc óra tájban, hallok valami különös jajveszéklést a konyhában: „Jaj! jaj! Istenem, itthon van-e a T. asszony? Jaj!” Fölugrom, kirohanok a szobámból, már akkor a jajgató berohant a szobába. De ahogy megismerem, hogy a mosóné, én nem azt kérdeztem: mi baj? hanem reátámadtam: „Hát ugyan mit gondol maga, hogy oly soká nem jó a ruháimmal. Tudja, hogy két háttal vitt ugy-e s még zsémbelt, hogy miért nem adtam hamarább, hogy ennyi cipelni valója van és azt is tudta, hogy azért nem bíbelődtem azzal, mert Beatricére stikkeltem. Ebből azt is következtethette, hogy bizony nem maradhattak százanként az almáriomokba!... én ezt mind egy lélegzettel szórtam reá, ő meg ezalatt térdre mindég térdére borulva, két kezét arcára fedve, nyöszörgött. De én boszus voltam. „Azt is mondta ugy-e, hogy már ennyit nem fog mosni 25 forintért, mert ez több egy hónapi ruhánál. No! szóljon hát már legalább. Hát miért nem hozta már azóta?” Odacsúsz lelkendezve, sírva: „Bezárnak, ugymond, könnyörüljön. Adjon egy falat kenyeret. Három napja nem ettem semmit. Összerogyom.” „Hát mi lelte?” Hívom a lányt, hogy melegítsen hamar egy findza kávé. „Addig is itt van egy kis kenyér. De hát mi lelte? Beszéljen már!” „Jaj! Oda van a ruha mind, mind, a mennyi mosás nálam volt, a sok uraságoké mind a víz martaléka. Egy darab sincs!” „Hogy! . . . kiálték föl, csak ennyit, de már ekkor meggyengültek lábaim alattam s rajtam volt a sor lerogyni, szinte eszméletlenül. Sokáig nem tudtam hozzá szólni, csak ott maradtam lerogyva a divánra. Végre eszméltem s gondolkozni kezdtem. Hiszen ő nem tehet róla, gondolám. A víz hánynak elvitte mindenét egy éjjelen. „Hát hol laktak maguk?” Mert én azt se kérdeztem soha, azért nem tudtam hova küldeni a cselédet a

ruha után, midőn megérkeztünk. „A nagy vásártérről bevezet egy utca a (már nem emlékszem, melyik utcát nevezte, a Három szerecsen-, Nagy korona-utca, nem tudom), ott van egy nagy emeletes ház, építőmester tulajdona; ott laktunk földszint, de a tömérdek ruhák a padon száradtak. A víz már a lakószobánk ablakán folyt be, a bútorok, mindenünk felforgatva, örültünk, csakhogy életünket megmenthettük.“ „De hát midőn este a víz jött, nem tudták mindjárt lehordani a ruhákat s biztonságba helyezni?“ „Oh! mond, hát kinek jutott volna eszébe, hogy oly jól épült kőház beomoljon, be, a mélységes nagy nagy halom, udvart s utcát ellepve.“ „Hát ők a tulajdonosok maguk?“ kérdém. „Ők az udvaron épült földszinti házban laknak, hova négy vagy öt lépcsőzet vezet a szobákba. Nekik tán semmi bajuk se volt.“ „Hát már most ez csak annyiba marad? Hát nem jártak utána, hogy mit mond, mi történik?“ „Hát, hát voltam biz én. Azt ígérte az aszszonyság, hogy már azolta elkezdette ásatni, de nem kapott még embereket, de már nemsokára eljönnek, mihelyt azt elvégezték, a hol most már rég ásták a földet.“ „Boldog Isten! mondám, hiszen addig mind elrothad s pecsétet kapnak azok a szép battiszt holmik s szép fehér. ágy-neműim! Hiszen hallja maga! nem sok maradt itthon. Még Kassán laktam, egy pár év előtt szabtam föl két vég rumburgi gyolcsot, egyiket vékony ingekre, másikat az ágy-neműkre a vastagabbakat. Akkor egy becestelen személy rabolt ki mindenemből s most már megint károsodom, ha elrothad. Ne várják, lássanak utána és ásassák maguk, nem azoknak adtam én ruháimat.“ Azalatt elvégezte a reggelizést, egyszerre megint elkezdett sirni, átkozódni!!! „Hogy az Isten verje meg, a ki így megkíván mást károsítani. Ő már a Dunába ugrik, ha be akarják

zárni.“ „Hát hol laknak most?“ kérdém. „Nem tudja ő. Még sehol, csak úgy járnak-kelnek testvérével együtt, egyik háztól a másikhoz tébologva. Ő meghal éhen, egy falat kenyeret se kap sehol. Mit csináljak szent Isten!?“ Hogy hagyjam éhen halni! Igaz, hogy itthon kikaptam havi fizetésemet, de oly sok kell magamnak is: azon sok saftlik a patikából! Ej! Isten neki! „Itt van jó asszony, én többel nem segíthetem, itt két új forint, hiszen majd csak megint mosnak. Majd magam elmegyek az építész-néhez és sürgetni fogom.“ Hálálkodások között eltávozott. Ez egy vidéki színtársulatnál színésznő volt, a másodrendűek közül és én már vele tettem azelőtt is némi jót. Szalaynének hívták. Miután már nem szerződ-tették sehol, valami testvérével, kit én nem ismertem, öszveállott s mosóné lett. Így lett az én mosóném is. Ezt meg kell jegyezni...

Én hangomat próbálgattam naponta, de nagyon kevés sikerrel, csak oly piciny, vékonyka hangocska ereszkedett fel, mint mikor egy rossz hegedűn, rossz, rezgő húron egy vékony hang kényszerítettetik. Kétségbe voltam esve. Jött Heinisch. „Nem ér semmit, mondtam, én nem veszem be ezt a rossz orvosságot.“ „Meg kell lenni, monda, a directió zúgolódik, a publikum operát kíván.“ „De már egy hét óta szedem, s mégis, nézze, semmi hang, csak egy egércincogás.“ S ott kacagott fölöttem, hogy én sírtam. „Jó, jó! nem énekhang, de cincogás; de csak kell mindennap ennyi kis cincogás. Már lesz remény, hogy nem veszítettük el a hangot. Az már szerencse. Csak nem is kell megerőltetni, mert még rosszabb lesz.“ „Én igyekeztem még a rendelt bevévés mellett oly nyalatkákat is használni, mi ismert hasznú volt.“ „Jó, jó, monda Heinischkó; használjon, a mit hasz-

nál, csak a hangunk jőjjön hamar vissza.“ Lassankint csak-csak nyílt az én hangom, de énekelni! szó se volt. Már majd két hónapja múlt s én még sem énekelhettem. A directió egyszer ülést tartott s hogy ott aggódtak, töp-röngödték fölötte, hogy hát már hogy lesz, mikor lesz jobban Déryné? „Jaj — mondá talán! (Heinisch vagy melyik, már azt nem tudom) még az messze kilátás!“ Ekkor egy tag, egy rég-rég lefolyt időből egy pályatársam, kinek én nem vétettem soha semmit, oly távol állt tőlem, de mégis mint régi úttörőt, őt is közömbös barátim közé számláltam. „Jaj! de Nemzeti Színház tagjai vagyunk! s ő eis egy a „szarvtörő“-egyesültek közé tartozott s így ő is a „le kell Dérynének a szarvát törni“ „collegiális“ érzelemtől megkapatva fölszólalt: „Én, Tekintetes Választmány! az gondolnám (mert Déryné elvesztette hangját örökre és azt a nagy (!!) fizetést: 100 új forintot mindig húzza), le kellene szállítani fizetését.“ És ekkor egy, a választmányi urak közül föllállott székéről és azt mondá: „Nem! abba nem egyezek meg soha. Inkább lemondok s kilépek a comitéból.“ „Nem, nem! mondák a többi urak is“ ... és így hárult el rólam a halálítélet s ezen egyén az öreg Szilágyi Pál volt, ki az ítéletet kibirta mondani reám.

Midőn osztán jobban lettem s csakugyan fölléptem Romeoba, a próbán ott találtam a színpadon. Eleébe állok, reá nézek s mondám: „És én mégis énekelek! És az úr? Fállába már a koporsóba! Az úr bírta én reám ki-mondani azon tanácsot, hogy fizetésemet lehúzzák! (Mert ő mindig olyan hecticusan nézett ki, mintha halni készülné) ... nagyon le vagyok kötelezve. De hallja! még én sokáig fogok énekelni, igen soká s grófok, bárók előtt! Ne féljen, nem fogok útba állni, hogy elférjen

tőlem“ . . . Ő egy hangot se szólott, csak a vállát vonogatta, hol erre, hol amarra és csak annyit mondott: „Én? én?“ . . . De én ott hagytam a faképnél, nem kívántam mentegetését.

Szinte két hónapig, vagy tán tovább is tartott az én állapotom. Nehezen jött helyre a hangom. Mily nagy volt örömem, elképzelhetni, midőn már egy ép, bár kissé gyenge hangot ki tudtam tartósan énekelni! De midőn végképp megerősödött is, még nem lehetett mindjárt hirtelenkedve föllépnem, mondák recidiva fog következni. Már a patikába 60 forinttal voltam adós!!! A színészek mindig jöttek-mentek, hogy énekeljek már. Midőn a mosóném akkor eltávozott tőlem, szüntelen üzött a nyugtalanság, megtudni, hogy hát már végképp tönkre vagyok-e téve. Elrothadtak-e nagy bajokkal össze gyűjtött sok szép holmiaim?! Elmegyek, fölaltattam a házat, bemegyek az asszonyhoz: „Kérem asszonyom! mondám, ásatja már a beomlott földet?“ „Igen, mondja egész közömbösen, mihelyt a víz elapadt és lehetett hozzájutni, mindjárt hozzáláttattam, a mennyire lehet, mert nem lehet sok embert kapni, mind el van foglalva.“ Elkezdett a szívem hangosan dobogni, mert láttam az udvar felől, már jó mély gödör látszik s az asszony még se mondja, hogy mi már ennyit, meg ennyit meglettünk a ruhák közül. Meg voltam ütődve s végre kérdi ismét hidegen. „Hát mi okból kérdi ön?“ „Istenem! hát nem lelték meg a ruhákat, mik ide beomlottak a paddal együtt?“ „Micsoda ruhákat?“ kérdé. „Én ezeknél a mosónéknál mosattam már rég időktől. A napokban hozzám jött s mondá: mind itt van az omlás között, de majd ásák, hát megtalálják.“ „Ah, a semmirevalók! mond az asszony elszörnyűködve. Miért nem tetszett elzáratni!“

Lábaim reszketni kezdettek. Ugy is gyenge voltam a sok gyomorrontó édességektől. „Ah! az én sok szép ruháim! kiálték föl, hát hová lettek?“ „Hiszen asszonyom! innen néztem a tornáckáról, még azon estve, midőn a víz szivárgott. De jöttek-mentek az emberek a kapu előtt, megállt a szekér és ők szép fehér dunnahajakba hordották le a ruhákat, mert már nem volt egészen nedves. Nagy fehér lepedőkbe siettek le vele, s még én gondoltam: no! ha ezt az asszonya látná, megköszönné, hogy így tépik azokat a szép fehér dunnákat, és lepedőket!“ „Így hát el vagyok veszve, mondtam. De hát hová mehettek?“ kérdém. „Hová? Hát elszöktek,“ monda az asszony. „De nálam volt.“ „Hiszen eljöhettél spionirozni, de higgye ön, a ruhák már akkor estve kívül voltak Pestből.“ „De hát egyetlen darabot se leltek?“ „In itt!“ Egy szegletbe oda volt vetve egy nadrágocskám, széles, stikkelt fodorral, nyári és össze-vissza hasogatva, sárosan. Azt mondja az asszony: „Vakításból dobták oda, hogy arról azt gondoljuk, hogy a többi is ott lesz.“ „Legyenek átkozottak! mondtam. S én még két forintot is adtam neki. Isten önnel!“ mondtam s tört lélekkel hazaindultam, búsan magamban kérdezvén: Vajjon van-e még reám mérve valami? Mi jöhet még reám!

Alig érkezém haza, jön be hozzám lelkenedezve Fántsy. Hogy oly sebesen jött ő, ki különben igen mérsékelt viseletű ember volt, megijedék tőle: no, ez valami rossz hírrel jő! „Jézus! mi baj?“ „Bizony kedves komácskám! igen nagy. A ház oldala, hol lakom, éppen a mi szobánk oldala dőlt ki.“ Ők szembe a Salvatorral, a nagy épületben, a gróf Benitzky-házban laktak, s az Öt pacsirta-utcára néző ablakokkal bírtak tán két szobát, annak az oldala dőlt ki. „Szegény Mari érdekes állapot-

ban lévén már egy pár órája küszködik a fájdalommal, nincs egy üres szoba is. Ha kedves komám oly szíves lenne, csak egy szegletecskét egy ágynak!“ „Oh szívesen, csak hamar, hamar. De nézze kedvesem, az én szobám kicsiny, nem fér el, de ezt a külsőt egészen kényelmökre hagyom. Ott a cseléd ágyát kihányjuk a konyhába, itt a szoba tiszta, mindjárt elrendeznek mindent.“ „Csak hordasson át, a mit tetszik mindent, de mindenek előtt Marit szállítsa által, még késő nem lesz.“ „Oh, köszönöm, köszönöm!“ „De csak ne sokat, hanem fusson.“ Elfutott s jött szegény Mari kínok közt. „Én itt nem tudok segíteni, mondám, de csak hamar bábát!“ Elküldtünk. Azalatt mindent elrendeztek, mindjárt nagy mozgás lett a csendes lakban. Jött a bába. Estére megérkezett a kis vendég szerencsésen: egy kis leányka képében. Nem tudom Ilka volt-e ki akkor született, vagy a másik leányka, kinek már nevét is elfeledém, mert midőn nőlni kezdetek, gyéren látogattak. Volt Fántsyéknak egy három éves, rendkívül kellemetes, szép, igen szép leánykájuk. Ugy gondolom, Lórának hívták, de nem egészen vagyok benne bizonyos, de az mindegy. Midőn még Fántsyék ott laktak a Salvator-épületbe, gyakran bejártunk egymáshoz. És ezen rendkívüli gyermek engemet igen nagyon szeretett. Én minden gyermeket szerettem s azok is viszont, de úgy, mint ezt a kis „angyalt“, nem is hittem, hogy szeretni lehessen. Ha hon voltam, ő mindig nálam volt. Egyszer midőn próbáról hazajövék, meglát az ablakból, kirohan a tornácra, kiterjeszti két kis karját: „Déji néni!“ Én is tárt karomba fölkapom s mondám: „Jézus Mária! Az én kis angyalom kijött én előmbe!“ Bevittem szobámba. Az volt szokása, hogy fölmászott a divánra, hátam mögé állott s mindig a fülem morzsolgatta

és csókolta fejemet, nyakamat össze-vissza. Most már, hogy odajöttek hozzám lakni, teljes boldogságban volt. Fántsyt tele volt aggodalommal, hogy az ő szemefénye hol fog aludni? Anyjánál szokott. Őtet a dívánra csaptuk, a betegszobába, az keskeny volt, oda nem lehetett. „Hát én mi vagyok? mondám. Az én nyoszolyám elég széles, párnákból a fal felé, egy kis magasabb helyet készítek számára s velem fog feküdni!” Sokáig fönn voltunk. Nekem is jutott egy kis rész a szülész-segéd szerepéből. Szegény Fántsyné dereka csak úgy recsegett-ropogott erős karom szorításától. A szülésznő hívott oda segíteni, de úgy el-lökött onnan, midőn Fántsyné szörnyű jajgatásba tört ki, hogy az oldalbordája behorpadt. „Menjen innen az asz-szony! rivalgott rám a szülésznő, hiszen nem mondtam én, hogy az oldalbordáját törje be. Nem ott, hanem itt ni!” „Tudom is én?” mondám. „Látszik, hogy még ily helyzetben nem volt,” nevetett a szülésznő. „Bizony nem is kell nekem ebből a jóból.”

Azon napi aggodalmaim, fáradalmaim egy kissé ki-gyöngítettek. Bementem szobámba a gyermekkel, levet-keztettem, lefektettem s gondolám, fáradt is vagyok, csak az ágyban ülve fogom esti imámat végezni, nehogy, később fekiüvén le, a gyermeket felköltsem, ha elalszik. De a mint ágyba ülök, odakuszik az én kis angyalom s nekiesik a fülemnek, morzsolgatni kezdi, odaülve mel-lém. No, gondolom, így nem sokat fogunk imádkozni s mondom annak a kis okos teremtésnek: „Jaj! Most nem szabad a „pilit“! (mert úgy hívta a fület).” „Mama pilít se szabad?” „Ma nem, majd holnap! Most szépen itt ülünk, te, a te szép kis ágyadon mellettem s mind a ketten imádkozzunk. Így ni! Összetesszük a keziünket. Osztán te azért imádkozol, hogy a mama gyógyuljon meg és a kis

testvérkéd is. Mert lásd, betegek!“ Szegény mama! Így! Összetettem a kis kezét: „Édes, jó Istenkém! Gyógyítsd meg a mamát!“ Elkezdí: „Édes, jó Istenkém! Gyógyulj meg!“ „Jó van, jó! Ielkem, csak imádkozz“ . . .

Az ajtót nyitva hagytam, a gyertyát eloltottam. A betegházba égett egész éjjel a világ. Mondám: „ha valami kell éjjel, csak szólítsanak, azonnal fölkelek.“ A mint imádkozni kezdénk a kis angyallal, gondolom: nem igen buzgón esett ki ájtatosságunk! Csakhamar erőt vett az álom s Orpheus uрам nagyon is leszorította súlyos kezeivel szemhéjunkat, mert hátra, hanyatt esve, öszveszorított kezekkel ott feküdtünk mindketten jóízűen alva. Nekem egyszerre úgy tetszett, mintha szempilláimon keresztül tüzet látnék s mintha mondanák: kelj föl hamar, baj van! De oly erőt vett rajtam a gyöngeség, hogy teljességgel nem tudtam ébredni. De ez tartott egy jó ideig s mintha már tűz volna, oly melegség érte szememet, de a kezemet nem tudtam szétbontani, oly erősen voltak ujjaim öszvekapcsolva. Oly közel érzette szemem a világosságot s egy hang szólalt föl: „Istenem! mily gyönyörű kép!“ Erre fölpattan szemem s Fántsy állt ott ágyunk fölött gyertyával s odébb hajolt, kis leányát nézendő, ki éppen oly mélyen aludt. A mint fölébredtem s láttam Fántsyt a gyertyával, még mindig az álomkép volt előttem s elkiáltom: „Jézus! tűz van!“ „Baj van? Hol?“ kérde Fántsy s már akkor kiugrottam az ágyból. „Nincs semmi baj, nincs,“ mondá, csak feküdjön vissza. Én elragadtatásomban szólaltam föl. Ha festész volnék, ez egy gyönyörű kép volt, melyet lefesteni szerettem volna: ott az a kis ártatlan lélek, imára kulcsolt kezekkel elaludva! Itt a tiszta lelkiismeret csendes álma. Sokáig így néztem, azt akartam volna, hogy sokáig ne ébredjenek. Kicsinye-

met akartam nézni, nem alkalmatlan-e? Aludjanak még szép álmokat.“ Azzal kiment, elémondta betegjének, mi szépen aludt el az ő kis leánya, öszvetett kézzel, beteg anyjáért s kis testvéréért imádkozva.

Sajátságos gyermek volt ez. Fántsyéknak egy szobájuk igen szépen, elegant volt butorozva: nagy tükrök aranyozott rámaikba, szép képek, csinos butorok. Ez volt a látogató, a másik ebédlő, gyermekszoba, szóval közönséges butorokkal, de azért elég csinos. Ha beültünk s a kis Lóra is bejött véletlen, mintha puskából lötték volna ki, úgy rohant ki sikoltva: „nem ide, nem ide, csunya szoba.“ „maradj itt, lelkem, fölteszlek a szép dívánra, én is itt ülök.“ „Nem, nem, ide csunya... (még mást is mondott hozzá, mit ide nem írhatok) csunya szoba.“ Mindig kiszaladt belőle visítva. Szegény kis angyal! Kis mártyr kevés idő múlva hűlés következtében-e, vagy hogy a cseléd adott-e valami olyast neki enni, elég az, a gyermek megbetegedett, menthetetlen oda lett. Sohase sirattam meg oly keservesen gyermeket, mint ezt. A szép szobába fektették. Eleintén mindég kiáltotta: „nem itt alszik Lóra! csunya szoba.“ Talán azt érzé meg előre, hogy ott fog szenvedni és meghalni... Szörnyűen szenvedett. Mintha most is előttem látnám. Jéggel teletömtek egy hólyagot, mindég a fejét kellett hűten. Elévettek egy korsó hideg jeges vizet, azzal leöntötték az egész fejét, a gyermeket nagy mosdó táltra tartván. Visított szegényke, reszketett a hidegtől. A lábát pedig mindig melengettük és mégis úgy nézett ki, mint egy kis szent mártyr az ő hólyagos koronájával . . . és csakugyan azon szobában szenvedett s halt meg. Ott volt kiterítve. El lehet képzelni Fántsy kétségbeesését s az anyja fájdalmát, melyet magam is nem kis mértékben éreztem s osztottam vele . . .

Az ujdonszült kis vendéget már most meg kellett keresztelni. Gróf Ráday Gedeonné ő nagyságát kérték meg Fántsyék keresztanyának. De éppen midőn a nap már meg volt határozva, hogy a grófné bejövend kastélyából, oly borzasztó fogfájás vette elé, hogy le kellett feküdnie, ki se mehetett szobájából, miszerént egy kis cédulácskába én velem parancsolt, hogy kimenteném és legyek én az ő helyettese s vinném a gyermeket keresztelni, egyébre ne legyen semmi gondom. Én ezer örömmel teljesítém e szent kötelességet s így lettem valóságos komája Fántsyéknak. Egypár nap múlva jött a fölséges finum porcellán (theázó- vagy kávézó-service, már nem is jut eszembe) minden hozzátartozandó kellékeivel. Csak úgy ragyogott, csillámlott a sűrű aranyozástól, hogy szolgáltatassam által Fántsyéknak. Mi úgy is történt.

Úgy gondolom, egyszer már fölsóhajtottam sok baleseteim után magamban s kérdeztem sorsomat: valjon érhet-e még több is? S minden keresztül küzdött baj után azt feletem magamanak: talán csak már elég lesz! De az nem úgy volt.

Volt szép aranyporszín atlasz, drága köpenyegem, halván rózsaszín selyemmel bélelve; négy rőf fekete bársonyból nagy gallérral. Akkor úgy viselték: elől szélesen reávarrva egész földig le. Kassán csináltattam s még csak vagy két évig viseltem. Egyszer egy utazásom alkalmával nagy felhőszakadás ért éppen egy magas hegytetőn, se erre, se arra nem tudtunk menekülni. A lovak vissza akartak fordulni, nem állhatván ellent a nagy vízrohamnak. Egy kis fiú volt a kocsisunk, alig bírt a lovakkal, az utazó-kocsim is tele ment vízzel; a szél bekorbácsolta az esőt. Már-már azt gondoltuk, a koci fölfordul. Éppen Kassáról Pestre utaztam s Gyöngyös előtt történt.

Csupa kiméleletből nem pakkoltam köpönyemet a kofferbe, nehogy a drága bársony öszvetörődjék, egy nagy abroszba szépen hajtogatva belekötöttem, gondolván, ölembe elfér s nem törődik. Csak ketten ültünk jóbarátnémmal. De az én szép köpenyem nem került ki a balsorsot: csupa víz lett, általázott, a kényes szín jó nagy pecsétet kapott, csak még szerencsére a bársony maradt épségben. Éppen alól érte a víz s tükröt kapott kis helyen. Mindig készültem szabóhoz adni, de mindig maradozott. Egyszer mégis egy zsidó szabóhoz odaadom, hogy sokba ne kerüljön. „Vegye le a bársony gallérját, mondom, vágja le az alját a meddig baj érte s a nagy kerek gallérból csináljon egy szép, divatos mantillát. A bársony gallér is hasonló szín selyemmel volt bélelve. A köpenyt is javítsa, simítsa ki, a hogy lehet, ha még lehet. Itt van a mantillához fekete csipke, varrja rá s itt van még egy igen szép.“ Akkor nagyban divatozott a delein-ruha. Ez fehér földű volt, fehér atlaszkockákkal s mindenik kockában piros rózsabimbó, bouquettal, zöld levelekkel. Gyönyörű darab ruha, de nem szerettem a dereka állását. „Mondom: csináljon reá fehér atlaszból drapperiát s arra varrja a fehér blonde keskeny csipkéket, mikkel a dereka ujjá bőven diszítve volt.“ Ez a zsidó azonkívül, hogy szabó volt, pénzt is szokott kiadni kamatokra, csak úgy kicsibe. „Itt ez a három gyűrű, hozzon nekem tíz új forintot, vegye ki a kamatját.“ A sok bajok, zavarok között eszembe se jutott sokáig, hogy utána küldjek. Most azonban mondom a cselédnek: „fuss el hamar a szabóhoz s mondjad: azolta már új kelméket szöhetett volna, miért nem hozza haza?“ Azt izeni: „a mit egyszer a víz elnyelt, azt többé nem adhatja vissza. Beomlott a ház s kisodrotta commodeját a nagy Dunába. Abban volt bezárva minden: több drága holmikkal, zálo-

gokkal, mind a víz martaléka lett.“ Elmentem magam hozzá. Odaigazított, hogy pereljek a Dunával! Ó is tönkre jutott! Mit csináljak már? gondolám. Hát ez mindég így megyen? Írtam Dérynek. Arra vetemültem már zavaromban, hogy én kérjek valakitől valamit, de meg éppen Dérytől! Megírtam, a mit írhattam. Midőn ott voltunk nála a pár napra, megmutogatták a tömérdek vásznakat, mind végszámra. Alig tudták legyömrelni a nagy széles kredencbe. Az asztalneműek, a legfinumabb lenből damasztnak szöve: egy-egy asztalkendőnek a szövete egy-egy új forint. Szebbnél-szebbek: huszonnégy személyre, tizenkettőre s így lefele egész hat személyig, mindennemű, finumabbak, durvábbak; tömérdek ágyravaló, fein kradlik, törülközők, még mind végszámra lepedőknek valók. Hát még már most a kész, tucatszámra elkészített, csomókba kötött készletek s ez mind otthon fonatott! Küldjön valamit, írák neki, mert így meg úgy kipusztultam mindenemből. Osztán meg majd meghalok éhen: még enném egy kis jó sódart . . .

Már most csak szeretném tudni mégis, mit gondol, ki ezt valaha olvassa, hogy mit küldhetett, annyi sokból??? Én nagy reményekkel eltelve, alig vártam a nagy pakk megérkezését. Csak soha se mérje az ember a maga természetét a másokéhoz! Elérkezett egy adandó alkalommal a küldemény: hat rőf krádli, három párnahajnak, pedig öt párnám volt, de nagyok s így háromra se tellett és egy rongyos kávéskendőbe bevarrva egy — sódar. No hiszen ezért is köszönet! Azzal se tartozott. Azt gondoltam, megkimélem a költséget, ha nem kell oly sokat vásárolnom. Azt írta: ha majd hazamegyek, lesz minden!

Végre, hála' a jó Istennek, egészen megjött a hangom s én fölléphettem Romeo szerepében. A publikum

igen jól fogadott; kihívásokban részesültem. Ámbár magamban elismertem, hogy mégis, még egy pár nap várakozni kellett volna a föllépéssel, mert egy parányit gyöngébb volt a hangom a szokottnál, mert otthon a sok próbálgatásokkal kifárasztottam magamat. De azért nem történt semmi hiba. Már egészen jól nem emlékszem, de úgy gondolom, ekkor szerződtették Felbér Máriát. Ő első szerepeket is játszott, de az erősebb másods szerepeket is, u. m. Normában: Adalgisát. Már most a régibb operák közül ismét adtuk a Szevillai borbélyt, Zampát, úgy gondolom Othellót is s több nagy operákat. Végre elérkezett Schodelné is. Most már ismét az ujonnan betanult operák jöttek napirendre. Az urak ismét sürgettek, hogy csak énekeljünk már együtt. De bizony nem volt kedve Schodelnének s Don Juant és a Tündérsípót háttérbe szorították, én pedig már arra is reá állottam, hogy az Éj királynéját elénekelem, de az mind nem használt . . . Hátra veled Mozart!

Most már én is betanultam Beatricét, hogy ha majd előveszik, legyek készen rá és mondhatom nagy kedvvel, alig vártam az időt, hogy fölléphessek benne. Schodelné a többi operák között ezt is adta. Ezen operába van egy igen szép magándal, mit én passzióval énekeltem s midőn egy helyre értünk a tanuláskor, hol egy hangjátéka van, mit a szerző írt oda s tehát szépnek kellett lenni; nem volt magasabb, csak a magas C-ig, de azt Schodelné szerette mindig kikerülni, lett légyen az magándalokba, vagy kettős dalokban, ő olyan helyen két hanggal lejjebb csinált egy kis tetszés szerénti trillácskát. Azért az nem rontotta el ugyan az egésznek a hatását, de már én csak úgy szerettem énekelni, a hogy a szerző írta egy magas szoprán számára, én még csak egy hangot is sajnálva hagy-

tam volna ki abból, a mi ott megírva volt, ha osztán azon hang körül járva, csinálhattam egy kis kitérést annak a szépítésére, azt már megengedtem magamnak — miként a Szevillai borbélyban is cselekedtem az első áriában, mely mindig megkapta a maga tetszését. Midőn tehát azon helyre jöttünk, a hol Schodelné lejebb szállította a hangot, én úgy kívántam egész valóságában énekelni, mint írva volt, egészen föl. Erkel a nagy hangmester megáll — neki egy kicsit szokása volt, olykor félrenézni, szemét egészen a zongorára szegezve, de a világért se nézett volna az emberre! — s mondja: „tudja mit? Ne csinálja ezt a maga valóságába, hagyja úgy, miként Schodelné magának leszállította.“ „Én? kérdém, hát miért cselekedjem én azt, midőn teljes birtokában vagyok hangomnak s nekem azt könnyű énekelni.“ „De csak kérem, most az én kedvemért cselekedje meg, ne énekelje úgy, a hogy áll, hanem maradjon így, ahogy már leszállítva van az az egy-két hang.“ „Ez nagyon furcsa kívánság kegyedtől, mondám, egy kissé neheztelve. Hát miért titkoljam el, hogy hangom van? Legalább az okát mondja meg.“ „Most nem mondhatom, lehet, hogy egyszer megmondom, de most nem. Csak énekelje így.“ Elénekeltem osztán Beatricét úgy, ahogy Erkel karmester kívánta.

Feledém mondani: mielőtt még Schodelné megérkezett volna, ide érkezett Kolosvárról a Kilényi társaságától Liptai Klára, szép fiatal teremtés, csinos alakkal, szép haladással, vendégszerepelni: Normában akart föllépni, Norma szerepében. A választmány tagjai elsőben meg akarták hallani, hogy merészelhetik-e Norma szerepét kockáztatni. Bajza úr is ott volt, az előcsarnokban várt reám, mert ő küldött értem, hogy jönnék föl a

próbaszobába s ott találkozáván, mondja: „Egy fiatal énekesnő akarna föllépni, de előbb meg akarjuk hallani. Jöj-jön be kegyed s hallgassa meg s mit ítél felőle?“ Ott ültünk s hallgattuk végig az egész Normát. Én az urakkal távol ültem a zongorától. Kérdék: mit mondok hozzá? „Én sokkal csekélyebbnek érzem magamat semmint ítéletet mondhatnék felőle. Pontosan énekel, hangja tiszta, egyéb észrevételem nincs,“ mondtam. Nem akartam mondani, hogy ismerem én az én kis Klárikámat. Próba végeztével mondták neki, hogy holnap tudtára fogják adni a határozatot, jöjjön félkilenc órákor a próbaszobába. Midőn elment, mondom: „erről csak a karmester tehet ítéletet.“ „Szó sincs róla, mondá, Normának teljes hang igényeltetik: csengő, gömbölyű. Ő ezen nagy színpadra igen gyenge. Hanem, ha Adalgizát akarja eléadni, az más, arra alkalmas.“ Klárinak megmondták, hogy gyenge a hangja ezen nagy színpadra, hanem ha tetszik, Adalgiza szerepében föllépni, a directio elfogadja. Úgy is lett. Ő eljátszta tetszésre Adalgizát és én Normát. Éppen midőn az előadás folyt, érkezett meg Schodelné s mindjárt el is jött színházba. Lejött hozzám mindjárt. „No, itt vagyok már valahára,“ mondja. „Bizony ideje, mondtam. Oly soká barangolni! Mennyi baj volt itt.“ „De kegyed ma nagy triumfust ül! Nagyon jól hangjánál van.“ „Az ily kiszerű győzelmek nem igen gyönyörködtetnek, mondtam. De az én hangom! Két hónapra itt hagyott engem — elszökött.“ „Jöjjön el hozzám holnap ozsonnára, osztán elébeszéli, hogy úszta át az árvizet. Jó éjt!“ „Jó éjt!“

Most már volt több másodénekesnő. Schodelné fellépett Normába, Felbér Mária játszotta Adalgizát. A próbán látja Felbér, hogy Schodelné nem úgy éneklí, mint írva van, kérdi tőle: „Asszonyom! Estvére is így fogja

énekelni ezt a helyecskét?“ Ez a kettős dalban van, a mit Norma együtt énekel Adalgizával. „Ha kedvem lesz, úgy fogom énekelni — mondja Schodelné — mint írva van, de ha nem lesz, hozzám ne kösse magát, énekelje, ahogy tetszik.“ Szegény Felbér, ő nem gondolta, hogy estve se éneкли a jelölt helyet. Felbér felénekelte az ő rolladját, midőn öszvekoncertiroznak s így mi természetesebb, mint hogy zavarba jött s megállt, Schodelné is ott állt öszvedugott kézzel, fölemelkedetten, száanalommal tekintvén le az „áldozatra“ . . . De gondolám magamban, ha csakugyan fogunk együtt énekelni, nem engedem meg ezt a tréfát. Engem nem is hozott volna zavarba ugy se. Belekaptak aztán ismét a kettősbe, szegény Felbér megsemmisülve, könyes szemmel tovább folytatván szerepét. De ezt azonban észrevették az értők s teljességgel nem szolgált dicséretére Schodelnének.

Én Schodelnéhoz másnap nem mentem el, gondolom, valaki volt nálam. De elküldtem eselédemet, hogyha már szükség nem volna a rövid, veres bársonyruhára, tessék hazaküldeni. Így akartam egyenként hazakeríteni. Egy kissé, megvallom, nyugtalankodtam, hogy vajjon öszvehajtogatva, szépen pakkolta-e el, miután oly sokáig ott függtek a pornak kitéve. De nem volt semmi baja, csak egy kicsit ráncaiból széjjelfejtve s ismét összefércelve, de az nem nagy baj volt.

Folytak most már az új operák egymásután. Vendégek is léptek föl, a többek közt a nagyon szeretetreméltó Carl kisasszony.*) Ó többször is föllépett és ha mi végig ott ült páholyában. Egyszer Normát adtam. Az

* Carl Henriette, ki Berlinben 1802-ben született s 1837-ben a pesti német színháznál volt szerződtetve. Meghalt 1860-ban.

operát adtunk, ő mindig eljött a magyar színházba és első felvonás végeztével jó le, kitarja az öltözőszoba ajtaját s egyenesen hozzám repül azzal a szüntelen vidám, mosolygó arcával, tapsolva és átölelve engem s minthogy nem tud németül, csak franciául s olaszul, elkezdi: „Brava, brava! Madam Derr . . . sie braff sungen, sie aben caracteristisch sungen. Nicht charlatan, buon, buon, famos, madam Schodel charlatan! Nicht schön inausbring, stark Affectör“ . . . s elkezdi magát rázni, éppen mint Schodelné, midőn a magasabb hangokat adta. Én csak megszégyenülve, lesütött szemmel hajlongtam előtte, azt se tudtam: fiú vagyok-e vagy leány. Beszélni nem tudtam vele, csak mondtam mindig: „ich bitte! ich bitte!“ „Ich sage, ich nicht hören besser in ungrisch-Theater sungen hören als Madam Derr. Aber Turnier“... Beszélt még ő sokat franciául, olaszul, de én nem értettem. „Au revoir Madam Derr! brava! brava!“ Kezet nyújtott, én lekisértém, németül köszönve meg neki e leereszkedést, de biz ő se értett engem. Azt ugyan megértettem, hogy midőn ment, mondta, hogy ismét föl fog lépni és ő nagyon szeret nálunk magyaroknál énekelni. Úgy gondolom, Schodelnéval nem igen jó harmóniába lehettek: sohase láttam őket együtt beszélni.

Schodelné már türelmetlen volt, hogy oly rég nem beszélt velem. Ő most messze ment lakni, én is el voltam jobban foglalva s ritkán jártunk együvé. Most már kapta magát, fiakkert fogadott egész délutánra s jön hozzám. „No hiszen kegyed már egészen elpártolt tőlem, mondá, a mint belépett. Most már látni se lehet.“ „Dehogy nem! mondám. Hát nem ott virulok mindég a páholyomban? Most már ismét bekövetkeztek részemről a pihenő napok s a tétlenség megöl.“ „Örüljön neki! Én

nekem az a gyakori tanulás, próbákra járás, mind mind igen terhemre van.“ „Bizony nem örülök én, mert én azt szeretném, ha mindennap a színpadon kellene lennem. Nagyon „Spielsuchtom“ van.“ „Merkwürdig! mondá. De minthogy úgy is únja magát, csak öltözzön s viszem a Császár-fürdőbe.“ „Oh, nagy fát mozgat kegyed, mert először nincs kedvem öltözni és úgy látom, borul.“ „Nincs semmi mentség. A koci már úgy van fogadva, Schodel is jön, ő lesz a gavallérunk: neki kell rántott csirkét és champagneit fizetni. Apropos! Schodel mondta, hogy mikor kegyed Normát adta, Carl eltűnt páholyából. Én nem vettem észre, de uram mondja, ő látta, hogy a színpadra ment. Ugyan mit keresett ott?“ „Én voltam oly szerencsés, hogy bejött hozzám az öltözőbe.“ „Különös! Hát ismerősök?“ „Nem. Sohase beszéltem vele.“ „Hát mit beszélt?“ „Ugyszólván semmit, mert nem értettem.“ „Különös kíváncsiság! de kegyed igen jó hangjánál volt.“ „Néha megtörténik,“ mondám, „Csak öltözzék, mert majd későn megyünk. Gyönyörű idő van, már a ború is elmúlt.“ Nem hagyott békét, már csak menni kellett vele. El kellett beszélni az azóta történeteket: veszteségeimet, rekedtségemet. Valóban teljes részvételt osztzkodott küzdelmeimen. Ő elbeszélte, hogy most Kolozsvárott volt, házat vett és 50 aranyat adott fölpenzt, hogy ő nemsokára elhagyja a színészetet s Kolozsvárra megy lakni. „Hohó! mondám, egy kissé korán volna lelépni. Egyébiránt irigyelném Kolozsvárt“... Megfürödtünk, jól vacsoráltunk s jó későcskén mentünk haza.

Schodelnének harmadnap föl kellett volna lépni, bizony már nem tudom, mi operába, de a fürdőbe meghűtötte magát s nem léphetett föl. Elővettük Zampát s

azt adtuk. Midőn már jobban lett, idő múlva ismét Zampát adták, most Schodelné játszta Camillát. Midőn harmadnap oda megyek hozzá, azonnal eléveszi a bírálatot s mutatja nekem. „Nézze csak, nézze, kegyed egymásután üli a győzelmekeket.“ „Ich?“ mondtam neki, komischán rámeresztvén szemeimet. „Igen, igen! nézze, mi van itt írva. Mintegy ilyen formán volt: Schodelné ma igen nagyul felelt meg föladatának. Láttuk mi már Camillát Dérynétől jobban eléadvá.“ „Csak ennyi? mondtam. Azt gondoltam, dicsérő verseket írtak rólam,“ kacagtam rajta. „De én nem tudom, most mindig van valami bajuk velem,“ mond Schodelné. „Ez a kevés szó, mi ott van rólam, közbe vetém, tán csak onnan van, hogy én mindent passzióval játszom. Osztán ha régi opera is, de Heroldtól van a zenéje s az mindég jeles s nagyhírű maestro s mindég szép marad. Ellenben kegyed az új s nagyobbyszerű operákban szeret „csak“ brillirozni s a kisebbeket föl se véve énekli, csak úgy non chalan-ceszal.“

Nemsokára csakugyan ismét föllépett Carl k. a. a La sape fidele magándalba. Úgy illett, hogy én is lemenjek hozzá őt üdvözölni. De én, mielőtt énekelt volna, már lementem az öltözőbe, s tisztelegtem neki. „Ah charmant, charmant! kiáltott föl, a mint közeledtem felé; de nem volt kész az öltözkékével s kevés vártatva menni akartam. „Ah, non, non, nicht fort, non abandonné“ s megfogta kezemet, bleibe ihr.“ Intettem neki, hogy nagyon szívesen maradok. „Braff! braff!“ Elérkezett a föllépés ideje. Szörnyű tapsviharral fogadták. Elragadólag, igen víg kedvvel énekelt. Én addig ott ültem az álfalak között. Mielőtt kilépett, megfenyegetett, hogy el ne szökjem onnan. „Nem, nem“ mondtam, s onnan gyönyörköd-

tem benne. A tapsnak szünete nem volt s midőn a dal végeztével kijött a színpadról, zajosan hívták: újra! újra! S rám néz nagy kacagva: „Sollen inaus?“ „Ja, ja!“ mondom, hinaus!“ „Soll sunge?“ „Ja freilich!!!“ mondtam s toltam ki. „Ja, ja! ich sunge!“ Elénekelte még jobb kedvvel. Én bennem nevetett a lélek örömben, a hogy néztem őt. A publikum ismét kitapsolta, midőn bejött. „Wieder sunge?“ „Ja, ja, singe“ mondtam. „Oh! ja, ich wieder sunge. Ich immer lieben sunge.“ Így vagy ötször, tán még többször is kihívták s mikor kijött, mindig átölelt. Ez minden dölyf nélküli kedves teremtés volt, s igen örültem, hogy vele megismerkedtem. Itt tanultam megismerni a különbséget a valódi nagyság és a pöffeszkedő s az által nagynak látszani akaró dölyf között.

VI.

Eltávozási tervek és a választmány. — Beszélgetés Nyáry Pállal. — Kollegiális ígérek. — A megszeretett Pestről. — Fántsyról. — Lendvayné. — Schodel pletykája. — Névnapi meglepetés. — Fántsy beszéde. — Éji zene. — Tasso sorsa. — Schodelné ablakai alatt. — Hogyan éltek a régi színészek? — Búcsúzó vacsora és Lendvayné. — A jó barátok figyelmeztetése. — Kellemetlen föllépés. — Bajza és Szerdahelyi vígasztalása. — Déryné és Schodelné, mint Romeo és Julia. — Az arany-koszoru különös története. — Kibékülés a színpadon. — Megakadályozott baleset. — Schodel hívei. — A búcsuelőadás hatása. — Jelenet Kovátsnéval. — Elutazás Kassára. — Mi történt a jogász-bálon az elutazás előtt?

Már most közeledett az idő, hogy fölmondjak. Én halálra untam magamat. Ritkán jutottam szerepekhez is, mert a Regie csak azért se választott oly darabot, melyben nekem szerepem lett volna, hogy ne legyen mezőm. Alig is vártam, hogy már indulhassak Kassára. Siettem is mentiül előbb a fölmondással s átnyújtám Nyáry Pál úrnak. Az csak elámult bele s mondja: „Talán csak nem komoly szándéka, édes Déryné? Hiszen arról senki nem is álmodik, hogy maga Nemzeti Színháztól valaha eltávozzék.“ „Meg kell lenni, mondám, kötelezve vagyok Kassára.“ „Szóljon! tán valaki megbántotta? Tesziünk róla!“ „Oh, nem, nem, mondám. Senkit se vádolok.“

„De magamtól nem is fogadhatom el a fölmondást. Majd ha választmányi gyűlés lesz, eléterjesztem. De abból semmi se lesz, hogy elfogadják a fölmondást.“ „Meg kell lenni, nekem menni kell!“

Nemsokára gyűlés volt, s engem fölhevittak, megkérdezendő, hogy mi okot tudok adni, miszerint fölmondok? „Semmi egyebet, csakhogy kötelezésem van Kassára s adott szavam be kell váltani.“ Sok vitatások után, csak elé áll, nem tudom már, melyik ur: „De édes Déryném, nem oda Buda! Nem emlékszik, hogy maga adós a kasszába?!“ Fülíg elpirultam szégyeltemben. „Dehogy nem emlékszem!!! De sohase tetszett lehúzni és engem oly sok veszteség ért Pesten. Így kénytelen leszek Kassára írnom, ha még előlegeznének, de ott is adós vagyok. Én akkor el akartam menni, miért nem méltóztattak elfogadni a pénzt, mit értem ki akartak fizetni s engem elbocsájtani, most itt nem volnék adós.“ Az egyik úr mondja: „Dehát magának fizetni kell.“ „Nem! mondja Simontsics úr. Dérynének sok érdemei vagynak. Mi elengedjük neki e tartozását.“ Mindenek egy szívvel beleegyeztek, azonban azt meg kellett ígérnem: hogy nem távozom örökre, hanem, ha Kassán lefolyt szerződése, visszajövök. „Ígérem! mondám, de még előbb Kolozsvárra is kell mennem. Azután visszajövök.“ Megköszöntem a pártfogást s kegyeletet s eshetőlegi visszatértem esetében, újra kegyöket kértem, mely esetben érdemessé kívánom magamat tenni magas pártfogásukra.

Nyáry úr egy napon különösen eléfogott ismét, hogy gondoljam meg jól, mit cselekszem s csak ne távozzam. „Teljes lehetetlen! mondám. Osz tán, hiszen nincs is itt rám oly nagy szükség. Most már van elég énekesnő, elég vendég. Még a színdarabokban is hála Istennek,

már egyszer vannak szép reményű csemeték, melyek eddig bizony gyéren voltak. De ott, a hova megyek, ott nagy szükség van reám és a mi azt illeti, még most is a pesti színház érdekében működöm. Hát a fiatal színésznők, kik most már mind használhatók (némely része ugyan ma már el is halt), nem mind az én szárnyaim alatt nőttek s tanultak-e, mind énekbe, mind színdarabokba, mind ízlés tekintetében az öltözékre nézve??? Mert egyes egyedül voltam első, a főbb vidéki városokban! Hát ki volt a minta, ki után képződtek?“ „Magának Déryné tökéletes igaza van. De most lássa! Kassa igen gyengén lesz ellátva mind tagok, mind igazgató dolgában. Erdősnek adták ki a színházat, hiszen az képtelen lesz a kassai művelt közönség igényeit kielégíteni.“ „Ej! mondtam, sok jók találtatnak még a vidéken. Hiszen mi is mind a vidékről jöttünk ide!“ „Igaz! hiszen maga lesz ott a tulajdonképpeni igazgató.“ Ezen osztán sokat nevettünk. „Bizony, mondtam, én némely félszeg, modoros egyént „megabrichtoltam.“ Haragudtak is némelyek reám, mert kiszatirizáltam, hogy mikép mozognak.“ „No! édes Kollégáném, hát menjen, vezérelje az ég! Csak osztán visszajöjjön. Hanem ha valamibe foglalkozást szenvedne, hogy ott nem volna meg a könyvtárban, csak írjon nekem s én elküldöm leiratás végett magának. Csak aztán pontosan küldje meg a kiszabott időre mindég.“ „Oh! nagyon, nagyon köszönöm és mindjárt is igénybe veszem ezen kegyteljes ajánlatot. Ha meglátom ott, hogy lehet az operát öszveszerkeszteni, kérem! méltóztassék nekem Beatrice di Tendá-nak partitúráját leiratás végett elküldeni. Ha Schodelné tulajdona, még nem adja ide.“ „Szavamat adom, Kollégáném, akár övé, akár átvette a directió, mihelyt írni fog nekem, ott lesz a parti-

tura: ha két sárkány őrzi is! Szavam s kezem reá.“ „Én jutalomjátékomul adandom Kassán!!“ s ezzel egészen megnyugtatta váltunk el.

Különös! Érzelmem most mégis meg volt oszolva. Én Pestet nagyon szerettem, szerettem benne élni. De hogy is ne szerettem volna! Ott hajnallott éltem legboldogabb koránya. Ott szerettem az életet, ha bárminémű küzdelem zavart is, de mégis nagyon boldog voltam s eltávozván onnan, gyakran mondtam: ha még egyszer Pestre juthatok, sohase kíváncsozom ki belőle. Ott volt aranybölcsőm s most az emberek konoksági gyászt akartak reá borítani, most, midőn már „érzettem valaminek magamat!“ Most kívánatossá tették előttem Pestből menél előbbi távozásomat! Sietni oly vidékre, hol megismertek engemet s hol kárpótlást reméltem találni minden eddig magamban zárt, elfojtott fájdalomért! . . .

Fántsyék — az asszony már jobban lévén — elköltöztek tőlem, de ugyanazon házban vállaltak szállást. Fántsy volt az, ki mindég elismerést tanúsított erányomban. Ő volt, ki nem vett részt soha az ellenem forrongó zajoskodásokban. Igaz, hogy ő, nem a régi, öszvetartó „septemvireknek“ volt egyik öszveforrt láncszeme, mert ő a későbbi kor embere volt közöttük s nem nagy rokonszenv kötötte együvé őket. Úgy tapasztaltam, hogy nem mindenkor s nem mindenben voltak egy véleményen és ő igen közömbös volt amazoknak mások elleni törekvéseiben.

Fölmondásom már mindenik előtt nyílt dolog volt, csak azt nem tudta senki: miért?

Azt, hogy Lendvayné helylyel-helylyel néha megharagudott valakire, tán maga se tudta miért, de ismét magától kibékélt. Így egyszer egy közelebbi ismerősnéje

mindjárt észreveszik sokan. Déryné senkit se bánt s magához nem szól. Ez föltűnő és magára homályt von. Magának úgy illik, hogy jól van Dérynével. „Én nem sokat mondtá neki: „Miért haragoskodik maga Dérynével? Azt gondoltam vele. Az én haragom mindöszve is csak annyi-ből állt: hogy a ki megbántott ok nélkül, megvetettem s nem szólítam hozzá.

Egyszer Schodelnét egy próba alkalmával igen feszültnek találtam erányomban. Csakúgy félvállról köszönt. Hát ezt mi lelte? gondolám. Én őt meg nem bántottam. Felelni kell neki. „Jó reggelt!“ mondtam. „Jó reggelt.“ „Hát kegyedet mi lelte, Schodelné asszony?“ „Engemet? Hm! nem vártam s nem reméltem volna, kit oly egyenes lelkűnek hittem mindég, hogy engem kicsúfoljon!“ „Én csufoltam volna ki? Mikor, vagy mikép? Ki merné nekem azt szemembe mondani, hogy csak legkisebb részben is valaki engem azzal vádolhatna? De kíváncsi vagyok, hogy állítsa szemem elé a szemtelent, ki ily rágalmat mondhatott reám.“ „Uram mondta, hogy mikor én öltözködtem az öltözőben, egy másik nőre nézett s csufondárosan mosolygott, reám intve.“ „Schodel úr egy pletyka, ha azt meri mondani s nyíltan mondom: hazudik! Egyéberánt Schodelné asszony, velem nem lehet veszekedni. Én szemeiből haragot láttam lövellni reám, pedig én teljességgel nem vádolhatom magamat semmivel s azért tudni akartam: mi a baj! Tudja, én nem Olaszországban születtem, nem az ármányok üzésében gyakoroltam magamat, s hogy pályatársaimmal ujjat húzzak. Inkább addig valami okosabbat cselekszem. Nem tudom, Schodel úrnak mi érdekében fekszik, hogy kegyeddel colli-sióba akar hozni! Egyéberánt, ha kegyed nem akarja a jó egyetértést köztünk föntartani, én vissza tudom magamat

húzni, de azt Schodel soha se éri el, hogy velem szóváltásba elegyedhessen kegyed. Ezt még egy nő se érte el egész életemben.“ „Én mindjárt is mondtam uramnak, hogy én azt nem tehetem föl kegyedről. Talán ő hibásan látott.“ „No csak Schodel úr, hagyjon nekem békét. Nekem semmi közöm vele.“

Midőn Schodellel találkoztam, megszólít nevetve. „Frau von Déry! a Rózi engem tegnap jól kiszidott s azt mondta, hogy maga engem intrikusnak nevezett!“ „Én csak azt mondtam: én nem szoktam az olasz intrikákhoz. Miért hazudta maga, hogy én kinevettem a nejét. Az nem igaz és maga hijába törekedik! Én velem öszve nem vesztet senki.“ „No, no! csak ne haragudjon! Bocsásson meg! Meglehet, hibásan láttam.“ „Én kikérek jövőben minden pletykaságokat!“ s azzal tova mentem.

Elérkezett szeptember negyediké s névnapom: Róza. Teljességgel nem emlékszem, hogy mi játékot adtunk, csakhogy daljáték volt s én is játsztam. A játéknak vége lévén, hazamentem. Cselédem előre sietett a ruha-kosárral szobámba. A mint a tornácra érek, utamat állják Egressy, Szerdahelyi s kezdenek velem beszélgetni, igen érdektelen dolgokról: hogy mi szép este van s több ily szükségbe segítő szavakat. „Ej! mondom, én elfáradtam. Jöjjenek be, ha beszélgethetnékjök van.“ „Csak még egy kicsit ne!“ mondák s ott pajzánkodtak velem. Egyszer jön ki Fántsy az én szobámból. Nézek reá, gondolám: mit keresett most ott Fántsy? Talán csak nem a leány? Ah! az nem lehet! . . . s az ő szobájából sereglenek ki még többen az elsőrendű színészek közül s közöttük: Szentpétery, Udvarhelyi s több mások. Fántsy engem karon fog, szobámba vezet a többi színészeztől követve. Az ajtó kitárul s én mintegy megbüvölve — egy paradicsomban

véltem fölüdülni! Ez szép látvány volt annak, kinek még csak álmában se merült föl ily meglepetés. Az egész szoba, miként mondtam, egy fényözöntől elárasztott, rózsalugasokkal körülhelyezett virágos kerthez hasonlított, melynek virágtömegei közül a tarka vegyületű, színes, gömbölyű, üveglámpácskák, mint megannyi égő csillagok tündökölték ki s mely lugasoknak közepéből ismét a zöld ülések, elszórt virágokkal behintve, kínálkoztak a leülésre. De most a szoba hátulsó részében volt fölfüggesztve a két ablak között, igen szépen festett s jól talált arcképem megkoszorúzva és előtte egy piedastal-forma állványon az oltár, melyen lángolt az áldozó tűz, (nem tudom másként hogy nevezzem) vagy égő mécs, mely megvilágította az oltáron széjjel hevert, leghíresebb, akkor élő magyar költők, ugymint: Vörösmarthy, Bajza, Eötvös, Jósika műveit stb. Azután Shakespeare, Mozart, Bellini, Rossini, több hangszerzők hangjegyei . . . Én ezek láttára el voltam kábulva. „Istenem! kiálték fel, mi ez?“ Ekkor mind leültek, egyedül Fántsy állt magában. Fántsy ekkor elkezdet hozzám fordulva egy beszédet, mondhatom, „üdvözlő beszédet“ mondani! De arra most már nincs éberségem elég, hogy minden szót elé tudnék mondani, pedig ha azon mondatból csak egy parányi szillaba kimaradna is, olybá lehetne tekinteni, mintha egy gyémánt koronából egy drágakövet kilopnának s meg lenne csonkítva. Hogy Fántsy hogy adott magának annyi fáradságot, hogy oly hosszú beszédet összefűzzön . . . „mely még gyermekkorom első megjelenésétől kezdve, midőn mint a magyar színészet első pacsirtája, hirdetve a tavasz földerülő hajnalát: s ime, eljött a kedves május s már-már philomela-hangokká alakult a kis, reményt nyújtó pacsirta . . .“ de nem lehet ezt nekem folytatni tovább, mert úgy elé-

beszélni nem lehet, megcsónkítani kár volna. Csak az tűnt ki az egészből, hogy a többi tagokkal nem közlöttem munkáját, mert egytől-egyig, az üdvözlő beszéd alatt, nem győzte keszkenőjét elészedni s szemüket törölni, még a profanus Szentpétery is s ezzel sokat mondtam! De midőn bevégezte Fántsy üdvözlését s én mély megindulásomban, sírva akartam keblére borulni, midőn meghajtotta magát előttem, már akkor húsz kar szorította körül Fántsy nyakát, majd hogy meg nem fojtották, úgy össze-vissza csókolták, ki fejét ragadta meg, mint Szerdahelyi tett vele, jókat kopogva rajta ujjával s szidva, csupa elragadtatásába mondván: „ilyen-amolyan hegyes feje, kitől is süllhetne ki ilyes valami mástul! Éljen! Éljen!“ Csak midőn mondtam: „Engedjenek nekem is már belőle egy kicsit, hogy hálámat kifejezhessem.“ Akkor jutott eszökbe, hogy Fántsy miért hívta őket öszve s úgy üdvözöltek osztán engemet a többiek is, nyilvánítván, hogy a Fántsy által nyilvánított üdvözlés az ő érzések hangját tolmácsolta . . . Egyszerre ablakom alatt elkezdődött az éji zene. Az egész zenekar és valamennyi kardalnok reákezdettek énekelni. Im ideiktatom, a mit énekeltek, az egész zenekarkisérettel mind a színház zenészei.

DALL.

Hallga, hallga, hallga ! hallga hallga, hallga !
 Szelid álmot nyújt az éj
 Szelid álmot nyújt az éj.
 Mégis e szív örömhanga
 Legyen bánatidra kéj
 Hosszu élet örömeit
 Boldogan, vígan ízeld
 A szerelem bilincseit
 S a barátságét viseld
 Édes örömek között viseld
 Csak azt, csak azt viseld.

Csendesen aludjál, oh te tiszta szív!
 Menybe álmodozzál
 Hova angyalsereg hív.
 Mint Istenné, szerelem ölén
 Menyégbe szállj.
 Kéjörömökben szenderegven
 Angyallá válj!
 Ó az égi honnba szállj
 Szunnyadozz, szunnyadozz.

Töméntelen sokan gyűltek öszve ablakom alatt az idegen hallgatók, kik megéljeneztek. Nem is álmodtam, hogy Pesten még ily örömórát érjek, midőn már csak majdnem minden csillagaimat homály borítá, a tétlenség miatt, hogy minden út le legyen előttem zárva. De gyakran jutottak eszembe Tasso, e szerencsétlen költő szavai, levertségemben: midőn húsz évi börtönéből kiszabadulván, hova hercege, teljes ifjúságában, élte virágjában csak azért börtönöztette, mert hugát, Eleonora hercegnőt szeretni merészelte . . . s végre húsz év lefolyta után, kielégítve gondolá bosszúját, szabadon bocsájtá vakon a nagy költőt, kinek a sok írás eloltá szeme sugarait.* Kedves olvasmányom voltak nekem levelei, melyeket a börtönben írt kedveséhez, telve bús panaszokkal. S midőn fiatal kis ápolónője kivezette börtönéből és könyezni látta, vigasztaló szókat mondott hozzá. „Ne sírj, kedves uram, szólj, én nem hagylak el téged soha, veled maradok, s vezetni foglak mindég; majd meglátod, még földerül napod egykor!”

* A 19. század elején egy ily című apocryph munka az olvasott könyvek közé tartozott: Tasso, Nächtlliche Klagen der Liebe im Kerker . . . Leipzig 1802.

S Tasso mondja:

Ah! lasset mich!
Denn meiner Jugend Sonnenglanz
Ist längst verschwunden in grauer Ferne
Erloschen sind alle meine Sterne.

Én ezt a kis versecskét igen szerettem s azért lefordítottam rosszul, fordítsa jobban, ki ért hozzá:

Ah! hagyjatok!
Ifjuságom napsugári távol szürkületben
Rég elhunytanak,
S égi csillagim mind lehulltanak.

Mit ér már neki osztán, ha az elismerés földerült s haldokolva babérral koszorúzták s dicsőítették!

Volt hát mégis egy örömezzet számomra föltartva s ezt egy jeles, értelmes egyéniség, egy pályatársam derítette föl reám. Ez nagy megtiszteltetés mindenkor, ha egy pályatárs nyilvánítja mások előtt, bármi csekély érdemünk elismerését. Több dicsőség ez az érdeklett tárgyra nézve, mint némely üres tapsok, melyek gyakran csak a közönség jó kedvéből erednek. Kértem Fántsyt, írná le nekem ezen szavallatot, hogy tenném el örök emlékül magamnak, hogyha netalán még érnének bús idők, olvasván ezt, újra fölüdüljek s gondoljam: nem győzhetet le egészen mégis a konok ármány, mert volt, ki elég bátorsággal bírt földeríteni a szinte el-eltörleni igyekezett tehetségimnek még mindig tanúsított jeleit. Ide is adta Fántsy a kért leírást s az is az említett több érdekes bizonyítványokkal egy csomagban lévén, asztalomról eltűnt. Igen-igen sajnálom, mert ezt szerettem volna a világ eleibe bocsájtani, mert ez fölséges szép volt.

De hogy s miképp történt, hogy ezt Fántsy oly

észrevétlenül elrendezhette? A szobáim kulcsa mindig cselédemnél állott s ötet vette körül, hogy segítségül legyen, a színháztól pedig még játék előtt, minden legszébb szükségleteket elhordatott és a decoratorok segítségével rendezte be oly varázskertté szobámat Telepi segítségével. Másnap beszéltek, hogy Schodelné ablakai alatt is éji zenét adtak ugyanakkor — de macskazenét adtak. Ezt meg nem tudtuk fogni, hogy mi okból és ki által, mert akkor semmi ok se volt reá. Ama helytelen s kellemetlen kifütyölés olta már több idő lefolyt s emléke is elmúlt. No, de ennek se volt igen nagy hatása. Egypár nap múlva már nem is beszéltek róla.

Minthogy Pestről távozásom ideje már nemsokára bekövetkezett s mintegy viszontköszönetül, vagy barátságos öszvejövetelül más napon egy jegyzékre fölírtam azoknak neveiket, kik azelőtti estvén résztvettek üdvözlésben s meghívtam őket egy igen-igen egyszerű, barátságos estélyre, de előre kijelentvén, hogy igen magyaros lesz. A régi színészek előtt a rég időben igen kedves étkezések voltak a jól készített „gulyáshús“ és a még kedvesebb jó turós galuska s no még egy kevés egyéb apróság. De volt dinnye s egyéb gyümölcs elég s a férfiak kedvéért hozattam 12 üveg champagneit is. A kardalnokokat is mind meghívtam s minthogy az én szobám kissé szűk volt, nem fértek volna el mind, a kardalnokoknak a külső szobában terítettünk nagy asztalt, éppen úgy mindennel ellátva, mint a belső szobában. Ámbár a nők nem voltak jelen azelőtti estén, de én nekem nemesett volna jól nélkülök mulatni. Az ő körükben jól érzettem magamat s el is jöttek mind az előkelőbbek. Csak — szerencsétlenségemre itt ismét fölütötte fejét az én fatumom. Midőn a névjegyzéket írtam, eszembe se jutott, hogy a nevek elsőbbségére

ügyeltem volna s írtam a hogy talán a kedvesebbek többször voltak eszemben, s írtam: Róza, Kovátsné, . . . Lendvayné és férje. S ezen Lendvayné annyira megharagudott, hogy neveiket azonnal kitörölte, mint el nem fogadandók a meghívást s izente, hogy megérdemelte volna, hogy Lendvaynét legalább az első sorba tegyem. De már a hiba megtörtént s nem tehettem jóvá. Sokáig is tartott a harag, csaknem a míg eltávoztam Pestről. No, de azért jól mulattunk s igen későn oszlottunk szét. Még csak egy cseppet se csufolódtak szegényes vacsorámért, hiszen tudták jól, hogy mindenemet elnyelte a víz s hogy lucullusi vacsorát csakugyan amúgy se adhattam volna. Sőt azzal vigasztaltak meg, hogy kedvesebbet nem is gondolhattam ki, mert jobban ízlett nekik, mintha tele lett volna tortával az asztal, a pecsenyére már alig néztek s hogy a jókedv fűszerezte végig az estvét.

Ez engem igen jókedvre derített, hogy így együtt lehettem mindazokkal, kikkel hajdan oly egyetértőleg jó viszony s barátságban éltem s most itt legalább egynek arca se árulta el a bent viharzott, vagy talán már leviharzott érzelmeket s én mintegy minden kellemetlent feledve, oda engedém magamat a jelennek, a mint az nyújtotta magát. Így vidámon, minthogy ez volt ily barátságos összejövetelünk célja, el is búcsúztunk egymástól, ők azon hozzátétellel („némelyike“), hogy ha már csakugyan nem engedi „nyugtalan vérem“ a Pesten kitartást, hát csak menjek, hogy a vidéken tartsam föl e két városban, u. m. Kassán és Kolozsvárt azon szép intézetet, mely minket fölemelve egyesített s ők eljövendnek alkalmilag vendégszerezelpni Pestről, ha a szükség kívánni fogja. S így váltunk el. Csak Fántsy és Egressy volt e véleménynek ellene, erősítvén: „Dérynének csak itt Pesten a helye s

enkárára távozik. Jövője ezáltal meglazul, ötet a kisebb vidékek is igénybe fogják venni — de kárára lesz.“ És igazuk volt! Késő korom bánta meg e lépésemet. Ha az ember előre tudhatna mindent, sok nem történne a világon! . . .

Schodelnének Normába kellett volna föllépni, de beteg lett ismét; többszöri hirdetés után is még mindig torokbaja volt. A társaság hozzám küld, menjek próbára. Mi baj ismét? gondolám. Fölmegyek. Mondják: legyen szíves játszam el estére Normát. „Most már teljességgel nem játszhatom, mert valóban rekedt vagyok.“ „Hiszen, ha maga rekedt is, ha ide áll a deszkákra, mindjárt kireked.“ „Ez nem áll mindég“ s azzal elmentem Bajza úrhoz. „Kérem a T. urat, tartozom én ma Normát eljátszani Schodelné helyett?“ „Nem, mondá, teljességgel nem kötelesség! De ha az én kérésem valamit tehet kegyed előtt, úgy én kérem: cselekedje meg a közügyért, mert oly zavarba van a társaság, már nem tud mit elévenni. Ne kellessék holmi kis játékot opera helyett előadni. Ez a publikumot bosszantja. Majd magam is fölkiérem kegyedet a próbára.“ A próbára fölrkezhén, Schodel éppen szemközt jött le, tele kétséggel, hogy mi fog történni? Hozzám jön s mondja: „Csak még ez egyszer segítsen!“ A színpadra érvén, mondja Bajza úr a társasághoz: „Kérelmemre Déryné asszony megcselekszi, rekedtsége dacára is, hogy el fogja játszani Normát.“ De én bizony igen rekedt voltam a próbán is már, mert előtti napon egy kis málnát főztem be. Nagyon meg voltam melegegde, még elmentem a fürdőbe is estvefelé s meghütöttem magamat. Öntöttem is magamba a sok cukros vizet, fekete kávét, „szokott, segédeszközeimet“, ha éppen véletlenül sok egy-másutáni játszás miatt elrekedtem, a „régibb időkben“,

de most nem használt mitse, nem voltam hangomnál. Ez engem oly kétségbe ejtett, hogy mint a gyermek, ha lelkéjét nem jól mondja föl, sírva mentem haza a színházból. Ez értésére esett Bajza úrnak, hogy mily igen szívemre vettem esetemet, hogy vigasztalhatatlan vagyok. Elhívta Szerdahelyit és Lendvayt magával a jó Bajza úr. Ott hidegült meg a vacsora asztalomon, hozzá se nyultam. Belépnek hozzám hárman s ott találtak az asztalra borulva, sírva. Szegény Bajza úr oly szelíd részvéttel vigasztalt, hogy azután még majd ötöt szántam jobban, mint a magam esetét, minthogy ő volt, kinek kedvéért, miként magát kifejezte, áldoztam föl magamat. Eléggé igyekezett azzal megnyugtatóni, hogy a publikum előtt egy cseppet se vagyok compromittálva, jól tudván, miképp történt s egy cseppet se zúgolódott, sőt méltányolt, mert oly csendességben viselte magát erányomban s a jobban sikerült jelenésekben meg is tapsolt. A bohókás Szerdahelyi szokott módja szerint bohóskodott s kacagásra kívánt bírni. „Eszel-e vagy nem eszel? Ej! az olyan gyermek, ki nem jól végezte feladatát, nem érdemli a vacsorát,“ s neki esett rántott csirkémnek, még Bajza urat is megnevettette. Lendvay elkezd nagy hidegen: „Ej! ne búsulj Dérus! majd ha Kassán leszel, ott földerülve lesz egész valód s mindig szokott tiszta hangoddal fogsz énekelni.“ Elnevettem magamat s mondtam: „Majd akkor a tiszta hangomat lepecsételtem egy levélbe s elküldöm Pestre — kárpótlásul, bebizonyítván, hogy ni! ilyen is van nekem!“ Még kevés ideig ott pajzánkodtak fölöttem s Bajza úr tökéletes megnyugtatótást kívánván eléidézni, biztosított, hogy a publikum előtt teljességgel nem esonkult ez által érdemem. Azután eltávoztak; de bizony azért a tövis szívemben maradt, ott szúrt s egész éjjel nem tudtam aludni.

Már gyors lépésekkel közeledett elmenetelem ideje. Egyszer Schodelné megszólít a próbán. „Minthogy az urak általán óhajtanák, hogy együtt énekeljünk és hogy bebizonyítsam kegyed iránti tiszteletemet is, hogy nem vagyok hálátlan, én betanulom Juliettát Romeo-ban, ha kegyed Romeót játszodja.“ „Ez igen nagy áldozat kegyedtől, mondám, de az én itt mulatásom már nem terjed sok időre. Már nem sokat vet a latba, akár éneklek, akár nem. Azonban, ha a választmány óhajtása: énekeljünk!“ Én orroltam reá egy kissé, hogy miatta rántottak elé. De hijába! ő tehetett mindent, ő tőle nem lehetett számon kérni semmi tette indokát. Ki volt kötve: ő nem állott semmiféle színészeti törvény alatt, se semmi büntetés bármi hibájáért őt nem érhetette.

El volt határozva: előadjuk Romeot s azzal veszek búcsut a pesti színpadtól, ezúttal. A míg Schodelné Juliettát tanulta, híre ment ennek mindjárt, hogy én Romeoban lépek föl utoljára s azzal veszek búcsut. Azonban az a hír is szárnyalt, hogy aláírás útján számomra egy aranykoszorút fognak csináltatni. Arany! tessék jól megérteni! De én arra a hírre nem sokat adtam. Hiszen én nem lehettem tevékeny, ritkán jutott rám a sor. Mivel érdemtelmen volna meg? Nem mintha szokatlan dolog lett volna előttem a legszebb koszorúk — de arany!!! Hagytam a hírt hírnek repülni s nem gondoltam reá. De bezzeg gondoltam arra, hogy nem csinálta hijába az ollócsináló az ollót s van egy társalgási meggyszínvörös echt bársonyruháim. Pénzem nem volt, kontót se akartam már csinálni, mert már úgyis el voltam áztatva a zsidónéknál, a sok, nagy kamatokra fölszedett váltókkal s meg osztán a hitelbe vett gyolcsok árával s varrások, fizetetlen hátrálékok terhével, miután mindazokat vásárolnom okvetlen kellett, nagyon

keveset hagyván meg az árvíz —megismertettem az olló hatalmát a bársony fölött. Volt ugyan Romeo-öltözetem, de már sokszor játsztam bennök s nekem új kellett. A világért föl nem vettem volna a színház ruhatárából való zöld gyapot-bársony (manchester) Romeo-öltözetet. Nagyön szépen akartam megjelenni. Magamhoz hívtam a szabót s fehér atlasz puffokkal, gyönyörűen nézett ki a diszítmény a veres bársonyon. A baretteon szép fehér tollak lebegtek, leszorítva fényes agraftal s a kis veres topánka is, fehér atlasz kihajtókával, kis pici sarkantyúval, fölségesen nézett ki — fölségesen nézett ki ingujj s kihajló gallér csipkével fodrozva a szép fehér batiszt ingecském is.

Még ki se léptem, ott járkáltam a színpadon, Lendvay jő, megnéz: „Az igazi Romeo csak ilyen lehetett, mint a hogy te most kinézel, Dérus.“ „S most még a te járásodat utánzom s azt fogják gondolni, Lendvay lép ki, ki mindig oly díszesen jelenik meg.“ De most hibásan cselekvék, mert elragadtatva öltözékem szépsége által, melyre még most is gyönyörrel emlékszem, midőn a nagy tükör eleibe állván, már egészen fölöltözve, magamat is meglepett öltözetem kitünő szép összhangzása. Még sokat írhattam volna felőle, de csak rövid akartam lenni, hogy unalmas ne legyek. Készültünk s el is készültünk tehát Romeora. Ámbár én sokszor adtam Romeot Kassán s Kolozsvárott és valóban minden betanult operáimban oly biztos voltam, hogy a legszigorúbb gáncoskodó se találhatott bennem hibát, de mégis, hogy meg ne zavarhasson „még az arra törekvő akarát is“, megkértem a derék Erkel karmesterünket, hogy vizsgáljon engem szigorúan keresztül szerepemmél; mert ő csakugyan szigorú volt zene tekintetében. Kétszer vettem tőle órát, mondván: „Csak min-

den tartalék nélkül bánjon velem valami hiba esetében.“ S midőn utószor bevégeztük, kérdém: „Készen vagyok?“ „Tökéletesen! mondá. Bárhol is fölléphet, biztosítom. Erre se lett volna szükség, de a megnyugvás kedvéért folytattam.“ Ekkor volt az, midőn próba végeztével én hazamentem s ő a többi tagokkal ott beszélgetésbe ereszkedett s mondá: „Déryné nem tudja, mivel „bír!“ Ha ő azt tudná, nagyon büszke volna reá!“ Bár azért azt nekem mindjárt besúgták, de én az ilyenekkel mitse törődtem, hogy kipuhatoljam, valjon mi lehet az? A főpróbán, a mely napon az előadásnak történni kellett s mielőtt a próba elkezdődött, megszólítám Schodelnét: „Kérem kegyedet, tessék a próbán is úgy próbálni, a mint estve fogja énekelni a szép kettős dalunkat, mert én úgy fogom énekelni, a mint a szerző írta. Kegyed énekelheti s változtathat rajta, de a próbán szükség hallanom, hogy én úgy alkalmazzam a magam hangzatát, hogy mégis összhangzásba essék kegyeddel, mert mondom, én úgy éneklek, mint írva van.“ „Oh! hiszen ha kegyed éppen köti magát hozzá, én énekelhetem úgy is, mondá, ámbár én örömetst változtatok az oly gégerontó helyeken.“ Megegyeztünk tehát szépen, hogy úgy fogjuk énekelni. Én gondolám magamban: Adja ki mindenki, a mivel bír!

Este a mint fölhúzták az első függönyt s majdan jelenésem következett, roppant zajos tapssal fogadott a publikum és énekem végeztével ismét. De szép is voltam ám! Igen nagyon! . . . Schodelné most megjelenik a több lépcsőkön magasán emelkedett, szépen díszített verandán s a mint megpillantja a publikum, hasonlóul szörnyű tapsviharral fogadja a közönség. De szép volt ő is. Valóban szép, új, fehér atlaszruhában, hosszú uszálylyal s oly szendén nézett ki! Az én öltözetemmel együtt látva, gyö-

nyörű, öszveolvadó, vonzó „kép“ volt. Azon jelenés következett most, midőn Romeo tárt karokkal várja ide lent Juliettáját, hogy keblére ölelhesse és Julietta lerepül a lépcsőzeten, hogy kedvese karjai közé siessen. De oh, szörnyű! a mint Julietta az első lépcsőzeten le akar rohanni, lábai belebonyolódtak a hosszú uszályba, s szinte fővel bukik le a magas lépcsőzetről. Én látván a veszélyt, oly könnyen és sebesen, mint a nyíl fölrepültem, fölfogtam Schodelnét karomba s hoztam le a színpad közepére. Ő nyakamba borult, suttogva: köszönöm! köszönöm! A publikum ijedve volt, tökéletesen hitte, hogy le fog esni a lépcsőzetről. Midőn lerohantam Schodelnéval s letettem . . . de oly tapsot még nem is hallott a világ! Egy pár percre még a zene is megállt, de csakhamar öszveszedtük magunkat s folytattuk, mintha éppen úgy kellett volna lenni e jelenésnek! De még a publikum között mindég volt egy-egy, oly csendes zajongás. Azt kérdeztem s kérdezém azolta is magamtól: hol vettem azt az erőt, hogy úgy lerepítsem azt a Schodelnét, hogy lába se érte a földet? Hisz az uszály maga is már nehezítette a terhet! Jó, hogy mind a ketten el nem estünk! Az lett volna aztán szép bukás! De folyt osztán a játék mind végig zavar nélkül. Minden ének s minden fölvonás végével zajosan hívtak s tapsoltak ki mindketönket. Én már nem is akartam menni. Nem hallottam jól: kit hínak, csak Schodelnét löktem ki, de kénytelen volt értem jönni, addig kiáltott a közönség. Mindig együtt hívtak. Hétszer hívtak ki. A színpadon odafönt, a játszóknak is igen jó kedvük volt, a publikum hasonlóan rózsaszínű kedvbe maradt mindvégig. De mielőtt a játék végét elmondanám, szabadjon a játék előtt az öltöző-szobába, egy kis időre a kíváncsiakat bevezetnem,

Konkafy Joly

hogy egy kissé fogalma legyen a színpadi ármánykákról. Hogy Schodelné nem volt tiszta indulattal erántam, már tán említettem is, hanem hogy miért éppen ő volt irigye, ezt meg nem foghatom. Hiszen nem volt az én sorsom irigylésre méltó! Mielőtt a játék elkezdődött volna, (de már mindenikünk készen volt) bejön Schodel. „Van sok publikum?“ kérdi tőle neje. „Tömve van, mond Schodel, s azzal hozzám fordul s azt mondja nekem: szegény barátném! én sajnálom magát.“ (Ez németül folyt.) „Engem? kérdém. Miért?“ „Magának igen sok ellensége van a publikum között. Én most onnan jövök a parterreről, de már nem hallgathattam a schimpfelést és feljöttem. Figyelmeztetem magát, vigyázzon, rossz néven veszik, hogy miért éppen Romeóban kívánt föllépni.“ „Ah! ne mondja! mondám hidegen. No lám, lám, hát ellenségeim is vannak? Az már bizony nagy baj!“ ... de csak mind így közömbösen feleltem. „Osztán maga nem jól van öltözve Romeónak.“ „Nem-e?“ kérdém. „Bizony nem! Hát nem látta a feleségemet?“ „Oh! igen, mondám, abba a zöld manchester-ruhába. Még most is emlékezetembe van az a sötét, komor szín. Én a magamébe szoktam öltözni,“ mondám. „De magának térdig érő nadrág kellett volna.“ „Ki nem álhatom azt a térdén alól nyitott plundrákat, mondám. Épp úgy néz ki benne a vékony lábszár, mint a csengetyű ütője, a bő szájú csengetyüből. Osztán, ekkor oda mentem, a füléhez hajoltam, s hangosan szóltam a fülibe: hallja! én magától nem fogok izlést tanulni. Osztán lássa lelkem! ez a szép puffos salavári, így készítve, ez díszesen áll.“ „De miért nem tett hát ide az oldalába egy kis vattát? Mert magának görbe a lába s az nem szépen jön ki férfinak.“ Ekkor nagyon hangosan elkacagtam magamat. A tükör eleibe

álltam. „Sohse erőlködjön! mondám, nem ér célt. Versek írtak lábam formájáról, annélkül, hogy vattával szükség lett volna kitömní. Kitömte ezt a természet a legjobb formába.“ Addig csak hallgatott a neje, de már most ő se hallgathatta tovább a vitát s megszólítja férjét. „Aber Schodel! was hast du denn? Gehe schon hinaus!“ „Sohase bántsá, mondám. El akar engem kedvetleníteni, vagy éppen „félsz“-t belém önteni. Azt nem éri el! Jóra talált! Gondolta kislelkü leszek s elhiszek mindent s elcsüggedek. Én ezt csak kacagom.“

Végződven a játék, engem újra kihívtak. Én teljességgel nem akartam menni, de a férfiak erővel: csak ki! menjen, menjen! Én körülnézve, kerestem Schodelnét, hogy ő is jöjjön. Nem láttam. Hát repülnek le a tömérdek nyomtatott versek, melyek elboríták az egész földszint. Én ott hajtogattam magamat, ekkor két oldalról előlép, egyfelől Schodelné, másfelől Lendvayné. Schodelné hozta az aranykoszorút kezében, Lendvayné megfogta a másik oldalát s fölemelték fejemre. Én hátraleptem, mint érdemetlen e megtiszteltetésre, de a publikum éljenezett s kiáltotta: tegye föl! tegye föl! éljen Déryné!... s a versekből is földobáltak. Így végződött be a játék s így léptem le, első Pesten létemkor a színpadról. A versek ekkép hangzottak. Ide iktataom a verseket.

DÉRYNÉHEZ.

Bútsu dalod zeng tehát
Tháliánk koszorús papnéja!
Ki, mint a tavasz hírnöke
Az első pacsirta
A szunnyadó honni hangászat
Parlagi rögeiből

A kikelet bájhangjait
 Legelőbb család ki
 Ébredést hirdetni.

Bájsalogány csattog bár
 E díszcsarnokban
 S virányhavak derülnek már
 A nemzeti művészet
 Felépített diplomában,
 Neved érdemid
 Szívünkbe rejtve
 S a magyar zene évkönyvében
 Örökre bejegyezve lesznek.
 Fogadd e kis emlényt
 A szép és jó barátitól
 Nyerjen ez is helyet
 Kivívott szép koszoruid között.

Föltették hát fejemre a koszorút. Lendvayné, kinek velem egy kis neheztelése volt, gondolám, így kívánt velem kibékülni a közönség előtt. Mert midőn fejemre tévék a koszorút, mit tudtam tenni, mindkettőt átkaroltam, ők keblemre borultak, én átöleltem s megcsókoltam mindkettőt s a közönség ismét zajosan megtapsolta e jelenést. Csak mikor már otthon voltam s tökéletes enmegelégedéssel vacsorához ültünk, elkezdtem hangos kacagásba kitörni és egy kissé csúfondáros szemekkel Kovátsnéra hunyorgatni, mondván: „Ugyan Kovátsné! honnan a manóból szedte öszve zsebre az aranykoszorúról való híreket? Igaz, hogy szép sárga s a kis babérgomócskák a levelek között fémlenek is, még kemények is, de midőn föltevék fejemre, azt gondoltam, elrepül onnan, oly könnyű volt s midőn az öltözőbe leveszem fejemről, hát belesüpped a kezem a puha levelek közé! Nem akartam az öltözőbe tréfás megjegyzést tenni róla, nehogy vala-

melyik azon balhiedelemben legyen erántam, hogy tökéletes elhitéseben számoltam volna reá! . . . De föltettem magamban, hogy kikap! Ne szedjen öszve mindjárt üres híreket s elétálalja, erősítve mint valót.“ Kovátsné elme-revedett s haragra lobbanva (mert ő mindég szörnyen méregbe jött, ha szavaiba kétkedett valaki) elkezd mérgesen: „Isten úgy segéljen engem! a milyen igazán mondom, hogy igaz volt, hogy szedtek öszve aranykoszorúra; ez s ez mondta, egy szerkesztőtárs nevét említé, de már elfeledém, kit említett. Már most utána fogok járni, hogy miből eredt.“ „Oh az Istenért! ne üzze-fűzze kérem. Hisz ezt itthon, magunk közt, mint tréfát tekintem. Még azt gondolnák, számoltam reá. Hagyjon békét az egésznek. Én ezt éppen oly becsbe tartom, mintha valóban arany volna s be is foglaltatom mély aranyozott rámába, hadd tündököljön versével együtt a többiekhez hasonlólag sorba.“ De az én Kováts-ném nem nyugodt. Addig fúrta-faragta, üzte-füzte, míg el nem pukkantotta, mint Bohó Misi de Hájás a fölfújt hólyagot s még pedig magától Lendvaynéből. Ezen kis esemény így kerekedett. Csakugyan volt aláírás utján öszveszedve pénz egy arany koszorúra, de férfiak szedték öszve s nem tudták teljességgel, hogy miként bánjanak el vele, ott tanácskoztak, s Lendvaynéből és Schodelnéből, kikkel éppen tán találkoztak, tanácsot kértek, s ők valának szívesek magukra vállalni az elrendezést. El is mentek az aranyműveshez s eléadták kívánságukat. Jaj! de fájdalom, rövid volt az idő, mert csak három nap volt hátra s a játékra készen kellett lenni. Az aranyműves mondá, arra három-négy hét kívántatik, mert a levélkékkel sok baj van. Így hát az aranyműves nem csinálhatja. Elmentek tehát egy divatárusnéhoz, hogy valami arany-

stoffból csináljon egy szép babérkoszorút. De még ez is rövidnek találta az időt, mert mondá, a leveleket mind keményre kell csinálni és a sok kis gyümölcsök sok időt vesznek igénybe. De sok kérelemre mégis csak elvállalta. Echt arany-stoffot kell hozzávásárolni s drágába fog kerülni, de mit volt mit tenni, koszorúnak kellett lenni s meg is lett, szinte az utolsó percre, melynek átnyújtását Schodelné és Lendvayné vállalták magukra. Az érdeklettek haza mehettek azon édes hiedelemben, hogy én aranykoszorúval tiszteltetem meg.

Én nekem most már többé nem jut eszembe, hogy még Pesten mulatásom alatt játsztam-e többet, vagy Romeóval bevégeztem. Mert mindjárt nem mentem el, be akarván itt várni szeptember végét, hogy Kassán október 1-sőjén jelenhessek meg 1838-ban. Még előbb mindenektől el is kívántam búcsuzni, miután a surlódások megszűntek. Barátságosan váltunk el, némelyek erősen ígervén, hogy alkalommal eljönnek Kassára vendégszerezelpni, mert mindenik igen szeretett Kassán. Meg is tartották ígéretöket a Lendvay-pár, Megyery s talán majd eszembe jutnak, hogy még kik.

De mielőtt elindulnék Kassára, még egy nagyon fájdalmasan érzett veszteségemet kell elpanaszolnom. A jogászok báljára meg voltunk híva: Laborfalvy, Lendvayné és csekélységem s. t. is. Én menni nem akartam, táncolni nem volt szabad orvos tilalmánál fogva, mert már háromszor voltam tüdőgyulladásba s az orvos mondá: hogyha még egyszer megkapom a tüdőbajt, nem danolunk többet! De jön Lendvayné hozzám s mondja: „Készül-e Dérus?“ „Nem én, mondám. Majd én oly dühös táncos, nyeljem a port—élvezetlenül!“ „Azt ne cselekedje! Ebből nagy apprehensió lenne. Ha ők

minket megtiszteltek, nekünk menni kell, még áldozattal is.“ Ellenvetéseket tettem, de ő zsarolt, hogy csak menjünk. „Ő ugyan rosszul van, mégis megyen. Ne öltözzünk táncra, csak úgy mantillákba, s nem hívnak táncolni. Menjünk együtt, én ide jövök öltözni“ s végre engedtem. De szerencsétlenségemre oda hoz a gonosz szellem egy zsidónét igen szép arany karpereccel, hogy vegyem meg. „Oh igen, mondtam, éppen most gondolkozám, hová tegyem pénzemet, mert sok van!“ „Hiszen az semmit se teszen! Aprodonként majd lerovódik.“ Én csak nézegettem a karperecet, igen csinos volt, s tetszett. „Mi az ára?“ kértem. „Hetvenöt forint! Egy krajcárral se olcsóbb.“ Megjegyzendő, hogy echt arany karperecem sohase volt. Egyetlen egy kis egyszerű, egy sor rubint, arany foglalatban, az volt, de az is ott Pesten veszett el, előtte való nyáron. A zsidóné zaklatott, Lendvayné zaklatott s Lendvayné még azonkívül azzal vett reá, hogy észre se veszem s úgy fog jönni, mintha ingyen jutnék hozzá. S Katát könnyű volt táncra vinni — a karperec ott maradt. Midőn öltözzünk a bálra, így szól Lendvayné: „Nézze Dérus! mindjárt fölkapcsoljuk a szép karperecet“ s fölkapcsolta karomra. Elmentünk a bálba, de leülésről szó se volt, mert a nyugtalan vérű Lendvaynének terve volt, s mint a kényeső, majd ide, majd amoda telkedott a sűrű sokaság között. Karomat szorosán magához szorítva, cibált mindenütt magával. „Ugyan mi a frányát kergelődzik oly sebesen ide s tova? Kit vett már ismét nyilvánosság hegyére? Én leülök, igen szorít a cipőm.“ De mint a pióca még szorosabban csípte karomat karjába s kacagva mondja: „Csak még egy picit ne, ne ülünk le. Igaza van. Okvetlen akarok Bárá Jósika Miklóssal ismerkedni, de még eddig föl nem találtam. Be kell ma-

gamat mutatnom, még sohase beszéltem vele.“ S csakugyan végre meg is találta s mentünk hozzá s Lendvayné bemutatta magát nála. Kevés ideig tartott a társalgás. Most már ülőhelyet keresve, kihuzom karomat a vas-
 kapcsok közül, de fájdalom! a contóra vett — karperec nélkül! Azon karomon volt, melyet Lendvayné szorongatott egész bál alatt a mantilla alatt s nem is gondolva reá, észre nem vettem, midőn kikapcsolódott. Jaj Istenem! fölkiálték hangosan, oda a karperec! Kerestük a földön szemeinkkel, a mint lehetett a sokaság között. Semmit se láttunk. Egyik fiatal odajött kérdezni: mi a baj? A mint mondánk: hogy karomról lekapcsolódott a karperec „Oh! semmit se tesz, mond, mindjárt itt lesz a szüinóra, akkor kitrombitálják, hogy kinek miye vészett el.“

Tizenegy karperec volt elveszve, mind megkerült egytől-egyig, csak az enyimet nyelte el a föld! Ily drága áron vásároltam meg a jogászbált. És! — még contóra!!! Hát nem szakadt reám az egész ég sötétje?

VII.

Fájdalmas távozás Pestről. — Kellemetlenségek az úton — Újabb károsodás. — Föllépés Kassán 1838/9-ben. — Pezsgő élet. — Levél Nyáry Pálhoz. — Hogyan kerül a színpadra Kaiser Jozefa? — Apró vonások életéből. — Beatrice di Tenda Kassán. — Üdvözlő versek. — Mi történt az esküjét szegő Megyerivel? — Újabb versek. — Eltávozás Kassáról. — Kaiser Pepi és Csáky gróf.

Gyorskocsira ülve, siettem Kassa felé, miután pakkjaimat egy kereskedő Kassára szállítmányozó társzekerre föl vállalta, — de még előbb a Muhi-pusztára is betérendő, Dérynek tett ígéretem szerint egy pár napra. Elindulásomkor eldanolgattam egy német költő kedvelt népdalát: Búsan indulék el bánatos szívemmel, ki elveszté immár mindenét, "... mert hiszen Pest mindenemet elnyelte. Adóssággal terhelve, majd csaknem üresen indultam Kassára. Ej! jó az Isten! vigasztaltam magamat. Majd megsegít, sohase hagyott kétségbeesni. Reméljük!

De hát azt tetszik hinni, tisztelt olvasónőim, hogy most már kocsin ülök, most már csak nem érhet semmi baj?! Ah! Dehogy nem! Igen, ha a kocsisok nem kapnának oly sok ostopénzt, hogy aztán eláztassák magukat és a konduktorok nem volnának oly álmosak, némely

baj ki volna kerülve. Midőn beültünk a gyorskocsiba, öten ültünk bent, a konduktor természetesen künt az ülésében. Utitársaim: egy kisasszony Miskolcra, kit csak névszerint ismertem, de személyesen nem; azután egy úr, azt mondják, a kocsitulajdonosa. A kisasszony a leg-hátulso ülésben ült, hogy az ablakok irányában ne érhesse légvonat. Szép, fiatal nő volt, a kocsitulajdonos hasonlóan fiatal s egymás mellé ültek, hogy meg ne unják magukat. A középső ülésen egy asszonyság egyedül, én az első ülés-hez közel, az ablak irányában húztam meg magam, hogy kilássak, mert én igen félénk voltam mindég, ha utaztam. Oh, én boldogtalan! egyszerre egy borzasztó nagy, széles terjedelmű vén zsidó telepedik le mellém, egy még borzasztóbb nehézségű, jól kibélelt bundában. A mint letelepedik egész kényelemmel, még csak össze s húzta magát, félig rám nehezedett s betakart bundájával. Már méregbe jöttem s mondom: „Tán a megfagyástól fél ön?“ „Miért, édes kisasszony!“ „Szedje össze magát, hiszen úgy megfulok, ha az oldalomon kell cipelnem ezt a nagy állatbőrt.“ De ő egész egykedvűséggel maradván, elkezd: „Oh mindjárt olyan eső lesz, hogy még khérem alássan, khi tetszik khérni a bundámat.“ „Kérje az ördög,“ úgy szerettem volna mondani még egyet s mást, hanem csak magamba fojtottam. „Huzza odább magát,“ mondtam s azzal az ablak felé fordultam. De csakugyan alig egy pár perc múlva jól kezdett az eső szitálni. A láthatár mindig sötétebb, mindig borultabb lőn. Már jó mélyen behatoltunk az estébe, egyszerre ostoresattogás érte fületem. „Jaj Istenem! mondtam a hátulsokhöz fordulva, mi oly nagyon közel járunk a töltés széléhez!“ „Ne tessék félni, mondák amazok. Ott a konduktor.“ „De szörnyű magasra van halmozva a kocsiteteje, még majd leborulunk a rétre

pedig az mély, a töltés magas.“ Egyszerre elkiáltja magát a szembejövő négylovas kocsis: „Térj ki, ilyen-amolyan!“ S az ostorral csattantott; de már akkor az öt torokból harsány síkoltás hangzott föl, a kocsi lovastól, kocsival, bagáziával ottlent feküdt a réten. „Konduktor! Konduktor!“ hangzott minden ajakról. Jaj! Hol volt a konduktor?! Az olyan mélyen aludt a bakon, míg mentünk, hogy semmit se hallott az ostoresattogásból s a mint a kocsi leborult, ötet messze eldobta, be a rétre s alig tudott fölmászni. A csipője kirándult, a kocsis a lovak közé bonyolódott, mi szüntelen kiáltoztunk: „A kulcsot, konduktor! Nyissa ki az ajtót! Az Istenért, itt fulunk rakásra!“ Előjött a konduktor, de bajosan lehetett kinyitni, mert a kocsi egészen fenékkal volt fölborulva: a kerekek ég felé álltak. Én borzasztó fájdalmat éreztem a félvállamban . . . kimarjult. A kisasszony betörte a fejét, ott jajgatott sirva: „Jaj, a vér elborított! Jaj, a fejem!“ A fene vén zsidó még mindig oda volt dülve a félvállamra . . . Nem tudta a lábát kiszabadítani az ülés alól. Én szidtam, káromkodtam: „Mozdulj innen vén fene! Hogy vesztél volna az országodba! Még ily nagy terhet hoz ide, hogy beszorítsa s megfojtsa az embert.“ „Thessék megengedni, de magam se thudok kifészkelni magamat . . . De mégis én igazat mondtam, hogy eső lesz.“ Azalatt, míg ezek így folytak bent, a kocsis is kiszabadult a lovak közül és segített az ajtóhoz jutni, hogy végre mégis nehezen kinyitották s kiszabadulhattunk. A hányan voltunk, mind jajveszékelte, csak a zsidó nem: ő dőlt mindnyájunkra! Egyik kiáltott: Jaj, a fejem! A másik: Jaj, oldalam! Én: Jaj, vállam! Oly zűrzavar volt, senki se tudta: mit csináljon. Hiszen itt csak nem állhatunk reggelig? kiáltották. Végre a kocsitulajdonos, ki hasonlóan jó főbe-

vágta magát, felültette a kocsiszt egy lóra, beküldte Gyöngyösre, hogy kerítsen ízibe két szekeret, meg vagy négy embert segítségnek, a kocsit kiemelni. Addig is a fogadós szekere jöjjön sietve értünk, mert mind betegek vagyunk. Még Gyöngyös jó távol volt, valami félóránnyira s míg felkészültek, mind ott álltunk az esőben. Végre jött a fogadós szekere, mi nők felültünk s behajtottunk a fogadóba. „Csak hamar szobát, orvost s ágyat!“ Én lefeküdtem jó áztatva, meghütöttem magamat. „Jaj istenem! Az aranyláncom az órámmal kiszakadt a nyakamból, oda van! kezdé a szegény véres fejü kisasszony. Istenem! Mitévő legyek? Kérem, asszonyom! Ha sziveskednék megengedni, hogy a szobájába mennék aludni. A ki önnél felszolgál, én rajtam is segíthetne.“ „Ezer örömmel, csak jöjjön!“ Ott tudtam meg a nevét: Szugyi Badiernek nevezte magát, gazdag birtoku árva. Jött az orvos. Nekem orvosságot s egész éjjel hideg borogatást rendelt, a társnőm fejét bekötözte. Semmit se aludtunk. Alig hajnalodott, hamar egy kis kávért rendeltem, befogattam s mentem a muhi puszta. Ott kellett még feküdnöm vagy két nap, mert a vállamat tetemes ütés érte. Szegény Déryéknek nem igen nagy időtöltésül szolgált hazamenetelem, de azért nagyon szívesen láttak s az én kis Idám fáradhatatlanul ápolt.

Két nap múlva elindultam Kassára. Oh, öröm! Itthon vagyok a barátságos Kassán. Minden arc vidámon mosolygott reám: csak hogy már itthon van . . . örült minden, kezet szorítva. „Van-e jó társaság?“ kérdém mindárt a legelsőt, kit találtam. „Elegen vannak.“ Elmentem Tóth Zsigmond úrhoz. „No, ideje már, hogy egyszer rágondolta magát.“ „Ne szidjon hát! Hiszen lám, itthon vagyok.“ „Hiszen úgyis kéne már, hogy ne kóricálna

mindég, hanem „itthon“ ülne!“ „Lám, most is legelőbb: szer ide jöttem, mert pénz kell“ „Pénz? Még előbb lenni kell. Még a németek itt vannak, a míg letelik idejük. Egyszer ők játszanak, s így fölváltva. De egy nagy baj van: nincs második énekesnő.“ „Ez már a legnagyobb baj!“ mondám. Erdős volt csakugyan az igazgató, ki is mihelyt értesült megérkeztem felől, azonnal az elsőbb tagok közül többedmagával eljött, őket velem megismerkedtetni s tanácskozni, hogy mibe fogok föllépni és mikor? Csakhamar el lőn döntve a kérdés, miután a publikum emlegette vagyis inkább a választmány nyilvánította, hogy addig ne is adják Angelót, a páduai zsarnokot, míg Déryné meg nem érkezik. Igen szerették e darabot Kassán. Thisbe szerepében léptem föl. Nem is kell említenem, hogy mi zajos tapsok között fogadott a közönség. A társaság jó tagokkal diszeskedett. Itt voltak: a Balla-család, jeles pár; Szőke, tán Szákfi, Hubenay. De minek soroljam mind elé, hiszen mind eszembe se jutna. Elég az, hogy minden nagy drámákat s néző játékokat elé lehetett adni jó sikerrel, mindent, csak fájdalom! opera nem volt, a miért pedig a közönség rajongott.

Ott volt az élet, a vidám, zajos élet! Nem csuda! e kis vidám körbe öszvesereglett művelt közönség, mely egészen ellepni látszott a járdát, oly soknak tetszett s ez a sok mind barátságosan köszönt, mosolygó arcokkal. A társaság, ha próbára öszvesereglett, mind vidámon köszöntötte egymást s vidám tréfákkal töltötte a szünidőket; mind vidáman fogadta egymást. Itt oly jó-meleg volt! Míg a nagyszerű Pesten, oly távol volt a közönség a színészekről, mintha mint idegen elemek, távol álltak volna egymástól; itt ugyan gyéren mosolyogta meg egymást, és még a sok publikum is kevésnek látszott. Itt oly hideg

volt! A társaság tagjai oly megkülönbözött körbe vonták öszve magukat s oly feszességgel lebegtek el egymás mellett, mintha mindenik más-más ország szülöttje lett volna s csak akkor szólhatnak egymáshoz, ha a kötelesség érdekébe tartoznának egymással érintkezni. Nem akarom magamat keményebben kifejezni! Azt mondják, kik mostani koromban meglátogattak, most még feszültebb „tónus“ uralkodik.

Kassáról a németek elmentek Eperjesre. Itt a publikum eleintén csak közbe-közbe nyilvánította óhaj-tását az operára nézve, de most már zajgott. Az uri körbe, ha látogatást tettem, az volt az első szó: „Déruskáné az Istenért! csináljon valamit, adjanak már operát.“ Én jártam is utána, mert magam sem szerettem vesztegelni. Egy kis reménységem volt, melynek következtében csakhamar levelet írtam T. Nyáry Pál úrnak.

„Tekintetes Kollega Uram! írák neki. Csakugyan betől jóslata, szinte úgy hiszem magam is, hogy én vagyok az igazgató, hiszen nekem kell egy másodénekesnőt eléreremtenem, de magamnak jutalomjátékot is szereznem. Minélfogva bátor-kodom ígéretére emlékeztetnem, hogy Beatricét méltóztatnék nekem elküldeni, de ám sietve, mert a leiratás időbe kerül s jutalomjátékomat mennél előbb adni akarom. Hanem keserves az én sorsom. T. Kollega uramé aligha ennyi bajjal van öszve-kötve, mert még sem elég énekes, sem énekesnők nincsenek. Szíveskedjék tehát a „sok“ közül egynehányat, egy csinos Verschlagba pakkolni s elküldeni a partitúrával együtt sok bajokkal küzködő Kollegájának.

Irtam még több tréfás dolgokat, melyre egypár sorba felelt s kér, hogy csak én levelezsek vele, mert az én kedélyességem igen mulattatja őt . . .

Lakott Kassán egy Kaiser nevű lovászmester, kinek egy gyönyörű szép növendék leánykája volt s ez a szép gyermek énekelni tudott. Nekem se kellett több,

csak hangot sejtsek valakibe! Ha bármi kicsit, majd ki-
 préselem én belőle. De tudomásomul esett, hogy gyö-
 nyörűhanggal áldotta meg Isten és zongorázik is. Azonnal
 siettem s Kaiser uramat elővettem minden rábeszélő
 tehetségemmel. Eleintén keményen tartotta magát s
 teljességgel nem akarta átengedni az ő egyetlen ked-
 ves leányát, Isten örizz! „Egy művelt férfiúnak nem
 szabad olyakat mondani, vetém szemére, hol minden úgy
 pártolja a színészetet s kérdeem a kis leányt: szereti-e a
 színészetet?“ „Wie mein Leben gerne!“ Jaj Istenem,
 német! gondolám, mit csináljunk? „De megtanul magya-
 rul?“ kérdeem. „Ha lehet,“ mondja. Bátorság, gondolám
 s türelem! Hiszen sok fából facsartál már vizet. „Édes
 Úr! mondom, ne tagadja meg tőlem. Lássá, jutalomjá-
 tékom lesz: gyönyörű opera! Még csak ott fog gyerme-
 kében gyönyörködni, mikor ott hallja a színpadon. Ott
 fogja megismerni hangjának kellemét s értékét“ s ugyan-
 csak földicsértem, pedig még nem is hallottam énekelni.

A kis leány tapsolt örömébe, midőn mondom neki:
 mily szép, fényes, uszályos, bársony ruhába fogom öltöz-
 tetni. Így mindketten nekiestünk az öreget ostromolni.
 Végre mondá: „de ha megakad, szégyent hoz rám, a kü-
 szöbömön se lépjen be.“ „Hova gondol uram? Tapsolni
 fogják s kihívni. Ki az én kezem közül került ki, még
 mind szép sikert aratott.“ Végre megnyertük s addig is,
 még az énekszerepét a kezéhez kapja, tanítottam a ma-
 gyar szók kimondására.

Ez a Kaiser Pepi, egy gyönyörű, bájos gyermek,
 pajzán kis ördögöcske volt. Én mindjárt zongorát bérel-
 tem, hogy ott tanuljanak be minden énekszerepet. A kis
 Pepi csahamar otthonosnak találta magát nálam. Az
 előadásokra szabadon járhatott a páholyba, mely a színé-

zek számára volt fölhagyva és úgy figyelt minden szóra, mint egy kapocs-sodró. Egyszer „Eskü“ című darab került színpadra.*) Ott mondja egy lovag ellenfelének: „Hah! Lator! megtaláltalak!“ Másnap a kis pajzán, be-rohan szobámba, földobja köpenye egyik szárnyát fél-vállra, félkezével földulja szép, fürtökbe szedett sötét körhaját, a nagy tükör elé állásba helyezi magát s el-kiáltja nagy pathossal: „Hah! Ich bin ein Lator!“ s az-után féltérdre ereszkedett előttem nagy tüzzel s mondja: „Ah! imádok! Ich bin dein Lator! . . . Lám már ezt megtanultam, mondja németül. Ez a szó tetszik nekem.“ „Hiszen ez kész színésznő! mondám. Ha ez csak egyszer föllép arra a büvös deszkára s a természetből az avatottak sorába számíttatik, sohase szabadul meg róla . . . s így Kaiser Ernstnét is én avattam be Thalia papnéjává, még pedig miként örömmel értesültem a Nemzeti Színháznál is volt szerződve.**) S ezen virág is az én kertemben ter-mett s gazdagítottam vele a kis virágcsokrot, melyet a vi-dékeken gyűjtögettem össze. Nem igaz-e, kis lator???

Elékészült Beatrice szorgalommal. Eléjött jutalom-játékom napja s nagy tetszésben részesült az opera. A kihívásoknak se vége, se hossza nem volt. A kis Pepi is nem győzött velem kijönni, annyiszor kihívták s megtap-solták. Kész színésznő volt. Hogy csókolt össze-vissza örömébe! Osztan szép is volt, elragadó szép! Gyönyörű hangja s mondá: ő ismét fog nekem játszani és színésznő lesz. Ő is kapott virágcsomagokat. A nyomtatott versek, melyeket bejövetelemtkor szórtak, elvesztek, az is azon csomagban eltűnt. Csak mik a koszorúba voltak

* Mercadantétól, ford. Jakab István.

** Meghalt Pesten 1872-ben 45 éves korában.

tűzve, azok itt vannak, melyeket ide iktatok, ezekből is hibáz egy németül írt versezet.

DÉRYNÉHEZ.

Kassán. December 4-én, 1838. évben.

Remekje a színészetnek, Te az elragadó művészet mennyei forrása, ne nézd e nézőid közszeretete jelét nyilvánító koszoru kül- vagy belbecsét, de szívünk azon érzeményét, melyből ez eredett. Légy örökre miénk, teljesítsd hű vágyainkat és ne kíváncsozz vissza azon helyről, hol a valódi érdem és rény mindenkoron illő méltánylásra találnek.

Az érdem becsülői.

Gyönyörű szép koszorúba volt tűzve, igen széles, nehéz szallagra. Kaptam még több üres koszorúkat is és ugyanekkor e német verseket is koszorúba szalaggal.

AN FRAU VON DÉRY.

Hold pflegt mich der Lenz durchdringen,
Wenn die Nachtigall ertönt,
Und auf Zephirs leichten Schwingen
Das betrübte Herz ertönt.
Doch tausendmal ist lieber mir
Ein einz'ger Blick — ein Laut von dir.
Wer bist du? und welch' ist dein Heimathland?
An deiner Seel', Gefühl, habe ich erkant
Den Engel, an deiner Muse zauberischer Macht.
Kaschau am 4-ten December 1838.

Most már több tagok érkeztek Pestről, egymást föl váltva. Legelőbbszer is jött Megyeri. Ne esküdjél! És átkot ne mondjál magadra könnyelműleg, mert könnyen beteljesedhetik rajtad. Midőn eljöttünk ugyanis Kassáról, Füredre menddők, Megyery a direkcióval, nem tudom mennyiben, egy kis kollizióba jött s az mondá: „Törjön le a lábam, ha valaha a kassai szinpadra lépek! Eskü-

szöm!“ Szegény Megyeryn sajnosan teljesült az esküszegés büntetése. Ugyanis, midőn eljött, az Örökségi egyezkedésben kívánt föllépni, melyben ő remekelni szokott. Az utolsó jelenésben le kell neki zuhanni a magas toronyajtóból, az előtte tátongó mélységbe, honnét nincs többé szabadulás. Az első felvonásokat szerencsésen nagy tetszéssel keresztülvitte. Itt következik az utolsó felvonás s azon szerencsétlen eszméje jött, hogy ő nem ugrik szabadon le, mert igen magas a torony s már ő fél, hogy rosszul ugrik, hanem masinán ereszkedik le. Én is játsztam a játékban s ott voltam a színpadon és elkezdem őt csufolni s kikacagni: „Ej, menjen koma! mondám, nem szégyeli magát? Én annál magasabbról is leugrom.“ „De én bizony nem veszélyeztetem magamat, szólt, hanem elébb mégis megpróbálom, rendiben van-e a repülő masina.“ Belép a repülőbe s midőn zuhanna lefelé, elszakad a drót egyik ága s szerencsétlen esés következtében kitörik a lába. Nem jöhetett ő ki onnan a maga lábán. Fölhozták a férfiak az öltözőbe s reáfektették a hosszú öltöző asztalra. Mindjárt futottak az orvosok s a nézők közül is sokan, résztvevőleg, mert látták, hogy baj van s igen szenvedett szegény és jajgatott. Sok hónapig nem gyógyult s nem léphetett föl . . .

Egymást érték a vendégek, majd a Lendvay-pár, majd Tóthék s végre nagy öröömre Kántorné.

Midőn második jutalomjátékomat adtam, ezen verseket szórták koszoruba, szép szalaggal:

DÉRYNÉHEZ.

Kassán, február 16-án, 1839.

Hány fült immár megbájloltál
Hány kéz tapsolt már neked,
Amióta honi nyelven
Itt, ott bájol éneked?

Neked jut a honhölgyeket
Dallokra ébresztteni,
Neked földről egek felé
Magyar hangot lejteni.

Ott fenn ősink bús árnyéki
Szokva csak kardpengéshez,
Kiderülve hallják, vezetsz
Minket szelid érzéshez.

S rövid idő alatt miként
Lágyítád a magyar szót
Ez előtte csaknem mindig
Zúgott, dörgött, haragszót.

Mi pedig, kik látunk, hallunk,
Mi, kik még emlékezünk
Mennyi hanggal már bájoltál
S most is bájt s kéjt érezünk.

Méltán te reád eresztyük
Hálánk tágas szárnyain
E koszorút! Virágzék az
Déryné szép ajkain!

A közönség igen meg volt elégedve a jó renddel és az eléadott darabokkal, de kivált a Beatrice opera, igen nagy tetszésre talált.

Bekövetkezett a saison vége s ki-ki gondoskodott, a nyári állomást hol lesz töltendő. Annyit tudok, hogy együtt nem maradt a társaság, úgy a hogy volt. Lendvayné Pestre visszament, Lendvay Kolozsvárra, Kántornét már nem tudom, de én siettem be, kis második hazámba, Kolozsvárra. Annyi mégis jut eszembe, hogy a társaság egy nagyobb része együtt kívánt maradni, melyet a választmány felszólított, hogy jövő télire ismét jól

alakított társasággal jelenjenek meg. Én most bizonyost nem ígérhettem magam felől, nem lévén még elhatározva biztosan: hol fogok megállapodni. Egyéberánt a minden évben megjelenendő Regélőben, a bírálatokból, legbiztosabban lehet értesülni a társaság helyzetéről, hogy- és hollétéről. Csak midőn fel voltam szólítva a visszajövetelre s mondtam: „Bár mindig örömtelt szívvel sietek a kassai magasan tisztelt körben megjelenhetni, most, mégis bizonyost nem ígérhetek.“ Mondák: „de meg kell lenni!“

Még egy kis pici megjegyzést kell közölnöm, mi egy kis pletykához hasonlít... tehát „megpletykálom,“ hogy, midőn egy operából tartottunk utolsó próbát, a kis pajzán Pepi, egyenesen a templomból jövéen hozzám próbára, imakönyvét is magával hozván, letette asztalkámra. Én igen kedvelője lévén a szép szentképeknek, kinyitom a könyvet s egy nyílt lapocska, német nyelven írva, mosolygott szemem elé. Mintha ismerős lett volna előttem az írás... az alján aláírva T. Cs. Mintha egy kissé megdobbant volna szívem... de nem nagyon! A céduláskára mintegy ily foglalatú versecske volt írva német nyelven:

Te szép angyal! Imádkozzál érettem könyörgésedben, mert ha ártatlan gyermekek könyörögnek Istenhez, egy bánatos szív nyugalmaért, az ott fönn meghallgattatik...

Később hallottam osztán, hogy T. Cs. a gróf, fölvitte Kaiser Pepit Bécsbe s ott oskoláztatta ki az énekbe. Szegény gróf! én sajnáltam mind a kettőt. A gróf egy egyeneslelkű, jó ember volt, kit becsülni lehetett. Én sohase szakítottam volna vele, mert szeretetreméltó is volt, ha szabadállásu férfi lett volna, de így kötve volt, s én kötelességemnek tartottam a válást... s most saj-

náltam a gyermekleánykát, mert gondolám, ha ily fiatalon belézavarodik, tán öntudatlanul, az érzékek tömkelegébe (mert a gróf szép ember volt) s ha csábos szavai hatással lesznek a pajzán, vidám gyermekre, úgy vége jövőjének. De a mint látszik, nem volt oly veszélyes, miként akkor képzelém, mert hiszen Ernsztné lett... Én a versecskéről semmit se szóltam a leánykának, csak akkor kérdeztem: kitől kapta e szép versecskét? Elfogultság nélkül felelte: Gróf Csáky tette könyvembe... s többé szó se volt semmiről és jövőben se hallottam többé róluk semmit se, mert midőn több idő múlva ismét Kassára mentem, a grófék falun laktak.

Most elérkezett az idő s én mentem be Kolozsvára.

VIII.

Kilényi Kolozsvárott 1839/40-ben. — Szorgalmas tagok. — Latabár érdemei. — Beatrice di Tenda Kolozsvárott. — Üdvözlő versek. — Jutalomjátéki ajándékok. — Az üdvözlő beszéd. — Déryné verse. — Kellemetlenségek a női öltözőben. — Uton. — Hogyan csalódik Déryné a férjében? — Kellemetlenkedő levélváltás és szakítás. — Meghívó Komáromba. — Lendvayné és Déryné Debrecenben. — Hogyan tanítják Zöldit? — Átutazás Pesten. — Lázár a pásztor Komáromban. — Dézsi föltünése. — Furcsa állapotok a társaságnál. — Vári Nina esete. — Színészek nyomora. — Pénz-zavar. — Az elillant igazgatóról. — Hogyan segít magán a társaság? — Tatai kirándulás. — Déryné Győrben. — Miért nem léphet föl? — Teljes fölsülés Feketével. — Ujabb anyagi kár.

Kolozsvárt, Kilényi, a sógor volt az igazgató, s társasága sok igen jó tagokból állt. Ott voltak: Hegedüs, Kecskés, Farkas s. a. t. Nők: Kubayné, Prielle Kornélia, De Caux Mimi, sokat ígérő kis növendék, szép hangjával. De ott volt nevezetesen Latabár. Nem éppen mint színészt említem őt nagynak, ámbár játszott is és semmit el nem rontott. De voltak Latabárnak nagy érdemei, a zenészet értelmében. Midőn 1823. évben legelőbbszer Kolozsvárra bevittek, Heinisch volt az, ki fáradhatlan szorgalommal növelte és gyámolta a még akkor gyéren virágzott éneklő kis tehetségeket. Ha azt mondták neki:

Heinischko! ma egész nap tanulunk, hogy két hét alatt készen legyünk az operával, ő egész hidegvérrel elmondta, nohát egész nap tanulunk! Reggel kilenckor elkezdettük a tanulást, haza mentünk ebédelni. Két órákor már ismét fölmentünk s este hat, hét órákor mentünk haza s a legnehezebb menetelű operát két hétre eléadtuk és precisióval. Ilyesmit nem hamar mutathatna föl bármely értelmes gyakorlott társaság is, de az énekeseken kívül, az első színész is „kardalnok“ volt azon napon, melyen opera volt. A becsület vezette mindenik szorgalmát és a Heinischkó türelme és igyekezete. De midőn a törzstársulat megoszolt és a „kardalnokok“, „művészek“ „urak“ lettek, ugyan mi lett volna a szegény, szétfoszott, imitt-amott elszéledt egyéniségekből a vidéken, ha nincs egy oly speculans eszű, kitartó igazgatója, mert meg kell az igazat mondani: egy társulat se tartotta föl magát az első időtől elkezdve halála órájáig úgy mint Kilényié. Ő sokat megtett az opera föntartására. De mi lett volna Kilényi társulatából is, ha Latabár Endre nincs, midőn Heinisch is a többivel ment? Azon időben, midőn Latabár föllépett, mint már nagy, értelmes muzsikai tehetség, minden apró és nagyobb város, mind éneket akart hallani. Ugyan honnan termett volna elé az az ismeret, zeneértelmesség, ha Latabár nincs? Nem elég, ha muzsikai értelmességét említem, de igazán csakis ő tudott a „fából“ hangot facsarni... azt szokják mondani „vizet“, de én azt mondom hangot! Ugy tapasztaltam gyenge eszemmel, hogy kisebb vagy nagyobb társaságoknál is, leghálátlanabb szorgalom a kartanítói állás. Mert bármi műértő közönség látja, hallja, hogy mi jól adatik elé az opera, mi jó öszvevág, de az egynek se jut eszébe, hogy honnan származik azon jó előadás és

mennyi igyekezet, ismeret, mennyi kitartás, méreg, „türelem“ kell ahhoz, míg gyakorlatlan „fákból“ hangot vagy foghatóságot tud kifaesarni a tanító, mert azt a publikum nem látja. Mi dicsőség vár tehát reá? Rá se gondol a tanítóra, mert nem látja küzdelmeit . . . De láttam én! Valóban láttam huszszor is elévonni kendőjét s homlokáról letörölni a verítéket, melyeket kínjában sajtolt ki a fáradság. Bocsánat Uraim! Dámáim! Nem azokat értem, kik könnyebb foghatósággal voltak megáldva a természettől, de olyakat, kiknél már a hegedű vonót is eldobta mérgibe a jeles tanító. Mert Latabár csupa tűz volt, ha tanított; ő igazán *con amore* vitte főadatát . . . de nem úgy, mint Pály Alnavivát. És Latabár meg is teremtette a vidéken az operát és valóban több elismerést érdemelt volna. Ő nőtlen korában is sok ideig volt Kilényinél, azelőtt pedig Kassán a törzstársulatnál is működött, mint reményt nyújtó kezdő. Azután Kilényinél megnősült, nőül vevén egy kis fiatal nevendek-leánykát, Török Mimit, kit énekelni megtanított. Hatalmas, szorgalmas támasza lett a kiesinyből, mert egyszersmind jó gazdasszony is volt s értelmesen tudta házáat kormányozni, mi jelenleg is bizonyítja, mi hasznos segédtársa volt neje. Latabár Kilényinél igen huzamos ideig mint első tenor és kartanító is működött, de hangját elvesztvén, mint kartanító s színész működött, így volt Kilényinek legjobban szervezett operatársasága, mely minden legnagyobb szerű operákat eléadhatott.

Kassán bevégezvén a téli sason, harminckilencben már Kolozsvárt voltam. Miként tán említém is, igen jól szervezett társaságot találtam s találtam az ismert, most is nyájas, kedvesen mosolygó arcokat s engem testvérként szerető felsőbb s alsóbb rendű pártfogókat. Vit-

tem be magammal, most már mint sajátomat, Beatrice di Tenda operámat, majd mint jutalomjátékomat adandót.

Ment minden a maga rendén. Több jól sikerült operák előadása után elkezdik Beatricét tanulni. Minden el volt ragadtatva szépségétől, örömet tanulták. Megjelent a nap, melyen jutalomjátékomul előadtuk, de már délbe se páholy, se zárthely nem volt többé. Midőn az első fölvonás után eléptapsoltak újra, (mert nem is említém, hogy első kiléptemkor záporként hullottak a virágcsomagok, a színpadon alig tudtam járni) ... a mint eléptapsoltak, repültek az ezer meg ezer színes, nyomtatott versezetek, melyek közül egyet ide iktatok.

DÉRYNÉHEZ.

I.

A szív dereng
Vigalmidon
S ha sírsz, könnyeid
Keservre von.

De ajkidon
Fölzeng a dal
S a bú viszont
Gyönyörbe hal.

Varázsival
Művészeted!
Merő kényúr
Szívünk felett.

II.

Oh boldog az, a kit a köz-szeretet
 Mirtus fonadékival ékesített,
 Bár érje kaján szívűek nyila őt*)
 Keblén szorította a nép a dicsőt!

Két hon csalogánya! a drága füzért
 Ily érzelem adja művészetedért
 Bátor törekedjenek elleneid
 Csillag-ragyogásúak érdemeid!

Midőn ott álltam a lehulló versezeteknek közepette mélyen megindulva, két kis, fehérbe öltözött nevendék leányka jelent meg. Fejük virágkoszorúval díszítve, az egyik gyönyörű koszorúval, széles drága szalaggal, nevem aranybetűkkel reá nyomtatva: Dérynének érdem-jeléül, (mintegy ily formán volt írva. Ott van Kolozsvárt a koszorúval együtt befoglalva aranyozott rámában, a többiek sorában) nyújtatott át. A másik, egy ezüstös tálcán, igen drága ezüst kosarat nyújtott. Ez egy igen ritka

* Ezen versezetből is kitetszik, — írja Déryné folytató-gal, — hogy elleneim voltak pályatársaim között, de én anyyira közömbösen vettem már konokságukat, hogy eddig még csak nem is panaszkodtam ellenök, csak hideg megvetéssel voltam erántok. De majdha időm engedi, elébeszélem, hogy mi kicsinyes ármányokkal szerettek volna föllépni, mely az ifjúságot ellenem fölingerelje. De most folytassuk a játék rendit...“ A helyett, hogy ezt tenné, zárójel közt még ezeket is írja: „A kis lyánkákkal leirattam magamnak az itt beiktatott beszédet, hogy megtartsam hálaemlékül (t. i. az eredetit); de ők azon saját eredeti lapocskát adták át nekem, a melyből éppen tanulták fölmondandó leckéjüket. Azon kihúzgált sorokat tévedésből írtam oda, mert eltévesztettem a papírlapot. Azon ékszereket, miket tévedésből oda írtam, nem Kolozsvárt kaptam, hanem Deésen. Majd arra is reájövünk.

szépségü mű volt és jó nagy. A legelső rácsozat mintegy jó két ujjnyi szélességü, gyönyörű koszorút képezve, teljes masszív ezüstből metszve. Volt oly hosszú, mint ez a papírlap, melyre e sorokat írom s csak ott volt áttörve, miként a virág levelei megkívánták. A kosár alja oválformájú volt, ezen feküdt a kosár, melynek egyik sor koszorúja gyönyörű munkálatu liliom, a másik sor koszorú rózsát ábrázolt, meg fölfelé mindig bővebb formába szélesült a kosár füle, már nem emlékszem jól, mi-féle koszorút képezett. A kosár kerülete mind áttörött volt a virágok között. A feneke masszív s a fenekén volt egy négyszögü, erősen megaranyozott táblácska, mely szinte elfoglalta a kosár fenekét s mely rá volt srófolva. Erre volt nevem belevésve és gyönyörű üdvözlő-sorok, melyek ismét mind érdemimet föltűnően tárgya-zók, de már nem jutnak eszembe minden sorai és hazugságot nem akarok írni. Azután volt egy igen szép munkálatu cukortartó, urna formába, melynek födelén ismét egy teljes kinyílt rózsza díszeskedett, de ez egészen masszív ezüst volt, már nem tudom mi-féle cifraságok rajta. Azután egy cukorfogó és egy igen-igen vastag gyűrű. Ezen ékszereket nyújtották át nekem az egész közönség jelenlétében a kis leánykák a publikum nevében. Itt az átnyújtási beszéd, melyet az egyik leányka, szépen szavalva, hiba nélkül elmondott.

Koszorús hölgye szeretetünknek! Tisztelőid díszes köréből számos művészet-barát, minket szerencsétlenné tett szép bizalmával, hogy hervadhatlan érdemeidnek nyújtsuk át az illő adót, a közméltánylás ezen néma jeleit. S bár ez emlékjelek némák s hidegek: de minden esetre a leghőbb érzelmeknek eredményei. Azért vedd jó néven reszkető kezeink közül, egyszersmind küldőink nevében fogadd azon nyilatkozatot, hogy vidám dalodra, miután annyiszor derült vigalom s mély gyötrelmeid

fölött annyi gyötrelem sóhajta, miután a közszeretet örökzöld koszorúja díszíti homlokod, teljes mértékben illetnek téged az édes költő im e szavai:

Egy új Olympián
Ne kívánj pályabért,
A legszebb jutalmat
Nyerted küzdésidért.

Ez nagy örömmeglepetés volt! Ez annyira megindította egész valómat, hogy csak könnyel telt szememből és néma elfogultságomból láthatta a lelkes közönség mély hálámat s elismerésemet e nagyszerű kitüntetésért, igen csekély szorgalmam jutalmául. Ez nagyszerű ajándék volt s midőn otthon gyönyörtelve szemlélgetém s fölindult valóm csillapúlni kezdett, eszmélődtem a fölött, hogy otthon, szülőföldemen, a nagy magyar honban sohase ért ily megtiszteltetés (kivéven azon szép, nagy aranyláncot, a drága kereszttel, mit Jankovich ő Nsga sajátkezüleg szobámban nyújtott át) — soha nem érdemeltem emléket, pedig hiszen itt is tevékeny voltam! Hogy tán itt a hideg hegyek között melegebben dobog a szív s forróbb kebellem ölelik s pártolják a művészet virágát, hogy az erőre növekedjen!? Hiszen igaz, hogy ott is elég zajos fogadtatásokban részesültem, de úgy sehol, mint itt, második honomban, melynél fogva ezen érzélem támadt s tört ki keblemm mélyéből:

Kedves kis hon! nem adnálak
A nagy világ kincséért
Ha keblemben zárhatnálak
Zárva tartva, megifjodva
Küzdhetném: szerelmedért!

S vég sóhajom
Itt rebegne:

Légy boldog!
 Ah! művelt lelkű
 Szép Haza. *

Elésorolom kicsibe azon kicsi harcocskákat, melyekben küzdenem kellett apró elleneimmel. Nevezetesen egyszer oly szerepem volt, hogy trikóba kellett átöltözöm. Férfi előtt általán fogva nem illett — de hozzá még trikóba! A Csabaynéba meg volt, hogy udvarlóit lehozta a női öltözőbe s ott társalgott velök. Igaz, hogy az nekem nem tetszett, de a békesség kedvéért eltűrtem, szót se szóltam. Most, midőn átöltözöm kellett volna, ott társalgott Csabayné egy ifjuval s természetes, én nem öltözhettem. Leüzentem a rendezőnek: föl ne huzassa a függönyt, nem öltözhetem; de a publikumot se akartam várakoztatni: üzentem, jöjjön s csináljon rendet. Jött is mindjárt s szépen mondá az ifjúnak: most nem lehet itt férfinak lenni, mert öltözni kell. El is ment az ifjú azonnal, Csabayné kikísérte s ott kacagtakfölötte. Csabayné mindjárt gyanította, hogy én izentem le. Alkalmilag mondom az igazgatónak: „Minden kellemetlenség elkerüléseért táblára függeszsze a színpad ajtajára: „Tilos játék alatt a színpadra a fölmenetel.“ No! lett harc-háború s ellenem zúgás! De még egy hibát követtem el. Én nem szerettem, ha játék alatt, feljövén az ifjak, bármi ismerősök és velem társalgásba ereszkedtek. Egyszer kitaláltam mondani e véleményemet. Már másnap az ifjúság között elterjedt a hír: „Déryné azt mondta, nem szereti, ha azok a „finokok“ följárnak a színpadra, s vele

* E vers után ezt írja Déryné: „Kérem! ha nem jól van írva, vagy nem helyes kitörése érzetimnek, mert én itt nem figyeltem a mérték fölosztására, csak ahogy szívembe támadt a szó — úgy tessék kitörölni.“

társalogni akarnak.“ Ez igaz, mert nem szerettem, hogy kiforgassanak szerepem fölvelt jelleméből. Én, hogy mindezeknek szó nélkül véget vessek, szerepemet, még csak jelenésre vártam, kezemben tartottam, s ha láttam egyet felém jönni, fogtam a szerepem, mintha most tanulnám legnagyobb szorgalommal. Ez már ismét kellemtelen hatást okozott az ifjuság körében, kik előtt Csabayné szétterjesztette. Ilyenek több ízben történtek, s ámbár a kigyófejecskék föl-fölbukdostak ellenem, de soha meg nem csíphettek. Sőt éppen azon fiatal grófok, kik most ellenem pártjára — ámbár igen kis mértékben — átszivárogtak, éppen ők adtak nekem gyönyörű éjjizet, hol maguk tartották fáklyavilágánál a hangjegyeket a zenészek előtt, kik maguk is urak voltak. Így belátták végtére, hogy az ellenem szórt vádak csupa apróságos áskálódások voltak.

Most már az egész nyarat s telet Kolozsvárt töltöttük, de egyszerre Kilényiben föltámadt az utazási düh s vitte a társaságot trücskön-bokron keresztül. Valóban zavarba jönnék, ha okvetlen számot kellene adnom hol és meddig voltunk? Marosvásárhelyen, ha jól emlékszem. Tán még az igen fiatal és szép Prielle Kornélia is akkor jött hozzánk, de megesküdni nem mernék. Böcsön vagy Bötskén, ott valami nagygyűlés volt s csak két hétig mulattunk. Beregszászon s meg Isten tudja, hol. Csak öszve jártunk több apró helyet kis, kis, kis időre. És ismét vissza Kolozsvárra.

Midőn Kolozsvárra megérkeztünk, a közönség ismét nagy örömmel fogadott: koszorúkkal, virágokkal s nyomtatott versekkel. Ime ide iktatom a verseket.

DÉRYNÉHEZ.

Hol te ragyogsz, a művészet örök rózsái teremnek.
 Ámde művész kezeit, vérzi ezernyi tövis.
 Elhal a taps, az öröm riadó nép zaja lenyugszik,
 Zúg az idő s búsan hervad az ifju virág.
 Szép fiatalságban virul egy: a Művészeti Múza . . .
 S melyet a nép fűzött, megmarad a koszoru!

Kolozsvár, Julius 11-én, 1839.

Déryvel mind folyton levelezésben voltunk. Mí-
 dőn a szép drága ékszereket kaptam, örömtelve megírtam
 neki a sok szép ajándékot s azáltal a megtiszteltetésért
 gondoltam: majd miként fog örülni, mert hiszen az én
 nevem az övé is és így a mi dicsőség ér, abból az ő nevére
 szivárogo által és én az ő nevére sohasem hoztam becste-
 lenséget. Oh jaj! de mennyire csalódtam Déry szellemi
 gondolkozás módjában!!! Válaszolt rögtön levelemre.
 Nem akarom levele egész tartalmát elésorolni, mert una-
 mas is lenne az érdektelenekre nézve, eszembe se jutna
 már minden. Csak legfájdalmasabb részét írom le, mely
 eléidézte újra szakadásunkat. Nevezetesen ezek a szavak
 a kiemelendők:

Annyiban örülnék rajta, hogy mégis az üres dicsőségen
 kívül kaptál valami értékeset is, hogyha majd a koldus-
 tarisznyát nyakadba akasztod, legyen még mit zálogba kül-
 dened, vagy eladnod . . .

Azt kérdem most már minden művelt lelki lélek-
 től, kit részrehajlás nem vezérel: nem méltó haragra
 gyújthatott-e ezen kifejezés? S nem hasonló durva fele-
 letre ingerelt volna föl bármi türelmes s töle a múltban
 sokat szenvedett lelket is? Én nyíltan beszéltem vele.
 Nyilatkoztam, hogy: én pusztára menni hozzá, nem me-
 gyek. Az a lehetetlenség sorába tartozik és végtére is

rosszat szülhetne. Ő ezt mind tudta s velem mégis nyájas levelezésben állott s lelkében — elfojtott mérget táplalt s most kitört! Gondolám, midőn kissé lecsillapult fölindulásom, miért kiméljem? Ha ő azon szókat ki tudta írni erányomban, ha bottal támadnak meg, én is botot fogok kezembe. És hasonló durva kifejezésekre ragadtatva általa, a többek között azt írtam:

Én azt véltem, örömet szerzek az úrnak azáltal, ha bizalmasan megosztom örömömet a fölött, hogy ily megtiszteltetésben részesültem. De levele meggyőződött arról, mit mindig ellenvettem, ha kibékülésre sürgettek: én félek hozzá menni, mert Déry csak Déry marad... és most csakugyan igazolva látom szavaimat. Ön ott a birkák között maga is birkává vált s a finumság és korszellem igen messze fészkelte magát a muhi pusztától. Ami a koldustarisznyát illeti, az nagyon könnyen megtörténhetik mert senki se tudhatja előre, mi sors érheti élte végeig, Az nincs homlokára írva senkinek. Láttam már én grófot s grófnét is szegény sorsban, pénzért dolgozni, ha nem éppen „koldulni is.“ Egyébiránt biztosítom önt, hogyha talán a sors által oda soroltatnám is, talán rossz emberek által, hogy koldulnom kellene, de vannak még a világon nemeskeblű emberbarátok, kiknél nem koldulnék, mint ön itél, hanem kik résztvevő hajlékjokat megosztanak velem. De újra biztosítom önt, bármi sors érjen, az úr ajtajához nem megyek koldulni! Jobb lesz bizony, ha megküldi azon 400 frtot, melyet által vett magához, férjhez menetelem alkalmával, mely bútorra volt szánva, de soha se vett rajta. Most éppen szükség volna reá!

Isten velünk!

Én e sorokat más alkalommal igen durva és nemtelennek találván, kárhoztattam volna másnál is, de a gallambnak is van epéje... és a dühösségig föl volt izgatva epém, egész a kiömlésig. Itt ósztán félbeszakadt levelezésünk.

Levelet kaptam e közben Komáromból Fekete Gábor nevű igazgatótól, néhány vendégszerepre meghívan-

dót. Feledém mondani, hogy Kolozsvárt Lendvayné is ott időzött jó ideig, vendégszerepekre. Sok koszorúk és sok kihívások között töltötte le vendégszerepeit. A közönség bánatára elbúcsuzott végre, eltávozott, a publikum köszönetét vivén magával, hol egész sereg ifjúság kísérte el az első státióig. Midőn tölem búcsuzott, mondá: „Oszbán, Dérus! jöjjön már nemsokára vissza!“ „Mihelyt Kilényivel öszvekoccanok egy kissé, mindjárt ott leszek,“ nevetkéreztünk a hóbortos Kilényi fölött, mert ahhoz nem sok kellett. Midőn csakugyan eljött az idő, hogy elindulhattam e vendégszerepekre, Kilényi dühöngött, de én mondtam: szerződéselem lejárt, most mehetek szabadon, de ígértem, hogy ismét visszajövök. A mint Debrecenbe értem, már Lendvayné lejátszott egy sor vendégszerepet, keresztül utaztában s már ismét el is utazott vissza Pestre. Mihelyt meghallották Kőrösiék, hogy ott vagyok, eljött a Kőrösi-pár s igen marasztottak, hogy ne menjek még, Feketéhez elég korán eljutok. „Igaz! mondtam, van-e jó társaságuk?“ „Különben megjárja, csak első szerelmes nincs olyan gyakorlott. Egy kissé gyenge, mert kezdő és félénk.“ „Ez már nagy baj, mondtam, mert hát akkor én sokat veszítek.“ „Különben színpadon igen jól néz ki és nem is ügyetlen, de most már éppen félénk s nem akar többet játszani, mert Lendvaynéval a mint a próbán a szerepét mondá, hogy nem éppen úgy esett ki, miként Lendvayné gondolta, azt mondá neki: hallja! maga igen nagy számár. Ezen igen elszégyelte magát s elszomorodva elhatározta, hogy ő nem lesz színész.“ „De, csak mégis kell egy szerelmesnek lenni, mondtam, ha azt akarják, hogy föllépjek!“ „Ha csak az asszony reá nem tudná venni és neki megmutogatni?“ „Hát próbáljuk meg, holnap, mielőtt a próba kezdődne, legyen odaföl a színpadon, de

most mindjárt küldjék el neki a szerepet.“ „Be van nála tanultva, mondák.“ „Annál jobb . . .“ Majd elfeledém: a Korona és vérpad című játékban kívántam föllépni. Az ifjú neve Zöldi. Midőn fölmegegyek próbára, bemutatják. „Hát édes fiatal barátom, miért nem akar velem föllépni?“ „Bocsánat! A legnagyobb szerencsém közé számálnám, de elégtelen vagyok s én lemondtam a pályáról, én nem leszek már színész.“ „Hát mi okozta e határozatát, ha már az lett?“ „Ügyetlen vagyok, ügyetlen!“ „Édes Zöldi úr, hogy vesz fejébe ily helytelen gondolatokat? Hajlama van önnek?“ „Gyermekkoromtól fogva!“ „Úgy bizony színész lesz ön. Elkészülve egyikünk se esik le az égből. Tanulni s akarni kell s úgy leszünk.“ „El vagyok csüggedve s már nincs bátorságom.“ „Ah, gyerekség! Hiszen Körösiné asszony megdicsérte önt, mert már játszott!“ „Igen, a gyengébb színésznőkkel, de nagyokkal még nem s Lendvayné igen szokatlan címmel magyarázta meg, hogy mire mehetek.“ „Oh! csak azért? mondám. Azt ő nem úgy gondolta, mint a hogy kimondta. Ő egy kissé hirtelen, de azt nem kell oly érzékenyen venni. Osz-tán, a kiben valódi hajlandóság uralkodik, annak nem kell visszariadni, ha a nagyobbak, hirtelenkedve, egy szót ki-ejtenek, mert a nagyobbaktól lehet tanulni, a gyenge a gyengétől nem tanulhat. Mint például nézze csak, ez s ez a jelenés van ez s ez játékban, a szemrehányási jele-nést vegyük, mondja csak a szerepét“ . . . s Zöldin lát-szott rajta, hogy fél . . . „Hiszen kegyed színész, mon-dám neki, csupán ezt mondja ilyen hanglejtéssel s ilyen állásban, egy cseppet se geneirozza magát,“ s Zöldi töké-letesen jól, mindent utánam csinált, csak minden feszes-ség nélkül . . . mondja csak ezt ily hangnyomással. Hi-szen, ha ezt estve így fogja mondani, kegyedet kihívják.

Csak több bizalommal legyen önmaga eránt! Kár volna kegyedért, jó színpadi alakja van. Gyakorolja otthon magát, majd meglássa, nagyon jól fog sikerülni.“ Kézsókolás mellett köszönte meg: „Hiszen, ha ily szavakkal igazítnának útba, akkor volna bátorságom.“ S az én Zöldim tökéletes színész lett rövid időn. De mindennek is elmondta, ha szó volt rólam: „Engem Déryné tett színészszé, ha ő akkor Lendvayné után nem vendégszerepel Debrecenben, már nem léptem volna föl többet soha.“

Midőn itt vendégszereplésemet bevégeztem, Körösiék igen tartóztattak, hogy maradjak velök továbbra is, ők most körutat akarnak tenni, másfelé is. „Nem lehet, mondám, még nagyon le vagyok kötve, de idővel, meg lehet, hogy találkozunk.“ Ez igen tisztességes társulat volt. Két növendékleánykája, az egyik Mimi, szép reménynyel biztatott. Igen szerettem őket s az egész családot. Elbúcsúztam, s ígérve még majd találkozásunkat, elindultam Pest felé, Fekete társaságához! Oh balsors! bár soha hírét se hallottam volna Fekete Gábornak, mint igazgatónak, mert becsületes, jó ember lehetett különben, de nem minden ember született kormányzónak. Szerencsétlen flótás!

De elébb Pesten megszálltam, pár napot ott töltenő. A mint látogatásomat tettem közelebbi nőismerőseimnél, egy se gondolt arra, hogy tovább megyek, valamint a férfiak se, hanem, hogy ígéretem teljesítvén, visszajöttem. „Most már megyek Komáromba, mondám. Majd ha visszajövök, akkor maradok.“ Úgy tettem.

Midőn Komáromba megérkeztem, játéknapi lévén, már mindjárt kezdődött az előadás: Lázár a pásztor. Nem is mutattam magamat, beszálltam a fogadóba, szobát nyitvatva, elhelyeztem podgyászatot s nem keresve az igazga-

tót — gondolám, most nagyba el van foglalva, nem zavarom! Elmentem a pénztárhoz, jegyet kértem, de valahogy megismert, tán valahol a régi korból a cassir s nem fogadta el a zárthely árát. Beültem helyemre. Bizony nagyon könnyen behelyezhettem magamat: parányi színlában, még parányibb színház. Jaj! de megijedtem! és nézők gyéren — ezen még jobban megijedtem! No, de kezdődik a játék. Tűrhetőleg folyt . . . De azon egyénről, ki a címszerepet adta, látszott, hogy jó kézben van. Midőn a szerep fénypontja jött: az ablaknál való jelenés, csudálkozásom nőttön-nőtt. Szívem hangosan kezdett dobogni. A színészszel vele szenvedtem; minden küzdelmit vele éreztem; az mind oly természetesen, oly lelkiből fakadt, de nem mesterkélve. A kalapomat ledobtam fejemről, nyakamból szallagomat. A mellettem ülők rám néztek, de azt gondoltam: ha még se érkezik, a mit, vagy a kit vár, megfulok. Ez nagy művész! gondolám s midőn vége lett a jelenésnek, kérdém a mellettem ülőt: „Kérem, mi a neve e színésznek?“ „Dézsi!“ . . . Midőn végződött a játék, fölsiettem a színpadra. Még ott találtam, hozzá megyek. „Uram! csak úgy tudnám önt ezen esti előadásáért jutalmazni, ha gazdag volnék, de minthogy az nem vagyok, engedje magát megcsókolni“ s akár engedte, akár nem, én megcsókoltam. Ez az ember azt gondolta magába: ez bolond! „Nem mintha oly nagybecsűnek tartanám egy csókkal jutalmazni valakit, ne higgye ön, de művészete annyira elragadt, hogy idáig fölzaklatott. Én Déryné vagyok, most érkeztem csak s egyenesen beültem a nézők sorába.“ De midőn megneveztem magam, majd elrepült örömeiben s akkor kezdette ezer csókkal halmozni kezemet s mondani, hogy „ő mi boldog, hogy általam ily nagy méltányra talált!“ „Hol az igazgató?“ „Nincs.“

„Nincs?“ „Majd holnap teszem tiszteletemet, de rendező vagyok s a tagok várnak reám . . . s egyéberánt mit fog parancsolni? Mibe lehetek szolgálatára?“ „Éppen semmin se aggódjék, már be vagyok szállásolva. A viszontlátásig!“ Nincs igazgató! gondolám s engem levélben fölshölít vendégszerepre? Ily kevés publikum! Itt zavar lehet. De azért elaludtam. Első pillanatokban zavarodva voltam, mert pénzem nem volt, csak nagyon szűken s egyéb segédeszköz se bőven volt, mert Debrecenben nem lehetett jövedelmeket csinálni nagyot, talán, mert gyenge volt a társaság. Lendvayné is azért sietett onnan oly hamar. De én, egy türelmes jó bohó (mint szokás mondani), hajoltam a biztatásokra . . . és még ezenkívül egy kis szívbajom is történt. Kérem tisztelt olvasónéimat, ne tessék hirtelen ítéletet mondani fölöttem! Nem olyan szívbajt értek, hol: zúg a tenger s szélvész fenyeget, melylyel küzdeni kell. Oh nem! Túl vagyok mindezeken, hol új harcot kellene legyőznöm, de bíztam, hogy „majd“ beszokik a publikum. De ez egy szelídebb nemű szívbaj volt, csakhogý úgy kellett volna magamat kifejezni: erszény-baj. Sokszor történik az életben, hogý a szív, az a csepp jószág, hatalmassággá válik s így történt most velem is. Alig voltam vagy tíz napig Körösiéknél, egy női szerepben föl voltak akadva s hallárni említeni: „hiszen csak Nina tudna már játszani! Ó e szerepet jól játsza.“ „Kicsoda az a Nina?“ kérdém. „Szegény Vári Nina. Egy fiatal leány, jól is játszik, de már rég fekvő beteg. Most lábadoz, de oly gyenge, alig tud járni. Alkalmasint száraz betegség.“ „Szegény!“ mondám s azzal nem volt többé róla szó. Valami harmadnappal ezen beszéd után, jó hozám egy fiatal, szép, halvány női alak, szép nagy beszélő szemekkel, fekete gazdag hajzattal, fehér, gyöngysor fo-

gakkal, de szemei kisírva és szinte a kétségbeeséstől könyezve. Egyszerre megnyerte jóindulatomat, sejtettem, hogy az említett Nina. Egyszerre széket nyújtottam a leülésre, mert láttam rajta, hogy nehezen tud szóhoz jutni. „Nem Vári Nina kisasszony?” „Igen, én a szerencsétlen, ki bátorságot vettem magamnak, hallván, hogy részvétteljes szíve könnyörrel szánakozik a szorultságban levőkön.” „Látom s hallottam is, hogy nagy beteg volt hosszasan.” „Hiszen éppen ez a szerencsétlenség rajtam.” „Szóljon, beszélje elé, de csak csendesen, meg ne erőltesse mellét, pihenjen.” „Oh! nem az gyengített úgy el. Már jobbaesik volnék, de a félelem, hogy kérelmem nagysága fölbosszantja az asszonyt ellenem.” „Attól ne tartson, édesem! Ha segíthetni módomban van, nagyon szívesen teszem. Ha teljességgel olyszerű, hogy nem tehetek semmit, higgye meg, nekem tán még jobban fáj. Hát hol van a baj?” „Minthogy oly sokáig fekvődtem betegen, Körösiék megsokalták a haszonvehetlennek a fizetést s fölmondtak. Már rég ideje, hogy egy krajcár birtokába nem vagyok.” „Az Istenért! hát hogy élt eddig?” „Néhanéha küldött egy kis levest Körösiné, de ők is sokan vannak . . . ruhámat adogattam el. Most, hogy egy kissé jobban vagyok, megjött étvágym is, de hát honnan?! Most meghívott a társulatához, itt közel, egy kis városba (a városka nevét, mit megnevezett, elfeledém) az igazgató, de ki se merem mondani, a patikába tartozom igen sokkal és a patikárius letartóztatta ruháimat, mikre ott szükségem volna s nem ereszt el, még ki nem fizetem.” „Embertelen! kiálték. Hiszen onnan apródonkint megküldhetné.” „Mondtam neki, de durván igazított ki, hogy egy tapodtat se ereszt ki a városból, még eleget nem teszek.” „Ez nagy baj! csusszant ki ajkamon . . . de való-

ban azonnal megbántam, hogy csüggedését ezzel is szaporítám. Azonban ne csüggedjen el, sieték mondani. Tesszünk róla. Mennyi a tartozás?“ „Tizenhét forint.“ Megíjtedem, de csak magamban. Nem volt annyi pénzem, mert neki is kell, magamnak is szükségem volt. „Hát az igazgató semmit se küldhet előlegezést?“ „Nagyon kevés jövedelmök van, az utiköltséget majd ott kifizetik.“ Gondolkozásba estem, hogy miként segítsék? De eljött az is. „Most édesem, egy kis időre van szükségem, hogy segíthessek baján. Bocsásson meg! ne legyen megsértve, most csak ennyit . . . Menjen legelébb a vendéglőbe, adasson magának valamit, hogy erősödjék és vigasztalódjon. Segítünk, a mint lehet . . . vagy két óra múlva jöjjön ismét hozzám.“ A mint elment, siettem Körösiékhez. Nem tartottam sok előbeszédet, csak mindjárt azzal léptem föl, mert siettem: „Ugyan kérem, mondják meg, mikor úgy apad az erszény, osztán egy kis pénzre van szükség, hol lehetne hamar zálogra kölesönnözni?“ „Oh! lehet itt is, itt is. Hát az asszony is megszorulhat?“ „Oh! mondtam, senki oly gyakran, mint én.“ „Igen bizony, mert mindég kell ott vacsorálni valakinek.“ „Oh! mondom, Lujzát igen szeretem, mert mindég vidám kedélyű és én örökké egyedül vagyok, hát jól esik, hogy meg-megkacagtat. Osztán az a két kis bomfordi fia! Szörnyű sokat lehet kacagni rajtok, olyanokat mondanak. Elbeszelném, de sietek a pénzért. Kérem, küldje el ezt a három gyűrűt valamelyik fiúval, vegyen föl reá 20 frtot, itt megvárom, csak siesen.“ Nem soká késett, hozta a pénzt és én haza siettem. Eljött Nina a rendelt időre, átadtam neki a 17 forintot, hogy fizesse ki tartozását s hozza el a recepteket, nehogy még egyszer követeljék. Szegény Nina, már most szabadon utazhatott volna, de ládája nem volt. Egy színésznő-

társa kölcsönözött neki, de Kőrösiék is majdan elutazván, szüksége volt reá. Mit csináljunk? Nekem is vannak, de mindenre szükségem van. „Oh Istenem! mondja, hiszen nekem csak oly kicsiny kellene, mint egy rőfnyi se.” „Csak oly kicsiny? no úgy, itt van nekem egy kis közönséges ládácskám, melybe holmi útravalókat s edényeket szoktam rakni, én mást majd keríték addig, ezt magának hagyom. De hát csak annyi a podgyásza?” „Sok ruhámat el kellett adni betegségemben, éppen azért is nem maradtam, most midőn újra marasztottak, hogy nem voltak semmi segítségemre inségemben.” Öszvekerestem még némi kevés, színpadi szükségleteket, miket nélkülözhettem, kevés fényességet, mi már előcskult t. f., már nem soká indulni kellett neki. De akkor térdre akart borulni hálája kiömlésében és esküt tett, hogy apródonként, vagy jutalomjátékából megküldendi a 17 forintot. Én gondolkoztam a felől, hogy fölmentem őtet e teher alól, de jobban megfontolván, ha zsebemből adhattam volna azt neki, bizony odaajándékoztam volna, de zálogba tettem érte, még azt ki is kell váltani. Szívemet egy kissé érchálóba burkoltam, hogy ne rugdalózzék; ha „baja” van, aludjon s hallgasson. Így elfogadtam a Nina ajánlatát, hogy megküldendi tartozását. A megmaradt csekélységet kezébe nyomva, szégyeltembe bocsánatot kértem tőle, hogy most teljes lehetetlen többet tennem. Ő hálaérzettel elbúcsuzván, elutazott. Én pedig vidám szívvel eltelve, hogy csak ennyire is segíthettem, jutalomjátékomba helyezve minden reményemet, hogy akkor majd kiválthatom gyűrűimet, teljes megnyugvással folytattam még egy ideig vendégjátékimat. A publikum csakugyan magába tért és jobban látogatta a színházat. Igen jó darabokat adhattunk. Zöldit megszerették, jó színész lett belőle s igen jól nézett

ki, jó színpadai alakja s szép nagy fekete szemei voltak. Én végre jutalomjátékomat adám. Szép közönség volt, de azért zsuffolt ház soha. Kiváltottam gyűrőimet s kifizetvén minden tartozásomat s még a nagy utat megtéve Debrecenből Pestre (még akkor nem érkeztünk reggelire), az „ersényke“ sorvadásba esett s így érkeztem Komáromba hol azt mondták, hogy: „nincs igazgató!“ Pesten időzésem alatt ugyan nem költöttem semmit, mert mindennap ebédre voltam híva, egyszer egyik tagnál, másnap másiknál, de mégis kevés volt a pénzem . . .

Másnap jókor megjelent Dézsi: „Hát az Istenért! kiálték eleibe kacagva, hová tették igazgatójukat? Én nem ismerem ötet, ő meghívott engem s most nincs itt!? „Asszonyom! ez a Fekete jó ember, de szörnyen gyáva. Itt jó társasággal voltunk, de publikum kevés járt s nem tartotta ki magát. Fekete kétségbeesett, megosztotta a társaságot s felével elment Nagy-Győrbe s most ott nyomorog, itt pedig a közönség megharagudott, hogy csak úgy kevés számba hagyta itt a társaság egy részecskéjét, most már mézes pogácsával se tudnók becsalni! S osztán még egy nagy baj van. Éppen itt a színház mellett épített egy német, egy roppant nagy bódét s ott bűvészkedik. „Tíz krajcár a beléptidő, uraságok tetszés szerént“ s ráncigálja, táncoltatja drótbabáit, s midőn a színházba kellene jönni, itt megy el előttünk a közönség s nem a színházba, de a bódéba tolong. Tömve van a bódéja mindennap. Kivülről a bódéja tele van festett képekkel raggatva, telve borzalmas kifejezésű képekkel, hogy miképp győzi le a sárkány az ördögöt s.t. f.“ „Ez nem jó ízlést árul el a közönség részéről, mondtam egy kissé meglepetve és tömérdek jövedelme van: ezreket vesz be tíz krajcáronként. De hát velem már most mi történik,

mondám, mert egyezkedésünk szerint az utiköltséget ő tartozik fizetni, hát rendelkezett-e felőlem?“ „Oh! mindenesetre: meghagyta, hogy minden kitelhető kívánságát teljesítsem az asszonynak!“ „De csak úgy, ha lehet, ugy-e édes Dézsi úr?“ „Mindent elkövetünk.“ „De mégis mi lábon áll a társaság?“ „Közkeresetre, mert ő nem fizethet itt fixumot és még azt mondják, Győrbe nincs publikum. Ide se mer jönni, mert követeléseik vannak a társaságnak rajta, mert mégis ő az igazgató. Most én vagyok helyettese s egyszersmind rendező. E szerint velem méltóztassék parancsolni s minden kívánságát kijelenteni a föllépés s a darab eránt. Én ezennel megírom neki a T. Asszony megérkezését, majd meglátjuk mit ír, vagy jön-e?“ „Ez sajátságos helyzet, mondám. Én nem tudom magamat beletalálni. Jó kedvem volna rögtön visszatérni Pestre.“ „Az Istenre kérem! ne méltóztassék azt cselekedni. Isten tudja, mit nem gondolna felőlem Fekete Gábor.“ A mint ott beszélünk, betoppan Egressy Béni, ki éppen akkor tájban nősült Komáromból egy jó családból való kisasszonynyal. Ő is a társaság tagja volt s megörültem neki, hogy legalább egy ismerősöm lesz ott.

Én osztán fölléptem és egy kevéssel több néző előtt. Hiszen voltam már én itt nagy társasággal s ismerőseim is voltak, a kik meg nem haltak, vagy el nem mentek. De most egészen más hangulatu publikum volt. A játékok jól mentek, de a nézők csak a bódéba siettek. Megérkezett Fekete úr felelete, a mely hangzott ilvkep-pen: „Igen örül, mond, hogy megérkeztem, de mondja meg nekem Dézsi, hogy teljes lehetetlen neki Győrből kimozdúlni, mert igen sok a baja; hanem csak igyekezzék Dézsi mindent belátása szerint jól rendezni. Ő pénzt nem küldhet most, mert nincs, majd ha lesz, mert ott sincs

publikum. És ha a bódés még most is ott tartja fogva a publikumot, menjen Tatába!!!“ Én ott sohase voltam s nem tudtam hova visznek, de mintha éreztem volna a sáfrányillatot. „Én az egész ruhatartalmaminal nem megyek, mondtam, csak három játékra készülök“ s miután néhány játékot még eléadtunk Komáromba és csak-csak jött a publikum, átmentünk Tatába. Édes Istenem! hisz én azt gondoltam, néhány előadásokra megyünk át, nem pedig vendégeskedni! Igen derék úriházak voltak ott és uraság tisztei, de kevesen. Szerették a társaságot, szerették a játékokat, előadásokat, de arra igen kevesen voltak, hogy ott vendégszerepeket adhasson valaki. Hanem a házaknál se vége, se hossza a vendégeskedéseknek. Azt gondolták tán, hogy azt tesz vendégszerepeket adni: hogy mindennap nagy ebédekhez meghívják az egész társaságot. Még játéknapon is nem akarták hazabocsátani az embert. „Hát mikor öltözünk, mondtam? Oda készülni kell s nem lehet ozsonnát tartani.“ Különben igen szeretetreméltó, kedves családok voltak, de hijjába! az nem elég az üdvösségre. Elbucsúzáván, ismét visszamentünk Komáromba. Jöttek-jöttek, de kevés volt a jövedelem, mert hiszen én föllépti díjt nem követelhettem attól a kormánytalan kis társaságtól! Mit tudtak volna adni méltányosan? Végre illendőbbnek tartottam osztózni a mi bejön, csak hogy nagyobb proportio szerént. A butkás még mindig ott kokettirozott a kis kalitka színházzal szembe és még mindig nagy közönséggel. A Debrecenbe kiváltott gyűrűim már ismét philosophiát tanulni beültek egy zálogosdinéhoz. Én gondolóra vettem, hogy így csak nem ülhetek itt addig, míg az idő eljön, hogy Pestre menjek, de korábban se akarok ott lenni, ... elmegyek Győrbe, Fekete után. Látni akarom, hogy mi ember az,

ki a vendég elöl megszökik? Ezek szegények csak rimánkodtak, hogy ne hagyjam el őket, majd tán eljön Fekete, vagy elmegy a bódé és a közönség is majd beszokik. „Akkoron az én időm is lejárta s nekem okvetlen menni kell. Most már másodszor küldök ismét gyűröket zálogba, hogy Győrbe mehessek, mert ki tudja, ki tud-e fizetni. Isten önökkel!”

Midőn Győrbe érkezte, elmentem Feketéhez, — ő engemet ismert, Pesten látott — s eleintén úgy látzott, vidám arccal akart fogadni, de egy pár perc után mintha sáppadtságba esett volna s én kezdettem egy kissé kérdezősködni, hogy „Mi vezérelte vendéget hívni oly körülmények között hevíckélő társasághoz, honnan neki magának is el kellett illani, az az elhajókázni egy kissé?” „Én nem illantam el, de tervbe vettem Győrbe hozni tárulatomat, ha itt egyezkednem lehetséges lesz. De a patvar vigye! itt is sok zavarokkal kell küzdeni. Csak nemrég, most kezdünk játszani. Nem volt primadonnám, ma lép föl először Munkácsyné. Majd az határoz azután a választmányi tagok előtt, ha jó tárulatot alakíthatok össze, hogy engem vállalnak-e el igazgatónak?” „No hiszen ez az úr dolga. De Uram! én szörnyű lúddá vagyok téve ön által. Az ön tárulata szörnyű állapotba van Komáromban. A legjobb darabokra, legjobban eléadva, nincs publikuma. Nékem az útiköltségemet sem adhatták ki, én pedig költség nélkül nem élhetek. Én ott gyűrűimet tettem zálogba 40 forintig, hát már most elégítsen ki az úr, hogy mehessek.” „Azaz, hogy én most teljességgel nem vagyok oly állapotban. Szörnyű sok költségeim voltak, csak még ennyire is tudtam vergődni, hogy játszhasunk, mert tetszik tudni, az a sok előlegezés, Munkácsynénak mindjárt 200 forintot előre, a többi színészeknek

is volt szükségük...“ „De itt legfőbb kérdés az, hogy hát mi történik velem, miután önhöz jöttem meghívásra és ott Komáromba kénytelen voltam osztozásra szorítnom magamat?“ „Azt gondoltam, hogy hamarébb tetszik érkezeni és így majd Győrbe jöttünk volna, de így mindenfelé írtam...“ „Azaz, kapkodott ön, mint Bernát a ménkőhöz! ugy-e? kérdém nevetve. De ez uram mind nem segít a dolgon. Számoljunk, nekem pénz kell.“ „Hiszen nem tetszik tán oly hirtelen elutazni? Nekem itt elég nagy szállásom van. Méltóztassék ide szállásolni, addig is, míg eleget tehetek.“ „De, édes úr, a gyűrőimet kell legelőbb is kiváltanom, mert kevés időre vettem rá a pénzt s még majd el is veszhet.“ „Emberségemre mondom, ki fogjuk váltani. Addig is, míg itt tetszik mulatni, semmire se legyen gondja. Nem lesz semmi költsége a T. Asszonynak“... Bemutatott nejének, egy szép, kis, vidám asszonykának, ki igen szívesen látszott fogadni. De — zavar volt itt nagyszerű. Be voltam szállásolva tehát Feketénél. Följártam velök színházba. Én már voltam Győrbe még a régi társasággal s ismertek. Adtunk itt operákat is u. m. a Svájci család s.t.f. és így úton-útfélén mind azt kérdezte: „itt van Déryné? mikor lép föl?“ „Én ezuttal nem lépek föl, mert nem vagyok a társulat tagja. Egyéb hozott ide.“ „De az lehetetlen! Ha csak vendégszereplésre is!“ „Jó jó, majd meglátjuk“, volt mindennek a feleletem, pedig borsódzott a hátam, ha Feketénél vendégszereplésről beszéltek. Már közel volt egy hete, hogy ott ültem, e közben emlékeztetvén őt, hogy küldjön gyűrőimért. „Még lehetetlen, volt a felelet. Igen nagy bajban vagyok, mondá. Megszólítottak már többen, hogy mikor fog fellépni a T. asszony? Nem tudtam mit felelni, mert most már Munká-

csyné szerződött tag lévén, keveset játszott; azt mondja, hogy ha most fellépteti az úr Dérynét, ő soká nem maradhat, elmegyen, akkor a közönség mindjárt elégületlenebb lesz s azt kívánná, hogy tovább mulasson s így még föl se léptethetem a publikum kívánságára a T. asszonyt.“

„Csak mondja meg bátran, Fekete úr, hogy teljes lehetetlen föllépnem, mert Pestre sietek. De engedjen meg, édes úr! Nagyon köszönöm a szíveslátást, de már igen hosszas a veszteglésem. Hiszen így én igen sokat veszték! Nekem mennem kell s nem kívánok semmi egyéb kárpótlást az úrtól, csak váltsa ki a gyűrőimet, hogy mehessek.“

„Ha vért ereszték, se lehet most. Hiszen szemtanúja az asszony, hogy alig van annyi közönség, hogy a költség bejöjjön. De becsületesemre esküszöm, mihelyt képes leszek egy jó jövedelmet csinálni, legelső az lesz, hogy elküldöm Pestre. Mentől előbb kiváltom, addig pedig kötelezvényt adok magamról, ha már teljességgel menni akar T. asszony!“

Mit csináljak, még tovább is hitegessem magamat? Elfogadtam a kötelezvényt s mentem Pestre, egy heti koszt és szállás kifizetve lévén. Ő ugyan ellenkezett beleegyezni, hogy abba rójuk, de nekem nem kellett az ő ingyen kosztja és szállása. Annyit mégis megmondtam neki, hogy csak annyi csepp fiúcskát küldjön értem, miszerint jöjjenek hozzá akár vendégségre, akár szerződésre, egyszerre itt termék, azonban ne feledkezzen adott ígéretét teljesíteni, mert így is elég károm van. Ezuttal be akarom végeznie ezen egész csalási kellemetlen tény, hogy többé emiékezetembe se jöjjön ezen káros vendégeskedésem. Sok biztatásomnak az volt az eredménye, hogy nem lakik már Komáromban az az asszony, kinél a gyűrők voltak . . . Végre, hogy nincs jövedelem, pénzzel se fizethet . . . Végre, idő múlva, hogy — meghalt . . . Legalább nem károsít többé senkit.

IX.

Jobb szerződés Pestre 1841-ben. — Erkel F. vallomása. — Déryné szemrehányásai. — Vörösmarthyról. — Kőrösiné levele. — Mária v. a rejtett szerelem. — Tervek és a végzet útjai. — Csalogatás Kassára. — A Joob-testvérek ajánlata. — A pesti kardalosok Kassán. — Füredi és az ő herczegnője. — Ki az első szerelmes? — Jó világ. — Füredi első szerepe. — Füredit szerelmes szerepekre képezi ki Déryné. — Valami a színész kéztartásáról. — A társaság pénzügyi bajai. — Joobék bukása — Legrégibb szereplés megemlítése az eperjesi német társulatnál. — Apró kellemetlenségek. — Régi szokás a jutalomjátékoknál. — Joob G. elmegy levegőt változtatni. — Déryné jószívüége. — Tóth Zs. egy kellemetlen titkot árul el. — Szegénység és a kosztosok. — A borítékos szekér váratlan megjelenése. — Latabár Kilényi meghívólevelét hozza. — Kit visznek magukkal Kolozsvárra? — Ferdinandy és a családja. — Kolozsvár felé.

Pestre megérkezvén, azonnal Simontsics úrhoz sieték, minthogy legbizalmasabb voltam ott a háznál. Ő a választmányánál eléadta szerény kívánságomat, miszerint nem mindjárt mint szerződött tag szeretnék föllépni, hanem előbb mint vendég. Eleintén nem akartak beleegyezni, de Simontsics úrral csakhamar egyezkedtünk és végeztünk. Csak kevés ideig voltam mint vendég s mindjárt szerződtem egy évre. És én oly bárgyú voltam, most is csak a régi fizetésem mellett maradva, egy hang-

gal sem említettem fizetésem fölebbemelését, csak maradtam a régi száz pengő havi fizetéssel.

Schodelné nem volt hon, körútazáson volt valahol, de vendégek jöttek-mentek elegen. Felbér Mária szerződött tag volt. Én új operákat nem tanultam be, elővettük a régieket, mik jól összevágólag adattak nálunk s a többiek közt most elővették Beatrice di Tendát. Oh, emberi ravaszság! Oh, szeg! Hol nem ütöd ki fejed a zsákból? A mint Beatriceból az első próbát tartjuk, megáll Erkel, a karmester s szokott módja szerint lenéz, oldalt fordítva fejét a billentyűkre, ha valami hamis gondolata volt és midőn a kijelölt helyre érünk, a mely már egyszer említve volt a múlt alkalomkor: hogy ne énekeljem úgy, mint írva van, hanem csak úgy, miként Schodelné! Most azonban sajátságos mosolyával mondja: „No, most tessék úgy énekelni ezt a szép helyet, a hogy szereti, miként írva van.“ Én is mosolyogtam reá, de én is sajátságosan s erővel szeme elé töltem a fejem és merően néztem szeme közé, mondván: „Hát, édes Erkel úr, miért engedi meg most s miért nem engedte meg akkor, midőn Schodelné is itt volt.“ „Lássá kegyed, nekem akkor okom volt azt tanácsolni.“ „Nem szabad volt kitűnni másnak, úgy-e? És elémutatni, mit tud és a mivel „bír“? Nem hittem volna öntől, kit én különben egyeneslelkű embernek tartottam, hogy ellenem ármányt szőjjön.“ „Becsületemre mondom, nem azért tettem, hogy kegyed ellen törjek, de én ismerem az embereket s tudtam, hogy ha azon helyet én visszaigazítom az eredetire a kegyed kívánsága szerint, csak írigységet támasztok kegyed ellen. Azt mondta volna Schodelné: hát miért nem hagyta meg maga azt úgy, a hogy én lejjebb tettem? Hát Déryné nem elégedhetett meg úgy vele? És én általan kerülni akarom az ily súrló-

dásokat.“ „Tehát nekem nem szabad kitüntetnem magamat, ha Schodelné itthon van. Hiszen azon kis trilla könnyen kijön az én gégémen (miként ő mondja) és nem kérek miatta 1000 forint havi díjat! Édes Erkel úr! Kegyed legjobban tudja, mennyit érek én az énekekre nézve. Én Cordéliát — úgy tetszik, Caraffától* — elénekeltem, a mi az ének próbaköve, én az Éj királynét is elénekeltem, mely a magas F-ig megy. Ő nem akarta énekelni, de hogy én se énekeljem, félretették a Varázssípót, pedig publikumot csinált volna. Én soha semmi nehézségektől nem rettegtem, ha külhonban nem voltam is s mind keresztül győztem, soha se mondtam, miként ő, hogy Rozinát el nem énekli, ha Pest minden jövedelmét neki adják is. Én százszor is elénekeltem, hisz az nem nehézség, az gyermekjáték. Csakhogy sok trillák, passageok s több aféle más egyéb van benne. Én jól tudom, hogy mit érek, higgye ön, de nem vagyok arrogáns. Hiszen én csak honleány vagyok, kevesebbrel is beérhetem, úgy-e, édes Erkel úr! Én is mehettem volna külhonba, még pedig más költéségén. Ott van Grimm, a német direktor, ki ezen szavakat mondotta: „Kösse le magát az asszony nekem hat évre és én a magam költségén kiküldöm félévre külhonba, nem azért, hogy szüksége volna, elég rutinja és metódja van, de csak a híreért, hogy künn volt magát iskolázní.“ Hiába! Olyan a magyar, ő csak azt becsüli, mit a külföld ad és az asszony félév múlva mind nagyhírű énekesnő fog visszatérni, de hat évig szerződni kell velem, jó fizetésre.“ És oh, én balga! Tudja-e, mit feleltem e szép ajánlatra? Ej! Hagyja ezt Grimm ur! Én megelégszem azon csekély dicsőséggel, mit honomban arattam,

* Kreutzer-től.

MEGYERI KÁROLY

de legfőbb oka az, hogy a magyarnak nincs több énekesnője a két hazában, csak én vagyok kezdettől fogva s meg kell magamat osztanom a két honban. Ha én most kiutaznék s elhagynám a magyar színészetet, nem lenne több operája se Magyar-, se Erdélyországnak, ha csak nem majd száz esztendő múlva. Szegény magyar színészet! Nem, nem hagyom el őket. Hiszen Magyarország szült engem, hát csak maradok magyar énekesnő. Ezen ajánlatot nekem Grimm német igazgató 1827. évben tette, midőn Pesten játsztunk azon pályatársaimmal, kik most itt a Nemzeti Színház főtagjai s urai minden kormány- vagy rendelkezéseknek s minden kivételeknek s hálául engemet oly nagyba — kh — kh — itt egy kis köhögés fogott el — méltányolnak! Így, édes Erkel úr, így hát én tudom, mennyit érek! Nem éppen magamtól vetem föl magamat, valami önhittséggel, nem, én mindig szerényül viseltem magamat, szerényebbül, mint kellett volna, de azért értettem és érzettem magamat és mások, idegen nemzet ismert el s méltánylott, mert én náluk is kiálltam az exament a német színpadon, a több elsőekkel együtt. Ott van Schebeszt k. a., ki Tancredet játszotta akkor, első énekesnő volt, midőn Ameneide szerepében, mint vendég léptem föl a pesti nagy színpadon, még 1827 előtt, tehát sokkal fiatalabb koromban, dicsőséggel s azt mondá: „Ich bewundere Sie Madam! Die Ungarn haben eine ausgezeichnete Sängerin!“ No, de nemcsak ezek voltak még értelmesek, kik elismerésüket nyilvánították. Ismerek egy bizonyos Erkelt, nagy hírű karigazgatót, ki azt mondá egyszer titokba: „ha Dérynén tudná, mivel bír, igen büszke volna s ez nekem elég; ő nem hazudhat, de titokba mondta, nehogy bizonyos fülekbe jusson! De bár nem dicselkedhettem éppen hoszú fülekkel, azért hozzám

mégis elhatott ez a pár szó, melyre én igen büszke is voltam. Nem tudom, a másik fülekbe bejutott-e? . . . De már most énekeljünk: Allegro vivace!!!“ És énekeltünk. Helylyel-helylyel beszélgettünk is még e tárgy felől, mert csak egyedül voltunk a tanuló órán. „Lássa! mondom, a kik az urak barátai, azok nem mind voltak erántam jóindulattal, mint teszem, Vörösmarthy. Én nem voltam a kegyeltei sorában, mégis egy alkalommal Budán lévén látogatóban egy úrnőnél, elérkezett a színész. Kérdezi az úrnő: „Ugyan magyarázza meg, Vörösmarthy, honnan van az, hogy Schodelnének oly roppant fizetése van egy óra és Dérnyének hozzá mérve, oly kevés!?“ „Csak azért, felele Vörösmarthy: Schodelné most jött vissza külföldről, itt keresztül utazván honába Erdélybe, elfogtuk. S még azonfölül Schodelné egész testével énekel, Dérnyé pedig nem hadonász, hanem szép csendes érzéssel éneklí a mint Isten adta, eme pedig egész erejével rázza ki magából a hangot.“ „Hiszen, édesem, az nem érdem!“ mondá föl kacagva az úrnő. „Hiába! ezt már egyszer úgy kell hinnünk, úgy kívánják a körülmények.“ De Heinisch erre azt mondta, hogy Schodelné charlatán és Carl k. a. is azt mondá. Erkel pedig azt felelé mindezekre: Van benne valami! . . .

Eléadtuk Beatricet, a közönség nagy meglepődésére, nagy közönség előtt. Alig telepedtem le Pesten, egy kereskedő keresztül utazván, Körösiné nekem levelet írt: hogyha nem szándékom Pesten maradni, ők a jövő tavasszal Miskolcra szándékoznak és egész évet ott tölteni: írjam meg, elmegyek-e? s utoljára berekesztésül írja, hogy szegény Vári Ninát is eltemették már. Korán lépett föl s megerőltette magát s meghalt. Szegény, nyugodjék! mondám, de hát nem csapás-e rajtam? Ismét

17 forint oda! Azt írtam: „hagyjanak pihenni egy pár évig, mert nagyon belecsömöröltem most a vendégeskedésbe Feketénél. Majd egykor elébeszélem“ . . .

Schodelné is megérkezett körútjából s most minden ment a maga rendén, mint azelőtt. Schodelné szememre lobbantotta, hogy én nem szólítottam föl őt, azaz nem vártam be jutalomjátékkal, hogy ő is játszott volna nekem, miként megígérte, hogy viszaszolgálja, mint-hogy elvállaltam az övébe Ágnesét. „Oh! mondtam, köszönöm! Én egy régi operát adtam: Mari vagy a rejtett szerelem. Csak azért adtam azt, mert még az itt nem adatott s e szerint új volt; de különben ez nem nagyszerű opera, kegyed ebbe nem vállalhatott volna szerepet, mely méltó lett volna a betanulásra.“

Most már én elhatároztam: sehova se menni másfelé, csak Pest, Kassa és Kolozsvárra. Így osztom föl egész jövőmet a jövődre. De ember fölteszi, Isten rendezi. Mennyi sok közbevágások és események tolakodtak még azon határozat közében, melyet kitűztem magamnak! Hiszen úgy kezdődött, de nem úgy végződött.

Tíz évet sodort le az idő ércszárnyával fejem fölött, melynek kezdetén előre el volt határozva sorsom miképpen felosztása, kis kitérésekkel, melyek utamban talán görbülhetnek. Rövidre akartam öszveszorítani e tíz év alatt történt eseményeket, melyek éltetemet zavarták s föltett céloimtól majd ide, majd amoda lökdöstek. De halmozott dolgokat nem lehet egy sujtással szétozlatni, mert használhatlan töredék válna belőle, mely érthetlen, sötét chaosba burkolva, magából zavartat vetne ki s nem lehetne világosságot látni. S még a mi több, gyakran magam voltam oka tévesztett célomnak, telhetetlen utazási vágyammal, mely mint a futótűz, előttem cikázva, majd

ide, majd amoda csalogata: még itt nem jártam gondolám, még ezt is meg kell látnom és semminek a következtését meg nem gondolva, rohantam vágyam teljesítése után. Ámbár nem éppen csak magam okozta bajok által tévedtem a fekete lébe, de a körülmények sodortak bele. Hijába! el volt végezve felőlem, hogy mint a bolygó zsidó: örökké vándoroljak, a míg szívemben egy még most is hatalmaskodó szózat nyugalomra nem int . . .

Már közeledett az idő, midőn a szerződések lejártak s a ki maradni akart: maradt, kinek kedve volt menni: ment. Én még egy kissé határozatlan voltam, de egy napon Erdöstől levelet kapok s fölszólít, hogy mint a kassai színház leendő rendezője, meg van bízva engemet fölszólítani, ígéretem s kötelességem teljesítésére s hogy a jövő télire Kassán el ne mulasztaszam megjelenni! Én egy kisgondolkozóba estem s nem egészen volt kedvem menni. Erdős: rendező! Ki hát az igazgató? Azonkívül némely tagtársak is, kiknek éléhoztam Pesten e tárgyat, egész haraggal támadtak meg, hogy micsoda bogár csípte meg ismét fületem, hogy ismét menni akarok? Hogy nekem már csak ott illik maradnom s többé Pestről el nem távoznom. Kivált Egressy Gábor és Fántsy komolyan intettek, hogy ne távozzam! „De nekem okvetlen menni kell Kolozsvárra és Kassára,” felelém. „No majd meglássa, koma! ennek a sok jövés-menésnek rossz hatása lesz jövőjére nézve“ . . . Ebbe maradtunk. Azonban ugyanaz napon ebéd után jö hozzám Joob az első tenoristánk, testvérével Joob Gusztival s eléadja, hogy ők, a két testvér, kivették a jövő télire a kassai színházat, de a választmány csak oly móddal fogja nekik általadni, ha Dérynét szerződtetik.* Ennél-

* Ez az 1838—9-iki saisonban történt midőn Dérynét tényleg Kassán volt szerződtetve. Látszik, hogy az időrendben megzavarodik már Déryné.

fogva ők fölkérek engem, menjek hozzájuk Kassára, mint első énekesnő! Én hirtelen el nem határoztam magamat, nem volt egész bizalmam, két fiatal ember tapasztalatlan igazgatása alatt ismét küzdeni, kik minden tapintat nélkül társaságot öszveszervezni, azt kormányozni, képtelenek lesznek. Ők megírták Kassára a választmánynak, hogy én nem ígértem magamat s így ők nem tudják, mi tévők legyenek. A választmány azt felelte: minden áron Dérénét! Azonban rögtön kapok egy igen szép feddő levelet gr. Forgách ő Nsgától (ez is eltűnt az említett csomaggal, nem iktathatom ide, melyet igen sajnállok): oly szépen emlékembe hozza Kassa eránti kötelességeimet s végre, hogy oda ígérkezvén, becsületem föntartása parancsolja annak pontos betöltését s végre megírja, hogy ha én őt legkevesébbé becsülöm, ne hagyjam őt a többek előtt hazugságba, mert ő azt erősítette, hogy ha ő fog írni nekem, bizonyosan megjelenek. Tehettem-e, hogy ellent mondjak? De a Joob-testvérek is zaklattak szüntelen s ígértek 400 forint havi díjt és két jutalomjátékot. Én fölmondtam Pesten a direkciónak s annak idején elutaztam Kassára. De egész eddig oly titokban tudták vinni tervöket, hogy arról senki se gyanított semmit, hogy ők mibe sántikálnak?

A mint Kassára megérkeztünk, csakugyan jól szervezett társaságot találtunk. Midőn az első próbára fölmentünk, csaknem eldültem bámulatomban: midőn egy sereg ismerős arcokat látok felém tódulni, kézesókolással üdvözölvén. „Nini! fölkiálték meglepetve, hát Pestről mind elszöktek a kardalnokok és kardalnoknék?“ „Majd szereznek drágábbakat, mondák. Meguntuk örökké csak a kórust gyakorolni. Fiatalok vagyunk s szeretnénk haladni.“ „De én, barátim, voltam az első, ki mondtam: ha

az én hercegném megyen, úgy én se maradok itt.“ „Hát honnan e magas címzet csekélységemre, ha szabad tudni?“ „Én voltam oly vakmerő az asszonyra egy kis megjegyzést tenni,“ felelte Füredi, az egyik kórista. „S miként hangzik az?“ kérdém. „Hát csak egy kis csekély jegyzésből, felele. Mi férfiak, midőn ott ültünk rendbe, a színház udvarán s a nők ott haladtak el előttünk, nem kevés mustrát tartottunk fölöttük. Egynek ez nem tetszett rajtuk, másnak amaz nem. Egyik jött: ez féloldalt húzta hirtelen főkötőjét boglyas fejére; amannak: a szeme álmosan nézett ki; emennek: kilátszott alsó ruhája, a szobaleány nem simította ki, mert roncsolt volt az alja . . . s így tartottunk mustrát a dámák fölött. De most jött Dérýné és én azt mondtam: itt jó az én hercegném! No! mondják meg maguk, nem úgy volt?“ „De éppen úgy volt,“ igazolák a többiek. „De még azzal semmit se mondott ön, hogy a próbára mentem!“ „Ja! de rég folyt már ez úgy! mert mindig oly tisztán s egészen csinosan öltözve s fésülve jelent meg a korai fölkelés dacára is, hogy hijába kerestük a hibát.“ „Ez semmi érdem, mondtam. Azt gondoltam, valami méltó dolgot fogok hallani. Egyéberánt még az nem bizonyít, hogy ha valaki jókor kel, jókor elkészülhet, de azért lehet otthon rendetlen is . . . Azonban Erdős úr! azt látom, hogy igen számosan vagyunk, de ön nem mutatta be az urakat, kik, mit játszanak, mert nekem legfőbb érdekemben áll tudni: ki a szerelmes?“ Az én Erdősöm elkezd habozni s szörnyű zavarba jött. „Azt bizony Joob urak reám bízták, de valóban, nem találtam olyanra, ki a kassai közönséget kielégíthette volna. De két hét múlva itt lesz Lendvay, becsületszávára fogadta.“ „Az nagyon is jó lesz, mondtam, de ő csak mint vendég lesz. De hát addig, meg azután?“ Nekem ez mindjárt nem tet-

szett. „Oh! addig csak kisegítjük magunkat. Hiszen vannak a társaságnál több jó reményt nyújtó ifjak, de az idősebb színészekből is kerül. Itt van a Balla-család is.“ Hallgattam s a jövőre vártam. Voltak igen jó tagok s az opera szinte jobban állt, mint a dráma, de a közönség mind a kettőt egyformán kívánta látni. Pestről Kováts Endre is ott volt s még több énekes, de már feledém, kik. Azonban az mindegy, csak közeledjünk — vége felé.

Nagy jövedelmek voltak: a pénz csakúgy repült a fiatal Joob-testvérek zsebébe. Fizetésünket pontosan kaptuk. Az ég tele függött hegedüvel. Szüntelen folytak a vígalmak, mulatságos öszvejövetelek Erdőséknél. Én is hivatalos voltam; egypárszor, tán mindöszve kétszer el is mentem, de engem az afféle zajos mulatságok nem gyönyörködtettek s nem jelentem meg. Lendvay nem jött el vendégszerepekre. De az nem tarthatott soká így. A kardalnokok kitünően jól viselték magukat. Karmesterünk igen jó volt: egy zongoraművész, bizonyos Schrammel nevezetű.

Ki volt tűzve Othello nagy opera, de egy férfi-személy hibázott, kinek Jágóval egy kettős dalt kelle énekelni, nem volt, ki énekelje. Azt mondom az ifjú Joobnak Füredire mutatva: „Hiszen ennek az úrnak kitünő szép hangja van, azt a kis duettet csak el tudja énekelni. Mirt nem próbálják meg az urak?“ „El meri-e énekelni, barátom?“ kérdé Joob. Egész lángba borult Füredi örömébe. „Betanulni, ígérem, hogy pontosan fogom. Éjjelnapot reáfordítok, de azt nem tudom, hogy nem fogok-e megijedni . . . s akkor megszököm!“ „Ugyan, nem szégyenli ilyent mondani? megtámadám. Hiszen egyszer mindenkinek föl kell lépni először. Csak úgy mehet osztán valamire, ha először belesül. Másodszor is próbálja, akkor

fogadom, nem sül bele!“ „De ha jól sikerülne, a világból is kiugranám örömömbé,“ felelt Füredi. „Bátorságot kell magának venni! Adják csak oda neki azt a szerepet, az gyönyörű kis kettős. Schrammel úr csak fogja elé, hogy mentől előbb adhassuk az operát.“ És Füredi betanulta és elénekelt. Csinosan is kiöltözött s jól nézett ki. Ő különben is igen hiú volt s a publikum előtt még csak most tűnt föl, hogy mi gyönyörű hangja van. Megtapsolták, újra kellett elénekelní s játék végén ki is hívták . . . s így lett Füredi nagy énekes.

A dolgok jól folytak, engemet a directio fizetett: havonként 400 forint fixumot. De a publikum is, a választmány is egy szerelmes után kiáltozott, de még eddig mindig Balla helyettesítette. A többi fiatalabbakból — különben csinos egyének — válhatott volna valami, de gyakorlatlanok voltak. Egyszóval nem volt oly fiatal szerelmesünk, ki a közönség vágyait kielégítette volna. Füredinek helylyel-helylyel adtak egy-egy kis szerepet, de ő a játszásban igen szegletes volt. De mégis, mivel már a közönséget megnyerte a daljátékokban és mindég igen csinosan öltözött, (mindig fehér kesztyű, selyem, fekete tricot-nadrág) csinos alakja megtetszett a publikumnak, mert Kassa igen sokat tartott az elegáns föllépésre. Egyszer azt üzenik nekem az úrnők, hogy : az Istenre kérnek, dresszírozzam azt a Füredit szerelmes szerepekre, mert ha egy kissé gyenge is még, de legalább mindig csinosan és elegant öltözik. Boldog Isten! gondolám: hát már ismét professorkodjam!? Hiszen tanítottam már annyiakat a vidékeken, hogy azt gondoltam már nyugalomban leszek. Öszveültünk Erdőssel s tanácskoztunk, melynek az lett az eredménye, hogy valami nagyszerű, erős szerepet még most ne adjunk kezébe, mert ha meg-

bukik, általában nem lesz szerelmesünk. Tehát válasszunk a Fialat keresztanyát, ebbe többnyire velem van dolga s nem tehet nagy hibát. De ha egyszer kezemet tanítására emelem, nem szabad neki egy makula hibát se tenni. Nem akarom a közönség bizalmát elveszíteni, mely azon hiedelemben van: ha én oktatom, válni kell belőle valaminek. Éppen jött Füredi. „No, Füredi úr! itt egy nagy és szép szerep, föl meri-e vállalni?“ kérdi tőle Erdős. „Én mindent föl merek már vállalni, csak a sikerről nem merek jótállani.“ „Ezt magára vállalni, nem volna oly könnyű dolog — belevágék én. Csak az a kérdés, hogy engedelmes tanítvány-e ön? Mert én leszek az ön tanítója, de én szigorú engedelmességet követelek, mert vélem játszik s nem szeretném, ha szerepemet elrontaná.“ „Mindent, mindent a legnagyobb engedelmességgel az én hercegném parancsolata szerént.“ „Kérem önt, most nem tréfa-dolog forog föl, hanem igen komoly dolog, mert ezen szerep igen nagy ügyességet követel, mert játszani kell tudni. Azért csak akkor jöjjön ön hozzám e szereppel, midőn már szóról-szóra, súgó nélkül betanulta.“ S nagy küzdelemmel, bizony sok fáradtsággal betanítottam e szerepet. Kivált a toll-labda jelenésnél nagy fáradtságomba került, mert mindig vele kellett játszanom, hogy tökéletes jól, hiba nélkül keresztül essünk rajta. Hússzor elpróbáltattam vele de négy nap múlva oly tökéletesen is adta e szerepet, melyen magam is bámultam, hogy ennyi otthonosságot bizonyított a színpadon. Csak — a kéz! Oh! azoknál a fiatalabb színészeknél oly sok az a két kéz! Azt gondolják, négy is van s kettőt szeretnének elrejteni. E felett sokat kellett kacagnom, mindég szólongatnom: „mit mozgatja örökké a kezét? Hát mikor a természeti életben valakivel társalog, mindég mozgatja a kezét? A színpadon is csak

úgy kell, természetesen. Ha le akar ereszkedni a keze s úgy kívánja a természete, hagyja leereszkedni, de ne hadárszson vele szüntelen a levegőbe, csak éppen midőn a szóhoz alkalmazva kívánczik a kéz, természeti ösztönénél fogva, hagyja úgy működni. De a míg ezt megszokja s mégis sok a keze, rejtse az egyiket a mellénybe. Tulajdonképpen álljon a tükör elé s ott nézze s tanulmányozza kézmozdulatait. Többeket is oktattam már s midőn meguntam, mondtam: ej! rejtse a mellénybe a kezét s mondja el úgy a szerepét . . . no! gondolja a színész, ez jó lesz s midőn reánézek, a nagy tükör eleibe vezetém . . . s maga is elkacagta magát: egész könyökig elrejtette az egész karját, be-be egész karját! „Oh! bárcsak addig kipróbálhatnám karomat, monda, hogy ne lenne rá semmi gondom!“ „Nem úgy! mondtam. Csak finomul, csak az ujjá hegyét vagy hüvelykjét. Vigyázzon, ön is úgy ne járjon!“ . . . S Füredi eljátszotta ezen szerepét a közönség tökéletes meglegedésére, melyben meg is tapsolták, ki is hívták játék végén s meg volt szerencséje alapítva. Azután mindig jobban-jobban haladt, de nekem gyűlt meg a bajom velök. Mindjárt-mindjárt jött egy színész a szerepével, hogy mutatnám meg neki szerepét.

Már jól belehaladtunk a télbe. Egyszer egy szép napon bejö hozzám Darvas Etelka nevű színésznő, ki gyakran járt házamhoz, segített néha öltöztetni és segítségül volt varrásban is. Szép fiatal volt, sokszor tartóztatam ebédre . . . Jön hozzám s mondja: „Jaj! de nagy zavar volt ma odafönt a kasszánál! A Jooboknak fizetni kellett volna a havidíjakat, a színészek mind fölgyülekeztek, s ők azt mondák: nem fizethetnek, nincs egy garas is a kasszában. Erre mind igen megharagudtak, követelték fizetésöket. „Ők nem tudnak, mondák!“ Balláék erősen

léptek föl: ők családos emberek, mindennap kiadásaik vannak! Majd a jövő tizenötödikén, mondák a Joobok, addig majd lesz jövedelem. Egy napot se várunk. Ha jövedelem lesz is, önök zsebre rakják s mi ismét üresen mehetünk el. Elmentek T. Tóth Zsigmond úrhoz panaszra. Fölrendelték a Joobokat. Kisült, hogy tömérdek adósok a városba is szerte-széjjel. Nekem semmi beleszólásom nem volt, én a vármegyétől kaptam fixum fizetésemet. De Balláék elmentek s ez csapás volt a társaságra, midőn oly hasznos első színészek elszakadnak.

A Joobboknak mindenöket lefoglalták a hitelezők. Elmentek volna a Joobok is, de letartóztatta őket a vármegye. Joob tenoristának játszani, énekelni kellett, a míg a társaság annyira együtt maradt, hogy játszhattunk. A tagok nyugtalankodtak, fizetést senki se adott nekik. A mi pénz bejött, a városban levő adósságokat kellett lefizetni: az volt az első. Joob Gusztáv többé sehonnan se tudott pénzt teremteni. Ő semmi se volt. A tagok ritkultak, elmentek, csak Erdősék maradtak meg a dráma-személyzetnél. Még az opera tartotta magát. De Schrammel karmester is elment Eperjesre Uhlich társulatához. Most már egy igen erélyes karmesterünk volt, a katonai banda karmestere. Ez egy szörnyű mérges, vöröshaju ember volt. A próbán, ha valamelyik csak egy nyolcadrész kótát rosszul adott, ő azért folytatta a taktust a pálcácskájával, de lekapta hirtelen fejéről sapkáját s a hibásnak úgy dobta fejéhez, hogy szintúgy nyekkent bele. Még csak most mentek jól az operák. Most már Erdős volt az igazgató. De pusztán operákkal nem lehetett fönnállani. A tagok nagyobb része elszélyedt, az osztozás nem elégítette ki őket. Egy-egy kisebbszerű játékot ugyan adhatott még a társaság, de nem hozta meg a kívánt jövedelmet s min-

dég türelmetlenebbek lettek a tagok. Én csak kaptam a fizetésemet, míg az opera együtt maradt . . .

Most azonban egy-két telet vissza kell ugranom, mert azt egészen kifeledtem éltém folyamából. Tehát akkor, middőn még társaságunk Kassán a jobb szervezetűek közé tartozott, de már nem a régi-régi volt, egy gróf Szirmay hazatérve külföldről Eperjesre, hol háza volt, Kassán mulatott s éppen Normát adtuk. Bejött a színházba s egész gyönyörrel végig hallgatta az előadást. Eperjesen mulatott akkor Uhlich társasága. Az előadásra bement estve a gróf is. Panaszkodott Uhlich, hogy nincs publikuma. „Apropos! mondja neki a gróf, micsoda igazgyöngy van a kassai társaság birtokában? Honnan kerítették elé azt a gyönyörű hangú énekesnőt?“ „Ah! az Déryné, mondja Uhlich. Jó ismerősöm; voltam vele egy társaságnál.“ „Ismeri? No, hiszen úgy szerencséje meg van alapítva. Kérje meg őt s hívja vendégszerepekre. Fogadom, mindég teli színháza lesz.“ „Holnap mindjárt átmegyek s fölkérem jutalomjátékomra, ha megnyerhetem.“ Átjött Uhlich s fölkér. „Az nem oly könnyű lesz, mondám. Én részemről a legszívesebben teszem, de hogy a directio elereszt-e, nem tudom?“ Másnap elmentünk Uhlichhal együtt s megkértem én is a directiot, bocsásson el egy napra Eperjesre. Nagy könyörgések s megtagadások után végre beleegyeztek. Én elkészültem itthon a német textussal s az előadási nap előtt eljött értem Uhlich hintón, mit valakitől kölcsön kért s elmentünk. Hideg volt, borzasztó hideg s én elrekedtem. Másnap még azt a balgaságot követtem el, hogy reggel egy kis sétát tettem a friss levegőn, mert a szoba, melybe beszállásoltak, hideg volt s jól befűtötték, csupa kedvezésből s a fejem megfájult. Már előre láttam sorsomat: rekedten

kell énekelnem, de halasztani nem lehetett. Időm ki volt mérve, a színlapok kihordva s így . . . áldozd föl magad a kikerülhetlen sors csapásainak, gondolám. Öntöttem ugyan magamba a sok fekete kávét, cukros vizet, (mert azt szoktam használni, ha történetesen mégis szükséglettem), de az én hangom nem akart fülembe csengeni. Már-már a Schodelné szokott eszközéhez akartam nyulni, azaz rumot inni . . . de neki is mindig elleneztem s mondtam, ne cselekedje azt, mert akkor nem sokáig fog énekelni, az megrontja, megégeti a tüdőt. „Tudja is azt kegyed, mit szoktak mindent, erős italokat használni az olasz énekesnők! Az tüzet ad az ember kedélyének.“ „Eh, bien!“ mondtam s pedig igazat mondtam neki. Én is tehát abba hagytam a próbát s maradtam a magyar kúra mellett: fekete kávé! Most fölmentem az öltözőbe. Oh, irgalom atyja! Hideg volt s szörnyű piszkos a szoba földje. Hivatom Uhlichot: „Uram! hát hogy öltözzem én itt e piszkos szobában? Hiszen a testszín atlasz-szandalom mind öszvepiszkolódik?“ Volt nekem fekete atlasz is, de erre jött passzióm elhozni. „Hja! mit csináljunk? Már most késő.“ „Osztán a hosszú fehér palástom uszályával mind föltörülöm, ezeket a piszkos deszkákat! Hogy lépek ki? Osztán az öltözőm előtt sincs leterítve valami, legalább nem fázna meg a lábam.“ „Bocsánat! mindjárt, mindjárt el lesz igazítva minden.“ Hoztak egy pokrócot s leterítették. Én leültem s öltözékemhez fogtam. Midőn már egészen kész voltam, nem akarom itt e szűk helyzetben fehér palástomat leereszteni s nem nézhettem magamat körül. Föligyekeztem az álfalak közé, hogy ott bevárjam jelenésemet. Még először szokásom szerint körülnézem magam. Cselédem ott állt mellettem, kezében tartván pohár fekete kávémat. „Jaj, asszonyom!“ fölszólal ijedten. „Mi baj?“

kérdém. „Oda a szép testszín szandál.“ Lenézek, majd a guta ütött meg. Nem lehetett megismerni, mi szín lehetett eredetije. Se nem egészen fekete, se nem egészen hamuszín, a testszínből egy-egy babszemnyi látszott a tején. „No! most már lépj ki a nézők elejbe, vendég! Nézők elejbe, kik nem ismernek közelebbről.“ A zene már elkezdődött, csuda, hogy el nem ájultam. Mit volt mit tennem, szembe kellett szállnom az óriással, azaz a „szégyennel“ s igyekezni legyőzni. Kiléptem s ugyancsak rejtegettem lábaimat, miként csak lehetett. Máskor hiú voltam reá, most óhajtottam: bár ne volnának lábaim! Koszorúkba, versekbe nem volt hiány, a rekedtség is csak-csak tünedezett, de én nem voltam magammal megelégedve. Zajos kihívások történtek azért. Játék végével jön fel az igazgató, azaz Uhlich hozzám s mondja: „Asszonyom! holnapi elmeneteledből nem lesz semmi!“ „Hogyhogy?“ kérdém. „A publikum azt kívánja, hogy itt maradj és holnap vegyél egy jutalomjátékot s arra is kér, magad ülj a kasszához, mert összebeszéltek, hogy minden zárt-helyért egy-egy eziüst tallért fognak nyújtani.“ „Édes Uhlich! ez lehetetlen. Köszönje meg nevemben.“ „De annak meg kell lenni! Akármit játszik, mindegy. Ha tetszik Normát lehet repetálni. Fogadja el. Tele színház lesz. Kérem, az nem bolondság! Az ily szép fölhevülést nem szabad elmellőzni!“ „Mind igaz, mondtam, de mindenekelőtt nincs engedelmem, csak egy játékra.“ „De az a szép jutalomjáték!“ „Éppen itt fekszik a tulajdonképpeni lehetetlenség, ezen szóban: jutalomjáték. Én önnek szívességből érdemlek jutalmat. Ha jutalmazni szándokolnak, azt meg is léptem föl, nem fizetésért, tehát azért az egy játékért nem kell érdemelnem. Tudja mit! én holnap hazamegyek, elkéredzem a direkciótól és átjövök minden héten kétszer,

vagy ahogy berendezhetem, hogy otthon is eleget tegyek. Játsszom az úrnak öt-hat játékot, azok közül egyet jutalomjátékomul választok.“ Uhlich majd kibujt örömébe, erről nem is mert álmodni. „Most a vacsora közben kiválasztjuk az adható darabokat, az úr ideadja majd a textusokat, hogy betanuljam s így a közönség kíváncsiának is eleget tesziünk.“ És úgy történt. Vacsora alatt elévettünk minden adható darabokat, úgymint: Párisi Jánost, Zampát, Normát még egyszer repetálni kell. Kértek, hogy egy színdarabban is játszszam: Aranyműves leánykájában, aztán a Szevillai borbélyban, Kőműves és lakatosban. Ezek voltak kijelölve s ezeket kellett betanulnom, de csak a textust németül s ezeket el is játszottam. Az Aranyműves leánykáját ismételni kellett. Midőn osztán jutalomjátékomul adtam Zampát, Szerdahelyi is átjött Kassáról s szivességből eljátszta Zampát.

Kétszer voltam híva nagy, pompás ebédre, de a viláért se jut eszembe e két úri család neve. Különböznél is Ulichéknél voltam ebéden és vacsorán. Így egy ebéd alkalmával történt, hogy Schrammel oly jó ötlettel vágta ketté a sok dicsőítő beszédeket, mivel az asztalnál elhalmoztak s Szerdahelyi is reá kezdte s mondá: „Már az igaz, hogy Normába és tegnap Párisi Jánosba páratlan csengő hanggal énekelted azt a nagy áriát.“ „Ej! mondja Schramml egész komolyan, ej! ugyan hagyjanak föl azzal a sok magasztalással. Hiszen az mind csupa tetetés a Gnädigétől, hogy oly szép hangja van s oly jól énekel.“ Erre természetesen, hogy egész kórusba kezdettek el nevetni, a míg csak az ebéd tartott. És csakugyan, midőn jutalomjátékomat adtam, fölöltözve voltam már s nem akartam a kasszához ülni, én azt szégyeltem; azelőtt régenten divatozott az, bár azután eltöröltük e csúf szo-

kást, de a publikum nem akart addig bemenni. Följött értem Uhlich s magamra vetvén köpenyemet s odaültem. Mindenik élémbe rakta egy zárthelyért a szép fényes tallérokat. Mind új volt. S abban a csepp színházban 400 forint jövedelem volt . . .

Most már ismét visszatérek jelen állapotunkra, hol a tagok türelmetlenkedtek, kevés lévén a jövedelem. Joob Gusztit a választmány is, a tagok is zaklatták, de az mind haszontalan volt, ő nem fizethetett, nem volt miből. Be is akarták egy kicsit zárni, de ő ezt sejtén, elment egy kicsit sétálni, levegőt változtatni. De már erről tökéletes bizonyost nem tudok mondani, csakhogyszegyszerre Gusztikát sehol se lehetett találni. A tagok mind csak úgy széledeztek. Még operákat csak lehetett adni, de ritkábban. A tagok szükséget szenvedtek, hozzám jöttek panaszkodni. Sajnáltam őket. Némelyik mondá: „Már két napja nem ettünk főtt ételt.“ „Ah az Istenért! Miért nem jöttek hozzám? Én itthon főzök.“ Micike ifjúkori barátném ekkor is nálam volt, nálam lakott egy külön szobában. „Micike menj, a mi van, rakd elé, a te szobádban teríts föl,“ mert ő főzött. S ez így folyt sokáig. Hol egyik jött, hol másik. Nekem a lelkem fájt, meggondolván, hogy nekem fixum fizetésem van, ezek meg senyvednek. Mindenkin nem segíthettem ugyan, de keveset egynek is, másnak is csak juttattam. Darvas Etelkának modtam: „Járjon hozzám! A mit mi főzünk, maga se hal meg tőle.“ Jött a sűgő, már a nevét nem is tudom: „Ő elmegv, mert már nem tud mit tenni . . . de nincs csizmája!“ Fiatalok voltak nejjével együtt. Adtam neki egy pár forintot csizmára. Igaz! eszembe jut: Szoboszláynak hívták. Szántam őket. Nagyné nevezetű fiatal színésznő, ki öltöztetni segít, néha eljön: „Ma se nem reggeliztem, se nem

ebédelttem.“ „Miért nem jöttél ide, mondtam, neked is jutott volna. Jöjj el ezután minden nap,“ mert már láttam, hogy mind széjjel oszlanak! Úgy is lett. A direkciónak látta a társaság bukását, igen elkedvetlenedett s egészen visszavonta magát. Erdős, most többedmagával öszveállván, Miskolcra igyekezett. Még eddig az én fizetésem mindég járt. Egy napon odajön Füredi s mondja: „Kérem az asszonyt, úgylis itthon főz, tessék nekem kosztot adni. Mihelyt Erdős öszveszerkesztette a társaságot, én is szerződöm hozzá s ő azonnal előlegez s én becsülettel megfizetek. De még eddig azért nem határoztam el magam, mert nem tarthat énekes társaságot, én pedig már megdühödöm, ha visszafelé kell esnem.“ „Jól van,“ mondtam kishangulag, mert most már elegen lettünk volna. De hátha még tudtam volna: mi vár reám!

Midőn már nem volt játék több, eloszlott a társaság nagyobb része, csak azok időztek, kik tán Erdőssel mennek. Fölmegyek Tóth Zsigmond úrhoz, kérem a fizetésemet. „Honnan?“ mondja Tóth úr tréfásan. „A T. úr kasszájából,“ mondtam. „Onnan eddig se kapta.“ „Hát honnan?“ kértem. „A Jooboktól.“ „Én?“ „Bizony maga. De hogy maga mindég pontosan kaphassa fizetését, előre be kellett neki hozni s így fizettük mi.“ „Hiszen most kellene kapnom kétheti fizetésemet, 200 forintot.“ „Biz azt aligha utoléri, már csak vessen keresztet rá.“ „Ez már szörnyű csalódás. Ugyan miért nem mondta a T. úr nekem, hogy így állnak a dolgok.“ „Hát ki gondolta volna, hogy ily korhelyekkel van dolgunk? Hiszen nekünk is tömérdekkel maradtak adósok.“ „Ej! egy vármegye tud magán segíteni. De én mit csináljak most már?“ „Adok jó tanácsot, szerződjön a németekkel, azok jönnek Kassára s mindjárt lesz pénz. Hiszen már úgylis játszott velök né-

metül.“ „Azon az áron nem kell pénz. Magamat ajánlom.“ Elmentem, semmi szemrehányást se téve, mert nagyon mérges voltam. Hazamegyek elcsüggedve: midőn 200 forintot remélek tárcámba rakva hazavinni és egy fillért se kapok! Az a gaz lump Joob Gusztáv, eldorbézolta fizetésemet s nekem adós maradt vele. De tán még jobban haragudtam a directióra, hogy általán engem kötöttek ki: hogy minden áron Dérynét! . . . El se búcsuztam, haraggal mentem el.

Haza érvén, elbeszélem Micikének a dolgot, hogy most már mit csináljunk? Itt a sok kosztos! Elkezdünk kacagni fölötte, hogy — kosztos! S hozzá még elé se akartuk hozni a dolgot nehogy elszomorodjanak s álszeméremből kiki visszalépjen. „Csak csinálj víg arcot, mintha semmi baj se volna. Tegyük úgy, mint egy bukott bankár, hogy észre ne vegyék, hogy holnap már nem fizethet. Ma még egy ezüstöktől ragyogó negy estélyt rendezz, hogy senkinek eszébe ne jusson, hogy: holnap olyan nincs! Csinálj egy jó nagy casserol sódaros tisztát, hiszen még nem is vagyunk éppen az utolsóig! Még van a speizba imitt-amott valami. Csak csak a pecsenye, az ebéd fénypontja, az hibázni fog. És adjál mindeniknek egy findzsa feketekávé, ez azt fogja bizonyítani: hogy vége az ebédnek! Ha éhesek — igyanak!“ De kacagtunk, kacagtunk! Én ide, Mici amoda ült. „No csak, láss hozzá, hogy kész legyen az ebéd. Csinálj a hús körül bőven krumpli-pureét. Azzal jól laknak. Délután aztán mindjárt, a mi még található nálam, öszveszedjük s viszed egy időre pihenni. Csak majd elhatározom magam valamerre. Tán Miskolcra. Legközelebb van s Erdősnek van pénze, szívesen előlegez, csak menjek

hozzá!“ Mici kiment főzni. Én comodeomban keresgéltem, hogy délután Micit küldhessem.

Ha nagyvárosba mentem, mindjárt zongorát béreltem, hogy ne kellessék minden csekélységért a próbaszobába menni. Szükségem nem lévén már reá most, hazavitette az asztalos, kinek tulajdona volt. Én is kimentem az utcára egy kissé körülnézni s éppen a színház kapujával szemben megakad szemem egy roppant nagy, borítékos szekeren, hat lóval. Gondolám, ez bizonyosan szállítmányt viszen Lengyelországba, látszik rajta a nagy úti-készület. Azzal beugortam, mert szobám ajtaja a kapu alá nyílt s nyitva hagytam. Kevés idő múlva jö be Mici, nagy veresre melegedve a főzéstől, kitárja az ajtót: „Édes Róza! Ez az úr veled kíván beszélni.“ Én fölemelem fejem s — Latabár! Kassán? Az üdvözlések után leül, kivesz tárcájából egy levelet, nekem átnyújtandót. „Én a Ts. asszonyért jöttem!“ „Értem?“ bámülök reá: „Igen.“ Fölbontom a levelet s Kilényi, a sógorom ír:

Miután most van a változások ideje, sietett fölszólítani engemet, nehogv másfelé irányozzam szerződési terveimet, csak a kedves Kolozsvárra, hol engemet mindig oly szeretettel óhajtának körükbe bírhatni. Biztosan reménylik, hogy én is éppen oly szeretve fogadom el a meghívást és sietve teljesítendem testvéremmel egyesített kérését: hogy már egyszer hosszabb időre határozzam el, hogy körükbe óhajtom a jövőt tölteni. Ők most hosszabb időig szándékoznak Erdélybe maradni: boldogítsam tehát testvérem környezetét is személyem birhatásával s ne csak mindig mások hasznára kívánjak működni. Egyéberánt Latabárra bízta velem kedvem szerint egyezkedni s azért is kívánt ily ügyes embert küldeni, ki a nagy úti terheket el tudja egyengetni s azért küldött oly biztos szekerest, hogy egész podgyászommal utazván, minden kényelemmel be fog szállítani Kolozsvárra. Ha szükség lesz, Latabár el van látva pénzzel.

„Tudja, Latabár, én nem cikornyáskodom, én egyeslelkű vagyok, megmondom magának mind a dolgok állását, a hogy van. Én elfogadom sógorom ajánlatát, ámbár tudom, hogy sok vesződésem lesz vele, azért arra nem sokat hajtok, hogy mennyi időre maradhatunk együtt. A míg maradhatónak találom: maradok s ha nem: úgy elmegyek tőle De egy-két nap mulatni kell, míg mindig bajomat elintézem.“ „Én meg szeretnék sietni, mert a fuvaros sokba kerül.“ „Igaz, mondtam. Holnap végzek, holnapután indulhatunk.“ „Még egyet kérdek: lehetne egy pár jó, ügyes színészt s egy pár kardalnoknőt kapni? Maradtak itten?“ „Ma velük fog itt ebédelni, megismerheti.“ „De ügyes színészt!“ „Oh jaj! Hát ott sincs színész Azaz szerelmes színészt kérdek?“ „Ah! Az a legjobbak közül van: Hege-düs.“ „Oh! Hát akkor se baj, mondtam.“ „De oly másodszerepekre való? S énekelni mindenik tudjon, a kit vihetek?“ „Van egy kezdő, de az már ki van véve a kardal-nokok táborából, azért még az tanítást igényel Az is itt lesz ma. De azoknak mind pénz kell.“ „Csak nagyon sokra ne menjen, monda. Elmegyek, elrendezem a szeke-ret a Sas-fogadóban s azonnal itt leszek.“ „Ne késsék soká!“

Az én kosztosaim is elérkeztek s kit a remény, kit a kétség felzaklatott, midőn előmondtam nekik az azalatt történt változást. „Velem most éppen úgy történt, mondtam, mint a tündérvilágban, hol az ember csak azt mondja: Asztalkám terítődj s eléterem az asztal; szeke-rem gördülj s elégördül nagy csörömpöléssel a nagy ekhós, vasas kerekkel ellátott bárka!“ „Hát az az? Láttam ott állni s meg se álmodtam, hogy még érdekelni fog talán megjelenése,“ mondták a többiek. „Minthogy Latabár em-

lította, hogy néhány tagra is szüksége lenne, hát csak alkalmaztatok magatokat körülötte, édes szépeim! Majd meglássuk: kire veti a szultán keszkenőjét!! De tanácsom, zárjátok be Zsófiát a kis szobába, mert majd ő fog a szemébe vigyorogni s akkor veszve vagytok, ő lesz a nyertes.“ Én őket mindég csak neveiknél szólítottam, minthogy mind oly szolgálatkészek voltak körülöttem. szerettek s én mindig pártoltam őket. Nagynét, ki férjnél volt már, de nem élt a férjével, hívták Zsófiának; gyöngeszínésznő, de fiatal és kardalnoknő. Darvas Etelka csinos növésű, természetesebb, ez is szép, férjétől elvált, de szörnyű hideg arccal, azonban szerepeket lehetett reá bízni. Jó családból, a Darvasék rokona. Végre Júlia, hajadon, már nem a tizenhétévesek közé számítandó, de igen-igen jó althangja volt s a kórusban ő volt a kórusvezető. Ezt legjobban szerettem, mert igen szorgalmas volt és igen szegény. A próbákön reggel-estve munkája mindig kezében s dolgozva próbált (mert sokszor történt, hogy estve is tartottunk próbákat) . . . S így őt legjobban is pártoltam. Segítettem ruhákkal, cipőkkel, kosztal, néha szobát is adtam neki, ha olyan szállásom volt s végre . . . egy kis leánykát kapott, szegény, prezentbe. Ennek keresztanyja lettem. Ez a szó: presentbe kapta, nem az én találmányom volt. Egy szakácsné volt a később időkben, ki már negyedszer is el-elment tőlem s ismét visszajött hozzám. Egy hígeszü teremtmény, de már hozzászoktam. Elé jön egyszer másodmagával. „Ugyan hova tette az eszét? mondám. Bajt szerezni a nyakára! Hát fizet-e érte az apja valamit a tartásra?“ kérdém. „Nem fizet biz az, T. asszonyka!“ „Nohát adja vissza neki!“ „Ugyan, hogy adnám? szolt, megsértve érezve magát. Hi-

szen presentbe adta ő ezt nekem!“ Ez egy cselédtől igen jó ötlet volt s mindig fönnmaradt a — present.

Keresztanyja lettem tehát a szép reményt nyújtó kis Bertsényi Bertának, mert ő volt a Julia leánya, kit Julia sok küzdelmekkel nevelt föl, munkás szorgalmával. Ennek a kicsinynek is én adtam a legelső hangot szájába: tanítottam szavalni kis lányoknak való verseket. S igen ügyesen indult . . . no de ez későbbi esemény.

Juliánál szerettem volna tehát, ha Latabár választása őt találta volna. A férfiakra nézve nem kívántam beleegyedni, de azért az igazat nem hallgattam el, hogy Füredinek gyönyörű hangja van és szorgalmas. Elé jött Latabár, megtörténtek a bemutatások. Tapasztalt tapintata csakhamar rávezette ki és mi legszükségesebb náluk. Julia s Füredi hangját csakugyan kielégítőnek találta. Zsófiát s még egy fiatal kezdőt (azaz leendő színészt, kinek gyönyörű tenor-hangja volt, s kinek minden mozanata elárulta, hogy jó család ivadéka, de nagy kedve lévén, színészekhez vágyott jönni) bizonyos Ferdinándyt, őt is szerződtette Latabár. Szegény Darvas Etelka ő keresztül esett, s ő elment Erdősékkal. Csakhamar megtörténtek az egyezkedések s elkészült mindenki a hosszú útra. De már most igen sokan voltunk, mert az én podgyászom már magába véve is elég volt, de mindenkinek volt valamije s így még egy könnyű szekérkét kellett fogadni. Arra ült Zsófi és Ferdinándy. Elbucsuztam fájó szívvel Kassától s elindultunk a kedves Kolozsvárra. A mint Debrecenen keresztül robogott szekerünk, éppen midőn a Fehér ló fogadó erányába érünk, figyelmeztetem a többieket: „Ni, mondom, ott előttünk megállítottak egy szekeret és három úr dulakodik együtt.“ „Hiszen az a mi szekerünk Ferdinándyval és Zsófiával.“

Latabár mindjárt leugrik a szekérről s oda siet. Ott értesül, hogy a két úr Ferdinándy rokona, kik még tegnap tudósítva voltak öcscsük szándékáról s megelőzni kívánták öcscsüket. Még az estve megérkeztek a Fehér ló fogadóba s ott lesték minden szekér keresztül haladását s most csakugyan megismervén öcscsüket, kérték: szálljon le szép szerével, mert teljességgel nem fogják megengedni, hogy tovább menjen. De Ferdinándy teljességgel nem akart visszatérni. Latabár azonban kettévágta az erőszakoskodást egy szavával: „Ferdinándy úr! én erőszakkal nem akarok egy család kebléből egy tagot kiszakítani, ki egészen más remények teljesítésére van kiszemelve a család főbjeitől! Az urak fizessék vissza pénzemet, mit ezen ifjunak előlegeztem s menjen szabadon.“ Szívesen eleget tettek a rokonok s sok rábeszélés s végre azon fenyegetés után is, hogy majd más erőszakkal fognak élni, lecsillapult a hős s engedett a szép szónak, bánatos végpillantást vetve utitársnéjára!

Most már a szekérre se volt szükség. Azt vissza bocsátva, hozzánk ültettük Zsófiát s így haladt utunk minden további akadály nélkül be Kolozsvárra.

X.

A kolozsvári társulat tagjai. — Déryné tanítóskodása. — Felber Mária vendégszereplése. — Barangolás. — Az aréna-építés terve 1840-ben. — Nehézségek Gróf Valtron szereposztása körül. — Czelesztin, a gaz, honnan kerül elő ismét? — A kitasított bocsánatkérő. — Az aréna költségei. — Az elázott első előadás. — Miért nem járnak hétköznapi az arénába? — A tűzijátékos. — Korniss balesete. — Déryné deficitje. — A kolozsvári kereskedők dicsérete. — Újra Miskolczon. — Az Ezred leánya nagy hatása. — A szürke kaputos özvegyének terve. — Békülési kísérletek Déryvel. — Déry váratlan megjelenése és durvasága. — A Déry-család többi tagjairól. — Az üres kosár. — Milyen a vidéki színész helyzete? — Követválasztás és meghiusult kilátások. — Eltávozás Miskolcra.

Itt nagy örömmel fogadtak bennünket. A város mindjárt zajosabb lett, miként mondák. A társaság igen nagy számmal volt. Kilényi az ujonnan érkezett tagokkal egyezkedett s szerződtette őket.

Most már nagy mezeje volt Füredinek, vágya kielégítésére.* Latabárnak is kétszeresen meggyült a baja. Most már az operák betanulása volt napirenden és a közönség vágya teljesülhetett, miután ennyi ideig nélkülözni kellett a daljátékokat. Most várták be a kedves

* Füredi 1839 május 25-én lépett föl első ízben Kolozsvárott.

Laborfalvy Rózát vendégszerepekre. Be is jött nemso-kára. Közelragadtatással fogadták a kedves művésznőt, mely elragadtatás egész végig élénkül nyilatkozott érányában, míg csak itt mulatott.*

Ezúttal sokáig szándékoztam bentmaradni Erdélyben. A publikum most is azon kegyeletben részesített, mint mindenkor, a hányszor Kolozsvárott megjelentem. A kedves grófi család még most is mindig oly gyermekded kedvességgel függött rajtam. Már nagyok voltak s imádókkal körülvéve. Füredit mindnyájan igen megszerették. El kellett nekik beszélnem, mikép tanítottam őket s hogy mily ügyetlen volt s végre B. Bethlen Miklós, a grófné testvére mondja: „Édes Déryné! minthogy Kassán magát kérték föl, hogy dresszirozza őt, de csakugyan is látszik rajta, kivált énekében, hogy jól oskolázva van, végezze be egészen a kiművelését. Én már a vívó óráimat éppen be akartam végezni, de megtartom az órákat. Itt a jegyem, adja át Füredinek s mondja neki: hogy egy művésznek mindenkor nagy szüksége van arra, hogy vívni tudjon, akkor biztos lehet a helyes mozdulatokban s akkor ezen részét is a kifejlődésnek magának köszönheti.“

Szidorné volt most is, mint mindig, ki a ház vídamságát föntartotta. Csak a szegény jó grófné gyöngékedett szüntelen.

Pestről Felbér Mária is eljött vendégszerepekre, de nem csinált szerencsét: nem birta a közönséget elragadni.** Én a páholyomból szüntelen tapsoltam, de nem

* Laborfalvi R. 1839 szept. 10-én játszott először Kolozsvárott: Tudor Máriát adta. Október 7-éig vendégszerepelt.

** Felbér Mária 1842 február 3—19 közt vendégszerepelt.

talált tapsom visszhangra. Elmentem a grófné páholyába, hogy az úrfiakat fölélnéltsem. Igen sajnáltam őt, hogy oly hidegen fogadták, hogy szinte zavarba jött és nem sikerült neki ezen szerep. Normában lépett föl, s miként mondák: Normának hang kell! Második föllépésül a Bájitalt választá. Ez már mindjárt jobban sikerült és a közönséget tökéletesen kielégítette. De azért nem mulatott sokáig Kolozsvárott, már diszgusztálva volt s visszament Pestre. Így folyt le jó hosszú idő. Jött a tavasz s az én sógoromat megszállta az utazási vágy s az újabb tagok is egyesíték vele óhajtaikat, kik még Erdélyben utazásokat nem tettek, hogy ők is szeretnék ott a vidéki kirándulásokat megtenni s azzal ismét Kolozsvárra visszatérve előadásainkat folytatni. Úgy is lett. Az útra csakhamar elkészült mindenki s elindultunk Zalathnára. Ott csupa százszok! Még több helyeket is bebarangoltunk, de a helységek nevei mind kirepültek agyamból! Ebből azt lehet következtetni, hogy nem igen érdekes helyeken jártuk be a vidéket. Ennélfogva csakhamar visszatértünk Kolozsvárra.

Utazás közbe Magus József, ki a hősszerepeket játszotta, elmaradt a társaságtól. Ez nagy baj volt, mert nem volt mindjárt ki helyét pótolta volna.

Mos már ismét itthon lévén, Kilényinek egy terv furta agyát. Meggondolván, hogy nyáron át sokkal örömebb tölti idejét mindenki a szabadban, öröme siet ki minden a négy falak közül az üde levegőre felfrissülni, s ennélfogva arénát szándékozott építeni a Nép-kertben, ha az engedélyt megnyerhetné Gróf Korniss ő magasságától, mert már akkor ő volt gubernátor Erdélyben.

No de most rohantak reám az ezer bajok minden

halmazaival. Kilényi élémbe terjeszté, hogy ő a nyáron át nem adhat fixumot, mert a nyári jövedelem nem elegendő. Azt magam is átláttam, hiszen velem könnyű volt boldogulni. Ellenben szép színekkel festé le szép reményeit, az aréna föllállításából leendő nagy jövedelmekre nézve. „Lássa sógorasszony! még itt aréna sohase volt. Osztán a Népkerthbe minden ember örömet siet, csak a séta kedvéért is, hát még ha ott élvezetet is talál!! Azt tanácsolnám tehát édes sógorasszony! legyen velem társ. Építsük föl a színpadot és meglássa, nagyban fog jövedelmezni!“ És én! oh én szerencsétlen szunyog a pókhálóban! meghagyom magamat fogni. Reállok, a nélkül, hogy fogalmam lett volna róla, vajjon hány székérke föld kell egy magaslat fölépítéséhez! Meg, hogy hány szálaeska deszka, nemcsak a színpad készítéséhez, de ülőhelyeknek is! s. t. f.

Az engedély megadatott. Minden ember örült e jó ötletnek. Minden sietett ki, mi magunk is a színhelyére nézni, bámulni. De még az építkezések így folytak előhozódott, hogy mi lesz az első előadás? Kilényi jónak látta Gróf Valtront, minthogy az katonai darab s jól fogja magát kivenni. „Hát a grófnét ki játsza?“ kérdém hirtelen. „Hát ki más, mint sógorasszony!“ „Én? Én nem ugyan, hogy nem! Én arénába csak egyszer léptem föl, midőn jutalomjátékom volt. De még akkor elhatároztam: soha arénába föl nem lépni! Ki nem állhatom a napali játékokat, még színházban se. Hiszen az egész illúsiót elveszti. Láttam többször már a németeknél Pesten, a város-erdőcskébe. Kiállhatatlan előttem. Olybá tetszett előttem, mintha a játszó tréfásdit játszana a publikummal. Nem! sógor, én nem játszom arénába.“ „De minthogy már velem társ lett, sógorasszony, köteles ját-

szani.“ „Visszalépek.“ „Azt már nem lehet. Aláírta a kötlevelet, azt nem lehet fölbontani. Ha nem fogadta volna el ajánlatomat, úgy nem vágtam volna e vállalatba“ . . . Minek folytatnám e kellemetlen harc leírását. Nagy vita lett belőle, hol sógorral, hol testvérrel collisióba jöttünk. De még a belharcok csak így folytak egy jó ideig, jött ennél még borzasztóbb zivatar fejem fölé, a mely szentelenü rohant meg, midőn álmodni se tudtam volna. Aggodalomba volt a társaság a hős szerepekre nézve. Igaz, hogy az nagyon szükségeltetett. Én már, minthogy a publikum is a Kilényi s társulata részére hajolt, ő közbeveté magát: hogy csak győzzem le ellenszenvenemet, már csak a közönség kedvéért is és játszam az arénába. Én is osztán tréfásan, síró hangon mondám: „Oh! hiszen ki ne venné be még a mérget is, ezen kedves, jó publikum kedvéért!“ Beleharaptam tehát a vadalmába, habár kesernyés íze volt is és megígérttem, hogy játszani fogok.

De most már, a mi reám következik, nem vadalma, hanem: kéksavany-méreg volt, mely egyszerre elfojtja a lélekzetet! Celesztin, a gaz, incognitó, ott kullogott valahol közelébe s alkalmasint sógorom tudott róla.*** De ez titokba ment, hogy én előbb meg ne tudjak semmit, míg ki nem lesz főzve az előléphetési terv, hogy nekem ne lehessen menhelyet találnom. És ez így történt. A rablónak voltak itt Kolozsvárt sok fiataalkori barátai, oskolatársai s a publikum régibbjei is igen szerették s közötük, kik fiataalkori társai, most már urak! Nevezetesen egy úr, Zeyk nevezetü, szívvel-lélekkel fölkarolta sorsát s mielőtt nyilvánosan megjelenhetett volna a „rabló“, egy

* Czelesztin 1842 jan. közepén szerződött a társulathoz.

lap jelent meg Zeyk úrtól, hová én is járatos voltam s ők is egész családotul nálam időztek gyakran. Zeyk úr írói tulajdonságokkal is birt különben. Tehát egy lap jelent meg, mely előpostája legyen személyes megjelenésének. Először földicséri minden múlt s jelen érdemeinek ágait, de még azonfölül, hogy erdélyi születésü lévén, mennyire jogosítva van, hogy ő, ezen imádott közönség eránti forró vágytól ösztönözve, még egyszer, óhajtott kebelére lepihenhessen. A lap igen szépen s érdekenyen volt írva, nem éppen így, mint én írom, de én azt nem tartottam meg emlékezetemben, csak hirtelen futván keresztül rajta. Hiszen mind azt, mi ott írva volt, senki se tagadta meg tőle, de én! mit mondjak? (Hisz eléggé tudva van leírásomból, az egész régi per folyama!) Én újra e rabló körébe jutottam ily véletlenül!

Kilényivel újra öszvejöttem, szemeire hányva, hogy ő, egyetértve vele, a köpeny alatt így kívánt engem reászedni s e szerint, igen egymáshoz érdemes barátok s én nem játszom vele. De ismét közbe veté magát a közönség s be kellett vennem a — kéksavanyt!

De még a szemtelenségek határát csak most lépte át, midőn már megjelent a városban. Kilényihez ment legelőbb is és azt ígérte neki, hogy engemet fizetni fog apródonként. Egy délelőtt, egész gálába öltözve — belép hozzám! Én mérgemben nem láttam jól, csak tüzet láttam előttem! Azt tudom, hogy valamennyi ajtó volt a két szobába, mindenikhez odafutottam s mind kinyitottam előtte, nagyra kitárva. Valamit kerestem, de nem tudom botot-e vagy seprőt, mert a konyhaajtót is kinvitottam, mely a kis szobából nyílt és Juliát, mert most ő is nálam tartott szállást és a két egymásba nyíló szobát, mely osztán kivezetett az utcára... az ujjamat mindég

az ajtókra mereven tartva, de egy szót se szóltam a dühnek miatta. De ő hebegett a szemtelen! „Kérem az Isten irgalmára! bocsásson meg!“ ... Végre rákiáltottam: „Ki! ki innen zshivány! Azt a szégyent teszem rajta, hogy kiseprözöm szemtelen, mint a szemetet!“ „Szörnyü kegyetlenség!“ mondá s ment.

Most már az aréna elkészült elég csinosan s jövő vasárnapra vőlt kihirdetve az első előadás. De én azonkívül is igen föl lévén zaklatva a lefoly kellemetlen érintkezések következtében, hajam szálait érzem ég felé meredezni, midőn Kilényi egész győzelmi hangon földicsekedett, hogy: „Meg is érdemli a dicséretet, mert ő elég szorgalommal s fáradozásokkal küzdött két hét oltá, még elkészült. De még mennyi költségbe került! Csak a föld maga mennyiben van: 500 szekér! Hát még a sok deszka, meszterember s napszámos! És ha az első három játék be nem hozza a költséget, mi ketten úgy megbuktunk, hogy soha se vergődünk ki belőle.“ Ekkor neki estem Kilényit szidni: „hogy miért kívánt engem ily költséges vállalatba vonni s megrontani?“ De mindenki jó reménynyel biztatott.

Szombaton ott tartottuk a próbát, a színlapok ki voltak hordva már jókor, hogy helyekről mindenki jókor rendelkezhessen. Az égen egy felhőcske se mutatkozott. Megebedeltünk, kiki reménynyel telve. Ebéd után egy kissé borulni kezdett. „Nesze aréna!“ mondtam. „Ej! nem lesz ez tartós,“ mondták. De egyszerre nagy sötétség borította el az egész láthatárt s oly borzasztó felhőszakadás omlott le az égből, mintha az egész világot el akarná mosni. No hiszen el is mosta a színvilágot! Szaladgáltak az emberekide s tova. Kinek házáat, kinek kerítését, udvarát vitte el; a házából a butorokat, hidakat, mindent so-

dort magával, oly sebes rohammal jött s folyt. Jöttek a cselédek Kilényihez: „Jöjjön igazgató úr, tegyen rendelést. A színpadot deszkástól, fődestől elmosta a víz. Legalább a mit meg lehet menteni!“ A színészek maguk is beleugráltak a vízbe s fogdosták ki a deszkákat, zárthelyeket s a mit még meg lehetett menteni. De mi volt az annyi károsodás után! Vasárnapra szépen kiderült az idő, szép nap sütött. „Süthetsz már!“ mondták. Kénytelen volt a társaság vasárnap a színházban, nem tudom már mi darabot előadni. Ujra hozzáfogtak a színpad fölépítéséhez, remélve, hogy talán csak nem esküdött ellenünk ég és föld. Egy hét alatt elkészült az arena. Szombaton elkezdett az eső esni. Egész nap szakadt az égből, mintha öntenék még vasárnap is. Akkor se lehetett játékot előadni. Hétköznapi nem tanácsolták, hogy játszunk künt, mert miként mondták, senki se jönne, kivált nők. Geneiroznák magukat nappal menni színielőadásra, mert ők még ilyesmit nem láttak s szégyelnék magukat, nem lévén ilyeshez szokva. Végre a harmadik vasárnapon sikerült.* Szép idő s igen-igen nagyszámu közönség gyűlt be. Csak úgy zajlott a nép az utcákon erről is, amarról is. De kellett is, hogy jöjjön, mert már most a költség is szaporodott, az arena mindig új javításokat igényelt. Tehát sok játékot kellett előadni, míg a sok kiadásokat behozta. Most már midőn reméltük volna a hasznót a sok kiadás után, szerencsétlen csillagzatunk egy tűzijátékost lökött le valahonnan. Elment a gubernator ő excellentiájához s kézsókolással hajlongva dicsekedte: hogy ő messzi útról jő nagy költséggel, neki ajánló levelei vannak ez s ez hercegi udvartól, mert ő nagy művész. A gubernator odaüzen szom-

* Az Arena 1840 július 26-án nyílt meg, csakugyan vasárnap a Tölgynoszoru című játékkal.

baton, hogy vasárnap nem lehet játszanunk, mert a tűzművész fogja mutatóványait előadni az — arenában (!!!), a mit mi építettünk! Ez osztán igazán igazságos! Kilényi többedmagával elment ő magasságához, hogy hiszen az nem lehet, mert az arena — miénk! „De már én megígértem neki, hogy akkor nem fog lenni előadás, mert ő is ugyanazon órában kezdi mutatóványait. Neki nem is kell a színpad, csak a színpad előtti tér s így színielőadás nem lehet. Punctum!“

Igaz! derék művész volt a sógor, szépeket teremtett elé. Az egész társaság szabadjegyeket kapott, tehát mind ott voltunk. Vígán foly le az este. Kivált a gubernátor, igen jól mulatta magát. De a szegény, károsult társaság! Mi egy kissé keserű érzéssel vegyült szomorúsággal vigadtunk. No! de mi azért mégis csak hazamentünk, de a gubernátor többé nem ment haza, őt vitték, azaz, nem őt, csak a hulláját vitték haza tisztjei, a kocsiján. S ez így történt. A művész igen is művészileg eresztett föl egy mesterségesen készített, már nem tudom többé miféle alakú rakétát, mely szörnyű magasságig emelkedett. A gubernátor, mindig hátra kellett, hogy hajtsa a nyakát. Egyszerre nagy zaj támad körülötte, udvarától környezve állt s a mint föl-föl a magasba tekintett, halva rogyott öszve. Így vége szakadt a játéknak. Tán mégis jobb lett volna a gubernátorra nézve s reánk nézve is, ha az arénai színpadon játsztunk volna egy mulatságos játékot, melynek nem lett volna ily szomorú vége!*

Most már csak röviden szeretném ezen kolozsvári saions bevégezni, mely reám nézve csupa kellemetlenségekkel terhelve folyt le. Hiszen már az magában csapás

* Gr. Kornis János főkormányzó halála tényleg az 1840. évi aug. 16-iki előadáson esett meg.

volt, hogy ki megrabolt oly gyalázatos szemtelenséggel, azt olykor-olykor nyájassággal kellett átölelnem. Kilényi pedig, ki sógorom volt s nem törődve semmivel, engem oly vállalat részesévé kívánt belevonni, melyről maga se volt biztosítva, hogy hasznot vagy bukást hoz-e elé s ime — én a magam részéről 400 forintba buktam! Meghatároztam, hogy elmegyek tőlök. Elég okom volt. Négyszáz forint!!! Honnan fogom én azt s mikor letisztázni!? Elmegyek s minden társaságnál, melyet utamban találok, vendégszerepelek! De csak ne úgy, mint Fekete Gábor uramnál. De itt, itt! itt borzasztóra nőtt tartozásom! Most a boltokban semmit se fizethettem, máskor, legalább mindég egy-egy részt fizettem le, hogy majdha visszajövök ismét, a többit is kielégítem. Igen ismertek a kereskedő urak ezen oldalomról, ha pénzem volt. De az mindig csak jutalomjátékom alkalmával volt. Mindjárt futottam s fizettem, már a mennyit, annyit, de mindég szó nélkül jöhettek-mehettek, nem háborgattak. Erről sokat kellene írnom. De reá is fogok jönni annak idejében! Most csak annyit: hogy a kolozsvári kereskedő urakhoz hasonló — a színészek erányában! — kegyeletteljes, nemeskeblű s érzésű kereskedők nincsenek egész Európában! Nincs, nincs! Be fogom bizonyítani. De ők egyszersmind nagy színházpártolók s műveltek. Elmentem tehát Kilényitől, bőven terhelve adóssággal s most már csakugyan mindenemet öszveszedve s zálogba téve ismét, jöttem ki Kolozsvárról, kedves kishonomból, sajkámat elbocsájtva Klapkáként: hol köt ki majdan, nem tudom. Megérkezvén Nagyváradra, ott találtam Körösiéket. Behajtottam a Sas-fogadóba. Mind ott voltak próbán. A mint megláttak, megrohantak. „Oh, de jó, hogy jő a T. asszony! Most elfogjuk erővel s nem eresztjük. Innen megyünk Debrecenbe,

keveset játszunk, onnan Miskolcra.“ „Miskolcra? kérdém. Jó! gyerünk Miskolcra.“ Játsztunk Váradon keveset, Debrecenben hasonlóképp s mentünk Miskolcra. Itt már hosszabb ideig mulattunk. Kedves rokonaim között voltam ismét. Jól telt el időm a sok ismerős között. Itt Lendvay is lejött Pestről vendégszerepekre, de nem nagyon soká mulatott, sokat gyengélgedett. Ő elment, s jött Egressy Gábor. Csodálkozott, hogy engemet itt talált s nem Kolozsvárott. „Vagy, ha már onnan elmentem, hogy miért nem egyenesen Pestre?“ „Most előbb jól kiutazom magamat, mondám, azután, ha befogadnak, Pestre megyek.“ „De onnan oztán csak ne mozogjon többet, komám!“ Egressy is bevégezvén szerepeit, visszament Pestre. De bezzeg nekem meggyűlt a bajom Miskolcon. A közönség ugyan most is a régi elfogadásban s szeretetben részesített, úgy, hogy az Ezred leányát amint eljátszottuk, újra kívánták, hogy adjam még azon a heteken. Én ugyan most már nem akartam játszani, értésére adván a társulatnak, hogy már most Körösi Mimi játszodja el, mert már jó szerepeket játszott s tőle is örömet nézi a publikum. De Mimi, egy igen szerény lélek, teljességgel nem lévén bátorsága, semmi esetre nem vállalta el, okul adván, hogy ő azon énekeket nem tudja. „Én betanítom, mondám, mindent éppen úgy, mint én adtam. Hiszen így kell mindent keresztül próbálnod.“ „Nem, nem s nem!“ Így osztán ismét csak én játsztam zajos tapsok mellett ugyan azon a héten.

Jaj! de nem ilyszerű dolog az, mely bajomat meggyűjté. Kedves rokonom teljességgel nem tudtak belenyugodni, hogy Déryvel ismét halálos ellenségeskedésben éljünk. A régi szürke kaputosom, a jó öreg Nagy János színművész már meghalt s nejét özvegyen hagyá. Ő úgy nyilat-

kozott előttem, hogy Pestet nem felejtheti soha s mint-hogy már most szabadon rendelkezhetik magával, hát ha én Pestre visszamegyek, úgy ő is Pestre jön lakni s együtt tartunk szállást, együtt kosztozunk. Ő pénze kamatjaiból Pesten gond nélkül megélhet. El volt határozva s ennek reményébe, régi jó kedvünk, szép ifjúságunkban eltöltött napjaink emléke, földerítette legalább néhány órára kedélyünket s mókáztunk a multak kedves bohóságain, melyek akkor örök életet ígértek . . . s mind elmultak, mint a szappanbuborék! . . . Rokonim tehát újra zavarogtak. Elémbe terjeszték, hogy most én nagyon hibás vagyok, miután oly durva levelet írtam Dérynek, hogy meg is betegedett bele s most a szent kötelesség azt követeli, hogy én tegyem az első lépést a megbékélésre. „Én? kiálták föl. Hiszen én nem akarok vele megbékélni soha többé az életben. Nekem oly levelet írni! Még koldusboltra utasítani?! Ő kezdte újra a vészt, miután annyi rimánkodására kibékéltem vele.“ „Az nem csuda, ha ő kitört is, mondák, mert el van keseredve s miután évről-évre hijába várja hazatértedet, új csábesszközökkel kívánna leláncolni szenvedélyed további növekedésére és folytatására. És éppen midőn már folyamodott is — csupán a te kedvedért, — a tisztartóságért, hogy városban lakván, örömeitől lesz hajlandó a hazajövetelre!“ . . . Így vitakoztunk még egy ideig, mire fölpattan az ajtó s berepül a kis eleven Ida, Déry huga. Legelőbbszer is az én nyakamba ugrott, e szavakkal csókolván öszve: „Oh, lelkem, anyám! hát itt van?“ Kérdék tőle: „Hát Déry bácsi hol van?“ „Mindjárt itt lesz, a szomszédba szállt, mert ebéd után mindjárt megyünk haza. Csak győnni jöttünk be.“ Most Idát vették elé, hogy engemet vegyen reá, hogy én tegyem az első lépést, csak kezemet nyujt-

sam eleibe Dérynek, egy szót se szóljak. Ida sírva fakadt. „Hát már teljességgel nem akar nekem anyám lenni, kedves Róza mama?! Ne hagyjuk mind oda azt a szegény öreget magára. Ki lesz ápolója, midőn már én férjhez mentem? Erre a szent könyvre kérem! Nyujtsa neki a kezét békére. Vétkezik, ha nem nyugtatja meg leányát!“ Addig-addig rimámkodtak, nyilik az ajtó s belép Déry. Én meg voltam lepve látására. Ő szörnyű haragos pillanatot vetett reám. Ida, bátyja nyakába borult és sírt. Bátyja megértette, miért csókolja oly erősen sírva huga. Gyöngén eltolta magától s háttal fordult a díván felé, hol ültem s vettem észre, hogy szemét törli. Ekkor én fölkeltem, eleibe nyujtám jobbomat. „Édes Déry!“ hebegém. Ő kezemet visszalökte, háttal fordult felém: „Semmi közöm többé az asszonygyal!“ szólt szörnyű hidegen. Mi örökre elvégeztük egymással.“ Arcom lángba borult szégyeltemben s a többire meresztém szemeimet, szemrehányólag. Ők elkezdték: „De édes Déry bácsi!“ „Hugom, gyere! itt van az ideje, templomba!“ Déry többet egy szót se szólt, megfogta huga kezét s a többieknek röviden köszönvén, kiindult, de Ida kivonta kezét bátyjából s jött hozzám a dívánhoz, sírva nyakamba borult, de egy szót se szólt s azzal ő is távozott.

Déry kemény ember volt házaköre eránt; minden pillantását nagy tiszteletben tartották s nem volt volna tanácsos, csak egy szót is kimondani, az ő akaratával ellenkezőt. Még a kis fiú-öcsesét is oly nagy subordináció alatt tartotta, de derék embert is nevelt belőle, a kis Sándorból, ki már rég időtől olta kasznári hivatal visel a gróf Erdődy-jószágban s ki nagy becsültetésben és szeretetben részesül, szigorú, pontos eljárása érdemeiért a grófnak minden utódjaitól. Déry Sándor, egy kedves, jó fiú volt

mindég, ki egy igen jó családból házasodván, hasonló jószívű s lekü szelíd nőt nyert benne s Isten egy leánykával áldotta meg e házasságot, ki éppen oly szelíd, mint anyja és éppen oly kedves jó kis gazdasszony ígérkezik lenni, mint szép kis fiatal anyja. A kis Déry Róza igen szeret engem, valamint atyja és anyja, kik nem szünnék meg most is résztvétellel emlékezni rólam s a jó Sándor nem tartja azt, mit a példabeszéd mond: meghalt a gyermek, oda a komaság! . . . De a házi kemény kormányt bátyjától örökölte. Ő is, mint bátyja: mindent tehetsz tetszésed szerint, — mondja — de az úgy legyen, a hogy én akarom! Csakhogy Sándor sokkal finumabb s nem maradt hátra a korszellemről s neje eránti illemszabályaitól.

Déry tehát elment a templomba, de mi, mi, ott maradtunk a faképnél: amazok könyezve, én a szégyentől s méregtől égve. Mit csináljak most itt? Szeretett rokoni-mat dühhel támadjam meg? S mégse hagyhattam minden szó nélkül. „No! ti csupa szeretetből szépen leszégyenítettetek! De hogy is jutott eszetekbe ezen vad lépésre reábírní engemet?!“ „Igazad van! Szidjál! mondja Gáspár Imre, szidjál, megérdemeljük. De én ezt magam se tudom megfogni, hogy azt az embert mi lelte? De ezután jöjjön nekem Pista, hogy nálam vigaszt keressen s panaszkodjon a fölött, hogy van neje és mégis egyedüliségbe kell majd öreg napjait leélni, mint egy remete, mert, miként monda, az az asszony javíthatatlan (azaz: már mint én), már most én mondom, jól teszed, ha haza nem mész, még akárhogy rimánkodik is.“ „Ugyan, hogy beszélsz oly zöldeket, kedves Imrém! szólt közbe Nina, kárpálva férjét. Te házasságrontó prókátor.“ Már most én mit szójak. Ezen önvád ellenében nem lehetett még több szemrehányással eléállnom. Cepeltem üres kosaramat. Csak az

volt benne a jó, hogy nem sebhedt szívet hordtam benne, csak egy gyöngédségig sértett fölhevült arcot . . .

Szegény vidéki társulatok! de sok eseményeknek vannak kitéve. Néha az árt a kasszának, ha eső van, néha pedig, ha napfény van. A napfény alatt értek — nagy gyülekezeteket, mely teljes reményre jogosít, hogy nagy jövedelemnek örvendhet a színész, kinek élelme nagy költségbe kerül. Azt nem hinné el senki, csak ki próbálja. Neki mindent két áron kell fizetni. Ha szállást keres, „színész az úr“ kérdi tőle a háztulajdonos? „Igen.“ „Úgy hát ez a szoba 25 frt.“ „Az Istenért! hiszen alig férek meg benne? S azonfölül még butor is kell bele.“ „Nem tehetek róla. Az urak csak egy-két hónapig maradnak, azután megint üresen áll.“ Ha piacra megy vásárolni, mondja a kofa egymásnak: „Te! ez színész cselédje. Van azoknak elég pénze, oda ne add olcsón.“ És ez minden legkisebb vagy legnagyobb tárgynál így van. A színész mindent két áron fizet.

Jelenleg itt Miskolcon éppen így ártott minden a Körösi társaságának vagyis nekünk, mert tőlük nem követhettem fixumot, se vendégszereplési díjt, minthogy hosszabb ideig voltam náluk maradandó. Ez igen jól rendezett társaság volt, s mondhatom, néhány igen jeles tagokkal bírt, mert én most már csak leginkább azt vettem figyelembe, hogy jól rendezett és jó tagokból álló társaság legyen, mely megállhasson bárhol is. Most Miskolcon igen nagyszerű dolgokra készültek: követválasztás volt. Tömérdek népség lepte el a várost. Jöttek a falukról a tömérdek szekerek, két sorjával a két ellenpárt: a nemesek; de jöttek csinosabbnál-csinosabb fogatok, urakkal, gazdagon öltözve s kocsijukróllobogott a tömérdek arany-ezüsttel gazdagon himzett zászló selyemből készülve, nagyok, melyek

ellepték kocsijukat. Még nem is tudták, melyik párt lesz a győztes, de lármáztak! Szüntelen harsogott a város lármájuktól, kik egymásnak mindenféle csufondáros neveket szórtak a tulsó oldalra s kik egymást agyonütéssel fenyegették. Két sor fegyveres katonaságot kellett kiállítani, mely között elhaladhasson a szekér és a gyalogosok a vármegyeházáig.

Ki ne reméllene ilyenkor? Váltig mondogattuk: de most már napfény süt! Csak az a kár, hogy nem fog elférni a színházba. Oh remény! Oh napfény! de beborult! Az első játékra már minden költség megtéve, színlap kihordva, világítás fölgyujtva . . . egy-két nő ült félénken a zárthelyre, egy-két férfi kukkant be lármázva s megkiment kurjongatva, az ellenpártbelit keresve. Egyszerre csak elkezdettek a színház ablakai csörömpölve behullni, mit az udvarról dobált kövekkel zúztak be a rajongók. „Jaj! leesett a napfény! köeső hull!” mondám. Csak gyerrünk haza ízibe, még valami nagy kő össze nem zúz bennünket.“ . . . És nem volt játék: három hétig nem lehetett játszani. Ez osztán ártalmas napfény volt. Öt órakor már senki se mert udvarából kilépni. Az utca örökké tömve volt. Midőn már az egyik párt győzött és muzsikáltatta magát, a legyőzött párt közibök rohant verekedni és esúf nótákat danolni s ez mindennap így ment. Egy nőt nem lehetett volna látni négy órán túl az utcán. Akkor bezzeg volt időnk az ablakból lebámulni. Nem volt játék. Mondák: fahun egy urat le is löttek.

Midőn pedig már egészen lecsendesült minden, akkor meg már ismét nem lehetett nagy reményeket táplálni, mert sokat költöttek az itatásokra és ki is fáradtak a sok dulakodásba, mert némelyik, jó püfföléseket kapott még az urak közül is. „Barátim! szólék, én itt hagyom

önöket, itt nincs mit remélni ezúttal. Én megyek Pestre.“
„Csak még Egerbe tessék velünk jönni. Ott meglássa,
helyrepótlódik minden veszteség. Maradjon! esdeklé-
nek.“ „Nem lehet; hanem ha jó társasággal jó helyt lesz-
nek, lehet, hogy találkozunk ismét. Én csak egy évre
szerződöm Pestre.“

XI.

Újra Pesten. — Nagyné látogatása. — Kilényi hivatkozó levele — Az új tagok, kik Kolozsvárra mennek. — Mi történt Nagyné halálos ágyánál? — Benke levelet hoz Dérytől. — Kellemetlenségek Pesten a szereposztás körül. — Mátray Gáboréknál. — Apró bajok az úton. — A fősvény Kilényiről. — Góts karnesrerről és nejéről. — Kedves fogadtatás Kolozsvárott. — Gróf Bethlen Györgyné halála. — Kántorné először Kolozsvárott. — Rossz sejtelmek. — Miért nem tetszett Kántorné? — Vörös József kritikai működése. — Déryné le akar lépni a színipályától. — Az elégtétel. — Csabayné föllépte. — Füredi minő meg-
lepetést szerez. — Éji zene.

Pesten vagyok ismét! Itt minden a régi állásban. Előbb csak vendégképp akartam föllépni, de a pályatársak lebeszéltek. „Mire az a vendégszereplés? mondák. Hiszen eléggé ismeretes kegyed Pesten. Jobb, ha szerződik s már egyszer veszteg ül.“ „Tán, hogy itt belém essék a moly?“ zúgolódtam. „Hiszen annál többet pihenhet,“ mond Egressy. „De én nem akarok pihenni.“

Most már volt énekesnő elég s még mellé vendégszereplők is. Csak úgy jut eszembe, hogy ritkán jött reám a sor. Én azért már nem békétlenkedtem. Már az év majd vége felé közelédett. Nagyné eljött Pestre látogatni, körülnézni s hogy szállást keressünk alkalmast s mihelyt Miskolcon minden pénzeit beszédte, azonnal

jönni fog. Három nap mulatott, azzal haza ment Miskolcra. Mindent elintéztünk egymás közt. „Neki a világon senkije sincs — mondá s ha ő hamarább hal meg, mint én, engem nevez örökösének: mindenét reám hagyja.“ Alig távozott el, levelet kapok Kolozsvárról, Kilyi sógortól. „Istenem őrizz meg! mondám, a mint megismertem kéziratát a levélen: talán ismét arénát akar építeni s egy bolondra volna szüksége! Ha oly nagyot tudtam volna kiáltani, hogy meghallja, azt kiáltottam volna: távozz sátán, ne kísérts! És mégis, csakugyan bámulatos! milyenek vagyunk emberek!? Nyissuk föl a levelet: mit írhat nekem az az ember, kitől nem a legjobb harmóniában váltam el? Előbb egynéhány sorban eléhozza, hogy ámbár ismer engem, hogy én most nem a legjobb hangulatban vagyok éránta, de mégis csak sógorom és testvérem éránti tekintetből is és mint jó szívemnél fogva reméli, hogy nem akarok vele örökös haragkodásba élni. Emberek vagyunk, kedves sógorasszony! megharagszunk s ismét megbékülünk egymással, — kivált a színészetnél. Fölkér tehát engemet, minthogy én úgy is Pesten vagyok, ő pedig nem jöhet Pestre, cselekedjem azt a szívességet: szerezzek számára alkalmas tagokat operához, úgymint egy tenort (ha lehetne Benzá) s még egy fiatal énekest és egy pár nőt, kik énekelni tudjanak s játszani is. Midőn ezeket olvasom, gondolom Hamletként: „Hát ezekbe bele esett a rozsda, vagy széjjel oszlottak?“ s tovább írja. Én ismerem sógorasszonynak tevékenységre vágyó lelkét: tudom, nem soká lesz Pesten... felejtsük a multakat! Én sógorasszonvnak megajánlok 120 forint havi fizetést és fixumot adok. Jöj-jön hozzánk ismét, most sok utazási terveim vannak, s ennél fogva igen complete társulatot akarok összeállí-

tani. Ámbár a régiek is megvagynak, de nagyszerűt akarok kivinni. Latabár aligha el nem megy tőlem, Czelesztint már rég eltávolítottam . . .

Nagy gondolkozóba estem! Mit tegyek? Azt mindenesetre megteszem, hogy az illető tagokkal értekezni fogok. Meg is tettem s elmentem Bognárhoz. Ő nagyon szívesen ajánlkozott Miskolczy Juliával együtt, s meg egy fiatal énekes, (de már neve nem jut eszembe); Benza hasonlóképp ígérkezett s még több mások is, de mind azon kikötéssel, ha én is megyek. Én megírtam Kilényinek a dolgok miben létét s ő osztán levelezésbe eredt velök s szerződött mindenikkel s így újra velem is.

Ismét csak azon közmondás jut eszembe: ember fölteszi, Isten rendezi. Szegény Nagyné! midőn Pestről visszautazott Miskolcra, az uton megbetegedett veszélyesen. Hazaérvén, ágyba esett, hamar föl se kelt ismét. Végrendeletet kívánt tenni, még eszméleténél volt. Elhívatta ügyvédét, ki gyakran kezelte pénzét. Ez egy ravasz, hasonlósó egyén, egészen fölhasználva Nagyné tehetetlen gyengeségét és csakhamar megírta a végrendeletet, de nem azt, a mit a beteg tollába mondott. Nagyné látni kívánta, de mindég gyengébb lett, beszélni alig tudott. „Nem jól van, szólt, midőn végignézte s látta, hogy nevem ott sincs a végrendeletben. Nem, nem jó. Hivják el hamar Gáspár Imrét.“ Elküldtek utána — színből, azonban senki se volt nála. A beteg mindig kiáltott, már szinte eszméletlen: „Déryné . . . Dérynének mind, mind!“ „Igen, igen, szólt az ügyvéd. Őt: Déryné is ide írjuk, de nekem a fáradságomért 1000 forintot kívánok. Ugy-e pátronusné asszonyom!“ „Gáspár“ . . . nyöszörgött a beteg. „Nincs otthon, szólt az ügyvéd. Írok egy más végrendeletet“ és írt. De a másikat rég elrej-

tette. Jött egy szomszédasszonya, ki betegségében látogatta. „Kedves szomszédasszony! én ápoltam, nekem is vagy 500 forintocskát . . . megérdemlem.“ Öszveértekezett az asszonynyal az ügyvéd s megegyeztek szépen, hogy legjobb lesz, ha oly költségeket, kiadásokat számítanak be, mely sohase volt s így a pénz mind kettőjük közt volt fölosztva. Az én nevem oda volt a végrendelet szélére írva: Dérynének 100 forint v. cz. . . . midőn a többi mennyiség o. é. volt föltéve. Ezen esetkének egy agg színész volt fül- és szemtanuja, ki ott húzta öszve magát a kályha mellett s talán ő is részesülhetett valami kevésbe, de ezt ő beszélte el, ezen módon. A színész neve az öreg Rácz. *) Mire ezen vitatkozások lefolytak, odavitték a betegágyhoz aláírás végett. Megfogták a beteg kezét, ujja közé nyomták a tollat, hogy nevét írja alá, de már a beteg se nem szólt többé, se nem eszmélt, de haldoklott, ők azért a kezét vezették. Szegény Nagyné! Így teljesült pesti vágya. De ezen esetből mi következett!! Igazán mondom: különös játékszer voltam örökké a sors kezében.

Benke atyus megúnta Miskolcon vesztegelni s jött Pestre leányához, a nemeslelkületű Laborfalvy Rózához, ki őt gyakran hívta magához: eleibe adván, hogy miért nyomorog Miskolcon, midőn itt, ő nála, mindennel ellátja, mire csak szüksége lesz. Végre el is határozta magát s Pestre jött. Déry értesülvén szándékáról, midőn atyus hozzáment búcsuzni, mert Déry mindég igen nagy részvéttel viseltetett az öreg úr eránvában, üzenetet küldött hozzám, mely így hangzott:

* Rácz Sándor, az Emléklapok egy aggszínész életéből című munka (Miskolcz, 1856) írója.

Tisztelt kedves férje édes hugomat, azt üzeni, hogy ámbár viszálykodásba jöttek balértelem által, de ő mégis kötelességének tartja önt értesíteni oly dolgok felől, melyek érdekében fekszenek s talán mitse tud felőle. Így tudatja velem, hogy szegény Nagyné meghalálozván, tőle örököltém 100 forintot s e szerint rendelkezsem a fölvételéről. És azonfölül azzal is kíván tudósítani, miszerént már folyamodott a kormányhoz a tisztartói hivatalért s nagy reménye van annak megnyeréséhez, minél fogva akkor városban fog lakni, vagy Ó-Budán vagy Miskolcon...

Már most mit gondoljak mindezekről? Ezt nem tudtam megérteni, miután azt mondta: semmi közöm az asszonyhoz, mi örökre elvégeztük egymással... Alkalmasint rokonim s Ida, jó pátzba vették s így megpuhították, de én mindezekre mit tudtam volna felelni egyebet, mint azt, hogy: sok szerencsét kívánok és hogy köszönöm érdekeltségét minélfogva tudósítani kívánt. Én azonban semmi visszalépést nem tehettem, nem is kívántam tenni, miután csakugyan azt tapasztaltam, mit mindeg mondtam: Déry csak Déry marad.

Én fölmondtam a directionál Pesten. Egyszer egy próba alkalmával azt tettem mégis, a mit még életembe soha! Nem volt reá szükségem. Operákban csak énekeltem, ha éppen rám is került a sor, de szerepeimből egyet se adhattam. Elmegyek Pestről, gondolám, a publikum azt gondolja, hogy tán már nem is tudok játszani, azaz szokott saját szerepemet, mert a miket a „Regie“ osztott szerepeket, nekem mind új tanulmány volt s nem szerepkörömbe tartazó; nem találtam úgy bele magamat, mint azokban, melyekben mindig kitüntettem magamat. „Ugyan vegyenek már egyszer egy darabot, hadd játszam egyszer én is egyet szerepeim közül. Önök mindig kikerülik.“ „Jó, mondák, hát mit?“ „Vásár lesz, mon-

dám, legalkalmasabb a Mézeskalácsos Róza. Az elég izmos lehet, ki hátán nagy kosár terhet hord vásárokról-vásárookra.“ Azzal hazamentem. Minthogy ismét elkészültem-e vagy mi okból — nem tudhattam meg, de azt bemondották nekem, hogy mily haragba voltak erántam mind. Még Egressy is, ki legjobb barátomnak mutatta magát mindég, most azt mondá: „Már most magam azon leszek, hogy játszódjon, hadd bukják meg szerepeiben.“ Ezt nem hittem volna Egressyről. Kioszták a darabot, elküldik szerepemet. Vásár volt éppen s ezen darab ily alkalomra éppen találó. A színház tömve volt. Eleitől kezdve végig mind tapsok és éljenzések között játsztam szerepemet és a közönségnek eszébe se jutott, hogy elhízottnak találjon. Én ugyan értettem öltözőkemet úgy alkalmazni, arcomat, fejemet a szerint egyezteni, miszerint nem látszottam többnek, mint a mennyi időst játszottam. Ezt megmondta Eötvös báróné, meg Csáky grófné (mind a kettő keresztes dáma), hogy ezen élénkséggel, arckifejezéssel hetven éves koromban is eljátszhatom — csak nagyon el ne hizzam. De hiszen eddig még nem is oly igen nagyon kövér voltam, csak egy kissé gömbölyű.

Néhány nap múlva ebédre voltam híva Mátray Gáborhoz, hol jelen voltak Józsi és Feri is, ez utóbbi már házas volt. Búcsúebédet adtak, minthogy távozandó voltam Pestről. „Ugyan, Rózika! Miért szaladgál el minduntalan Pestről?“ kérdi Mátray Gábor. „Mikor itt nem játszhatom kedvem szerint, mondám. Azon szerepek nem állnak jól nekem, a miket most játszaniom kell néha.“ „Az igaz, mondák. Maga most is úgy nézett ki, oly pici volt, mint fiatal korában. Ugyan hová tette magát?“ kérde Feriné asszony. „Hát eldugtam magamat“, mondám. „Hát Valla! Ó idősebb is, kövérebb is, mégis az oly sze-

repeket játszsza,“ mondá Feri. „De hát Adamberger. Ő hetvenegy éves korában játszta közkívánatra a szende szerepeket s pedig sokkal kövérebb volt, mint én most.“ „Jaj, édes Rózikám! Külhon egészen más szempontból tekintí művészeit. Azt mi még nem kívánhatjuk: nem vagyunk még megérve oda, de majd itt is megérik!“ „Mit ér az nekem! mondám. Akkorára már én nagyon is érett leszek! Tehát csak elmegyek, hogy föltartsam magamat, a míg lehet.“

Kilényi Lendvayné és Fántsyt is meghívta vendégszerepekre s így mi hárman együtt indultunk be Kolozsvárra egy gyorskocsin. Az úton egy kis összeütközésem is lett szinte az én Fántsy komámmal. Ugyanis estve érkeztiünk egy rongyos csárdába, mely tele volt holmi betyárokkal és pipafüsttel. Egy kevés vacsorát vettiünk magunkhoz. Külön szoba nem volt, ott csak a koreszmárosné, tele zsidógyerekekkel. Fántsy mondja: „Csak hamar lenne kész az a kis vacsora, hogy indulhatnánk.“ „Micsoda, hát éjjel akar tovább menni, koma? No, úgy hát csak tessék! mondám. Én éjjel soha sem utazom.“ „Ej, kedvesem! Miért nem?“ „Mert félek.“ Kinevettek Lendvaynéval együtt: hogy eleget utaztak egész éjjel, sohase történt baj. Ne féljek semmit. Ez a vitatkozás nagyon hosszasan tartott. Fántsy mindig gyöngédséggel viseltetett nők erányában s midőn látta, hogy még a betyároktól való félelmem se győzheti le az éji utazás félelmét, elhatározta, hogy ő hát marad, de magamat nem hagyott a rideg helyen a zsványók között. Akkor Lendvayné s a konduktor kezdettek békétlenkedni, hogy okvetlen menni kívántak. „Az a rendje, mond a konduktor, én nem maradhatok.“ S végre el kellett magát szánni Fántsynak az elmenésre, mert abba teljességgel nem egyeztem bele,

hogy ott maradjon. „Én a csaplárosné szobájába megyek háltni, mondám, s ott nem félek semmit attól, hogy fölfordul a kocsi s nyakamon törik.“ „Szörnyü megátalkodott természet!“ tört ki Fántsy s elindultak haragosan. Reggel jókor szekeret kerítettem s mentem minden baj nélkül Kolozsvárra.

Egyenesen Kilényiek elé hajtattam, képzeletemben magam elé varázsolván a nyájas és gyöngéd elfogadást, melyben részesülni fogok, engemet a szekérről leemelvén. Kilényi éppen künt állt a kapuban, a zörejre felém fordítja fejét, bozontos bajuszán egyet ránt szájával (mely egész arcát mozgásba hozta, ez lévén szokása, ha mérges volt) s míg két ujjával csavarintott egyet rajta s — elfordította fejét: „Hát ezt mi lelte? kiálték reá egészen elbámulva. Hát mi baj? szólék újra én is a szekérről, meg se mozdúlva. Most mindjárt visszamegyek! Fordulj!“ kiálték a szekeresnek. Akkor odajön a szekérhez s azt mondja egész méreggel: „Hát mi a fenének jött még sógorasszony? Hiszen három vendéget nem léptethetek föl egyszerre? Akkor nincs semmi hasznom!“ „Bolond! mondám én is, hát hova dugtam volna magamat, ha már fölmondottam ott?“ Azzal megfogta karomat s lesegített. Bemegyek a házba. Már akkor Lendvayné be volt szállásolva Kilényiéknél, mert minden nő, ki vendégszerepelni jött, ő hozzájuk szállásolt, hol aztán mindennel el volt látva. „Nézzék! mondom, ezt a bolond sógort, miként fogadott.“ Elbeszélvén, szörnyü kacagásba törtünk ki, hogy ezért eljöhettem s még társaságot is szerződtettem neki. „De hát mit csináljak én most sógorasszonynyal? Én két hétig nem léptethetem föl s ingyen nem fizetem. Két hétig nem kap fizetést.“ Erre még nagyobb lett a kacaj. „Sok ilyen igazgatót teremtsen az Isten, mondám,

DÉRYNÉ mint Liszli az Alpesi rózsában

Szathmáry Károly festménye után

de mellé még aztán több ily mulya szentet, mint én vagyok, kit már hányszor rászedett! Most is szerződés nélkül indulok el hozzá, a nélkül, hogy kikötném, hogy indulásomtól kezdve tartozik fizetni!“

Elszállásoltam aztán magamat egy régi szállásomra, mely üresen állt számomra.

Latabár csakugyan elment Kilényitől és maga kezére alakított társaságot. Már most szüksége volt Kilényinek karmesterre. Szerzett is egyet, egy becsületes, nem tudom bizonyosan: morva vagy cseh volt-e, csakhogy német faj volt, ki értette magát. De különben már orcájáról meg lehetett ismerni, hogy ez egy jámbor, türelmes lény, ki nemcsak a steklis, könnyű atlaszcipőcskék tapodását eltűrni, hanem a fontos talpú, szöggel kivert papucs tapodását is, habár azon a kis helyen fáj is, a hol érezni szokott az ember. Nos, ezen becsületes ember Pesten jártában-keltében megismerkedett egy „tévedt“ nővel valahol. Ott talán danolni is hallotta. Különben a nő nem rút, piros-pozsgás arccal birt és igen természetes, jó növéssel dicsekedhetett. Góts tehát beleszeretvén e nőbe, gondolta magában — ezt a nőt onnan kihúzó és énekesnőt hegedülök belőle s elviszem Kolozsvárra, mint nőt. Úgy is lett. Megérkezett Góts és mint nejét bemutatta. Természetes, hogy őt is szerződtetni kellett, már akár gyöngé tehetségű volt, akár nem, de a karmester neje volt. Énekelt a kórusokban is, segédszerepeket is játszott olykor, nem volt senkinek vele baja, nem gondolt vele senki semmit, csak azok a gonosz kardalnoknők leskelődtek mindig utána s tartották szemmel, kik közelébe laktak s beszéltek egymás közt, hogy őt órától kezdve meg nem szűnik a hegedű a Góts kezében és a nő mindent a hegedűvonó után cincog, de a nélkül egy taktust se énekel. De csak-

ugyan, akármilyen kevés énekelni valója volt is, Góts mindig hegedülte az énekrészét az orkesztrumba. Ezen észrevételeken legföljebb elmosolyogni tudtam s mondtam: „Köszönöm szépen hegedü-vonócska! Majd hamar elkopik, s mászt kell venni Gótsnak“ . . . De mi közöm hozzá! . .

Most ezúttal sokáig mulattunk Kolozsvárott, Lendvayné is jó ideig bent volt. Kilényi csakugyan nem engedett föllépni, még csak a két hét el nem múlt és a két hétre nem fizette a havi díjt. Végre fölléphettem, már nem tudom melyik operában, de valóságos virágcső fogadott. A színpadon alig lehetett járni a sok virágcsomagoktól.

Sok idő telt már el s készülnöm kellett jutalomjátékomra. Báléjt választottam s midőn már majd egészen be volt tanult az opera, sógor öszvejött Bognárral, úgy gondolom a fölött, hogy sógor már ismét nem akart fixumot adni, mert a társaság igen számos tagokból állt s nem győzte a fixumot s úgy a többi tagok szerint nekünk is csak osztozást ajánlott. Erre Bognár megharagudott, fölpackolt s elment, talán vissza Pestre, de Miskolczy Julia ott maradt Kolozsvárott. Lendvayné bevégezvén vendégszerepeit, visszament Pestre.

De most egy szomorú esemény ért, a mely lelkeimig hatott. A szüntelen gyengélkedő, jó Bethlen György grófnő meghalt. Szidorné odaizent jókor reggel hozzám, hogy a legnemesebb lélek eltűnt, a legjobb szív hideg és a gyermekek vigasztalhatatlanok. Elmentem hozzájuk. Azon látvány meglepő volt, mely talán még jobban elszorította a néző szívét, mint maga a szép halott látása. Ott feküdt a halvány arcú, még úgyszólván fiatal halott a fekete posztóval bevont magas ravatalon, melyhez hat lépcső vezetett föl, de ő már nyugodtan feküdt ott,

mintha csak aludnék. Lelke már egy jobb hazába költözött. De ott feküdt a négy árva, feketébe n nyakig bekolva, leomolva a lépcsőzeteken két oldalt, a koporsót közbezárva, de életjel nélkül, szorosan a lépcsőkön hosszsan elnyúlva, mint testnélküli ruhadarabok! Nem sírtak, nem zokogtak. Arcukat nem lehetett látni, — mert arccal rogytak a lépcsőzetre s úgy maradtak ott lélek nélkül. Csak mikor mindeniket fölemeltük Szidornéval, láttuk a halotthalványságot a különben vitor, piros arcokon. Midőn hozzájuk szólva, könnytelen szemeiket mereven rámszegezték, nyakamba borultak s hangzott mind a négy ajakról egyszerre a borzasztó jaj! szó! De mind ez a szívrázó látvány és egy jaj! szó, jobban megrázta az ember szívét, mintha az egész levegőt betöltenék vele haragos zokogással. Ki vigasztalhatna itt?! Én azt mondtam: „Sírjanak lelkem! Majd megkönnyül keblök!“ De sírt szegény Szidorné, minek látása csakugyan az árvákra is átszivárgott s könnyekbe olvadt föl fájdalmuk.

Hazamenvén, alig száradtak meg szemeim a részvét könyvétől, ki lép be hozzám? Kántorné! az én kedves Kántorném. Ezúttal nem a tiszta, átadó öröm foglalhatta el keblemet, egy rég nem látott, kedves pályatársam látására, de egy vegyüléke a keserű érzelemnek foglalta el egész valómat, annyiival is inkább, minthogy Kántorné sorsára kihatott a grófné halála, amennyiben, mint szegény Kántorné maga mondá: „Meglássa Déryné! ez rossz jel rám nézve, hogy éppen most fekszik ravatalon oly nevezetes halott, ki oly nagy pártolója volt a színészetnek. Sok résztvevőket gyászba borít ez esemény, kiknek nem lesz kedvök mulattatást keresni. Én idejöttem néhány vendégszerepre — s temetésre érkeztem meg. Még én sohase voltam Kolozsvárott s meglássa, nem csiná-

lok szerencsét.“ „Abban ne legyen semmi kétsége, édesem. Itt műértő közönségre talál, mely méltányolni tudja a valódi érdemeket.“ „Most megyek Kilényihez. Voltam már hajdan a társaságánál. Minthogy nem hívott, tán még el se fogad.“ „Sok kitelik tőle, mondám, de oly vadat még se fog löni. Oh! e nyers embertől minden kitelik.“ Elment Kilényihez, ki csakugyan nem a legforróbban fogadta, de azért csak mégis megegyeztek s Kántorné ott maradt.*

De igazi előérzete volt szegény Kantuskának, melyre engem a csuda fogott el, hogy ilyenek találtam a kolozsvári közönséget. Legremekebb szerepeiben hasonlíthatatlanul, valóban remekelt. Adta: Sapphot, Octáviát, Tudor Máriát s több e nagyszerű műket. Jól nézett ki, pompásan öltözött, remekül játszott s — nem talált pártolásra! „Mi ez?“ kérdém az ismerősöktől. „Hja! mondák, miért nem jött be fiatal korában. Akkor megvetett bennünket, most már hervadt virágít hozta be!“ „A művészet soha se hervad el, mondám. Ez a publikum mondja ezt rólam, ki már én se vagyok 16 éves!“ „Oh! kegyed zsenge virágít hozta be Erdélybe, Kolozsvárra. Akkor ültette el szivünkbe, azért fogamzott meg oly erősen s vert mély gyökeret földünkben.“ „Jaj hát a szegény művésznak! ha még arra is kell tekinteni,“ szólék elszomorodva. No, de azért elismerték őt s hozzászoktak. Mióta Kántorné eljött, magam is jobb kedvvel játszottam. A grófi ház eránti bánatos érzésem is enyhébb lett végre. Elérkezett a jó kedv is Kántornévali társalkodásunkban. Eljártunk seregestől a Szamosba fürödni.

Lendvayné a Párisi naplopót igen kedvesen reme-

* Kántorné 1839 június 20-án lépett föl először Kolozsvárott mint Sappho.

keli, azt mondani se kell, mindenki ismeri őt. Egy fiatal ember Tordáról, mint diurnista, vagy olyan scribáns valami, időzött Kolozsvárott. Érdemes neve ezen egyénnek: Vörös József. Ezen egyénnek eszébe jutott, hogy tollat ragadjon s írjon. De mit írjon? Hiszen azt az unalmas egyformaságot, minden nap írni kell, azt már meg is únta, osztán semmi dicsőség sem háramlik általa nevére. Ej! kitalálta: Ó bizony bírálatot ír! Hiszen utazott már ő: Tordáról Kolosvárra, Kolosvárról Tordára. Talán kétszer is otthon volt egy évben — Tordán! Így hát már van világa, utazási ismeretsége, helyes ítéleti fölfogása s majd neve világ eleibe jön. Hah! mily dicsőség! De igazi nevét még sem akarta a kritika alá írni, hanem igen kellemesen hangzott fülébe azon szó: naplopó, tehát írta: Józsi a naplopó! Ira tehát egy lapot, mely több sorok bevezetése után így hangzik: Most két csillag ragyog Kolozsvár egén: Dérynén és Lendvayné. Csakhogy az egyik csillagot szeretnénk már letűnő csillagként tekinteni, míg a másik teljes ragyogásában tündöklék egünkön s. t. ef. s. t. ef. . . . Ki győzné azon sok, impertinens rágalmat pusztá fejből leírni, a mit ezen fiatal, léhűtő emberke, ezen hosszú, de hosszú lapjában reám halmoz. Úgy rejtettem a nyomtatott lapot, mi osztán feleletül ezen lapra megjelent, mert ez fölvilágosította volna az olvasót a felől, hogy mi és ki lehetett a bíráló, ki azon habarékot írta. Én magam akartam reá felelni, de Kilényi lebeszélte róla, okokat hozván föl. De részint jól is tette, mert csakugyan értelmes fő felelt meg és miként mondák, tán éppen maga Méhes professzor úr, stilusáról ítélvén. Ezen cáfolat osztán meg volt írva. Ha száz árkust beírtam volna, nem meríthettem volna úgy ki, Naplopó uramnak minden silányságát, tudatlanságát és értelmetlenségét

és mint írva van: vakmerő szemtelenségét. Mert egy helyes bíráltnak minden aláveti magát, a kinek csak egy parányi fölfogása van is, valamint én is. Engem is bíráltak eleget, — de helyes legyen az és igaz. Az ember az által okul s igyekszik a hibát kikerülni. De ez a silány, tapasztalatlan zugíró személyeskedésekre ment át. Elé- hozza, hogy: Beáll a botos kilenc órákor s átnyújtja a fizetetlen kontót. Jaj! nincs miből fizetni, jöjjön másszor. Ez a kereskedő volt. Másnap jön a ruhakészítő: itt a kontó a ruhavarrásokért! . . . s több ily silányságokkal telve a „bírálat.“ . . . Hát titkoltam én valaha, hogy adósságaim voltak? De az volt a csuda, hogy egy ingem maradt, annyi sok rablások s károsodások után . . . Ez még mind semmi! De azt mondja egy helyt: „Minek mentek színházba Dérynét hallgatni énekelni? Otthon meglátjátok őt négy garasért!“ Hát ez mit jelentsen? Ezt magyarázza meg valaki! Engem ismert a két haza, ismertek házigazdái s bizonyoságot tudnak adni magamviseletéről. Hogy látogatóim voltak tiszteletből? Azokkal nem szégyellem meg magam: érdemes férfiak, jeles ifjúk! Méhes professor, báró Bánffy József, gróf Wass Imre stb. mások. Az ifjak közül: Krizbai, Pataky, Sándor Pál, Enyedi Laci, mind jelesek s urak gyermekei — néha-néha tisztelegtek. El nem vetettem magamat soha. Hogy szerettem, egyet szerettem; szerettem s nem titkoltam: világos dolog volt. De haszonlesésből, soha, sohase közeledhetett felém senki. Minden, ki engem ismert, bizonyoságot tehet róla végéltedig. Mit akart azzal az a silány sotius? De ő maga is tisztelkedett nálam egy délelőtt. Meglehet, rosszkedvű voltam s nem sok szót szaporítottam. Írja is a cáfoló: „Oh Déryné! miért nem mosolyogtál egy kissé szeme közé? Tán más véleménynyel lett volna felöled.“

A cáfoló azon lapjában igen sokat ír. Fölhozza Laborfalvyt, föl Lendvayné, vendégszerepléseikről szólván. Mindeneknél legjobban sajnálom, hogy ezen lap elveszett s hogy ide nem iktathatom, mert igen gazul lehordja a rágalmazót, ki igen sokat ír rólam piszkos lapjában, oktatván, hogy én csak lépjek le már a színpadról. A cáfolatban igen sok, deák nyelven írt sorok vannak, mit nem értettem s melyben a „bíráló“ igen csuful szidalmaztatik s hátra utasíttatik. S végül írja a cáfoló: „Hogyan merészel egy ostoba, szemtelenül egy egész közönség nevében föllépni, mint véleményadó és bíráló, midőn az egész publikumnak egy óhajta, hogy hát örökre magáénak mondhatná, kinek hangja most is oly csengően hangzik ajkiról, kinek rugékonysága most se csökkent előadásaiban s mindenkor kedves jelenet előttünk.“ . . . Mintegy ilyformán van írva, ha jól emlékszem. Azért hát csak te énekelj, Déryné! énekelj ezzel a hangoddal, melylyel most is gyönyörködteted hallgatódát és hogy még sokáig gyönyörködtess bennünket, szívből óhajtuk . . . De még több is volt írva, de az egész nem jut már eszembe. Egész nyomtatott árkust tartalmaz.

Azon estve, melyen én azon ocsmány lapot kezemhez kaptam, a színpadon voltam. Éppen előadás volt, de én nem vettem benne részt, mivel Csabayné ismét Kolozsvárra jöven, Taneréd című operában lépett föl Ameneide szerepében. Én is lementem a páholyból, hogy midőn vége lesz az első felvonásnak, megcsókoljam őt, minthogy nekem azt az örömet szerezte: én lévén az ő legelső tanítója az éneklésben és ösztönzője, buzdítsam, hogy csak tanuljon szüntelen, ne hagyja félben az éneklést, miként már egyszer cselekedte . . . s most nekem örömet szerzett, hogy ily tökéletességre vitte már, hogy nagyszerű szere-

pekben hallhatom őt. És ugyanezen percben, midőn a publikum Csabaynének zajosan tapsolt s én is az álfalak megett ülve, kezeimet tapsra emelném, kezembe nyújtja egy fiatalember az ocsmány lapot, hogy csak olvassam hamar, hogy micsoda szemtelenséggel vagyok érintve ezen lapban. „Én?“ kérdém bámulva. „Igen, tessék csak olvasni.“ Odamegyek egy gyertyához és miket olvastam belőle! Természetes, hogy nem tartóztathattam magamat a sírástól, mert nem tudtam, ki írta . . . Csabayné pedig a legkedvesebb dalt énekelte, mit én igen szerettem mindég, melyért a csók lett volna a jutalom. De én lerohantam az öltözőszobába s ott törtem ki, hogy odafönt zajt ne csináljak. Vége lévén az első felvonásnak, mind odasiettek az öltözőbe, mert ennek híre mindjárt elterjedt. Jön le Csabayné is: „Mi baja, édes néni?“ „Nézd, mondom, így foszt meg kenyereimtől egy gazember . . . mert mától fogva többé nem vagyok színésznő! Én többé ezen lap olvasása után nem játszhatom!“ . . . Természetes, hogy mindenik nagy részvéttel vigasztalt s csakugyan előre képzelték, hogy föl fog lépni valaki a publikum közül, ki erre fölszólal. Másnap játszanom kellett volna, de szorosan betiltottam Kilényinek, hogy nevem a cédulán ne lássam, mert nem játszom többé.

Így vége lett a dalba volt gyönyörömnek — vége a csóknak. A színpadon: a vidám kedv hasogott; az álfalak mögött: marcangolt, bánatos szív kesergett . . . ugyanazon egy percben! Én is hazamentem, ott hagyván a játékot, melyben többé örömöm nem leltem, Neéb Máriskó és többek kíséretében, kik nem akartak magamra hagyni. Ezen kis eseményből osztán nagy zaj lett. Kutatták, hogy kicsoda az a piszkos lap írója? S reájöttek, hogy Veres

József Tordáról.* Fölkeresték őt, kérdőre vonandó, de már nem lelték a városban. Így jelent meg osztán pár nap mulva, a már föntebb leírt cáfolat, mely mégis némi elégtételül szolgált a sértésekért, mert érdemes s értelmes ész méltányolta ügyemet fölkarolni s a közönség véleményét e részben kinyilatkoztatni, mely kárhozzátólag ítélte el a szemtelen rágalmazót. De engem nem vigasztalt meg semmi tökéletesen. Én bánatos kedélylyel voltam s csak haza akartam jönni, szerető rokonaimhoz. Természetesen ezt mindenki ellenezte. Hogy mit gondolok, oly haszontalan firkálónak a kívánságát azáltal teljesíteni, hogy ő célt érve, rajtam kacagjon! Ez győzött s annyira a meny-nyire lecsillapultam.

Most következett szeptember negyediké: névnapom s Füredi mondja: „Az asszony nem üdül, mindég otthon ül. Nem fog ártani egy kissé a reggeli levegőre menni, sétát tenni. Neeb Mára kisasszony elkiséri. Kocsikázzanak ki a Népkertbe.“ Kettten öszvenéztek, kimentek, valamit sugdostak együtt. Én ügyre se vettem. Máriskó bejön s mondja: „Hát mégse öltöztél? Gyere! oly szép idő van, nekem is kedvem jött, el is küldtem már fiakkerért.“ Fölkerekedtem s fölültünk ketten, kikocsiztunk a Népkertbe. Ott több ismerőssel találkoztunk. Igazuk volt: egészen fölvidultam. Én már haza akartam menni, da Máriskó kacagott s mondja: „Abból semmi se lesz délig. Én a kocsit 12 órára rendeltem ide.“ „Ugyan, hová gondolsz, Marika! oly későre!“ „Hiszen, mit érne egypár perc? Jól ki kell magadat sétálni, úgy lesz jó étvágyad.“

* Ez eset részleteit elmondja Ferenczy Z. A kolozsvári színház tört. 341—345. lapon.

Délbe hazamegyünk, a kapualja tele van szórva zöld füvel. „Hát itt mit keres ez az elszórt zöld fű?“ Nyitom az ajtót, mely éppen a kapu alá nyílt s meglepetve álltam meg az ajtóba: gyönyörű virágos kertben találtam magamat, mely virágözön között emelvény állott s az emelvényen transparent (átvilágítással), ezen versek voltak metszve nagy betűkkel

A tisztelet és Hála adója !

Isten nyujtsa még számos öröm évekre

Éltedet Róza üdvös napjára

s fölötte még arcképem körülkoszorúzva állt, apró színes lámpákkal körülkerítve.

Igazán meglepetve voltam ez egyszerű szív ömlengése által. Ezért unszoltak hát Máriskóval sétára és sugdostak öszve. Nem kellett kérdeznem, hogy kitől származott e megemlékezés és tiszteletadás. Hiszen sokra is fölsegítettem ezen fiatalembert; ki nem szünt meg szüntelenül, minden alkalommal mély vonzalmát s kitünő részvétét bibizonyítani s minden viszonyokban, melyek a színeszetnél gyakran eléfordulnak, segdékezet nyujtani s szolgálatkészségét bebizonyítani. Azután még sokat is kacagtunk rajta, mert egy fiatal Arдай nevű színészszel lakott, ki elárulta most már, hogy két hét oltámennyit kínlódott e készítménynyel. Éjjel sohase aludt, nappal nem dolgozhatná az ily piszkoló munkát. Ott esz-kált két térden a földön, míg kivagdalta a betűket — a fekete kinruszos fazék mellette. Egyszer a fazékba nvult festékért, másszor az izzadtságot törölte homlokáról a kezével! Éppen olyan volt a két térdén rongyos, kikop-tatott nadrágjával, mint egy szurtos ördög, mely kínjában szaladt el a pokolból. Ő maga is kacagta. „Hát éppen olyan voltam, mint midőn 15 éves koromban apám

odaállított s a tüzes vasat ütöttem s kormos kezemmel az izzadságot töröltem homlokomról s apám kacagva mondta: semmi fiam! estvére majd kimosdol és ismét tiszta fiú leszel!“ De a térden koptatott nadrágot csakugyan nem hagyhattam annyiban. Máriskóval vásároltatam számára, helyre pótlandót, mert ő igen gazdálkodva élt havidíjából s minden pénzét ruhára költötte s nem akartam, hogy miattam károsodjék.

Majd éjjéligen el nem bontottuk e diszítményt. Jöttek az ismerősök: nők s férfiak, bámulni, hogy mire nem képes Füredi!

De hálátlan volnék, ha meg nem emlékezném azon nagyszerű éjizenéről, melylyel engemet ezen estve az ifjúság megtisztelt. Ezen fáklyás éjizene, úgy gondolom s vettem észre, nem csupán névnapi üdvözlés volt. Itt az urfiak maguk tartották a kottákat az orchestrumbeli zenészek elé, kik miként már említém, mind urak voltak: gubernalisták és a fáklyákat az uraknak a kotta mellé ismét más férfiak tartották.

Sokan sereglettek a szép zenére a városi lakók közül is, úgy, hogy tele volt néppel a Király-utca, hol akkor laktam. Mind csupa operai darabokat játszottak. Ők, gondolom vigaszul, úgy kívánták bebizonyítani, miszerént a „rágalmazó“ véleménye nem talált visszhangra keblökben s bánatomat így kívánták enyhíteni. Célt is értek, mert csakugyan megvigasztalódtam. Midőn meg-„éljen“-eztek, ablakomon kihajolva, köszöntem meg figyelemüket. Ezután már játszottam is s a közönség nagy zajjal, tapsokkal s „éljen“-zéssel fogadott. Ezek után nem-sokára elutaztunk Kolozsvárról Nagyváradra.*

* E hely után a következő sorok állnak, melyek lényegében teljesen megegyeznek az önéletrajz zárósoraival. „Göde

igazgató, most társaságával Tordán működött jó időtől oltá. Egy napon csak beáll hozzám s szörnyű kérelmek között nyilvánítja, hogy mennék át hozzá Tordára tizenkét vendégsze-
repre. Sokáig gondolkoztam, de végre sok rimázkodására elha-
tároztam átmenni, annyival is inkább minthogy az egyik Beth-
len komtesse Intzédi Sándorhoz ment nőül, kinek birtoka s
háza Tordán volt s ott laktak. Egyezkedtünk s pár nap múlva
átmentem. Nem is volt ott rossz. Amely napon játék nem volt,
megosztottam időmet, egy részét Intzédiéknél, más részét
a Sóstóba fürödve töltöttem.“ . . . E sorokat áthúзва írja
aztán: Egy kissé elszietve írtam Gődéhez való meneteletem.“

XII.

Furcsa per. — Komjáthy Gábor levele. — Abaúj vármegye végzése. — Rossz idény Nagyváradon. — Hogyan lehetne Kassára jutni? — Déryné utazása sárban-vízben. — A kocsis erőszakoskodásai. — Déryné Tóth Zs.-nál. — Az akadémikuskodó. — Déryné fenyegetése. — Hasztalan kísérletek. — Déryné elutazik Kassáról. — Hogyan fogadják a pályatársak Nagyváradon? — Az adósság visszafizetésének sürgetése. — A kolozsvári tanács végzése. — Színész-bál és utiterv Tordára.

Hanem most egy furcsa kis pert kell ide iktatnom, mely talán unalmas is leend, de nem tehetek róla. Igazolnom kell magamat s a mi itt a feleletben hibásan van írva, az igazság világosságára kell derítenem. Hej! mert sok költségemben került nekem ismét a sógorom gyávasága és az én vakmerő önfejtűségem, melylyel meg akartam mutatni, hogy még az ismeretlen vésznek is neki merek menni, hol egy egész társaság — gváván, a sutba vonja magát, félvén, hogy ha a nyakig érő sárból kilép, lemarad a csizmája.

Egy levelet kaptam Kolozsvárra T. Komjáthy Gábor úrtól, mely im így hangzik. Ide iktatom az eredeti levelet.

Tekintetes Asszony!

A túlsó oldalon tessék olvasni a T. Cz. Vármegye végzését azon 400 váltó forintok eránt, melyek az Intézeti pénztárnak visszafizetendőik.

A Felügyelő Biztosság ajánlására lett ezen végzés; azért mindannak következtébe, mind a Kassai Közönségnek kívánságához képest, jó és szükséges fog lenni a Tettes Asszonynak itt való megjelenése.

Mellynek jelentése mellett tisztelettel maradok

Kassán 9-ik szeptember 1837.

lekötelezett szolgálja
Komjáthy Gábor.

Most következik a tulsó oldalon írt vármegye elhatározása, mely ekképp szól:

1839. Eszt. Kisasszonyhava 26-dik s több következett napjain Kassán tartatott közgyűléséből.

A kiküldött biztosság a Kassai Magyar színészet dolgában, valamint a Nemzeti pénztárból költsön fölvelt pénzekről és azoknak honnan lehető kifizetéséről véleménye s tudósítását beadja.

Kisülvén sat. sat.

Mivel pedig a tudósításból meg tetszene az is, hogy Déryné színésznő a színészi pénztárnak 400 w. forintokkal tartozik, meghatározatott, hogy ha a nevezett színésznő e f. évben a Kassai Magyar színészi-Társaságnál marad és a helybelyi színházba mint rendes Tag a megszabott egész idő alatt játszani fog, azon esetre a költsön vett és még eddig ki nem fizetett 400 w. forintok nékie elengedtetnek, ellenkező esetben azon tartozásnak megvételét ezen Ns. Megye magának világosan fentartván, azt megfizetni köteles lészen.

Költ mint fellyebb.

Kiadta Fő Jegyző
Keltz István.*

Ez akkor volt, midőn a Joob-testvérekkel Kassán játszván, ők megbuktak, nem tudván tovább fizetni, a társaság megoszolt, többen elmentek, csak egy részecskéje maradván a társaságnak Erdőssel. Én tovább ezeknél nem

* Eredetije megvan a Nemzeti Múzeum könyvtárában.

játszhattam. Ekkor jött Latabár Kilényitől értem s ekkor mentem be Kolozsvárra Kilényihez, miként már írák is. Nem én voltam tehát oka akkor se, hogy nem játsztam, nem lévén kivel folytatni előadásainkat. Végre Erdős is elutazott, az öszveállott, megmaradt részecskével, nem tudom hova.

Kilényit, ki már rég Kolozsvárt volt megtelepedve, megszállta az utazási vágy. „Tegyünk egy kis kirándulást Nagyváradra, szolt, csak kevés időre, hadd pihenjen ki egy kissé a publikum.“ Az egész beleegyezett. Ide érkezvén, eleintén igen szép számmal gyülekezett öszve a közönség, de elérkezvén a kellemetlen öszi napok, szünteleni esözések, oly borzasztó sár volt, hogy senki se kívánt szobájából kibujni. A színházat gyéren látogatták, a társaság számos tagokból állt és így aggódni kezdettek. Öszveültek, tanácskoztak, hogy mit kellene tenni! „Most jó volna Kassán lenni, szolt Kilényi. Ott nem bánják az esöt, mert Kolozsvárra vissza, szégyen volna ily hamar!“ „Hát határozzák el magukat hamar, mondám. Menjen valaki Kassára és ajánlja a társaság odamenetelét.“ „Hiszen oda éppen csak sógorasszony mehetne sikerrel. Ha senki a világon nem, de sógorasszony ott mindent kivihetne, miután úgyis kívánják ottani megjelenését.“ „Ah! mondom, ebben a csúf, esös időben, én egyedül utazzam? Menjen valamelyik férfi, az megmondhatja, hogy én is megyek, ha a társaságot elfogadják.“ A férfiak egymásra néztek, de mindnek volt valami kifogása. „No! elmegyek hát én, szolék elszántan és holnap mindjárt indulok is.“

Minden elbámult határozatomon. „De már most adja Kilényi az instructiót, hogy mi föltételek mellett lehet egyezkednem. De oly határozottan beszéljen, hogy mihez tartsam szorosan magamat, melynél fogva se előre,

se hátra ne legyen szabad ingadoznom vagy tétováznom. Én egy cseppet se kétkedem a felől, mondtam, hogy el ne fogadjanak, ha én ott leszek.“ „De mégis meg kell gondolni előbb, szolt valamelyik tag. Most az asszony elmegegyen, a publikum még gyérebben jár és két hétig ezen rossz időben nem tér vissza és így két havi díj mindjárt kár a kasszának.“ Oh, gyávák! mondom. Jól van, én két héti díjamról lemondok — egy krajcár se kell. De már most mit tegyek?“ ott kértem újra Kilényit. „Kedves sógorném! ez legyen követelésének főpontja: előre adjanak 2000 forintot w. c., hogy a társaság innen elindulhasson. Kecskés elkiséri sógorasszonyt odáig s ő a pénzt magához veszi és ezen itt fogadott szekérrel visszajövend, sógorasszony pedig ott marad, nem szükség, hogy vissza törje magát. A pakkja úgy legyen itt elrendezve, hogy mi utána vihessük.“ „De hátha történetesen meg nem ajánlanák a pénzt?“ „Akkor nem indulhatunk el, mondá Kilényi, mert 10—12 szekér a mostani útban, tömerekbe kerül.“ „Hát akkor visszajövök?“ „Persze, mondá bajuszát pödörgetve. Még azt is mondhatja sógorasszony, hogy én komplett társaságot viszek és az egyezkedési föltételeket azután is megköthetjük, miután egypár előadást tettünk.“ „De egy nő is jöjjön velem, mondtam, mert mégis, ki tudja, mi baj érhet!“ Megszólal Julia: „Vigyen engem magával az asszony, én is osztán ott maradhatok.“ „Legjobb is lesz,“ mondtam s azzal készültünk útra. Kilényi megfogadta a Zöldfa-vendéglős lovait, mert lónak kellett lenni, a mely most el mert indulni. De ezek nem lovak voltak, nem, hanem három sárkány. Ha azok nem lettek volna, a mélységes sárba fúltunk volna szekere-restől. De a kocsisnak is sárkányrepítőnek kellett lenni! Oly borzasztó utat kellett kiállnom, melyről fogalma

senkinek se lehet, ki ezen utat át nem úszta. Midőn Váradról elindultunk, egy ismerős úrral találkoztunk, ki Debrecenből jött. Kérdi: „hová?“ „Kassára!“ felelénk. „Az Istenért! mit gondol! Csak térjen vissza, mert Kassára el nem jut, oly feneketlen a sár, a lovak kidőlnek.“ De rá se hallgattam, csak: „hajts! mondám; máskor is utaztam már én sárba!“ De oh! már a kocsis Debrecen előtt mondá: „de ha mind így asszonyom! úgy én visszafordulok, lovaimat nem szabad megölnöm.“ Ezen utat voltaképen leírni, nincs toll, azért csak a főbb részleteket. De hogy halálos veszedelemben forogtunk, midőn Debrecen elhagytuk, annyi igaz. Az eső szakadatlan esett, de jó boritékos szekér volt, be nem áztunk, de nem tudom már hanyad napra értünk egy szekérútra, hol a kocsis nem mert beleindulni. Előttünk ment két paraszt szekér, behajtott az útról a rétre, de azonnal kiugrott az árokból két ör, elfogta őket, elvették lovaikat. Mi kértük őket: bocsássanak ott keresztül, fizetünk. Nem ért semmit: bele kellett ereszkedni a sártengerbe. Itt már odáig feneklettünk, oly mélységekbe zuhantunk, hogy a lovak nem tudták lábaikat kihuzni a sárból: szügyig belebuktak! A szekér fenekéig ért a sár, a kocsis káromkodott, hijába ütötte szegény párákat! akartak volna, * de nem lehetett. A ráncigálásba a szekér féloldalra dőlt. Elkezdettünk visítani. A durva kocsis sírt mérgébe, átkozódott; mondá: megdöglenek a szép lovai, de akkor ő is melléjük fekszik, még ő is oda nem döglik! Hogy az is bolond, aki ilyen időbe útra indul! . . . Egy szót se szóltam. Elismertem, hogy igaza van s szép szavakkal lecsillapítani igyekeztem őt. Végre leszállt, már esteledni kezdett. Ott

* Itt Déryné észrevevén, hogy a lapot eltévesztette, így ír: „botsánat ezért a nagy hibáért! mind a sietség az oka.“

nem hálhattunk a sárba. Szegény ember derékig a sárba, szinte-szinte beledőlt, végtére sikerült. Szegény lovak reszkettek, a kocsis meg volt ijedve: oda vannak a lovak. Már késő estve értünk egy rideg csárdába, ott mégis kapunk egy szobát, hol kimosdódtunk. A kocsis, miután ő is kitakarította magát, bejött mondani, hogy ő többet nem fogja be a lovakat, nem bírnak menni. „Szent Isten! mit csináljunk?“ A kocsist nagyon jól tartottam mindennel, rimámkodtam: „hiszen örömet fogadnék lovakat, hogy ezek csak üresen jönnének velünk, de itt nincs ló; csak addig fogja be, még falut érünk.“ „Hiszen addig este lesz,“ durcáskodék ő. De végre mégis megjuhászult. Megindultunk reggel, miután a kocsisnak háromféle reggelit nyújtottam: előbb jó tartottam pecsenyével, miután már pálinkát ivott, azután egy itce bort adattam neki, azután egy nagy csésze kávé-t adattam neki. Mert én az útra mindent készítettem, különben nem tudom, hogy éltünk volna meg! Már a pulyka fogyatékán volt, de volt egyéb. Egy hete, hogy úton voltunk. Nem lehetett egy nap menni többet, mint 4—5 órát. Végre napok után beértünk Rakamazra, egy délután, de egy faluban már előfogatot váltottam s úgy értünk ide. Az visszamenvén, a faluházhoz szálltunk. „Kérek lovakat.“ „Nincs!“ Kentem, mint csak lehetett a kisbirákat, hogy csak hajtsanak, okvetlen mennünk kell! Sok idő múlva végre elhatározták, hogy a bíró lovait ideadják, — de csak Tokajig, tíz váltó forintért. Mit tudtam csinálni: befogattunk. Lélektelenek azok a parasztok, ha látják, hogy meg van szorulva az ember! Tokaj csak egy ugrás Rakamazhoz! Késő este értünk Tokajba. A lovaknak minden napra egy véka zab volt kikötve. Ez nem tréfadolog volt reám nézve: ennyi költség!!! Egy szóval, ily utazás után két

hétre beértünk Kassára, de lovainkat Miskolcon kellett hagyni a Korona-fogadóba, ott fogadtam más lovakat, melyek Kassára vittek s meghagytam a kocsisnak, hogy harminadnap előtti estve, ott legyen a Fekete-sas vendéglőbe, hova beszálltunk.

Reggel jókor már föl voltam készülve s 9 óra előtt már ott voltam T. Cz. Tóth Zsigmond úrnál. „Én itt vagyok, mondtam, de van-e pénz sok, sok?“ Az csak elbámult, midőn oly rögtön maga előtt látott. „Hozta Isten! hát most is pénz kell? Hiszen maga hozzon!“ „Azt nem cselekszem,“ mondtam. Eléadtam neki a dolog mibenlétét. Megörült az egész dolgon, csak azon látszott fönakadni, hogy a német társaság játszik: hát mi lesz osztán? „Oh! azon könnyű segíteni: fölváltva játszunk.“ „Jó! mond, holnapra gyűlést hirdetek, mert ma már késő. De alig hiszem, hogy a 2000 forintból legyen valami. Nincs pénz a kasszába.“ „Oh! a nélkül nem lesz belőlünk semmi!“ mondtam. „Csak jöjjön fel holnap kilencre, együtt lesz a bizottmány s majd végeznek.“

Mily hosszú örökkévalóság volt ezen nap reám nézve, le nem írhatom. Még el nem indultam, oly bizonyos voltam benne, hogy megkapom! Egy királyságot is reá mertem volna tenni most, miután e borzasztó utat kiállottam, a tömérdek költséget megtettem! Ha gondoltam, ha meg nem adják — adják! . . . Oly különös sejtelem fogott el, hogy nem tudtam: miknét üzőm el a napot. Másnap fölmegeyek. Mindnyájan az urak szörnyű lelkesedéssel, örömmel fogadnak. „No, ez szép, Déryné! hogy maga eljött ismét hozzánk, de már nem is megy el többet tőlünk, ugy-e?“ s. t. f. Én teljes rózsaszínbe öltöttem: „megkapom!“ gondolám. A midőn eleibök terjesztém az egész, már föntebb leírt föltételeket, erre mind azt

felelte: „Az nem lehet, édes Dérýné! Mi a pénzt el nem küldhetjük eleibök, mielőtt nem tudjuk: kiknek adjuk, mi már sokszor csalódtunk. Hanem jöjjön el a társaság s ha mind itt lesznek s jó opera lesz, akkor megkapják a 2000 forintot.“ Engemet mintha hideg vízzel öntöttek volna le. „Hiszen arról, hogy itt megállhat a társaság, én jót állok. Nem is merném ide ajánlani, de nagy költségbe kerül ide szállítani oly roppant testületet. Oda pénz kell!“ „Azt nem tehetjük,“ mondák. „Úgy hát a társaság egy toppot se mozdul. És én, miután ily borzasztó utat tettem, miről fogalmuk sincs, a ki azt keresztül nem úszta, miután havidíjamból kétheti fizetésemről lemondtam, miután magam költségén utaztam s a nemes vármegye nem adja meg kérelmemet, én holnap reggel visszautazzam ezen borzasztó időben?“ „Haha, haha! azt már nem teszi a mi Dérýnénk!“ „Becsületemre esküszöm: én holnap visszamegyek Váradra! Én itt soká nem időzhetek,“ mondám, miután mindenik azon elhítetésben volt, hogy én nem fogok elmenni. „Osztán nem is megyen az oly hamar, még a bizottmányi tagok sincsenek mind itthon.“ „Nekem nagy a költségem, itt fogadóba vagyok szállva harmadnagammal s kocsist, lovat ott tartani! Nekem menni kell!“ „Arról szó sincs, hogy maga azt megtegye, hogy elmenjen.“ „Nekem Kilényitől szoros rendeletem van, hogyha meg nem kapom a kívánt summát, azonnal visszautazzam. Ha elküldhetem azon becsületes Ketskéstől a pénzt, úgy én itt maradok.“ „Oh! hisz arról szó sincs, hogy elmenjen. Tudja mit? Maradjon itt, most a németek játszanak, játszon velük s mi fizetjük magát.“ „Azt nem teszem! Én ott szerződött tag vagyok, nekem vissza kell menni, mondám szörnyü komolyan és hidegen. Ha az volt utolsó határozatuk, úgy nincs többé mit mondanom —

magamat ajánlom.“ „De hát a 400 forint, kezdi az a profánus Tóth Zsigmond úr?“ „Nem tartozom semmivel! Én megjelentem, társaságot is ajánlottam, ha nem tetszik elfogadni, nem én vagyok oka.“ „Holnap még majd beszélünk.“ „Holnap indulok“ s azzal mentem. De mily érzelmek között, azt ismét nem lehet leírni! A villámsújtott nem volt úgy megperzselve, mint én. Hol melegem, hol hidegem . . . de bosszús, dühös voltam az egész bizottmányra. No bizottmány! mondtam magamban, csak annyi kis gyereket küldjetelek utánam, hogy jöjjenek, azonnal itt leszek . . . Nem, sohase jövök többet Kassára, ámbár az a kedves publikum nem volt ennek oka! Azok a szegények ott a fogadóba mily nyugtalanul várták megjelenésemet, tele aggodalommal. Már dél volt mindjárt, oly sokáig küzdöttem velök. Midőn belépek a szobába, tele dühhel, mint voltam, elkiáltom magam: holnap indulunk vissza! Egy hangot se szólt egyik is ijedtébe, csak majdnem öszveroskadtak. Képemből egészen kikelve, elbeszéltem nekik az egészszet. Szegény Ketskés! Eléggé kért az ő flegmatisch hidegvérűségével: „Ne tessék visszamenni! Maradjanak itt. Én visszamegyek a szekérrel s elbeszélvén az egészszet, Kilényi majd csak csinál valamit, hogv elindulhassunk. Itt osztán megkapják a pénzt.“ „Ej! tudja is maga, mi az? Én megesküdtem, hogy megyek vissza — s én megyek.“

De még csak most jutott eszembe, hogy a költségből már egészen kifogytam. Most már Juliának el kellett indulni s pénzt keresni ismét zálogra. De hogy is ne fogytam volna ki annyi előre nem gondolt költségek után. Kiszedtem egypár értékes ruháimat s Julia pénzt kerített reá. Arra számoltam, hogy ha Miskolcra megyek valamelyik társasággal, akkor kiváltom. De még ezek mind

így voltak, Ketskés, szegény, folytonosan ostromolt, hogy maradjak, hogy ő majd visszamegy és reáveszi a társaságot, hogy induljanak Kassára. „Nem, nem! mondám, ennyit nem tesznek meg ök én értem, ki több részét életemnek itt töltöttem és a közönség úgy óhajtja most is maradásomat . . . de ök is! csakhogynem akarják elhinni, hogy elmegyek.“

De bezzeg . . . a szekér nincs itt. „Jó! mondám: én megkísérlem még egyszer. Holnap elmegyek reggel Tóth Zsigmond úrhoz.“ Reggel elmentem ismét. Ismét csak azon sületlenségekkel állt elé Tóth úr: „hogynem ő azt igen jól tudja, hogynem én el nem megyek, hanem ott maradok s a németekkel játszani fogok. A társaság hadd jöjjön. Majd akkor kapnak pénzt.“ „De vegye lelkire a Ts. úr, hogynem én ide ily küzdelemmel eljöttem hívásukra. Higgye meg, hogynem holnap elmegyek vissza.“ „Abból semmi se lesz,“ mondá mindég hidegen mosolyogva. Ez engem dühössé tett, hogynem hinni nem akart. Én is rohantam ki a szobájából: „Nohát! mondám röviden: minden jót!“ azal becsaptam ajtaját s hazamentem.

Este elérkezett a kocsis. „Holnap megyünk.“ „Gondolja meg a Ts. asszony ezt az utat még egyszer megtenni! Beteg lesz“ . . . sóhajtozott szegény Ketskés. „Mindegy,“ mondám.

Fölébredtünk reggel. Gyönyörű, vidám nap süt, minőt már régen nem láttunk fényleni. Jön fel a kocsis. „Nap süt! kiálték eleibe.“ „Süt, hála Istennek. Megfagyott oly keményre, mint a csont.“ Igaz, hogynem előtte való estve egyszerre nagy hideg lett. „Készüljünk, megyünk vissza.“ Csakhamar öszveszedtük magunkat, reggeliztünk, de minden igen szótlán s kedvetlenül ment véghez. Már befogva állt a szekér a kapu alatt, már föl voltam utilag

öltözve, csak föl kellett volna ülni. Látván szegény utitársaim elcsüggedt arcukról, mi sajnosan esik nekik a szép remények táplált megghiusulása . . . és oly hallgatagok voltak, egy szót se mertek szólani, látván rajtam is az elfojtott bosszúság kikitörő jeleit . . . fölkiálték szörnyű hősies elszánással: „Ne üljenek még föl egy kissé! Várakozzanak így felöltözve. Még egyszer megkísérlem, elmegyek“ . . . s azzal sietve mentem Tóth úrhoz. Belépek hozzá, igaz, szörnyű haragos arccal: „Hát elhatározták-e már magukat az urak?“ „Nem biz azok, mond Tóth úr. Csak írja meg nekik, hogy jöjjenek. Itt megkapják a kívánt öszveget, de előre nem küldik. Tegnap beszéltem velük.“ „Itt az irkálás nem használ semmit. Én három napja, hogy itt ülök harmadmagammal a fogadóba, sok költséggel. Ez nagyon szép megjutalmazás, hogy egy szegény asszony hozzon áldozatokat ott, hol egy vármegye uraiból álló bizottmány, az ügy kedvéért, nem bírja elértemteni azt a csekélységet s nekem most üresen kell ezt a nagy utat vissza törödni.“ „De lám, nem ment el és nem is fog,“ mondá ismét mosolyogva, hihetetlenségét tudtomra adva. „Nem! csakhogý be van fogva s rögtön indulok. Magamat ajánlom.“ Oly dühös voltam ezen úrra, hogy nem adtam volna sokért, ha felölei véleményemet kimondhattam volna szemébe. Mert egyedül ő volt oka, ő mindég belevágott: de nincs pénz a kasszába! De most már azon mérgelődtem enmagamra, hogy miért aláztam meg magamat annyira, hogy még az utolsó percben is elmentem hozzá, ki egy alkalommal azt tudta mondani, (midőn még a régi társaság tagjai hozzá mentek valami fontos ügyben tanácskozni): „Ej! hagyjanak békét most az ily csekélységekkel, nekem reális ügyekkel van most bajom.“ „De ez nem csekélység, mondák amazok, midőn

Magyarhonban a magyar nyelv fentartására célzó intézmények forognak kérdésben.“ . . . Valóban nem kis elszánás kellett ahhoz, hogy én ezen utolsó kísérletet tegyem nála! Viisszamentem tehát megszégyenülten s indultunk vissza Váradra.

Már most egész úton azon küzdelem gyötört, hogy milyen szemekkel fognak rám tekinteni, midőn oly meggyőződéssel hetykélkedtem, hogy: okvetlen célt érek, ha én ott megjelenek! s ily csalódás után hogy fognak kinevetni! Megérkezénk hát Váradra. Arcomról vehették észre sikertelen fáradozásom s még a mi mindezeknél több — sok költségem eredményét. „Hát visszajött, sógorné?“ „Bár el se mentem volna! Azt mondták: előre nem küldenek pénzt, de induljon a társaság s ott megkapják a kívánt summát.“ „Hát akkor minek jött vissza, miért nem maradt ott?“ Én csak reá néztem . . . „Nem gondoltam, hogy bolonddal van dolgom, felelém. Hát nem azt kötötte-e szorosan a föltételek közé, hogy a pénz elküldése legyen az első, legszükségesebb betöltése követelésemmnek s attól el ne álljak?!“ Csak pödörte bajuszát, köpködött, járt nagy lépésekkel a szobába föl s alá, folyvást szemrehányásokkal tetézve: „hogy magamtól is lehetett volna annyi eszem, hogy úgy cselekedjem a mint jó-nak látom.“ „Akkor úgy kellett volna beszélni,“ mondtam. Így folytak a szemrehányások hosszas ideig. De hát még az egész társaság! Milyen haragos pillantásokat lövellt reám, midőn eléadtam a dolog kimenetelét, pedig Istenem, én vesztettem legtöbbet!

Már most újra követelték Kassáról a pénzt, de az a levél elveszett, valamint a felelet is, melylyel a fölvilágosítást nyilvánítam s így a kolozsvári tanácstól im ez lett a határozott végzés.

Nemes Abauj Vármegye Tekintetes, Nemes Rendeinek

Kassán.

Színésznő Déryné asszony által tartozó 400 váltó forintnak fel-vétele eránt, Nemes Kolosvármegyéhez intézett, onnan pedig ezen Tanátshoz (minthogy az irt színésznő mostan ennek hatósága alatt van) által küldött, jelen év Julius 1-ső napján 1866 sz. a. költ betses meg-tanálására nem mulattuk el az irt színésznőt a követelt 400 v. frtra nézve meginteni, a ki ezen meg-intés következtében hozzánk ezen záratékkal ide zárt felvilágosító nyilatkozatot adta be, mellyben fel fejti miszerént a Ttes. Ns. Vármegye Rendeinek tavaly, szeptember 26-dikáról költ végzése és erre Ts. Komjáthi Gábor úrnak irt levele következtésül a végett, hogyha a Kassai színpadon akkora t. i. múlt évben játszani fog a 400 vft, nekik elengedtetik, ott meg is jelent tavali November hónapjában, Nagy-Váradról Kassára utazva. De mivel bizonyos német színész társaság ott léte miatt be nem fogadtatott, nem rajta múlt hogy a kívánság és követelés szerént nem játszhatott és így a föltétel teljesületlen maradt. Annál fogva a követelt 400 forintok megfizetésével nem tartozik. Melynek átküldése után, állandó tisztelettel maradnak a Tekintetes Nemes Vármegye Rendeinek

köteles szolgálai

a Kolosvári Tanátsból

Szeptember 22-dikén 1840.

Nem kérték többé tőlem a 400 váltó forintot, én pedig megtartottam eskümet: sohase mentem Kassára, bármelyik társaság csábítgatott is, mindennemű ígérekkel: hogy ők meg vannak bízva kéz alatt a bizottmánytól engem oda édesgetni . . .

Ott ültünk még jóideig Nagyváradon, azután azt találta jónak Kilényi, hogy egy nagyszerű színészbált rendezzen a Zöldfa-fogadó nagy tánctermeben s ez aztán ki-rántotta a társaságot a bajból.

Azután visszamentünk Kolozsvárra. Ott ismét új terveken törte fejét Kilényi: utazni akart minden áron s még pedig nagy kerületeket tenni; de azt majd csak később, majdha ismét a publikum Kolozsvárt csökken . . .

Göde igazgató társaságával Tordán működött már több időtől olta. Egy napon betoppan nálam s mondja: „hogya ő azért jött, hogy fölkérjen, mennék hozzá vagy tizenkét előadásra vendégszerepekre.“ Eleintén vonakodtam Tordára! De mondja végre: „Intzédi ő nagyságok is nagyon kérnek, csak ne habozzak, menjek.“ Intzédy Sándor vette el nőül az egyik gróf Bethlen comtesset, Birit s ott volt Intzédynek a háza s ott laktak. Ez nagy ösztön volt nekem s elmentem Tordára vendégeskedni . . .*

* Ezzel végződik Déryné önéletrajza, befejezetlenül.

UTÓSZÓ.

A sorstól nem adatott meg Dérynének az a kedvezés, hogy Önéletrajzát befejezhesse. A toll kiesik kezéből, s néhány hétre a leírt utolsó sorok után, egyszerű tölgyfakoporsóban, a szegények temetőjébe viszik kór-ságtól évek óta gyötört földi maradványait. Pedig igazán sietett. Még rettenetes betegsége, — a vízkórság, — se tartóztatja vissza az írástól. Sokszor hónapokig egyetlen sort se képes írni s alig épül föl, már is tollat ragad, hogy háláját lerója Egerváry Ödön irányában, mint a ki sok utánjárással, számára 100 forint segélydíjat eszközölt ki a Radnóthfáy-alapból. Mert, — nem szabad erről megfeledkeznünk, — Déryné Önéletrajza nem öndicsekvésből íratott, hanem nemes hálából egy oly szívességért, mely neki hihetetlen örömet okozott, holott egyébre is számot tarthatott volna a mi fölfogásunk szerint, ennél az alamizsnánál.

De az ő életpályájának éppen ez a szerénység egyik legjellemzőbb vonása. Szerény volt mindig, valahányszor egyéni érdekeit kellett közérdekért háttérbe tolni. Szerény volt, valahányszor mások igazán nagyobb érdemeit kellett megtisztelni. Szerény volt valahányszor csak pálya-

társai érdekeiért a maga igényeit kellett korlátok közé szorítani. Ez a szerénység természetesen nem zárta ki, hogy jogai mellett kardoskodjék, valahányszor a közérdek mögött leplezett önzést, a siker mögött színpadis színpadon kívüli ármányt, az önzetlenség mögött kaján haszonlesést látott.

Nincs terünk, hogy egyénisége, színi pályája rajzát naplója, levelezése és az egykori hírlapi följegyzések alapján ezúttal részletesen adhassuk, azért e helyütt — az Önéletrajzban való könnyebb tájékozás végett — csupán életrajza főbb adatait mondjuk el, hogy az olvasóközönség ebbe a keretbe könnyebben beleilleszthesse mindazt, a mit oly kedves közvetlenséggel maga mond el élete utolsó éveiben.

Dérynének anyjának családi neve Riedl Anna, kinek első férje Dr. Prosán volt. (l. I. k. 6. fej.). A kora özvegységre jutott nőnek kezét aztán egy Bécsből hazánkba szakadt gyógyszerész: Schenbach József kérte meg regényes körülmények között. Ebből a házasságból csak két leánygyermek született: Róza (Déry Istvánné) és Jeanette (Kilényi Dávidné.)

A kis Róza születését 1795 karácson estéjén maga Naplóírónk mondja el az I. fejezetben.

Nem valószínű, hogy Patyikás Rózsi — mint magát kedélyeskedve nevezi — 1809 tavasza előtt került volna Pestre, de az viszont bizonyos, hogy 1810 március 29-én Hamletben, szoktatóul némaszerepet kap és első beszélő szerepe az Egyptomi út c. színdarabban, a szobalány, 1810 április 8-án.

Déryné tehát színi pályájának első lustrumát 1810—15 Pesten tölti el. Négy ízben megfordul Székesfehérvárott 1813 októberben, 1814 április—májusban;

októberben és november—decemberben, de állandó helye a társulatnak Pest.

Pályája második időszaka 1815—1819-ig Miskolcon telik el. Mielőtt oda jutna, 1815-ben Egerben játszik. Miskolcra Kassára megy a színtársulattal vendégeskedni 1816-ban, 1817-ben május, 1818-ban november és 1819-ben március havában. Innen kezdve vándorúton találjuk egész 1823-ig, midőn Kolozsvárott színi pályájának s egész életének új korszaka nyílik meg. 1819 szeptemberben Szombathelyen van s 1819 októbertől 1820 tavaszáig Komáromban; de 1820 tavaszán Győrött, majd Szombathelyen találjuk, június 24-től július 27-ig Pozsonyban van, hol rég nem látott „tavaszával“ a hosszas távollét utáni első viszontlátás örömeit élvezi; július végével Sopronban, augusztusban Kismartonban ünnepelik, de októberben visszakerül Komáromba, honnan 1821-ben a székesfejérvári színtársulathoz szerződik. 1822 elejével Pécssett játszik, majd visszamegy Fejérvárra, hol őszig a társulat tagja. Megfordul áprilisban, júniusban Aradon és 1822 november havában Pestre jön „megmenteni a magyar becsületet.“ Az 1823. évtartózkodási helyei nem egészen bizonyosak. Visszamegy Miskolcra, megfordul Nagyváradon, Balaton-Füreden is, de december végén Egerben van, honnan a kolozsvári színtársulat tagjai megszőktetik.

Kolozsvárra feledni megy. Tavaszával megszakad a benső viszony (Prepelitzay S. megnősül) és egy új szerelmi történet kezdődik Szentpéterv Zsigmonddal, mely komoly összezördüléssel végződén, egyik ok volt arra, hogy 1827-ben elhagyja Kolozsvárt. Ezzel a vándorlás második nagy korszaka kezdődik. Megfordul Szegeden (június), Szabadkán (július—aug.), Pécssett (szept.—

okt.) és Székesfejérvárott (október közepén), majd október 27-dikén Pestre kerül s a társulat operaelőadásaival lázba ejti Pestnek kezdetben aggódó magyarságát.

Ez a vállalkozás azonban szomorú véget ér 1828-ban, úgy hogy télvíz idején kell ott hagyni a magyar fővárost. Elképzelhetjük, minő kellemetlenségekkel járhatott abban az időben egy téli utazás, — még postakocsin is — de a szükség reákényszeríti s 1828. február 17-én már Miskolcon lép föl. Az 1828. év folyamán rövid időre Kassán kétszer is megfordul, majd Nagyváradon, miglen 1828 októberével állandó tartózkodásra Kassára kerül. A Kassán töltött tíz év (1828—1839.) életének legnyugodtabb, művészetének delelő korszaka. De hogy mit jelentett abban a korban egy elsőrendű művésznő, „állandó“ tartózkodása, ide jegyezzük, hogy minden év tavaszától októberig hol vendégszerepel. 1829-ben Debrecenben, 1830-ban Eperjesen, Ungváron, Beregszászon, Mármaros-Szigeten, Kolozsvárott, Debrecenben. 1831-ben Bártfán, 1832-ben Aradon, Temesvárott, Nagybecskerekén, 1833-ban Kolozsvárott, Nagyváradon. 1834-ben ismét Kolozsvárott, 1835-ben Balassa-Gyarmaton, Budán, Debrecenben, 1836-ban Kolozsvárott és Budán, 1837-ben Eperjesen s Pesten a Nemzeti Színháznál van (akkor „Pesti magyar színháznál.“). Itt 1838 őszéig tartózkodik, midőn kötelezettségei visszahívják Kassára. Egy év elteltével 1839/40-re Kecskés Károlylyal maga akarja kibérelni a kassai színházat, s miután ez nem sikerül neki, végképp búcsút mond Kassának s oda soha többé vissza nem tér.

Ezen időszakra esik barátsága gróf Csáky Tiborhoz. De itt kezdődik pályájának hanyatló kora is. Midőn Kolozsvárott vendégszerepel, 1839 május végétől szeptember

végéig, már csak a régibb nemzedék kedvence, a fiatalság másokért rajong. 1840/41-ben Kolozsvárott van, 1840. december 10-től ő veszi át a belkormányt, 1841 május közepén elmegy és csak 1842 márciusra tér vissza, — de ebben az évben már megszűnt a közönség kedvence lenni. Naplója csak eddig a korig terjed. Nem hiúságból hallgatja el a hanyatló évek történetét, — de mert a halálvet véget életírásának.

A szini pályán 1852-ig működik, aztán kibékül férjével s annak 1862 január 8-án bekövetkezett haláláig együtt lakik vele Diós-Győrött. Ezután Miskolcra költözik, hol özvegygyé lett nővérénél Kilényi Dávidnénál éli élte utolsó tíz évét. Nemsokára azonban beköszöntenek a nélkülözés s testi szenvedés napjai, de a véletlen kegyelméből megismerkedik Egerváry Emiliával, a ki testvérének, Egerváry Ödönnek leírván a művésznő szomorú helyzetét, némi javulás áll be sorsában. Ekkor határozza el magát — 1869. július 28-áról írott köszönő-levelében, — hogy megteszi azt, a mit eddig Vahot Imrének, Kazinczy Gábornak megtagadott: megírja Önéletrajzát s Egerváry Ödönnek szánja a munkát. Kezdetben lassan indul meg, de 1870-től kezdve gyorsan halad előre. Így készül el munkája 3 év alatt, mert 1872 szeptember 29-én örökre lezárja szemeit. Közbe annyit betegeskedik, hogy legalább egy évet teljes tétlenségben kell eltöltenie. Az utolsó évben a vízkórsághoz köszvény is járul, sőt egyik szeme világát el is veszti, gyertyavilágnál pedig éppenséggel nem tud dolgozni, de azért írja Önéletrajzát, leveleiből pedig csodálatos jó humor áradoz felénk. Ránk maradt legutolsó — sajnos, keltezés nélküli levelében már bevallja, hogy nem tud többet írni, de azért keresztényi megnyugvással így fejezi be sorait: „De le-

gyen úgy, miként odafönt az én jó Atyám elvégezte sorsomat.“

Életének hátralévő történetét előszóval mondotta volna el keresztleányának Farkas Rózának, ennek azonban hiteles följegyzését ekkoráig nem ismerjük.

Temetése nagyon szomorú befejezése volt életének: egyszerű tölgyfakoporsóban a miskolci „nagyleány-sírkertbe“ vitték a mindenkitől elfeledett, elhagyott művésznőt, siratatlanul, mert vonzalmának utolsó tárgyát, keresztleányát a haláleset betegágyba döntötte. Igaza volt Egressy Gábornak, midőn azt írta róla: „Azon nemesen küzdök sorában tiszteljük őt, kik nélkülöznek, de nem élveznek, kik vetnek, de nem aratnak“ ...

A magyar színészet története azonban a legfényesebb nevek sorában az övét mindig az elsők közt fogja emlegetni. — Önéletrajza pedig fön fogja tartani nevét a magyar írók legjobbjai mellett.

*

Önéletrajza a Nemzeti Múzeumban őriztetik, a hová Egerváry Ödön fia útján került.

Teljes szövegében ezúttal jelenik meg első ízben. Az a kiadás, melyet két kötetben 48 ívnyi terjedelemben Törs Kálmán rendezett sajtó alá s a Kisfaludy-társaság adott ki 1880-ban, már terjedelmével is mutatja, mennyiben különbözik emettől; egyébként arról mindenki személyesen is meggyőződhetik.

Mi azon voltunk, hogy az Önéletrajz jellegzetes pongyolaságán ne változtassunk, az ismétléseket is meghagyjuk, szóval hitelességét azzal is emeljük, hogy minden följegyzését úgy adjuk, a mint az szeretetreméltó közvetlenséggel, kusza keresetlenséggel folyt tollából.

B. J.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- A**brudbánya II. 274, 275, 278, 280, 285, 286, 288.
- Anikó, I. dr. Sziporné II. 154, 156, 228. III. 105, 450—51.
- Adamberger III. 447.
- Gr. Andrássyak, I. 404.
- Gr. Andrássy György I. 406—10.
- Arad I. 440. II. 359, 360—63.
- Arany perecek I. 314.
- Arany szita-ház I. 121, 150, 175, 185, 198, 212, 222, 250. III. 285.
- Asztalosné I. 461.
- Asztalos I. 4^o3. III. 160.
- Ányos Pál II. 346.
- Aurora I. 433.
- Albini III. 223.
- B**acsó Bálint I. 174, 175, 178, 180—86, 188, 216. II. 63, 65, 67, 69, 70, 73, 75, 77, 80, 82, 84, 180, 384—85.
- Babnigg Antal II. 46—47.
- Baja I. 392. II. 350.
- Bajza József III. 238, 242, 248, 253—54, 278, 328, 341, 347, 348.
- Balassa-Gyarmat III. 144.
- Balaton-Füred III. 176, 205, 212, 224, 225, 368.
- Balláék II. 79, 195. III. 39, 269, 364, 407—408. 411.
- Balásházy János II. 455.
- Balog István I. 141, 422.
- Balogné (Tenkler Lizi) I. 460—61. II. 4—5.
- Barabás Miklós I. 148—49. II. 194.
- Barta János II. 197, 198, 213. III. 51—3, 92, 96, 120, 150, 177.
- Bartalus István II. 337.
- Bayard III. 68.
- Bágyi Zsuzsika III. 250—51, 255—57, 280.
- B. Bánfi József III. 454.
- B. Bánfi Pál II. 150.
- Bárány Katika I. 118, 119.
- Bártfa II. 198, 203, 206—07, 413, 425. III. 56, 61, 116.
- Bártzi Gábor III. 87, 90—91.
- Gr. Bártziné II. 207.
- Bäuerle A. II. 226.
- Becse II. 341.
- N.-Becskerek II. 350, 353, 362, 368.
- Beleznay-kert I. 112, 166, 287.
- Belgrádi II. 374.

- Belgrádi ház I. 250.
 Bellini II. 179. III. 341.
 Benke József I. 109, 114, 157, 269, 271, 273, 279, 344, 411, 412, 422. II. 188, 380. III. 124, 126, 444.
 Benkő orvos I. 328, 329.
 Benyák Krisztinka III. 19.
 Benza Károly III. 177, 442–43.
 Bertsényi Berta és Julia III. 421–22.
 B. Berzeviczy Vince II. 209, 217, 222–23, 392, 448–50.
 Gr. Bethlen Biri III. 460, 474.
 Gr. Bethlen Domokos II. 167–71.
 B. Bethlen Farkasné II. 156.
 Gr. Bethlen Ferenc III. 121.
 Gr. Bethlen György II. 151.
 Gr. Bethlen Györgyné II. 151, 154–55, 172, 305, 307. III. 10, 105, 450–51, 460.
 B. Bethlen Miklós II. 156. III. 425.
 Beregszász III. 381.
 Bécs I. 442–44, 449. II. 29–30, 120, 137, 209–210, 228, 242, 284, 337, 353, 395. III. 50, 68, 86, 121, 147, 371.
 Biri I. Sáska Biri.
 Bognár Ignác III. 443, 450.
 Boieldieu II. 179.
 Boody Nina III. 296.
 Borosnyai II. 80.
 Borsos Klára II. 141, 191, 303–04, 327. III. 81, 91.
 Botos Karolina II. 141, 191, 315.
 Böcs III. 381.
 Brassó II. 209, 239, 248–49, 252–58, 284, 385. III. 276.
 B. Brudern II. 333, 334.
 Buda II. 6, 71, 199, 200, 217, 218, 369, 373. III. 103, 111, 120, 122, 124, 126, 129, 131, 132, 136, 148, 150, 172, 189, 196, 233, 239, 240, 336, 402, 445.
 Bukarest II. 230–31, 263–64, 273.
 Caraffa III. 400.
 Carl Henriette III. 330–34, 402.
 Castelli II. 139, 400.
 Catalani I. 26–27, II. 22, 312.
 Claire, I. Rolle Claire gr. Csáky Tivadarné
 Cubay, I. Kubay.
 Culin I. 383.
 Csabayné, I. Kubayné.
 Özv. Csáky grófné II. 92, 446.
 Gr. Csáky Aladár III. 46, 85–86.
 Csáky comtessek II. 403.
 Gr. Csáky Natalie III. 58.
 Gr. Csáky Tivadar II. 392, 402–03, 405, 410–21, 423–30, 432–42, 448–50, 454, 459, 461, 463, 464–65. III. 16, 41, 42–61, 63–67, 78, 79, 83–87, 90, 91, 98–100, 117–119, 134–35, 154, 166–68, 172–73, 181, 183, 190–97, 199–204, 371–72.
 Gr. Csáky Rudolf III. 58, 184.
 Csekóék I. 166–68, 179.
 Csepcsányiné III. 288.
 Cserei Miklós II. 240.
 Cserny György I. 75, 141.
 Csokonai V. M. II. 337.
 Czagányi Erzsike I. 423.

- Czagányiné I. 110, 129, 137–40. II. 120, 125, 127, 311. III. 61.
- Czelesztin I. 273. II. 9, 14, 80–81, 83, 86, 89, 92, 94–96, 99, 102, 123, 142, 333, 341. III. 20–22, 24, 166, 169, 428–29, 443.
- Czibulka Alajos II. 30, 46.
- Czibulkáné I. 172. II. 23.
- D**arvas Etelka III. 410, 416, 421–22.
- Darvas János II. 395.
- Darvas József II. 395. III. 154, 179.
- Darvas Józsefné II. 395, 421.
- Dávid cigány II. 355, 356.
- Debreczen I. 58, 111, 173–74, 183, 186, 274–75, 313, 404, 460. II. 61–62, 72, 75, 80, 82, 84–86, 123, 189, 332, 341, 350, 384. III. 6, 20, 23, 27, 29–30, 33, 35, 38, 103, 116–17, 119, 180, 225, 239, 242, 264, 384, 386, 388, 392, 394, 422, 433, 465.
- De Caux Mimi III. 373.
- Deáki Fülöp Sámuel II. 120, 125, 127, 311. III. 61.
- Dellné II. 17.
- Demini II. 198–202.
- Derra-ház III. 307, 311.
- Gr. Dessewffy József I. 304. II. 209. III. 79–80.
- Gr. Dessewffyné II. 156, 307.
- Déry Ida I. 243. III. 213–17, 219, 363, 435–36.
- Déry István I. 109, 121–23, 149–56, 163–70, 172–73, 175–76, 179, 181, 182–88, 190–93, 195–207, 209, 212, 215, 218–31, 233, 234–43, 245–52, 254–60, 262–65, 267, 279–82, 324, 335, 341, 343, 348, 349, 352–54, 360, 361, 374, 378, 383, 396, 431. II. 44, 63, 64, 73, 84, 395. III. 208, 209–10, 212–15, 217–18, 220–22, 224, 237, 277–78, 326, 360, 363, 382, 383, 434–37, 444, 445.
- Déry Jánosné I. 243.
- Déry János I. 122, 243–46. III. 213.
- Déry Róza III. 213, 437.
- Déry Sándor III. 436, 437.
- Dérynéhez versek II. 173–74, 185–86, 192, 195–96, 202, 213, 219–20, 326, 327, 357–62, 461, 462 (német), III. 114, 131–32, 223, 224, 354–55, 368, 369–70, 376–77, 382.
- Dézsai Zs. III. 387, 392–93.
- Diósgyőr I. 383. III. 189, 192.
- Divéky J. I. 142.
- Dominkovics II. 337.
- Döbrentey Gábor II. 217. III. 111.
- Drechsler F. II. 228.
- E**csedi Jozefa I. 375, 391, 394–95, 442, 445. II. 140, lásd Pálné,
- Edelspacher gyógy-szerész I. 45, 180.
- Eger I. 296, 303–04, 324, 375–76, 383, 384, 390. II. 80–81, 189, 195–97, 171. III. 30, 196, 212, 222, 224, 237, 440.
- Egerváry P. Ödön III. 224.
- Egressy Ákos III. 121.

- Egressy Béni III. 393.
 Egressy Gábor II. 198, 208, 225, 227, 339, 398, 451. III. 21, 82, 120—21, 197, 232, 258, 278, 285, 288—94, 340, 346, 404, 434, 441, 446.
 Egressy Gáborné, I. Szentpétery Zsuzsika,
 Egressyné III. 258, 293—94.
 N.-Enyed II. 331.
 Enyedi Laci III. 454.
 B. Eötvösné II. 190, 207, III. 91, 446.
 B. Eötvös József III. 341.
 Eperjes II. 198, 202, 223, 391. III. 4, 40, 55, 365, 411—12.
 Erbia I. 25.
 Erdősék I. 401, III. 120, 245, 269, 364, 404, 406—409, 411, 417, 422, 462—63.
 Erkel Ferenc III. 328, 350, 399—401.
 Ernstné, lásd Kaiser Pepi.
 Erős József I. 310, 312, 314—16, 330, 410 és neje III. 16.
 Éder György II. 14, 61, 64—70, 72, 76, 77—78, 81—82, 85, 92, 96, 98—103, 123, 137.
 Éder Teréz II. 72, 195, 333, 338—39, 341, 350. III. 30, 35, 189—90.
 Éderné II. 62, 97, 99.
 Éder Lujza III. 124, 190, 196, 222, 236, 237, 280, 282, 390.
Farkas Lajos I. 422.
 Farkas Róza I. 318.
 Farkasné III. 168.
 Fáncsy Lajos I. 323, III. 15, 49, 120, 162, 319—24, 338, 340—42, 344, 346, 404, 447—48.
 Fántsy Lóra III. 320—23.
 Fántsyné III. 319—21.
 Fáy András I. 119, 122. III. 230—31.
 Fáy Borcsa I. 120, 175.
 Fáy Julcsa II. 395.
 Fáy László I. 119, 149—50, 155, 164.
 Fáy Laci I. 119—20, 122.
 Fáy Zsuzska I. 120, 121, 149, 175, 182, 403.
 Fáyék I. 188, 198, 206, 250.
 Fekete Gábor III. 383—84, 386, 392, 393—97, 403, 433.
 A „Fekete asszony“ II. 221—222. III. 137—147, 152—53.
 Felbér Mária III. 327, 329—30, 399, 425.
 Dr. Fenigsz Dorf II. 327.
 Ferdinandy III. 422, 423.
 I. Ferenc I. 449, 452.
 Ferenczi-epizód I. 209—10.
 Ferenczi Zoltán II. 240, 256. III. 457.
 Dr. Floor III. 310, 311.
 Folkusházy II. 84.
 Gr. Forgách III. 79, 154.
 Gr. Forgáchné III. 405.
 Formenterai Remete I. 74.
 Forti O. II. 160. III. 259.
 Földváry Gábor III. 150, 229—31, 235, 242—44, 247, 270, 273—74, 291, 296.
 Földváryné III. 272, 273.
 Frik tenorista III. 120.
 Füredi Mihály III. 406—10, 417, 422, 424—25, 457—59.
Gaal Minya II. 379, 382—84.

- Gábri Pista I. 121.
 Gáspár Imréék III. 206—222, 224, 437, 438, 443.
 Gillyén Sándor II. 95.
 Góts Endre III. 449, 450.
 Göde István III. 459, 460, 474.
 Gödöllő I. 49.
 Hg. Grassalkovich I. 49, 166.
 Grillpartzer F. I. 421. II. 146, 175—76, 397, 403. III. 150, 239—41, 452.
 Grimm Fedor II. 369, 373—74, 377—79, III. 400, 401.
 Gross Péter II. 121, 138, 141.
 Gruber provizor I. 35, 38, 39.
 Gyrovetz J. II. 120.
 Gyergyay Ferenc III. 61.
 Gyertyánffy J. I. 253—55, 257—60, 262—63, 279.
 Gyika herceg II. 264, 265, 266.
 Gyöngyös I. 46, 84, 85—88. III. 324, 363.
 Gyöngyösi Jánosék II. 233—38, 342.
 Győr I. 440. III. 392, 393—96.
 Győrfi I. 398, 414.
 Györk I. 387.
 Gyuail Pál II. 141.
 Habbelt Josefin II. 228.
 Hacker-szála (Váci-körút 10.) I. 58, 138, 193. II. 15.
 Hagen k. a. II. 23.
 Halasy II. 101—103.
 Halasy III. 136.
 Hamlet I. 107, 135. II. 14, 186. III. 442.
 Hatfaludyné II. 318.
 Hatvan I. 49, 50, 297, 302, 303. III. 147.
 Hegedüs L. II. 276. III. 190, 373.
 Heinisch József I. 26. II. 156—57, 343. III. 311—12, 316, 317, 373—74, 402.
 Helmetzy Mihály I. 283, 289.
 Herold K. III. 333.
 Herrsutt Jeanette I. 204.
 Hertelendyék II. 251, 252, 356, 358—59.
 Hirschfeld I. 208, II. 240.
 Hódmezővásárhely, II. 350.
 Horváth ügyvéd II. 396—98, 400, 402, 403.
 P. Horváth Dániel II. 130—31, 136—37, 146, 175—78, 182, 183—84, 226.
 Horváth József I. 422, 461—64. II. 3—4, 50. III. 160.
 P. Horváth Lázár II. 130.
 Hubenay F. III. 223, 364.
 B. Huszár Károly II. 131, 135—36.
 Igaz Sámuel I. 433, 434, 459. II. 16.
 Intzédy Sándor III. 460, 474.
 Istvánfy professor II. 84.
 Jakab István III. 367.
 Jankovich Miklós II. 374, 377. III. 379.
 Jánosi I. 403.
 Jantsó Pál II. 141, 142—44.
 Jantsó Károly, l. Vá-sárhelyi.
 Jászberény I. 3, 7, 16, 25, 43, 46, 47, 56, 77, 96, 133, 140, 220, 226, 362, 365, 374, 384. III. 296.
 Johék I. 84, 88.
 Joob Gusztáv III. 404—407, 411, 416, 417—18, 462.
 Joob Zsigmond III. 264, 404—407, 411, 462.

- Jónás Dani III. 36.
 B. Josika János II. 175, 230.
 B. Jósika Jánosné I. 126—28, 146, 166.
 B. Jósika Miklós II. 257. III. 341, 358, 359.
 Juhász Julianna Vársárhelyi Miklósne I. 110—11. II. 123.
 Julia II. 176, 178, 181, 234. III. 429, 464, 469.
K. D. II. 327.
 Kacskovics János I. 189—90.
 Kaiser lovászmester III. 365—66.
 Kaiser Pepi III. 366, 367, 371.
 Karacsék I. 129—30, III. 296.
 Karacs Teréz I. 130.
 Karthigam I. 25. III. 95.
 Kassa I. 147—48, 160, 323, 342, 344—45, 348—49, 354, 412, 415—16. II. 14, 79, 179, 186, 189—92, 195—96, 198, 208, 209, 219, 221—23, 231—33, 338, 358, 360—62, 382, 384, 387, 391—95, 415, 432, 446, 448, 456, 462. III. 3, 5, 6, 16—19, 28, 33, 39, 40, 45, 48, 49, 56, 60, 61, 63, 68, 78, 85, 91, 97, 100, 111, 113, 116, 119, 120, 124, 131, 135—37, 154, 161, 163, 164, 166, 169, 172, 173, 181—82, 185, 188, 190—91, 193—96, 198, 203, 205, 209, 220, 222, 224—25, 229—30, 241, 245, 247—48, 250, 275, 276, 278, 315, 324, 335—38, 346, 348, 350, 357, 360, 363, 364—65, 368, 369, 372, 375, 403—405, 408, 412, 415, 417, 419, 422, 425, 462, 463, 465, 467, 470, 472—73.
 Katona József I. 189, 190, 202, 207, 216, 218, 222, 233, 235, 279, 281.
 Katona Zsigmondék II. 158.
 Katzianer I. 135—36.
 Kazinczy Ferenc I. 304. II. 240, 455.
 Kántor Gerzson, I. 275.
 Kántorné I. 275, 421. II. 3, 369, 371, 391, 393, 396—98, 400, 401—11. III. 86, 103, 111, 124, 126, 129, 135, 137, 140, 141, 152, 180, 182, 196, 225, 232—33, 239, 241—45, 247, 369—70, 451—52.
 Gr. Károlyi György I. 287.
 Gr. Károlyiek III. 148.
 Keltz Ist. III. 76, 462.
 Kemény János I. 117, 127. II. 79.
 B. Kemény István II. 332.
 Keményné II. 182, 183.
 B. Kemény Simon II. 331—32.
 Kenderesy II. 164.
 Ketskés K. III. 190, 373, 464, 468—70.
 Késmárky II. 116.
 Kilényi Dávid I. 323, 391—95, 398, 414, 415, 417, 426, 435, 436—38, 440—44, 447—49, 451—53, 460—64. II. 15, 17, 61, 137, 193, 346, 348—50, 365—66, 368, 378, 383, 394, 440—41, 443—44, 450—54, 459—60. III. 14, 48, 144, 160, 169—70, 173, 175, 180, 190, 328, 373, 374, 381, 384, 419,

- 424, 426—33, 442, 443, 447—50, 452, 453, 456, 463—64, 468—69, 472—74.
- Kis János színész III. 68, 109.
- Kis József I. 230.
- Kiss Ernő 353—54.
- Kisfaludy Károly II. 209—11.
- Kis-Réde I. 86—87.
- Kis-Várda III. 32—33.
- Klapka III. 433.
- Klári néni I. 30—31.
- Klein Rózsi II. 159, 160, 172, 345.
- Kleinheintz II. 23, 28.
- Klestinszky László III. 120, 161.
- Klimetschasszony II. 28.
- Knezsik III. 59, 87.
- Kollmann II. 200.
- Kolozsváry Pál I. 422, 461, 464. II. 12, 13, 19. III. 159.
- Kolozsvár I. 58, 113, 147—49, 176, 273, 313, 375, 423. II. 9—11, 68, 90—92, 94, 112, 117, 131, 139—40, 144, 147, 157, 159—60, 164, 165—67, 172, 176, 179, 185—86, 188, 189, 191, 194, 196, 218—19, 227, 232, 233—34, 237, 246, 276, 284—85, 288, 301, 303, 321, 332, 341—42, 347, 462. III. 5—6, 31—34, 36, 38, 55—56, 60, 63, 85, 96, 104, 111, 113—14, 116, 120, 122, 127—28, 161, 169—70, 180, 182, 183—85, 188, 190, 191—92, 205, 246, 255, 276, 279—80, 310, 328, 332, 336, 346, 350, 370, 372, 373, 375, 377, 381, 382, 384, 403, 419, 422—26, 428, 432, 433—34, 442, 447, 448—53, 455, 459, 461—63, 473—74.
- Komárom I. 358, 414, 415—16, 423, 440, 441, 453, 460—61. III. 160, 383, 386, 392, 397.
- Komáromyék I. 317, 319—320, 322, 355, 362—74. II. 64.
- Komlósy Ferenc I. 423, 461. II. 51. III. 155—61, 164—67, 169, 172—73, 176, 177—80, 190, 196, 205, 209, 221, 225.
- Komjáthy Gábor III. 461—62, 473.
- Komlóssy Ida III. 156.
- Kontz József II. 251, 256. III. 30—35, 37, 38.
- Koos I. 403.
- Korn János II. 210, 211.
- Korodiné I. 313, 337, 338—40, 348.
- Gr. Korniss János III. 426, 432.
- Kossuth L. II. 415.
- Kossuthné III. 285, 298—99, 305.
- Kotsi János I. 273, 313.
- Kotsi Jánosné I. 273.
- Kotzebue I. 169. II. 188, 401.
- Kovács Endre III. 407.
- Kovácsné II. 70, 195, 206, 207, 227, 394, 397, 400, 404, 405, 409. III. 6—9, 11, 21, 24—26, 57, 66, 111, 126, 129, 137, 140—41, 146, 149, 152, 182, 232, 253, 262, 277—78, 285, 286, 288, 294, 297, 298, 306, 311, 346, 355—56.
- Kovács II. 195.
- Kovatsótzty Ádám I. 287, 289—92, 297, 301, 324, 334. III. 147—49
- Kovatsótzty Mihály

- III. 120, 161, 163, 165, 247.
 Körner T. 146.
 Kőrösiék III. 384—86, 388—91, 402, 433, 434, 438.
 Kőszeg I. 437, 440.
 Kőszegi Alajos I. 134, 135, 303, 304, 376, 394—95, 423, 461. II. 81, 140.
 Kőszeghy bácsi I. 23, 134—35.
 Kubayné III. 63, 76, 77—78, 91, 112—13, 121, 189—90, 195, 373, 380—81, 455, 456.
 Kultsár István I. 231, 250, 268, 275, 278, 279, 296—97, 322, 323, 349. III. 151.
 Krantz k. a. II. 371.
 Kreutzer K. 215. III. 400.
 Krizbai III. 454.
Laborfalvy Róza III. 124—26, 170, 233, 253—54, 260—61, 278, 296, 346, 357, 425, 444, 455.
 Lamplék I. 145, 228, 233, 238—39.
 Lampl Betti I. 201, 214—16, 218—20, 434. II. 47, 50.
 Lampl Mari I. 222.
 Láng Ádámné I. 194, 197—99.
 Láng Ádám I. 60, 62, 64, 66, 77, 79, 109, 129, 137—38, 157, 191—93, 197, 208, 352. II. 383.
 Láng Lajos I. 60—64, 191.
 La Roche II. 343—44.
 László József II. 198, 208. III. 120, 124, 161.
 Latabár Endre III. 39, 169, 373—75, 419—20, 422—24, 443, 449, 463.
 B. Leinzendorf I. 347, 419—20.
 Lendvay Márton I. 270. II. 225. III. 111, 124, 161, 348, 350, 357, 369—70, 406, 407, 434.
 Lendvayné II. 403. III. 18, 59, 79, 81, 111, 125, 173—175, 196—97, 239—41, 253, 255, 278, 296, 338, 346, 354—59, 369—70, 384, 386, 488, 447—48, 450, 452—53, 455.
 Lipcsey Klára III. 92, 328—29.
 Liptai (Lipsei) Klára.
 Losonc I. 401, 404.
 Lőrincz bácsi I. 38, 91.
 Lövvő I. 377, 379, 384, 385, 388.
Maglód III. 285, 288, 297, 300.
 Magus József III. 426.
 Magda Lujza III. 120, 168.
 Magyar I. 273—74.
 B. Mara Mariska III. 28.
 Márkus I. 116.
 Marosvásárhely, II. 239, 355. III. 381.
 Mária Thérédia I. 49, 113, 445. II. 124.
 Mád III. 185.
 Marianne úr I. 123.
 Mármaros-Sziget II. 223—24.
 Márton József I. 130. II. 337.
 Mátray Fanni I. 47, 48, 54, 58, 60—61, 63—64, 66, 68—69, 71, 76—78, 80, 98, 99.
 Mátray Ferencz I. 46, 71. III. 446—47.
 Mátray Gábor I. 46, 48, 56, 74—75, 141. II. 369. III. 74, 122, 123, 140, 230, 232, 275—76, 446.
 Mátray József II. 46. III. 446.
 Mátrai Laura III. 171.
 Megyeri Károly II. 140, 208, 362. III.

- 51, 112, 120–21, 169, 196, 225, 258, 357, 368–69.
- Mercadante II. 26, 179. III. 76, 367.
- Metséryné II. 196, 396, 431. III. 62.
- Méhes S. II. 159. III. 453–54.
- Mérey Laczi III. 151.
- Ifj. Mérey Sándor I. 162.
- Id. Mérey Sándor I. 158–59, 162–63, 172, 184, 187, 191, 192, 194–95, 230, 265. II. 386. III. 151.
- Mérey Sándorné I. 158, 198, 202, 203, 229, 265. II. 38.
- Mérey Tóni I. 160, 161–64, 185, 188, 192, 194, 203, 226. II. 9, 20–25, 29, 38, 53–54, 198–200, 202. III. 117, 125.
- Miczike = Róthi Micike, l. Róthiek.
- Miletz János I. 281.
- Miló apó története I. 282–287.
- Miskolcz I. 270, 275, 296, 304, 306, 310, 326, 334, 348, 350, 352, 355, 363, 373, 374–79, 388, 397, 404, 410–12, 414, 421–22, 441, 460, 462. II. 6, 9, 13, 14, 19, 61, 72, 75, 79–81, 192, 195, 197–98, 332–34, 339–40, 384, 387, 440, 460. III. 14, 18, 30, 33, 35, 39, 124, 206, 220, 236, 361, 417–18, 434, 438, 441–42, 444, 445, 467, 469.
- Miskolczy György I. 310, 329, 410.
- Miskolczy Julia III. 443, 450.
- Molnár Karolina I. 191, 197. III. 211.
- Molnár Sándor I. 383.
- Mogyorósy Nina III. 49, 128, 131, 161, 196, 200.
- Mozart I. 106. II. 26, 178, 219, 372. III. 276, 341.
- Munkácsyné III. 395.
- Murányi Zsigmond I. 100, 105–06, 116, 121, 142, 145, 152, 153, 157, 172, 174, 179, 274, 279, 282, 302, 308, 312–13, 344, 346–47, 349, 352, 376, 422, 461. II. 56, 64, 140, 148.
- Murányiné született Lefebvre Terézia I. 98–101, 105–09, 111–12, 116–17, 121, 123, 126–28, 130, 132–33, 142, 143, 144, 145, 150, 151, 152–56, 158, 164, 166, 170, 173, 176–79, 181, 183, 185, 190, 193, 195, 203, 204, 210, 211, 255, 273, 284–85, 287–88, 296, 302, 303–04, 306–09, 312, 313, 322–23, 339, 342, 345–47, 461. II. 3, 11–12, 47, 55, 64, 180–81, 276. III. 151, 237.
- Müller II. 226.
- Gr. N. Emma II. 173.
- Nagy Borcsa I. 87.
- Nagy János (a szürke kaputos) I. 55, 94, 96–99, 109, 115, 250–51, 262, 279, 282, 303, 398. III. 434.
- Nagy Jánosné I. 292, 297, 324–325. III. 441, 443–45.
- Nagy János I. 86.
- Nagy-Kálló II. 218.
- Nagy Lázár II. 10–12, 111, 117, 119, 121, 130, 132–33, 135.
- Nagy Miska I. 398, 399–401, 404.
- Nagy Pista I. 422. II.
- Nagyné Zsófia III. 416, 421–22.

- 39, 140, 278—79, 288.
- Nagyvárad. I. 383, II. 72, 92, 108, 148—49, 189, 341. III. 4, 6, 17, 19—20, 31—32, 36, 120, 122, 180, 189, 433, 434, 459, 463, 465, 468, 472—73.
- B. Nalácz József II. 131, 136.
- Napoleon-gyűrű I. 62.
- Neeb Máriskó II. 68, 69—70, 141. III. 104—10, 172, 456, 457—59.
- Dr. Neer III. 129.
- Nemzetisínház megnyitása III. 234, 235, 236.
- Némethi I. 352.
- Némethiné I. 399.
- Nyári II. 333.
- Nyáry Pál III. 248, 263, 278, 335, 365.
- O**rczy-kert I. 222.
- Óváry Miklós I. 381, 382.
- P**acha Gáspár I. 105, 106—07, 109, 112, 113. II. 124.
- Palócz Rózsi III. 94, 95—96.
- Palugyay Imre III. 163—64.
- Pap Gábor (ináncsi) I. 421.
- Pap Gáborné II. 236.
- Parázsoné II. 403. III. 161—62, 201, 224, 240.
- Dr. Patachich III. 140—44.
- Pataky S. III. 454.
- Pály Elek I. 392, 414, 417. II. 137—38, 140, 208, 228, 250, 253, 268, 272, 275, 312, 314—15, 322, 324, 328—29, 347, 370. III. 112, 196, 225, 375.
- Pályné Ecsedi Jozefa II. 140, 311—13, 319, 321, 327—29, 347.
- Pályné Botos Karolina II. 347.
- Pápainé I. 353.
- Párizs II. 296, 299, 395.
- Pelsőc II. 340.
- Gr. Pejacsevics I. 422. II. 4.
- Pest I. 6, 19, 21, 27, 37, 40—42, 45—47, 51, 54, 57—59, 66, 68, 80, 86, 90, 93, 95, 99—101, 122, 131, 134—35, 142, 157, 165, 173, 179, 202, 205, 216, 230, 253, 273—76, 296, 297, 301, 309, 324, 344, 350, 352—53, 360, 374, 378—79, 384, 387, 392, 422, 435—36, 444. II. 5—7, 13, 15, 20—23, 29, 35, 37, 40, 52, 56, 59, 67, 74, 78, 81—83, 107, 123, 160, 172, 179, 181, 198, 231, 252, 334, 341, 360—61, 364, 365—67, 370, 378, 379, 381—82, 384, 385—87, 394. III. 5, 23, 25, 27—28, 32, 34, 68, 80, 126, 128, 132—33, 147, 148—50, 181, 209, 224—25, 232—33, 238—40, 243, 247, 248, 250—51, 256, 261, 266, 275, 278, 279. Árvíz Pesten: 283—297, 300, 303, 306—07, 309, 311, 319, 324, 336, 338, 343, 345—46, 348, 354, 357—58, 360, 364, 367—68, 370, 384, 386, 392—95, 397—98, 400, 401, 403—405, 407, 425, 426—27, 434—35, 440—46, 449—50.
- Pergő Czelesztin I. Czelesztin.
- Pető consiliarius I. 126.
- Petrik J. III. 262.

- Pécs I. 392, 440. II. 12.
 Pfoltz vendéglős I. 345. III. 50.
 Piktör Lizi III. 295, 297.
 Platthy Imre I. 377, 381—82.
 Platthyné I. 378—79, 382, 384—85, 388. II. 61. III. 16.
 B. Podmaniczky-család I. 217. II. 5.
 Pozsony I. 390, 392, 393—94, 414—15, 423, 426, 454—55. II. 34, 86, 124.
 Prepeliczay Sámuel I. 210, 216—19, 221—25, 232—40, 250, 262, 264—66, 276—77, 429—35, 460, 461. II. 7—9, 16—19, 21, 29, 31, 32, 35—37, 52, 57, 58—61, 73, 80, 82, 83—88, 180—81, 187—88, 193—94, 365, 387.
 Prielle Kornélia III. 373, 381.
 B. Prónay Albert I. 217, 427. II. 5.
 Dr. Prozsán I. 51.
Radistyán I. 383.
 Ragályiek III. 16.
 Rakamaz III. 466.
 Ranftl színész III. 132.
 Rác Sándor III. 444.
 Gr. Ráday Gedeonné III. 324.
 Raimbold II. 27.
 Ránk II. 198, 203, 206.
 Rehákné szül. Moor Anna I. 98, 275.
 Reviczky Á. II. 334, 338.
 Gr. Rédeyné I. 273, II. 161.
 Gróf Rédeyék I. 86.
 Répásyék II. 12.
 Dr. Riedl I. 49.
 Riedl Ferdinand I. 49.
 Riedl Nina (Déryné anyja) I. 49, 51.
 Rimaszombat I. 398, 399, 403, 415.
 Rolle Claire II. 425, 426, 433, 436, 465. III. 43, 54, 99, 1. gr. Csáky Tivadar.
 Rondella I. 48, 142, 171, 190, 212, 230, 268, 282, 296, 306, 323.
 Rósa úr II. 363—64.
 Rósa-gyűrű II. 367.
 Rossini II. 157, 179. III. 341.
 Rosnyó I. 404, 406.
 Rothkrepfék (l. Mátrai alatt is) I. 46—48, 65, 70, 93—95, 99, 101, 133, 146.
 Rozmanek szabó I. 178.
 Röthiek I. 317—20, 348, 353, 355, 357, 361. II. 61. III. 222, 224, 416, 418—19.
 Rudics Móric I. 459.
 Ruzitska József II. 121.
Samu = Prepelitzai Sámuel.
 Sándor Pál III. 454.
 Sárközyék I. 461. III. 285, 288, 290, 292, 294, 297, 299, 305, 306—07.
 Sárospatak I. 377, 396.
 Sáska Biri I. 110, 141. II. 18. III. 72, 76, 80—81.
 Sáska Jánosné I. 107, 108, 110, 141,
 Sáska János I. 109,
 Scribe II. 400.
 Dr. Scuttek I. 238.
 Schebeszt Ágnes II. 43—44, 48—50. III. 401.
 Schedel Ferenc III. 278.
 Schenbach Johanna (férj. Kilényi Dávidné) I. 20, 374, 387—90, 393, 402.
 Schenbach József (Déryné atyja.) I. 8, 12—19.
 Schenbachné l. Riedl Nina I. 8—11, 18, 85.

- Schenbach Róza I. 114.
- Schiller II. 210–11.
- Schillinger II. 44.
- Schlesinger II. 156, 246.
- Schodel János II. 159–60, 172, 345. III. 249–259, 262, 265–68, 270–71, 332, 339–40, 347, 353–54.
- Schodel Jánosné I. Klein Rózsi II. 160. III. 246, 248–53, 255–60, 262–77, 279, 282–84, 310, 312, 327–33, 337, 339, 345, 347, 349, 351–57, 399–400, 402–03, 413.
- Schönbrunn I. 453.
- Schönholtz II. 4.
- Schrammel III. 407, 408, 411, 415.
- Schröder Zsófia I. 444.
- Sdovetz III. 85.
- Semsey Lajosné II. 395. III. 8.
- Seres Trézsi II. 141, 327, 345.
- Shakespeare III. 341.
- Dr. Sibulsky III. 101, 170.
- Simény Borbála I. 98, 109, 129, 141. II. 67, 123, 129.
- Simonfi I. 273–74.
- Simoncsics I. 189, 192–93.
- Simontsits János III. 124, 126, 136, 144, 150–51, 336, 398.
- Slawik Károly II. 140, 240.
- Soós Györgyék II. 190.
- Sopron I. 442, 453.
- Spatz gyógyszerész I. 40–41, 43–44.
- Spetz-ház II. 81, 93.
- Steiger III. 128, 135, 152, 172, 181–82, 185–86, 188–89, 192, 290, 293.
- Stészel I. 384.
- Strausz D. F. II. 43.
- Szoftsák III. 259.
- Sz. P. K. II. 174.
- Szabadka II. 350.
- Szakácsy III. 165.
- Szalayné III. 316.
- Szathmári Antal I. 404, 406.
- Szathmári József orvos I. 328–30.
- Szatmáry Károly festő II. 194. III. 170, 171–72.
- Szatmári Károly II. 310–12, 314–15, 317.
- Szákfi II. 79, 195. III. 39, 364.
- Szászrégen II. 296.
- Szeben II. 230, 239, 243. III. 267, 276.
- Szeged II. 346, 349, 350.
- Szegszárd I. 122, 360. III. 13.
- Szentgyörgyi József II. 65.
- Szentkirályi Mih. II. 145.
- Szentpétery Zsigm. I. 323, 392, 414, 417, 426, 428, 459. II. 62, 68–70, 72, 80–81, 83, 86–87, 90–91, 94–95, 99, 102–103, 108, 110, 118–119, 142, 164, 175–76, 193–94, 196–97, 208, 213, 214, 218–19, 228, 236, 242–45, 251, 252–54, 268, 301, 302, 304, 308–10, 314–17, 319–21, 324, 327, 329–30, 333–35, 345–347, 349, 367, 375, 378, 382, 391, 394, 398, 399–401, 412, 414, 418, 421–22. III. 27, 29, 31, 37, 51, 81–82, 92–95, 112, 120–21, 124, 127, 128, 260–61, 340, 342.
- Szentpéterné III. 95. I. Borsós Klára.

- Szentpétery Zsuzsika II. 218—19, 227, 315, 334—35, 382, 398—99, 402, 407, 408—09, 411, 415, 416, 422—23. III. 20—22, 24—27, 37, 82, 121.
- Szentpétery Zs. anyja II. 218—19, 334. III. 82.
- Szerdahelyi József II. 70—71, 137—38, 171, 204, 206—08, 215, 324, 336—37, 349, 370—71, 379. III. 70—72, 74, 76, 77. III. 112, 121, 124, 169, 223, 246, 247, 270, 272—76, 279, 340, 342, 348.
- Szerdahelyiné II. 204, 419, 421. III. 70.
- Szerdahelyi Kálmán III. 71.
- Gróf Széchenyi J. és neje III. 238.
- Székely József II. 90, 93, 98, 102, 109, 110, 112—15, 117, 118—19, 121—23, 128 29, 135, 138, 139, 148—49.
- Székelyné I. 273, 421. II. 112—16, 118, 129, 131, 133, 135, 142, 146—49. III. 28, 240.
- Székely Zsuzsika II. 83, 333. III. 29.
- Székesfejérvár I. 229, 230, 250, 398, 421, 423, 444, 460—61. II. 3—4, 6, 9, 12, 14, 19, 50, 60—61, 72, 78—80, 195, 217. III. 103, 111, 160, 224—25.
- Széphalom I. 217.
- Széppataky Róza I. 114.
- Szikolya I. 460.
- Szilágyi Pál I. 392, 414. II. 137—38, 162, 208, 370. III. 120—21, 317.
- Színházi botrány Kasán 1836. január 23. III. 177—180.
- Gr. Szirmayné II. 196, 396, 431, 435, 455. III. 46, 62.
- Gr. Szirmay János I. 335, 337, 339. II. 6.
- Gr. Szirmay Katton II. 393, 430. III. 10.
- Gr. Szirmay Stefi II. 207. III. 79—80, 154, 412.
- Dr. Szidor és neje II. 228, 305, lásd Anikó.
- Szoboszláy A. III. 416.
- Szombathely I. 392, 436—37, 440.
- Szőke J. III. 364.
- Szrogh Sámuel I. 310, 356.
- Ifj. gr. Sztáray II. 333.
- Sztefaneszkuék II. 262—273.
- Szugyi Badier III. 363.
- Szulyovszky Menyhért II. 455—59.
- Szűts Rózsi II. 320.
- Takács Éva I. 130.
- Takács Nancsi I. 110, 252.
- Tasso III. 343.
- Tata III. 394.
- Tállya III. 181—82, 185—86.
- Gr. Teleky Józsefné II. 51.
- Gr. Teleky Sámuel II. 142.
- Telepyné II. 403.
- Telepy György III. 39, 235, 345.
- Temesvár II. 359—60.
- Tenkler Lizi I. 422.
- Tercsa mama; —tsa mama = Murányiné.
- Tercsa színésznő I. 110—11.
- Tokaj I. 355, 363. III. 466.
- Tóni I. Mérey Tóni.
- Torda II. 164. III. 453, 457, 460, 474.

- Tóth István III. 49.
51, 128, 131, 161,
196, 198–99, 248.
- Tóth Zsigmond II.
213, 445–47, 461.
III. 49, 60, 176,
363, 411, 417, 467,
468–71.
- Gr. Török II. 333.
- Török Mimi III. 375.
- Törtel I. 157, 177, 179,
183–84, 283, 296.
- U**dvarhelyi Miklós és
neje I. 111, 323,
II. 90, 94, 109, 117,
123, 125, 137, 141,
204, 208, 225, 236,
245, 249–51, 258,
272–73, 309, 314,
321–22, 324, 349,
434, 453. III. 22,
120, 340.
- Uhlich III. 155, 197,
411–416.
- Ujfalussyék III. 63,
70–71, 73, 75, 79,
80, 94–95, 97, 100,
103, 113.
- S.-A.-Ujhely I. 348,
390, 396, 442. II. 79.
- Ujvári Péter II. 70, 85.
- Ungvár II. 223. III.
4, 55–56.
- Ungváryné II. 234.
- Urbán kereskedő III.
23, 30.
- V**ajda Péter III. 182.
- Valla III. 446.
- Vas Pista I. 186. II.
64.
- B. Vay Miklós II. 337.
- Vác II. 217.
- Váradi K. II. 9, 70,
140, 175–76, 205,
380–81.
- Várad-Olaszi III. 180,
196, 225, 242.
- Vári Nina III. 388,
389–91, 402.
- Vásárhelyi K. I. 343,
344, 394, 398–99,
401, 414, 424–28,
430, 442, 461. II.
230–32.
- Verespatak II. 274,
280.
- Verseggy Ferenc I.
114.
- Vida László I. 97, 99,
100, 106, 109, 112,
114–15, 118–19,
132, 138–40, 157,
170, 176–77, 185,
283, 287, 289, 291,
338.
- Vida Lászlóné, szül.
Bárany Katicza I.
176–78, 283–85,
287–92, 296.
- Ifj. Vida László I. 119.
- Vladek II. 249 és köv.
- Vozári gyógyszerész
II. 224.
- Vörös József III. 453,
456–57.
- Vörösmartyné III. 16.
- Vörösmarthly M. III.
238, 261, 278, 341,
402.
- Gr. Wandersnoth III.
188–89, 191–92.
- Gr. Wass Imre II.
93, 131, 135–37,
163, 181, 185, 302,
305, 307–9, 322,
344. III. 454.
- Weber K. M. II. 179,
224.
- Werther (Goethe) I.
240.
- B. Wesselényi Far-
kas II. 158.
- Id. b. Wesselényi
Miklós I. 58, 273,
274.
- Ifj. b. Wesselényi M.
I. 273. III. 289, 291.
- Wessely II. 246.
- Wolf II. 143.
- Z**ala-Egerszeg I. 440.
- Zalatna II. 274, 288,
289, 294, 296, 300,
426.
- Zámbori III. 10.
- Zschocke I. 208.
- Zeyk János III. 428,
429.
- Zilah I. 349.
- Zlintzky János I. 233.
- Zomb karmester I.
350–51.
- Zöldi III. 385–86, 391.
- Zsüli szakácsné III.
214–16, 218.

TARTALOM.

VI. Kassán. Kisebb kirándulások. (1828—1837.) . .	1 - 226
VII. Az állandó színház kötelékében Pesten, majd ismét vándoruton. (1837—1841).	227—474
Utószó	475—480
Név- és tárgymutató.	481—494

TOBIASZ

OSZK

Osztályvezető: Dr. J. J. J.

